

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Theragāthāpāliya saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

THERAGĀTHĀ-AṬṬHAKATHĀ

(Dutiyo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 30

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṅa
 ဇ ca ခ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဍ ḍa ဎ ḍha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဖ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ိ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၊ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၊ = u ဣ ၊ = ū ဧ = e ဩ ၊ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
က kya	ခ ccha	က ṇṇa	န nta	ဠ bbha	ဣ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဣ bya	ဣ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဣ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဣ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဣ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ခ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဩ ssa
ဠ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဣ sma
ဈ gya	ဉ ṇjha	န ddha	န nha	ဣ mya	ဣ sva
ဠ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဣ hma
ဏ ṅka	ဌ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဣ hva
န ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဣ pya	ဣ yha	ဠ ḷha
ဏ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Theragāthā-aṭṭhakathā

Dutiyabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Catukkanipāta

1. Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā	...	...	1
2. Bhaguttheragāthāvaṇṇanā	...	...	4
3. Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā	...	...	6
4. Nandakattheragāthāvaṇṇanā	...	...	10
5. Jambukattheragāthāvaṇṇanā	...	...	12
6. Senakattheragāthāvaṇṇanā	...	...	15
7. Sambhūtatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	18
8. Rāhulattheragāthāvaṇṇanā	...	...	20
9. Candanattheragāthāvaṇṇanā	...	...	24
10. Dhammikatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	26
11. Sappakattheragāthāvaṇṇanā	...	...	29
12. Muditatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	32

5. Pañcakanipāta

1. Rājadattatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	35
2. Subhūtatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	38
3. Girimānandattheragāthāvaṇṇanā	...	...	43
4. Sumanatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	47
5. Vaḍḍhatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	50
6. Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā	...	...	52
7. Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā	...	...	54
8. Vakkalittheragāthāvaṇṇanā	...	...	57

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
9. Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā	...	...	64
10. Yasadattattheragāthāvaṇṇanā	...	...	67
11. Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā	...	...	69
12. Kosiyattheragāthāvaṇṇanā	...	...	73

6. Chakkanipāta

1. Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā	...	...	78
2. Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā	...	...	85
3. Mahānāgattheragāthāvaṇṇanā	...	...	89
4. Kullattheragāthāvaṇṇanā	...	...	91
5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā	...	...	94
6. Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā	...	...	97
7. Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā	...	...	99
8. Migajālatheragāthāvaṇṇanā	...	...	103
9. Purohitaputtajentattheragāthāvaṇṇanā	...	...	106
10. Sumanattheragāthāvaṇṇanā	...	...	109
11. Nhātakamunittheragāthāvaṇṇanā	...	...	111
12. Brahmadattattheragāthāvaṇṇanā	...	...	113
13. Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā	...	...	116
14. Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā	...	...	120

7. Sattakanipāta

1. Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā	...	...	123
2. Lakunḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā	...	...	125
3. Bhaddattheragāthāvaṇṇanā	...	...	132
4. Sopākattheragāthāvaṇṇanā	...	...	135
5. Sarabhaṅgattheragāthāvaṇṇanā	...	...	140

Mātikā

Piṭṭhaṅka

8. Aṭṭhakanipāta

1. Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā	...	...	144
2. Sirimittattheragāthāvaṇṇanā	...	...	151
3. Mahāpanthakattheragāthāvaṇṇanā	...	...	154

9. Navakanipāta

1. Bhūtattheragāthāvaṇṇanā	...	...	159
----------------------------	-----	-----	-----

10. Dasakanipāta

1. Kāludāyittheragāthāvaṇṇanā	...	...	165
2. Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā	...	...	174
3. Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā	...	...	179
4. Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā	...	...	189
5. Kappattheragāthāvaṇṇanā	...	...	197
6. Vaṅgantaputta-upasenattheragāthāvaṇṇanā	...	...	202
7. (Apara)gotamattheragāthāvaṇṇanā	...	...	207

11. Ekādasanipāta

1. Saṃkiccatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	213
--------------------------------	-----	-----	-----

12. Dvādasakanipāta

1. Sīlavattheragāthāvaṇṇanā	...	...	218
2. Sunītatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	223

13. Terasanipāta

1. Soṇakoḷivisattheragāthāvaṇṇanā	...	...	229
-----------------------------------	-----	-----	-----

14. Cuddasakanipāta

1. Khadiravaniyarevatattheragāthāvaṇṇanā	...	...	239
2. Godattatttheragāthāvaṇṇanā	...	...	244

Mātikā		Piṭṭhanka
15. Soḷasakanipāta		
1. Aññāsikoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā	...	250
2. Udāyittheragāthāvaṇṇanā	...	258
16. Vīsatinipāta		
1. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā	...	264
2. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā	...	271
3. Telakānittheragāthāvaṇṇanā	...	280
4. Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā	...	288
5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā	...	300
6. Selattheragāthāvaṇṇanā	...	304
7. Kāligodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā	...	320
8. Aṅgulimālattheragāthāvaṇṇanā	...	324
9. Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā	...	336
10. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā	...	348
17. Timsanipāta		
1. Phussattheragāthāvaṇṇanā	...	358
2. Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā	...	370
3. Ānandattheragāthāvaṇṇanā	...	411
18. Cattālisanipāta		
1. Mahākassapattheragāthāvaṇṇanā	...	429
19. Paññāsanipāta		
1. Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā	...	457
20. Saṭṭhinipāta		
1. Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā	...	480
21. Mahānipāta		
1. Vaṅḡsattheragāthāvaṇṇanā	...	508

Khuddakanikāya

Theragāthā-aṭṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

4. Catukkanipāta

1. Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā

Alaṅkatāti-ādikā āyasmato Nāgasamālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto gimhasamaye¹ sūriyātapasantattāya bhūmiyā gacchantam Satthāram disvā pasannamānaso chattam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmiṁ Buddhuppāde Sakyarājakule nibbattitvā **Nāgasamāloti** laddhanāmo vayappatto nāṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajitvā kiñci kalam Bhagavato upaṭṭhāko ahosi. So ekadivasam nagaram piṇḍāya pavittṭho alaṅkatapaṭiyattam aññataram naccakim mahāpathe tūriyesu vajjantesu naccantiṁ disvā “ayam cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena karajakāyassa tathā tathā parivatti, aho aniccā saṅkhārā”ti khayavayam paṭṭhapetvā vipassanam ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Aṅgārajātā pathavī, kukkuḷānugatā mahī.

Padumuttaro Bhagavā, abbhokāsamhi caṅkami.

1. Ghammasamaye (Sī, I)

2. Khu 4. 35 piṭṭhādīsu.

Paṇḍaram chattaṃādāya, addhānaṃ paṭipajjaham.
Tattha disvāna Sambuddham, vitti me upapajjatha.

Marīciyotthaṭṭā bhūmi, aṅgārāva mahī ayam.
Upahanti mahāvātā, sarīrassāsukhepanā.

Sītaṃ uṇhaṃ vihanantaṃ, vātātapanivāraṇaṃ.
Paṭiggaṇha imaṃ chattaṃ, phassayissāmi nibbutiṃ.

Anukampako kāruṇiko, Padumuttaro mahāyaso.
Mama saṅkappamaññāya, paṭiggaṇhi tadā Jino.

Tiṃsakappāni devindo, devarajjamakārayiṃ.
Satānaṃ pañcakkhattuṇca, cakkavattī ahosahaṃ.

Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
Anubhomi sakaṃ kammaṃ, pubbe sukataṃmattano.

Ayam me pacchimā jāti, carimo vattate bhavo.
Ajjāpi setacchattaṃ me, sabbakālaṃ dharīyati.

Satasahassito kappe, yaṃ chattaṃadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, chattaḍānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā—

267. “Alaṅkatā suvasanā, mālinī candanussadā.
Majjhe mahāpathe nārī, tūriye naccati naṭṭakī.

268. Piṇḍikāya paviṭṭhohaṃ, gacchanta naṃ udikkhisam.
Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsaṃva oḍḍitaṃ.

269. Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha¹.

270. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

catūhi gāthāhi attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ byākāsi.

Tattha **alaṅkatā**ti hatthūpagādi-ābharaṇehi alaṅkatagattā. **Suvasanā**ti sundaravasanā sobhanavatthanivatthā. **Mālinī**ti mālādhārini¹ piḷandhitapupphamālā. **Candanussadā**ti candanānulepalittasariṇā. **Majjhe mahāpathe nārī, tūriye naccati naṭṭakī**ti yathāvuttatṭhāne ekā nārī naṭṭakī nāṭakitthī nagaravīthiyā majjhe pañcaṅgike tūriye vajjante naccati, yathāpaṭṭhapitaṃ naccam karoti.

Piṇḍikāyāti bhikkhāya. **Paviṭṭhohanti** nagaraṃ pavitṭho ahaṃ. **Gacchanto naṃ udikkhisanti** nagaravīthiyaṃ gacchanto parissayapariharaṇatthaṃ vīthim olokento taṃ naṭṭakiṃ olokesiṃ. Kim viya? **Maccupāsāṃva oḍḍitanti** yathā maccussa maccurājassa pāsabhūto rūpādiko² oḍḍito loke anuvicaritvā ṭhito ekaṃsena sattānaṃ anattāhāvo, evaṃ sāpi appaṭisaṅkhāne ṭhitānaṃ andhaputhujjanānaṃ ekaṃsato anattāhāvahāti maccupāsasadisī vuttā.

Tatoti tasmā maccupāsasadisattā. **Meti** mayhaṃ. **Manasikāro yoniso udapajjathāti** “ayaṃ aṭṭhisāṅghāto nhārusambandho maṃsena anupalitto chaviyā paṭicchanno asuciduggandhajegucchapaṭikkūlo aniccucchādanaparimaddanabhedanavidhamaṃsanadhammo īdise vikāre dasseti”ti evaṃ yoniso manasikāro uppajji. **Ādīnavo pāturahūti** evaṃ kāyassa sabhāvūpadhāraṇamukhena tassa ca taṃnissitānaṃ cittaacetāsikānaṃ udayabbayaṃ³ sarasapabhaṅgutaṅka⁴ manasi karoto tesu ca yakkarakkhasādīsu viya bhayato upaṭṭhahantesu tattha me⁵ anekākāra-ādīnavo doso pāturahosi, tappaṭipakkhato ca nibbāne ānisaṃso. **Nibbidā samatitṭhathāti** nibbindanaṃ ādīnavānupassanānubhāvasiddhaṃ nibbidāññaṃ mama hadaye saṅṭhāsi, muhuttampi tesam rūpārūpadhammānaṃ gahaṇe cittaṃ nāhosi, aññadatthu muñcitukāmatādivasena⁶ tattha udāsīnameva jātanti attho.

1. Mālāhārini (Sī), mālābhārini (I) 2. Jarādiko (Ka) 3. Udayabbayataṃ (Sī, I)

4. Khaṇabhaṅgurataṅka (Sī), pabhaṅgurataṅka (I)

5. Me taṃ (Sī, I)

6. Muccitukamyatāññaṃ (I)

Tatoti vipassanāñāṇato paraṃ. **Cittaṃ vimucci meti** lokuttarabhāvanāya vattamānāya maggapaṭipāṭiyā sabbakilesehi mama cittaṃ vimuttaṃ ahosi. Etena phaluppattim¹ dasseti. Maggakkhaṇe hi kilesā vimuccanti nāma, phalakkhaṇe vimuttāti. Sesaṃ vuttanayameva.

Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhaguttheragāthāvaṇṇanā

Ahaṃ middhenāti-ādikā āyasmato Bhaguttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute tassa dhātuyo pupphehi pūjesi. So tena puññakammena Nimmānaratīsu nibbattitvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sakyarājakule nibbattitvā **Bhagūti** laddhanāmo vayappatto Anuruddhakimilehi² saddhiṃ nikkhamitvā pabbajitvā Bālakaloṇakagāme vasanto ekadivasam thinamiddhābhibhavaṃ vinodetuṃ vihārato nikkhamma caṅkamaṃ abhiruhanto papatitvā tadeva aṅkusaṃ katvā thinamiddhaṃ vinodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Parinibbute Bhagavati, Padumuttare mahāyase.

Pupphavaṭaṃsake katvā, sarīramabhiropayim.

Tattha cittaṃ pasādetvā, Nimmānaṃ agamāsahaṃ.

Devalokagato santo, puññakammaṃ sarāmaham.

Ambarā pupphavasso me, sabbakālaṃ pavassati.

Saṃsarāmi manusse ce, rājā homi mahāyaso.

Tahiṃ kusumavasso me, abhivassati sabbadā.

Tasseva pupphapūjāya, vāhasā sabbadassino.

Ayaṃ pacchimako mayhaṃ, carimo vattate bhavo.

Ajjāpi pupphavasso me, abhivassati sabbadā.

1. Phalappattim (Sī, I)

2. ...kimbilehi (Sī, I)

3. Khu 4. 36 piṭṭhādīsu.

Satasahassito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, dehapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā phalasukhena nibbānasukhena ca vītināmento
sattārā ekavihāraṃ anumoditum upagatena “kacci tvaṃ bhikkhu appamatto
viharasī”ti puṭṭho attano appamādavihāraṃ nivedento—

271. “Ahaṃ middhena pakato, vihārā upanikkhamim.
Caṅkamaṃ abhiruhanto, tattheva papatiṃ chamā.

272. Gattāni parimajjitvā, punapā’ruyha caṅkamaṃ.
Caṅkame caṅkamim sohaṃ, ajjhattaṃ susamāhito.

273. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

2 74. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **middhena pakatoti** kāyālasīyasāṅkhātena asattavighātasabhāvena
middhena abhibhūto. **Vihārāti** senāsanato. **Upanikkhaminti** caṅkamitum
nikkhamim. **Tattheva papatiṃ chamāti** tattheva caṅkamasopāne
niddābhībhūtatāya bhūmiyaṃ nipatiṃ¹. **Gattāni parimajjitvāti** bhūmiyaṃ
patanena paṃsukitāni attano sarīrāvayavāni anumajjitvā. **Punapā’ruyha**
caṅkamanti “patito dānāhan”ti saṅkocaṃ anāpajjitvā punapi
caṅkamaṭṭhānaṃ āruhitvā. **Ajjhattaṃ susamāhitoti** gocarajjhatte
kammaṭṭhāne nīvaraṇavikkhambhanena suṭṭhu samāhito ekaggacitto hutvā
caṅkaminti yojanā. Sesam vuttanayameva. Idameva ca therassa
aññābyākaraṇaṃ ahosi.

Bhaguttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā

Pare cāti-ādikā āyasmato Sabhiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Kakusandhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ divāvihārāya¹ gacchantaṃ disvā pasannamānaso upāhanaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassape Bhagavati parinibbute patiṭṭhite suvaṇṇacetiye chahi kulaputtehi saddhiṃ attasattamo sāsane pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe viharanto visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto itare āha “mayāṃ piṇḍapātāya gacchantā jīvite sāpekkhā homa, jīvite sāpekkhena ca na sakkā lokuttaradhammaṃ adhigantuṃ, puthujjanakālaṅkiriyaṃ ca dukkhā, handa mayāṃ nisseṇiṃ bandhitvā pabbataṃ abhiruyha kāye ca jīvite ca anapekkhā samaṇadhammaṃ karomā”ti. Te tathā akaṃsu.

Atha nesaṃ mahāthero upanissayasampannattā tadaheva chaḷabhiñño hutvā Uttarakuruto piṇḍapātaṃ upanesi. Itare “tumhe bhante katakiccā, tumhehi saddhiṃ sallāpamattampi papañco, samaṇadhammameva mayāṃ karissāma, tumhe attanā diṭṭhadhammasukhavihāraṃ manuyuṇṇajathā”ti vatvā piṇḍapātaṃ paṭikkhipiṃsu. Thero ne sampaṭicchāpetuṃ asakkonto agamāsi.

Tato nesaṃ eko dvīhatīhaccayena abhiññāparivāraṃ anāgāmiphalaṃ sacchikatvā tatheva vatvā tehi paṭikkhitto agamāsi. Tesu khīṇāsavatto parinibbāyi, anāgāmī suddhāvāsesu uppajji. Itare puthujjanakālaṅkiriyaṃ eva katvā chasu kāmasaggesu anulomapaṭilomato dibbasampattiṃ anubhavitvā amhākaṃ Bhagavato kāle devalokā cavitvā eko Mallarājakule paṭisandhiṃ gaṇhi, eko Gandhārarakule, eko Bāhiraraṭṭhe², eko Rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi, itaro aññatarissā paribbājikāya kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi. Sā kira aññatarassa khattiyassa dhītā, naṃ mātāpitāro “amhākaṃ dhītā samayantaraṃ jānātū”ti ekassa paribbājakassa niyyādayiṃsu. Atheko paribbājako tāya saddhiṃ vippaṭipajji. Sā tena gabbhaṃ gaṇhi. Taṃ gabbhinīṃ disvā paribbājakā³ nikkadḍhiṃsu. Sā

1. Vihāra (Sī, I)

2. Bāhiraraṭṭhe (Sī, I)

3. Paribbājikā (Suttanipāta-Tītha 2. 146 piṭṭhe)

aññattha gacchantī antarāmagge sabhāyaṃ vijāyi, tenassa **Sabhiyot**veva nāmaṃ akāsi. So vaḍḍhitvā paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā nānāsattḥāni uggahetvā mahāvādī hutvā vādappasuto vicaranto attanā sadisaṃ adisvā nagaradvāre assamaṃ kāretvā khattiyakumārādayo sippaṃ sikkhāpento viharanto attano mātuyā itthibhāvaṃ jigucchitvā¹ jhānaṃ uppādetvā brahmaloke uppannāya² abhisankharitvā dinne vīsatipañhe gahetvā te te samaṇabrāhmaṇe pucchi. Te cassa tesāṃ pañhānaṃ atthaṃ byākātum nāsakkhimsu. **Sabhiyasuttavaṇṇanāyaṃ**³ pana “suddhāvāsabrahmā te pañhe abhisankharitvā adāsī”ti āgataṃ.

Yadā pana Bhagavā pavattavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ āgantvā Veḷuvane viḥāsi, tadā Sabhiyo tattha gantvā Sattḥāraṃ upasaṅkamitvā te pañhe pucchi. Sattḥā tassa te pañhe byākāsīti sabbaṃ **Sabhiyasutte**⁴ āgatanayena veditabbaṃ. Sabhiyo pana Bhagavatā tesu pañhesu byākatesu paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Kakusandhassa Munino, brāhmaṇassa vusīmato.
Divāvihāraṃ vajato, akkamanamadāsahaṃ.

Imasmiṃyeva kappamhi, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, akkamanassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahā pana hutvā Devadatte saṃghabhedāya parakkamante
Devadattapakkhikānaṃ bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento—

275. “Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāmase.
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

276. Yadā ca avijānantā, iriyantya’marā viya.
Vijānanti ca ye dhammaṃ, āturesu anāturā.

1. Jigucchantiyā (Sī, I)

3. Suttanipāta-Tṭha 2. 146, 147 piṭṭhesu.

5. Khu 4. 34 piṭṭhe.

2. Upapannāya (I, Ka)

4. Khu 1. 355 piṭṭhādīsū.

277. Yaṃ kiñci sithilaṃ kammaṃ, saṃkiliṭṭhañca yaṃ vataṃ.
Saṅkassaraṃ brahmacariyaṃ, na taṃ hoti mahapphalaṃ.

278. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.
Ārakā hoti saddhammā, nabhaṃ puthaviyā yathā”ti—

catūhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **pareti** paṇḍite ṭhapetvā tato aññe “adhammaṃ dhammo”ti, “dhammaṃ adhammo”ti-ādibhedakaravattitudīpanavasena vivādappasutā pare nāma. Te tattha vivādaṃ karontā “mayam yamāmase uparamāma nassāma satataṃ samitaṃ maccu santikaṃ gacchāmā”ti na jānanti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye tattha paṇḍitā “mayam maccusamīpaṃ gacchāmā”ti vijānanti. **Tato sammanti medhagāti** evaṃ hi te jānantā yonisomanasikāraṃ uppādetvā medhagānaṃ kalahānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti. Atha nesaṃ tāya paṭipattiyā te medhagā sammanti. Atha vā **pare cāti** ye Satthu ovādānusāsaniyā aggahaṇena sāsanaṭo bāhiraṭāya pare, te yāva “mayam micchāgāhaṃ gahetvā ettha idha loke sāsanaṭa paṭiniggāhena yamāmase vāyamāmā”ti na vijānanti, tāva vivādā na vūpasammanti, yadā pana tassa gāhassa vissajjanavasena ye ca tattha tesu vivādappasutesu adhammadhammādike adhammadhammādito yathābhūtaṃ vijānanti, tato tesam santikā te paṇḍitapurise nissāya vivādasāṅkhātā medhagā sammantīti evampettha attho veditabbo.

Yadāti yasmiṃ kāle. **Avijānantāti** vivādassa vūpasamūpāyaṃ, dhammādhamme vā yāthāvato ajānantā. **Iriyanta’marā viyāti** amarā viya jarāmarāṇaṃ atikkantā viya uddhatā unnaḷā capalā mukharā vipakīṇṇavācā hutvā vattanti caranti vicaranti, tadā vivādo na vūpasammateva. **Vijānanti ca ye dhammaṃ, āturesu anāturāti** ye pana Satthu sāsanaḍhammaṃ yathābhūtaṃ jānanti, te¹ kilesarogena āturesu sattesu anāturā nikkilesā anīghā viharanti, tesam vasena vivādo accantameva vūpasammantīti adhippāyo.

1. Te hi (Sī, I)

Yaṃ kiñci sithilaṃ kammanti oliyitvā karaṇena sithilagāhaṃ katvā sāthalibhāvena kataṃ yaṃ kiñci kusalakammaṃ. **Saṃkiliṭṭhanti** vesī-ādike agocare caraṇena, kuhanādimicchājīvena vā saṃkiliṭṭhaṃ vatasamādānaṃ. **Saṅkassaranti** saṅkāhi saritabbaṃ, vihāre kiñci asārappaṃ sutvā “nūna asukena katan”ti parehi asaṅkitabbaṃ, uposathakiccādāsu aññatarakiccavasena sannipatitampi saṅghaṃ disvā “addhā ime mama cariyaṃ ñatvā maṃ ukkhipitukāmā sannipatitā”ti evaṃ attano vā āsaṅkāhi saritaṃ usaṅkitaṃ parisāṅkitaṃ. **Na taṃ hotīti** taṃ evarūpaṃ brahmacariyaṃ samaṇadhammakaraṇaṃ tassa puggalassa mahapphalaṃ na hoti, tassa amahapphalabhāveneva paccayadāyakānampissa na mahapphalaṃ hoti. Tasmā sallekhaṃvuttinā bhavitaṃ, sallekhaṃvuttino ca vivādassa avasaro eva natthīti adhippāyo.

Gāravo nūpalabbhatīti anusāsaniyā apadakkhiṇaggāhibhāvena garukātabbesu sabrahmacārīsu yassa puggalassa gāravo garukaraṇaṃ na vijjati. **Ārakā hoti saddhammāti** so evarūpo puggalo paṭipatti saddhammatopi paṭivedhasaddhammatopi dūre hoti, na hi taṃ garū sikkhāpenti, asikkhiyamāno anādiyanto na paṭipajjati, appaṭipajjanto kuto saccāni¹ paṭivijjhissatīti. Tenāha “ārakā hoti saddhammā”ti. Yathā kim? **“Nabhaṃ puthaviyā yathā”ti** yathā nabhaṃ ākāsaṃ puthaviyā pathaviḍhātuyā sabhāvato dūre. Na kadāci sammissabhāvo. Tenevāha—

“Nabhaṃ ca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūrataṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti².

Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Saddhammaṃ (Sī, I)

2. Khu 6. 137 piṭṭhe Jātake.

4. Nandakattheragāthāvaṇṇanā

Dhiratthūti-ādikā āyasmato Nandakattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare
 mahāvibhavo seṭṭhi hutvā Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ
 bhikkhuṃ bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā taṃ
 ṭhānantaraṃ patthetvā satasahassagghanikena vatthena Bhagavantaṃ pūjetvā
 paṇidhānamakāsi, Satthu Bodhirukkhe paḍipapūjaṇca pavatteti. So tato
 paṭṭhāya devamanussesu saṃsaranto Kakusandhassa Bhagavato kāle
 karavikasakuṇo hutvā madhurakūjitaṃ kūjanto¹ Satthāraṃ padakkhiṇaṃ
 akāsi. Aparabhāge mayūro hutvā aññatarassa Paccekabuddhassa
 vasanaguhāya dvāre pasannamānaso divase divase tikkhattuṃ
 madhuravassitaṃ vassi, evaṃ tattha tattha puññāni katvā amhākaṃ
 Bhagavato kāle Sāvattiyaṃ kulagehe nibbattitvā **Nandakoti** laddhanāmo
 vayappatto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā
 vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarabuddhassa, bodhiyā pādaputtame.

Pasannacitto sumano, tayo ukke adhārayiṃ.

Satasahassito kappe, sohaṃ ukkamadhārayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, ukkadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahā pana hutvā vimuttisukhena vītināmento Satthārā bhikkhunīnaṃ
 ovāde āṇatto ekasmiṃ uposathadivase pañca bhikkhunīsatāni ekovādeneva
 arahattaṃ pāpesi. Tena naṃ Bhagavā bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne
 ṭhapesi. Athekadivasaṃ therā Sāvattiyaṃ piṇḍāya carantaṃ aññatarā
 purāṇadutiyaikā itthi kilesavasena oloketvā hasi. Thero tassā taṃ kiriyaṃ
 disvā sarīrassa paṭikkūlavibhāvanamukhena dhammaṃ kathento—

279. “Dhiratthu pūre duggandhe, mārapakkhe avassute.

Navasotāni te kāye, yāni sandanti sabbadā.

1. Kūjento (Sī, I)

2. Khu 4. 34 piṭṭhe.

280. Mā purāṇaṃ amaññittho, mā'sādesi Tathāgate.

Saggepi te na rajjanti, kimaṅgaṃ¹ pana mānuse.

281. Ye ca kho bālā dummedhā, dummantī mohapārutā.

Tādisā tattha rajjanti, māraḥhittamhi bandhane.

282. Yesaṃ rāgo ca doso ca, avijjā ca virājitā.

Tādī tattha na rajjanti, chinnaṃsuttā abandhanā'ti—

gāthā abhāsi.

Tattha **dhūti** jigucchanatthe nipāto, **ratthūti** ra-kāro padasandhikaro, dhī atthu taṃ jigucchāmi tava dhikkāro hotūti attho. **Pūreti**-ādīni tassā dhikkātabbabbhāvadīpanāni āmantanavacanāni. **Pūreti** ativiya jegucchehi nānākuṇapehi nānāvidha-asucīhi sampuṇṇe. **Duggandheti** kuṇapapūritattā eva sabhāvaduggandhe. **Mārapakkheti** yasmā visabhāgavatthu andhaputhujjanānaṃ ayonisomanasikāranimittatāya kilesamāraṃ vaḍḍheti, devaputtamārassa ca otāraṃ pavittāṃ deti². Tasmā mārassa pakkho hoti. Tena vuttaṃ³ “mārapakkhe”ti. **Avassuteti** sabbakālaṃ kilesāvassavasena tahiṃ tahiṃ asucinissandanena ca avassute. Idānissā **navasotāni te kāye, yāni sandanti sabbadāti** “akkhimhā akkhigūthako”ti-ādina⁴ vuttaṃ asucino avassavanaṭṭhānaṃ dasseti.

Evam pana navachiddaṃ dhuvassavaṃ asucibharitaṃ kāyaṃ⁵ yathābhūtaṃ jānanti **mā purāṇaṃ amaññittho**ti purāṇaṃ ajānanakāle pavattaṃ hasitalapitaṃ kilitaṃ mā maññi, “idānipi evaṃ paṭipajjissati”ti mā cintehi. **Mā'sādesi Tathāgate**ti yathā upanissayasampattiyaṃ purimakā Buddhasāvakā āgatā, yathā vā te sammāpaṭipattiyaṃ gatā paṭipannā, yathā ca rūpārūpadhammānaṃ tathalakkhaṇaṃ tathadhamme ca ariyasaccāni āgatā adhigatā avabuddhā, tathā imepīti evaṃ tathā āgamanādi-atthena Tathāgate ariyasāvake pakatisatte viya avaññāya kilesavasena

1. Kimaṅga (Sī, I)

2. Otāraṃ vidhamseti (Ka)

3. Hotīti vuttaṃ (Sī, I)

4. Khu 1. 308 piṭṭhe.

5. Kāyakalim (Sī, I)

ca upasaṅkamamānā¹ mā'sādesi. Anāsādetabbatāya kāraṇamāha **saggepi te na rajjanti, kimaṅgaṃ pana mānuseti** Sabbaññubuddhenāpi akkhānena pariyosāpetum asakkuṇeyyasukhe saggepi te sāvakabuddhā na rajjanti, saṅkhāresu ādīnavassa suparidiṭṭhattā rāgaṃ na janenti, kimaṅgaṃ pana mīlharāsisadise mānuse kāmaguṇe, tattha na rajjantīti vattabbameva natthi.

Ye ca khoti ye pana bālyappayogato² **bālā** dhammojapaññāya abhāvato **dummedhā** asubhe subhānupassanena ducintitacintitāya **dummantī** mohena aññāṇena³ sabbaso paṭicchāditacittatāya **mohapārutā tādīsā** tathārūpā andhaputhujjanā **tattha** tasmim itthisaññite **mārakhittamhi bandhane** mārena oḍḍite mārāpāse **rajjanti** rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhoppānā tiṭṭhanti.

Virājītāti yesaṃ pana khīṇāsavānaṃ telañjanarāgo viya dummocaniyasabhāvo **rāgo** sapatto viya laddhokāso dussanasabhāvo **doso** aññāṇasabhāvā **avijjā ca** ariyamaggavirāgena sabbaso **virājītā** pahīnā samucchinnā, tādīsā aggamaggasatthena **chinnabhavanettisuttā** tato eva katthacipi bandhanābhāvato **abandhanā tattha** tasmim yathāvutte mārāpāse **na rajjanti**. Evaṃ thero tassā itthiyā dhammaṃ kathetvā gato.

Nandakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jambukattheragāthāvaṇṇanā

Pañcapaññāsāti-ādikā āyasmato Jambukattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Tissassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthu sammāsambodhim saddahanto Bodhirukkhaṃ vanditvā bījanena pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto sāsane pabbajitvā aññatarena upāsakena kārite ārāme āvāsiko hutvā viharati

1. Upasaṅkamanādinā (Sī, I)

2. Bālayogyato (Sī), bālayogato (I)

3. Aññāṇaguṇena (Sī, I)

tena upaṭṭhīyamāno. Athekadivasam eko khīṇāsavatto lūkhacīvaradharo kesoharaṇattham araṇṇato gāmābhimukho āgacchati, tam disvā so upāsako iriyāpathe pasīditvā kappakena kesamassūni ohārāpetvā paṇītabhojanam bhojetvā sundarāni cīvarāni datvā “idheva bhante vasathā”ti vasāpeti. Tam disvā āvāsiko issāmaccherapakato khīṇāsavattotheram āha “varam te bhikkhu iminā pāpupāsakena upaṭṭhīyamānassa evam idha vasanato aṅgulīhi kese luñcitvā acelassa sato gūthamuttāhārajīvanan”ti. Evañca pana vatvā tāvadeva vaccakuṭim pavisitvā pāyāsam vaḍḍhento viya hatthena gūtham vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā yāvadattham khādi, muttāñca pivi. Iminā niyāmena yāvatāyukam ṭhatvā kālaṇkatvā niraye paccitvā puna gūthamuttāhāro¹ vasitvā tasseva kammassa vipākāvasesena manussesu uppannopi pañca jātisatāni nigaṇṭho hutvā gūthabhakkho ahosi.

Puna imasmiṃ Buddhuppāde manussayoniyam nibbattamānopi ariyūpavādabalena duggatakule nibbattitvā thaṇṇam vā khīram vā sappim vā pāyamāno tam chaḍḍetvā muttameva pivati, odanam bhojiyamāno tam chaḍḍetvā gūthameva khādati, evam gūthamuttaparibhogena vaḍḍhanto vayappattopi tadeva paribhuñjati. Manussā tato vāretum asakkontā paricajimsu. So nātakehi paricatto naggapabbajjam pabbajitvā na nhāyati, rajojalladharo kesamassūni luñcitvā añṇe iriyāpathe paṭikkhipitvā ekapādena tiṭṭhati, nimantanam na sādīyati, māsopavāsam adhiṭṭhāya puññatthikehi dinnam bhojanam māse māse ekavāram kusaggena gahetvā divā jivhaggena lehati, rattiyam pana “allagūtham sappāṇakan”ti akhāditvā sukkhagūthameva khādati. Evam karontassa pañcapaññāsavassāni vītivattāni mahājano “mahātapo paramappiccho”ti maññamāno tanninno tappono ahosi.

Atha Bhagavā tassa hadayabbhantare ghaṭe padīpam viya arahattūpanissayam pajjalantam disvā sayameva tattha gantvā dhammam desetvā sotāpattiṭṭhale patiṭṭhāpetvā ehibhikkhūpasampadāya laddhūpasampadam vipassanam ussukkāpetvā arahatte patiṭṭhāpesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana

1. Niraye paccitvā puna gūthaniraye asucimuttāhāro (Sī), niraye paccitvā puna gūthanirayesu gūthamuttāhāro (I)

Dhammapade “māse māse kusaggenā”ti gāthāvaṇṇanāya¹ vuttanayena veditabbo. Arahatte pana patiṭṭhito parinibbānakāle “ādito micchā paṭipajjitvāpi Sammāsambuddhaṃ nissāya sāvakena adhigantabbaṃ mayā adhigatan”ti dassento—

283. “Pañcapaññāsavassāni, rajojallamadhārayim.
Bhuñjanto māsikaṃ bhattaṃ, kesamassuṃ alocayim.

284. Ekapādena aṭṭhāsim, āsanaṃ parivajjayim.
Sukkhagūthāni ca khādim, uddesaṇca na sādiyim.

285. Etādisaṃ karitvāna, bahuṃ duggatigāminam.
Vuyhamāno mahoghena, Buddhaṃ saraṇamāgamaṃ.

286. Saraṇagamanam passa, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **pañcapaññāsavassāni, rajojallamadhārayinti** naggapabbajjūpagamanena nhānapaṭikkhepato pañcādhikāni paññāsavassāni sarīre laggaṃ āgantukareṇusaṅkhātāṃ rajo, sarīramalasaṅkhātāṃ jallaṇca kāyena dhāresim. **Bhuñjanto māsikaṃ bhattanti** rattiyaṃ gūthaṃ khādanto lokavañcanatthaṃ māsopavāsiko nāma hutvā puññatthikehi dinnam bhojanaṃ māse māse ekavāraṃ jivhagge ṭhapanavasena bhuñjanto. **Alocayinti** tādisacchārikāpakkehena sithilamūlaṃ kesamassuṃ aṅgulīhi luñcāpesim².

Ekapādena aṭṭhāsim, āsanaṃ parivajjayinti sabbena sabbam āsanaṃ nisajjaṃ parivajjesim, tiṭṭhanto ca ubho hatthe ukkhipitvā ekeneva pādena aṭṭhāsim. **Uddesanti** nimantanam. Udissakatanti keci. **Na sādiyinti** na sampaṭicchim, paṭikkhipinti attho.

Etādisaṃ karitvāna, bahuṃ duggatigāminanti etādisaṃ evarūpaṃ vipākanibbattanakaṃ duggatigāminam bahuṃ pāpakammaṃ purimajātisu idha ca katvā uppādetvā.

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 313 piṭṭhādisu.

2. Muñcāpesim (Sī, I)

vuyhamāno mahoghenāti kāmoghādinā mahatā oghena visesato diṭṭhoghena apāyasamuddam pati-ākaḍḍhiyamāno. **Buddham saraṇamāgamanti** tādīsena puññakammacchiddena kicchena manussattabhāvaṃ labhivā idāni puññabalena Buddham “saraṇan”ti āgamāsim¹, “Sammāsambuddho Bhagavā”ti aveccapasādena Satthari pasīdim. **Saraṇagamanam passa, passa dhammasudhammatanti** āyatanagataṃ mama saraṇagamanam² passa, passa sāsanadhammassa ca sudhammataṃ yohaṃ tathāmicchāpaṭipannopi ekovādeneva Satthārā edisaṃ sampattiṃ sampāpito. **“Tisso vijjā”**ti-ādinā taṃ sampattiṃ dasseti. Tenāha³—

“Tissassāhaṃ Bhagavato, Bodhirukkhamavandiyam⁴.

Paggayha bījanim tattha, sīhāsanamabījaham.

Dvenavute ito kappe, sīhāsanamabījaham.

Duggatiṃ nābhijānāmi, bījanāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Jambukattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Senakattheragāthāvaṇṇanā

Svāgataṃ vatāti-ādikā āyasmato Senakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso morahatthena Bhagavantaṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattivā Uruvelakassapattherassa bhaginiyā kucchimhi nibbatti, **Senakot**issa nāmaṃ ahosi. So vayappatto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato gharāvāsaṃ vasati. Tena ca samayena mahājano saṃvacchare saṃvacchare phaggunamāse uttaraphaggunanakkhatte ussavaṃ anubhavanto Gayāyaṃ titthābhisekaṃ karoti, tena

1. Agamāsim (Sī, I) 2. Saraṇam (Sī) 3. Khu 4. 33 piṭṭhe. 4. Avandisaṃ (Sī)

taṃ ussavam **“Gayāphaggū”**¹ti vadanti. Atha Bhagavā tādise ussavadivase
veneyyānukampāya Gayātitthasamīpe viharati, mahājanopi
titthābhisekādhippāyena tato tato taṃ ṭhānaṃ upagacchati. Tasmim̐ khaṇe
Senakopi titthābhisekatthaṃ taṃ ṭhānaṃ upagato Satthāraṃ dhammaṃ
desentaṃ disvā upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho
pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi.
Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Morahatthaṃ gahetvāna, upesiṃ Lokanāyakaṃ.
Pasannacitto sumano, morahatthamadāsahaṃ.

Iminā morahatthena, cetanāpaṇidhīhi ca.
Nibbāyimsu tayo aggī, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthusampadā.
Datvānaṃ morahatthaṃ, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.

Tiyaggī nibbutā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
Sabbāsavaṃ parikkhīṇā, natthi dāni punabbhavo.

Ekatim̐se ito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, morahatthassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam̐”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
sañjātasomanasso udānavasena—

287. “Svāgataṃ vata me āsi, Gayāyaṃ Gayaphagguyā.
Yaṃ addasāsiṃ Sambuddhaṃ, desentaṃ dhammamuttamaṃ.

288. Mahappabhaṃ gaṇācariyaṃ, aggapattaṃ Vināyakaṃ.
Sadevakassa lokassa, Jinaṃ atuladassanaṃ.

289. Mahānāgaṃ Mahāvīraṃ, mahājutimanāsavaṃ.
Sabbāsavaparikkhīṇaṃ, Satthāra’makutobhayaṃ.

1. Gayāphaggunīti (Sī, I)

2. Khu 4. 32 piṭṭhādīsu.

290. Cīrasamkiliṭṭhaṃ vata maṃ, diṭṭhisandānabandhitaṃ.

Vimocayi so Bhagavā, sabbaganthehi Senakan”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **svāgataṃ vata me āsīti** mayā suṭṭhu āgataṃ vata āsi. Mama vā sundaraṃ vata āgamaṇaṃ āsi. **Gayāyanti** Gayātitthasamīpe. **Gayaphagguyāti** “Gayāphaggū”ti laddhavohāre phaggunamāsassa uttaraphaggunīnakhatte. **“Yan”**ti-ādi svāgatabhāvassa kāraṇadassanaṃ. Tattha **yanti** yasmā. **Addasāsinti** addakkhiṃ. **Sambuddhanti** sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā Sambuddhaṃ. **Desentaṃ dhammamuttamanti** uttamaṃ aggaṃ sabbaseṭṭhaṃ ekantaniyyānikaṃ dhammaṃ veneyyajjhāsayanurūpaṃ bhāsantaṃ.

Mahappabhanti mahatiyā sarīrappabhāya ñāṇappabhāya ca samannāgataṃ. **Gaṇācariyanti** bhikkhuparisādīnaṃ gaṇānaṃ uttamaṇa damathena ācārasikkhāpanena gaṇācariyaṃ. Aggabhūtānaṃ sīlādīnaṃ guṇānaṃ adhigamaṇa **aggappattaṃ**. Devamanussādīnaṃ paramena vinayena vinayanato, sayāṃ nāyakarāhitattā ca **vināyakaṃ**. Kenaci anabhibhūto hutvā sakalaṃ lokaṃ abhibhavitvā ṭhitattā, pañcannampi mārānaṃ jitattā ca **sadevakassa lokassa Jinaṃ** sadevake loke aggajinaṃ, bāttimsavaramahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanādiapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dasabalacatuvesārājjaḍiguṇapaṭimaṇḍitadhammakāyatāya ca sadevakena lokena aparimeyyadassanatāya asadisadassanatāya ca **atuladassanaṃ**.

Gatibalaparakkamādisampattiyā mahānāgasadisattā, nāgesupi khīṇāsavesu mahānubhāvatāya ca **mahānāgaṃ**. Mārasenāvimathanato mahāvikkantaṭāya ca **Mahāvīraṃ**. **Mahājutinti** mahāpatāpaṃ mahātejanti attho. Natthi etassa cattāropi āsavāti **anāsavaṃ**. Sabbe āsavā savāsanaṃ parikkhīṇā etassāti **sabbāsavaparikkhīṇaṃ**. Kāmaṃ sāvakaḥ buddhā Paccekabuddhā ca khīṇāsavāva, Sabbaññubuddhā eva pana savāsane āsave khepentīti dassanatthaṃ “anāsavaṇ”ti vatvā puna “sabbāsavaparikkhīṇaṇ”ti vuttaṃ. Tena vuttaṃ “sabbe āsavā savāsanaṃ parikkhīṇā etassāti sabbāsavaparikkhīṇaṇ”ti. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ veneyyānaṃ anusāsanato **Satthāraṃ** catuvesārājjavīsāradatāya

kutocipi bhayābhāvato **akutobhayaṃ** evarūpaṃ Sammāsambuddhaṃ yaṃ yasmā addasāsiṃ, tasmā svāgataṃ vata me āsīti yojanā.

Idāni Satthu dassanena attanā laddhaguṇaṃ dassento catutthaṃ gāthamāha. Tassattho—kañjiyapuṇṇalābu viya takkabharitacāṭi viya vasāpītapilotikā viya ca saṃkilesavatthūhi anamatagge saṃsāre **cirakālaṃ saṃkiliṭṭhaṃ**. Gaddulabandhitaṃ viya thambhe sārameyaṃ sakkāyathambhe **diṭṭhisandānena** diṭṭhibandhanena **bandhitaṃ**¹ baddhaṃ tato vimocento ca abhiṃjādhīhi **sabbaganthehi maṃ senakaṃ** ariyamaggahatthena **vimocayi vata so Bhagavā** mayhaṃ Satthāti Bhagavati abhippasādaṃ pavedeti.

Senakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā

Yo dandhakāleti—ādikā āyasmato Sambhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Buddhasuññe loka Candabhāgāya nadiyā tīre kinnarayoniyaṃ nibbatto ekadivasaṃ aññataraṃ Paccekabuddhaṃ disvā pasannamānaso vanditvā katañjalī ajjunapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde kulagehe nibbattitvā **Sambhūtoti** laddhanāmo vayappatto Bhagavato parinibbānassa pacchā Dhammabhaṇḍagārikassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Candabhāgānadītīre, ahosiṃ kinnaro tadā.

Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, Sayambhuṃ aparājitaṃ.

Pasannacitto sumano, vedajāto katañjalī.

Gahetvā ajjunaṃ pupphaṃ, Sayambhuṃ abhipūjayiṃ.

Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā kinnaraṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

1. Sanditaṃ bandhitaṃ (Sī)

2. Khu 4. 95 piṭṭhādīsu.

Chattimsakkhattum devindo, devarajjamakārayim.

Dasakkhattum cakkavattī, mahārajjamakārayim.

Padesarajjam vipulam, gaṇanāto asaṅkhiyam.

Sukhette vappitam bījam, Sayambhumhi aho mama.

Kusalam vijjate mayham, pabbajim anagāriyam.

Pūjāraho aham ajja, Sakyaputtassa sāsane.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto vassasatapariniibbute
Bhagavati Vesālīkesu Vajjiputtakesu dasa vatthūni paggayha ṭhitesu
Kākaṇḍakaputtana Yasattherena ussāhitehi sattasatehi khīṇāsavehi taṃ
diṭṭhiṃ bhinditvā saddhammaṃ paggaṇhantehi dhammavinayasaṅgahe kate
tesaṃ Vajjiputtakānaṃ uddhamma-ubbinayadīpane dhammasaṃvegena
thero—

291. “Yo dandhakāle tarati, taraṇīye ca dandhaye.

Ayonisaṃvidhānena, bālo dukkhaṃ nigacchati.

292. Tassattho parihāyanti, kālapakkheva candimā.

Āyasakyaṇca¹ pappoti, mittehi ca virujjhati.

293. Yo dandhakāle dandheti, taraṇīye ca tāraye.

Yoniso saṃvidhānena, sukhaṃ pappoti paṇḍito.

294. Tassatthā paripūrenti, sukkapakkheva candimā.

Yaso kittiṇca pappoti, mittehi na virujjhati”ti—

imā gāthā bhaṇanto aññaṃ byākāsi.

Tattha **yo dandhakāle taratīti** kismiṇci kattabbavatthusmiṃ “kappati nu
kho, na nu kho kappati”ti Vinayakukkucce uppanne yāva viyattaṃ
Vinayadharaṃ pucchitvā taṃ kukkucçaṃ na vinodeti, tāva dandhakāle tassa
kiccassa dandhāyitabbasamaye tarati madditvā vītikkamaṃ karoti. **Taraṇīye
ca dandhayeti** gahaṭṭhassa tāva saraṇagamanasīlasamādānādike, pabbajitassa

vattapaṭivattakaraṇādike samathavipassanānuyoge ca taritabbe sampatte sīghaṃ taṃ kiccaṃ ananuyuñjitvā “āgamanamāse pakkhe vā karissāmi”ti dandhāyeyya, taṃ kiccaṃ akarontova kālaṃ vītināmeyya.

Ayonisaṃvidhānenāti evaṃ dandhāyitabbe taranto taritabbe ca dandhāyanto anupāyasaṃvidhānena upāyasaṃvidhānābhāvena **bālo** mandabuddhiko puggalo sampati āyatim ca **dukkhaṃ** anattamaṃ pāpuṇāti.

Tassatthā pariḥāyantīti tassa tathārūpassa puggalassa diṭṭhadhammikādibhedā atthā **kālapakkhe candimā** viya **pariḥāyanti** divase divase parikkhayaṃ pariyādānaṃ gacchanti. “Asuko puggalo assaddho appasanno kusīto hīnavīriyo”ti-ādinā **āyasakyaṃ** viññūhi garahitabbataṃ **pappoti** pāpuṇāti. **Mittehi ca virujjhatī**ti “evaṃ paṭipajja, mā evaṃ paṭipajja”ti ovādadāyakehi kalyāṇamittehi “avacanīya mayan”ti ovādassa anādāneneva¹ viruddho nāma hoti.

Sesagāthādvayassa vuttavipariyāyena attho veditabbo. Keci panettha “tarati dandhaye”tipadānaṃ atthabhāvena bhāvanācittassa² paggahaniggahe uddharanti, taṃ pacchimagaṭhāsu yujjati. Purimā hi dve gāthā pabbajitakālato paṭṭhāya caritabbaṃ samaṇadhammaṃ akatvā kukkucapakatatāya dasa vatthūni dīpetvā saṃghena nikkadḍhite Vajjiputtake sandhāya therena vuttā, pacchimā pana attasadiṣṣe sammā paṭipanne sakatthaṃ nipphādetvā ṭhiteti.

Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Rāhulattheragāthāvaṇṇanā

Ubhayenāti-ādikā āyasmato Rāhulattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ sikkhākāmānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ

1. Abhājanaṃ ayanti ovādassa adāneneva (I), atthā janayanti ovādassa adāneneva (Ka)

2. Bhāvanānimittassa (Sī, I)

disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā senāsanavisodhanavijjotanādikaṃ
 ulāraṃ puññaṃ katvā paṇidhānamakāsi. So tato cavitvā devamanussesu
 saṃsaranto imasmim Buddhuppāde amhākaṃ bodhisattaṃ paṭicca
 Yasodharāya deviyā kucchimhi nibbattitvā **Rāhuloti** laddhanāmo mahatā
 khattiyaparivārena¹ vaḍḍhi, tassa pabbajjāvidhānaṃ Khandhake² āgatameva.
 So pabbajitvā Satthu santike anekehi suttapadehi suladdhovādo
 paripakkaññaṃ³ vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne⁴—

“Padumuttarassa Bhagavato, Lokajettṭhassa tādino.

Sattabhūmamhi pāsāde, ādāsaṃ santharim⁵ ahaṃ.

Khīṇāsavasahassemi, parikiṇṇo Mahāmuni.

Upāgami gandhakuṭim, dvipadindo Narāsabho.

Virocento gandhakuṭim, Devadevo Narāsabho.

Bhikkhusaṃghe ṭhito Satthā, imā gāthā abhāsatha.

Yenāyaṃ jotitā seyyā, ādāsova susanthato.

Tamaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Soṇṇamayā rūpimayā, atho veḷuriyāmayā.

Nibbattissanti pāsādā, ye keci manaso piyā.

Catusatṭhikkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.

Sahassakkhattuṃ cakkavattī, bhavissati anantarā.

Ekavīsaticappamhi, Vimalo nāma khattiyo.

Caturanto vijitāvī, cakkavattī bhavissati.

Nagaraṃ Reṇuvatī nāma, iṭṭhakāhi sumāpitaṃ.

Āyāmato tīṇi sataṃ, caturassasamāyutaṃ.

Sudassano nāma pāsādo, vissakammena māpito.

Kūṭāgāravarūpeto, sattaratanabhūsito.

1. Khattiyaparihārena (Sī, I)

2. Vi 3. 115 piṭṭhe.

3. Paripakke ñāṇe (Sī, I)

4. Khu 3. 66 piṭṭhādīsu.

5. Adāsīm santharaṃ (Sī)

Dasasaddāvivittaṃ taṃ, vijjādharasamākulaṃ.
Sudassanaṃva nagaraṃ, devatānaṃ bhavissati.

Pabhā niggacchate tassa, uggacchanteva sūriye.
Virocessati taṃ niccaṃ, samantā aṭṭhajojanaṃ.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.

Tusitā so cavitvāna, sukkamūlena codito.
Gotamassa Bhagavato, atrajo so bhavissati.

Sace'vaseyya agāraṃ, cakkavattī bhaveyya so.
Aṭṭhānametaṃ yaṃ tādī, agāre rati'majjhagā.

Nikkhamitvā agāramhā, pabbajissati subbato.
Rāhulo nāma nāmena, arahā so bhavissati.

Kikīva aṇḍaṃ rakkheyya, cāmarī viya vāladhiṃ.
Nipako silasampanno, mamaṃ rakkhi Mahāmuni.

Tassāhaṃ dhammamāññāya, vihāsiṃ sāsane rato.
Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ'ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā aññaṃ
byākaronto—

295. “Ubhayeneva sampanno, Rāhulabhaddoti maṃ vidū.
Yañcamhi putto Buddhassa, yañca dhammesu cakkhumā.

296. Yañca me āsavā khīṇā, yañca natthi punabbhavo.
Arahā dakkhiṇeyyomhi, tevijjo amataddaso.

297. Kāmandhā jālapacchannā¹, taṇhāchadanachādītā.
Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukhe.

1. Jālasañchannā (I) khu 1. 172 piṭṭhepi.

298. Taṃ kāmāṃ ahamujjhivā, chetvā mārassa bandhanāṃ.

Samūlaṃ taṇhamabbuyha, sītibhūtosmi nibbuto”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **ubhayeneva sampannoti** jātisampadā paṭipattisampadāti ubhayasampattiyāpi sampanno samannāgato. **Rāhulabhaddoti maṃ vidūti** “Rāhulabhaddo”ti maṃ sabrahmacārino sañjānanti. Tassa hi jātasāsanāṃ sutvā bodhisattena “Rāhu jāto¹, bandhanāṃ jātan”ti vuttavacanāṃ upādāya Suddhodanamahārājā “Rāhulo”ti nāmaṃ gaṇhi. Tattha ādito pitarā vuttapariyāyameva gahetvā āha “Rāhulabhaddoti maṃ vidū”ti. **Bhaddoti** ca pasaṃsāvacanametāṃ.

Idāni taṃ ubhayasampattiṃ dassetuṃ “**yañcamhī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **yanti** yasmā. **Ca**-saddo samuccayattho. **Amhi putto Buddhassāti** Sammāsambuddhassa orasaputto amhi. **Dhammesūti** lokiyesu lokuttaresu ca dhammesu, catusaccadhammesūti attho. **Cakkhumāti** maggapaññācakkhunā cakkhumā ca amhīti yojetabbāṃ.

Puna aparāparehipi pariyāyehi attani ubhayasampattiṃ dassetuṃ “**yañca me āsavā khīṇā**”ti gāthamāha. Tattha **dakkhīṇeyyoti** dakkhīṇāraho. **Amataddasoti** nibbānassa dassāvī. Sesaṃ suviññeyyameva.

Idāni yāya vijjāsampattiyā ca vimuttisampattiyā ca abhāvena sattakāyo kumine bandhamacchā viya saṃsāre parivattati, taṃ ubhayasampattiṃ attani dassetuṃ “**kāmandhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha kāmehi kāmesu vā andhāti **kāmandhā**. “Chando rāgo”ti-ādivibhāgehi² kilesakāmehi rūpādīsu vatthukāmesu anādīnavadassitāya andhikatā. **Jālapacchannāti** sakalaṃ bhavattayaṃ ajjhottharivā ṭhitena visattikājālena pakārato channā paliguṇṭhitā. **Taṇhāchadanachāditāti** tato eva taṇhāsankhātena chadanena chāditā nivutā sabbaso paṭikujjitā. **Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukheti** kumināmukhe macchabandhānaṃ macchapasibbakamukhe baddhā macchā viya pamattabandhunā mārena

1. Rāhulo jāto (Sī, I)

2. Khu 8. 36 piṭṭhe passitabbāṃ.

yena kāmabandhanena baddhā ime sattā tato na nigacchanti
antobandhanagatāva honti.

Taṃ tathārūpaṃ **kāmaṃ** bandhanabhūtaṃ **ujjhivā**
pubbabhāgapāṭipattiyā pahāya kilesa**mārassa** **bandhanaṃ** **chetvā** puna
ariyamaggasatthena anavasesato samucchinditvā tato eva avijjāsaṅkhātena
mūlena **samūlaṃ** kāmataṇhādikaṃ **taṇhaṃ** **abbuyha** uddharitvā
sabbakilesadarathapariḷāhābhāvato **sītibhūto** sa-upādisesāya nibbānadhātuyā
nibbuto ahaṃ **asmi** homīti attho.

Rāhulattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Candanattheragāthāvaṇṇanā

Jātarūpenāti-ādikā āyasmato Candanattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
upacinanto ito ekatimse kappe Buddhasuññe loke rukkhadevatā hutvā
nibbatto Sudassanaṃ nāma Paccekabuddhaṃ pabbatantare vasantaṃ disvā
pasannamānaso kuṭajapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena
devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ
vibhavasampanne kule nibbattitvā **Candanoti** laddhanāmo vayappatto
gharāvāsaṃ vasanto Satthu santike dhammaṃ sutvā sotāpanno ahosi. So
ekaṃ puttaṃ labhitvā gharāvāsaṃ pahāya pabbajitvā vipassanāya
kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe viharanto Satthāraṃ vanditum Sāvattiyaṃ
āgato susāne vasati, tassa āgatabhāvaṃ sutvā purāṇadutiyikā
alaṅkatapaṭiyattā dāraṃ ādāya mahatā parivārena therassa santikaṃ
gacchati “itthikuttādīhi naṃ palobhetvā uppabbājessāmī”ti. Thero taṃ
āgacchantiṃ dūratova disvā “idānissā avisayo bhavissāmī”ti yathāradham
vipassanaṃ ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

1. Khu 4. 96 piṭṭhādīsu.

“Himavantassāvidūre, Vasalo nāma pabbato.

Buddho Sudassano nāma, vasate pabbatantare.

Puppham Hemavantam gayha, vehāsam agamāsaham.

Tatthaddasāsim Sambuddham, oghatiṇṇamanāsavam.

Puppham kuṭajamādāya, sire katvāna añjalim.

Buddhassa abhiropesim, Sayambhussa Mahesino.

Ekatimse ito kappe, yam pupphamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Chalabhiñño pana hutvā ākāse thatvā tassā dhammaṃ desetvā saraṇesu
ca silesu ca paṭiṭṭhāpetvā sayam attanā pubbe vasitaṭṭhānameva gato.
Sahāyabhikkhūhi “vipassannāni kho te āvuso indriyāni, kacci tayā saccāni
paṭividdhāni”ti puṭṭho—

299. “Jātarūpena sañchannā, dāsigaṇapurakkhatā.

Aṅkena puttamādāya, bhariyā maṃ upāgami.

300. Tañca disvāna āyantim, sakaputtassa mātaram.

Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsaṃva oḍḍitaṃ.

301. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.

Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

302. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

imāhi gāthāhi attano paṭipattim kathento aññaṃ byākāsi.

Tattha **jātarūpena sañchannā**ti jātarūpamayena sīsūpagādi-alaṅkārena
alaṅkaraṇavasena paṭicchāditasarīrā, sabbābharaṇabhūsitāti attho.

Dāsigaṇapurakkhatāti yathārahaṃ alaṅkatapaṭiyattena attano

dāsigaṇena purato katā parivāritā¹ti attho. **Aṅkena puttamādāyāti** “api nāma puttampi disvā gehassitasāto² bhaveyyā”ti puttaṃ attano aṅkena gahetvā.

Āyantinti āgacchantiṃ. **Sakaputtassa mātaranti** mama orasaputtassa jananiṃ, mayhaṃ purāṇadutiyikanti attho. Sabbamidaṃ thero attano kāmarāgasamucchedaṃ bahumaññanto vadati. **Yoniso udapajjathāti** “evarūpāpi nāma sampatti jarābyādhimarāṇehi abhibhuyyati, aho saṅkhārā aniccā adhuvā anassāsikā”ti evaṃ yonisomanasikāro uppajji. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Candanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dhammikattheragāthāvaṇṇanā

Dhammo haveti-ādikā āyasmato Dhammikattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle migaluddako hutvā ekadivasaṃ araññāyatane devaparisāya Satthu dhammaṃ desentassa “dhammo eso vuccatī”ti desanāya nimittaṃ gaṇhi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Dhammikoti** laddhanāmo vayappatto Jetavanapaṭiggahaṇe laddhappasādo pabbajitvā aññatarasmiṃ gāmakāvāse āvāsiko hutvā viharanto āgantukānaṃ bhikkhūnaṃ vattāvattesu ujjhānabahulo akkhamo ahosi. Tena bhikkhū taṃ vihāraṃ chaḍḍetvā pakkamiṃsu, so ekakova ahosi. Vihārasāṃmiko upāsako taṃ kāraṇaṃ sutvā Bhagavato taṃ pavattiṃ ārocesi. Satthā taṃ bhikkhūṃ pakkosetvā tamatthaṃ pucchitvā tena “evaṃ bhante”ti vutte “nāyaṃ idāneva akkhamo, pubbepi akkhamo ahosī”ti vatvā bhikkhūhi yācito Rukkhadhammaṃ³ kathetvā upari tassa ovādaṃ dento—

1. Purakkhatā parivāritā (Sī, I)

2. Gehavāsābhimukho (Sī)

3. Khu 5. 17 piṭṭhe Rukkhadhammajātake.

303. “Dhammo have rakkhati dhammacārīṃ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti.
Esānisaṃso dhamme suciṇṇe,
Na duggatīṃ gacchati dhammacārī.
304. Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino.
Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatīṃ.
305. Tasmā hi dhammesu kareyya chandaṃ,
Iti modamāno Sugatena tādinā.
Dhamme ʈhitā Sugatavarassa sāvakā,
Nīyanti dhīrā saraṇavaraggagāmino.
306. Vipphoṭito gaṇḍamūlo,
Taṇhājālo samūhato.
So khīṇasaṃsāro na catthi kiñcanaṃ,
Cando yathā dosinā puṇṇamāsiyaṃ”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **dhammoti** lokiyalokuttaro sucaritadhammo. **Rakkhatīti** apāyadukkhato¹ rakkhati, saṃsāradukkhato ca vivaṭṭūpanissayaabhūto rakkhatiyeva. **Dhammacārīnti** taṃ dhammaṃ carantaṃ paṭipajjantaṃ. **Suciṇṇoti** suṭṭhu ciṇṇo kammaphalāni saddahitvā sakkaccaṃ cittikatvā upacito. **Sukhanti** lokiyalokuttarasukhaṃ. Tattha lokiyaṃ tāva kāmāvacarādibhedo dhammo yathāsakaṃ sukhaṃ diṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye **āvahati** nipphādeti, itaraṃ pana vivaṭṭūpanissaye ʈhatvā ciṇṇo paramparāya² āvahatīti vattum³ vaṭṭati anupanissayassa tadabhāvato. **Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatīṃ gacchati dhammacārīti** dhammacārī puggalo dhamme suciṇṇe taṃnimittaṃ duggatīṃ na gacchatīti eso dhamme suciṇṇe ānisaṃso udrayoti attho.

1. Apāye apāyadukkhato (Sī)

2. Cittaparamparāya (Sī)

3. Avagantum (Sī), gantum (I)

Yasmā dhammeneva sugatigamanam, adhammeneva ca duggatigamanam, tasmā “dhammo adhammo”ti ime aññamaññaṃ asamkiṇṇaphalāti dassetuṃ “**na hi dhammo**”ti-ādinā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **adhammoti** dhammapaṭipakkho duccharitaṃ. **Samavipākinoti** sadisavipākā samānaphalā.

Tasmāti yasmā dhammādhammānam ayaṃ yathāvutto vipākabhedo, tasmā. **Chandanti** kattukamyatāchandaṃ. **Iti modamāno Sugatena tādināti** iti evaṃ vuttappakārena ovādadānena Sugatena sammaggatena¹ sammāpaṭipannena itthādīsu tādibhāvappattiyā tādinānavatā hetubhūtena modamāno tuṭṭhiṃ āpajjamāno dhammesu chandaṃ kareyyāti yojanā. Ettāvatā vaṭṭaṃ dassetvā idāni vivaṭṭaṃ dassento “**dhamme ʈhitā**”ti-ādimāha. Tassattho—yasmā Sugatassa varassa Sugatesu ca varassa Sammāsambuddhassa **sāvakā** tassa **dhamme ʈhitā dhīrā** ativiya aggabhūtasaraṇagāmino teneva saraṇagamanasaṅkhāte dhamme ʈhitabhāvena sakalavaṭṭadukkhato **nīyanti** nissaranti, tasmā hi dhammesu kareyya chandanti.

Evaṃ Satthārā tīhi gāthāhi dhamme desite desanānusārena yathānisinnova vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Migaluddo pure āsiṃ, araṇṇe vipine ahaṃ.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, devasaṃghapurakkhataṃ.
Catusaccaṃ pakāsentam, desentaṃ amataṃ padaṃ.
Assosiṃ madhuraṃ dhammaṃ, Sikhino lokabandhuno.
Ghose cittaṃ pasādesiṃ, asamappaṭipuggale.
Tattha cittaṃ pasādetvā, uttariṃ duttaraṃ bhavaṃ.
Ekatiṃse ito kappe, yaṃ saṇṇamalabhiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ghosasaṇṇāyidaṃ phalaṃ.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Tathā arahatte paṭiṭṭhito. Arahattaṃ pana patvā attanā adhigataṃ visesaṃ Satthu nivedento carimagāthāya aññaṃ byākāsi.

1. Samaggatena (Ka)

2. Khu 4. 97 piṭṭhe.

Tattha **vipphoṭitoti** vidhuto, maggañāṇena paṭinissatṭhoti attho.
Gaṇḍamūloti avijjā. ¹Sā hi gaṇḍati savati. “Gaṇḍoti kho bhikkhu
 pañcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ¹ adhivacanaṃ”ti² evaṃ Satthārā
 vuttassa dukkhamūlayogato³ kilesāsucipaggharaṇato uppādayarābhangehi
 uddhumātapakkapabhijjanato ca⁴ gaṇḍābhidhānassa
 upādānakkhandhapañcakassa mūlaṃ kāraṇaṃ. **Taṇhājālo samūhatoti**
 taṇhāsaṅkhāto jālo maggena samugghāṭito. **So khīṇasaṃsāro na catthi**
kiñcananti so ahaṃ evaṃ pahīnataṇhāvijjatāya parikkhīṇasaṃsāro
 pahīnabhavamūlattā eva na catthi na ca upalabbhati rāgādikiñcanaṃ. **Cando**
yathā dosinā puṇṇamāsiyanti yathā nāma Cando abbhamaḥikādidosarahito
 puṇṇamāsiyaṃ paripuṇṇakāle⁵ evaṃ ahampi arahattādhigamena
 apetarāgādikiñcano paripuṇṇadhammakotṭhāso ahosinti.

Dhammikattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sappakattheragāthāvaṇṇanā

Yadā balākāti-ādikā āyasmato Sappakattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
 upacinanto ito ekatimse kappe mahānubhāvo nāgarājā hutvā nibbatto
 Sambhavassa⁶ nāma Paccakabuddhassa abbhokāse samāpattiyaṃ nisinnassa
 mahantaṃ padumaṃ gahetvā uparimuddhani dhārento pūjaṃ akāsi. So tena
 puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde
 Sāvattiyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Sappakoti** laddhanāmo viññutaṃ
 patto Bhagavato santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā
 kammaṭṭhānaṃ gahetvā

1-1. Sā hi savati, gaṇḍoti kho bhikkhūbhivacanaṃ taṃ pañcupādānakkhandhānaṃ (Sī),

sā hi savati, gaṇḍoti kho bhikkhuvacanaṃ taṃ pañcupādānakkhandhānaṃ (I)

2. Saṃ 2. 304; Aṃ 2. 274; Aṃ 3. 114; 191; Khu 8. 265 piṭṭhesu aññathā āgataṃ.

3. Dukkhaṭo sūlayogato (Sī, I)

4. Bhaṅge uddhumātapakkamhi bhijjanato ca (Sī),
 bhaṅgehi uddhumātapakkabhijjanato ca (I)

5. Dosarahito natthi kiñcananti so ahaṃ evaṃ pahīnataṇho āsarahito
 yathā puṇṇamāsiyaṃ paripuṇṇakālo cando (Sī, I)

6. Sambhavaḥkassa (Sī, I)

Ajakaraṇiyā nāma nadiyā tīre Leṇagirivihāre¹ vasanto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Himavantassāvidūre, Romaso nāma pabbato.
 Buddhopi Sambhavo nāma, abbhokāse vasī tadā.
 Bhavanā nikkhamitvāna, padumaṃ dhārayim ahaṃ.
 Ekāhaṃ dhārayitvāna, bhavanaṃ punarāgamiṃ.
 Ekatiṃse ito kappe, yaṃ Buddhamabhipūjayim.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

So arahattaṃ patvā Satthāraṃ vandituṃ Sāvattthim āgato ñātīhi upaṭṭhiyamāno tattha katipāhaṃ vasitvā dhammaṃ desetvā ñātake saraṇesu ca silesu ca patiṭṭhāpetvā yathāvuttaṭṭhānameva gantukāmo ahosi. Taṃ ñātākā “idheva bhante vasatha, mayaṃ paṭijaggissāmā”ti yācimsu. So gamanākāraṃ dassetvā ṭhito attanā vasitaṭṭhānakittanāpadesena vivekābhiraṭṭhiṃ pakāsentā—

307. “Yadā balākā sucipaṇḍaracchadā,
 Kāḷassa meghassa bhayena tajjitā.
 Palehiti ālayamālayesinī,
 Tadā nadī Ajakaraṇī rameti maṃ.

308. Yadā balākā suvisuddhapaṇḍarā,
 Kāḷassa meghassa bhayena tajjitā.
 Pariyesati leṇamaleṇadassinī,
 Tadā nadī Ajakaraṇī rameti maṃ.

309. Kaṃ nu tattha na ramenti, jambuyo ubhato tahiṃ.
 Sobhenti³ āpagākūlaṃ, mama leṇassa pacchato.

1. Leṇavivihāre (Sī)

2. Khu 4. 100 piṭṭhe.

3. Sobhenti (Pāḷiyam)

310. Tā'matamadasaṃghasuppahīnā,
 Bhekā mandavatī panādayanti.
 'Nājja girinadīhi vippavāsasamayo,
 Khemā Ajakaraṇī sivā surammā''ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **yadāti** yasmiṃ kāle. **Balākāti** balākāsakuṇikā.
Sucipaṇḍaracchadāti sucisuddhadhavalapakkhā. **Kālassa meghassa bhayena**
tajjitāti jalabhārabharitatāya kālassa añjanagirisannikāsassa
 pāvussakameghassa gajjato vuṭṭhibhayena nibbijjitā¹ bhimsāpitā. **Palehitīti**
 gocarabhūmito uppatitvā gamissati. **Ālayanti** nilayaṃ attano kulāvakaṃ.
Ālayesinīti tattha ālayanaṃ nilīyanaṃ icchantī. **Tadā nadī ajakaraṇī**
rameti manti tasmiṃ pāvussakakāle Ajakaraṇīnāmikā nadī navodakassa
 pūrā hārahārinī² kulāṅkasā maṃ rameti mama cittaṃ ārādhetīti
 utupadesavisesakittanāpadesena vivekābhiratiṃ pakāsesi.

Suvisuddhapaṇḍarāti suṭṭhu visuddhapaṇḍaravaṇṇā, asammissavaṇṇā
 sabbasetāti attho. **Pariyesatīti** maggati. **Leṇanti** vasanaṭṭhānaṃ³.
Aleṇadassinīti vasanaṭṭhānaṃ apassantī. Pubbe nibaddhavasanaṭṭhānassa
 abhāvena aleṇadassinī, idāni pāvussakakāle meghagajjitena⁴ āhitagabbhā
pariyesati leṇanti nibaddhavasanaṭṭhānaṃ kulāvakaṃ karotīti attho.

Kaṃ nu tattha -pa- pacchatoti mama vasanakamahāleṇassa **pacchato**
 pacchābhāge **āpagākūlaṃ** Ajakaraṇīnadiyā ubhatotīraṃ⁵ **tahim tahim** ito
 cito ca sobhentiyo niccakālaṃ phalabhāranamitasākhā siniddhapaṇṇacchāyā
jambuyo tattha tasmiṃ ṭhāne **kaṃ** nāma sattaṃ **na ramenti nu**⁶, sabbhaṃ
 ramentiyeva.

1. Nibbhaccitā (I)

3. Vasatiṃ (Sī, I)

5. Ubho tīraṃ (Sī, I)

2. Hārabhārinī (Sī, I)

4. Meghagajjitato na (Sī), meghatajjitena (Ka)

6. Kaṃ nu tattha na ramenti (Sī, I)

Tā'matamadasaṃghasuppahīnāti amataṃ vuccati agadaṃ, tena majjantīti¹ amatamadā, sappā, tesaṃ saṃgho amatamadasaṃgho, tato suṭṭhu pahīnā apagatā. **Bhekā** maṇḍūkiyo **mandavatī** saravatiyo **panādayanti** taṃ ṭhānaṃ madhurena vassitena ninnādayanti. **Nājja girinadīhi vippavāsasamayoti** ajja etarahi aññāhipi pabbateyyāhi nadīhi vippavāsasamayo na hoti, visesato pana vāḷamacchasusumārādivirahitato **khemā Ajakaraṇī** nadī. Sundaratalatitthapulinasampattiyā **sivā**. Suṭṭhu rammā ramaṇīyā, tasmā tattheva me mano ramatīti adhippāyo.

Evam pana vatvā ñātake vissajjetvā attano vasanaṭṭhānameva gato. Suññāgārābhiratidīpanena idameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahosīti.

Sappakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Muditattheragāthāvaṇṇanā

Pabbajinti-ādikā āyasmato Muditattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam Satthāraṃ disvā pasannamānaso ekaṃ mañcamadāsi². So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaratṭhe gahapatikule nibbattitvā **Muditoti** laddhanāmo viññutaṃ pāpuṇi. Tena ca samayena taṃ kulaṃ raññā kenacideva karaṇīyena palibuddhaṃ ahosi. Mudito rājabhayābhīto palāyitvā araññaṃ pavittṭho aññatarassa khīṇāsavatttherassa vasanaṭṭhānaṃ upagacchi. Thero tassa bhītabhāvaṃ ñatvā “mā bhāyī”ti samassāsesi. So “kittakena nu kho bhante kālena idaṃ me bhayaṃ vūpasamessatī”ti pucchitvā “sattaṭṭhamāse atikkamitvā”ti vutte “ettakaṃ kālāṃ adhivāsetuṃ na sakkomi, pabbajissāmahaṃ bhante, pabbājetha man”ti jīvitarakkhaṇatthaṃ pabbajjaṃ yāci, thero taṃ pabbājesi. So pabbajitvā sāsane paṭiladdhasaddho bhaye vūpasantepi

1. Tena marantīti (Ka)

2. Pacchimadāsi (Sī, I)

samaṇadhammaṃyeva rocento kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanāya
kammaṃ karonto “arahattaṃ appatvā imasmā vasanagabbhā bahi na
nikkhamissāmī”ti-ādinā paṭiññānaṃ katvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipassino Bhagavato, Lokajetṭhassa tādino.
Ekaṃ mañcaṃ mayā dinnā, pasannena sapāṇinā.
Hatthiyānaṃ assayānaṃ, dibbayānaṃ samajjhagaṃ.
Tena mañcakadānena, pattomhi āsavakkhayaṃ.
Ekanavutito kappe, yaṃ mañcamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, mañcadānassidaṃ phalaṃ.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento sahāyabhikkhūhi
adhigataṃ pucchito attano paṭipannākāraṃ kathento—

311. “Pabbajiṃ jīvikatthohaṃ, laddhāna upasampadaṃ.
Tato saddhaṃ paṭilabhiṃ, daḷhavīriyo parakkamiṃ.
312. Kāmaṃ bhijjatu’yaṃ kāyo, maṃsapesī visīyaruṃ.
Ubho jaṇṇukasandhīhi, jaṅghāyo papatantu me.
313. Nāsissaṃ na pivissāmi, viharā ca na nikkhame.
Napi passaṃ nipātessaṃ, taṇhāsalle anūhate.
314. Tassa me’vaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **jīvikatthoti** jīvikāya atthiko jīvikappayojano. “Ettha pabbajitvā
nibbhayo sukhena akilamanto jīvissāmī”ti evaṃ jīvikatthāya pabbajinti
attho. **Laddhāna upasampadanti** paṭhamāṃ sāmaṇerapabbajjāyaṃ

1. Khu 3. 328 piṭṭhe.

ṭhito ñatticatutthena kammena upasampadaṃ labhitvā. **Tato saddhaṃ paṭilabhinti** tato upasampannakālato paṭṭhāya kalyāṇamitte sevanto dve mātikā tisso anumodanā ekaccaṃ¹ suttaṃ samathakammaṭṭhānaṃ vipassanāvidhiṇca uggaṇhanto Buddhādīnaṃ mahānubhāvataṃ disvā “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti ratanattaye saddhaṃ paṭilabhiṃ. **Daḷhavīriyo parakkaminti** evaṃ paṭiladdhasaddho hutvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva saccapaṭivedhāya daḷhavīriyo thiravīriyo hutvā parakkamiṃ, akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāya sammadeva padahiṃ.

Yathā pana parakkamiṃ, taṃ dassetuṃ “**kāmaṇ**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **kāmanti** yathākāmaṃ ekaṃsato vā **bhijjatu**. **Ayaṃ kāyoti** ayaṃ mama pūtikāyo, iminā vīriyapatāpena bhijjati ce, bhijjatu chinnabhinnaṃ hotu. **Maṃsapesī visīyarunti** iminā daḷhaparakkamena imasmā kāyā maṃsapesiyo visīyanti ce, visīyantu ito cito viddhaṃsantu. **Ubho jaṇṇukasandhīhi, jaṅghāyo papatantu** meti ubho hi jaṇṇukasandhīhi saha mama ubho jaṅghāyo satthiyo ūrubandhato bhijjitvā bhūmiyaṃ papatantu. “Man”tipi pāṭho, so evattho. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Muditattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcakanipāta

1. Rājadattattheragāthāvaṇṇanā

Pañcakanipāte **bhikkhu sivathikam gantvā**ti-ādikā āyasmato Rājadattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭupanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito catuddase kappe Buddhasuññe loke kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam kenacideva karaṇīyena vanantaṃ upagato tattha aññataraṃ Paccekabuddhaṃ rukkhamūle nisinnaṃ disvā pasannaṃ mānaso suparisuddhaṃ ambāṭakaphalaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ satthavāhakule nibbatti, tassa mahārājaṃ Vessavaṇaṃ ārādhettvā paṭiladdhabhāvato mātāpitāro **Rājadattoti** nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ ādāya vāṇijjivasena Rājagahaṃ agamāsi. Tena ca samayena Rājagahe aññatarā gaṇikā abhirūpā dassanīyā paramasobhaggayogato divase divase saḥassaṃ labhati. Atha so satthavāhaputto divase divase tassā gaṇikāya saḥassaṃ datvā saṃvāsaṃ kappento nacirasseva sabbaṃ dhaṇaṃ khepetvā duggato hutvā ghāsacchādanamattampi alabhanto ito cito ca paribbhamanto saṃvegappatto ahoṣi. So ekadivasam upāsakehi saddhiṃ Veḷuvanaṃ agamāsi.

Tena ca samayena Satthā mahatiyā parisāya parivuto dhammaṃ desento nisinno hoti. So parisapariyante nisīditvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā dhutaṅgāni samādiyitvā susāne vasati, tadā aññataropi satthavāhaputto saḥassaṃ datvā tāya gaṇikāya saha vasati. Sā ca gaṇikā tassa hatthe mahaggharatanam disvā lobhaṃ uppādetvā aññehi dhuttapurisehi taṃ mārāpetvā taṃ ratanaṃ gaṇhi. Atha tassa satthavāhaputtassa manussā taṃ pavattiṃ sutvā ocarakamanusse pesesum. Te rattiyaṃ tassā gaṇikāya gharaṃ pavisitvā chavi-ādīni anupahacceva taṃ māretvā sivathikāya chaḍḍesum. Rājadattatthero asubhanimittaṃ gahetuṃ susāne vicaranto tassā gaṇikāya

kaḷevaram paṭikkūlato manasi kātuṃ upagato katipayavāre yoniso manasi
 katvā aciramatabhāvato soṇasiṅgālādīhi anupahatachavitāya
 visabhāgavatthutāya ca ayoniso manasikaronto tattha kāmarāgaṃ uppādetvā
 saṃviggataramānaso attano cittaṃ paribhāsivā muhuttaṃ ekamantaṃ
 apasakkivā ādito upaṭṭhitaṃ asubhanimittameva gahetvā yoniso
 manasikaronto jhānaṃ uppādetvā taṃ jhānaṃ pādaḥ katvā vipassanaṃ
 paṭṭhapetvā tāvadeva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipine Buddhaṃ disvāna, Sayambhuṃ aparājitaṃ.
 Ambāṭakaṃ gahetvāna, Sayambhussa adāsahaṃ.

Ekatimse² ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
 pītisomanassajāto—

315. “Bhikkhu sivathikaṃ³ gantvā, addasa itthimujjhitaṃ.
 Apaviddhaṃ susānasmim, khajjantiṃ kimihī phuṭaṃ.

316. Yaṃ hi eke jigucchanti, mataṃ disvāna pāpakaṃ.
 Kāmarāgo pāturahu, andhova savatī ahuṃ.

317. Oraṃ odanapākamhā, tamhā ṭhānā apakkamiṃ.
 Satimā sampajānohaṃ, ekamantaṃ upāvisiṃ.

318. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
 Ādīnava pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

319. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
 Tisso vijjā anupattā, kataṃ Buddhassa sāsanā”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

1. Khu 4. 20 piṭṭhādīsu.

2. Catuddase (Sī)

3. Sivathikaṃ (Sī, I)

Tattha **bhikkhu sivathikaṃ gantvā**ti saṃsāre bhayassa¹ ikkhanato bhikkhu asubhakammaṭṭhānatthaṃ āmakasusānaṃ upagantvā. “Bhikkhū”ti cetam attānaṃ sandhāya thero sayam vadati. **Itthinti** thīyati ettha sukkasoṇitaṃ sattasantānabhāvena saṃhaññatīti thī, mātugāmo, evaṃca sabhāvaniruttivasena “itthi”tipi vuccati. Vañjhādīsu pana taṃsadisatāya taṃsabhāvānativattanato ca tabbohāro². “Itthi”ti ca itthikaḷevaraṃ vadati. **Ujjhanti** pariccattam. Ujjhaniyattā eva **apaviddham** anapekkhabhāvena khittam. **Khajjantiṃ kimihī phuṇanti** kimihī pūritam hutvā khajjamānaṃ.

Yaṃ hi eke jigucchanti, matam disvāna pāpakanti yaṃ apagatāyu-usmāviññānatāya matam kaḷevaraṃ pāpakam nihīnaṃ lāmakam eke cakkhajātikā³ jigucchanti, oloketumpi na icchanti. **Kāmarāgo pāturahūti** tasmim kuṇape ayonisomanasikārassa balavatāya kāmarāgo mayham pāturahosi uppajji. **Andhova savatī ahunti** tasmim kaḷevare navahi dvārehi asuciṃ savatī sandante asucibhāvassa adassanena andho viya ahosiṃ. Tenāha—

“Ratto attham na jānāti, ratto dhammam na passati.

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate naran”ti ca,

“kāmacchando kho brāhmaṇa andhakaraṇo acakkhukaraṇo”ti ca ādi. Keci panettha takārāgamaṃ katvā “kilesapariyuṭṭhānena avasavatti kilesassa vā vasavattī”ti attham vadanti. Apare “andhova asati ahun”ti Pāḷiṃ vatvā “kāmarāgena andho eva hutvā satirahito ahosiṃ”ti attham vadanti. Tadubhayam pana Pāḷiyam natthi.

Oram odanapākamhāti odanapākato oram, yāvatā kālena suparidhotatintataṇḍulanāḷiyā odanam pacati, tato orameva kālam, tatopi lahukālena rāgam vinodento **tamhā ṭhānā apakkamim** yasmim ṭhāne ṭhitassa me rāgo uppajji, tamhā ṭhānā apakkamim apasakkiṃ⁴. Apakkantova **satimā sampajānoham** samaṇasaññaṃ upaṭṭhapetvā satipaṭṭhānamanasikāravasena satimā, sammadeva dhammasabhāvajānanena

1. Bhayam (Sī, I)

3. Makkhajātikā (Sī, I)

2. Taṃsadisatāya saḥavuttitova tabbohārā (Sī)

4. Natthi (Sī, I)

sampajāno ca hutvā ekamantaṃ upāvisim, pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdim.
Nisinnassa ca **tato me manasīkāro, yoniso udapajjathāti**-ādi sabbaṃ heṭṭhā
vuttanayamevāti.

Rājadattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Subhūtattheragāthāvaṇṇanā

Ayogeti-ādikā āyasmato Subhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi
purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto
Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṃ gahapatimahāsālakule nibbattitvā
viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthsu santike dhammaṃ sutvā pasannamānaso
saraṇesu ca sīlesu ca patitṭhāya māse māse aṭṭhakkhattuṃ
catujjātiyagandhena Satthu gandhakuṭim opuñjāpesi. So tena puññakammena
nibbattanibbattaṭṭhāne sugandhasarīro hutvā imasmiṃ Buddhuppāde
Magadharaṭṭhe gahapatikule nibbattitvā **Subhūtoti** laddhanāmo vayappatto
nissaraṇajjhāsaya¹ gharāvāsaṃ pahāya titthiyesu pabbajitvā tattha sāraṃ
alabhanto Satthu santike Upatissakolitaselādike bahū samaṇabrāhmaṇe
pabbajitvā sāmaññasukhaṃ anubhavante disvā sāsane paṭiladdhasaddho
pabbajitvā ācariyupajjhāye ārādhettvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā vivekavāsaṃ
vasanto vipassanaṃ vadḍhettvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.

Kassapo nāma gottena, uppajji vadataṃ varo.

Anubyañjanasampanno, bāttimsavaralakkhaṇo.

Byāmapabhāparivuto, raṃsijālasamotthaṇo.

Assāsetā yathā cando, sūriyova pabhaṅkaro.

Nibbāpetā yathā megho, sāgarova guṇākaro.

1. Nissaraṇajjhāsaya (Sī, I)

2. Khu 4. 165 piṭṭhādīsu.

Dharaṇīriva sīlena, Himavāva samādhinā.
 Ākāso viya paññāya, asaṅgo anilo yathā.
 Tadāhaṁ Bārāṇasiyaṁ, upapanno mahākule.
 Pahūtadhanadhaññasmiṁ, nānāratanasañcaye.
 Mahatā parivārena, nisinnaṁ Lokanāyakaṁ.
 Upecca dhammamassosiṁ, amataṁva manoharaṁ.
 Dvattiṁsalakkhaṇadharo, sanakkhattova candimā.
 Anubyañjanasampanno, sālarājāva phullito.
 Raṁsijālaparikkhito, dittova kanakācalo.
 Byāmapabhāparivuto, sataraṁsī divākaro.
 Soṇṇānāno Jinavaro, samaṇīva siluccayo.
 Karuṇāpuṇṇahadayo, guṇena viya sāgaro.
 Lokavissutakitti ca, Sinerūva naguttamo.
 Yasasā vitthato vīro, ākāśasadiso Muni.
 Asaṅgacitto sabbattha, anilo viya nāyako.
 Patiṭṭhā sabbabhūtānaṁ, mahīva Munisattamo.
 Anupalitto lokena, toyena padumaṁ yathā.
 Kuvādagacchadahano, aggikkhandhova sobhati.
 Agado viya sabbattha, kilesavisanāsako.
 Gandhamādanaselova, guṇagandhavibhūsito.
 Guṇānaṁ ākaro vīro, ratanānaṁva sāgaro.
 Sindhūva vanarājīnaṁ, kilesamalahārako.
 Vijayīva mahāyodho, mārasenāvamaddano.
 Cakkavattīva so rājā, bojjhaṅgaratanissaro.
 Mahābhisakkasaṅkāso, dosabyādhitikicchako.
 Sallakatto yathā vejjo, diṭṭhigaṇḍaviphālako.

So tadā lokapajjoto, sanarāmarasakkato.
 Parisāsu narādicco, dhammaṃ desayate Jino.
 Dānaṃ datvā mahābhogo, sīlena Sugatūpago.
 Bhāvanāya ca nibbāti, iccevanamanusāsatha.
 Desanaṃ taṃ mahassādaṃ, ādimajjhantasobhanaṃ.
 Suṇanti parisā sabbā, amataṃva mahārasaṃ.
 Sutvā sumadhuraṃ dhammaṃ, pasanno Jinasāsane.
 Sugataṃ saraṇaṃ gantvā, yāvajīvaṃ namassahaṃ.
 Munino gandhakuṭiyā, opuñjesiṃ tadā mahiṃ.
 Catujjātena gandhena, māse aṭṭha dinesvahaṃ.
 Paṇidhāya sugandhattaṃ, sarīravissagandhino.
 Tadā Jino viyākāsi, sugandhatanulābhitāṃ.
 Yo yaṃ gandhakuṭibhūmiṃ, gandhenopuñjate sakiṃ.
 Tena kammavipākena, upaṇṇo tahiṃ tahiṃ.
 Sugandhadeho sabbattha, bhavissati ayaṃ naro.
 Guṇagandhayutto hutvā, nibbāyissatināsavo.
 Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Pacchime ca bhava dāni, jāto vippakule ahaṃ.
 Gabbhaṃ me vasato mātā, dehenāsi sugandhitā.
 Yadā ca mātukucchimhā, nikkhamāmi tadā purī.
 Sāvatti sabbagandhehi, vāsītā viya vāyatha.
 Pupphavassaṇca surabhi, dibbagandhaṃ manoramaṃ.
 Dhūpāni ca mahagghāni, upavāyimsu tāvade.
 Devā ca sabbagandhehi, dhūpapupphehi taṃ gharaṃ.
 Vāsayimsu sugandhena, yasmim jāto ahaṃ ghare.

Yadā ca taruṇo bhaddo, paṭhame yobbane ṭhito.

Tadā selam̐ sapaṛisaṃ, vinetvā naraśārathi.

Tehi sabbehi parivuto, Sāvatthipuramāgato.

Tadā Buddhānubhāvaṃ taṃ, disvā pabbajito ahaṃ.

Sīlam̐ samādhipaññaṃ, vimuttiṃca anuttaram̐.

Bhāvetvā caturō dhamme, pāpuṇim̐ āsavakkhayaṃ.

Yadā pabbajito cāhaṃ, yadā ca arahā ahuṃ.

Nibbāyissaṃ yadā cāhaṃ, gandhavasso tadā ahu.

Sarīragandho ca sadātiseti me,

Mahārahaṃ candanacampakuppalaṃ.

Tatheva gandhe itare ca sabbaso,

Pasayha vāyāmi tato tahiṃ tahiṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam̐”ti.

Arahattaṃ pana patvā titthiyesu pabbajitvā attano pattaṃ
attakilamathānuyogaṃ dukkhaṃ, sāsane pabbajitvā pattaṃ jhānādisukhaṃca
cintetvā¹ attano paṭipattipaccavekkhaṇamukhena aññaṃ byākaronto—

320. “Ayoge yuñjamattānaṃ, puriso kiccamicchako.

Caraṃ ce nādhigaccheyya, taṃ me dubbhagalakkhaṇaṃ.

321. Abbūlhaṃ aghagataṃ vijitaṃ,

Ekañce ossajeyya kalīva siyā.

Sabbānipi ce ossajeyya andhova siyā,

Samavisamassa adassanato.

322. Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade.

Akarontaṃ bhāsamānaṃ, pariṇānanti paṇḍitā.

323. Yathāpi ruciraṃ pupphaṃ, vaṇṇavantaṃ agandhakaṃ.

Evam̐ subhāsita vācā, aphalā hoti akubbato.

324. Yathāpi ruciraṃ pupphaṃ, vaṇṇavantaṃ sugandhakaṃ.

Evam subhāsita vācā, saphalā hoti kubbato”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **ayogeti** ayuñjitabbe asevitabbe antadvaye. Idha pana attakilamathānuyogavasena attho veditabbo. **Yuñjanti** tasmim attānaṃ yuñjanto yojento tathā paṭipajjanto. **Kiccamicchakoti** ubhayahitāvahaṃ kiccaṃ icchanto, tappaṭipakkhato ayoge **caraṃ** caranto ce bhaveyya. **Nādhigaccheyyāti** yathādhippetaṃ hitasukhaṃ na pāpuṇeyyāti nāyo¹. Tasmā yaṃ ahaṃ titthiyamata²vañcito ayoge yuñjiṃ, **taṃ me dubbhagalakkhaṇaṃ** apuññasabhāvo. “Purimakammabyāmohito ayoge yuñjin”ti dasseti.

Abbūlhaṃ aghagataṃ vijitanti vibādhanasabhāvatāya aghā nāma rāgādayo, aghāni eva aghagataṃ, aghagatānaṃ vijitaṃ saṃsārapavatti, tesaṃ vijayo kusaladhammābhibhavo. “Aghagataṃ vijitan”ti anunāsikalopaṃ akatvā vuttaṃ. ³Taṃ abbūlhaṃ anuddhataṃ yena, taṃ abbūlḥāghagataṃ vijitaṃ katvā³ evambhūto hutvā, kilese asamucchinditvāti attho. **Ekañce ossajeyyāti** adutiyaṭāya padhānatāya ca ekaṃ appamādaṃ sammāpayogameva vā ossajeyya pariccajeyya ce. **Kalīva** so puggalo Kālakaṇṇī viya **siyā**. **Sabbānipi ce ossajeyyāti** sabbānipi vimuttiyā paripācakāni saddhāvīriyasatisamādhipaṇṇindriyāni⁴ ossajeyya ce, abhāvanāya chaḍḍeyya ce, **andhova siyā samavisamassa adassanato**.

Yathāti opammasamapaṭipādanatthe nipāto. **Ruciranti** sobhanaṃ. **Vaṇṇavantanti** vaṇṇasaṇṭhānasampannaṃ. **Agandhakanti** gandharahitaṃ pālibhaddakagirikaṇṇikajayasumanādibhedaṃ. **Evam subhāsita vācāti** subhāsita vācā nāma Tepitakaṃ Buddhavacanaṃ vaṇṇasaṇṭhānasampannapupphasadisaraṃ. Yathā hi agandhakaṃ pupphaṃ dhārentassa sarīre gandho na pharati, evaṃ etampi yo

1. Na pāpuṇeyya, tathāti nāyo (Ka)

2. ...tama (Ka)

3-3. Yena taṃ abbūlhaṃ anuddhataṃ aghagataṃ vijitaṃ akatvā (Sī, I)

4. Sabbāni vīriyasatisamādhipaṇṇindriyāni (Sī, I)

sakkaccasavanādīhi na samācarati, tassa sakkaccaṃ asamācarantassa yaṃ tattha kattabbaṃ, taṃ akubbato sutagandhaṃ¹ paṭipattigandhañca na āvahati aphalā hoti. Tena vuttaṃ “evaṃ subhāsitaṃ vācā, aphalā hoti akubbato”ti.

Sugandhakanti sumanacampakanīluppapupphādibhedan. **Evanti** yathā taṃ pupphaṃ dhārentassa sarīre gandho pharati, evaṃ Tepītakabuddhavacanaśākhātā subhāsitaṃ vācāpi yo sakkaccasavanādīhi tattha kattabbaṃ karoti, assa² puggalassa saphalā hoti, sutagandhapāṭipattigandhānaṃ āvahanato mahapphalā hoti mahānisaṃsā. Tasmā yathovādaṃ³ paṭipajjeyya, yathākārī tathāvādī ca bhaveyyāti. Sesāṃ vuttanayameva.

Subhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Girimānandattheragāthāvaṇṇanā

Vassati devoti-ādikā āyasmato Girimānandattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā vayappatto gharāvāsaṃ vasanto attano bhariyāya putte ca kālaṅkate sokasallasamappito araṇṇaṃ pavīṭṭho Satthārā tattha gantvā dhammaṃ kathetvā sokasalle abbūḷhe pasannamānaso sugandhapupphēhi pūjetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sirasi añjalim katvā abhiṭṭhavi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe Bimbisāraraṇṇo purohitassa putto hutvā nibbatti. **Girimānandotissa** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto Satthu Rājagahagamane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto katipayāṃ divasaṃ gāmakāvāse vasitvā Satthāraṃ vanditum Rājagahaṃ agamāsi. Bimbisāramahārājā tassa āgamaṇaṃ sutvā upasaṅkamitvā “idheva bhante vasatha, ahaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahāmi”ti sampavāretvā

1. Sutagandhaṃ cāgandhaṃ (Sī, I, Ka), sutagandhañca vācāgandhañca
(Dhammapada-Ṭṭha 1. 242 piṭṭhe.)

2. Sā assa (Sī, I)

3. Yathā cāgaṃ (Sī, I)

gato bahukiccatāya na sari. “Thero abbhokāse vasatī”¹ti devatā therassa
temanabhayena vassam vāresum. Rājā avassanakāraṇam sallakkhetvā
therassa kuṭikam kārāpesi. Thero kuṭikāyam vasanto
senāsanasappāyalābhena samādhānam¹ labhitvā vīriyasamataṃ yojetvā
vipassanam ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Bhariyā me kālaṅkatā, putto sivathikam gato.

Mātā pitā matā bhātā, ekacitamhi dayhare.

Tena sokena santatto, kiso paṇḍu ahosam.

Cittakkhepo ca me āsi, tena sokena aṭṭito.

Sokasallaparetoham, vanantamupasaṅkamim.

Pavattaphalam bhuñjitvā, rukkhāmūle vasāmaham.

Sumedho nāma Sambuddho, dukkhassantakaro Jino.

Mamuddharitukāmo so, āgañchi mama santikam.

Padasaddam suṇitvāna, Sumedhassa Mahesino.

Paggahetvānam sīsam, ullokesim Mahāmunim.

Upāgate Mahāvīre, pīti me udapajjatha.

Tadāsi’mekaggamano, disvā tam Lokanāyakam.

Satim paṭilabhitvāna, paṇṇamuṭṭhimadāsaham.

Nisīdi Bhagavā tattha, anukampāya cakkhumā.

Nisajja tattha Bhagavā, Sumedho Lokanāyako.

Dhammam me kathayī Buddho, sokasallavinodanam.

Anavhitā tato āgum, ananuññātā ito gatā.

Yathā’gatā tathā gatā, tattha kā paridevanā.

Yathāpi pathikā sattā, vassamānāya vuṭṭhiyā.

Sabhaṇḍā upagacchanti, vassassā’patanāya te.

1. Sammāpadhānam (Ka)

2. Khu 3. 387 piṭṭhādīsu.

Vasse ca te oramite, sampayanti yadicchakaṃ.
 Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, tattha kā paridevanā.
 Āgantukā pāhunakā, caliteritakampitā.
 Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, tattha kā paridevanā.
 Yathāpi urago jiṇṇaṃ, hitvā gacchati saṃ tacāṃ.
 Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, saṃ tanuṃ idha hīyare.
 Buddhassa giramaññāya, sokasallaṃ vivajjayiṃ.
 Pāmojjaṃ janayitvāna, Buddhasettṭhaṃ avandahaṃ.
 Vanditvāna mahānāgaṃ, pūjayiṃgirimañjarīṃ.
 Dibbagandhaṃ sampavantaṃ, Sumedhaṃ Lokanāyakaṃ.
 Pūjayitvāna Sambuddhaṃ, sire katvāna añjalīṃ.
 Anussaraṃ guṇaggāni, santhaviṃ Lokanāyakaṃ.
 Nittiṇṇosi Mahāvīra, Sabbaññu Lokanāyaka.
 Sabbe satte uddharasi, ñāṇena tvaṃ Mahāmune.
 Vimatiṃ dvelhakaṃ vāpi, sañchindasi Mahāmune.
 Paṭipādesi me maggaṃ, tava ñāṇena cakkhuma.
 Arahā vasipattā ca, chaḷabhiññā mahiddhikā.
 Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti tāvade.
 Paṭipannā ca sekhā ca, phalaṭṭhā santi sāvakā.
 Surodayeva padumā, pupphanti tava sāvakā.
 Mahāsamuddova'kkhobho, atulopi duruttaro.
 Evaṃ ñāṇena sampanno, appameyyosi cakkhuma.
 Vanditvāhaṃ Lokajinaṃ, cakkhumantaṃ mahāyasaṃ.
 Puthudisā namassanto, paṭikuṭiko agañchahaṃ.
 Devalokā cavitvāna, sampajāno patissato.
 Okkamīṃ mātuyā kucchiṃ, sandhāvanto bhavābhava.

Agārā abhinikkhamma, pabbajim anagāriyam.

Ātāpī nipako jhāyī, paṭisallānagocarō.

Padhānam padahitvāna, tosayitvā Mahāmunim.

Candova'bbhaghanā mutto, vicarāmi aham sadā.

Vivekamanuyuttomhi, upasanto nirūpadhi.

Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

Timsakappasahassamhi, yaṃ Buddhamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā"ti.

Atha therassa arahattappattiyā haṭṭhatuṭṭhe viya deve vassante upari taṃ
vassane niyojanamukhena aññaṃ byākaronto—

325. “Vassati devo yathāsugītaṃ,
Channā me kuṭikā sukhā nivātā.
Tassaṃ viharāmi vūpasanto,
Atha ce patthayasī pavassa deva.

326. Vassati devo yathāsugītaṃ,
Channā me kuṭikā sukhā nivātā.
Tassaṃ viharāmi santacitto,
Atha ce patthayasī pavassa deva.

327. Vassati devo -pa-. Tassaṃ viharāmi vītarāgo -pa-.

328. Vassati devo -pa-. Tassaṃ viharāmi vītadoso -pa-.

329. Vassati devo -pa-.
Tassaṃ viharāmi vītamoho.
Atha ce patthayasī pavassa devā"ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **yathāsugīta**nti sugītānurūpaṃ, sundarassa attano meghagītassa anurūpamevāti attho. Valāhako hi yathā agajjanto kevalaṃ vassanto na sobhati, evaṃ satapaṭalasahassapaṭalena uṭṭhahitvā thanayanto gajjanto vijjullatā nicchārentopi avassanto na sobhati, tathābhūto pana hutvā vassanto sobhatīti vuttaṃ “vassati devo yathāsugīta”ti. Tenāha “abhitthanaya pajjunna”¹ “gajjitā ceva vassitā cā”ti² ca. **Tassaṃ viharāmīti** tassaṃ kuṭikāyaṃ ariyavihāragabbhena iriyāpathavihārena viharāmi. **Vūpasantacittoti** aggaḥalasaṃmādhinā sammadeva upasantamānaso.

Evaṃ therassa anekavāraṃ kataṃ uyyojanaṃ sirasā sampaṭicchanto valāhakadevaputto ninnaṅca thalaṅca pūrento mahāvassaṃ vassāpesi.

Girimānandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sumanattheragāthāvaṇṇanā

Yaṃ patthayānoti-ādikā āyasmato Sumanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito pañcanavute kappe Buddhasuññe loke kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekaṃ Paccekabuddhaṃ byādhitaṃ disvā harītakam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaratṭhe gahapatikule nibbattitvā **Sumanoti** laddhanāmo sukkena vadḍhi. Tassa pana mātulo pabbajitvā arahā hutvā araṇṇe viharanto Sumane vayappatte yaṃ pabbājetvā caritānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ adāsi. So tattha yogakammaṃ karonto cattāri jhānāni pañca ca abhiññāyo nibbatesi. Athassa thero vipassanāvidhiṃ ācikkhi, so ca nacireneva vipassanaṃ vadḍhetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Harītakam āmalakam, ambajambuvibhītakam.

Kolaṃ bhallātakam billaṃ, sayameva harāmahaṃ.

1. Khu 4. 416; Khu 5. 18 piṭṭhesu.

2. Am 1. 416; Abhi 3. 148 piṭṭhesu.

3. Khu 4. 21 piṭṭhādīsu.

Disvāna pabbhāragataṃ, jhāyiraṃ jhānarataṃ Muniraṃ.
Ābādhena āpīlentaṃ, adutiyaṃ Mahāmuniraṃ.

Haritakaṃ gahetvāna, Sayambhussa adāsahaṃ.
Khādamattamhi bhesajje, byādhi passambhi tāvade.

Pahīnadaratho Buddhho, anumodamakāsi me.
Bhesajjadāneniminā, byādhivūpasamena ca.

Devabhūto manusso vā, jāto vā aññajātiyā.
Sabbattha sukhito hotu, mā ca te byādhimāgamā.

Idaṃ vatvāna Sambuddho, Sayambhū aparājito.
Nabhaṃ abbhuggamī dhīro, haṃsarājāva ambare.

Yato haritakaṃ dinnam, Sayambhussa Mahesino.
Idaṃ jātiṃ upādāya, byādhi me nupapajjatha.

Ayaṃ pacchimako mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
Tisso vijjā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

Catunnavutito kappe, bhesajjamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahatte pana patitṭhito ekadivasaṃ Mātulattherassa upatṭhānaṃ
agamāsi. Taṃ thero adhigamaṃ pucchi, taṃ byākaronto—

330. “Yaṃ patthayāno dhammesu, upajjhāyo anuggahi.
Amataṃ abhikaṅkhantaṃ, kataṃ kattabbakaṃ mayā.

331. Anuppatto sacchikato, sayaṃ dhammo anītiho.
Visuddhañño nikkaṅkho, byākaromi tavantike.

332. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ.
Sadattho me anuppatto, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

333. Appamattassa me sikkhā, sussutā tava sāsane.
Sabbe me āsavā khīṇā, natthi dāni punabbhavo.

334. Anusāsi maṃ ariyavatā, anukampi anuggahi.
Amogho tuyha'movādo, antevāsimhi sikkhito'ti—

imāhi pañcahi gāthāhi sīhanādaṃ nadanto aññaṃ byākāsi.

Tattha **yaṃ patthayāno dhammesu, upajjhāyo anuggahi. Amataṃ abhikaṅkhantanti** samathavipassanādīsu anavajjadharmesu yaṃ dhammaṃ mayhaṃ patthayanto ākaṅkhanto upajjhāyo amataṃ nibbānaṃ abhikaṅkhantaṃ maṃ ovādadānavasena anuggaṇhi. **Kataṃ kattabbakaṃ mayāti** tassa adhigamatthaṃ kattabbaṃ pariññādisoḷasavidhaṃ kiccaṃ kataṃ niṭṭhāpitaṃ mayā.

Tato eva **anuppatto** adhigato catubbidhopi maggadhammo **sacchikato. Sayam dhammo anīti**hoti sayam attanāyeva nibbānadhammo phaladhammo ca anītiho asandiddho attapaccakkho kato, “ītiha, iti kirā”ti pavattiyā itihasaṅkhātāṃ saṃsayam samucchindantoyeva ariyamaggo pavattati. Tenāha “**visuddhañño nikkākho**”ti-ādi. Tattha **visuddhañño**ti sabbasaṅkilesavisuddhiyā visuddhañño. **Tavantiketi** tava samīpe.

Sadatthoti arahattaṃ. **Sikkhāti** adhisīlasikkhādayo. **Sussutāti** pariyattibāhusaccassa paṭivedhabāhusaccassa ca pāripūrivaseṇa suṭṭhu sutā. **Tava sāsane**ti tava ovāde anusīṭṭhiyaṃ ṭhitassa.

Ariyavatāti suvisuddhasīlādivatasamādānena. **Antevāsimhi sikkhitoti** tuyhaṃ samīpe ciṇṇabrahmacariyavāsātāya antevāsī sikkhitavā sikkhita-adhisīlādisikkho amhīti.

Sumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā

Sādhū hīti-ādikā āyasmato Vaḍḍhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto imasmim Buddhuppāde bhārukacchanagare gahapatikule nibbattitvā **vaḍḍh**oti laddhanāmo anupubbena vaḍḍhati. Athassa mātā saṁsāre sañjātasamvegā puttān ñātīnaṁ niyyādetvā bhikkhunīnaṁ santike pabbajitvā vipassanāya kammaṁ karontī arahattaṁ pāpuṇitvā aparena samayena puttampi viññutaṁ pattaṁ Veḷudanta¹ttherassa santike pabbājesi. So pabbajito Buddhavacanaṁ uggahetvā bahussuto dhammakathiko hutvā ganthadhuraṁ vahanto ekadivasam “ekako santaruttarova mātaraṁ passissāmī”ti bhikkhunupassayaṁ agamāsi. Taṁ disvā mātā “kasmā tvaṁ ekako santaruttarova idhāgato”ti codesi. So mātaraṁ codiyamāno “ayuttaṁ mayā katan”ti uppannasamvego vihāraṁ gantvā divāṭṭhāne nisinno vipassitvā arahattaṁ patvā mātu ovādasampattipakāsanamukhena aññaṁ byākaronto—

335. “Sādhū hi kira me mātā, patodaṁ upadaṁsayi.
Yassāhaṁ vacanaṁ sutvā, anusitṭho janettiyā.
Āraddhavīriyo pahitatto, patto sambodhimuttamaṁ.

336. Arahā dakkhiṇeyyomhi, tevijjo amataddaso.
Jetvā namucino senaṁ, viharāmi anāsavo.

337. Ajjhatañca bahiddhā ca, ye me vijjimsu āsavā.
Sabbe asesā ucchinnā, na ca uppajjare puna.

338. Visāradā kho bhaginī, etamatthaṁ abhāsaya.
Apihā nūna mayipi, vanatho te na vijjati.

339. Pariyantakataṁ dukkhaṁ, antimoyaṁ samussayo.
Jātimaraṇasaṁsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

imā gāthā abhāsi.

1. Veḷudatta (Sī, I)

Tattha **sādhū hi kira me mātā, patodaṃ upadaṃsayīti** sādhu vata mātā mayhaṃ ovādasāṅkhātāṃ patodaṃ dasseti, tena me vīriyaṃ uttejenti uttamaṅge paññāsīse vijjhi. **Yassāti** yassā me mātuyā. **Sambodhinti** arahattaṃ. Ayaṃ hettha yojanā—janettiyā me anusittho yassā anusāsanībhūtaṃ vacanaṃ sutvā ahaṃ āraddhavīriyo pahitatto viharanto uttamaṃ aggaphalaṃ sambodhiṃ arahattaṃ patto.

Tato eva ārakattā kilesehi **arahā** puññakkhattatāya **dakkhīṇeyyo** dakkhiṇāraho amhi. Pubbenivāsañāṇādivijjāttayassa adhigatattā **tevijjo** nibbānassa sacchikatattā **amataddaso namucino** mārassa **senāṃ** kilesavāhinīṃ bodhipakkhiyaseṇāya jinitvā tassa jitattāyeva anāsavo sukhaṃ viharāmīti.

Idāni “anāsavo”ti vuttamatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ **“ajjhattañcā”**ti gāthamāha. Tassattho—**ajjhattaṃ** ajjhattavatthukā ca **bahiddhā** bahiddhavatthukā ca **āsavā ye** mayhaṃ ariyamaggādhigamato pubbe **vijjimsu** upalabbhimsu, te sabbe anavasesā **ucchinnā** ariyamaggena samucchinnā pahīnā puna dāni kadācipi na ca uppajjeyyurū na uppajjissantiyevāti.

Idāni mātu vacanaṃ aṅkusaṃ katvā attanā arahattassa adhigatattā mātaraṃ thomento **“visāradā”**ti gāthamāha. Tattha **visāradā khoti** ekaṃsena vigatasārajjā. Evaṃ mātu attano ca arahattādhigamena Satthu orasaputtabhāvaṃ ullapento¹ mātaraṃ **“bhaginī”**ti āha. **Etamatthaṃ abhāsayaīti** etaṃ mama ovādabhūtaṃ atthaṃ abhaṇi. Evaṃ pana maṃ ovadantī na kevalaṃ visāradā eva, atha kho **apihā nūna mayipi** tava puttakepi **apihā asanthavā**² maññe, kiṃ vā etena parikappanena³? **Vanatho te na vijjati** avijjādiko vanatho tava santāne nattheva, yā maṃ bhavakkhaye niyojesīti adhippāyo.

Idāni “tayā niyojitākāreneva mayā paṭipannan”ti dassento **“pariyantakatan”**ti osānagāthamāha, tassattho suviññeyyova.

Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ullingento (I)

2. Abandhavā (Ka)

3. Parikappatthena (Sī, I)

6. Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā

Atthāya vata meti-ādikā āyasmato Nadīkassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinto Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso attanā ropitassa ambarukkhassa paṭhamuppannaṃ manosiḷāvaṇṇaṃ ekaṃ ambaphalaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe brāhmaṇakule Uruvelakassapassa bhātā hutvā nibbatto vayappatto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ anicchanto tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā tihi tāpasasatehi saddhiṃ Nerañjarāya nadiyā tīre assamaṃ māpetvā viharati. Nadītīre vasanaṭo¹ hissa Kassapagottatāya ca **Nadīkassapoti** samaññā ahoṣi. Tassa Bhagavā saparisassa ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Taṃ sabbaṃ Khandhake² āgatameva. So Bhagavato **Ādittapariyāyadesanāya**³ arahatte paṭiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Padumuttarabuddhassa, Lokajetṭhassa tādino.

Piṇḍāya vicarantassa, dhārato uttamaṃ yasaṃ.

Aggaphalaṃ gahetvāna, vippasannena cetasaṃ.

Dakkhiṇeyyassa vīrassa, adāsiṃ Satthuno ahaṃ.

Tena kammena dvipadinda, Lokajetṭha Narāsabha.

Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, hitvā jayaparājayaṃ.

Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, aggadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahatte pana paṭiṭṭhito aparabhāge attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā diṭṭhisamugghātakittanamukhena aññaṃ byākaronto—

1. Vasato (Sī, I)

3. Vi 3. 44; Saṃ 2. 251 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 31 piṭṭhādīsu.

4. Khu 4. 23 piṭṭhe.

340. Atthāya vata me Buddhho, nadim̐ Nerañjaram̐ agā.
Yassāham̐ dhammam̐ sutvāna, micchādittim̐ vivajjayim̐.
341. Yajim̐ uccāvace yaññe, aggihuttam̐ juhim̐ aham̐.
Esā suddhīti maññanto, andhabhūto puthujjano.
342. Dittigahanapakkhando, parāmāsena mohito.
Asuddhim̐ maññisam̐ suddhim̐, andhabhūto aviddasu.
343. Micchādittim̐ pahinā me, bhavā sabbe vidālītā.
Juhāmi dakkhiṇeyyaggim̐, namassāmi Tathāgataṃ.
344. Mohā sabbe pahinā me, bhavataṇhā padālītā.
Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

imā pañca gāthā abhāsī.

Tattha **atthāya vata meti** mayham̐ atthāya vata hitāya vata. **Buddhoti** Sabbaññubuddho. **Nadim̐ Nerañjaram̐ agāti** Nerañjarāsāṅkhātāṃ nadim̐ agaṇchi, tassā nadiyā tīre ca mama bhātu Uruvelakassapassa assamam̐ upagatoti adhippāyo.

Idāni yathāvuttamattham̐ vivaritam̐ “**yassāhan**”ti-ādi vuttam̐. **Yassāti** yassa Buddhassa Bhagavato. **Dhammam̐ sutvānāti** catusaccapaṭisamyuttam̐ dhammam̐ sutvā, sotadvārānusārena upalabhitvā. **Micchādittim̐ vivajjayinti** “yaññādīhi suddhi hoti”ti-ādinayappavattam̐ viparītadassanam̐ pajahim̐.

Micchādittim̐ vivajjayinti vuttamevattham̐ vitthāretvā dassetum̐ “**yajin**”ti-ādimāha. Tattha **yajim̐ uccāvace yaññeti** pākāṭayaññe somayāgavājapeyyādike¹ nānāvidhe yaññe yajim̐. **Aggihuttam̐ juhim̐ ahanti** tesam̐ yaññānam̐ yajanasena āhutim̐ paggaṇhanto aggim̐ paricarim̐. **Esā suddhīti maññantoti** esā yaññakiriya aggipāricariyā suddhihetubhāvato suddhi “evam̐ me saṃsārasuddhi hoti”ti maññamāno. **Andhabhūto puthujjanoti** paññācakkhuvekallena avijjandhatāya andhabhūto puthujjano hutvā. Vanagahanapabbatagahanādīni viya duratikkamanatṭhena dittihieva gahanam̐

1. Someyyajappeyyādike (Ka)

diṭṭhigahanam, tam pakkhando anupaviṭṭhoti **diṭṭhigahanapakkhando**. **Parāmāsenā**ti dhammasabhāvaṃ atikkamitvā “idameva saccaṃ”ti parāmasanato parāmāsasaṅkhātena micchābhinivesena. **Mohitoti** mūlhabhāvaṃ pāpito. **Asuddhiṃ maññisaṃ suddhinti** asuddhiṃ maggaṃ “suddhiṃ maggaṃ”ti maññisaṃ maññim. Tattha kāraṇamāha “**andhabhūto aviddasū**”ti. Yasmā avijjāya andhabhūto, tato eva dhammāddhammaṃ yuttāyuttaṅca avidvā, tasmā tathā maññinti attho.

Micchādiṭṭhi pahīnā meti evambhūtaṃ pana Satthu sammukhā catusaccagabbhaṃ dhammakathaṃ sutvā yoniso paṭipajjantassa ariyamaggasammādiṭṭhiyā sabbāpi micchādiṭṭhi samucchedappahānavasena mayhaṃ pahīnā. **Bhavā**ti kāmabhavādayo sabbepi bhavā ariyamaggasatthena **vidālitā** viddhamsitā. **Juhāmi dakkhiṇeyyagginti** āhavanīyādike aggī chaḍḍetvā sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyatāya sabbassa ca pāpassa dahanato dakkhiṇeyyaggaṃ Sammāsambuddhaṃ juhāmi paricarāmi, tayidaṃ mayhaṃ dakkhiṇeyyaggiparicaraṇaṃ dadhinavanītamathitasappi-ādinirapekkhaṃ Satthu namassanamevāti āha “**namassāmi Tathāgatan**”ti. Atha vā **juhāmi dakkhiṇeyyagginti** dāyakaṇaṃ dakkhiṇāya mahapphalabhāvakaraṇena pāpassa ca dahanena dakkhiṇeyyaggibhūtaṃ attānaṃ juhāmi paricarāmi tathā katvā paricarāmi tathā katvā pariharāmi. Pubbe aggidevaṃ namassāmi, idāni pana namassāmi Tathāgatanti.

Mohā sabbe pahīnā meti dukkhe aññāṇādibhedā sabbe mohā mayhaṃ pahīnā samucchinna, tato eva “**bhavataṇhā padālitā. Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo**”ti tīsu padesu me-saddo ānetvā yojetabbo.

Nadikassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā

Pāto majjhanhikanti-ādikā āyasmato Gayākassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivattūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito ekatimse kappe Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā

araññāyatane assamaṃ kāretvā vanamūlaphalāhāro vasati. Tena ca samayena Bhagavā eko adutiyo tassa assamasamīpena gacchati. So Bhagavantam disvā pasannamānaso upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ ʈhito velaṃ oloketvā manoharāni kolaphalāni Satthu upanesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā dvīhi tāpasasatehi saddhiṃ Gayāyaṃ viharati. Gayāyaṃ vasanato hissa Kassapagottatāya ca **Gayākassapoti** samañña ahoṣi. So Bhagavatā saddhiṃ parisāya ehibhikkhūpasampadaṃ datvā¹ **Ādittapariyāyadesanāya**² ovadiyamāno arahatte paṭiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Ajinena nivatthohaṃ, vākacīradharo tadā.

Khāriyā pūrayitvāna, kolaṃhāsiṃ mamassamaṃ.

Tamhi kāle Sikhī Buddhho, eko adutiyo ahu.

Mamassamaṃ upagacchi, jānanto sabbakālikam.

Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, vanditvāna ca subbataṃ.

Ubho hatthehi paggayha, kolaṃ Buddhassadāsahaṃ.

Ekatimse ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, koladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahatte pana paṭiṭṭhito attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
pāpavāhanakittanamukhena aññaṃ byākaronto—

345. “Pāto majjhanhikaṃ sāyaṃ, tikkhattuṃ divasassahaṃ.

Otarim udakaṃ sohaṃ, Gayāya gayaphagguyā.

346. Yaṃ mayā pakataṃ pāpaṃ, pubbe aññaṃ jātisu.

Taṃ dānīdha pavāhemi, evaṃdiṭṭhi pure ahuṃ.

1. Labhitvā (Si, I)

2. Vi 3. 44; Saṃ 2. 251 piṭṭhesu.

3. Khu 4. 24 piṭṭhādīsu.

347. Sutvā subhāsitaṃ vācaṃ, dhammatthasahitaṃ padaṃ.

Tathaṃ yāthāvakāṃ atthaṃ, yoniso paccavekkhisāṃ.

348. Nīhātasabbapāpomhi, nimmalo payato suci.

Suddho suddhassa dāyādo, putto Buddhassa oraso.

349. Ogayhaṭṭhaṅgikaṃ sotāṃ, sabbapāpaṃ pavāhayim.

Tisso vijjā ajjhaḡamim, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva ayaṃ saṅkhepattho—**pāto**
sūriyuggamanavelāyaṃ, **majjhanhikaṃ** majjhanhavelāyaṃ, **sāyaṃ**
sāyanhavelāyanti divasassa **tikkhattuṃ** tayo vāre ahaṃ udakaṃ **otarim**
ogāhim, otaranto ca sohaṃ na yattha katthaci yadā vā tadā vā otarim, atha
kho **Gayāya** mahājanassa “pāpapavāhanan”ti abhisammate Gayātitthe,
gayaphagguyā gayāphaggunāmake phaggunīmāsassa
uttaraphaggunīnakhatte anusamvaccharam udakorohanamanuyutto
ahosinti.

Idāni tadā yenādhippāyena udakorohanamanuyuttaṃ, taṃ dassetuṃ
“**yaṃ mayā**”ti gāthamāha. Tassattho—“yaṃ mayā pubbe ito aññāsu jātisu
pāpakammaṃ upacitaṃ, taṃ idāni **idha** Gayātitthe imissā ca Gayāphagguyā
iminā udakorohanena **pavāhemi** apanemi vikkhālemi”ti **pure** Satthu
sāsanupagamanato pubbe **evamdiṭṭhi** evarūpaviparītadassano **ahum** ahosim.

Dhammatthasahitaṃ padanti vibhatti-alopena niddeso, dhammena ca
atthena ca sahitakoṭṭhāsaṃ, ādito majjhato pariyosānato ca
dhammūpasamhitaṃ atthūpasamhitaṃ suṭṭhu ekantena niyyānikaṃ katvā
bhāsitaṃ vācaṃ¹ Sammāsambuddhavadānaṃ sutvā tena pakāsitaṃ
paramatthabhāvena tacchabhāvato **tathaṃ** yathārahaṃ pavattinivatti-
upāyabhāve byabhicārābhāvato² **yāthāvakāṃ** dukkhādi-**atthaṃ yoniso**
upāyena pariññeyyādibhāvena **paccavekkhisāṃ** “dukkhaṃ pariññeyyaṃ,
samudayo pahātabbo, nirodho

1. Bhāsitaṭṭhā subhāsitaṃ vācaṃ (Sī, I)

2. Pavattita-upāyabhāve vibhāvitato (Ka)

sacchikātabbo, maggo bhāvetabbo”ti pati-avekkhim, ñāṇacakkhunā passim paṭivijjhinti attho.

Ninhātasabbapāpomhīti evaṃ paṭividdhasaccattā eva ariyamaggajalena vikkhālitasabbapāpo amhi. Tato eva rāgamalādīnaṃ abhāvena nimmalattā **nimmalo**. Tato eva parisuddhakāyasamācāratāya parisuddhavadāsamācāratāya parisuddhamanosamācāratāya **payato suci suddho**¹. Savāsanasabbakilesamalavisuddhiyā **Suddhassa** Buddhassa Bhagavato lokuttaradhammadāyassa ādiyanato **dāyādo**. Tasseva desanāñāṇasamuṭṭhāna-urovāyāmajanitābhijātītāya **oraso** putto amhīti yojanā.

Punapi attano paramatthato nhātakabhāvameva vibhāvetum “**ogayhā**”ti osānagāthamāha. Tattha **ogayhāti** ogāhetvā anupavisitvā. **Aṭṭhaṅgikaṃ sotanti** sammādiṭṭhi-ādīhi aṭṭhaṅgasamodhānabhūtaṃ maggasotaṃ. **Sabbapāpaṃ pavāhayinti** anavasesaṃ pāpamalaṃ pakkhālesim, ariyamaggajalapavāhanena paramatthanhātako ahoṣim. Tato eva **tisso vijjā ajjhagamim, kataṃ Buddhassa sāsanti** vuttatthameva.

Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vakkalittheragāthāvaṇṇanā

Vātarogābbhinītoti-ādikā āyasmato Vakkalittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthu santikaṃ gacchantehi upāsakehi saddhim vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānaṃ patthento Sattāhaṃ mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyataṃ disvā byākari.

1. Parisuddhakāyasamācāratāya payato, parisuddhavadāsamācāratāya suci, suparisuddhamanosamācāratāya suddho (Sī, I, Ka)

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Satthu kāle Sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, **Vakkali**tiṣṣa nāmaṃ akaṃsu. So vuddhippatto tayo vede uggaṇhitvā brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato Satthāraṃ disvā rūpakāyassa sampattidassanena atitto Satthārā saddhimyeva vicarati. ()¹ “agāramajjhe vasanto niccakālaṃ Satthāraṃ daṭṭhuṃ na labhissāmi”ti Satthu santike pabbajitvā ṭhapetvā bhojanavelaṃ sarīrakiccakālāṇa sesakāle yattha ṭhitena sakkā dasabalaṃ passituṃ, tattha ṭhito aññaṃ kiccaṃ pahāya Bhagavantaṃ olokontova viharati. Satthā tassa ñāṇaparipākaṃ āgamento bahukālaṃ tasmīṃ rūpadassaneneva vicarante kiñci avatvā punekadivasāṃ “kiṃ te Vakkali iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho Vakkali dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati. Dhammaṃ hi Vakkali passanto maṃ passati, maṃ passanto dhammaṃ passati”ti² āha.

Satthari evaṃ vadantepi thero Satthu dassanaṃ pahāya aññattha gantuṃ na sakkoti. Tato Satthā “nāyaṃ bhikkhu saṃvegaṃ alabhitvā bujjhissati”ti vassūpanāyikadivase “apehi Vakkali”ti therāṃ paṇāmesi. So Satthārā paṇāmito sammukhe ṭhātuṃ asakkonto “kiṃ mayhaṃ jīvitena, yohaṃ Satthāraṃ daṭṭhuṃ na labhāmi”ti Gijjhakūṭapabbate papātaṭṭhānaṃ abhiruhi. Satthā tassa taṃ pavattiṃ ñatvā “ayaṃ bhikkhu mama santikā assāsaṃ alabhanto maggaphalānaṃ upanissayaṃ nāseyyā”ti attānaṃ dassetuṃ obhāsaṃ vissajjento—

“Pāmojjabahulo bhikkhu, pasanno Buddhasāsane.

Adhigacche padaṃ santaṃ, saṅkhārūpasamaṃ sukhaṃ”ti³—

gāthaṃ vatvā “ehi Vakkali”ti hatthaṃ pasāresi. Thero “Dasabalo me diṭṭho, ‘ehi’ti avhānampi laddhaṃ”ti balavapītisomanassaṃ uppādetvā “kuto āgacchāmi”ti attano gamanabhāvaṃ ajānitvā Satthu sammukhe ākāse⁴ pakkhandanto paṭhamapādena pabbate ṭhitoyeva Satthārā

1. Am-Ṭṭha 1. 195 piṭṭhe pana () etthantare kānici vākyāni dissanti.

2. Saṃ 2. 98 piṭṭhe.

3. Khu 1. 68 piṭṭhe Dhammapade.

4. Ākāseṇa (Ka)

vuttagātham āvajjento ākāseyeva pītiṃ vikkhambhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇīti **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**¹ **Dhammapadavaṇṇanāyaṇca**² āgataṃ.

Idha pana evaṃ vadanti—“kiṃ te Vakkalī”ti-ādinā Satthārā ovaḍito Gijjhakūṭe viharanto vipassanaṃ paṭṭhapesi, tassa saddhāya balavabhāvato eva vipassanā vīthiṃ na otarati, Bhagavā taṃ ñatvā kammaṭṭhānaṃ sodhetvā adāsi. Puna vipassanaṃ matthakaṃ pāpetuṃ nāsakkhiyeva, athassa āhāravekallena vātābādho uppajji, taṃ vātābādhena pīḷiyamānaṃ ñatvā Bhagavā tattha gantvā pucchanto—

350. “Vātarogābhinīto tvaṃ, viharaṃ kānane vane.
Paviddhagocare³ lūkhe, kathaṃ bhikkhu karissasī”ti—

āha. Taṃ sutvā thero—

351. “Pītisukhena vipulena, pharamāno samussayaṃ.
Lūkhampi abhisambhonto, viharissāmi kānane.

352. Bhāvento satipaṭṭhāne, indriyāni balāni ca.
Bōjjhaṅgāni ca bhāvento, viharissāmi kānane.

353. Āraddhavīriye pahitatte, niccaṃ daḷhaparakkame.
Samagge sahite disvā, viharissāmi kānane.

354. Anussaranto Sambuddhaṃ, aggaṃ dantaṃ samāhitaṃ.
Atandito rattindivaṃ, viharissāmi kānane”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **vātarogābhinīto**ti vātābādhena aseribhāvaṃ upanīto, vātabyādhinā abhibhūto. **Tvanti** theram ālapati. **Viharanti** tena iriyāpathavihārena viharanto. **Kānane vaneti** kānanabhūte vane, mahā-araññeti attho. **Paviddhagocareti** vissatṭhagocare dullabhapaccaye. Vātarogassa sappāyānaṃ sappi-ādibhesajjānaṃ abhāvena pharusabhūmibhāgatāya ca **lūkhe** lūkhaṭṭhāne. **Kathaṃ bhikkhu karissasīti** bhikkhu tvaṃ kathaṃ viharissasīti Bhagavā pucchi.

1. Am-Ṭṭha 1. 196 piṭṭhe.

2. Dhammapada-Ṭṭha 2. 381 piṭṭhe.

3. Paviṭṭhagocare (Si, Ka)

Taṃ sutvā thero nirāmisapītisomanassādinā attano sukhavihāraṃ pakāśento “**pītisukhena**”ti-ādimāha. Tattha **pītisukhenā**ti ubbegaḷakkhaṇāya pharaṇalakkhaṇāya ca pītiyā taṃsampayuttasukhena ca. Tenāha “**vipulena**”ti, uḷārenāti attho. **Pharamāno samussayanti** yathāvuttapītisukhasamuṭṭhitehi paṇītehi rūpehi sakalaṃ kāyaṃ pharāpento niraṇṭaraṃ phuṭaṃ karonto. **Lūkhampi abhisambhontoti** araṇṇāvāsajaniṭaṃ sallekhaṇavuttihetukaṃ dussahampi paccayaḷūkhaṃ abhibhavanto adhivāśento. **Viharissāmi kānaneti** jhānasukhena vipassanāsukhena ca araṇṇāyatane viharissāmīti attho. Tenāha “sukhaṇca kāyena paṭisaṃvedesin”ti¹,

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti² ca.

Bhāvento satipaṭṭhāneti maggapariyāpanne kāyānupassanādike cattāro satipaṭṭhāne uppādentō vaḍḍhento ca. **Indriyānīti** maggapariyāpannāni eva saddhādīni pañcindriyāni. **Balānīti** tathā saddhādīni pañca balāni. **Bojjhaṅgānīti** tathā satisambojjhaṅgādīni satta bojjhaṅgāni. **Ca**-saddena³ sammappadhāna-iddhipādamaggaṅgāni saṅgaṇhāti. Tadavinābhāvato hi taggaṇeṇeva tesāṃ gahaṇaṃ hoti. **Viharissāmīti** yathāvutte bodhipakkhiyadhamme bhāvento maggasukhena tadadhigamasiddhena phalasukhena nibbānasukhena ca viharissāmi.

Āraddhavīriyeti catubbidhasammappadhānavasena paggaḥitavīriye. **Pahitatteti** nibbānaṃ patipesitacitte. **Niccaṃ dalhaparakkameti** sabbakālaṃ asithilavīriye. Avivādasena kāyasāmaggidānavasena ca **samagge**. Diṭṭhisīlasāmañṇena **sahite** sabrahmacārī disvā. Etena kalyāṇamittasampattiṃ dasseti.

Anussaranto Sambuddhanti sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā Sammāsambuddhaṃ sabbasattuttamatāya **aggaṃ** uttamaṇa damathena **dantaṃ** anuttarasamādhinā **samāhitaṃ atandito** analaso hutvā **rattindivaṃ** sabbakālaṃ “ītipi so Bhagavā Arahaṇ”ti-ādinā anussaranto viharissāmi. Etena

1. Vi 1. 5 piṭṭhe. 2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade. 3. Cakārasamuccayena (Sī)

Buddhānussatibhāvanāya yuttākāradassanena¹ sabbattha
kammaṭṭhānānuyogamāha, purimena pārihāriyakammaṭṭhānānuyogaṃ.

Evam̐ pana vatvā thero vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi.
Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.
Anomanāmo amito, nāmena Padumuttaro.
Padumākāravādano, padumāmalasucchavī.
Lokenānupalittova, toyena padumaṃ yathā.
Vīro padumapattakkho, kanto ca padumaṃ yathā.
Padumuttaragandhova, tasmā so Padumuttaro.
Lokajetṭho ca nimmāno, andhānaṃ nayanūpamo.
Santaveso guṇanidhi, karuṇāmatīsāgaro.
Sa kadāci Mahāvīro, brahmāsurasuraccito.
Sadevamanujākiṇṇe, janamajjhe Jinuttamo.
Vadanena sugandhena, madhurena rutena ca.
Raṇjayaṃ parisāṃ sabbāṃ, santhavī sāvakāṃ sakāṃ.
Saddhādhimutto sumati, mama dassanalālaso.
Natthi etādiso añño, yathāyaṃ bhikkhu Vakkali.
Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ, nagare brāhmaṇatrajo.
Hutvā sutvā ca taṃ vākyāṃ, taṃ ṭhānamabhirocayaṃ.
Sasāvakāṃ taṃ vimalaṃ, nimantetvā Tathāgataṃ.
Sathāhaṃ bhojayitvāna, dussechacchādayiṃ tadā.
Nipacca sirasā tassa, anantaḡuṇasāḡare.
Nimuggo pītisampunṇo, idaṃ vacanamabravim̐.
Yo so tayā santhavito, ito sattamaḡe Muni.
Bhikkhu saddhāvataṃ aggo, tādiso homahaṃ Mune.

1. Yuttappayuttadassanena (Sī, I)

2. Khu 4. 115 piṭṭhādisu.

Evaṃ vutte Mahāvīro, anāvaraṇadassano.
 Imaṃ vākyam udīresi, parisāya Mahāmuni.
 Passathetaṃ māṇavakaṃ, pītamaṭṭhanivāsanaṃ.
 Hemayaññopacitaṅgaṃ, jananettamanoharaṃ.
 Eso anāgataddhāne, Gotamassa Mahesino.
 Aggo saddhādhimuttānaṃ, sāvakoyaṃ bhavissati.
 Devabhūto manusso vā, sabbasantāpavajjito.
 Sabbabhogaparibyūḷho, sukhito saṃsarissati.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto.
 Vakkali nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Tena kammavisesena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Sabbattha sukhito hutvā, saṃsaranto bhavābhava.
 Sāvattiyaṃ pure jāto, kule aññatare ahaṃ.
 Nonītasukhumālaṃ maṃ, jātapallavakomalaṃ.
 Mandarṃ uttānasayanaṃ, pisācabhayatajjitā.
 Pādamūle Mahesissa, sāyesuṃ dīnamānasā.
 Imaṃ dadāma te nātha, saraṇaṃ hohi nāyaka.
 Tadā paṭiggahi so maṃ, bhītānaṃ saraṇo muni.
 Jālinā cakkāṅkitena, mudukomalapāṇinā.
 Tadā pabhuti tenāhaṃ, arakkheyyena rakkhito.
 Sabbaveravinimutto, sukhena parivuddhito.
 Sugatena vinā bhūto, ukkaṇṭhāmi muhuttakaṃ.
 Jātiyā sattavassohaṃ, pabbajim anagāriyaṃ.

Sabbapāramisambhūtaṃ, nīlakkhinayanaṃ varaṃ.

Rūpaṃ sabbasubhākiṇṇaṃ, atitto viharāmaṃ.

Buddharūparatiṃ ñatvā, tadā ovadi maṃ jino.

Alaṃ Vakkali kiṃ rūpe, ramase bālanandite.

Yo hi passati saddhammaṃ, so maṃ passati paṇḍito.

Apassamāno saddhammaṃ, maṃ passampi na passati.

Anantādinavo kāyo, visarukkhasamūpamo.

Āvāso sabbarogānaṃ, puñjo dukkhassa kevalo.

Nibbindiya tato rūpe, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Passa upakkilesānaṃ, sukhenantaṃ gamissasi.

Evaṃ tenānusiṭṭhohaṃ, nāyakena hitesinā.

Gijjhakūṭaṃ samāruyha, jhāyāmi girikandare.

Ṭhito pabbatapādamhi, assāsaya Mahāmuni.

Vakkalīti Jino vācaṃ, taṃ sutvā mudito ahaṃ.

Pakkhandiṃ selapabbhāre, anekasataporise.

Tadā Buddhānubhāvena, sukheṇeva mahiṃ gato.

Punopi dhammaṃ deseti, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Tamaṃ dhammamaññāya, arahattamaṃ paṇḍitaṃ.

Sumahāparisamajjhe, tadā maṃ caraṇantago.

Aggaṃ saddhādhimuttānaṃ, paññāpesi mahāmati.

Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi thero imā eva gāthā abhāsi.
Atha naṃ Satthā bhikkhusaṃghamajjhe nisinno saddhādhimuttānaṃ
aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Vakkalittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā

Olaggessāmīti-ādikā āyasmato Vijitasenattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Atthadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gharāvāsaṃ pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā araṇṇe viharanto ākāseṇa gacchantāṃ Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso pasannākāraṃ dassento añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ ñatvā ākāso otari. So Bhagavato manoharāni madhurāni phalāni upanesi, paṭiggahesi Bhagavā anukampaṃ upādāya. So tena puñṇakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe hatthācariyakule nibbattitvā **Vijitasenoti** laddhanāmo viññutaṃ pāpuṇi. Tassa mātulā Seno ca Upaseno cāti dve hatthācariyā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā pabbajitvā vāsadhuraṃ pūrentā arahattaṃ pāpuṇimsu. Vijitasenopi hatthisippe nipphattiṃ gato nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāse alaggamānaso Satthu yamakapāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho Mātulattherānaṃ santike pabbajitvā tesaṃ ovādānusāsaniyā vipassanāya kammaṃ karonto vipassanāvīthiṃ laṅghitvā¹ bahiddhā nānārammaṇe vidhāvantaṃ attano cittaṃ ovaḍanto—

355. “Olaggessāmi te citta, āṇidvāreva hatthinaṃ.

Na taṃ pāpe niyojessaṃ, kāmajāla sarīraja.

356. Tvaṃ olaggo na gacchasi², dvāravivaraṃ gajova alabhanto.

Na ca cittakali punappunaṃ, pasakka pāparato carissasi.

357. Yathā kuñjaraṃ adantaṃ, navaggahamaṅkusaggaho.

Balavā āvatteti akāmaṃ, evaṃ āvattayissaṃ taṃ.

358. Athā varahayadamakusalo,

Sārathipavaro dameti ājaññaṃ.

Evaṃ damayissaṃ taṃ,

Patiṭṭhito pañcasu balesu.

1. Labhitvā (Sī, I)

2. Gañchisi (Sī, I)

359. Satiyā taṃ nibandhissāṃ, payutto te damessāmi¹.

Vīriyadhuraniggahito, na yito dūraṃ gamissase cittā”ti—

gāthā abhāsi.

Tattha **olaggeṣṣāmī**ti saṃvarissāmi nivāressāmi. **Teti** taṃ. Upayogatthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. Te gamananti vā vacanaseso. **Hatthinanti** ca hatthinti attho. **Cittā**ti attano cittaṃ ālapati. Yathā taṃ vāretukāmo, taṃ dassento “**āṇidvāreva hatthinan**”ti āha. Āṇidvāraṃ nāma pākārabaddhassa nagarassa khuddakadvāraṃ, yaṃ ghaṭikāchidde² āṇimhi pakkhitte yantena vinā abbhantare ṭhitehipi vivarituṃ na sakkā, yena manussagavassamahimsādayo³ na niggantuṃ sakkā, nagarato bahi niggantukāmampi hatthiṃ yato palobhetvā hatthācariyo gamaṇaṃ nivāresi. Atha vā āṇidvāraṃ nāma palighadvāraṃ. Tattha hi tiriyaṃ palighaṃ ṭhapetvā rukkhasūcisaṅkhātāṃ āṇiṃ palighasīse āvuṇanti. **Pāpeti** rūpādīsu uppajjanaka-abhiijjhādīpāpadhamme **taṃ na niyojessaṃ** na niyojissāmi. **Kāmajālā**ti kāmassa jālabhūta. Yathā hi macchabandhamigaluddānaṃ jālaṃ nāma macchādīnaṃ tesaṃ yathākāmakārasādhanaṃ, evaṃ ayonisomanasikārānupātitaṃ cittaṃ māraṣṣa kāmakārasādhanaṃ. Tena hi so satte anatthesu pātetī. **Sarīrajā**ti sarīresu uppajjanaka. Pañcavokārabhave hi cittaṃ rūpapaṭibaddhavuttitāya “sarīrajan”ti vuccati.

Tvaṃ olaggo na gacchasīti tvaṃ cittakalī mayā satipaṇṇāpatoda-aṅkusehi vārīto na dāyī yathārucīṃ gamissasi, ayonisomanasikāravasena yathākāmaṃ vattituṃ na labhissasi. Yathā kiṃ? **Dvāravivaraṃ gajova alabhanto** nagarato gajānirodhato vā⁴ niggamaṇāya dvāravivaraṃ alabhamāno hatthī viya. **Cittakalī**ti cittakāḷakaṇṇi. **Punappunanti** aparāparaṃ. **Pasakkā**ti saraṇasampassāsavasena⁵. **Pāparatoti** pāpakammanirato pubbe viya idāni **na carissasi** tathā carituṃ na dassāmīti attho.

1. Payatatto vodapessāmi (Sī)

2. Saṃghaṭitachidde (Sī), saṃghaṭikachidde (I)

3. ...mahisādīhi (Sī)

4. Janayodhato vā (Ka)

5. Pasahanti sarabhasasaṃghasāhasavasena pasahanto (Sī),

pasahanti sarabhasaṃ sāhasavasena pasahanto (I)

Adantanti adamitaṃ hatthisikkhaṃ asikkhitaṃ. **Navaggahanti** aciragahitaṃ. **Aṅkusaggahoti** hatthācariyo. **Balavāti** kāyabalena ñāṇabalena ca balavā. **Āvatteti akāmaṇti** anicchantameva nisedhanato¹ nivatteti. **Evam āvattayissanti** yathā yathāvuttaṃ hatthiṃ hatthācariyo, evaṃ taṃ cittaṃ cittakaliṃ duccaritanisedhanato² nivattayissāmi.

Varahayadamakusaloti uttamānaṃ assadammanānaṃ damane kusalo. Tato eva **sārathipavaro** assadammasārathīsu viṣiṭṭho **dameti ājaññaṃ** ājāṇīyaṃ assadammaṃ desakālānurūpaṃ³ saṇhapharusehi dameti vineti nibbisevanaṃ karoti. **Paṭiṭṭhito pañcasu balesūti** saddhādīsu pañcasu balesu paṭiṭṭhito hutvā assaddhiyādinisedhanato **taṃ damayissam** damessāmīti attho.

Satiyā taṃ nibandhissanti gocarajjhataṭṭaṭṭo bahi gantuṃ adento satiyottena kammaṭṭhānathambhe cittakali taṃ nibandhissāmi niyamessāmi⁴. **Payutto te damessāmīti** tattha nibandhanto eva yuttappayutto hutvā te damessāmi, saṃkilesamalato taṃ visodhessāmi⁵. **Vīriyadhuraniggahitoti** yathāvutto⁶ chekena susārathinā⁷ yuge yojito yuganiggahito yugantaragato⁸ taṃ nātikkamati, evaṃ tvampi citta mama vīriyadhure niggahito sakkaccakāritāya sātaccakāritāya aññathā vattituṃ alabhanto ito gocarajjhataṭṭaṭṭo dūraṃ bahi na gamissasi. Bhāvanānuyuttassa hi kammaṭṭhānato aññaṃ āsannampi lakkhaṇato dūramevāti evaṃ thero imāhi gāthāhi attano cittaṃ niggaṇhantova vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, dvattiṃsavaraḷakkhaṇaṃ.
Vipinaggena gacchantam, sālarājaṃva phullitaṃ.

Tiṇattharam paññāpetvā, Buddhasettṭhaṃ ayācaham.
Anukampatu maṃ Buddho, bhikkhaṃ icchāmi dātave.

1. Visevanato (Sī, I, Ka)

3. Assadamanesu kulānurūpaṃ (I)

5. Virādhessāmi (Sī, Ka)

7. Assadammasārathinā (Sī)

9. Khu 4. 26 piṭṭhe.

2. Duccaritavisevanato (Sī, I, Ka)

4. Vāyamissāmi niddharissāmīti (Ka)

6. Yathāyogo (Ka), yathā go (?)

8. Samanantaragato (Ka)

Anukampako kārūṇiko, Atthadassī mahāyaso.
 Mama saṅkappamaññāya, orūhi mama assame.
 Orohitvāna Sambuddho, nisīdi paṇṇasanthare.
 Bhallātakam gahetvāna, Buddhasettḥassadāsaham.
 Mama nijjhāyamānassa, paribhuñji tadā Jino.
 Tattha cittaṃ pasādetvā, abhivandiṃ tadā Jinam.
 Aṭṭhārase kappasate, yaṃ phalamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalam.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.
 Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi imā gāthā abhāsi.

Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Yasadattattheragāthāvaṇṇanā

Upārambhacittoti-ādikā āyasmato Yasadattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacini. Tathā hesa Padumuttarassa¹ Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato kāme pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā araṇṇe viharanto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso añjaliṃ paggayha abhitthavi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Mallarāṭṭhe Mallarājakule nibbattitvā **Yasadattoti** laddhanāmo vayappatto Takkaṣilaṃ gantvā sabbasippāni sikkhitvā Sabhiyena paribbājakena saddhimyeva cārikaṃ caramāno anupubbena Sāvatthiyaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā Sabhiyena puṭṭhapañhesu vissajjiyamānesu sayam otārāpekkho suṇanto nisīdi “samaṇassa Gotamassa vāde dosaṃ dassāmi”ti. Athassa Bhagavā cittācāraṃ ñatvā **Sabhiyasuttadesanā**vasāne² ovādaṃ dento—

1. Upacinanto Padumuttarassa (Sī, I)

2. Khu 1. 355 piṭṭhādīsu.

360. “Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Ārakā hoti saddhammā, nabhaso pathavī yathā.

361. Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Parihāyati saddhammā, kālapakkheva candimā.

362. Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Parisussati saddhamme, maccho appodake yathā.

363. Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Na virūhati saddhamme, khette bījamva pūtikam.

364. Yo ca tuṭṭhena cittena, suṇāti Jinasāsanam.
Khepetvā āsave sabbe, sacchikatvā akuppataṃ.
Pappuyya paramaṃ santim, parinibbāti’nāsavo”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **upārambhacittoti** sārambhacitto, dosāropanādhippāyoti attho.
Dummedhoti nippañño. **Ārakā hoti saddhammā**ti so tādiso puggalo nabhaso
viya pathavī¹ paṭipattisaddhammatopi dūre hoti, pageva
paṭivedhasaddhammato. “Na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi”ti-ādina²
viggāhikakathaṃ anuyuttassa kuto santanipuṇo paṭipattisaddhammo.

Parihāyati saddhammāti navavidhalokuttaradhammato
pubbabhāgiyasaddhādisaddhammatopi nihīyati³. **Parisussatī**ti visussati
kāyacittānaṃ pīṇanarasassa pītipāmojjādikusalahamassābhāvato. **Na**
virūhatīti virūḷhim vuddhim na pāpuṇāti. **Pūtikanti** gomayalepadānādi-
abhāvena pūtibhāvaṃ pattaṃ.

Tuṭṭhena cittenāti itthambhūtalakkhaṇa karaṇavacanaṃ, attamano
pamudito hutvāti attho. **Khepetvāti** samucchinditvā. **Akuppataṃ**ti arahattaṃ.
Pappuyyāti pāpuṇitvā. **Paramaṃ santinti** anupādisesaṃ nibbānaṃ.

1. Nabho viya pathaviyā (Sī, I)

2. Dī 1. 8 piṭṭhe.

3. Parihāyati (Sī, I)

Tadadhigamo¹ cassa kevalaṃ kālāgamanameva², na kocividhoti³ taṃ
dassetuṃ vuttaṃ “**parinibbāti’ nāsavo**”ti.

Evam Sathhārā ovaḍito saṃvegajāto pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā
na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Kaṇikāraṃva jalitaṃ, dīparukkhaṃva jotitaṃ.

Kaṇcanaṃva virocantaṃ, addasaṃ dvipaduttamaṃ.

Kamaṇḍalum ṭhapetvāna, vākacīraṇca kuṇḍikaṃ.

Ekaṃsaṃ ajinaṃ katvā, Buddhasetṭhaṃ thaviṃ ahaṃ.

Tamandhakāraṃ vidhamaṃ, mohaḷālasamākulaṃ.

Ñāṇalokaṃ dassetvāna, nittiṇṇosi Mahāmuni.

Samuddharasimaṃ lokaṃ, sabbāvantamanuttaraṃ.

Ñāṇe te upamā natthi, yāvataḷ jagato gati.

Tena ñāṇena Sabbaññū, iti Buddho pavuccati.

Vandāmi taṃ Mahāvīraṃ, sabbaññutamanāvaram.

Satasahassito kappe, Buddhasetṭhaṃ thaviṃ ahaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, ñāṇatthavāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi thero imā eva gāthā abhāsi.

Yasadattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā

Upasampadā ca me laddhāti-ādikā āyasmato Soṇassa kuṭikaṇṇassa
gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle
Haṃsavatīnagare vibhavasampanno seṭṭhi hutvā uḷārāya issariyasampattiyaḷ
ṭhito ekadivasaṃ Sathhāraṃ satasahassakhīṇāsavaparivutaṃ

1. Tadadhigame (Sī)

3. Visuddhoti (Ka)

2. Vūpasamanameva (Sī)

4. Khu 4. 19 piṭṭhe.

mahatiyā Buddhalīlāya mahantena Buddhānubhāvena nagaraṃ pavisantaṃ
disvā pasannamānaso vanditvā añjaliṃ katvā aṭṭhāsi. So pacchābhattaṃ
upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gantvā Bhagavato santike dhammaṃ suṇanto
Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ
disvā sayampi taṃ ṭhānaṃ patthetvā mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi.
Satthā tassa anantarāyataṃ disvā “anāgate Gotamassa nāma
Sammāsambuddhassa sāsane kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggo bhavissatī”ti
byākāsi.

So tattha yāvajīvaṃ puñṇāni katvā devamanussesu saṃsaranto
Vipassissa Bhagavato kāle sāsane pabbajitvā vattapaṭivattāni pūrento ekassa
bhikkhuno cīvaraṃ sibbitvā adāsi. Puna Buddhasuñṇe loke Bārāṇasiyaṃ
tunnāvāyo¹ hutvā ekassa Paccekabuddhassa cīvarakoṭiṃ chinnaṃ ghaṭetvā
adāsi. Evaṃ tattha tattha puñṇāni katvā imasmiṃ Buddhuppāde Avantirattṭhe
kuraraghare² mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, **Soṇotissa**
nāmaṃ akaṃsu, koṭi-agghanakassa kaṇṇapiḷandhanassa dhāraṇena³
“koṭikaṇṇo”ti vattabbe **Kuṭṭikaṇṇoti** paññāyittha.

So anukkamena vaḍḍhitvā kuṭumbaṃ saṇṭhapento āyasmante
Mahākaccāne kulagharaṃ nissāya pavattapabbate viharante tassa santike
dhammaṃ sutvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya taṃ catūhi paccayehi
upaṭṭhahi. So aparabhāge saṃsāre sañjātasamvego therassa santike
pabbajitvā kicchena kasirena dasavaggaṃ saṃghaṃ sannipātetvā
upasampajjitvā katipayakālaṃ therassa santike vasitvā therāṃ āpucchitvā
Satthāraṃ vanditum Sāvattiṃ upagato Satthārā ekagandhakuṭiyaṃ vāsaṃ
labhitvā paccūsasamaye ajjhiṭṭho soḷasa-aṭṭhakavaggiyānaṃ⁴ ussāraṇena
sādhukāraṃ datvā bhāsītāya “disvā ādīnavaṃ loke”ti⁵ udānagāthāya
pariyosāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne⁶—

1. Tantavāyo (Sī, I)

2. Kulaghare (Ka)

3. Dhāraṇe (Sī, I)

4. Aḍḍhaḍḍhasoḷasa-aṭṭhavaggiyānaṃ (Sī, I) Suttanipāte Aṭṭhakavagge āgatāni
soḷasa suttāni sandhāya vuttamidaṃ.

5. Khu 1. 148 piṭṭhe Udāne; Vi 3. 286 piṭṭhe.

6. Khu 4. 18 piṭṭhe.

“Padumuttaro nāma Jino, āhutīnaṃ paṭiggaho.

Vasīsatasahassemi, nagaraṃ pāvisī tadā.

Nagaraṃ pavisantassa, upasantassa tādino.

Ratanāni pajjotimsu, nigghoso āsi tāvade.

Buddhassa ānubhāvena, bherī vajjumaghaṭṭitā.

Sayaṃ vīṇā pavajjanti, Buddhassa pavisato puram.

Buddhasetthaṃ namassāmi, Padumuttaramahāmuniṃ.

Pāṭihīraṇca passitvā, tattha cittaṃ pasādayim.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthu sampadā.

Acetanāpi tūriyā, sayameva pavajjare.

Satasahassito kappe, yaṃ saññamalabhim tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhasaññāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahatte pana patitṭhito attano upajjhāyena ācikkhitaniyāmena paccantimesu janapadesu vinayadharapañcamena gaṇena upasampadā, dhuvanānaṃ, cammattharaṇaṃ, guṇaṅguṇūpāhanaṃ, cīvaravippavāsoti pañca vare yācitvā te Satthu santikā labhitvā punadeva attano vasitaṭṭhānaṃ gantvā upajjhāyassa tamatthaṃ ārocesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Udānaṭṭhakathāyaṃ**¹ āgatanayena veditabbo. **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**² pana “upasampanno hutvā attano upajjhāyassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇī”ti vuttaṃ.

So aparabhāge vimuttisukhena viharanto attano paṭipattim paccavekkhitvā somanassajāto udānavasena—

365. “Upasampadā ca me laddhā, vimutto camhi anāsavo.

So ca me Bhagavā diṭṭho, vihāre ca sahāvasim.

366. Bahudeva rattim Bhagavā, abbhokāse’tināmayi.

Vihārakusalo Satthā, vihāraṃ pāvisī tadā.

1. Udāna-Ṭṭha 278 piṭṭhādīsu.

2. Aṃ-Ṭṭha 1. 188 piṭṭhe.

367. Santharitvāna saṁghāṭim, seyyaṁ kappesi Gotamo.

Sīho selaguhāyaṁva, pahīnabhayabheravo.

368. Tato kalyāṇavākkaraṇo, Sammāsambuddhasāvako.

Soṇo abhāsi saddhammaṁ, Buddhaseṭṭhassa sammukhā.

369. Pañcakkhandhe pariññāya, bhāvayitvāna añjasaṁ.

Pappuyya paramaṁ santiṁ, parinibbissatyaṇāsavo”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **upasampadā ca me laddhāti** yā sā kicchena dasavaggaṁ bhikkhusaṁghaṁ sannipātetvā attanā laddhā upasampadā, yā ca pana varadānavasena sabbapaccantimesu janapadesu vinayadharapañcamena gaṇena Satthārā anuññātā upasampadā, tadubhayaṁ sandhāyāha. **Ca**-saddo samuccayatto, tena itarepi Satthu santikā laddhavare saṅgaṇhāti. **Vimutto camhi anāsavoti** aggamaggena sakalakilesavatthuvimuttiyā vimutto ca amhi, tato eva kāmāsavādīhi anāsavo amhīti yojanā. **So ca me Bhagavā diṭṭhoti** yadatthaṁ ahaṁ Avantiraṭṭhato Sāvattiṁ gato, so ca Bhagavā mayā adiṭṭhapubbo diṭṭho. **Vihāre ca sahāvasinti** na kevalaṁ tassa Bhagavato dassanameva mayā laddhaṁ, atha kho vihāre Satthu gandhakuṭiyaṁ Satthārā kāraṇaṁ sallakkhetvā vāsentena saha avasiṁ. **“Vihāreti vihārasamīpe”**ti keci.

Bahudeva rattinti paṭhamaṁ yāmaṁ bhikkhūnaṁ dhammadesanāvasena kammaṭṭhānasodhanavasena ca, majjhimāṁ yāmaṁ devānaṁ brahmūnañca kaṅkhacchedanavasena Bhagavā bahudeva rattim abbhokāse **atināmayi** vītināmesi. **Vihārakusaloti** dibbabrahma-āneñja-ariyavihāresu kusalo. **Vihāraṁ pāvisīti** ativelaṁ nisajjacaṅkamehi uppannaparissamavinodanattaṁ gandhakuṭim pāvisi.

Santharitvāna saṁghāṭim, seyyaṁ kappesīti catugguṇaṁ saṁghāṭim paññāpetvā sīhaseyyaṁ kappesi. Tenāha “Gotamo sīho selaguhāyaṁva, pahīnabhayabheravo”ti. Tattha **Gotamoti** Bhagavantāṁ gottena kitteti. **Sīho selaguhāyaṁvāti** selassa pabbatassa guhāyaṁ. Yathā sīho migarājā tejussadatāya pahīnabhayabheravo dakkhiṇena

passena pāde pādaṃ accādhāya seyyaṃ kappesi, evaṃ
cittutrāsalamahāṃsanachambhitattahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnattā
pahīnabhayaabheravo Gotamo Bhagavā seyyaṃ kappesi attho.

Tatoti pacchā, sīhaseyyaṃ kappetvā tato vuṭṭhahitvā “paṭibhātu taṃ
bhikkhu dhammo bhāsitaṃ”¹ Satthārā ajjesitoti attho. **Kalyāṇavākkaraṇoti**
sundaravacikaraṇo, lakkhaṇasampannavacanakkamoti attho. **Soṇo abhāsi**
saddhammanti soḷasa aṭṭhakavaggiyasuttāni Soṇo Kuṭikaṇṇo
Buddhaseṭṭhassa Sammāsambuddhassa **sammukhā** paccakkhato abhāsīti
thero attānameva paraṃ viya avoca.

Pañcakkhandhe pariññāyāti pañcupādānakkhandhe tīhipi pariññāhi
parijānitvā te parijānantoyeva **añjasam** ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ
bhāvayitvā **paramaṃ santiṃ** nibbānaṃ **pappuyya** pāpuṇitvā tīhito **anāsavo**,
tato eva idāni **parinibbissati** anupādisesanibbānavasena nibbāyissatīti.

Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Kosiyattheragāthāvaṇṇanā

Yo ve garūnanti-ādikā āyasmato Kosiyattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ
kusalaṃ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā
viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannacitto ucchukhaṇḍikaṃ
adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim
Buddhuppāde Magadharaṭṭhe brāhmaṇakule nibbatti, **Kosiyotissa**
gottavasena nāmaṃ akāsi. So viññutaṃ patto āyasmantaṃ
Dhammasenāpatiṃ abhiṇhaṃ upasaṅkamati, tassa santike dhammaṃ suṇāti.
So tena sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto
nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

1. Khu 1. 148 piṭṭhe.

2. Khu 4. 19 piṭṭhādīsu.

“Nagare Bandhumatiyā, dvārapālo ahosahaṃ.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.

Ucchukhaṇḍikamādāya, Buddhasetṭhassadāsahaṃ.
Pasannacitto sumano, Vipassissa Mahesino.

Ekanavutito kappe, yaṃ ucchumadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ucchukhaṇḍassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ¹ paccavekkhitvā garuvāsaṃ
sappurisūpanissayañca pasamsanto²—

370. “Yo ve garūnaṃ vacanaññu dhīro,
Vase ca tamhi janayetha pemaṃ.
So bhattimā nāma ca hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu visesi assa.

371. Yaṃ āpadā uppatitā ulārā,
Nakkhambhayante paṭisaṅkhayantaṃ.
So thāmavā nāma ca hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu visesi assa.

372. Yo ve samuddova ṭhito anejo,
Gambhīrapañño nipuṇatthadassī.
Asaṃhāriyo nāma ca hoti paṇḍito.
Ñatvā ca dhammesu visesi assa.

373. Bahussuto dhammadharo ca hoti,
Dhammassa hoti anudhammacārī.
So tādiso nāma ca hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu visesi assa.

1. Sampattiṃ (Sī, I)

2. Paṇḍitānaṃ sammāsanto (Ka)

374. Atthañca yo jānāti bhāsitassa,
 Atthañca ñatvāna tathā karoti.
 Atthantaro nāma sa hoti paṇḍito,
 Ñatvā ca dhammesu visesi assā”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **yoti** khattiyādīsu catūsu parisāsu yo koci. **Veti** byattam.
Garūnanti sīlādigarugunayuttānam paṇḍitānam. **Vacanaññūti** tesam
 anusāsanīvacanam jānanto¹, yathānusiṭṭham paṭipajjamāno paṭipajjitvā ca
 tassa phalam jānantoti attho. **Dhīro**ti dhitisampanno. **Vase ca tamhi**
janayetha pemanti tasmim garūnam vacane ovāde vaseyya yathānusiṭṭham
 paṭipajjeyya, paṭipajjitvā “iminā vatātam ovādena imam jāti-ādidukkham
 vītivatto”ti tattha janayetha pemam gāravam uppādeyya. Idam hi dvayam
 “garūnam vacanaññu dhīro”ti padadvayena vuttassevatthassa
 pākāṭakaraṇam. **Soti** yo garūnam² vacanaññu dhīro, so yathānusiṭṭham
 paṭipattiyā tattha **bhattimā** ca nāma hoti, jīvitahetupi tassa anatikkamanato
paṇḍito ca nāma hoti, **ñatvā ca dhammesu visesi assāti** tathā paṭipajjanto ca
 tāya eva paṭipattiyā catunnam ariyasaccānam jānanahetu
 lokiya lokuttaradhammesu vijjāttayādivasena “tevijjo, chaḷabhiñño,
 paṭisambhidāpatto”ti visesi visesavā siyāti attho.

Yanti yaṁ puggalam paṭipattiyā antarāyakaraṇato “**āpadā**”ti
 laddhavohārā sītuṇhakhuppipāsādipākāṭaparissayā ceva
 rāgādipaṭicchannaparissayā ca **uppatitā** uppannā **ulārā** balavantopi
nakkhambhayante na kiñci cālen³. Kasmā? **Paṭisaṅkhayantanti**
 paṭisaṅkhāyamānam paṭisaṅkhānabale ṭhitanti attho. **Soti** yo daḷhatarāhi
 āpadāhipi akkhambhanīyo, so **thāmavā** dhitimā daḷhaparakkamo nāma hoti.
 Anavasesasaṅkilesapakkhassa abhibhavanakapaññābalasamaṅgitāya **paṇḍito**
 ca nāma hoti. Tathābhūto ca **ñatvā ca dhammesu visesi assāti** tam
 vuttatthameva.

1. Anujānanto (Ka) 2. Soti garūnam (Sī, I) 3. Na kampenti na kiñci cālen³ (Sī, I)

Samuddova **ṭhitoti** samuddo viya **ṭhitasabhāvo**. Yathā hi caturāsītiyojanasahassagambhīre sinerupādasamīpe mahāsamuddo aṭṭhahipi disāhi uṭṭhitehi pakativātehi anīñjanato **ṭhito anejo** gambhīro ca, evaṃ kilesavātehi titthiyavādavātehi ca akampanīyato **ṭhito anejo**. Gambhīrassa anupacitañāṇasambhārehi aladdhagādhassa nipuṇassa sukhumassa paṭiccasamuppādādi-atthassa paṭivijjhanena **gambhīrapañño nipuṇatthadassī**. **Asaṃhāriyo nāma ca hoti paṇḍito** so tādiso puggalo kilesehi devaputtamārādisu vā kenaci asaṃhāriyatāya asaṃhāriyo nāma hoti, yathāvuttena atthena **paṇḍito** ca nāma hoti. Sesam vuttanayameva.

Bahussutoti pariyattibāhusaccavasena bahussuto, suttageyyādi bahum sutam etassāti bahussuto. Tameva dhammam suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasam viya avinassantameva dhāretīti **dhammadharo** ca hoti. **Dhammassa hoti anudhammacārīti** yathāsutassa yathāpariyattassa dhammassa atthamaññāya dhammamaññāya navalokuttaradhammassa anurūpaṃ dhammam pubbabhāgapāṭipadāsāṅkhātāṃ catupārisuddhisīladhutaṅga-asubhakammaṭṭhānādibhedam carati paṭipajjati anudhammacārī hoti, “ajja ajjevā”ti paṭivedham ākaṅkhanto vicarati. **So tādiso nāma ca hoti paṇḍitoti** yo puggalo yaṃ garuṃ nissāya bahussuto dhammadharo dhammassa ca anudhammacārī hoti. So ca **tādiso** tena garuṇā sadiso paṇḍito nāma hoti paṭipattiyā sadisabhāvato. Tathābhūto pana so **ñatvā ca dhammesu visesi assa**, tam vuttatthamva.

Atthañca yo jānāti bhāsitassāti yo puggalo Sammāsambuddhena bhāsitassa pariyattidhammassa attham jānāti, jānanto pana “idha sīlam vuttam, idha samādhi, idha paññā”ti tattha tattha yathāvuttam **atthañca ñatvāna tathā karoti** yathā Satthārā anusīṭṭham, tathā paṭipajjati. **Atthantaro nāma sa hoti paṇḍitoti** so evarūpo puggalo atthantaro atthakāraṇā sīlādi-atthajānanamattameva upanissayam katvā paṇḍito hoti. Sesam vuttanayameva.

Ettha ca paṭhamagāthāya “yo ve garūnan”ti-ādinā saddhūpanissayo
 visesabhāvo vutto, dutiyagāthāya “yaṃ āpadā”ti-ādinā vīriyūpanissayo,
 tatiyagāthāya “yo ve samuddova ṭhito”ti-ādinā samādhūpanissayo,
 catutthagāthāya “bahussuto”ti-ādinā satūpanissayo, pañcamagāthāya
 “atthañca yo jānāti”ti-ādinā paññūpanissayo visesabhāvo vuttoti veditabbo.

Kosiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chakkanipāta

1. Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā

Chakkanipāte **disvāna pāṭihirānī**ti-ādikā āyasmato
Uruvelakassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu
katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto
Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā vayappatto Satthu
santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mahāparisānaṃ
aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā mahādānaṃ
datvā paṇidhānamakāsi. Bhagavā cassa anantarāyataṃ disvā “anāgate
Gotamabuddhassa sāsane mahāparisānaṃ aggo bhavissatī”ti byākāsi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu
saṃsaranto ito dvānavutikappamatthake Phussassa Bhagavato
vemāṭikakaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti, aññepissa dve kaniṭṭhabhātaro
ahesuṃ. Te tayopi Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ paramāya pūjāya pūjetvā
yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsarantā amhākaṃ Bhagavato
nibbattito puretameva Bārāṇasiyaṃ brāhmaṇakule bhātaro hutvā
anukkamena nibbattā gottavasena tayopi Kassapā eva nāma jātā. Te
vayappattā tayo vede uggaṇhiṃsu. Tesāṃ jeṭṭhabhātikassa pañca
maṇavakasatāni parivāro, majjhimassa tīṇi, kaniṭṭhassa dve. Te attano
ganthe sāraṃ oloketā diṭṭhadhammikameva atthaṃ disvā pabbajjaṃ
rocesuṃ. Tesu jeṭṭhabhātā attano parivārena saddhiṃ Uruvelaṃ gantvā
isipabbajjaṃ pabbajitvā **Uruvelakassapo** nāma jāto, Mahāgaṇḍanādīvaṅke
pabbajito **Nadīkassapo** nāma jāto, Gayāsīse pabbajito **Gayākassapo** nāma
jāto.

Evam tesu isipabbajjaṃ pabbajitvā tattha tattha vasantesu bahūnaṃ
divasānaṃ accayena amhākaṃ bodhisatto mahābhinikkhamanaṃ
nikkhamitvā paṭividdhasabbaññutaññāṇo anukkamena dhammacakkaṃ
pavattetvā pañcavaggiyatthere arahatte paṭiṭṭhāpetvā Yasappamukhe
pañcapaññāsa sahāyake vinetvā saṭṭhi arahante “caratha bhikkhave
cārikan”ti vissajjetvā Bhaddavaggiye vinetvā Uruvelakassapassa
vasanaṭṭhānaṃ gantvā vasanatthāya agyāgāraṃ

pavisitvā tattha katanāgadamanam ādim katvā aḍḍhuḍḍhasahashehi
pāṭihāriyehi Uruvelakassapam saparisaṃ vinetvā pabbājesi. Tassa
pabbajitabhāvaṃ nātvā itarepi dve bhātaro saparisaṃ āgantvā Satthu santike
pabbajimsu. Sabbeva ehibhikkhū iddhimayapattacīvaradharā ahesuṃ.

Satthā taṃ samaṇasahassaṃ ādāya Gayāsisaṃ gantvā piṭṭhipāsāṇe
nisinno **Ādittapariyāyadesanāya**¹ sabbe arahatte patiṭṭhāpesi. Tena vuttaṃ
Apadāne²—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbalokavidū Muni.
Ito satasahassamhi, kappe uppajji cakkhumā.

Ovādako viññāpako, tāraṃ sabbapāṇinam.
Desanākusalo Buddho, tāresi janataṃ bahum.

Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinam.
Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhapi.

Evam nirākulaṃ āsi, suññataṃ titthiyehi ca.
Vicittaṃ arahantehi, vasībhūtehi tādibhi.

Ratanānaṭṭhapaññāsaṃ, uggato so Mahāmuni.
Kañcanagghiyasaṅkāso, bāttimsavaralakkhaṇo.

Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahum.

Tadāham Hamsavatiyā, brāhmaṇo sādhusammato.
Upecca lokapajjotaṃ, assosiṃ dhammadesanaṃ.

Tadā mahāparisatiṃ, mahāparisasāvakaṃ.
Ṭhapentaṃ etadaggamhi, sutvāna mudito aham.

Mahatā parivārena, nimantetvā mahājinaṃ.
Brāhmaṇānaṃ sahasseṇa, sahadānamadāsaham.

Mahādānaṃ daditvāna, abhivādiya nāyakaṃ.
Ekamantaṃ ṭhito haṭṭho, idaṃ vacanamabravim.

1. Vi 3. 44; Sam 2. 251 piṭṭhesu.

2. Khu 4. 133 piṭṭhādīsu.

Tayi saddhāya me vīra, adhikāraguṇena ca.
 Parisā mahatī hotu, nibbattassa tahiṃ tahiṃ.
 Tadā avoca parisāṃ, gajagajjitasussaro.
 Karavīkaruto Satthā, etaṃ passatha brāhmaṇaṃ.
 Hemavaṇṇaṃ mahābāhuṃ, kamalānanalocanaṃ.
 Udaggatanujaṃ haṭṭhaṃ, saddhavantāṃ guṇe mama.
 Esa patthayate ṭhānaṃ, sīhaghosassa bhikkhuno.
 Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto.
 Kassapo nāma gottena, hessati Satthu sāvako.
 Ito dvenavute kappe, ahu Satthā anuttaro.
 Anūpamo asadiso, phusso lokagganāyako.
 So ca sabbaṃ tamaṃ hantvā, vijaṭṭevā mahājaṭaṃ.
 Vassate amataṃ vuṭṭhiṃ, tappayanto sadevakaṃ.
 Tadā hi Bārāṇasiyaṃ, rājāpaccā ahumhase.
 Bhātaromha tayo sabbe, saṃvisatṭhāva rājino.
 Vīraṅgarūpā balino, saṅgāme aparājitā.
 Tadā kupitapaccanto, amhe āha mahīpati.
 Etha gantvāna paccantaṃ, sodhetvā aṭṭavībalaṃ.
 Khemaṃ vijiritaṃ katvā, puna dethāti bhāsatha.
 Tato mayaṃ avocumha, yadi deyyāsi nāyakaṃ.
 Upaṭṭhānāya amhākaṃ, ādhayissāma vo tato.
 Tato mayaṃ laddhavarā, bhūmipālena pesitā.
 Nikkhittasatthaṃ paccantaṃ, katvā punarupecca taṃ.

Yācitvā Satthupaṭṭhānaṃ, rājānaṃ Lokanāyakaṃ.

Munivīraṃ labhitvāna, yāvajīvaṃ yajimha taṃ.

Mahagghāni ca vatthāni, paṇītāni rasāni ca.

Senāsanāni rammāni, bhesajjāni hitāni ca.

Datvā sasaṃghamunino, dhammenuppāditāni no.

Sīlavanto kāruṇikā, bhāvanāyuttamānasā.

Saddhā paricaritvāna, mettacittena nāyakaṃ.

Nibbute tamhi lokagge, pūjaṃ katvā yathābalaṃ.

Tato cutā Santusitaṃ, gatā tattha mahāsukhaṃ.

Anubhūtā mayaṃ sabbe, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Māyākāro yathā raṅge, dassesi vikatiṃ bahuṃ.

Tathā bhava bhamantohaṃ, videhādhipatī ahuṃ.

Guṇācelassa vākyena, micchādiṭṭhigatāsayo.

Narakaṃ maggamārūḷho, rucāya mama dhītuyā.

Ovādaṃ nādiyitvāna, brahmunā nāradenaḥaṃ.

Bahudhā saṃsito santo, diṭṭhiṃ hitvāna pāpikaṃ.

Pūrayitvā visesena, dasa kammaṭṭhānihaṃ.

Hitvāna dehamagamim, saggaṃ sabhavanaṃ yathā.

Pacchime bhava sampatte, brahmabandhu ahasaṃ.

Bārāṇasiyaṃ phītāyaṃ, jāto vippamahākule.

Maccubyādhijarābhīto, ogāhetvā mahāvanaṃ.

Nibbānaṃ padamesanto, jaṭilesu paribbajim.

Tadā dve bhātaro mayhaṃ, pabbajimsu mayā saha.

Uruvelāyaṃ māpetvā, assamaṃ nivasim ahaṃ.

Kassapo nāma gottena, Uruvelanivāsiko.

Tato me āsi paññatti, Uruvelakassapo iti.

Nadīsakāse bhātā me, Nadīkassapasavhaya.

Āsī sakāsanāmena, Gayāyaṃ Gayākassapo.

Dve satāni kaniṭṭhassa, tīṇi majjhassa bhātuno.

Mama pañca satānūnā, sissā sabbe mamānugā.

Tadā upecca maṃ Buddho, katvāna vividhāni me.

Pāṭihīrāni lokaggo, vinesi naraśārathi.

Sahassaparivārena, ahoṣiṃ ehibhikkhuko.

Teheva saha sabbehi, arahattamapāpuṇiṃ.

Te cevaññe ca bahavo, sissā maṃ parivārayuṃ.

Bhāsituñca samatthohaṃ, tato maṃ Isisattamo.

Mahāparisabhāvasmiṃ, etadagge ṭhapesi maṃ.

Aho Buddhē kataṃ kāraṃ, saphalaṃ me ajāyatha.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā sīhanādaṃ
nadanto—

375. “Disvāna pāṭihīrāni, Gotamassa Yasassino.

Na tāvāhaṃ paṇipatiṃ, issāmānena vañcito.

376. Mama saṅkappamaññāya, codesi naraśārathi.

Tato me āsī saṃvego, abbhuto lomahaṃsano.

377. Pubbe jaṭilabhūtassa, yā me siddhi parittikā.

Tāhaṃ tadā nirākatvā, pabbajim Jinasāsane.

378. Pubbe yaññena santuṭṭho, kāmādhātupurakkhato.

Pacchā rāgañca dosañca, mohañcāpi samūhaniṃ.

379. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitam.

Iddhimā paracittaññū, dibbasotañca pāpuṇiṃ.

380. Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyam.

So me attho anupatto, sabbasaṃyojanakkhayo”ti—

imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **disvāna pāṭihīrānī**ti nāgarājadamanādīni aḍḍhuḍḍhasahassāni pāṭihāriyāni disvā. “Pāṭihīraṃ, pāṭiheraṃ, pāṭihāriyaṃ”ti hi atthato ekaṃ, byañjanaṃeva nānaṃ. **Yasassinoti** “itipi so Bhagavā”ti-ādinā sadevake loke yathābhuccaṃ patthaṭakattisaddassa. **Na tāvāhaṃ paṇipatinti** yāva maṃ Bhagavā “neva kho tvaṃ Kassapa Arahā, nāpi arahattamaggaṃ samāpanno, sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvaṃ arahā vā assa, arahattamaggaṃ vā samāpanno”ti na tajjesi, tāva ahaṃ na paṇipātanaṃ akāsim¹, kiṃ kāraṇā? **Issāmānena vañcīto**, “imassa mayi sāvakattaṃ upagate mama lābhasakkāro parihāyissati, imassa eva vaḍḍhissati”ti evaṃ parasampatti-asahanalakkaṇāya issāya ceva, “ahaṃ gaṇapāmoḁkho bahujanasammato”ti evaṃ abbhunnatilakkhaṇena mānena ca vañcīto, palambhito hutvāti attho.

Mama saṅkappamaññāyāti mayhaṃ micchāsaṅkappaṃ jānitvā, yaṃ yaṃ Bhagavā uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyaṃ dasseti, taṃ taṃ disvā “mahiddhiko kho mahāsamaṇo mahānubhāvo”ti cintetvāpi “na tveva kho arahā yathā ahan”ti evaṃ pavattaṃ micchāvitakkaṃ jānantopi ñāṇaparipākāṃ āgamento ajjupekkhitvā pacchā Neraṇṇarāya majjhe samantato udakaṃ ussāretvā reṇuhatāya bhūmiyā caṅkamitvā tena ābhatanāvāya ṭhito tadāpi “mahiddhiko”ti-ādikaṃ cintetvā puna “na tveva kho arahā yathā ahan”ti pavattitaṃ micchāsaṅkappaṃ ñatvāti attho. **Codesi narasārathī**ti tadā me ñāṇaparipākāṃ ñatvā “neva kho tvaṃ arahā”ti-ādinā purisadammasārathi Satthā maṃ codesi niggaṇhi. **Tato me āsi saṃvego, abbhuto lomahaṃsanoti** tato yathāvuttacodanāhetu ettaṃ kālāṃ abhūtapubbatāya **abbhuto lomahaṃsanavasena** pavattiyā **lomamaṃsano** “anarahāva samāno

1. Na tāvāhaṃ paṇipatiṃ paṇipātaṃ nākāsim (Sī, I)

‘arahā’ti maññin”ti **saṃvego** sahottappo ñāṇuppādo mayhaṃ ahosi.

Jaṭilabhūtassāti tāpasabhūtassa. **Siddhīti** lābhasakkārasamiddhi.
Parittikāti appamattikā¹. **Tāhanti** taṃ ahaṃ. **Tadāti** Bhagavato codanāya
saṃveguppattikāle. **Nirākatvāti** apanetvā chaḍḍetvā, anapekkho hutvāti
attho. **“Iddhīti** bhāvanāmayā-iddhī”ti vadanti. Tadayuttamā tadā tassa
ajhānalābhībhāvato. Tathā hi vuttamā “kāmadhātupurakkhato”ti.

Yaññena santuṭṭhoti “yaññaṃ yajitvā saggasukhaṃ anubhavissāmi,
alamettāvata”ti yaññayajanena santuṭṭho niṭṭhitakiccasaññī.
Kāmadhātupurakkhatoti kāmasugatiṃ ārabha uppannataṇho²
yaññayajanena kāmalokaṃ purakkhatvā ṭhito. So ce yañño
pāṇātipātapaṭisaṃyutto hoti, na tena sugatiṃ sakkā laddhuṃ. Na hi
akusalassa iṭṭho kanto vipāko nibbattati. Yā pana tattha dānādikusalacetanā,
tāya sati paccayasamavāye sugatiṃ gaccheyya. **Pacchāti** tāpasapabbajjāto
pacchā Satthu ovādena tāpasaladdhiṃ pahāya
catusaccakammaṭṭhānānuyogakāle. **Samūhaninti** vipassanaṃ ussukkāpetvā
maggapaṭipāṭiyā rāgañca dosañca mohañca anavasesato samugghātesim.

Yasmā panāyaṃ thero ariyamaggena rāgādayo samūhanantoyeva
chaḷabhiñño ahosi, tasmā taṃ attano chaḷabhiññabhāvaṃ dassento
“pubbenivāsaṃ jānāmi”ti-ādimāha. Tattha **pubbenivāsaṃ jānāmi**ti attano
paresaṃca pubbenivāsaṃ atītāsu jātīsu nibbattakkhandhe khandhapaṭibaddhe
ca pubbenivāsaññāna hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhato jānāmi
bujjhāmi. **Dibbacakkhu visodhitanti** dibbacakkhuññaṃ visodhitaṃ,
pakaticakkhunā āpāthagataṃ pakatirūpaṃ viya dibbaṃ mānusaṃpi dūraṃ
tiroṭṭhitaṃ atisukhamañca rūpaṃ vibhāvetuṃ samatthaññaṃ bhāvanāya
mayā³ visuddhaṃ katvā paṭiladdhanti attho. **Iddhimāti**
adhiṭṭhāniddhivikubbaniddhi-ādīhi iddhīhi iddhiṃ, iddhividhaññānalābhīti
attho. Sarāgādibhedassa paresaṃ cittassa jānanato **paracittaññū**,
cetopariyaññānalābhīti vuttamā hoti. **Dibbasotañca pāpuṇinti**
dibbasotaññaṃca paṭilabhiṃ.

1. Appikā (Ka)

2. Uppannataṇhāya (Ka)

3. Bhāvanāmayam (Ka)

So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayoti yo sabbesaṃ saṃyojanānaṃ khayabhūto khayena vā laddhabbo, so sadattho paramattho ca mayā ariyamaggādhigamena adhigatoti. Evametāya gāthāya therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti veditabbo.

Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā

Atihitā vīhīti-ādikā āyasmato Tekicchakārittherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe² nibbattitvā viññutaṃ patvā vejjasatthe nipphattiṃ gato Vipassissa Bhagavato upaṭṭhakaṃ Asokaṃ nāma theram byādhitaṃ arogamakāsi, aññesañca sattānaṃ rogābhibhūtānaṃ anukampāya bhesajjaṃ saṃvidahi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Subuddhassa³ nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, tassa tikicchakehi gabbhakāle parissayaṃ apaharitvā paripālitatāya **Tekicchakārīti** nāmaṃ akaṃsu. So attano kulānurūpāni vijjāṭṭhānāni sippāni ca sikkhanto vaḍḍhati, tadā cāṇakko⁴ Subuddhassa paññāveyyattiyam kiriyāsu upāyakosallañca disvā “ayaṃ imasmim rājakule patiṭṭhaṃ labhanto maṃ abhibhaveyyā”ti issāpakato raññā Candaguttena taṃ bandhanāgāre khipāpesi. Tekicchakārī pitu bandhanāgārappavesanaṃ sutvā bhīto palāyitvā Sāṇavāsīttherassa⁵ santikaṃ gantvā attano saṃvegakāraṇaṃ therassa kathetvā pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā abbhokāsiko nesajjiko ca hutvā viharati, sītuṇhaṃ⁶

1. Tekicchakānittherassa (Sī, I)

3. Subandharassa (Sī, I)

5. Vanavāsīttherassa (Sī), sālavāsīttherassa (Ka)

2. Vejjakule (Sī, I)

4. Rājā bāraṇasyo (Ka)

6. Sītuṇhe (Sī, I)

agaṇento samaṇadhammameva karoti, visesato
brahmavihārabbhāvanamanuyuñjati. Taṃ disvā māro pāpimā “na imassa
mama visayaṃ atikkamituṃ dassāmī”ti vikkhepaṃ kātukāmo sassānaṃ
nipphattikāle khettagopakavaṇṇena therassa santikaṃ gantvā taṃ
nippaṇḍento¹—

381. “Atihitā vīhi, khalagatā sālī.

Na ca labhe piṇḍaṃ, kathamahaṃ kassan”ti—

āha. Taṃ sutvā thero—

382. “Buddhamappameyyaṃ anussara pasanno,

Pītiyā phuṭasarīro hohisi satatamudaggo.

383. Dhammappameyyaṃ -pa- satatamudaggo.

384. Saṃghamappameyyaṃ -pa- satatamudaggo”ti—

āha. Taṃ sutvā māro—

385. “Abbhokāse viharasi,

Sītā hemantikā imā ratyo.

Mā sītena pareto vihaññitto,

Pavisa tvaṃ vihāraṃ phusitaggaḷan”ti—

āha. Atha thero—

386. “Phusissaṃ catasso appamaññāyo,

Tāhi ca sukhito viharissaṃ.

Nāhaṃ sītena vihaññissaṃ,

Aniñjito viharanto”ti—

āha.

Tattha **atihitā vīhī**ti vīhayo koṭṭhāgāraṃ atinetvā² ṭhapitā, tattha
paṭisāmitā, khalato vā gharaṃ upanītāti attho. Vihiggahaṇena cettha
itarampi dhaññaṃ saṅgaṇhāti. Sālī pana yebhuyyena

1. Uttajjento (Sī, I)

2. Upanetvā (Sī, I)

vīhito pacchā paccantīti āha **khalagatā sālīti** khalam dhaññakaraṇaṭṭhānam gatā, tattha rāsivasena maddanacāvanādivasena¹ ṭhitāti attho.

Padhānadhaññabhāvadassanattañcetha sālīnam visum gahaṇam, ubhayenapi gāme, gāmato bahi ca dhaññam paripuṇṇam ṭhitanti dasseti. **Na ca labhe piṇḍanti** evam sulabhadhaññe subhikkhakāle aham piṇḍamattampi na labhāmi, idāni **kathamaham kassanti** aham katham karissāmi², katham jīvissāmīti parihāsakeḷim akāsi.

Tam sutvā thero “ayaṃ varāko³ attanā attano pavattim mayham pakāsesi, mayā pana attanāva attā ovaditabbo, na mayā kiñci kathetabban”ti vatthuttayānussatiyaṃ attānaṃ niyojento “**Buddhamappameyyam**”ti-ādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha **Buddhamappameyyam anussara pasannoti** savāsanāya avijjāniddāya accantavigamena, buddhiyā ca vikasitabhāvena Buddhā Bhagavantaṃ pamāṇakarānaṃ rāgādikilesānaṃ abhāvā aparimāṇaguṇasamaṅgitāya appameyyapuññakkhattatāya ca appameyyam. Okappanalakkhaṇena abhippasādena pasanno, pasannamānaso “itipi so Bhagavā Araham Sammāsambuddho”ti-ādinā⁴ anussara anu anu Buddhārammaṇaṃ satim pavattehi, pītiyā phuṭasarīro hohisi. **Satatamudaggoti** anussarantova pharaṇalakkhaṇāya pītiyā satataṃ sabbadā phuṭasarīro pītisamuṭṭhānapaṇītarūpehi ajjhotthaṭasarīro ubbegapītiyā udaggo kāyaṃ udaggaṃ katvā ākāsaṃ laṅghitum samattho ca bhaveyyāsi, Buddhānussatiyā Buddhārammaṇaṃ uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedeyyāsi, yato sītuṇhehi viya jighacchāpipāsāhipi anabhibhūto hohisīti attho.

Dhammanti ariyaṃ lokuttaradhammaṃ. **Samghanti** ariyaṃ paramatthasaṃghaṃ. Sesam vuttanayameva. **Anussarāti** panettha “svākkhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādinā⁴ dhammaṃ, “suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṃgho”ti-ādinā⁴ saṃghaṃ anussarāti yojetabbaṃ.

Evam therena ratanattayaguṇānussaraṇe niyojanavasena attani ovadite puna māro vivekavāsato nam vivecetukāmo

1. Maddanachavanādivasena (Sī)

2. Kasissāmi (Sī, I)

3. Carako (Ka)

4. Ma 1. 45; Sam 3. 298; Am 1. 208 piṭṭhesu.

hitesībhāvaṃ viya dassento “**abbhokāse viharasī**”ti pañcamarṇ gāthamāha. Tassattho—tvaṃ bhikkhu **abbhokāse** kenaci apaṭicchanne vivaṭaṅgaṇe **viharasī** iriyāpathe kappesi. **Hemantikā** himapātasamaye pariyāpannā imā sītā rattiyo vattanti. Tasmā sītena **pareto** abhibhūto hutvā **mā vihaññittho** vighātaṃ mā āpajji mā kilami. **Phusitaggaḷaṃ** pihitakavāṭaṃ senāsanarṇ pavisa, evaṃ te sukhavihāro bhavissatīti.

Taṃ sutvā thero “na mayhaṃ senāsanapariyesanāya payojanaṃ¹, etthevāhaṃ sukhavihārī”ti dassento “**phusissan**”ti-ādinā chaṭṭhaṃ gāthamāha. Tattha **phusissarṇ catasso appamaññāyoti** appamaṇagocaratāya “appamaññā”ti laddhavohāre cattāro brahmavihāre phusissarṇ phusissāmi, kālena kālaṃ samāpajjissāmi. **Tāhi ca sukhito viharissanti** tāhi appamaññāhi sukhito sañjātasukho hutvā viharissarṇ cattāropi iriyāpathe kappessāmīti. Tena mayhaṃ sabbakāle sukhaveva, na dukkhaṃ. **Yato nāhaṃ sītena vihaññissarṇ** antaraṭṭhakepi himapātasamaye ahaṃ sītena na kilamissāmi, tasmā **aniñjito viharanto** cittassa iñjitakāraṇānaṃ² byāpādīnarṇ suppahīnattā paccayuppanniñjanāya ca³ abhāvato samāpattisukheneva sukhito viharissāmīti. Evaṃ thero imaṃ gāthaṃ vadantoyeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Nagare Bandhumatiyā, vejjo āsiṃ susikkhito.
Āturānaṃ sadukkhānaṃ, mahājanasukhāvaho.

Byādhitāṃ samaṇaṃ disvā, sīlavantaṃ mahājutim.
Pasannacitto sumano, bhesajjamadadiṃ tadā.

Arogo āsi teneva, samaṇo saṃvutindriyo.
Asoko nāma nāmena, upaṭṭhāko Vipassino.

Ekanavutito kappe, yaṃ osadhamadāsahaṃ.
Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idaṃ phalaṃ.

1. Senāsanapariyesane saññojanaṃ (Ka)

2. Iñjitakarānaṃ (Ka)

3. Paccāyūpādāniñjanāya ca (Sī), pañcupādāniñjanāya ca (I)

4. Khu 3. 211 piṭṭhe.

Ito ca aṭṭhame kappe, sabbosadhasanāmakō.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahapphalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Ettha ca bindusāraraṇṇo kāle imassa therassa uppannattā
tatiyasaṅgītiyaṃ imā gāthā saṅgītāti veditabbā.

Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahānāgatttheragāthāvaṇṇanā

Yassa sabrahmacārīsūti-ādikā āyasmato Mahānāgatttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Kakusandhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Kakusandham Bhagavantaṃ araṇṇaṃ ajjhogāhetvā aññatarasmiṃ rukkhamūle jhānasukhena nisinnaṃ disvā pasannamānaso tassa dāḷimaphalaṃ¹ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde sākete Madhuvāseṭṭhassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Mahānāgotissa** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto Bhagavati sākete añjanavane viharante āyasmato Gavampatittherassa pāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho therasseva santike pabbajitvā tassovāde ṭhatvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Kakusandho Mahāvīro, sabbadhammāna pāragū.
Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, agamāsi vanantaram.

Bijamiñjaṃ gahetvāna, latāya āvuṇiṃ aham.
Bhagavā tamhi samaye, jhāyate pabbatantare.

Disvānaḥaṃ devadevaṃ, vippasannena cetasā.
Dakkhiṇeyyassa vīrassa, bijamiñjamadāsaham.

1. Dāḷimaphalaṃ (Sī, I)

2. Khu 4. 24 piṭṭhe.

Imasmimyeva kappamhi, yaṃ miñjamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, bījamiñjassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto thero chabbaggiye
bhikkhū sabrahmacārīsu gāravaṃ akatvā viharante disvā tesam
ovādadānavasena—

387. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Parihāyati saddhammā, maccho appodake yathā.

388. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Na virūhati saddhamme, khette bījaṃva pūtikaṃ.

389. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Ārakā hoti nibbānā, Dhammarājassa sāsane.

390. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati.

Na vihāyati saddhammā, maccho bāvhadake yathā.

391. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati.

So virūhati saddhamme, khette bījaṃva bhaddakaṃ.

392. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati.

Santike hoti nibbānaṃ, Dhammarājassa sāsane”ti—

imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **sabrahmacārīsūti** samānaṃ brahmaṃ sīlādidhammaṃ carantīti
sabrahmacārīno, sīladiṭṭhisāmaññagatā sahadhammikā, tesu. **Gāravoti**
garubhāvo sīlādiguṇanimittaṃ garukaraṇaṃ. **Nūpalabbhatīti** na vijjati na
pavattati, na upaṭiṭṭhatīti attho. **Nibbānāti** kilesānaṃ nibbāpanato
kilesakkhayāti attho. **Dhammarājassāti** Satthuno. Satthā hi sadevakaṃ lokaṃ
yathārahaṃ lokiya lokuttarena dhammena rañjati tosetīti **Dhammarājā**. Ettha
ca “dhammarājassa sāsane”ti iminā nibbānaṃ nāma Dhammarājasseva
sāsane, na aññattha. Tattha yo

sabrahmacārīsu gāravarahito, so yathā nibbānā ārakā hoti, tathā Dhammarājassa sāsanatopi ārakā hotīti dasseti. **Bavhodaketi** bahu-udake. **Santike hoti nibbānanti** nibbānaṃ tassa santike samīpe eva hoti. Sesam vuttanayameva. Imā eva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahesuṃ.

Mahānāgatttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kullattheragāthāvaṇṇanā

Kullo sivathikanti-ādikā āyasmato Kullattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyaṃ kuṭumbiyakule nibbattitvā **Kuloti** laddhanāmo viññutaṃ patto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji, so ca rāgacaritattā¹ tibbarāgajātiko hoti. Tenassa abhikkhaṇaṃ kilesā cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti. Athassa Satthā cittācāraṃ ñatvā asubhakammaṭṭhānaṃ datvā “Kulla tayā abhiṇhaṃ susāne cārikā caritabbā”ti āha. So susānaṃ pavisitvā uddhumātakādīni tāni tāni asubhāni disvā taṃ muhuttaṃ asubhamanasikāraṃ uppādetvā susānato nikkhantamattova kāmarāgena abhibhuyyati. Puna Bhagavā tassa taṃ pavattim ñatvā ekadivasaṃ tassa susānaṭṭhānaṃ gatakāle ekaṃ taruṇitthirūpaṃ adhunā mataṃ avinaṭṭhacchaviṃ nimminivā dasseti. Tassa taṃ diṭṭhamattassa jīvamānavisabhāgavatthusmim viya sahasā rāgo uppajjati. Atha naṃ Satthā tassa pekkhantasseva navahi vaṇamukhehi paggharamānāsuciṃ kimikulākulaṃ ativiya bībhacchaṃ duggandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ katvā dassesi, so taṃ pekkhanto virattacitto hutvā aṭṭhāsi. Athassa Bhagavā obhāsaṃ pharitvā satim janento—

“Āturaṃ asuciṃ pūtim, passa Kulla samussayaṃ.

Uggharantaṃ paggharantaṃ, bālānaṃ abhinanditaṃ”ti—

1. Pabbajito ca rāgacaritova (Ka)

āha. Taṃ sutvā thero sammadeva sarīrasabhāvaṃ upadhārento
asubhasaññaṃ paṭilabhitvā tattha paṭhamam jhānaṃ nibbattetvā taṃ
pāḍakam katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇitvā attano paṭipattiṃ
paccavekkhitvā—

393. “Kullo sivathikam gantvā, addasa itthimujjhitaṃ.
Apaviddham susānasmim, khajjantiṃ kimihī phuṭam.

394. Āturaṃ -pa- bālānaṃ abhinanditaṃ.

395. Dhammādāsaṃ gahetvāna, ñāṇadassanapattiyaṃ.
Paccavekkhiṃ imaṃ kāyaṃ, tucchaṃ santarabāhiraṃ.

396. Yathā idaṃ tathā etaṃ, yathā etaṃ tathā idaṃ.
Yathā adho tathā uddham, yathā uddham tathā adho.

397. Yathā divā tathā rattiṃ, yathā rattiṃ tathā divā.
Yathā pure tathā pacchā, yathā pacchā tathā pure.

398. Pañcaṅgikena turiyena, na ratī hoti tādisī.
Yathā ekaggacittassa, sammā dhammaṃ vipassato”ti—

udānavasena imā gāthā abhāsi.

Tattha **Kulloti** attānameva thero param viya katvā vadati.

Āturanti nānappakārehi dukkhehi abhiñham paṭipīḷitaṃ. **Asucinti**
sucirahitaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ. **Pūtinti** duggandham. **Passāti** sabhāvato
olokehi. **Kullāti** ovādakāle Bhagavā theram ālapati. Udānakāle pana thero
sayameva attānam vadati. **Samussayanti** sarīram. **Uggharantanti** uddham
vaṇamukhehi asuciṃ savantaṃ. **Paggharantanti** adho vaṇamukhehi
samantato ca¹ asuciṃ savantaṃ. **Bālānaṃ abhinandanti** bālehi
andhaputhujjanehi diṭṭhitaṇhābhinandanāhi² “aḥam mamaṃ”ti abhinivissa
nanditaṃ.

Dhammādāsanti dhammamayaṃ ādāsaṃ. Yathā hi sattā ādāsena attano
mukhe kāye vā guṇadose passanti, evaṃ yogāvacaro yena

1. Savanatova (Sī, I)

2. Diṭṭhitaṇhāmānādihi (Sī, I)

attabhāve saṁkilesavodānadhamme yāthāvato passati, taṁ vipassanāñāṇaṁ idha “dhammādāsaṁ”ti vuttaṁ. Taṁ ñāṇadassanassa maggañāṇasaṅkhātassa dhammacakkhussa adhigamāya attano santāne uppādetvā. **Paccavekkhiṁ imaṁ kāyanti** imaṁ karajakāyaṁ niccasārādivirahato **tucchaṁ** attaparasantānānaṁ vibhāgato **santarabāhiraṁ** ñāṇacakkhunā pati-avekkhiṁ passim.

Yathā pana paccavekkhiṁ, taṁ dassetuṁ “**yathā idan**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yathā idan tathā etanti** yathā idan mayhaṁ sarīrasaṅkhātānaṁ asubhaṁ āyu-usmāviññāṇaṁ anapagamā nānāvidhaṁ māyopamaṁ kiriyaṁ dasseti, tathāva etaṁ matasarīraṁ pubbe tesāṁ dhammānaṁ anapagamā ahosi. Yathā etaṁ etarahi matasarīraṁ tesāṁ dhammānaṁ apagamā na kiñci kiriyaṁ¹ dasseti, tathā idan mama sarīrampi tesāṁ dhammānaṁ apagamā nassatevāti. Yathā ca idan mama sarīraṁ etarahi susāne na mataṁ na sayitaṁ, na uddhumātakādibhāvaṁ upagataṁ, tathā etaṁ etarahi matasarīrampi pubbe ahosi. Yathā panetaṁ etarahi matasarīraṁ susāne sayitaṁ uddhumātakādibhāvaṁ upagataṁ, tathā idan mama sarīrampi bhavissati. Atha vā yathā idan mama sarīraṁ asuci duggandhaṁ jegucchaṁ paṭikkūlaṁ aniccaṁ dukkhaṁ anattā, tathā etaṁ matasarīrampi. Yathā vā etaṁ matasarīraṁ asuci-ādisabhāvañceva aniccādisabhāvañca, tathā idan mama sarīrampi. **Yathā adho tathā uddhanti**² yathā nābhito adho heṭṭhā ayaṁ kāyo asuci duggandho jeguccho paṭikkūlo anicco dukkho anattā ca, tathā uddhaṁ nābhito upari asuci-ādisabhāvo ca. **Yathā uddhaṁ tathā adhoti** yathā ca nābhito uddhaṁ asuci-ādisabhāvo, tathā adho nābhito heṭṭhāpi.

Yathā divā tathā rattinti yathā ayaṁ kāyo divā “akkhimhā akkhigūthako”ti-ādinā³ asuci paggharati, tathā rattimpi. **Yathā rattim tathā divāti** yathā ca rattim ayaṁ kāyo asuci paggharati, tathā divāpi, nayimassa kālavibhāgena aññathābhāvoti attho. **Yathā pure tathā pacchāti** yathā ayaṁ kāyo pure pubbe taruṇakāle asuci duggandho jeguccho paṭikkūlo, tathā ca pacchā jiṇṇakāle. Yathā ca pacchā jiṇṇakāle asuci-ādisabhāvo, tathā pure

1. Apagataṁānataṁ kiriyaṁ (Ka)

2. Yathā adhoti (Sī, I)

3. Khu 1. 308 piṭṭhe Suttanipāte.

taruṇakālepi. Yathā vā pure atītakāle saviññāṇakāle asuci-ādisabhāvo ca aniccādisabhāvo ca, tathā pacchā anāgatakāle aviññāṇakāleti evampettha attho veditabbo.

Pañcaṅgikena turiyenāti “ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghanam susiran”ti evaṃ pañcaṅgikena pañcahi aṅgehi samannāgatenā turiyena paricariyamānassa kāmasukhasamaṅgino issarajanassa **tādisī** tathārūpā **rati** sukhasādo na hoti. **Yathā ekaggacittassa, sammā dhammaṃ vipassatoti** samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ katvā indriyānaṃ ekarasabhāvena¹ vīthipaṭipannāya vipassanāya khandhānaṃ udayabbayaṃ passantassa yogāvacarassa yādisā dhammarati, tassā kalampi kāmarati na upetīti. Vuttañhetarā Bhagavatā—

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti².

Imā eva ca therassa aññābyākaraṇagāthāpi ahesuṃ.

Kullattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Manujassāti-ādikā āyasmato Mālukyaputtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvattthiyaṃ Kosalarañño³ aggāsanikassa⁴ putto hutvā nibbatti. Tassa mātā Mālukyā nāma, tassā vasena **Mālukyaputtotveva**⁵ paññāyittha. So vayappatto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ pahāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā vicaranto Satthu santike dhammaṃ sutvā sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva chaḷabhiñño ahosi. So ñātīsu anukampāya ñātikulaṃ agamāsi, taṃ ñātakā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā dhanena palobhetukāmā mahantaṃ

1. Ekarasabhāve (Sī, I)

2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

3. Kosalaraṭṭhe (Sī, I) Ma 2. 89 piṭṭhe passitabbaṃ.

4. Agghāpanikassa (Ka)

5. Mālūkyānāmāya puttotveva (Sī), Mālūkyāya puttotveva (I)

dhanarāsiṃ purato upaṭṭhapetvā “idaṃ dhanam tava santakam, vibbhamitvā iminā dhanena puttadāram paṭijagganto puññāni karohi”ti yācimsu. Thero tesam ajjhāsayaṃ viparivattento ākāse thatvā—

399. “Manujassa pamattacārino, taṇhā vaḍḍhati māluvā viya.
So plavatī hurā huram, phalamicchanva vanasmi vānaro.

400. Yam esā sahate jammī, taṇhā loka visattikā.
Sokā tassa pavaḍḍhanti, abhivaṭṭhamva bīraṇam.

411. Yo ce’tam sahate jammim, taṇham loka duraccayaṃ.
Sokā tamhā papatanti, udabindūva pokkharā.

402. Tam vo vadāmi bhaddam vo, yāvante’ttha samāgatā.
Taṇhāya mūlam khaṇatha, usīratthova bīraṇam.
Mā vo naḷamva sotova, māro bhañji punappunam.

403. Karotha Buddhavacanam, khaṇo vo mā upaccagā.
Khaṇātītā hi socanti, nirayamhi samappitā.

404. Pamādo rajo pamādo, pamādānupatito rajo.
Appamādena vijjāya, abbahe sallamattano”ti—

imāhi chahi gāthāhi dhammam deseti.

Tattha **manujassāti** sattassa. **Pamattacārino**ti sativossaggalakḥaṇena pamādena pamattacārissa, neva jhānam, na vipassanā, na maggaphalāni vaḍḍhanti. Yathā pana rukkham saṃsibbantī pariyonandhanī tassa vināsāya māluvā latā vaḍḍhati, evamassa cha dvārāni nissāya rūpādīsu punappunam uppajjamānā taṇhā vaḍḍhati. Vaḍḍhamānāva yathā māluvā latā attano apassayabhūtam rukkham ajjhottharitvā pāteti, evam taṇhāvasikam puggalam apāye nipāteti. **So plavatī**ti so taṇhāvasiko puggalo aparāparam bhavābhava uplavati dhāvati. Yathā kim? **Phalamicchanva vanasmi vānaro** yathā rukkhaphalam icchanto vānaro vanasmim dhāvanto rukkhassa ekam sākham gaṇhāti, tam muñcitvā aññam gaṇhāti, tam muñcitvā aññanti “sākham alabhitvā nisinno”ti

vattabbataṃ nāpajjati, evameva taṇhāvasiko puggalo hurā hurā dhāvanto “ārammaṇaṃ alabhivā taṇhāya appavattiṃ patto”ti vattabbataṃ nāpajjati.

Yanti yaṃ puggalaṃ. Esā lāmakabhāvena **jammī** visāhāratāya visamūlatāya¹ visaphalatāya visaparibhogatāya rūpādīsu visattatāya āsattatāya ca **visattikā**ti saṅkhaṃ gatā chadvārikā taṇhā **sahate** abhibhavati tassa puggalassa. Yathā nāma vane punappunaṃ vassante deve abhivaṭṭhaṃ² **bīraṇaṃ** bīraṇatiṇaṃ vaḍḍhati, evaṃ vaṭṭamūlakā sokā abhivaḍḍhanti vuddhiṃ āpajjantīti attho.

Yo ce'taṃ -pa- duraccayanti yo pana puggalo evaṃ vuttappakāraṃ atikkamituṃ pajahituṃ dukkaratāya duraccayaṃ taṇhaṃ **sahate** abhibhavati, tamhā puggalā vaṭṭamūlakā sokā papatanti. Yathā nāma pokkhare padumapatte patitaṃ udabindu na patiṭṭhāti, evaṃ na patiṭṭhahantīti attho.

Taṃ vo vadāmīti tena kāraṇena ahaṃ tumhe vadāmi. **Bhaddaṃ voti** bhaddaṃ tumhākaṃ hotu, mā taṇhaṃ anuvattapuggalo viya vibhavaṃ³ anattaṃ pāpuṇāthāti attho. **Yāvante'ttha samāgatā**ti imasmiṃ ṭhāne yattakā sannipatitā, tattakā. Kiṃ⁴ vadasīti ce? **Taṇhāya mūlaṃ khaṇatha** imissā chadvārikataṇhāya mūlaṃ kāraṇaṃ avijjādīkilesaggahanaṃ arahattamaggañānakudālena khaṇatha samucchindatha. Kiṃ viyāti? **Usīratthova bīraṇaṃ** yathā usīrena atthiko puriso mahantena kudālena bīraṇāparanāmaṃ usīraṃ nāma tiṇaṃ⁵ khaṇati, evamassa mūlaṃ khaṇathāti attho. **Mā vo naḷaṃva sotova, māro bhañji punappunanti** tumhe nadītīre jātaraṃ naḷaṃ mahāvegena āgato nadīsoto viya kilesamāro maccumāro devaputtamāro ca punappunaṃ mā bhañjīti attho.

Tasmā **karotha Buddhavacanaṃ** “jhāyatha bhikkhave mā pamādatthā”ti-ādinaṃ⁶ vuttaṃ Buddhassa Bhagavato vacanaṃ karotha, yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyaṃ sampādettha. **Khaṇo vo mā upaccagāti** yo hi Buddhavacanaṃ na karoti,

1. Visapupphatāya (Sī, I, Ka)

3. Vināsaṃ (Sī, I)

5. Bīraṇavanaṃ nāma usīrathambhaṃ (Ka)

2. Abhivaḍḍhaṇa (Ka)

4. Sannipatitā. Kiñci (Sī, I)

6. Ma 1. 167 piṭṭhe.

taṃ puggalaṃ ayaṃ Buddhuppādakkaṇo patirūpadesavāse uppattikkhaṇo sammādiṭṭhiyā paṭiladdhakkhaṇo channaṃ āyatanānaṃ avekallakkhaṇoti sabbopi khaṇo atikkamati, so khaṇo mā tumhe atikkamatu, **khaṇātītā**ti ye hi taṃ khaṇaṃ atītā, ye vā puggale so khaṇo atīto, te **nirayamhi samappitā** tattha nibbattā cirakālaṃ socanti.

Pamādo rajoti rūpādīsu ārammaṇesu sativossaggalakkaṇo pamādo, saṃkilesasabhāvattā rāgarajādissatāya ca rajo. **Pamādānupatito rajoti** yo hi koci rajo nāma rāgādiko, so sabbo pamādānupatito pamādavaseneva uppajjati. **Appamādenāti** appamajjanena appamādapaṭipattiyā. **Vijjāyāti** aggamaggavijjāya. **Abbahe sallamattanoti** attano hadayanissitaṃ rāgādisallaṃ uddhareyya samūhaneyyāti.

Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā

Paṇṇavīsatiti-ādikā āyasmato Sappadāsattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Suddhodanamahārājassa purohitaputto hutvā nibbatti, tassa **Sappadāsoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Satthu nātisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajitvā kilesābhibhavana cetosamādhim alabhanto brahmacariyaṃ caritvā saṃvegajāto pacchā satthaṃ āharanto yoniso manasikāraṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇitvā aññaṃ byākaronto—

405. “Paṇṇavīsativassāni, yato pabbajito ahaṃ.

Accharāsaṅghātamattampi, cetosantimanajjhagaṃ.

406. Aladdhā cittassekaggam, kāmarāgena aṭṭito.

Bāhā paggayha kandanto, vihārā upanikkhamim.

1. Sabbadāsattherassa (Ka)

407. Satthaṃ vā āharissāmi, ko attho jīvitena me.
Kathaṃ hi sikkhaṃ paccakkhaṃ, kālaṃ kubbetha mādiso.
408. Tadāhaṃ khuramādāya, mañcakamhi upāvisim.
Parinīto khuro āsi, dhamaniṃ chettumattano.
409. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādinavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
410. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anupattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha paṇṇavīsativassāni, yato pabbajito ahanti yato paṭṭhāya ahaṃ
pabbajito tānimāni paṇṇavīsativassāni. **Accharāsaṅghātamattampi,**
cetosantimanajjhaganti sohaṃ ettakaṃ kālaṃ brahmacariyaṃ caranto
accharāsaṅghātamattampi aṅguliphoṭanamattampi khaṇaṃ cetosantiṃ cetaso
samādhānaṃ na labhim.

Evam pana aladdhā cittassekaggataṃ, tattha kāraṇamāha “**kāmarāgena**
aṭṭito”ti. Tattha **aṭṭitoti** pīḷito, abhibhūtoti attho. **Bāhā paggayha kandantoti**
“idamidha ativiya ayuttaṃ vattati, yadāhaṃ niyyānike sāsane pabbajitvā
attānaṃ kilesapaṅkato uddharituṃ na sakkomi”ti uddhammukho bāhā
paggayha kandamāno. **Vihārā upanikkhaminti** vasanakavihārato bahi
nikkhanto.

Yenādhippāyena nikkhanto, taṃ dassetuṃ “**satthaṃ vā āharissāmi**”ti-
ādi vuttaṃ. Tattha **satthaṃ vā āharissāmi**ti **vā**-saddo vikappanatto. Tena
“rukkhā vā¹ papatissāmi, ubbandhitvā vā marissāmi”ti-ādike maraṇappakāre
saṅgaṇhāti. **Sikkhanti** adhisīlasikkhaṃ. **Paccakkhanti** paccācikkhanto
pariccajanto. “Paccakkhā”tipi Pāḷi, paccakkhāyāti attho. **Kālanti** maraṇaṃ,
kathaṃ hi nāma mādiso sikkhāpaccakkhānena kālaṃ kareyyāti attho.
Sikkhāpaccakkhānaṃ hi ariyassa vinaye maraṇaṃ nāma. Yathāha Bhagavā

“maraṇaṃ hetuṃ bhikkhave yo sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattatī”¹.

“Sikkhaṃ paccakkhā”²ti pana pāṭhe kathaṃ hi nāma mādiso sikkhaṃ paccakkhāya kālaṃ kareyya, sikkhāsamaṅgī eva pana hutvā kālaṃ kareyya, tasmā satthaṃ vā āharissāmi, ko attho jīvitena meti yojanā.

Tadāhanti yadā kilesābhibhavana samaṇadhammaṃ kātum asaṃmatthatāya jīvite nibbindanto² tadā. **Khuranti** nisitakhuraṃ,³ khurasadisaraṃ vā satthakaṃ. **Mañcakamhi upāvisinti** paresaṃ nivāraṇabhayaena ovarakaṃ pavasitvā mañcake nisīdim. **Parinītoti** upanīto, gale ṭhapitoti adhippāyo. **Dhamaninti** “kaṇṭhe dhamaniṃ, kaṇṭhadhamaniṃ galavalayan”⁴tipi vadanti. **Chettunti** chinditum.

Tato me manasikāro, yoniso udapajjathāti “yadāhaṃ⁴ marissāmi”⁵ti kaṇṭhe dhamaniṃ chinditum khuraṃ upanesim, tato paraṃ “arogaṃ nu kho me sīlaṃ”⁶ti paccavekkhantassa akkhaṇḍaṃ acchiddaṃ suparisuddhaṃ sīlaṃ disvā pīti uppajji, pītimanassa kāyo passambhi, passaddhakāyassa nirāmisaraṃ sukhaṃ anubhavantassa cittassa samāhitatāya vipassanāvasena yoniso manasikāro uppajji. Atha vā tatoti kaṇṭhe khurassa upanayato⁵ vaṇe jāte uppannaṃ vedanaṃ vikkhambhento vipassanāya vasena yonisomanasikāro uppajji, idāni tato paraṃ maggaphalapaccavekkhaṇaṇānaṃ uppannabhāvaṃ dassetuṃ “ādīnava pāturahū”⁷ti-ādi vuttaṃ. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva.

Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā

Uṭṭhehīti-ādikā āyasmato Kātiyānattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ aññatarassa Kosiyagottassa

1. Ma 3. 45 piṭṭhe.

3. Nahāpitakhuraṃ (Sī, I), sitakhuraṃ (Ka)

5. Upanayanato pacchā (Sī, I)

2. Jīvite nibbinno ahaṃ (Sī, I)

4. Yatohaṃ (Ka)

brāhmaṇassa putto hutvā nibbatto, mātugottavasena pana **Kātiyānoti** laddhanāmo vayappatto Sāmaññakānittherassa gihisahāyo theram disvā pabbajito samaṇadhammam karonto rattim “niddābhibhavam vinodessāmi”ti caṅkamaṃ āruhi. So caṅkamanto niddāya abhibhūto pacalāyamāno paripatitvā tattheva anantarahitāya bhūmiyā nipajji, Satthā tassa taṃ pavattim disvā sayam tattha gantvā ākāse ṭhatvā “**kātiyānā**”ti saññaṃ adāsi. So Satthāram disvā uṭṭhahitvā vanditvā samvegajāto aṭṭhāsi. Athassa Satthā dhammam desento—

411. Uṭṭhehi nisīda Kātiyāna,

Mā niddābahulo ahu jāgarassu.

Mā taṃ alasaṃ pamattabandhu,

Kūṭeneva jinātu maccurājā.

412. Seyyathāpi mahāsamuddavego,

Evam jātijarā’ti vattate taṃ.

So karohi sudīpamattano tvaṃ,

Na hi tāṇaṃ tava vijjateva aññaṃ.

413. Satthā hi vijesi maggametaṃ,

Saṅgā jātijarābhayā atītaṃ.

Pubbāpararattamappamatto,

Anuyuñjassu daḷhaṃ karohi yogaṃ.

414. Purimāni pamuñca bandhanāni, saṅghāṭikhuramuṇḍabhikkhabhojī.

Mā khiḍḍaratiṇca mā niddaṃ, anuyuñjittha jhāya Kātiyāna.

415. Jhāyāhi jināhi Kātiyāna,

Yogakkhemapathesu kovidosi.

Pappuyya anuttaraṃ visuddhiṃ,

Parinibbāhisi vārināva joti.

416. Pajjotakaro parittaraṁso,
 Vātena vinamyate latāva.
 Evampi tuvaṁ anādiyāno,
 Māraṁ indasagotta niddhunāhi.
 So vedayitāsu vītarāgo,
 Kālaṁ kaṅkha idheva sītibhūto”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **uṭṭhehī**ti niddūpagamanato uṭṭhahanto uṭṭhānavīriyaṁ karohi. Yasmā nipajjā nāma kosajjapakkhiyā, tasmā mā sayi. **Nisīdā**ti pallaṅkaṁ ābhujitvā ujum kāyaṁ paṇidhāya parimukhaṁ satim upaṭṭhapetvā nisīda. **Kātiyānā**ti taṁ nāmena ālapati. **Mā niddābahulo ahū**ti niddābahulo niddābhibhūto mā ahu. **Jāgarassū**ti jāgara, jāgariyamanuyutto hoti. **Mā taṁ alasanti** jāgariyaṁ ananuyuñjantaṁ taṁ alasaṁ kusītaṁ pamattabandhu maccurājā¹ **kūṭeneva** adduhanena viya nesādo migam vā pakkhim vā jarārogehi mā jinātu mā abhibhavatu mā ajjhottharatūti attho.

Seyyathāpīti seyyathā api. **Mahāsamuddavego**ti mahāsamuddassa ūmivego. **Evanti** yathā nāma mahāsamudda-ūmivego uparūpari uṭṭhahanto taṁ atikkamituṁ asakkontaṁ² purisaṁ abhibhavati, evaṁ jāti jarā ca kosajjābhibhūtaṁ taṁ **ativattate** uparūpari ajjhottharati. **So karohī**ti so tvaṁ Kātiyāna catūhi oghehi anajjhottharaṇīyaṁ arahattaphalasāṅkhātāṁ **sudīpaṁ attano karohi** attano santāne uppādehi. **Na hi tāṇaṁ tava vijjateva aññanti hī**ti hetu-atthe nipāto, yasmā tato aggaphalato aññaṁ tava tāṇaṁ nāma idha vā huram vā na upalabbhati, tasmā taṁ arahattasaṅkhātāṁ sudīpaṁ karohīti.

Satthā hi vijesi maggametanti yaṁ sādhetuṁ³ avisahantā yato parājita puthū aññatitthiyā, tadetaṁ tassa sudīpassa kāraṇabhūtaṁ pañcavidhasaṅgato jāti-ādibhayato ca atītaṁ ariyamaggaṁ devaputtamārādiḥ abhibhavitvā tuyhaṁ Satthā vijesi sādhesi. Yasmā Satthu

1. Māro maccurājā (Sī, Ka)

2. Asakkonto (I)

3. Maggaṁ sādhetuṁ (Ka)

santakaṃ nāma sāvakena adhigantabbaṃ na vissajjetabbaṃ, tasmā tassa adhigamāya pubbarattāpararattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmaṃ **appamatto** sato sampajāno hutvā **anuyuñja yogaṃ** bhāvanāṃ daḥhaṃ ca karoḥi.

Purimāni pamuñca bandhanānīti purimakāni gihikāle ābaddhāni gihibandhanāni kāmagaṇabandhanāni pamuñca vissajjehi, tattha anapekkho hohi. **Saṅghāṭikhuramuṇḍabhikkhabhojī**ti saṅghāṭidhārī khurena katasiramuṇḍo bhikkhāhārabhojī, ti vidhampetaṃ purimabandhanapamokkhassa khiḍḍāratiniddā’nanuyogassa ca kāraṇavacanāṃ. Yasmā tvaṃ saṅghāṭipāruto muṇḍo bhikkhāhāro jīvati, tasmā te kāmasukhānuyogo khiḍḍāratiniddānuyogo ca na yuttoti tato purimāni pamuñca bandhanāni¹ khiḍḍāratin niddaṇṇa mānuyuñjithhāti yojanā. **Jhāyāti** jhāyassu ārammaṇūpanijjhānaṃ **anuyuñja**.

Taṃ pana anuyuñjanto yena jhānena jhāyato kilesā sabbaso jītā honti, taṃ lakkhaṇūpanijjhānaṃ anuyuñjāti dassento “**jhāyāhi jināhi**”ti āha. **Yogakkhemapathesu kovidosī**ti catūhi yogehi khemassa nibbānassa pathabhūtesu bodhipakkhiyadhammesu kusalo cheko asi², tasmā bhāvanāṃ ussukkāpento **anuttaraṃ** uttararahitaṃ **visuddhiṃ** nibbānaṃ arahattaṇṇa **pappuyya** pāpuṇitvā pana³ tvaṃ parinibbāhisi. **Vārināva jotī**ti mahatā salilavuṭṭhinipātena aggikhandho viya ariyamaggavuṭṭhinipātena parinibbāyissati.

Pajjotakaroti pajjotim karo padīpo. **Parittaraṃsoti** khuddakacciko⁴. **Vinamyateti** vinamīyati apaniyyati. **Latāvāti** valli viya. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā vaṭṭi-ādipaccayavekallena parittaraṃso mandapabho⁵ padīpo appikā latā vā vātena vidhamiyyati viddhamsiyyati, evaṃ tuvampi. Kosiyagottatāya **indasagotta** indasamānagotta. Māraṃ tassa vase anāvattanā anupādānato ca **anādiyāno**, **niddhunāhi** vidhamehi viddhamsehi, evaṃ pana viddhamsamāno so tvaṃ vedayitāsu sabbāsu vedanāsu vigatacchandarāgo **idheva** imasmimīyeva attabhāve sabbakilesadarathapariḷāhābhāvena **sītibhūto** nibbuto attano parinibbānakālaṃ **kaṅkha**

1. Pañca bandhanāni (Sī, I)

2. Hohi (Sī, I)

3. Appuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (I),
abbuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (Ka)

4. Kuṇṭhaggisikho (Sī), kuṇṭharaṃsiko (I)

5. Hatappabho (Sī)

āgamehīti. Evaṃ Satthārā anupādisesaṃ nibbānaṃ pāpetvā desanāya katāya thero desanāvasāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Arahattaṃ pana patvā Satthārā desitaniyāmeneva imā gāthā abhāsi. Tā eva imā gāthā therassa aññābyākaraṇaṃcā jātā.

Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Migajālatheragāthāvaṇṇanā

Sudesitoti-ādikā āyasmato Migajālatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ Visākhāya mahā-upāsikāya putto hutvā nibbatti, **Migajāl**otissa nāmaṃ ahosi. So vihāraṃ gantvā abhiñhaso dhammassavanena paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā aññaṃ byākaronto—

417. “Sudesito cakkhumatā, Buddhenādiccabandhunā.
Sabbasaṃyojanātīto, sabbavaṭṭavināsano.

418. Niyyāniko uttaraṇo, taṇhāmūlavisosano.
Visamūlaṃ āghātaṇaṃ, chetvā pāpeti nibbutiṃ.

419. Aññāṇamūlabhedāya, kammayantavighāṭano.
Viññāṇaṇaṃ pariggahe, ñāṇavajiranipātano.

420. Vedanānaṃ viññāpano, upādānappamocano.
Bhavaṃ aṅgārakāsumva, ñāṇena anupassano.

421. Mahāraso sugambhīro, jarāmaccunivāraṇo.
Ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, dukkhūpasamano sivo.

422. Kammaṃ kammanti ñatvāna, vipākaṇca vipākato.
Paṭiccuppannadhammānaṃ, yathāvālokadassano.
Mahākhemaṅgamo santo, pariyosānabhaddako”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **sudesitoti** suṭṭhu desito, veneyyajjhāsayanurūpaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṃ yāthāvato vibhāvanavasena desitoti attho. Atha vā **sudesitoti** sammā desito, pavattinivattīnaṃ tadubhayahetūnañca aviparītato pakāsanavasena bhāsito svākhyātoti attho. **Cakkhumatā**ti maṃsacakkhu dibbacakkhu paññācakkhu Buddhacakkhu samantacakkhūti imehi pañcahi cakkhūhi cakkhumatā. **Buddhenā**ti Sabbaññubuddhena. **Ādiccabandhunā**ti ādiccagottena. Duvidho hi loke khattiyavaṃso ādiccavaṃso somavaṃsoti. Tattha ādiccavaṃso Okkākarājavaṃsoti jānitabbaṃ, tato sañjātātāya Sākiyā ādiccagottāti Bhagavā “ādiccabandhū”ti vuccati. Atha vā ādiccassa bandhūtipi Bhagavā ādiccabandhu, svāyamattho heṭṭhā vuttoyeva. Kāmarāgasamyojanādīnaṃ sabbesaṃ samyojanānaṃ samatikkamanabhāvato **sabbasamyojanātīto** tato eva kilesakammavipākavaṭṭānaṃ vināsanato viddhamsanato **sabbavaṭṭavināsano** saṃsāraccārakato niyyānato **niyyāniko** saṃsāramahoghatto samuttaraṇaṭṭhena **uttaraṇo** kāmataṇhādīnaṃ sabbataṇhānaṃ mūlaṃ avijjaṃ ayoniso manasikārañca visoseti sukkhāpetīti **taṇhāmūlavisosano** tiṇṇampi vedānaṃ¹ sampaṭivedhassa² viddhamsanato visassa dukkhassa kāraṇattā **visamūlaṃ** sattānaṃ byasanuppattiṭṭhānatāya **āghātaṇaṃ** kammaṃ kilesaṃ vā³ **chetvā** samucchinditvā **nibbutiṃ** nibbānaṃ pāpeti.

Aññāṇassa mūlaṃ ayoniso manasikāro āsavāca, “āsavasamudayā avijjāsamudayo”ti⁴ hi vuttaṃ, tassa **bhedāya** vajirūpamaññaṇena bhindanatthāya. Atha vā “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādivacanato⁵ aññāṇaṃ mūlaṃ etassāti aññāṇamūlaṃ, bhavacakkaṃ, tassa maggaññāvajjirena padālanatthaṃ desitoti sambandho. **Kammayantavighātanoti** kammaghaṭitassa attabhāvayantassa viddhamsano. **Viññāṇānaṃ pariggaheti** kāmabhavādīsu yathāsakakammunā viññāṇaggahaṇe⁶ upaṭṭhiteti vacanaseso. Tattha tattha hi bhava paṭisandhiyā gahitāya taṃtaṃbhavanissitaviññāṇānipi⁷ gahitāneva honti. **Ñāṇavajiranipātanoti**

1. Vedanānaṃ (Ka)

2. Kammakammakilesaṃ (Sī, I)

3. Abhi 2. 142; Saṃ 1. 243 piṭṭhādīsu.

4. Taṃtaṃbhavanissitaviññāṇāṇipīti (Sī, I)

5. Asampaṭivedhassa (I, Ka)

6. Ma 1. 67 piṭṭhe.

7. Ādānaviññāṇagahaṇe (Sī, I)

ñāṇavajirassa nipāto, ñāṇavajiraṃ nipātetvā tesam padāletā.
Lokuttaradhammo hi uppajjamāno sattamabhavādīsu uppajjanārahāni
viññāṇāni bhindattameva¹ uppajjatīti.

Vedanānaṃ viññāpanoti sukhādīnaṃ tissannaṃ vedanānaṃ
yathākkamaṃ dukkhasallāniccavasena yāthāvato pavedako.
Upādānappamocanoti kāmupādānādīhi catūhipi upādānehi cittasantānassa
vimocako. **Bhavaṃ aṅgārakāsumva, ñāṇena anupassanoti**
kāmaḥavādinavavidhampi bhavaṃ ekādasahi aggīhi ādittabhāvato
sādhikaporisaṃ aṅgārakāsum viya maggañāṇena anupaccakkhato dassetā.

Santapaṇītabhāvato² atittikaraṭṭhena **mahāraso** pariññādivasena vā
mahākiccatāya sāmāññaphalavasena mahāsampattitāya ca **mahāraso**
anupacitasambhārehi duravagāhatāya alabbhaneyyapaṭiṭṭhatāya ca **suṭṭhu**
gambhīro jarāmaccunivāraṇo āyatim bhavābhiniṭṭhāyā nivattanena jarāya
maccuno ca paṭisedhako. Idāni yathāvuttaguṇavisesayuttaṃ dhammaṃ
sarūpato dassento “**ariyo aṭṭhaṅgiko**”ti vatvā punapi tassa katipaye guṇe
vibhāvetum “**dukkhūpasamano sivo**”ti-ādimāha. Tassattho—
parisuddhaṭṭhena **ariyo** sammādiṭṭhi-ādi-aṭṭhadhammasamodhānatāya
aṭṭhaṅgiko nibbānagavesanaṭṭhena **maggo**
sakalavaṭṭadukkhavūpasamanaṭṭhena **dukkhavūpasamano** khemaṭṭhena **sivo**.

Yathā ito bāhirakasamaye asammāsambuddhapaveditattā kammavipāko
vipallāso siyāti³ evaṃ avipallāsetvā **paṭiccuppannadhammānaṃ**
paṭiccasamuppannesu dhammesu kammaṃ kammanti vipākāñca vipākato
ñātvāna pubbabhāgañāṇena jānanahetu sassatucchedaggāhānaṃ
vidhamanena yāthāvato ālokadassano takkarassa lokuttaraññāloka
dassano. Kenaci kañci kadācīpi anupaddutattā mahākhemaṃ nibbānaṃ
gacchati satte gameti cāti **mahākhemaṅgamo**.
Sabbakilesadarathapariṭāhavūpasamanato **santo** akuppāya cetovimuttiyā
anupādisesāya ca nibbānadhātuyā pāpanena **pariyosānabhaddako** sudesito
cakkhumatāti yojanā.

1. Bhindantameva (I)

2. Santapaṇītabhāvā (Sī), santapaṇītabhāvo (I)

3. Kammavipākā vipallāsiyanti (Sī), kammavipākavipallāsiyanti (I)

Evam thero nānāyehi ariyadhammaṃ pasaṃsanto tassa dhammassa attanā adhigatabhāvaṃ aññāpadesena pakāsesi.

Migajālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Purohitaputtajentattheragāthāvaṇṇanā

Jātimadena mattohanti-ādikā āyasmato Jentattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvattiyaṃ Kosalarañño purohitassa putto hutvā nibbatti, tassa **Jentoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto jātimadena bhoga-issariyarūpamadena ca matto aññe hīlento garuṭṭhāniyānampi apacitiṃ akaronto mānathaddho vicarati. So ekadivasaṃ Satthāraṃ mahatiyā parisāya parivutaṃ dhammaṃ desentaṃ disvā upasaṅkamanto “sace maṃ samaṇo Gotamo paṭhamam ālapissati, ahampi ālapissāmi. No ce, nālapissāmi”ti cittaṃ uppādetvā upasaṅkamtivā ṭhito Bhagavati paṭhamam anālapante sayampi mānena anālapitvā gamanākāraṃ dasseti. Tam Bhagavā—

“Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu, atthikassīdha brāhmaṇa.

Yena atthena āgacchi, tamevamanubrūhaye”ti¹—

gāthāya ajjhabhāsi. So “cittaṃ me samaṇo Gotamo jānātī”ti abhippasanno Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā paramanipaccākāraṃ katvā—

“Kesu na mānaṃ kayirātha, kesu cassa sagāravo.

Kyassa apacitā assu, kyassu sādhu supūjitā”ti¹—

gucchi. Tassa Bhagavā—

“Mātari pitari cāpi, atho jeṭṭhamhi bhātari.

Ācariye catutthamhi, samaṇabrāhmaṇesu ca.

1. Sam 1. 180 piṭṭhe.

Tesu na mānaṃ kayirātha, tesu assa sagāravo.

Tyassa apacitā assu, tyassu sādhu supūjitā.

Arahante sītibhūte, katakicce anāsave.

Nihacca mānaṃ atthaddho, te namasse anuttare”ti¹—

gañham viṣṣajjento dhammaṃ desesi. So tāya desanāya sotāpanno hutvā pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ patvā attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ byākaronto—

423. “Jātimadena mattohaṃ, bhoga-issariyena ca.

Sanṭhānavaṇṇarūpena, madamatto acārihaṃ.

424. Nāttano samakaṃ kañci, atirekaṃ ca maññaṃsaṃ.

Atimānahato bālo, patthaddho ussitaddhajo.

425. Mātaraṃ pitarañcāpi, aññepi garusammate.

Na kañci abhivādesiṃ, mānatthaddho anādaro.

426. Disvā vināyakaṃ aggaṃ, sārathīnaṃ varuttamaṃ.

Tapantamiva ādiccaṃ, bhikkhusaṃghapurakkhataṃ.

427. Mānaṃ madañca chaḍḍetvā, vipprasanna cetasā.

Sirasā abhivādesiṃ, sabbasattānamuttamaṃ.

428. Atimāno ca omāno, pahīnā susamūhatā.

Asmimāno samucchinnō, sabbe mānavidhā hatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **jātimadena mattohanti** ahaṃ udicce² brāhmaṇakule nibbatto, “na mādiso ubhato sujāto añño atthi”ti kulamānena matto mānathaddho acārinti³ yojanā. **Bhoga-issariyena cāti** vibhavana ādhipaccena ca hetubhūtena bhogasampadañca issariyasampadañca paṭicca uppannamadena matto ahaṃ acārinti yojanā. **Sanṭhānavaṇṇarūpenāti**

1. Saṃ 1. 180 piṭṭhe.

2. Uditodite (Sī, I)

3. Avacārinti (I)

saṅṭhānaṃ ārohapariṇāhasampatti, vaṇṇo odātasāmatādichavisampatti, rūpaṃ aṅgapaccaṅgasobhā. Idhāpi vuttanayena yojanā veditabbā.

Madamattoti vuttappakārato aññenapi madena matto.

Nāttano samakaṃ kañcīti attano samakaṃ sadisaṃ jāti-ādīhi samānaṃ atirekaṃ vā kañci na maññisaṃ na maññim, mayā samānampi na maññim, kuto adhikanti¹ adhippāyo. **Atimānahato bāloti** bālo ahaṃ tato² bālabhāvato atimānena khatūpahatakusalācāro, tato eva **patthaddho ussitaddhajo** thambhavasena garūnampi nipaccakārassa akaraṇato bhusaṃ thaddho anonamanathaddhajāto ussitamānaddhajo.

Vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātum **“mātaran”**ti-ādī vuttaṃ. Tattha aññeti jeṭṭhabhātu-ādike³, samaṇabrāhmaṇe ca. **Garusammateti** garūti sammate garuṭṭhāniye. **Anādaroti** ādararahito.

Disvā vināyakaṃ agganti evaṃ mānathaddho hutvā vicaranto diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi veneyyānaṃ vinayanato sayambhutāya nāyakabhāvato ca vināyakaṃ. Sadevake loka silādiguṇehi seṭṭhabhāvato aggaṃ. Purisadamānaṃ accantatāya damanato **sārathīnaṃ varuttamaṃ** ativiya uttamaṃ byāmapabhādi-obhāseṇa ādiccamiva **tapantaṃ** obhāsantaṃ bhikkhusaṃghapurakkhataṃ dhammaṃ desentaṃ sabbasattānaṃ uttamaṃ Satthāraṃ disvā Buddhānubhāvena santajjito “ahameva seṭṭho, aññe hīnā”ti pavattamānaṃ bhogamadādimadañca⁴ **chaḍḍetvā** pahāya vipprasanna cetasā sirasā abhivādesinti yojanā. Kathaṃ paṇāyaṃ mānathaddho samāno Satthu dassanamattena mānaṃ pahāsīti? Na kho paṇetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Satthu dassanamattena mānaṃ na pahāsi “na mānaṃ brāhmaṇa sādhu”ti⁵ ādikāya pana desanāya mānaṃ pahāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “mānaṃ madañca chaḍḍetvā, vipprasanna cetasā. Sirasā abhivādesin”ti. **Vipprasanna cetasāti** ca itthambhūtalakkaṇe karaṇavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

1. Kuto tato adhikataranti (Sī, I)

2. Atimānahato bāloti tato (Sī), atimānahato bāloti hataṃ tato (I)

3. Jeṭṭhabhātu-ācariye (?)

4. Bhogasampadādimadañca (Sī, I)

5. Mānaṃ pahāsīti tameva manubrūhayāti (Sī, I)

“Ahameva seṭṭho”ti pavatto māno **atimāno**. “Ime pana nihīnā”ti aññe hīnato dahantassa māno **“omāno”**ti vadanti. “Seyyohamasmī”ti pana aññaṃ atikkamitvā attānaṃ seyyato dahantassa pavatto seyyamāno **atimāno**. “Hīnohamasmī”ti pavatto hīnamāno **omāno**. **Pahīnā susamūhatāti** heṭṭhimamaggehi pahīnā hutvā aggamaggena suṭṭhu samugghāṭitā. **Asmimānoti** “eso hamasmī”ti khandhe “ahan”ti gahaṇavasena pavattamāno. **Sabbeti** na kevalaṃ atimāna-omāna-asmimānā eva, atha kho seyyassa seyyamānādayo navavidhā antarabhedena anekavidhā ca sabbe mānavidhā mānakoṭṭhāsā **hatā** aggamaggena samugghāṭitāti.

Jentattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sumanattheragāthāvaṇṇanā

Yadā navo pabbajitoti-ādikā āyasmato Sumanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññaṇi upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle mālākārakule¹ nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam Sikhim Bhagavantaṃ passitvā pasannamānaso sumanapupphēhi pūjaṃ akāsi. So tena puññaṇakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde aññatarassa upāsakassa gehe paṭisandhim gaṇhi. So ca upāsako āyasmato Anuruddhattherassa upaṭṭhāko ahosi. Tassa ca tato pubbe jātājātā dārakā marimsu. Tena so “sacāhaṃ idāni ekaṃ puttaṃ labhissāmi, ayyassa Anuruddhattherassa santike pabbājessāmi”ti cittaṃ uppādesi. So ca dasamāsaccayena jāto arogoyeva hutvā anukkamena vaḍḍhento sattavassiko ahosi, taṃ pitā therassa santike pabbājesi. So pabbajitvā tato paripakkaññattā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva chaḷabhiñño hutvā theram upaṭṭhahanto “pānīyaṃ āharissāmi”ti ghaṭaṃ ādāya iddhiyā Anotattadahaṃ agamāsi. Atheke micchādiṭṭhiko nāgarājā Anotattadahaṃ paṭicchādento sattakkhattuṃ bhogena

1. Kulagehe (Sī), mālākārakule kulagehe (I)

parikkhipitvā upari mahantaṃ phaṇaṃ katvā Sumanassa pāṇīyaṃ gahetuṃ okāsaṃ na deti. Sumano garuḷarūpaṃ gahetvā taṃ nāgarājaṃ abhibhavitvā pāṇīyaṃ gahetvā therassa vasanaṭṭhānaṃ uddissa ākāseṇa gacchati. Taṃ Satthā Jetavane nisinno tathā gacchantaṃ disvā Dhammasenāpatiṃ āmantetvā “Sāriputta imaṃ passa”ti-ādinā catūhi gāthāhi tassa guṇe abhāsi. Atha Sumanatthero—

429. “Yadā navo pabbajito, jātiyā sattavassiko.
Iddhiyā abhibhotvāna, pannagindaṃ mahiddhikaṃ.

430. Upajjhāyassa udakaṃ, Anotattā mahāsarā.
Āharāmi tato disvā, maṃ Satthā etadabravi.

431. Sāriputta imaṃ passa, āgacchantāṃ kumārakaṃ.
Udakakumbhamādāya, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.

432. Pāsādikena vattena, kalyāṇa-iriyāpatho.
Sāmaṇero’nuruddhassa, iddhiyā ca visārado.

433. Ājānīyena ājañño, sādhunā sādhukārīto.
Vinīto Anuruddhena, katakiccena sikkhito.

434. So patvā paramaṃ santiṃ, sacchikatvā akuppatāṃ.
Sāmaṇero sa Sumano, mā maṃ jaññāti icchatī”ti—

aññābyākaraṇavasena cha gāthā abhāsi.

Tattha ādito dve gāthā Sumanatthereneva bhāsītā, itarā catasso taṃ pasaṃsantena Satthārā bhāsītā. Tā sabbā ekajjhaṃ katvā Sumanatthero pacchā aññābyākaraṇavasena abhāsi. Tattha **pannagindanti** nāgarājaṃ. **Tatoti** tattha, yadā navo pabbajito jātiyā sattavassiko iddhibalena mahiddhikaṃ nāgarājaṃ abhibhavitvā Anotattadahato upajjhāyassa pāṇīyaṃ āharāmi, tasmaṃ kāleti attho.

Maṃ uddissa mayhaṃ Satthā etadabravi, taṃ¹ dassento “**Sāriputta imam passā**”ti-ādimāha. **Ajjhattam susamāhanti** visayajjhatabhūtena aggaphalasamādhinā suṭṭhu samāhitam.

Pāsādikena vattenāti passantānam pasādāvahena ācāravattena, karaṇatthe idaṃ karaṇavacanam. **Kalyāṇa-iriyāpathoti** sampanniriyāpatho. Pāsādikena vattenāti vā itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanam. Samaṇassa bhāvo sāmaṇyam, sāmaññanti attho. Tadattham īraṭi² pavattatīti sāmaṇero, samaṇuddeso. **Iddhiyā ca visāradoti** iddhiyampi byatto sukusalo. **Ājānīyēnā**ti purisājānīyena. Attahitaparahitānam sādhanato **sādhunā** katakiccena Anuruddhena **sādhū**³ ubhayahitasādhako, suṭṭhu vā ājañño **kārito** damito⁴. Aggavijjāya **vinīto** asekkhabhāvāpādanena **sikkhito** sikkhāpitoti attho.

So sāmaṇero Sumano paramam **santiṃ** nibbānam **patvā** aggamaggādhigamena adhigantvā **sacchikatvā** attapaccakkham katvā **akuppatam** arahattaphalam appicchabhāvassa paramukkamsagatatā **mā mam jaññāti** mam “āyam khīṇāsavo”ti vā “chaḷabhiñño”ti vā kocipi mā jāneyyāti **icchatī** abhikaṅkhatīti.

Sumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Nhātakamunittheragāthāvaṇṇanā

Vātarogābhinītoti-ādikā āyasmato Nhātakamunissa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto vijjāṭṭhānādīsu nipphattim gato nhātakalakkhaṇayogena **Nhātakoti** paññāyittha. So tāpasapabbajjam pabbajitvā Rājagahassa tiyojanappamāṇe ṭhāne araññāyatane nivārehi yāpento aggim paricārayamāno vasati. Tassa Satthā ghaṭe viya padīpaṃ⁵ hadayabbhantare pajjalantam arahattūpanissayam disvā assamapadam agamāsi. So Bhagavantam disvā haṭṭhatuṭṭho

1. Etadabravi, yaṃ pana abravi, taṃ pana (Sī, I)

2. Karoti (Ka), iriyati (I)

3. Sādhunā sādhū (Sī, I)

4. Ājaññakārinā damito (Sī, I)

5. Ghaṭe dipasadisam (Ka)

attano upakappananiyāmena āhāraṃ upanesi. Taṃ Bhagavā paribhuñji.
Evaṃ tayo divase datvā catutthadivase “Bhagavā tumhe paramasukhumālā,
kathaṃ iminā āhārena yāpethā”ti āha. Tassa Satthā ariyasantosaguṇaṃ
pakāśento dhammaṃ desesi. Tāpaso taṃ sutvā sotāpanno hutvā pabbajitvā
arahattaṃ pāpuṇi. Bhagavā taṃ arahatte patiṭṭhapetvā gato. So pana tattheva
viharanto aparabhāge vātābādhena upadduto ahosi. Satthā tattha gantvā
paṭisanthāramukhena tassa vihāraṃ pucchanto—

435. “Vātarogābhiniṭo tvaṃ, viharaṃ kānane vane.

Paviddhagocare lūkhe, kathaṃ bhikkhu karissasī”ti—

gāthamāha. Atha thero—

436. “Pītisukhena vipulena, pharitvāna samussayaṃ.

Lūkhampi abhisambhonto, viharissāmi kānane.

437. Bhāvento satta bojjaṅge, indriyāni balāni ca.

Jhānasokhummasampanno, viharissaṃ anāsavo.

438. Vippamuttaṃ kilesehi, suddhacittaṃ anāvilam.

Abhiṇhaṃ paccavekkhanto, viharissaṃ anāsavo.

439. Ajjhattañca bahiddhā ca, ye me vijjimsu āsavā.

Sabbe asesā ucchinnā, na ca uppajjare puna.

440. Pañcakkhandhā pariññātā, tiṭṭhanti chinnaṃulakā.

Dukkhakkhaya anupatto, natthi dāni punabbhavo”ti—

imāhi sesagāthāhi attano vihāraṃ Satthu pavedesi.

Tattha **jhānasokhummasampannoti** jhānasukhumabhāvena samannāgato.
Jhānasukhumam nāma arūpajjhānaṃ, tasmā atṭhasamāpattilābhimhīti vuttaṃ
hoti. Tena attano ubhatobhāgavimuttitaṃ dasseti. Apara panāhu
“sokhummanti aggamaggaphalesu adhipaññāsikkhā adhippetā, tato

jhānaggahaṇena¹ attano ubhatobhāgavimuttitaṃ vibhāveti”ti. **Vippamuttaṃ kilesehīti** paṭippassaddhivimuttiyā sabbakilesehi vimuttaṃ, tato eva **suddhacittaṃ**, anāvilasaṅkappatāya **anāvilam**, tīhipi padehi arahattaphalacittameva vadati. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imaeva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Nhātakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Brahmaddattatheragāthāvaṇṇanā

Akkodhassāti-ādikā āyasmato Brahmaddattatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ Kosalarañño putto hutvā nibbatti, **Brahmadattotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto Jetavanamahe Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto saha paṭisambhidāhi chaḷabhiñño ahoṣi. Taṃ ekadivasaṃ nagare piṇḍāya carantaṃ aññataro brāhmaṇo akkoṣi. Thero taṃ sutvāpi² tuṇhībhūto piṇḍāya caratiyeva, brāhmaṇo punapi akkoṣiyeva. Manussā evaṃ akkosantampi naṃ “ayaṃ thero na kiñci bhaṇatī”ti āhaṃsu. Taṃ sutvā thero tesam manussānaṃ dhammaṃ desento—

441. “Akkodhassa kuto kodho, dantassa samajīvino.
Sammadaññā vimuttassa, upasantassa tādino³.

442. Tasseva tena pāpiyo, yo kuddhaṃ paṭikujjhati.
Kuddhaṃ appaṭikujjhanto, saṅgāmaṃ jeti dujjayaṃ³.

443. Ubhinnaṃ matthaṃ carati, attano ca parassa ca.
Paraṃ saṅkupitaṃ ñatvā, yo sato upasammati³.

444. Ubhinnaṃ tikicchantaṃ taṃ, attano ca parassa ca.
Janā maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā³.

1. Adhippetā”ti. Tato jhānaggahaṇena ca (Sī, I)

2. Taṃ sutvā (Sī, I)

3. Saṃ 1. 164 piṭṭhe.

445. Uppajje te sace kodho, āvajja kakacūpamaṃ.
Uppajje ce rase taṇhā, puttamaṃsūpamaṃ sara.

446. Sace dhāvati cittaṃ te, kāmesu ca bhavesu ca.
Khippaṃ niggaṇha satiyā, kiṭṭhādaṃ viya duppasun”ti—
imā gāthā abhāsi.

Tattha **akkodhassā**ti kodharahitassa maggena samucchinna-kodhassa.
Kuto kodhoti kuto nāma hetu kodho uppajjeyya, tassa¹ uppattikāraṇaṃ
natthīti attho. **Dantassā**ti uttamaṇa damena aggamaggadamathena dantassa.
Samajīvinoti kāyavisamādīni sabbaso pahāya kāyasamādīnaṃ vasena
samaṃ jīvantassa sattaṭṭhāniyena² sampajaññaṇa sammadeva vattantassa.
Sammadañña vimuttassāti sammā aññaṇa abhiññeyyādike dhamme jānitvā
sabbāsavehi vippamuttassa. Tato eva sabbakilesadarathapariḷāhavūpasamena
upasantassa. Itṭhādīsu tādilakkhaṇappattiyā **tādino** khīṇāsavassa kuto
kodhoti aññāpadesena therō attano kodhābhāvaṃ tassa ca kāraṇāni vatvā
idāni kodhe akodhe ca ādīnavānisaṃsadassanena dhammaṃ kathento
“**tassevā**”ti-ādimāha. Tattha **yo kuddhaṃ paṭikujjhatī**ti yo puggalo attano
upari kuddhaṃ kupitaṃ puggalaṃ paṭikujjhati, tasveva tena
paṭikujjhanapaccakkosana-paṭippaharaṇādina **pāpiyo** idhaloke
viññūgarahādivasena paraloke niraya-dukkhādivasena abhaddakataṛaṃ
akalyāṇataṛaṃ hoti. Kujjhanena pana akuddhassa³ pāpaṃ hotīti
vattabbameva natthi. Keci pana “yo akuddhaṃ paṭikuddhaṃ ārabba
kujjhati”ti atthaṃ vadanti. **Kuddhaṃ appaṭikujjhantoti** yo pana kuddhaṃ
puggalaṃ “ayaṃ kuddho kodhapareto”ti ñatvā na paṭikujjhati khamati, so
dujjayaṃ kilesasaṅgāmaṃ jeti nāma. Na kevalaṃ cassa kilesasaṅgāmajayo
eva, atha kho ubhayahita-paṭipattimpīti dassento āha “**ubhinna-matthaṃ -pa-**
upasaṃmatī”ti. Yo **paraṃ** puggalaṃ **saṅkupitaṃ** kuddhaṃ “kodhapareto”ti
ñatvā taṃ mettāyanto ajjuhekkhanto vā

1. Samucchinna-kodhassa kuto nāma hetu kodhassa tassa tassa (Sī, I)

2. Sattaṭṭhāniyena (Ka)

3. Kujjhanena pana kuddhassa (Sī), kujjhante pana kuddhassa (I)

sato sampajāno hutvā **upasammati** khamati na paṭippharati, so **attano ca parassa cāti** ubhinnaṃ ubhayalokasukhāvaham **attham** hitaṃ carati.

Ubhinnaṃ tikicchantaṃ tanti taṃ attano ca parassa cāti ubhinnaṃ dvinnaṃ kodhabyādhitikicchāya tikicchantaṃ khamantaṃ puggalaṃ ye janā **dhammassa** ariyācāradhamme akusalā, te bālā “ayaṃ aviddasu yo attānaṃ akkosantassa paharantassa kiñci na karotī”ti maññanti, taṃ tesaṃ ayoniso maññananti adhippāyo. “Tikicchanan”tipi¹ paṭhanti, tikicchanasabhāvanti attho.

Evam therena vuccamānaṃ dhammaṃ sutvā akkosakabrāhmaṇo saṃviggo pasannacitto ca hutvā theram khamāpetvā tasseva santike pabbaji. Thero tassa kammaṭṭhānaṃ dento “imassa mettābhāvanā yuttā”ti mettākammaṭṭhānaṃ datvā kodhapariyutṭhānādīsu paccavekkhaṇādividhiṃ² dassento “**uppajje te**”ti-ādimāha. Tattha **uppajje te saceti** sace te kammaṭṭhānaṃ anuyuñjantassa kañci puggalaṃ nissāya ciraparicayo³ kodho uppajjeyya, tassa vūpasamāya—

“Ubhatodaṇḍakena cepi bhikkhave kakacena corā ocarakā
aṅgamaṅgāni okanteyyūṃ, tatrāpi yo mano padūseyya, na me so tena
sāsanakaro”ti⁴—

sattārā vuttaṃ kakacūpamaṃ ovādaṃ āvajjehi⁵. **Uppajje ce rase taṇhāti** sace te madhurādibhede rase taṇhā abhilāso uppajjeyya, tassa vūpasamāya—

“Puttamaṃsaṃ jāyampatikā yathā kantāranittharaṇatthameva
khādīṃsu, na rasataṇhāya, evaṃ kulaputtopi pabbajito piṇḍapātāṃ
paṭisevati -pa- phāsuvihāro cā”ti⁶—

evaṃ vuttaṃ puttamaṃsūpamovādaṃ **sara** anussara.

Sace dhāvati te cittanti ayoniso manasi karoto tava cittaṃ **kāmesu** pañcakāmaguṇesu chandarāgavasena, kāmabhavādīsu **bhavesu** bhavapatthanāvasena sace dhāvati sarati javati. **Khippaṃ niggaṇha satiyā**,

1. Tikicchantītipi (Sī, I)

2. Paccavekkhaṇavidhiṃ (Sī, I)

3. Ciraparicariyo (Sī, I)

4. Ma 1. 181 piṭṭhe.

5. Āvajjeyyāsi (Sī, I)

6. Saṃ 1. 322 piṭṭhe atthato samānaṃ.

kiṭṭhādaṃ viya duppasunti tathā dhāvitum adento yathā nāma puriso kiṭṭhādaṃ sassakhādaṃ duppasum duṭṭhagoṇaṃ yottena thambhe bandhitvā attano vase vatteti, evaṃ satiyā satiyottena samādhithambhe bandhanto khippaṃ sīghameva niggaṇha, yathā kilesavigamena nibbisevanaṃ hoti, tathā damehīti. Keci pana “thero puthujjanova hutvā akkosaṃ adhivāsento tesaṃ manussānaṃ ariyaguṇe pakāsento dhammaṃ kathetvā pacchā dvīhi gāthāhi attānaṃ ovaḍanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā aññaṃ byākaronto imāyeva gāthā abhāsī”ti vadanti.

Brahmadattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā

Channa’mativassatīti-ādikā āyasmato Sirimaṇḍattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Saṃsumāragire¹ brāhmaṇakule nibbattitvā **Sirimaṇḍoti** laddhanāmo vayappatto Bhesakalāvane² Bhagavati viharante Satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampado samaṇadhammaṃ karonto ekasmiṃ uposathadivase pātimokkhuddesaṭṭhāne nisinnō nidānuddesassa pariyoṣāne “āvikatā hissa phāsu hotī”ti Pāḷiyā³ atthaṃ upadhārento āpannaṃ āpattiṃ anāvikatvā paṭicchādentō uparūpari āpattiyo āpajjati, tenassa na phāsu hoti, āvikatvā pana yathādhammaṃ paṭikarontassa phāsu hotīti imamattaṃ manasi katvā “aho Satthu sāsanaṃ suvisuddhaṃ”ti laddhappasādo tathā uppannaṃ pītiṃ vikkhambhetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā pasannaṃ mānaso bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento—

447. “Channa’mativassati, vivaṭaṃ nātivassati.

Tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassati.

1. Saṃsumāragire (Sī, I)

2. Bhesakalā vane (Ka)

3. Vi 3. 141 piṭṭhe.

448. Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito.
Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā¹.
449. Maccunābbhāhato loko, parikkhitto jarāya ca.
Haññati niccamattāṇo, pattadaṇḍova takkaro.
450. Āgacchanta'ggikhandhāva, maccu byādhi jarā tayo.
Paccuggantum balaṃ natthi, javo natthi palāyitum.
451. Amoghaṃ divasaṃ kayirā, appena bahukena vā.
Yaṃ yaṃ vijahate rattiṃ, tadūnaṃ tassa jīvitaṃ.
452. Carato tiṭṭhato vāpi, āsīnasayanassa vā.
Upeti carimā ratti, na te kālo pamajjitun"ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **channanti** chāditam yathābhūtam avivaṭaṃ appakāsitam duccaritam. **Ativassatīti** āpattivassañceva kilesavassañca ativiya vassati. Āpattiyā hi chādanam alajjibhāvādinā² tādisova, chādanena tato aññathāva³ punapi tathārūpaṃ tato vā pāpiṭṭhataram āpattiṃ āpajjeyyāti chādanam vassanassa kāraṇam vuttam. **Vivaṭanti** pakāsitam appaṭicchannam. **Nātivassatīti** ettha **atīti** upasaggamattam, na vassatīti⁴ attho. Avassanam cettha vuttavipariyāyena veditabbam cittasantānassa visodhitattā. **Tasmāti** vuttamevattham kāraṇabhāvena paccāmasati, channassa duccaritassa āpattivassādīnam ativassanato vivaṭassa ca avassanatoti attho. **Channam vivarethāti** puthujjanabhāvena chādanādhippāye uppannepi tam ananuvattitvā vivaretha āvikareyya, yathādhammam paṭikareyya. **Evanti** vivaraṇena yathādhammam paṭipattiyā. **Tanti** tam channam duccaritam. **Nātivassati** āpattivassam kilesavassañca na vassati, suddhante⁵ puggalam patiṭṭhapetīti attho.

1. Sam 1. 37 piṭṭhepi.

2. Alajjibhāvādinam (I)

3. Tato nam aññaṃ tā ca (Ka)

4. Avassatimeva (I), na vassaticceva (Ka)

5. Sudame (Sī), suddhatte (I)

Idāni “ekamsena sīghaṃyeva ca attā sodhetabbo, appamādo kātabbo”ti tassa kāraṇaṃ saṃvegavatthum dassento “**maccunābbhāhato loko**”ti-ādimāha. Tattha **maccunābbhāhato lokoti** ayaṃ sabbopi sattaloko coro viya coraghātakena, sabbavatṭanipātina¹ maccunā maraṇena abhihato, na tassa hatthato muccati. **Jarāya parivāritoti** ayaṃ loko uppādato uddham maraṇūpanayanarasāya jarāya parivārito ajjhotthaṭo, jarāsaṅghātaparimukko²ti attho. **Taṇhāsallena otiṇṇoti** sarīrassa anto nimuggena visapītakhurappena viya upādānalakkhaṇena taṇhāsaṅkhātena sellena otiṇṇo hadayabbhantare ogāḷho. Taṇhā hi pīḷajanānato anto tudanato duruddhārato ca “sallo”ti vuccati. **Ichchādūpāyitoti** ārammaṇābhipatthanalakkhaṇāya icchāya santāpito. Taṃ visayaṃ³ icchanto hi puggalo yadicchitaṃ visayaṃ labhanto vā alabhanto vā tāya eva anudahanalakkhaṇāya icchāya santatto pariḷāhappatto hoti. **Sadāti** sabbakālaṃ, idaṃca padaṃ sabbapadesu yojetabbaṃ.

Parikkhitto jarāya cāti na kevalaṃ maccunā abbhāhatoyeva, atha kho jarāya ca parikkhitto. Jarāya samavaruddho jarāpākāraparikkhitto, na taṃ samatikkamatīti attho. **Haññati niccamattāṇoti** atāṇo asaraṇo hutvā niccakālaṃ jarāmarañehi haññati vibādhiyati. Yathā kiṃ? **Pattadaṇḍova takkaro** yathā takkaro coro katāparādhō vajjhappatto atāṇo rājāṇāya haññati, evamayaṃ loko jarāmarañehīti dasseti.

Āgacchanta’ggikkhandhāvāti mahāvane ḍayhamāne taṃ abhibhavantā mahantā aggikkhandhā viya maccu byādhi jarāti ime tayo anudhanaṭṭhena aggikkhandhā imaṃ sattalokaṃ abhibhavantā āgacchanti, tesāṃ pana paṭibalo hutvā **paccuggantum** abhibhavitum **balam** ussāho natthi imassa lokassa, **javo natthi palāyitum** javantesu ajjhottharantesu yattha te nābhibhavanti, piṭṭhiṃ dassetvā tato palāyitumpi imassa lokassa jaṅghājavo⁴ natthi,

1. Sabbāvatṭanipātina (Sī), sabbavatṭhunipātina (Ka)

2. Jarāsaṅghātaparimutto (I), ...paripuṇṇo (Ka)

3. Taṃ taṃ visayaṃ (Sī, I)

4. Jaṅghā vā (Sī, I)

evaṃ attanā asamatto māyādīhi upāyehi appaṭikāre tividhe balavati
paccāmitte niccupaṭṭhite kiṃ kātābbanti ce? **Amoghaṃ divasaṃ kayirā,**
appena bahukena vāti appena antamaso gaddūhanamattampi kālaṃ
pavattitena bahukena vā sakalaṃ ahorattaṃ pavattitena
vipassanāmanasikārena amoghaṃ avañjhaṃ divasaṃ kareyya, yasmā **yaṃ**
yaṃ vijahate rattirī, tadūnaṃ tassa jīvitāṃ ayaṃ satto yaṃ yaṃ rattirī
vijahati nāseti¹ khepeti, tadūnaṃ tena ūnaṃ tassa sattassa jīvitāṃ hoti, etena
rattikkhayo nāma jīvitakkhayo tassa anivattanatotī dasseti. Tenāha—

“Yamekarattirī paṭhamāṃ, gabbhe vasati māṇavo.

Abbhutṭhitova so yāti², sa gacchaṃ na nivattatī”ti³.

Na kevalaṃ rattivaseneva, atha kho iriyāpathavasenāpi jīvitakkhayo
upadhāretabboti āha “**carato**”ti-ādi. **Caratoti** gacchantassa. **Tiṭṭhatoti** ṭhitāṃ
kappentassa. **Āsīnasayanassa vāti** āsīnassa sayanassa vā, nisinnassa
nipajjantassa vāti attho. “Āsīdanā”tipi paṭhanti, tattha sāmi-atthe
upayogavacanāṃ daṭṭhabbāṃ. **Upeti carimā rattīti** carimakacittasahitā ratti
upagacchati, rattiggahaṇaṇcetha desanāsīsamattaṃ. Gamanādīsu yena
kenaci iriyāpathena samaṅgībhūtaṃ carimakāloyeva, tenevassa
iriyāpathakkhaṇā jīvitāṃ khepetvā eva gacchanti, tasmā **na te kālo**
pamajjitum nāyaṃ tuyhaṃ pamādaṃ āpajjitum kālo “imasmim nāma kāle
maraṇaṃ na hotī”ti aviditattā. Vuttaṃ hi—

“Animittamanaññātāṃ, maccānaṃ idha jīvitāṃ.

Kasiraṇca parittaṇca, taṇca dukkhena saṃyutan”ti⁴.

Tasmā evaṃ attānaṃ ovaditvā appamattena tīsu sikkhāsu anuyogo
kātabboti adhippāyo.

Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Viharate atināmeti (Sī, I)

3. Khu 5. 353 piṭṭhe.

2. Sayati (Sī, I)

4. Khu 1. 371 piṭṭhe.

14. Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā

Dvipādakoti-ādikā āyasmato Sabbakāmittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato sāsane uppannaṃ abbudaṃ sodhetvā paṭipākatikaṃ ṭhapentaṃ ekaṃ therāṃ disvā “ahampi anāgate ekassa Buddhassa sāsane abbudaṃ sodhetvā paṭipākatikaṃ ṭhabetuṃ samattho bhaveyyan”ti patthanaṃ paṭṭhapetvā tadanurūpāni puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde aparinibbute eva Bhagavati Vesāliyaṃ khattiyakule nibbattitvā **Sabbakāmoti** laddhanāmo vayappatto nātakehi dārapariggahaṃ kārīto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ jigucchanto Dhammabhaṇḍāgārikassa santike pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto upajjhāyena saddhiṃ Vesāliṃ upagato nātigharaṃ agamāsi. Tattha naṃ purānadutiyaṃ pativiyogadukkhitaṃ kiṣā dubbhaṇṇā analaṅkatā kiliṭṭhavatthanivasanā vanditvā rodamānā ekamantaṃ aṭṭhāsi, taṃ disvā therassa karuṇāpurassaraṃ mettaṃ upaṭṭhāpayato anubhūtārammaṇe ayonisomanasikāravasena sahasā kilesa uppajji.

So tena kasāhi tālito ājānīyo viya sañjātasamvego tāvadeva susānaṃ gantvā asubhanimittaṃ uggahetvā tattha paṭiladdhajjhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Athassa sasuro alaṅkatapaṭiyattaṃ dhītaraṃ ādāya mahatā parivārena naṃ uppabbājetukāmo vihāraṃ agamāsi. Thero tassā adhippāyaṃ nātvā attano kāmesu virattabhāvaṃ sabbattha ca anupalittataṃ pakāsento—

453. “Dvipādakoyaṃ asuci, duggandho parihīrati.

Nānākuṇapaparipūro, vissavanto tato tato.

454. Migāṃ nilīnaṃ kūṭena, baḷiseneva ambujaṃ.

Vānaraṃ viya lepena, bādhayanti puthujjanaṃ.

455. Rūpā saddā rasā gandhā, phoṭṭhabbā ca manoramā.

Pañca kāmaguṇā ete, itthirūpasmi dissare.

456. Ye etā upasevanti, rattacittā puthujjanā.

Vaḍḍhenti kaṭasiṃ ghoraṃ, ācinanti punabbhavaṃ.

457. Yo cetā parivajjeti, sappasseva padā siro.
So'maṃ visattikaṃ loke, sato samativattati.

458. Kāmesvādīnavaraṃ disvā, nekkhammaṃ daṭṭhu khemato.
Nissaṭo sabbakāmehi, patto me āsavakkhaya”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **dvipāḍakoti** yadipi apāḍakādayopi kāyā asucīyeva, adhikāravasena pana ukkaṭṭhaparicchedena vā evaṃ vuttaṃ. Yasmā vā aññe asucibhūtāpi kāyā loṇambilādīhi abhisaṅkharitvā manussānaṃ bhojanepi upanīyanti, na pana manussakāyo. Tasmā asucitarasabhāvamassa dassento “dvipāḍako”ti āha. **Ayanti** tadā upaṭṭhitaṃ itthirūpaṃ sandhāyāha. **Asucīti** asuci eva, na ettha kiñcapi sucīti attho. **Duggandho parihīratīti** duggandho samāno pupphagandhādīhi saṅkharitvā parihariyati. **Nānākuṇapaparipūroti** kesādi-ane-kappakārakuṇapabharito. **Vissavanto tato tatoti** pupphagandhādīhissa jegucchabhāvaṃ paṭicchādetuṃ vāyamantānampi taṃ vāyāmaṃ nipphalaṃ katvā navahi dvārehi kheḷasiṅghāṇikādīni lomakūpehi ca sedajallikaṃ vissavantoyeva parihīratīti sambandho.

Evaṃ jegucchopi samāno cāyaṃ kāyo kūṭādīhi viya migādike attano rūpādīhi andhaputhujjane vañcetiye vāti dassento “**migaṇ**”ti-ādimāha. Tattha **migaṇṃ nilīnaṃ kūṭenāti** pāsavākarādinā¹ kūṭena nilīnaṃ paṭicchannaṃ katvā migaṇṃ viya nesādo. Vakkhamāno hi **iva**-saddo idhāpi ānetvā yojetabbo. **Bālisenēva ambujanti** ambujaṃ macchaṃ āmisabaddhena bālisenā viya bālisiko. **Vānaraṃ viya lepenāti** rukkkhasilādīsu pakkhittena makkaṭalepena makkaṭaṃ viya migaluddo andhaputhujjanaṃ vañcento bādhentīti.

Ke pana bādhentīti āha “**rūpā saddā**”ti-ādi. Rūpādayo hi pañca kāmakoṭṭhāsā visesato visabhāgavatthusannissayā vipallāsūpanissayena ayonisomanasikārena parikkhittānaṃ andhaputhujjanānaṃ mano ramento kilesavatthutāya anattāhāvahabhāvato te bādhenti nāma. Tena vuttaṃ “**rūpā saddā -pa- itthirūpasmi dissare**”ti.

1. Jālavākārādinā (Sī), pāsavākūrādinā (Ka)

Itthiggahaṇaṃ cettha adhikāravasena katanti veditabbaṃ. Tenevāha “**ye etā upasevanti**”ti-ādi. Tassattho—**ye** puthujjana **etā**-itthiyo **rattacittā** rāgābhībhūtacittā upabhogavatthusaññāya upasevanti. **Vaḍḍhenti kaṭasim ghoranti** te jāti-ādīhi nirayādīhi ca ghoraṃ bhayānakaṃ andhabālehi abhiramitabbato kaṭasisaṅkhātāṃ saṃsāraṃ punappunaṃ uppattimaraṇādinā vaḍḍhenti. Tenāha “**ācinanti punabbhavan**”ti.

Yo cetāti yo pana puggalo etā itthiyo tattha chandarāgassa vikkhambhanena vā samucchindanena vā attano pādena sappassa sirāṃ viya parivajjeti, so sabbaṃ lokaṃ visajitvā ʘhitattā loka visattikāsaṅkhātāṃ taṇhaṃ sato hutvā samativattati.

Kāmesvādīnavaṃ disvāti “aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā”ti-ādinā¹ vatthukāmesu kilesakāmesu anekākāravokāraṃ ādīnavaṃ dosaṃ disvā. **Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** kāmehi bhavehi ca nikkhantabhāvato nekkhammaṃ pabbajjaṃ nibbānaṃ ca khemato anupaddavato daṭṭhu disvā. **Sabbakāmehipi** tebhūmakadhammehi **nissaṭo** visaṃyutto. Sabbepi tebhūmakā dhammā kāmaṇīyaṭṭhena kāmā, tehi ca thero visaṃyutto. Tenāha “**patto me āsavakkhaya**”ti.

Evam thero ādito pañcahi gāthāhi dhammaṃ kathetvā chaṭṭhagāthāya aññaṃ byākāsi. Taṃ sutvā sasuro “ayaṃ sabbattha anupalitto, na sakkā imaṃ kāmesu patāretun”ti yathāgatamaggeneva gato. Theropi vassasataparinibbute Bhagavati upasampadāya vīsavassasatiko pathabyā thero hutvā Vesālikehi vajjiputtehi uppāditaṃ sāsanaṃ abbudaṃ sodhetvā dutiyaṃ dhammasaṅgītiṃ saṅgāyitvā “anāgate dhammāsokakāle uppajjanakaṃ abbudaṃ sodhehi”ti tissamahābrahmānaṃ āṇāpetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 2. 175; Vi 4. 69; Ma 1. 182 piṭṭhesu.

7. Sattakanipāta

1. Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā

Sattakanipāte **alaṅkatā**ti-ādikā āyasmato Sundarasamuddattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, **Samuddot**issa nāmaṃ ahosi. Rūpasampattiyā pana¹ **Sundarasamuddoti** paññāyittha. So paṭhamavaye ṭhito Bhagavato Rājagahappavese Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho nissaraṇajjhāsayaṭṭhāya pabbajitvā laddhūpasampado samādinnaḍḍhammo Rājagahato Sāvattihim gantvā kalyāṇamittassa santike vipassanācāraṃ uggahetvā kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto viharati. Tassa mātā Rājagahe ussavādivase aññe seṭṭhiputte sapajāpatike alaṅkatapaṭiyatte ussavakīḷaṃ kīḷante disvā puttāṃ anussaritvā rodati. Taṃ disvā aññatarā gaṇikā rodanākāraṇaṃ pucchi, sā tassā taṃ kāraṇaṃ kathesi. Taṃ sutvā gaṇikā “ahaṃ taṃ ānessāmi, passa tāva mama itthibhāvan”ti vatvā “yadi evaṃ taṃyeva tassa pajāpatiṃ katvā imassa kulassa sāmīnāṃ karissāmi”ti tāya bahuṃ dhanāṃ datvā vissajjitā mahatā parivārena Sāvattihim gantvā therassa piṇḍāya vicaraṇaṭṭhāne ekasmiṃ gehe vasamānā divase divase aññehi therassa sakkaccaṃ piṇḍapātāṃ dāpesi. Alaṅkatapaṭiyattā ca hutvā suvaṇṇapādukā āruya attānaṃ dassesi. Athekadivaṃ gehadvārena gacchantāṃ therāṃ disvā suvaṇṇapādukā omuñcivā añjalīṃ paggayha purato gacchantī nānappakāraṃ therāṃ kāmānimantanāya nimantesi. Taṃ sutvā thero “puthujjanacittāṃ nāma² cañcalaṃ, yannūna mayā idāneva ussāho karaṇīyo”ti tattheva ṭhito bhāvanāṃ ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ—

459. “Alaṅkatā suvasanā, māladhārī vibhūsitā.

Alattakakatāpādā, pādukā’ruya vesikā.

1. Atirūpasampattiyā pana (Sī, I)

2. Cittāṃ nāmetāṃ (Ka)

460. Pādukā oruhitvāna, purato pañjalikatā.
Sā maṃ saṇhena mudunā, mhitapubbaṃ abhāsatha.
461. ‘Yuvāsi tvaṃ pabbajito, tiṭṭhāhi mama sāsane.
Bhuñja mānusake kāme, ahaṃ vittaṃ dadāmi te.
Saccaṃ te paṭijānāmi, aggim vā te harāmahaṃ.
462. Yadā jiṇṇā bhavissāma, ubho daṇḍaparāyaṇā.
Ubhopi pabbajissāma, ubhayattha kaṭaggaho’.
463. Tañca disvāna yācantim, vesikaṃ pañjalikataṃ.
Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsaṃva oḍḍitaṃ.
464. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
465. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anupattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Tattha **māladhārī**ti mālādhārīnī piḷandhapupphadāmā¹. **Vibhūsitā**ti ūnaṭṭhānassa pūraṇavasena pupphehi ceva gandhavilepanādīhi ca vibhūsitagattā. “**Alaṅkatā**”ti iminā hatthūpagagīvūpagādīhi² ābharāṇehi alaṅkaraṇaṃ adhippetāṃ. **Alattakakatāpādā**ti pariṇatajayasumanapupphavaṇṇena lākhārasena rañjitacaraṇayugaḷā. Samāsapadañhetāṃ, “alattakakatapādā”ti vattabbe gāthāsukhatthaṃ dīghaṃ katvā vuttaṃ. Asamāsabhāve pana “tassā”ti vacanaseso veditabbo. **Pādukā’ruyha vesikā**ti ekā rūpūpajīvikā itthī yathāvuttavesā suvaṇṇapādukā paṭimuñcivā “ṭhitā”ti vacanaseso.

Pādukā oruhitvānāti pādukāhi otarivā, suvaṇṇapādukāyo omuñcivāti attho. **Pañjalikatā**ti paggaḥita-añjalikā **sā** vesī maṃ. Sāmaṃ vā³ vacanaparamparaṃ vinā sayameva abhāsatha. **Sanḥenā**ti maṭṭhena. **Mudunā**ti madhurena. “Vacanenā”ti avuttampi vuttameva hoti abhāsathāti vuttattā.

1. Piḷandhadāmā (Ka)

2. Hatthūpagapādūpagādīhi (Sī, I)

3. Sā vesī mamaṃ vā (Sī, I)

Yuvāsi tvaṃ pabbajitoti tvaṃ pabbajanto yuvā daharoyeva hutvā pabbajitosi, nanu pabbajantena sattame dasake sampatteva pabbajitabbanti dasseti. **Titṭhāhi mama sāsaneti** mama vacane tiṭṭha.

Kim pana tanti āha **“bhuñja mānusake kāme”**ti. Kāme paribhuñjitukāmassa rūpasampatti vayasampatti parivārasampatti bhogasampatti ca icchitabbā. Tattha “kuto me bhogasampatti”ti vadeyyāti āha **“ahaṃ vittaṃ dadāmite”**ti. “Tayidaṃ vacanaṃ kathaṃ saddahātabban”ti maññeyyāti taṃ saddahāpentī āha **“saccaṃ te paṭijānāmi, aggim vā te harāmahan”**ti. “Bhuñja mānusake kāme, ahaṃ vittaṃ dadāmi te”ti yadidaṃ mayā paṭiññātaṃ, taṃ ekaṃsena saccameva paṭijānāmi, sace me na pattiyaṃsi¹, aggim vā te harāmahaṃ aggim haritvā aggipaccayaṃ sapathaṃ karomīti attho. **Ubhayattha kaṭaggahoti** amhākaṃ ubhinnaṃ jīṇṇakāle pabbajjanaṃ ubhayattha jayaggāho, yaṃ mayaṃ yāva daṇḍaparāyanakālā bhoge bhuñjāma, evaṃ idhalokepi bhogehi na jīyāma, mayaṃ pacchā pabbajissāma, evaṃ paralokepi bhogehi na jīyāmāti adhippāyo. **Tatoti** taṃ nimittaṃ, kāmehi nimantentiya “yuvāsi tvaṃ”ti-ādinā “yadā jīṇṇā bhavissāmā”ti-ādinā ca tassā vesiyā vuttavacanahetu. Taṃ hi vacanaṃ aṅkusaṃ katvā thero samaṇadhammaṃ karonto sadatthaṃ paripūresi. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Lakunḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā

Pare Ambātakārāmeti-ādikā āyasmato Lakunḍakabhaddiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare mahābhoge kule nibbattitvā vayappatto Satthu santike dhammaṃ suṇanto nisinno tasmim khāṇe Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mañjussarānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānaṃ patthento Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā “aho vatāhampi anāgate ayaṃ

1. Pacceyyāsi (Sī)

bhikkhu viya ekassa Buddhassa sāsane mañjussarānaṃ aggo bhaveyyan”ti paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā ca tassa anantarāyataṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto phussassa Bhagavato kāle cittapattakokilo hutvā rājuyyānato madhuraṃ ambaphalaṃ tuṇḍenādāya gacchanto Satthāraṃ disvā pasannamānaso “dassāmī”ti cittaṃ uppādesi. Satthā tassa cittaṃ ñatvā pattaṃ gahetvā nisīdi. Kokilo Dasabalassa patte ambapakkaṃ patiṭṭhāpesi. Satthā taṃ paribhuñji. So kokilo pasannamānaso teneva pītisukhena sattāhaṃ vītinaṃesi, tena ca puññakammena mañjussaro ahosi. Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āraddhe kiṃ pamāṇaṃ karoma. Sattayojanappamāṇaṃ. Atimahantametaṃ. Chayojanappamāṇaṃ. Etampi atimahantaṃ. Pañcayojanaṃ catuyojanaṃ tiyojanaṃ dviyojananti vutte ayaṃ tadā jeṭṭhavaddhakī hutvā “etha bho anāgate sukhaṇḍijaggiyaṃ kātum vaṭṭati”ti vatvā rajjuyā parikkhipanto gāvutamattake ṭhatvā “ekekāṃ mukhaṃ gāvutaṃ gāvutaṃ hotu, cetiyaṃ ekayojanāvaṭṭaṃ yojanubbedhaṃ¹ bhavissati”ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṃsu. Iti appamāṇassa Buddhassa pamāṇaṃ akāsīti. Tena pana kammena nibbattanibbattaṭṭhāne aññehi nīcatarappamāṇo hoti.

So amhākaṃ Satthu kāle Sāvattiyaṃ mahābhogakule nibbatti, **Bhaddiyotissa** nāmaṃ ahosi. Atirassatāya pana **Lakuṇḍakabhaddiyoti** paññāyittha. So Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā bahussuto dhammakathiko hutvā madhurena sareṇa paresaṃ dhammaṃ kathesi. Athekasmiṃ ussavadivase ekena brāhmaṇena saddhiṃ rathena gacchantī aññatarā gaṇikā therāṃ disvā dantavidamsakam² hasi. Thero tassā dantaṭṭhike nimittaṃ gahetvā jhānaṃ uppādetvā taṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā anāgāmī ahosi, so abhiñhaṃ kāyagatāya satiyā viharanto ekadivasaṃ āyasmatā Dhammasenāpatinā ovadiyamāno arahatte patiṭṭhahi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

1. Hoti cetiyaṃ evaṃ tiyojanaṃ catuyojanaṃ (Sī)

2. Dantavivaraṇaṃ (Ka) Vi-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Khu 4. 143 piṭṭhādisu.

“Padumuttaro nāma jino, sabbadhammesu cakkhumā.

Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.

Tadāhaṃ Haṃsavatīyaṃ, seṭṭhiputto mahaddhano.

Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ, saṃghārāmaṃ agacchahaṃ.

Tadā so lokapajjoto, dhammaṃ desesi nāyako.

Mañjussarānaṃ pavaraṃ, sāvakaṃ abhikittayi.

Taṃ sutvā mudito hutvā, kāraṃ katvā mahesino.

Vanditvā Satthuno pāde, taṃ ṭhānamabhipatthayim.

Tadā Buddho viyākāsi, saṃghamajjhe vināyako.

Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.

Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.

Bhaddiyo nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatisamagacchahaṃ.

Dvenavute ito kappe, phusso uppajji nāyako.

Durāsado duppasaho, sabbalokuttamo Jino.

Caraṇena ca sampanno, brahā uju patāpavā.

Hitesī sabbasattānaṃ, bahuṃ mokesi bandhanā.

Nandārāmaṃ tassa, ahosiṃ phussakokilo.

Gandhakuṭṭisaṃāsanne, ambarukkhe vasāmaṃ.

Tadā piṇḍāya gacchantāṃ, dakkhiṇeyyaṃ Jinuttamaṃ.

Disvā cittaṃ pasādetvā, mañjunābhinikūjaham.

Rājuyyānaṃ tadā gantvā, supakkaṃ kanakattacaṃ.

Ambapiṇḍaṃ gahetvāna, Sambuddhassopanāmayim.

Tadā me cittamaññāya, mahākāruṇiko Jino.
 Upaṭṭhākassa hatthato, pattam paggaṇhi nāyako.
 Adāsim haṭṭhacittoham, ambapiṇḍam Mahāmune.
 Patte pakkhippa pakkhehi, pañjalim katvāna mañjunā.
 Sarena rajanīyena, savaṇīyena vaggunā.
 Vassanto Buddhapūjattham, nīlam gantvā nipajjaham.
 Tadā muditacittam mam, Buddhapemagatāsayaṁ.
 Sakuṇagghi upāgantvā, ghātayī duṭṭhamānaso.
 Tato cutoham tusite, anubhotvā mahāsukham.
 Manussayonimāgacchim, tassa kammassa vāhasā.
 Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.
 Kassapo nāma gottena, uppajji vadatam varo.
 Sāsanam jotayitvā so, abhibhuyya kutitthiye.
 Vinayitvāna veneyye, nibbuto so sasāvako.
 Nibbute tamhi lokagge, pasannā janatā bahū.
 Pūjanatthāya Buddhassa, thūpaṁ kubbantī Satthuno.
 Sattayojanikam thūpaṁ, sattaratanabhūsitam.
 Karissāma mahesissa, iccevaṁ mantayanti te.
 Kikino Kāsirājassa, tadā senāya nāyako.
 Hutvāham appamāṇassa, pamāṇam cetiye vadim.
 Tadā te mama vākyena, cetiyam yojanuggatam.
 Akāmsu naravīrassa, nānāratanaabhūsitam.
 Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṁ deham, Tāvatisamagacchaham.
 Pacchime ca bhava dāni, jāto seṭṭhikule aham.
 Sāvattiyaṁ puravare, iddhe phīte mahaddhane.

Purappavese Sugataṃ, disvā vimhitamānaso.

Pabbajitvāna na ciraṃ, arahattamapāpuṇiṃ.

Cetiyassa pamāṇaṃ yaṃ, akariṃ tena kammunā.

Lakuṇḍakasarīrohaṃ, Jāto paribhavāraho.

Sarena madhurenāhaṃ, pūjivā Isisattamaṃ.

Mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ, aggattamanupāpuṇiṃ.

Phaladānena Buddhassa, guṇānussaraṇena ca.

Sāmaññaphalasampanno, viharāmi anāsavo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Aparabhāge aññaṃ byākaronto—

466. “Pare Ambāṭakārāme, vanasaṇḍamhi Bhaddiyo.

Samūlaṃ taṇhamabbuyha, tattha bhaddova jhāyati.

467. Ramante’ke mudiṅgehi, vīṇāhi paṇavehi ca.

Ahañca rukkhamūlasmim, rato Buddhassa sāsane.

468. Buddho ce me varaṃ dajjā, so ca labbhettha me varo.

Gaṇhe’haṃ sabbalokassa, niccaṃ kāyagataṃ satin”ti—

imā tisso gāthā abhāsi.

Tattha **pareti** seṭṭhe adhike, viṣiṭṭheti attho. Adhikavācī hi ayaṃ parasaddo “paraṃ viya mattāyā”ti-ādīsu¹ viya. **Ambāṭakārāmeti** evaṃnāmake ārāme, so kira chāyūdakasampanno vanasaṇḍamaṇḍito ramaṇīyo hoti, tena “pare”ti visesetvā vutto. “Ambāṭakavane² ambāṭakehi abhilakkhitavane”ti ca vadanti. **Vanasaṇḍamhīti** vanagahane, ghananicitarukkhaḡacchalatāsamūhe vaneti attho. **Bhaddiyoti** evaṃnāmako, attānameva thero aññaṃ viya vadati. **Samūlaṃ taṇhamabbuyhāti**

1. Attāyāti-ādīsu (Sī), attā viyāti-ādīsu (I)

2. Tena parena visesetvā vutte ambāṭake vane (Sī, I)

taṇhāya mūlaṃ nāma avijjā, tasmā sāvijjaṃ taṇhaṃ aggamaggena samugghāṭetvāti attho. **Tattha bhaddova jhāyatīti** lokuttarehi sīlādīhi bhaddo sundaro tasminyeva vanasaṇḍe katakiccatāya diṭṭhadhammasukhavihāravasena aggaphalajhānena jhāyati.

Phalasukhena ca jhānasamāpattīhi ca vītināmetīti attano vivekaratiṃ dassetvā **“ramante’ke”**ti gāthāyapi byatirekamukhena tamevatthaṃ dasseti. Tattha **mudiṅgehīti** aṅgikādīhi murajehi¹. **Vīṇāhīti** nandinī-ādīhi vīṇāhi. **Paṇavehīti** turiyehi ramanti eke kāmabhogino, sā pana² tesam rati anariyā anattasamhitā. **Ahañcāti** ahaṃ pana, ekako **Buddhassa** Bhagavato sāsane rato, tato eva rukkhamūlasmiṃ **rato** abhirato viharāmīti attho.

Evam attano vivekābhiratiṃ kittetvā idāni yaṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvetvā arahattaṃ patto, tassa paṣāṃsanatthaṃ **“Buddho ce me”**ti gāthamāha. Tassattho—sace **Buddho** Bhagavā “ekāhaṃ bhante Bhagavantaṃ varaṃ yācāmi”ti mayā yācito “atikkantavarā kho bhikkhu Tathāgatā”ti apaṭikkhipitvā mayhaṃ yathāyācitaṃ varaṃ dadeyya, so ca varo mamādhippāyapūraako **labbhettha** mayhaṃ manorathaṃ matthakaṃ pāpeyyāti thero parikappavasena vadati. “Bhante sabbo loko sabbakālaṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvetū”ti, “sabbalokassa niccaṃ kāyagatāsati bhāvetabbā”ti katvā varaṃ gaṇhe ahanti dassento āha **“gaṇhe’haṃ sabbalokassa, niccaṃ kāyagataṃ satin”**ti. Idāni aparikkhaṇagarahāmukhena parikkhaṇaṃ³ paṣāṃsanto—

469. “Ye maṃ rūpena pāmiṃsu, ye ca ghosena anvagū.

Chandarāgavasūpetā, na maṃ jānanti te janā.

470. Ajjhataṇca na jānāti, bahiddhā ca na passati.

Samantāvaraṇo bālo, sa ve ghosena vuyhati.

471. Ajjhataṇca na jānāti, bahiddhā ca vipassati.

Bahiddhā phaladassāvī, sopi ghosena vuyhati.

1. Pokkharehi (Sī, I)

2. Sāsane (Ka)

3. Aparikkhakagarahāmukhena parikkhake (Sī, I)

472. Ajjhattañca pajānāti, bahiddhā ca vipassati.

Anāvaraṇadassāvī, na so ghosena vuyhati”ti—

imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **ye maṃ rūpena pāmiṃsūti** ye janā aviddasū mama rūpena apasādikena nihīnena “ākārasadisī paññā”ti dhammasarīrena ca maṃ nihīnam pāmiṃsu, “orako ayan”ti hīlentā paricchindanavasena maññiṃsūti attho. **Ye ca ghosena anvagūti** ye ca sattā ghosena mañjunā maṃ sambhāvanāvasena anugatā bahu maññiṃsu, taṃ tesaṃ micchā, na hi ahaṃ rūpamattena avamantabbo, ghosamattena vā na bahuṃ mantabbo, tasmā **chandarāgavasūpetā, na maṃ jānanti te janāti** te duvidhāpi janā¹ chandarāgassa vasam upetā appahīnachandarāgā sabbaso pahīnachandarāgaṃ maṃ na jānanti.

Avisayo tesaṃ mādiso ajjhattaṃ bahiddhā ca aparīññātavatthutāyāti dassetuṃ “**ajjhattan**”ti-ādi vuttaṃ. **Ajjhattanti** attano santāne khandhāyatanādidhammaṃ. **Bahiddhāti** parasantāne. Atha vā ajjhattanti mama abbhantare asekkhasīlakkhandhādiṃ. Bahiddhāti mameva ākappasampattiyādiyuttaṃ bahiddhā rūpadhammappavattiṃ cakkhuviññāḍippavattiṃ ca. **Samantāvaraṇoti** evaṃ ajjhattañca bahiddhā ca ajānanena samantato āvaraṇayutto āvaṭaṇāṇagatiko. **Sa ve ghosena vuyhati**ti so paraneyyabuddhiko bālo ghosena paresaṃ vacanena vuyhati niyyati ākaḍḍhiyati.

Bahiddhā ca vipassatīti yo ca vuttanayena ajjhattaṃ na jānāti, bahiddhā pana sutānusārena ākappasampatti-ādi-upadhāraṇena vā visesato passati. “Guṇavisesayutto siyā”ti maññati, sopi **bahiddhā phaladassāvī** nayaggāhena phalamattaṃ gaṇhanto vuttanayena ghosena vuyhati, sopi mādiso na jānātīti attho.

Yo pana **ajjhattañca** khīṇāsavassa abbhantare asekkhasīlakkhandhādiguṇaṃ jānāti, bahiddhā cassa paṭipattisallakkhaṇena visesato guṇavisesayogaṃ passati. **Anāvaraṇadassāvī** kenaci anāvaṭo hutvā ariyānaṃ

1. Maṃ jānantīti te duvidhāpi (Sī,I)

guṇe daṭṭhuṃ ñātuṃ samattho, na so ghosamattena vuyhati yāthāvato dassanatoti.

Lakuṇḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhaddattheragāthāvaṇṇanā

Ekaputtoti-ādikā āyasmato Bhaddattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttaraṃ Bhagavantaṃ bhikkhusaṃghaṇca satasahassaparimāṇaṃ cīvaraḍihi catūhi paccayehi pūjesi. So tena puñṇakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ seṭṭhikule nibbatti, nibbattamāno ca¹ aputtakesu mātāpitūsu devatāyācanādīni katvāpi alabhantesu Satthāraṃ upasaṅkamitvā “sace bhante mayaṃ ekaṃ puttaṃ lacchāma, taṃ tumhākaṃ dāsattāya dassāmā”ti vatvā āyācitvā gatesu Satthu adhippāyaṃ ñatvā aññataro devaputto khīṇāyuko hutvā ṭhito sakkena devaraññā “amukasmim kule nibbattāhi”ti āṇatto tattha nibbatti, **Bhaddotissa** nāmaṃ akaṃsu. Taṃ sattavassuddesikaṃ jātāṃ mātāpitāro alaṅkaritvā Bhagavato santikaṃ netvā “ayaṃ so bhante tumhe āyācitvā laddhadārako, imaṃ tumhākaṃ niyyātemā”ti āhaṃsu. Satthā Ānandattheraṃ āṇāpesi “imaṃ pabbājehi”ti. Āṇāpetvā ca gandhakuṭiṃ pāvīsi. Thero taṃ pabbājetvā saṅkhepena vipassanāṃmukhaṃ ācikkhi, so upanissayasampannattā vipassanāyā kammaṃ karonto sūriye anoggateyeva bhāvanāṃ ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarasambuddhaṃ, mettacittaṃ Mahāmuniraṃ.

Upeti janatā sabbā, sabbalokagganāyakaṃ.

Sattukaṇca baddhakaṇca, āmisāṃ pānabhojanaṃ.

Dadanti Satthuno sabbe, puñṇakkhette anuttare.

Ahampi dānaṃ dassāmi, devadevassa tādino.

Buddhasēṭṭhaṃ nimantetvā, saṃghampi ca anuttaraṃ.

1. Nibbattamānova (Sī, I)

2. Khu 3. 106 piṭṭhādīsu.

Uyyojitā mayā cete, nimantesuṃ Tathāgataṃ.
 Kevalaṃ bhikkhusaṃghañca, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.
 Satasahassapallaṅkaṃ, sovaṇṇaṃ gonakatthataṃ.
 Tūlikāpaṭalikāya, Khomakappāsikehi ca.
 Mahārahaṃ paññāpayiṃ, āsanaṃ Buddhayuttakaṃ.
 Padumuttaro Lokavidū, devadevo Narāsabho.
 Bhikkhusaṃghaparibyūḷho, mama dvāramupāgami.
 Paccuggantvāna Sambuddhaṃ, Lokanāthaṃ yasassināṃ.
 Pasannacitto sumano, abhināmayiṃ saṃgharaṃ.
 Bhikkhūnaṃ satasahassaṃ, Buddhañca Lokanāyakaṃ.
 Pasannacitto sumano, paramannena tappayim.
 Padumuttaro Lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yenidaṃ āsanaṃ dinnāṃ, sovaṇṇaṃ gonakatthataṃ.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Catusattatikkhattuṃ so, devarajjaṃ karissati.
 Anubhossati sampattiṃ, accharāhi purakkhato.
 Padesarajjaṃ sahassaṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Ekapaññāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.
 Sabbāsu bhavayonīsu, uccākulī bhavissati.
 So ca pacchā pabbajitvā, sukkamūlena codito.
 Bhaddiyo nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Vivekamanuyuttomhi, pantasenaniṇvāsahaṃ.
 Phalañcādhigataṃ sabbaṃ, cattaklesomhi ajjaham.
 Mama sabbaṃ abhiññāya, Sabbaññū Lokanāyako.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.
 Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.
 Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Tassa Bhagavā chaḷabhiññuppattiṃ ñatvā “ehi bhaddā”ti āha. So tāvadeva Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā pañjaliko Satthu samīpe aṭṭhāsi, sā eva cassa upasampadā ahosi, Buddhūpasampadā nāma kiresā. Thero jātito paṭṭhāya attano pavattiyā kathanamukhena aññaṃ byākaronto—

473. “Ekaputto ahaṃ āsiṃ, piyo mātu piyo pitu.

Bahūhi vatacariyāhi¹, laddho āyācanāhi ca.

474. Te ca maṃ anukampāya, atthakāmā hitesino.

Ubho pitā ca mātā ca, Buddhassa upanāmayuṃ.

475. Kicchā laddho ayaṃ putto, sukhumālo sukhedhito.

Imaṃ dadāma te Nātha, Jinassa paricāraṃ.

476. Satthā ca maṃ paṭiggaḃha, ānandaṃ etadabravi.

Pabbājehi imaṃ khippaṃ, hessatyā’jāniyo ayaṃ.

477. Pabbājetvāna maṃ Satthā, vihāraṃ pāvisi jino.

Anoggatasmim sūriyasmim, tato cittaṃ vimucci me.

478. Tato Satthā nirākatvā, paṭisallānavuṭṭhito.

Ehi bhaddāti maṃ āha, sā me āsū’pasampadā.

479. Jātiyā sattavassena, laddhā me upasampadā.

Tisso vijjā anupattā, aho dhammasudhammatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **vatacariyāhi**ti “evaṃ katvā puttaṃ labhissathā”ti vuttaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ vacanaṃ sutvā khīraṃ pāyitvā anasaṇādivatacaraṇehi. **Āyācanāhi**ti devatāyācanāhi Satthu-āyācanāya ca, idameva cettha kāraṇaṃ, itaraṃ thero mātāpitūnaṃ paṭipattidassanattathāñceva kicchalladdhabhāvadassanattathāñca vadati.

Teti mātāpitaro. **Upanāmayunti** upanāmesum.

Sukhedhitoti sukhasamvaḍḍhito. **Teti** tuyham. **Paricārakanti** kim karam.

Hessatyā'jāniyo ayanti ayam dārako mama sāsane ājāniyo bhavissati.
Tasmā khippam ajjeva pabbājehīti etaṃ **abravi** āha.

Pabbājetvānāti ānandattherena pabbājetvā. **Vihāranti** gandhakuṭim.
Anoggatasmim sūriyasminti sūriye anattaṅgateyeva. **Tato cittaṃ vimucci**
meti tato vipassanārambhato param na cireneva khaṇena sabbāsavehi me
cittaṃ vimucci, khīṇāsavo ahoṣim.

Tatoti mama āsavakkhayato pacchā. **Nirākatvāti** attanā samāpannam
phalasamāpattim appetvā tato vuṭṭhāya. Tenāha “**paṭisallānavuṭṭhito**”ti. **Sā**
me āsū'pasampadāti yā maṃ¹ uddissa “ehi bhaddā”ti Satthu vācā pavattā, sā
eva me mayham upasampadā āsi. Evaṃ **jātiyā sattavassena, laddhā me**
upasampadāti sātisayam Satthārā attano katham anuggaham sāsanaṃ ca
niyyānikatham dasseti. Tenāha “**aho dhammasudhammatā**”ti.

Ettha ca “cittaṃ vimucci me”ti khīṇāsavabhāvaṃ pakāsetvāpi puna
“**tisso vijjā anuppattā**”ti lokiyābhiññekadesadassanaṃ
chaḷabhiññabhāvavibhāvanattham. Tenāha Apadāne “chaḷabhiññā
sacchikatā”ti.

Bhaddattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sopākattheragāthāvaṇṇanā

Disvā pāsādachāyāyanti-ādikā āyasmato Sopākattherassa gāthā. Kā
uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattivā
viññutam patto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattim gato kāmesu
ādinavaṃ disvā gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjam pabbajivā

1. Sā maṃ (I)

ekasmiṃ pabbate viharati. Satthā āsannamaraṇaṃ taṃ ñatvā tassa santikaṃ agamāsi. So Bhagavantam disvā pasannacitto ulāraṃ pītisomanassaṃ pavedento pupphamayam āsanaṃ paññapetvā adāsi. Satthā tattha nisīditvā aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathetvā tassa passantasseva ākāse¹ agamāsi. So pubbe gahitaṃ niccaggāhaṃ pahāya aniccasaññaṃ hadaye ṭhapetvā kālaṅkatvā devaloke uppajjitvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe Sopākayoniyam nibbatti, so jāti-āgatena² **Sopākoti** nāmena paññāyi. Keci pana “vāṇijakule nibbatto, ‘Sopāko’ ti pana nāmamattan” ti vadanti. Taṃ Apadānapāḷiyā virujjhati “pacchime bhava sampatte Sopākayonupāgamin” ti vacanato. Tassa Catumāsajātassa pitā kālamakāsi, cūḷapitā posesi. Anukkamena sattavassiko jāto ekadivasaṃ cūḷapitā “attano puttana kalahaṃ karotī” ti kujjhitvā taṃ susānaṃ netvā dve hatthe rajjuyā ekato bandhitvā tāya eva rajjuyā matamanussassa sarīre gāḷhaṃ bandhitvā gato “siṅgālādayo khādantū” ti. Pacchimabhavikatāya dārakassa puññaphalena sayam māretum na visahi, siṅgālādayopi na abhibhaviṃsu³. Dārako aḍḍharattasamaye evaṃ vippalapati—

“Kā gati me agatissa⁴, ko vā bandhu abandhuno.
Susānamajjhe bandhassa, ko me abhayadāyako” ti.

Satthā tāya velāya veneyyabandhave olokento dārakassa hadayabbhantare pajjalantaṃ arahattūpanissayaṃ disvā obhāsaṃ pharitvā satim janetvā evamāha—

“Ehi Sopāka mā bhāyi, olokassu Tathāgataṃ.
Ahaṃ taṃ tārayissāmi, rāhumukheva candiman” ti.

Dārako Buddhānubhāvena chinnabandhano gāthāpariyosāne sotāpanno hutvā gandhakuṭisammukhe aṭṭhāsi. Tassa mātā puttaṃ apassanti cūḷapitaraṃ pucchitvā tenassa pavattiyā akathitāya tattha tattha gantvā

1. Ākāse (Ka)

2. Jātiyā vasena (Sī)

3. Āgamimsu (Ka)

4. Kā hi me agati assa (Sī), kā hi me āgatissa (I), kā gati me abhaviṃsu (Ka)

vicinantī “Buddhā kira atītānāgatapaccuppannaṃ jānanti, yannūnāhaṃ
Bhagavantam upasaṅkamitvā mama puttassa pavattim jāneyyan”ti Satthu
santikam agamāsi. Satthā iddhiyā tam paṭicchādetvā “bhante mama puttaṃ
na passāmi¹, apica Bhagavā tassa pavattim jānāti”ti² tāya putṭho—

“Na santi puttā tāṇāya, na pitā nāpi bandhavā.

Antakenā’dhipannassa, natthi nātīsu tāṇatā”ti³—

dhammaṃ kathesi. Tam sutvā sā sotāpannā ahosi. Dārako arahattaṃ pāpuṇi.
Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Pabbhāraṃ sodhayantassa, vipine pabbatuttame.

Siddhattho nāma Bhagavā, āgacchi mama santikam.

Buddham upagataṃ disvā, Lokajetṭhassa tādino.

Santharam santharivāna, pupphāsanaṃ adāsaham.

Pupphāsane nisīditvā, siddhattho Lokanāyako.

Mamañca gatimaññāya, aniccatamudāhari.

Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino.

Uppajjitvā nirujjhanti, tesaṃ vūpasamo sukho.

Idam vatvāna sabbaññū, Lokajetṭho Narāsabho.

Nabham abbhuggamī vīro, haṃsarājāva ambare.

Sakam diṭṭhim jahitvāna, bhāvayā’niccasaññaham.

Ekāham bhāvayitvāna, tattha kālam kato aham.

Dve sampattī anubhotvā, sukkamūlena codito.

Pacchime bhava sampatte, sapākayonu’pāgamim.

Agārā abhinikkhamma, pabbajim anagāriyam.

Jātiyā sattavassoham, arahattamapāpuṇim.

Āraddhavīriyo pahitatto, sīlesu susamāhito.

Tosetvāna mahānāgaṃ, alattham upasampadam.

1. Putto na dissati (Sī, I)

3. Khu 1. 54 piṭṭhe Dhammapade.

2. Jānathāti (Sī, I)

4. Khu 3. 70 piṭṭhādīsu.

Catunnavutito kappe, yaṃ kammamakarim̐ tadā.
Duggatim̐ nābhijānāmi, pupphadānassidaṃ phalaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ saññaṃ bhāvayim̐ tadā.
Taṃ saññaṃ bhāvayantassa, patto me āsavakkhaya.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Atha Bhagavā iddhiṃ paṭisaṃhari. Sāpi puttaṃ disvā haṭṭhatuṭṭhā tassa khīṇāsavabhāvaṃ sutvā pabbājetvā gatā. So Satthāraṃ gandhakuṭicchāyāyaṃ caṅkamantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā anucaṅkami. Tassa Bhagavā upasampadaṃ anujānitukāmo “ekaṃ nāma kin”ti-ādinā¹ dasa pañhe pucchi. Sopi Satthu adhippāyaṃ gaṇhanto sabbaññutaññāṇena saṃsando “sabbe sattā āharaṭṭhitikā”ti-ādinā¹ te pañhe vissajjesi. Teneva te kumārapañhā nāma jātā. Satthā tassa pañhabyākaraṇena ārādhitaṃ upasampadaṃ anujāni, tena sā pañhabyākaraṇūpasampadā nāma jātā, tassimaṃ² attano pavattim̐ pakāsetvā therō aññaṃ byākaronto—

480. “Disvā pāsādachāyāyaṃ, caṅkamantaṃ naruttamaṃ.
Tattha naṃ upasaṅkamma, vandissaṃ purisuttamaṃ.

481. Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, saṃharitvāna pāṇayo.
Anucaṅkamissaṃ virajaṃ, sabbasattānamuttamaṃ.

482. Tato pañhe apucchi maṃ, pañhānaṃ kovido vidū.
Acchambhī ca abhīto ca, byākāsim̐ Satthuno ahaṃ.

483. Vissajjitesu pañhesu, anumodī Tathāgato.
Bhikkhusaṃghaṃ viloketvā, imamatthaṃ abhāsatha.

484. ‘Lābhā Aṅgānaṃ pagadhānaṃ, yesāyaṃ paribhuñjati.
Cīvaraṃ piṇḍapātaṇca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ.
Paccuṭṭhānaṇca sāmīcim̐, tesaṃ lābhā’ti cābravi.

1. Khu 1. 3 piṭṭhe Khuddakapāṭhe.

2. Tayimaṃ (Sī), tasmim̐ (I), tassidaṃ (Ka)

485. ‘Ajjadagge maṃ sopāka, dassanāyo’pasaṅkama.

Esā ceva te sopāka, bhavatu upasampadā’.

486. Jātiyā sattavassena, laddhāna upasampadam.

Dhāremi antimaṃ dehaṃ, aho dhammasudhammatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **pāsādachāyāyanti** gacchakuṭicchāyāyaṃ. Vandissanti abhivandim.

Samharitvāna pāṇayoti ubho hatthe kamalamakuḷākārena saṅgate katvā, añjalim paggahetvāti attho. **Anucaṅkamissanti** caṅkamantassa Satthuno anu pacchato anugamanavasena caṅkamim. **Virajanti** vigatarāgādirajam.

Pañheti kumārapañhe. **Vidūti** veditabbaṃ viditavā¹, sabbaññūti attho. “Satthā maṃ pucchati”ti uppajjanakassa chambhitattassa bhayassa ca setughātena pahīnattā **acchambhī** ca **abhīto** ca byākāsi.

Yesāyanti yesaṃ aṅgamagadhānaṃ ayaṃ sopāko. **Paccayanti** gilānapaccayaṃ. **Sāmīcinti** maggadānabījanādisāmīcikiriyaṃ.

Ajjadaggeti dakāro padasandhikaro, ajja agge ādim katvā, ajja paṭṭhāya. “Ajjatagge”tipi Pāḷi, ajjataṃ ādim katvāti attho. **Dassanāyo’pasaṅkamāti** “hīnajacco, vayasā taruṇatara”ti vā acintetvā dassanāya maṃ upasaṅkama. **Esā cevāti** yā tassa mama sabbaññutaññāṇena saddhim saṃsandetvā katā pañhavissajjanā, esāyeva te bhavatu upasampadā iti ca abravīti yojanā. “Laddhā me upasampadā”tipi Pāḷi. Ye pana “laddhāna upasampadan”tipi paṭhanti, tesaṃ **sattavassenāti** sattamena vassenāti attho, sattavassena vā hutvāti vacanaseso. Yaṃ panettha avuttaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Sopākattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Veditabbassa viditā (Sī)

5. Sarabhaṅgatttheragāthāvaṇṇanā

Sare hatthehī-ādikā āyasmato Sarabhaṅgatttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Anabhilakkhitotissa** kulavaṃsāgataṃ nāmaṃ ahosi. So vayappatto kāme pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā saratiṇāni sayameva bhañjitvā paṇṇasālaṃ katvā vasati. Tato paṭṭhāya **Sarabhaṅgotissa** samaññā ahosi. Atha Bhagavā Buddhacakkhunā lokaṃ vālokeno tassa arahattūpanissayaṃ disvā tattha gantvā dhammaṃ desesi. So paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ patvā tattheva vasati. Athassa tāpasakāle katā paṇṇasālā jinṇā paluggā ahosi. Taṃ disvā manussā “kissa bhante imaṃ kuṭikaṃ na paṭisaṅkharothā”ti āhaṃsu. Thero “kuṭikā yathā tāpasakāle katā, idāni tato kātuṃ na sakkā”ti taṃ sabbaṃ pakāsento—

487. “Sare hatthehi bhañjitvā, katvāna kuṭimacchisaṃ.

Tena me Sarabhaṅgoti, nāmaṃ sammutiyaṃ ahu.

488. Na mayhaṃ kappate ajja, sare hatthehi bhañjitum.

Sikkhāpadā no paññattā, Gotamena yasassinā”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **sare hatthehi bhañjitvā**ti pubbe tāpasakāle saratiṇāni mama hatthehi chinditvā tiṇakuṭiṃ katvā **acchisaṃ** vasiṃ, nisīdiṇceva nipajjiṃ ca. **Tenā**ti kuṭikaraṇatthaṃ sarānaṃ bhañjanena. **Sammutiya**ti anvatthasammutiyaṃ Sarabhaṅgoti nāmaṃ **ahu** ahosi.

Na mayhaṃ kappate ajjāti ajja idāni upasampannassa mayhaṃ **sare** saratiṇe hatthehi bhañjitum na kappate na vaṭṭati. Kasmā? **Sikkhāpadā no paññattā, Gotamena yasassinā**ti. Tena yaṃ amhākaṃ Satthārā sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mayhaṃ jīvita hetunāpi nātikkamāmāti dasseti.

Evam ekena pakārena tiṇakuṭikāya apaṭisaṅkharāṇe kāraṇaṃ dassetvā
idāni aparenapi pariyāyena naṃ dassento—

489. “Sakalaṃ samattaṃ rogaṃ, Sarabhaṅgo nāddasaṃ pubbe.
Soyaṃ rogo diṭṭho, vacanakarenā’tidevassā”ti—

imaṃ gāthamāha.

Tattha **sakalanti** sabbaṃ. **Samattanti** sampuṇṇaṃ, sabbabhāgato¹
anavasesanti attho. **Roganti** dukkhadukkhatādivasena rujanaṭṭhena
rogabhūtaṃ upādānakkhandhapañcakaṃ sandhāya vadati. **Nāddasaṃ**
pubbeti Satthu ovādaṭṭhābhato pubbe na addakkhiṃ. **Soyaṃ rogo diṭṭho,**
vacanakarenā’tidevassāti sammutidevā upapattidevo visuddhidevāti sabbepi
deve attano sīlādiguṇehi atikkamitvā ṭhitattā atidevassa
Sammāsambuddhassa ovādaṭṭhikarena Sarabhaṅgena so ayaṃ
khandhapañcakasāṅkhāto rogo vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya
pañcakkhandhato² diṭṭho, pariññātoti attho. Etena evaṃ
attabhāvaṇṇakāyampi anapekkho bāhiraṃ tiṇakuṭikaṃ kathaṃ³
paṭisaṅkharissatīti dasseti.

Idāni yaṃ maggaṃ paṭipajjantena mayā ayaṃ attabhāvarogo yāthāvato
diṭṭho, svāyaṃ maggo sabbabuddhasādhāraṇo. Yena⁴ nesam
ovādadhammopi majjhe bhinnasuvannaṇṇasadiṣṭo yatthāhaṃ patiṭṭhāya
dukkhakkhayaṃ pattoti evaṃ attano arahattapaṭipattiṃ byākaronto—

490. “Yeneva maggena gato Vipassī,
Yeneva maggena Sikhī ca Vessabhū.
Kakusandhakoṇāgamano ca Kassapo,
Tena’ñjasena agamāsi Gotamo.

491. Vītataṇhā anādānā, satta Buddhā khayogadhā.
Yohā’yaṃ desito dhammo, dhammabhūtehi tādibhi.

492. Cattāri ariyasaccāni, anukampāya pāṇinaṃ.
Dukkhaṃ samudayo maggo, nirodho dukkhasāṅkhayo.

1. Sekkhabhāvato (Sī), sabbabhāvato (I)

3. Tiṇakuṭiṃ kiṃ (Ka)

2. Paccakkhato (Ka)

4. Kena (Sī)

493. Yasmiṃ nivattate dukkhaṃ, saṃsārasmiṃ anantakaṃ.

Bhedā imassa kāyassa, jīvitassa ca saṅkhayā.

Añño punabbhavo natthi, suvimuttomhi sabbadhī”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **yeneva maggenāti** yeneva sapubbabhāgena ariyena aṭṭhaṅgikena maggena. **Gatoti** paṭipanno nibbānaṃ adhigato. **Vipassīti** vipassī

Sammāsambuddho. **Kakusandhāti** avibhattiko niddeso.

“Kakusandhakoṇāgamanā”tipi pāṭho. **Tena’ñjasenāti** teneva añjasena ariyamaggena.

Anādānāti anupādānā appaṭisandhikā vā. **Khayogadhāti** nibbānogadhā nibbānapaṭiṭṭhā. **Yehā’yaṃ desito dhammoti** yehi sattahi

Sammāsambuddhehi ayaṃ sāsanaadhammo desito pavedito.

Dhammabhūtehi dhammakāyatāya dhammasabhāvehi, navalokuttaradhammato vā bhūtehi jātehi, dhammaṃ vā pattehi. **Tādibhīti** iṭṭhādīsu tādibhāvappattehi.

“**Cattāri ariyasaccāni**”ti-ādinā tehi desitaṃ dhammaṃ dasseti. Tattha **cattārīti** gaṇanaparichedo. **Ariyasaccānīti** paricchinnadhammadassanaṃ. Vacanatthato pana ariyāni ca avitathatṭhena saccāni cāti ariyasaccāni, ariyassa vā Bhagavato saccāni tena desitattā, ariyabhāvakarāni vā saccānīti ariyasaccāni. Kucchitabhāvato tucchabhāvato ca **dukkhaṃ**, upādānakkhandhapaṇcakaṃ. Taṃ dukkhaṃ samudeti etasmāti **samudayo**, taṇhā. Kilese mārento gacchati, nibbānatthikehi maggiyatīti vā **maggo**, sammādiṭṭhi-ādayo aṭṭha dhammā. Saṃsāracārasaṅkhāto natthi ettha rodho, etasmīṃ vā adhigate puggalassa rodhābhāvo hoti, nirujjhati dukkhametthāti vā **nirodho**, nibbānaṃ. Tenāha “dukkhasaṅkhayo”ti. Ayamettha saṅkhalo, vitthāro pana **visuddhimagge**¹ vuttanayeneva veditabbo.

Yasminti yasmiṃ nirodhe nibbāne adhigate. **Nivattateti** ariyamaggabhāvanāya satī² **anantakaṃ** apariyantaṃ imasmiṃ saṃsāre jāti-ādidukkhaṃ na pavattati ucchiṃjati, so nirodhoti ayaṃ dhammabhūtehi Sammāsambuddhehi

1. Visuddhi-Ṭṭha 2. 139 piṭṭhādīsu.

2. Ariyamaggabhāvanāya appavattati (Sī)

desito dhammoti yojanā. **“Bhedā”**ti-ādinā “rogo¹ diṭṭho”ti dukkhapariññāya
 sūcitam attano arahattappattiṃ sarūpato dasseti. “Yasmim nibbattate
 dukkhan”ti pana pāṭhe sakalagāthāya tatthāyaṃ yojanā—**yasmim**
 khandhādipaṭipāṭisaññite saṃsāre idam anantakam jāti-ādidukkham
 nibbattam, so ito dukkhappattito añño punappunam bhavanabhāvato²
 punabbhavo. Imassa jīvitindriyassa saṅkhayā kāyasaṅkhātassa
 khandhapañcakassa bhedā vināsā uddham natthi, tasmā sabbadhi sabbehi
 kilesehi sabbehi bhavehi suṭṭhu vimutto visamyutto amhīti.

Sarabhaṅgaththeragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ārogo (Sī, I)

2. Añño punappunabhavato (Sī) añño punappunabhāvato (I)

8. Aṭṭhakanipāta

1. Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā

Aṭṭhakanipāte **kammaṃ bahukanti**-ādikā āyasmato Mahākaccāyanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle gahapatimahāsālakule nibbattitvā vuddhippatto ekadivasam Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthārā saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ vibhajantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā sayampi taṃ ṭhānaṃ patthento paṇidhānaṃ katvā dānādīni puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Sumedhassa Bhagavato kāle vijjādharo hutvā ākāseṇa gacchanto Satthāraṃ Himavantapabbate ekasmiṃ vanasaṇḍe nisinnaṃ disvā pasannamānaso kaṇikārapupphehi pūjaṃ akāsi.

So tena puññakammena aparāparaṃ sugatīsuveva parivattento Kassapadasabalassa kāle Bārāṇasiyaṃ kulaghare nibbattitvā parinibbute Bhagavati Suvaṇṇacetiyakaraṇaṭṭhāne satahassagghanikāya suvaṇṇiṭṭhakāya pūjaṃ katvā “Bhagavā mayhaṃ nibbattanibbattaṭṭhāne sarīraṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ hotū”ti patthanaṃ akāsi.

Tato yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ Buddhuppāde Ujjeniyaṃ rañño¹ Caṇḍapajjotassa purohitagehe nibbatti, tassa nāmaggaṇadivase mātā “mayhaṃ putto suvaṇṇavaṇṇo, attano nāmaṃ gahetvā āgato”ti **Kaṇicanamāṇavot**veva nāmaṃ akāsi. So vuddhimanvāya tayo vede uggahetvā pitu accayena purohitaṭṭhānaṃ labhi. So gottavasena **Kaccāyanoti** paññāyittha. Taṃ rājā Caṇḍapajjoto Buddhuppādaṃ sutvā “ācariya tvaṃ tattha gantvā Satthāraṃ idhānehi”ti pesesi. So attatṭhamo Satthu santikaṃ upagato tassa Satthā dhammaṃ deseti, desanāpariyosāne so sattahi janehi saddhiṃ saha paṭisambhidāhi arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

1. Udenarañño (Sī)

2. Khu 4. 113 piṭṭhādīsu.

“Padumuttaro nāma Jino, anejo ajitaṃ jayo.
 Satasahassee kappānaṃ, ito uppajji nāyako.
 Vīro kamalapattakkho, sasaṅkavimalānāno.
 Kanakācalasaṅkāso, ravidittisamappabho.
 Sattanettamanohārī, varalakkhaṇabhūsito.
 Sabbavākyapathātīto, manujāmarasakkato.
 Sambuddho bodhayaṃ satte, vāgīso madhurassaro.
 Karuṇānibandhasantāno, parisāsu visārado.
 Deseti madhuraṃ dhammaṃ, catusaccūpasamhitāṃ.
 Nimugge mohapaṅkamhi, samuddharati paṇīne.
 Tadā ekacaro hutvā, tāpaso Himavālayo.
 Nabhasā mānusaṃ lokaṃ, gacchanto jinamaddasaṃ.
 Upecca santikaṃ tassa, assosiṃ dhammadesanaṃ.
 Vaṇṇayantassa vīrassa, sāvakassa mahāguṇaṃ.
 Saṃkhittena mayā vuttaṃ, vitthārena pakāsayaṃ.
 Parisaṃ mañca toseti, yathā Kaccāyano ayaṃ.
 Nāhaṃ evamidhekaccaṃ, aññaṃ passāmi sāvakaṃ.
 Tasmā’tadagge esaggo, evaṃ dhāretha bhikkhavo.
 Tadāhaṃ vimhito hutvā, sutvā vākyāṃ manoramāṃ.
 Himavantāṃ gamitvāna, āhitvā pupphasaṅcayaṃ.
 Pūjetvā lokasaraṇaṃ, taṃ tñānamabhipatthayiṃ.
 Tadā mamāsayaṃ ñatvā, byākāsi sa raṇaṇjaho.
 Passathetaṃ isivaraṃ, niddhantakanakattacaṃ.
 Uddhaggaḷomaṃ pīṇaṃsaṃ, acalaṃ pañjaliṃ tñitaṃ.
 Hāsaṃ supuṇṇanayanaṃ, Buddhavaṇṇagatāsayaṃ.
 Dhammajaṃ uggahadayaṃ, amatāsittasannibhaṃ.

Kaccānassa guṇaṃ sutvā, taṃ ṭhānaṃ patthayaṃ ṭhito.

Anāgatamhi addhāne, Gotamassa Mahāmune.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.

Kaccāno nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Bahussuto mahāñāṇī, adhippāyavidū mune.

Pāpuṇissati taṃ ṭhānaṃ, yathāyaṃ byākato mayā.

Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Duve bhava saṃsarāmi, devatte atha mānuse.

Aññaṃ gatiṃ na gacchāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Duve kule pajāyāmi, khattiye atha brāhmaṇe.

Nīce kule na jāyāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Pacchime ca bhava dāni, jāto Ujjeniyaṃ pure.

Pajjotassa ca caṇḍassa, purohitadijādhino.

Putto Tiriṭivacchassa, nipuṇo vedapārāgū.

Mātā ca Candimā nāma, kaccānohaṃ varattaco.

Vīmaṃsanatthaṃ Buddhassa, bhūmipālena pesito.

Disvā mokkhapuradvāraṃ, nāyakaṃ guṇasañcayaṃ.

Sutvā ca vimalaṃ vākyāṃ, gatipaṅkavisosanaṃ.

Pāpuṇiṃ amataṃ santaṃ, seschi saha sattahi.

Adhippāyavidū jāto, Sugatassa mahāmate.

Ṭhapito etadagge ca, susamiddhamanoratho.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Atha Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva dvaṅgulamattakesamassukā iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā¹ viya ahesuṃ. Evaṃ thero sadatthaṃ nipphādetvā “bhante rājā pajjoto

1. Vassasatikattherā (sabbattha)

tumhākaṃ pāde vandituṃ dhammañca sotuṃ icchatī”ti Satthu ārocesi. Satthā “tvaṃyeva bhikkhu tattha gaccha, tayi gatepi rājā pasīdissatī”ti āha. Thero Satthu ānāya attatṭhamo tattha gantvā rājānaṃ pasādetvā avantīsu sāsanaṃ patiṭṭhāpetvā puna Satthu santikameva gato. So ekadivasam sambahule bhikkhū samaṇadhammaṃ pahāya kammārāme saṅgaṇikārāme rasataṇhānugate ca pamādavihārino disvā tesam ovādasena—

494. “Kammaṃ bahukaṃ na kāraye, parivajjeyya janaṃ na uyyame.
So ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhādhivāho.

495. Paṅkoti hi naṃ avedayuṃ, yāyaṃ vandanapūjanā kulesu.
Sukhumaṃ sallam durubbhaṃ, sakkāro kāpurisena dujjaho”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **kammaṃ bahukaṃ na kārayeti** navāvāsakārāpanādim samaṇadhammakaraṇassa paribandhabhūtaṃ¹ mahantaṃ navakammaṃ na paṭṭhapeyya, khuddakaṃ appasamārambhaṃ khaṇḍaphullapaṭisaṅkharāṇādim Satthu vacanapaṭipūjanatthaṃ kātabbameva. **Parivajjeyya jananti** gaṇasaṅgaṇikavasena janaṃ vivajjeyya. Jananti vā yādisaṃ saṃsevato bhajato payirupāsato kusalā dhammā parihāyanti, akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tādisaṃ akalyāṇamittabhūtaṃ janaṃ parivajjeyya. **Na uyyameti** paccayuppādanatthaṃ kulasaṅgaṇhanavasena na vāyameyya, tasmā **so ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhādhivāho**ti yo² rasānugiddho rasataṇhāvasiko bhikkhu paccayuppādanapasuto, so kulasaṅgaṇhanatthaṃ ussukko, tesu sukhitesu sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā yogaṃ³ āpajjati, yo sukhādhivāho samathavipassanāmaggaṇḍhanibbānasukhāvaho sīlādi-attho, taṃ riñcati pajahati, ekaṃsena attānaṃ tato viveceṭīti attho.

Evam paṭhamagāthāya “kammārāmataṃ saṅgaṇikārāmataṃ paccayagedhañca vajjethā”ti ovaditvā idāni sakkārābhilāsaṃ garahanto dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho—yā ayaṃ bhikkhāya upagatānaṃ pabbajitānaṃ kulesu gehavāsīhi guṇasambhāvanāya karīyamānā vandanā pūjanā ca, yasmā

1. Paripanthabhūtaṃ (Sī, I)

2. Sukhādhivāho yo (Sī, I)

3. Uyyogam (Sī, I)

taṃ abhāvitattānaṃ osīdāpanaṭṭhena malinabhāvakaraṇaṭṭhena ca “**paṅko** kaddamoti buddhādayo ariyā **pavedayum**¹ abbhaññaṃsu pavedesuṃ vā, yasmā ca apariññātakkhandhānaṃ andhaputhujjanānaṃ sakkārābhilāsaṃ duviññeyyasabhāvatāya pīlājananato anto tudanato duruddharaṇato ca **sukhumam sallam durubbaham** pavedayum¹, tato eva sakkāro kāpurisena **dujjaho** duppajaheyyo tassa pahānapaṭipattiyā appaṭipajjanato. Sakkārābhilāsappahānena hi sakkāro pahīno hoti, tasmā tassa pahānāya āyogo karaṇīyoti dasseti.

496. “Na parassu’panidhāya, kammaṃ maccassa pāpakam.
Attanā taṃ na seveyya, kammabandhū hi mātiyā.

497. Na pare vacanā coro, na pare vacanā muni.
Attā ca naṃ yathā vedi, devāpi naṃ tathā vidū.

498. Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāmase.
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

499. Jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo.
Paññāya ca alābhena, vittavāpi na jīvati.

500. Sabbaṃ suṇāti sotena, sabbaṃ passati cakkhunā.
Na ca diṭṭhaṃ sutam dhīro, sabbaṃ ujjhītumarahati.

501. Cakkhumā’ssa yathā andho, sotavā badhiro yathā.
Paññavā’ssa yathā mūgo, balavā dubbaloriva.
Atha atthe samuppanne, sayetha matasāyikan”ti—

imā cha gāthā rañño pajjotassa ovādavasena abhāsi. So kira brāhmaṇe saddahitvā pasughātayaññaṃ² kāreti, kammaṃ asodhetvāva acore corasaññāya³ daṇḍeti, attakaraṇe ca⁴ assāmike sāmike karoti, sāmike ca assāmike. Tato naṃ thero vivecetum “**na parassā**”ti-ādinā cha gāthā abhāsi.

1. Avedayum (Sī, I)

3. Corasañño (Sī, I)

2. Pasughātayañña (Sī, I)

4. Atthakaraṇe ca (Sī, I)

Tattha **na parassu'panidhāya, kammaṃ maccassa pāpakanti** parassa maccassa sattassa upanidhāya uddissa kāraṇaṃ katvā pāpakam vadhābandhādikammaṃ na seveyya, parena na kārāpeyyāti attho. **Attanā taṃ na seveyyāti** attanāpi taṃ pāpakam na kareyya. Kasmā? **Kammabandhū hi mātiyā** ime mātiyā maccā kammaḍāyādā, tasmā attanā ca kiñci pāpakammaṃ na kareyya, parenapi na kārāpeyyāti attho.

Na pare vacanā coroti attanā coriyaṃ akatvā paravacanā parassa vacanamattena coro nāma na hoti, tathā **na pare vacanā muni** parassa vacanamattena muni suvisuddhakāyavacīmanasamācāro na hoti. Ettha hi **pareti** vibhatti-alopaṃ katvā niddeso. Keci pana “paresanti vattabbe pareti saṃ-kāralopaṃ¹ katvā niddiṭṭhan”ti vadanti. **Attā ca naṃ yathā vedīti** naṃ sattam tassa attā cittam yathā “aham² parisuddho, aparisuddho vā”ti yāthāvato avedi jānāti³. **Devāpi naṃ tathā vidūti** visuddhivā upapattidevā ca tathā vidū vidanti jānanti, tasmā sayam tādīsā devā ca pamāṇam suddhāsuddhānaṃ suddhāsuddhabhāvajānane, na ye keci icchādosaparetā sattāti adhippāyo.

Pareti paṇḍite ṭhapetvā tato aññe, kusalākusalasāvajjānavajjam kammaṃ kammaphalaṃ⁴ kāyassa asubhataṃ saṅkhārānaṃ aniccataṃ ajānantā idha pare nāma. Te **mayametta** imasmim jīvaloke **yamāma** uparamāma, “satataṃ samitaṃ maccu santikaṃ gacchāmā”ti na jananti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye ca tattha paṇḍitā “mayam maccu samīpaṃ gacchāmā”ti vijānantīti. **Tato sammanti medhagāti** evaṃ hi te jānantā medhagānaṃ paravihiṃsanānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti, attanā pare ca aññe na medhanti na bādhentīti attho. Tvaṃ pana jīvitanimittaṃ acore core karontopi daṇḍanena, sāmike assāmike karontopi dhanajāniyā bādhasi paññāvekallato. Tathā akarontopi **jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo** parikkhīṇadhanopi sappaññajātiko itarītarasantosena santuṭṭho anavajjāya jīvikāya jīvatiyeva. Tassa hi jīvitaṃ nāma. Tenāha Bhagavā “paññājīvim jīvitaṃhu seṭṭhan”ti⁵. Dummedhapuggalo pana

1. Sa-kāralopaṃ (Sī, I)

2. Ayaṃ (I, Ka)

3. Anveti ājānāti (Sī)

4. ...sāvajjānavajjakammaphalaṃ (Sī, I)

5. Saṃ 1. 39, 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

paññāya ca alābhena¹ diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca atthaṃ virādhento vittavāpi na jīvati garahādipavattiyā jīvanto nāma na hoti, anupāyaññutāya² yathādhigataṃ dhanam nāsento jīvitampi sandhāretum na sakkotiyeva.

Imā kira catassopi gāthā thero supinantena³ rañño kathesi. Rājā supinaṃ disvā theram namassantoyeva pabujjhivā pabhātāya rattiyā theram upasaṅkamitvā vanditvā attanā diṭṭhanīyāmena supinaṃ kathesi. Tam sutvā thero tā gāthā paccanubhāsivā “**sabbaṃ suṇāti**”ti-ādinā dvīhi gāthāhi rājānaṃ ovadi. Tattha **sabbaṃ suṇāti sotenāti** idha sotabbaṃ saddam āpāthagataṃ sabbaṃ subhāsitaṃ dubbhāsitañca abadhiro sotenā suṇāti. Tathā sabbaṃ rūpaṃ sundaram asundarampi cakkhunā⁴ anandho passati, ayamindriyānaṃ sabbhāvo. Tattha pana **na ca diṭṭham sutam dhīro, sabbaṃ ujjhītunti** ca nidassanamattametam. Yam hi tam diṭṭham sutam vā⁵, na tam sabbaṃ dhīro sappañño ujjhītuṃ pariccajituṃ gahetuṃ vā arahati. Guṇāguṇam pana tattha upaparikkhitvā ujjhītabbameva ujjhītuṃ gahetabbañca gahetuṃ arahati, tasmā **cakkhumā’ssa yathā andho** cakkhumāpi samāno ujjhītabbe diṭṭhe andho yathā assa apassanto viya bhaveyya, tathā ujjhītabbe sute sotavāpi badhiro yathā assa asuṇanto viya bhaveyya. **Paññavā’ssa yathā mūgoti** vicāraṇapaññāya paññavā vacanakusalopi avattabbe mūgo viya bhaveyya. **Balavā** thāmasampannopi akattabbe dubbaloriva, rakāro padasandhikaro, asamattho viya bhaveyya. **Atha atthe samuppanne, sayetha matasāyikanti** attanā kātabbakicce uppanne upaṭṭhite matasāyikaṃ sayetha, matasāyikaṃ sayitvāpi tam kiccaṃ tīretabbameva, na virādhetaṃ. Atha vā **atha atthe samuppanneti** attanā akaraṇīye atthe kicce uppanne upaṭṭhite matasāyikaṃ sayetha, matasāyikaṃ sayitvāpi tam na kātabbameva. Na hi paṇḍito ayuttam kātumarahatīti evam therena ovadito rājā akattabbaṃ pahāya kātabbeyeva yuttappayutto ahoṣīti.

Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abhāvena (Sī, I)

3. Supinante (Sī, I)

4. Cakkhumā (Sī)

2. Anupacitapaññatāya (Sī)

5. Diṭṭham sutam mutam vā (Sī)

2. Sirimittattheragāthāvaṇṇanā

Akkodhanoti-ādikā āyasmato Sirimittattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ
 kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe
 Mahaddhanakuṭumbikassa putto hutvā nibbatti, **Sirimittoti** laddhanāmo.
 Tassa kira mātā Siriguttassa bhaginī. Tassa vatthu
Dhammapadavaṇṇanāyaṃ¹ āgatameva. So Siriguttassa bhāgineyyo Sirimitto
 vayappatto Satthu dhanapāladamane laddhappasādo pabbajitvā vipassanāya
 kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ patto ekadivasam pātimokkham
 uddisituṃ āsanaṃ abhiruhitvā cittabījanaṃ gahetvā nisinno bhikkhūnaṃ
 dhammaṃ kathesi. Kathento ca uḷāratāre guṇe vibhajitvā dassento—

502. “Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.

Sa ve tādisako bhikkhu, evaṃ pecca na socati.

503. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.

Guttadvāro sadā bhikkhu, evaṃ pecca na socati.

504. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.

Kalyāṇasīlo so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.

505. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.

Kalyāṇamitto so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.

506. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.

Kalyāṇapañño so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.

507. Yassa saddhā Tathāgate, acalā suppatiṭṭhitā.

Sīlaṇca yassa kalyāṇam, ariyakantaṃ pasamsitaṃ.

508. Saṃghe pasādo yassatthi, ujubhūtaṇca dassanaṃ.

Adaliddoti taṃ āhu, amoghaṃ tassa jīvitam.

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 275 piṭṭhādīsu.

509. Tasmā saddhañca sīlañca, pasādaṃ dhammadassanaṃ.

Anuyuñjetha medhāvī, saraṃ Buddhāna sāsanaṃ”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **akkodhanoti** akujjhanasīlo. Upaṭṭhite hi kodhuppattinimitte adhivāsanakhantiyaṃ thatvā kopassa anuppādako. **Anupanāhīti** na upanāhako, parehi kataṃ aparādhaṃ paṭicca “akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me”ti-ādinā¹ kodhassa anupanayhanasīlo.

Santadosapaṭicchādanalakkhaṇāya māyāya abhāvato **amāyo**.

Pisuṇavācāvirahitato **rittapesuṇo**. **Sa ve tādīsako bhikkhūti** so tathārūpo tathājātiko yathāvuttaguṇasamannāgato bhikkhu. Evaṃ yathāvuttapaṭipattiyā **pecca** paraloke na socati sokaṇimittassa abhāvato. Cakkhudvārādayo kāyadvārādayo ca guttā pihitā saṃvutā etassāti **guttadvāro**. **Kalyāṇasīloti** sundarasīlo suvisuddhasīlo. **Kalyāṇamittoti**—

“Piyo garubhāvaniyo, vattā ca vacanakkhamo.

Gambhīrañca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojaye”ti²—

evaṃ vibhāvitalakkhaṇo kalyāṇamitto etassāti kalyāṇamitto. **Kalyāṇapaññoti** sundarapañño. Yadipi paññā nāma asundarā natthi, niyyānikāya pana paññāya vasena evaṃ vuttaṃ.

Evamettha kodhādīnaṃ vikkhambhanavasena samucchedavasena ca akkodhanādimukhena puggalādhiṭṭhānāya gāthāya sammāpaṭipattim dassetvā idāni nipphattitalokuttarasaddhādi ke uddharitvā³ puggalādhiṭṭhānāya eva gāthāya sammāpaṭipattim dassento “**yassa saddhā**”ti-ādimāha. Tassattho—**yassa** puggalassa **Tathāgate** Sammāsambuddhe “itipi so Bhagavā”ti-ādinayappavattā maggenāgatasaddhā tato eva **acalā** avikampā suṭṭhu paṭiṭṭhitā. “Atthī”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Ariyakantanti** ariyānaṃ kantaṃ piyāyitaṃ bhavantarepi avijahanato. **Pasamsitanti** Buddhādīhi pasatṭhaṃ, vaṇṇitaṃ thomitaṃ atthīti yojanā. Taṃ panetaṃ sīlaṃ gahaṭṭhasīlaṃ

1. Khu 1. 13; Vi 3. 496; Ma 3. 192 piṭṭhesu.

2. Am 2. 422 piṭṭhe.

3. Nibbinditaṃ lokiyaasaddhādito uddharitvā lokuttarasaddhādi ke paṭiṭṭhapetvā (Sī, I)

pabbajitasīlanti duvidham. Tattha gahaṭṭhasīlaṃ nāma pañcasikkhāpadasīlaṃ, yaṃ gahaṭṭhena rakkhituṃ sakkā. Pabbajitasīlaṃ nāma dasasikkhāpadasīlaṃ upādāya sabbaṃ catupārisuddhisīlaṃ, tayidaṃ sabbampi akhaṇḍādibhāvena aparāmaṭṭhatāya “kalyāṇaṃ”ti veditabbaṃ.

Saṃghe pasādo yassatthīti “suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṃgho”ti-ādinā ariyasaṃghe pasādo saddhā yassa puggalassa atthi acalo suppaṭiṭṭhitoti ānetvā yojetabbaṃ. **Ujubhūtañca dassananti** diṭṭhivaṅkābhāvato kilesavaṅkābhāvato ca ujubhūtaṃ akuṭilaṃ ajimhaṃ kammassakatādassanañceva sappaccayanāmarūpadassanañcāti duvidhampi dassanaṃ yassa atthi acalaṃ suppaṭiṭṭhitanti yojanā. **Adaliddoti taṃ āhu** saddhādhanam sīladhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhananti imesaṃ suvisuddhānaṃ dhanānaṃ atthitāya “adaliddo”ti taṃ tādisaṃ puggalaṃ buddhādayo ariyā āhu. **Amoghaṃ tassa jīvitam** tassa tathārūpassa jīvitam diṭṭhadhammikādi-atthādhigamena amoghaṃ avañjham, saphalamevāti āhūti attho.

Tasmāti yasmā yathāvuttasaddhādiguṇasamannāgato puggalo “adaliddo amoghajīvito”ti vuccati, tasmā ahampi tathārūpo bhaveyyanti. **Saddhañca -pa- sāsanaṃ** “sabbapāpassa akaraṇaṃ”ti-ādinā¹ vuttaṃ Buddhānaṃ sāsanaṃ anussaranto kulaputto vuttappabhedaṃ saddhañceva sīlañca dhammadassanahetukaṃ dhamme sunicchayā vimokkhabhūtaṃ pasādañca anuyuñjeyya vaḍḍheyyāti.

Evam thero bhikkhūnaṃ dhammadesanāmukhena attani vijjamāne guṇe pakāsento aññaṃ byākāsi.

Sirimittattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 41; Dī 2. 42 piṭṭhesu.

3. Mahāpanthakatttheragāthāvaṇṇanā

Yadā paṭhamamaddakkhinti-ādikā āyasmato Mahāpanthakatttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare vibhavasampanno kuṭumbiyo hutvā ekadivasam Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa Sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā “bhante yaṃ bhikkhuṃ tumhe ito sattadivasamatthake ‘saññāvivaṭṭakusalānaṃ ayaṃ mama sāsane aggo’ti etadagge ṭhapyittha, ahampi imassa adhikārakammassa balena so bhikkhu viya anāgate ekassa Buddhassa sāsane aggo bhavyeyan”ti patthanaṃ akāsi. Kaniṭṭhabhātā panassa tatheva Bhagavati adhikārakammaṃ katvā manomayassa kāyassābhinimmānaṃ cetovivaṭṭakosallanti dvinnam aṅgānaṃ vasena vuttanayeneva paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā dvinnampi patthanaṃ anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate kappasatasahassamatthake Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa sāsane tumhākaṃ patthanaṃ samijjhissati”ti byākāsi.

Te ubhopi janā tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattiṃsu. Tattha Mahāpanthakassa antarākataṃ kalyāṇadhammaṃ na kathīyati. Cūḷapanthako pana Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā vīsati vassasahassāni odātakasiṇakammaṃ katvā devapure nibbatti. Apadāne¹ pana “Cūḷapanthako Padumuttarassa Bhagavato kāle tāpaso hutvā Himavante vasanto tattha Bhagavantaṃ disvā pupphacchattena pūjaṃ akāsi”ti āgataṃ². Tesāṃ devamanussesu saṃsaranānaṃyeva kappasatasahassaṃ atikkantaṃ. Atha amhākaṃ Satthā abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko Rājagahaṃ upanissāya Veḷuvane mahāvihāre viharati.

Tena ca samayena Rājagahe Dhanaseṭṭhissa dhītā attano dāsenā saddhiṃ santhavaṃ katvā nātakehi bhītā hatthasāraṃ gahetvā tena saddhiṃ palāyitvā aññattha vasantī taṃ paṭicca gabbhaṃ labhitvā paripakkagabbhā

1. Apare (Sī)

2. Āhu (Sī) Apadāna-Ṭṭha 2 Sīhāsaniyavaggavaṇṇanāyaṃ.

“nātigaharaṃ gantvā vijāyissāmi”ti gacchantī antarāmaggeyeva puttāṃ
 vijāyitvā sāmīnā nivattitā pubbe vasitaṭṭhāne vasantī puttassa panthe jātattā
Panthakoti nāmaṃ akāsi. Tasmim ādhāvitvā vidhāvitvā vicaraṇakāle tameva
 paṭicca dutiyaṃ gabbhaṃ paṭilabhitvā paripakkagabbhā pubbe
 vuttanayeneva antarāmagge puttāṃ vijāyitvā sāmīnā nivattitā jeṭṭhaputtassa
Mahāpanthakoti kaniṭṭhassa **Cūlapanthakoti** nāmaṃ katvā
 yathāvasitaṭṭhāneyeva vasantī anukkamena dārakesu vaḍḍhantesu tehi
 “amma ayyakakulaṃ no dassehi”ti nibundhiyamānā¹ dārake mātāpitūnaṃ
 santikaṃ pesesi. Tato paṭṭhāya dārakā Dhanasetṭhino gehe vaḍḍhanti. Tesu
 Cūlapanthako atidaharo, Mahāpanthako pana ayyakena saddhiṃ Bhagavato
 santikaṃ gato Satthāraṃ disvā saha dassanena paṭiladdhasaddho dhammaṃ
 sutvā upanissayasampannatāya pabbajitukāmo hutvā pitāmahaṃ āpucchi. So
 Satthu tamatthaṃ ārocetvā taṃ pabbājesi. So pabbajitvā bahuṃ
 Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā paripuṇṇavasso upasampajjitvā
 yonisomanasikārena kammaṃ karonto visesato catunnaṃ arūpajjhānānaṃ
 lābhī hutvā tato vuṭṭhāya vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Iti so
 saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggo jāto. So jhānasukhena phalasukhena
 vītināmento ekadivasaṃ attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
 adhigatasampattiṃ paṭicca sañjātasomanasso sīhanādaṃ nadanto—

510. “Yadā paṭhamamaddakkhim, Satthāramakutobhayaṃ.

Tato me ahu saṃvego, passitvā purisuttamaṃ.

511. Sirim hatthehi pādehi, yo paṇāmeyya āgataṃ.

Etādisaṃ so Satthāraṃ, ārādhelvā virādhaye.

512. Tadāhaṃ puttadāraṇca, dhanadhaññaṇca chaḍḍiyim.

Kesamassūni chedetvā, pabbajim anagāriyaṃ.

513. Sikkhāsājīvasampanno, indriyesu susaṃvuto.

Namassamāno Sambuddhaṃ, vihāsim aparājito.

1. Nibbandhiyamānā (Sī, I), nibuddhiyamānā (Ka)

514. Tato me paṇidhī āsi, cetaso abhipatthito.

Na nisīde muhuttampi, taṇhāsalle anūhate.

515. Tassa mevaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ.

Tisso vijjā anupattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

516. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ.

Arahā dakkhiṇeyyomhi, vippamutto nirūpadhi.

517. Tato ratyāvivasāne, sūriyuggamaṇaṃ pati.

Sabbaṃ taṇhaṃ visosetvā, pallaṅkena upāvisin”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **yadāti** yasmaṃ kāle. **Paṭhamanti** ādito. **Addakkhinti** passim. **Satthāraṇti** Bhagavantaṃ. **Akutobhayanti** nibbhayaṃ. Ayaṃ hettha attho—
sabbesaṃ bhaya hetūnaṃ bodhimūleyeva pahīnattā kutoci pi bhayābhāvato
akutobhayaṃ nibbhayaṃ catuvesārajjavīsāraḍaṃ
diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi veneyyānaṃ
yathārahamaṇusaṇato **Satthāraṇ** Sammāsambuddhaṃ mayhaṃ pitāmahena
saddhiṃ gantvā yāya velāya¹ sabbapaṭhamam passim, taṃ **purisuttamaṃ**
sadevake loke aggapuggalaṃ passitvā tato dassana hetu **tato** dassanato²
pacchā “ettakaṃ kālāṃ satthāraṃ duṭṭhaṃ dhammaṇca sotuṃ nālatthan”ti
mayhaṃ **samvego ahu** sahottappaṃ ṇāṇaṃ uppajji, uppanna samvego
panāhaṃ evaṃ cintesinti dasseti **siriṃ hatthehi**ti gāthāya. Tassattho—**yo**
vibhavatthiko puriso “upaṭṭhāyiko³ hutvā tava santike vasissāmī”ti
saviggahaṃ sirim sayane upagataṃ hatthehi ca pādehi ca koṭṭento
paṇāmeyya nīhareyya, **so** tathārūpo alakkhikapuriso etādisaṃ **Satthāraṇ**
Sammāsambuddhaṃ **ārādheta** imasmiṃ navame khaṇe paṭilabhitvā
virādhaye tassa ovādākaraṇena taṃ virajjheyya, ahaṃ panevaṃ na karomīti
adhippāyo. Tenāha **“tadāhaṃ -pa- anagāriyaṃ”**ti. Tattha **chaḍḍayinti**
pajahiṃ. “Chaḍḍiyaṃ”tipi pāṭho. Nanu ayaṃ thero dārapariggahaṃ akatvāva
pabbajito, so kasmā

1. Sāyaṃ velāyaṃ (Sī), sāya velāya (I)

2. Tato dassana hetu tato dassanato (Sī, I)

3. Uṭṭhāyiko (Sī, I)

“puttadāraṇca chaḍḍayin”ti avocāti? Yathā nāma puriso anibbattaphalameva rukkhaṃ chindanto acchinne tato laddhaphalehi parihīno nāma hoti. Evaṃsāmpadamidaṃ daṭṭhabbhaṃ.

Sikkhāsājīvasamāpannoti yā adhisīlasikkhā, tāya ca, yattha bhikkhū saha jīvanti, ekajīvikā sabhāgavuttino honti, tena Bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātena sājīvena ca samannāgato sikkhanabhāvena samaṅgībhūto, sikkhaṃ paripūrento sājīvaṇca avītikkamanto hutvā tadubhayaṃ sampādentoti attho. Tena suvisuddhe pātimokkhe sīle patiṭṭhitabhāvaṃ dasseti. **Indriyesu susaṃvutoti** manacchaṭṭhesu indriyesu suṭṭhu saṃvuto, rūpādivisayesu uppajjanakānaṃ abhijjhādīnaṃ pavattinivāraṇavasena satikavāṇena supihitacakkhādidvāroti attho. Evaṃ pātimokkhasaṃvara-indriyasaṃvarasīlasampattidassanena itarasīlāmpi atthato dassitameva hotīti thero attano catupārisuddhisīlasampadaṃ dassetvā **“namassamāno Sambuddhan”**ti iminā Buddhānussatibhāvanānuyogamāha. **Vihāsiṃ aparājito**ti kilesamārādīhi aparājito eva hutvā vihariṃ, yāva arahattappatti, tāva tehi anabhibhūto, aññadatthu te abhibhavanto eva vihāsinti attho.

Tatoti tasmā, yasmā suvisuddhasīlo Satthari abhippasanno kilesābhibhavanapaṭipattiyaṇca ṭhito¹, tasmā. **Paṇidhīti** paṇidhānaṃ. **Tato** vā cittābhinihāro. **Āsīti** ahosi. **Cetaso abhipatthitoti** mama cittaena icchito. Kīdiso pana soti āha **“na nisīde muhuttampi, taṇhāsalle anūhate”**ti. “Aggamaggasaṇḍāsena mama hadayato taṇhāsalle anuddhaṇe muhuttampi na nisīde nisajjaṃ na kappeyyan”ti evaṃ me cittābhinihāro ahosīti attho.

Evaṃ pana cittaṃ adhiṭṭhāya bhāvanaṃ bhāvayitvā² ṭhānacaṅkameheva rattiṃ vītināmento arūpasamāpattito vuṭṭhāya jhānaṅgamukhena vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **“tassa me”**ti-ādi. **Nirūpadhīti** kilesūpadhi-ādīnaṃ abhāvena nirupadhi. **Ratyāvivasāneti** rattibhāgassa

1. ...paṭipatti ca vaḍḍhitā (Sī), paṭipattiṇca vaḍḍhito (I)

2. Ārabhitvā (Sī, I)

vigamane vibhātāya rattiyā. **Sūriyuggamanam patīti** sūriyuggamanam lakkhaṇam katvā. **Sabbam taṇhanti** kāmataṇhādibhedam sabbam taṇhāsotam aggamaggena **visosetvā** sukkhāpetvā “taṇhāsalle anūhate na nisīde”ti paṭiññāya mocitattā¹. **Pallaṅkena upāvisinti** pallaṅkam ābhujitvā nisīdinti. Sesam uttānatthameva.

Mahāpanthakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Paṭiññāyameva ṭhitattā (Ka)

9. Navakanipāta

1. Bhūtattheragāthāvaṇṇanā

Navakanipāte **yadā dukkhanti**-ādikā āyasmato Bhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā **Senoti**¹ laddhanāmo viññutaṃ patto ekadivasam Satthāraṃ disvā pasannamānaso “usabhaṃ pavaraṃ”ti-ādinā catūhi gāthāhi abhitthavi.

So tena puñṇakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāketanagarassa dvāragāme² mahāvibhavassa seṭṭhissa putto hutvā nibbatti. Tassa kira seṭṭhino jātā jātā dārako baddhāghātena ekena yakkhena khādita, imassa pana pacchimabhavikattā bhūtā³ ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Yakkho pana Vessavaṇassa upatṭhānaṃ gato, puna nāgamāsi. Nāmakaraṇadivase cassa “evaṃ kate amanussā anukampantā parihareyyuṃ”ti **Bhūtoti** nāmaṃ akaṃsu. So pana attano puñṇabalena anantarāyo vadḍhi, tassa “tayo pāsādā ahesuṃ”ti-ādi sabbaṃ Yasassa kulaputtassa vibhavakittane viya veditabbaṃ. So viññutaṃ patto Satthari Sākete vasante upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gato Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā Ajakaraṇiyā nāma nadiyā tīre leṇe vasanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Usabhaṃ pavaraṃ vīraṃ, mahesiṃ vijitāvināṃ.
Suvāṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, ko disvā nappasīdati.

Himavāvā’parimeyyo, sāgarova duruttaro.
Tatheva jhānaṃ Buddhassa, ko disvā nappasīdati.

Vasudhā yathā’ppameyyā, cittā vanavaṭaṃsakā.
Tatheva sīlaṃ Buddhassa, ko disvā nappasīdati.

1. Sonoti (I)

3. Manussā appamattā hutvā (Sī, I)

2. Sāketanagare (Sī, I)

4. Khu 3. 126 piṭṭhe.

Anilañjasāsāṅkhubbho, yathā'kāso asaṅkhiyo.

Tatheva ñāṇaṃ Buddhassa, ko disvā nappasīdati.

Imāhi catugāthāhi, brāhmaṇo senasavhayo.

Buddhaseṭṭhaṃ thavitvāna, Siddhatthaṃ Aparājitaṃ.

Catunnavutikappāni, duggatiṃ nupapajjatha.

Sugatiṃ sukhasampattiṃ, anubhosimanappakaṃ.

Catunnavutito kappe, thavitvā Lokanāyakaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, thomanāya idaṃ phalaṃ.

Cātuddasamhi kappamhi, caturo āsumuggatā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ'ti.

Arahattaṃ pana patvā aparena samayena ñātīnaṃ anukampāya Sāketāṃ gantvā katipāhaṃ tehi upaṭṭhiyamāno añjanavane vasitvā puna attanā vasitaṭṭhānameva gantukāmo gamanākāraṃ dassesi. Ñātakā “idheva bhante vasatha, tumhepi na kilamissatha, mayampi puññaena vaḍḍhissāmā”ti therāṃ yācimsu. Thero attano vivekābhiraṭiṃ tattha ca phāsuvihāraṃ pakāseto—

518. “Yadā dukkhaṃ jarāmaraṇanti paṇḍito,

Aviddasū yattha sitā puthujjanā.

Dukkhaṃ pariññāya satova jhāyati,

Tato ratiṃ paramataraṃ na vindati.

519. Yadā dukkhassāvahaniṃ visattikaṃ,

Papañcasamghātadukkhādhivāhiniṃ.

Taṇhaṃ pahantvāna satova jhāyati,

Tato ratiṃ paramataraṃ na vindati.

520. Yadā sivaṃ dvecaturaṅgagāminam,
 Magguttamaṃ sabbakilesasodhanam.
 Paññāya passitva satova jhāyati,
 Tato ratim paramataram na vindati.
521. Yadā asokaṃ virajaṃ asaṅkhataṃ,
 Santaṃ padaṃ sabbakilesasodhanam.
 Bhāveti saññojanabandhanacchidaṃ,
 Tato ratim paramataram na vindati.
522. Yadā nabhe gajjati meghadundubhi,
 Dhārākulā vihagapathe samantato.
 Bhikkhū ca pabbhāragatova jhāyati,
 Tato ratim paramataram na vindati.
523. Yadā nadīnaṃ kusumākulānaṃ,
 Vicitta-vāneyya-vaṭaṃsakānaṃ.
 Tīre nisinno sumanova jhāyati,
 Tato ratim paramataram na vindati.
524. Yadā nisīthe rahitamhi kānane,
 Deve gaḷantamhi nadanti dāṭhino.
 Bhikkhū ca pabbhāragatova jhāyati,
 Tato ratim paramataram na vindati.
525. Yadā vitakke uparundhiya'ttano,
 Nagantare nagavivaram samassito.
 Vītaddaro vītakhilova jhāyati,
 Tato ratim paramataram na vindati.
526. Yadā sukhī malakhilasokanāsano,
 Niraggaḷo nibbanatho visallo.
 Sabbāsava byantikato va jhāyati,
 Tato ratim paramataram na vindati”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tatthāyaṃ padayojanāmukhena paṭhamagāthāya atthavaṇṇanā—
khandhānaṃ paripāko **jarā**. Bhedo **maraṇaṃ**. Jarāmarāṇasīsena cettha
jarāmarāṇavanto dhammā gahitā¹. “Tayidaṃ jarāmarāṇaṃ dukkhaṃ”ti
aviddasū yathābhūtaṃ ajānantā **puthujjanā yattha** yasmim
upādānakkhandhapañcake **sitā** paṭibandhā allīnā, taṃ “idaṃ dukkhaṃ,
ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya
parijānitvā idha imasmim sāsane **sato** sampajāno **paṇḍito** bhikkhu **yadā**
yasmim kāle lakkhaṇūpanijjhānena jhāyati. **Tato** vipassanāratito
maggaphalaratito ca **paramataraṃ** uttamataraṃ ratiṃ **na vindati**
nappaṭilabhati. Tenāha Bhagavā—

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānataṃ.

Pathabyā ekarajjena, saggassa gamanena vā.

Sabbalokādhipaccena, sotāpattiphalaṃ varan”ti².

Evam pariññābhisamayamukhena vivekaratiṃ dassetvā idāni
pahānābhisamayādimukhenapi taṃ dassetuṃ dutiyādikā tisso gāthā abhāsi.
Tattha **dukkhassāvahaninti** dukkhassa āyatiṃ pavattiṃ, dukkhassa
nipphattikanti attho. **Visattikanti** taṇhaṃ. Sā hi visatāti visattikā, visālāti
visattikā, visaṭāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃ haratīti visattikā,
visamvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā,
visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase
phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe vitthaṭāti visattikāti vuccati.
Papañcasamghātadukkhādhivāhininti sattasantānaṃ saṃsāre papañcenti
vitthārentīti papañcā, rāgādayo mānādayo ca. Te eva pavattidukkhassa
samghātattṭhena samghātā, sadarathapariḷāhasabhāvattā dukkhañcāti
papañcasamghātadukhaṃ, tassa adhivāhato³ nibbattanato
papañcasamghātadukkhādhivāhinī. Taṃ taṇhaṃ **pahantvānāti** ariyamaggena
samucchinditvā.

1. Jarāmarāṇavanto gahito (Sī, I)

2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

3. Avippahānato (Sī, I)

Sivanti khemaṃ, akhemakarānaṃ kilesānaṃ samucchindanena tehi anupaddutanti attho. Sammādiṭṭhi-ādināṃ vasena dvicaturaṅgo¹ hutvā ariye nibbānaṃ gametīti **dvecaturaṅgagāmināṃ**, gāthāsukhatthaṃ cettha vibhatti-alopo katoti daṭṭhabbaṃ. Rūpūpapattimaggādisu sabbesu maggesu uttamattā **magguttamaṃ**. Tenāha Bhagavā “maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho”²ti²ādi. Sabbehi kilesamalehi sattānaṃ sodhanato **sabbakilesasodhanaṃ**. **Paññāya passitvā** paṭivedhapaññāya bhāvanābhisamayavasena abhisamecca.

Sokahetūnaṃ abhāvato puggalassa ca sokābhāva hetuto natthi ettha sokoti **asokaṃ**. Tathā vigatarāgādirajattā **virajaṃ**. Na kenaci paccayena saṅkhatanti **asaṅkhatāṃ**. Sabbesaṃ kilesānaṃ sabbassa ca dukkhassa vūpasamabhāvato, saṃsāradukkhadditehi pajjitabbato³ adhigantabbato ca **santaṃ padaṃ**. Sabbehi kilesamalehi sattasantānassa sodhananimittato **sabbakilesasodhanaṃ**. **Bhāvetīti** sacchikiriyābhisamayavasena abhisameti. Bahukkhattum hi nibbānaṃ ārabha sacchikiriyābhisamayaṃ pavattentassa ālambake⁴ labbhamānavisesakaṃ ālambitabbe⁵ āropetvā evaṃ vuttaṃ. Saññojanasaṅkhātānaṃ bandhanānaṃ chedanato **saññojanabandhanacchidaṃ**. Nimittaṃ hettha kattubhāvena upacāritaṃ, yathā ariyabhāvakarāni saccāni ariyasaccānīti. Yathā purimagāthāsu yadā jhāyati, tadā tato ratim paramataraṃ na vindatīti yojanā. Evaṃ idha yadā bhāveti, tadā tato ratim paramataraṃ na vindatīti yojanā.

Evaṃ thero catūhi gāthāhi attānaṃ anupanetvāva catusaccapaṭivedhakittanena aññaṃ byākaritvā idāni attanā vasitaṭṭhānassa vivittabhāvena phāsutaṃ dassento “**yadā nabhe**”²ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **nabheti** ākāse. Siniddhagambhīranigghosatāya meghoyeva dundubhi **meghadundubhi**. Samantato paggharantīhi dhārāhi ākulāti **dhārākulā**. Vihagānaṃ pakkhīnaṃ gamanamaggattā **vihagapathe** nabheti yojanā. **Tatoti** jhānaratito.

1. Dvicaturaṅge (Sī, I) 2. Khu 1. 51 piṭṭhe Dhammapade.

3. Pajahitabbato (Sī)

4. Alabbhato (Sī, I)

5. Alabbhitabbe (Sī, I)

Kusumākulānanti tarūhi gaḷitakusumehi samohitānaṃ.

Vicittavāneyyavaṭaṃsakānanti vane jātattā vāneyyāni vanapupphāni, vicittāni vāneyyāni vaṭaṃsakāni etāsanti vicittavāneyyavaṭaṃsakā, nadiyo¹, tāsāṃ nānāvidhavanapupphavaṭaṃsakānanti attho.

Uttarimanussadhamavasena sundaro mano etassāti **sumano** jhāyati.

Nisītheti rattiyaṃ. **Rahitamhīti** janasambādhavirahite vivitte. **Deveti** meghe. **Gaḷantamhīti** vuṭṭhidhārāyo paggharante vassante. **Dāṭhinoti** sīhabyagghādayo paṭipakkhasattā. Te hi dāṭhāvudhāti² “dāṭhino”ti vuccanti, **nadanti dāṭhinoti** idampi janavivekadassanattameva gahitaṃ.

Vitakke uparundhiya’ttanoti attasantānapariyāpannatāya attano kāmavitakkādike micchāvitakke paṭipakkhabalena nisedhetvā. Attanoti vā idaṃ vindatīti iminā yojetabbaṃ “tato ratim paramataraṃ attanā na vindatī”ti. **Nagantareti** pabbatantare. **Nagavivaranti** pabbataguhaṃ pabbhāraṃ vā. **Samassitoti** nissito upagato. **Vītaddaroti** vigatakilesadaratho. **Vītakhiloti** pahīnacetokhilo.

Sukhīti jhānādisukhena sukhito. **Malakhilasokanāsanoti** rāgādīnaṃ malānaṃ pañcannaṃ ca cetokhīlānaṃ nātiviyogādihetukassa sokassa ca pahāyako. **Niraggaḷoti** aggaḷaṃ vuccati avijjā nibbānapurapavesanivāraṇato, tadabhāvato niraggaḷo. **Nibbanathoti** nitaṇho. **Visalloti** vigatarāgādisallo. **Sabbosaveti** kāmāsavādike sabbepi āsave. **Byantikato** byantikatāvī ariyamaggena vigatante katvā ṭhito diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ yadā jhāyati, tato jhānaratito paramataraṃ ratim na vindatīti yojanā. Evaṃ pana vatvā thero ajakaraṇītīrameva gato.

Bhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vaṭaṃsakāyo (Sī), vaṭaṃsakādayo (I)

2. Tehi dāṭhāhi vuyhantīti (Sī, I)

10. Dasakanipāta

1. Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā

Dasakanipāte **aṅgārinoti**-ādikā āyasmato Kāḷudāyittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarabuddhassa kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto Satthu dhammadesanaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhum kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tajjaṃ¹ abhinīhārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So yāvajjivaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bodhisattassa mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇadivase Kapilavatthusmiṇyeva amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi, bodhisattena saddhiṃ ekadivasamiṇyeva jātoti taṃdivasamiṇyeva naṃ dukūlacumbaṇe nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānaṃ nayimsu. Bodhisattena hi saddhiṃ Bodhirukkho Rāhulamātā cattāro nidhī Ārohaniyahatthī Assakaṇḍako² Channo Kāḷudāyīti ime satta ekadivasamiṇyeva jātattā saha jātā nāma ahesuṃ. Athassa nāmaggaṇadivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātattā³ **Udāyī**veva nāmaṃ akaṃsu, thokaṃ kāḷadhātukattā pana **Kāḷudāyī**ti paññāyittha. So bodhisattena saddhiṃ kumārakīḷaṃ kīḷanto vuddhiṃ agamāsi.

Aparabhāge Lokanāthe mahābhiniikkhamanaṃ nikkhamitvā anukkamena sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke Rājagahaṃ upanissāya Veḷuvane viharante Suddhodanamahārājā taṃ pavattiṃ sutvā purisasahassaparivāraṃ ekaṃ amaccaṃ “puttaṃ me idhānehi”ti pesesi. So dhammadesanāvelāya Satthu santikaṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā sapariso arahattaṃ pāpuṇi. Atha ne Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāreti. Sabbe taṅkhaṇamiṇyeva iddhi mayapattacīvaradharā vassasatṭhikattherā viya ahesuṃ. Arahattaṃ pattato paṭṭhāya pana ariyā majjhattāva honti, tasmā rañño pahitasāsaṇaṃ Dasabalassa na kathesi. Rājā “neva gatabalakoṭṭhako āgacchati, na sāsanaṃ suyyatī”ti aparampi amaccaṃ

1. Tadattthaṃ (Sī, I)

2. Kanthako (Sī, I)

3. Jātoti (Am-Ṭṭha 1. 234 piṭṭhe.)

purisasahassena pesesi. Tasmimpi tathā paṭipanne aparanti evaṃ navahi amaccehi saddhiṃ nava purisasahassāni pesesi, sabbe arahattaṃ patvā tuṇhī ahesuṃ.

Atha rājā cintesi “ettakā janā mayi sinehābhāvena Dasabalassa idhāgamanatthāya na kiñci kathayim̐su, ayaṃ kho pana Udāyī Dasabalena samavayo sahapamsukīlīko, mayi ca sineha vā, imaṃ pesessāmi”ti taṃ pakkosāpetvā “tāta tvaṃ purisasahassaparivāro Rājagahaṃ gantvā dasabalaṃ ānehī”ti vatvā pesesi. So pana gacchanto “sacāhaṃ deva pabbajituṃ labhissāmi, evāhaṃ Bhagavantaṃ idhānessāmi”ti vatvā “yaṃ kiñci katvā mama puttaṃ dassēhī”ti vutto Rājagahaṃ gantvā Satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā saparivāro arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāve paṭiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Padumuttarabuddhassa, Lokajetṭhassa tādino.

Addhānaṃ paṭipannassa, carato cārikaṃ tadā.

Suphullaṃ padumaṃ gayha, uppalaṃ Mallikañcahaṃ.

Paramannaṃ gahetvāna, adāsīṃ Satthuno ahaṃ.

Paribhuñji Mahāvīro, paramannaṃ subhojanaṃ.

Taṃca pupphaṃ gahetvāna, janassa sampadassayi.

Itṭhaṃ kantaṃ piyaṃ loke, jalajaṃ pupphamuttamaṃ.

Sdukkaraṃ kataṃ tena, yo me pupphaṃ adāsidaṃ.

Yo pupphamabhiropesi, paramannañcadāsi me.

Tamaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Dasa aṭṭha cakkhattuṃ so, devarajjaṃ karissati.

Uppalaṃ padumañcāpi, Mallikañca taduttari.

Assa puñṇavipākena, dibbagandhasamāyutaṃ.

Ākāse chadanaṃ katvā, dhārayissati tāvade.

1. Khu 3. 95 piṭṭhādīsu.

Pañcavīsaticcikkhattuṃ ca, cakkavattī bhavissati.
Pathabyā rajjaṃ pañcasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Sakakammābhiraddho so, sukkamūlena codito.
Sakyānaṃ nandijanano, ñātibandhu bhavissati.

So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito.
Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.

Paṭisambhidamanuppattaṃ, katakiccamanāsavaṃ.
Gotamo lokabandhu taṃ, etadagge ṭhapessati.

Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi.
Udāyī nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Rāgo doso ca moho ca, māno makkho ca dham̐sito.
Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

Tosayim̐ cāpi Sambuddhaṃ, ātāpī nipako ahaṃ.
Pasādito ca Sambuddho, etadagge ṭhapesi maṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā"ti.

Arahattaṃ pana patvā “na tāvāyaṃ Dasabalassa kulanagaraṃ gantuṃ
kālo, vasante pana upagate pupphitesu vanasaṇḍesu haritaṭiṇasañchannāya
bhūmiyā gamanakālo bhavissati”ti kālāṃ paṭimānento vasante sampatte
Satthu kulanagaraṃ gantuṃ gamanamaggavaṇṇaṃ saṃvaṇṇento—

527. “Aṅgārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanaṃ vipphāya.
Te accimantova pabhāsanti,
Samayo Mahāvīra bhāgī rasānaṃ.

528. Dumāni phullāni manoramāni,
 Samantato sabbadisā pavanti.
 Pattam pahāya phalamāsasānā,
 Kālo ito pakkamanāya vīra.
529. Nevā'tisītam na panā'ti-uṇham,
 Sukhā utu addhaniyā bhadante.
 Passantu tam Sākiyā Koḷiyā ca,
 Pacchāmukham Rohiniyam tarantam.
530. Āsāya kasate khetam, bījam āsāya vappati.
 Āsāya vāṇijā yanti, samuddam dhanahārakā.
 Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu.
531. Punappunam ceva vapanti bījam,
 Punappunam vassati devarājā.
 Punappunam khetam kasanti kassakā,
 Punappunam dhaññamupeti raṭṭham.
532. Punappunam yācanakā caranti, punappunam dānapatī dadanti.
 Punappunam dānapatī daditvā, punappunam saggamupenti ṭhānam.
533. Vīro have sattayugam puneti,
 Yasmiṃ kule jāyati bhūripaṇṇo.
 Maññāmaham Sakkati devadevo,
 Tayā hi jāto Muni saccanāmo.
534. Suddhodano nāma pitā mahesino,
 Buddhassa mātā pana māyanāmā.
 Yā bodhisattam parihariya kucchinā,
 Kāyassa bheda tidivamhi modati.
535. Sā Gotamī kālakatā ito cutā,
 Dibbehi kāmehi samaṅgibhūtā.
 Sā modati kāmagaṇehi pañcahi,
 Parivāritā devagaṇehi tehi.

536. Buddhassa puttomhi asayhasāhino,
 Aṅgīrasassa'ppaṭimassa tādino.
 Pitupitā mayhaṃ tuvaṃ'si Sakka,
 Dhammena me Gotama ayyakosī'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **aṅgārino**ti aṅgārāni viyāti aṅgārāni, rattapavāḷavaṇṇāni rukkhānaṃ pupphapallavāni, tāni etesaṃ santīti aṅgārino, atilohitakusumakisalayehi aṅgāravuṭṭhisamparikiṇṇā viyāti attho. **Idānī**ti imasmim kāle. **Dumā**ti rukkhā. Bhadanteti bhaddaṃ ante etassāti bhadanteti ekassa dakārassa lopaṃ katvā vuccati, guṇavisesayutto, guṇavisesayuttānañca aggabhūto Satthā. Tasmā bhadanteti Satthu ālapanāṃ. Paccattavacanañcetaṃ ekāraṇtaṃ “sukaṭe paṭikamme sukhe dukkhepi ce”¹ti ādisu viya. Idha pana sambodhanatthe daṭṭhabbaṃ. Tena vuttaṃ “bhadanteti ālapanā”ti. “Bhaddasaddasamānatthaṃ padantaramekan”ti keci. Phalāni esantīti **phalesino**. Acetanepi hi² sacetanakiriyamāropetvā voharanti, yathā kulaṃ patitukāmaṃti, phalāni gahetumāraddhā sampattiphalagahaṇakālāti attho. **Chadanaṃ vippahāyā**ti purāṇapaṇṇāni pajahitvā sampannapaṇḍupalāsāti attho. **Teti dumā**. **Accimantova pabhāsayaṇtī**ti dīpasikhāvanto viya jalita-aggī viya vā obhāsayaṇti sabbā disāti adhippāyo. **Samayoti** kālo, “anuggahāyā”ti vacanaseso. **Mahāvīrā**ti mahāvikkanta. **Bhāgī rasānanti** attharasādīnaṃ bhāgī. Vuttañhetāṃ dhammasenāpatinā “bhāgī vā Bhagavā attharasassa dhammarasassā”ti-ādi³. Mahāvīra bhāgīti ca idampi dvayaṃ sambodhanavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Bhāgīrathānanti⁴ pana pāṭhe Bhagīratho nāma ādirājā. Tabbaṃsajātātāya⁵ Sākiyā Bhāgīrathā, tesāṃ Bhāgīrathānaṃ upakāratthanti adhippāyo.

Dumānīti līṅgavipallāsena vuttaṃ, dumā rukkhāti attho. **Samantato sabbadisā pavantī**ti samantato sabbabhāgato sabbadisāsu ca phullāni, tathā phullattā eva sabbadisā pavanti gandhaṃ vissajjenti. **Āsamānā**ti

1. Jīveti (Ka)

3. Khu 8. 26. piṭṭhe Cūḷaniddese.

5. Ādirājāti jānitabbaṃ, sajātītāya (Sī)

2. Acetanehi (Sī), acetanepi (I, Ka)

4. Bhāgīrathānanti (Ka)

āsīsantā gahitukāmā, evaṃ rukkhasobhāya gamanamaggassa rāmaṇeyyatāṃ dassetvā idāni **“nevā’tisītan”**ti-ādinā utusampattiṃ dasseti. **Sukhāti** nātisītanāti-uṇhabhāveneva sukhā iṭṭhā. **Utu addhanīyāti** addhānagamanayoggā utu. **Passantu taṃ Sākiyā Koḷiyā ca, pacchāmukhaṃ Rohiniyaṃ tarantanti** Rohinī nāma nadī Sākiyakoliyajanapadānaṃ antare uttaradisato dakkhiṇamukhā sandati, Rājagahaṃ cassā puratthimadakkhiṇāya disāya, tasmā Rājagahato Kapilavatthum gantum taṃ nadim tarantā pacchāmukhā hutvā taranti. Tenāha “passantu taṃ -pa-tarantan”ti. “Bhagavantaṃ pacchāmukhaṃ Rohinim nāma nadim atikkamantaṃ Sākiyakoliyajanapadavāsino passantū”ti Kapilavatthugamanāya Bhagavantaṃ āyācanto ussāheti.

Idāni attano patthanaṃ upamāhi pakāsento **“āsāya kasate”**ti gāthamāha. **Āsāya kasate khetanti** kassako kasanto khettaṃ phalāsāya kasati. **Bijaṃ āsāya vappatīti** kasitvā ca vapantena phalāsāya eva bijaṃ vappati nikkhipīyati. **Āsāya vāṇijā yantīti** dhanahārakā vāṇijā dhanāsāya samuddaṃ taritum desaṃ upagantum samuddaṃ nāvāya yanti gacchanti. **Yāya āsāya tiṭṭhāmīti** evaṃ ahampi yāya āsāya patthanāya Bhagavā tumhākaṃ Kapilapuragamanapatthanāya idha tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu, tumhehi “Kapilavatthu gantabban”ti vadati, āsāya sadisatāya cettha kattukamyatāchandaṃ āsāti āha.

Gamanamaggasaṃvaṇṇanādinā¹ anekavāraṃ yācanāya kāraṇaṃ dassetum **“punappunan”**ti-ādi vuttaṃ. Tassattho—sakiṃ vuttamattena vappe² asampajjamāne kassakā **punappunaṃ** dutiyampi tatiyampi bijaṃ vapanti, pajjunno **devarājāpi** ekavārameva avassitvā **punappunaṃ** kālena kālaṃ vassati, kassakāpi ekavārameva akasitvā sassasampatti-atthaṃ paṃsum kaddamaṃ vā mudum³ kātum khettaṃ punappunaṃ kasanti, ekavārameva dhaññaṃ saṅgahaṃ⁴ katvā “alamettāvata”ti aparitussanato koṭṭhāgārādīsu paṭisāmanavasena manussehi upanīyamānaṃ punappunaṃ sāli-ādidhaññaṃ raṭṭhaṃ **upeti** upagacchati.

1. ...saṃvaṇṇanādīsu (Sī), ...saṃvaṇṇanādi... (I)

3. Kaddamaṃ mudum vā (Sī, I)

2. Vuttamattena vā (Sī, I)

4. Dhaññaasaṅgahaṃ (Sī, I)

Yācanakāpi yācantā punappunam kulāni **caranti** upagacchanti, na ekavārameva, yācitā pana tesam punappunam dānapatī dadanti, na sakiṃyeva. Tathā pana deyyadhammam punappunam dānapatī **daditvā** dānamayaṃ puññaṃ upacinitvā **punappunam** aparāparam **saggamupenti** **thānam** paṭisandhivasena devalokaṃ upagacchanti, tasmā ahampi punappunam yācāmi, Bhagavā mayham manoratham matthakaṃ pāpehīti adhippāyo.

Idāni yadattham Satthāram Kapilavatthugamanam yācati, tam dassetum **“Vīro have”** tigāthamāha. Tassattho—**vīro** vīriyavā mahāvikkanto **bhūripaṇṇo** mahāpaṇṇo puriso **yasmim** kule **jāyati** nibbattati, tattha **have** ekaṃsena **sattayugam** sattapurisayugam yāvasattamaṃ pitāmahayugam sammāpaṭipattiyā **puneti** sodhetīti lokavādo ativādo aññesu. Bhagavā pana sabbesaṃ devānaṃ uttamadevatāya **devadevo** pāpanivāraṇena kalyāṇapaṭiṭṭhāpanena tato parampi sodhetum **Sakkati** Sakkotīti maññāmi aham. Kasmā? **Tayā hi jāto Muni saccanāmo** yasmā tayā Satthārā ariyāya jātiyā jāto munibhāvo, muni vā samāno attahitaparahitānaṃ idhalokaparalokānañca munanaṭṭhena “Munī”ti avitathanāmo, monavā vā muni¹, “samaṇo pabbajito isi”ti avitathanāmo tayā jāto, tasmā sattānaṃ ekantahitapaṭilābhahetubhāvato Bhagavā tava tattha gamanaṃ yācāmāti attho.

Idāni “sattayugan”ti vutte pituyugam dassetum **“Suddhodano nāmā”**ti-ādi vuttaṃ. Suddham odanaṃ jīvanam² etassāti **Suddhodano**. Buddhapitā hi ekaṃsato suvisuddhakāyavacīmanasamācāro suvisuddhājīvo hoti tathā abhinīhārasampannattā. **Māyanāmāti** kularūpasīlācārādisampattiyā ñātimittādīhi “mā yāhi”ti vattabbaguṇatāya “māyā”ti laddhanāmā. **Parihariyāti** dhāretvā. **Kāyassa bheda**ti sadevakassa lokassa cetiyasadisassa attano kāyassa vināsato uddham. **Tidivamhīti** Tusitadevaloke.

Sāti māyādevī. **Gotamīti** gottena tam kitteti. **Dibbehi kāmehīti** Tusitabhavanapariyāpannehi dibbehi vatthukāmehi. **Samaṅgibhūtāti** samannāgatā. **Kāmaguṇehīti** kāmakoṭṭhāsehi, “kāmehi”ti

1. Munisamānavā muni (Sī, I)

2. Jīvitam (Sī, I)

vatvā puna “kāmaguṇehī”ti vacanena anekabhāgehi vatthukāmehi paricāriyatīti dīpeti. **Tehī**ti yasmim devanikāye nibbatti, tehi Tusitadevagaṇehi¹, tehi vā kāmaguṇehi. “Samaṅgibhūtā parivāritā”ti ca itthilinganiddeso purimattabhāvasiddham itthibhāvaṃ, devatābhāvaṃ vā sandhāya kato, devūpapatti pana purisabhāvene va jātā.

Evam therena yācito Bhagavā tattha gamane bahūnaṃ visesādhigamaṃ disvā vīsatisahassa khīṇāsavaparivuto Rājagahato aturitacārikāvasena Kapilavatthugāmimaggaṃ paṭipajji. Thero iddhiyā Kapilavatthum gantvā rañño purato ākāse ṭhito aditṭhapubbaṃ vesam disvā raññā “kosi tvaṇ”ti pucchito “sace amaccaputtaṃ tayā Bhagavato santikaṃ pesitaṃ maṃ na jānāsi, evaṃ pana jānāhi”ti dassento—

“Buddhassa puttomhi asayhasāhino,
 Aṅgīrasassa’ppaṭimassa tādino.
 Pitupitā mayhaṃ tuvaṇ’si Sakka,
 Dhammena me Gotama ayyakosī”ti—

osānagāthamāha.

Tattha **Buddhassa puttomhī**ti Sabbaññubuddhassa ure jātatāya² orasaputto amhi. **Asayhasāhino**ti abhisambodhito pubbe ṭhapetvā mahābodhisattaṃ aññehi sahitaṃ vahitaṃ asakkuṇeyyattā asayhassa sakalassa bodhisambhārassa mahākāruṇikādhikārassa ca sahanato vahanato, tato parampi aññehi sahitaṃ abhibhavitum asakkuṇeyyattā asayhānaṃ pañcannaṃ mārānaṃ sahanato abhibhavanato, āsayānusayacaritādhimutti-ādivibhāgāvabodhanena yathārahaṃ veneyyānaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi anusāsanīsankhātassa aññehi asayhassa Buddhakiccassa ca sahanato, tattha vā sādhu-kārībhāvato asayhasāhino. **Aṅgīrasassā**ti aṅgīkatasīlādisampattikassa. “Aṅgamaṅgehi niccharaṇaka-obhāsassā”ti apare. Keci pana “Aṅgīraso, Siddhatthoti

1. Tasmim devanikāye nibbattehi Tusitagaṇehi (Sī), yasmim devanikāye nibbattā, tehi Tusitagaṇehi (I)

2. Urovāyāmajanitābhijātītāya (I, Ka)

dve nāmāni pitarāyeva gahitānī”ti vadanti. **Appaṭimassā**ti anūpamassa. Itṭhāniṭṭhesu tādilakkhaṇappattiyā **tādino. Pitupitā mayhaṃ tuvaṃ**’sīti ariyajātivaseṇa mayhaṃ pitu Sammāsambuddhassa lokavohāreṇa tvaṃ pitā asi. **Sakkā**ti jātivaseṇa rājānaṃ ālapati. **Dhammenā**ti sabhāveṇa ariyajāti lokiyajātīti dvinnam jātīnaṃ sabhāvasamodhāneṇa¹. **Gotamā**ti rājānaṃ gottena ālapati. **Ayyakosī**ti pitāmaho asi. Ettha ca “Buddhassa puttomhī”ti-ādiṃ vadanto therō aññaṃ byākāsi.

Evam pana attānaṃ jānāpetvā haṭṭhatuṭṭhena raññā mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasassa bhojanassa pattaṃ pūretvā dinne gamanākāraṃ dasseti. “Kasmā gantukāmattha, bhuñjathā”ti ca vutte Satthu santikaṃ gantvā bhuñjissāmīti. Kahaṃ pana Satthāti. Vīsatisahassabhikkhuparivāro tumhākaṃ dassanattthāya maggaṃ paṭipannoti. Tumhe imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā yāva mama putto imaṃ nagaraṃ sampāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātaṃ harathāti. Thero bhattakiccaṃ katvā rañño parisāya ca dhammaṃ kathetvā Satthu āgamanato puretameva sakalaṃ rājanivesanaṃ ratanattaye abhippasannaṃ karonto sabbesaṃ passantānaṃyeva Satthu āharitabbabhattapuṇṇaṃ pattaṃ ākāse vissajjetvā sayampi vehāsaṃ abbhuggantvā piṇḍapātaṃ upanetvā² Satthu hatthe ṭhapesi. Satthā taṃ piṇḍapātaṃ paribhuñji. Evam saṭṭhiyojanaṃ maggaṃ divase divase yojanaṃ gacchantassa Satthu rājagehatova bhattaṃ āharitvā adāsi. Atha naṃ “Bhagavā mayhaṃ pitu mahārājassa sakalanivesanaṃ pasādesī”ti kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Samādāneṇa (Sī)

2. Upanāmetvā (Sī)

2. Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā

Purato pacchato vāti-ādikā āyasmato Ekavihāriyattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Kassapadasabalassa kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā araṇṇaṃ pavisitvā vivekavāsaṃ vasi.

So tena puññakammena ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Bhagavati parinibbute Dhammāsokaraṇṇo kaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti. Asokamahārājā kira Satthu parinibbānato dvinnāṃ vassasatānaṃ upari aṭṭhārasame vasse sakalajambudīpe ekarajjābhisekaṃ patvā attano kaniṭṭhaṃ Tissakumāraṃ oparajje ṭhapetvā ekena upāyena taṃ sāsane abhippasannaṃ akāsi. So ekadivasaṃ migavaṃ gato araṇṇe Yonakamahādhammarakkhitattheraṃ hatthināgena sālāsākaṃ gahetvā bījiyamānaṃ nisinnaṃ disvā sañjātapasādo “aho vatāhampi ayaṃ mahāthero viya pabbajitvā araṇṇe vihareyyan”ti cintesi. Thero tassa cittācāraṃ ñatvā tassa passantasessa ākāsaṃ abbhuggantvā Asokārāme pokkharāṇiyā abhijjamāne udake ṭhatvā cīvaraṇca uttarāsaṅgaṇca ākāse olaggetvā nhāyituṃ ārabhi. Kumāro therassa ānubhāvaṃ disvā abhippasanno araṇṇato nivattitvā rājagehaṃ gantvā “pabbajissāmi”ti raṇṇo ārocesi. Rājā taṃ anekappakāraṃ yācitvā pabbajjādhippāyaṃ nivattetuṃ nāsakkhi. So upāsako hutvā pabbajjāsukhaṃ patthento—

537. “Purato pacchato vāpi, aparō ce na vijjati.

Atīva phāsu bhavati, ekassa vasato vane.

538. Handa eko gamissāmi, araṇṇaṃ Buddhavaṇṇitaṃ.

Phāsu ekavihārissa, pahitattassa bhikkhuno.

539. Yogī-pīṭikaraṃ rammaṃ, mattakuñjarasevitaṃ.

Eko atthavasī khippaṃ, pavississāmi kānanaṃ.

540. Supupphite sītavane, sītale girikandare.
Gattāni parisīcivā, caṅkamissāmi ekako.

541. Ekākiyo adutiyo, ramaṇīye mahāvane.
Kadāhaṃ viharissāmi, katakicco anāsavo.

542. Evaṃ me kattukāmassa, adhippāyo samijjhatu.
Sādhayissāma 'haṃyeva, nāñño aññassa kārako'ti—

imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **purato pacchato vā**ti attano purato vā pacchato vā, **vā**-saddassa vikappatthattā passato vā **aparo** añño jano na vijjati ce, **atīva** ativiya **phāsu** cittasukhaṃ bhavati. Ekavihārībhāvena **ekassa** asahāyassa. **Vane vasatoti** ciraparicitenā vivekajjhāsayena ākaḍḍhiyamānahadayo so rattindivaṃ mahājanaparivutassa vasato¹ saṅgaṇikavihāraṃ nibbindanto vivekasukhaṃ ca bahuṃ maññanto vadati.

Handāti vossaggatthe nipāto, tena idāni karīyamānassa araṇṇagamanassa nicchitabhāvamāha. **Eko gamissāmī**ti “suññāgāre kho gahapati Tathāgatā abhiramanti”ti-ādivacanato² Buddhehi vaṇṇitaṃ pasaṭṭhaṃ araṇṇaṃ eko asahāyo gamissāmi vāsādhippāyena upagacchāmi. Yasmā **ekavihārissa** ṭhānādīsu asahāyabhāvena ekavihārissa nibbānaṃ paṭipesitacittatāya **pahitattassa** adhisīlasikkhādikā tisso sikkhā sikkhato bhikkhuno araṇṇaṃ **phāsu**³ iṭṭhaṃ sukhāvahanti attho.

Yogī-pītikaranti yogīnaṃ bhāvanāya yuttappayuttānaṃ appasaddādibhāvena jhānavipassanādipītiṃ āvahanato yogī-pītikaraṃ. Visabhāgārammaṇābhāvena paṭisallānasāruruppatāya **rammaṃ**. **Mattakuṇjarasevanti** mattavaravāraṇavicaritaṃ, imināpi brahāraṇṇabhāvena⁴ janavivekaṃyeva dasseti. **Atthavasīti** idha atthoti samaṇadhammo adhippeto. “Kathaṃ nu kho so me bhaveyyā”ti tassa vasaṃ gato.

1. Parissayato (Sī, I)

3. Phāsuvihāraṃ (Sī, I)

2. Vi 4. 306 piṭṭhe.

4. Brahāraṇṇabhāve (Sī, I)

Supupphiteti suṭṭhu pupphite. **Sītavaneti** chāyūdakasampattiyā sīte vane. Ubhayenapi tassa ramaṇīyatamyeva vibhāveti. **Girikandareti** girīnaṃ abbhantare kandare. Kanti hi udakaṃ, tena dāritaṃ ninnaṭṭhānaṃ kandaraṃ nāma. Tādise sītale girikandare ghammaparītāpaṃ vinodetvā attano gattāni parisiñcitvā nhāyitvā caṅkamaṣṣāmi ekakoti katthaci anāyattavuttitaṃ dasseti.

Ekākiyoti ekākī asahāyo. **Adutiyoti** taṇhāsankhātadutiyābhāvena adutiyō. Taṇhā hi purisassa sabbadā avijahanaṭṭhena dutiyā nāma. Tenāha Bhagavā “taṇhādutiyō puriso, dīghamaddhāna saṃsaran”ti¹.

Evam me kattukāmassāti “handā eko gamissāmī”ti-ādinā vuttavidhinā araṇṇaṃ gantvā² bhāvanābhīyogaṃ kattukāmassa me. **Adhippāyo samijjhatūti** “kadāhaṃ viharissāmi, katakicco anāsavo”ti evaṃ pavatto manoratho ijjhātu siddhiṃ pāpuṇātu. Arahattappatti ca yasmā na āyācanamattena³ sijjhati, nāpi aññena sādhetabbā, tasmā āha “sādhayissāma’haṃyeva, nāñño aññassa kāraṇo”ti.

Evaṃ uparājassa pabbajjāya daḥhanicchayataṃ ñatvā rājā Asokārāmagamanīyaṃ maggaṃ alaṅkārapetvā kumāraṃ sabbālaṅkāravibhūsitāṃ mahatiyā senāya mahaccarājānubhāvena vihāraṃ nesi. Kumāro padhānagharaṃ gantvā Mahādhammarakkhitattherassa santike pabbaji, anekasatā manussā taṃ anupabbajimṃsu. Rañño bhāgiṇeyyo Saṅghamittāya sāmiko Aggibrahmāpi tameva anupabbaji. So pabbajitvā haṭṭhatuṭṭho attanā kātabbaṃ pakāsentō—

543. “Esa bandhāmi sannāhaṃ, pavisissāmi kānanaṃ.
Na tato nikkhamissāmi, appatto āsavakkhayaṃ.

544. Mālute upavāyante, sīte surabhiḡandhike.
Avijjaṃ dālayissāmi, nisinno nagamuddhani.

1. Khu 1. 201, 268 piṭṭhesu.

2. Araññe (Sī, I)

3. Yasmā āsādanamattena (Sī), yasmā āyācanamajjhena (I)

545. Vane kusumasañchanne, pabbhāre nūna sītale.

Vimuttisukhena sukhito, ramissāmi giribbaje”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **esa bandhāmi sannāhanti** esāhaṃ vīriyasaṅkhātāṃ sannāhaṃ bandhāmi, kāye ca jīvite ca nirapekkho vīriyasannāhena sannayhāmi. Idam vuttaṃ hoti—yathā nāma sūro puriso paccatthike paccupaṭṭhite taṃ jetukāmo aññaṃ kiccaṃ pahāya kavacapaṭimuccanādinā yuddhāya sannayhati, yuddhabhūmiṃ ca gantvā paccatthike ajetvā tato na nivattati, evamahampi kilesapaccatthike jetuṃ ādittampi sīsaṃ celañca ajjuhekkhitvā¹ catubbidhasammappadhānavīriyasannāhaṃ sannayhāmi, kilese ajetvā kilesavijayayoggaṃ vivekaṭṭhānaṃ na vissajjemīti. Tena vuttaṃ “**pavisissāmi kānanaṃ**² **na tato nikkhamissāmi, appatto āsavakkhayan**”ti³.

“**Mālute upavāyante**”ti-ādinā araṇṇaṭṭhānassa kammaṭṭhānabhāvanāyogyataṃ vadati, ramissāmi nūna giribbajeti yojanā. Pabbataparikkhepe abhiraṃissāmi maññeti anāgatatthaṃ⁴ parikappento vadati. Sesaṃ suviññeyyameva.

Evaṃ vatvā thero araṇṇaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karonto uppajjhāyena saddhiṃ Kaliṅgaratṭhaṃ agamāsi. Tatthassa pāde cammikābādho uppajji, taṃ disvā eko vejjo “sappiṃ bhante pariyesatha, tikicchissāmi nan”ti āha. Thero sappipariyesanaṃ akatvā vipassanāya eva kammaṃ karoti, rogo vaḍḍhati, vejjo therassa tattha appossukkataṃ disvā sayameva sappiṃ pariyesitvā therāṃ arogaṃ akāsi. So arogo hutvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.

Kassapo nāma gottena, uppajji vadataṃ varo.

Nippapañco nirālambo, ākāsasamamānaso.

Suññatābahulo tādī, animittarato vasī.

1. Sīsaṃ ajjuhekkhitvā (Sī)

2. Kānananti (Sī)

3. Āsavakkhayanti ca (Sī)

4. Caṅkamāmīti anāgatattā (Sī, I)

5. Khu 4. 16 piṭṭhādīsu.

Asaṅgacitto nikleso, asaṁsaṭṭho kule gaṇe.

Mahākāruṇiko vīro, vinayopāyakovido.

Uyyutto parakiccesu, vinayanto sadevake.

Nibbānagamanam maggam, gatiṁ paṅkavisosanam.

Amatam paramassādam, jarāmaccunivāraṇam.

Mahāparisamajjhe so, nisinno lokatārako.

Karavīkaruto nātho, brahmaghoso Tathāgato.

Uddharanto mahāduggā, vippanaṭṭhe anāyake.

Desento virajam dhammam, diṭṭho me Lokanāyako.

Tassa dhammam suṇitvāna, pabbajim anagāriyam.

Pabbajitvā tadāpāham, cintento Jinasāsanam.

Ekakova vane ramme, vasiṁ saṁsaggapīlito.

Sakkāyavūpakāso me, hetubhūto mamābhavī.

Manaso vūpakāsassa, saṁsaggabhayadassino.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā there tattha viharante rājā koṭidhanapariccāgena
Bhojakagirivihāram nāma kāretvā theram tattha vāsesi. So tattha viharanto
parinibbānakāle—

546. “Soham paripuṇṇasaṅkappo, cando pannaraso yathā.

Sabbāsavaparikkhīṇo, natthi dāni punabbhavo”ti—

Osānagāthamāha. Sā uttānatthāva. Tadeva ca therassa aññābyākaraṇam
ahosīti.

Ekavihāriyattheragāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahākappinatheragāthāvaṇṇanā

Anāgataṃ yo paṭikacca passatīti-ādikā āyasmato Mahākappinatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarabuddhakāle Haṃsavatīnagare kulaghare nibbattitvā viññutaṃ patto Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ bhikkhu-ovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tajaṃ adhikāraḥkammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So tattha yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapasammāsambuddhakāle Bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto purisasahassagaṇajeṭṭhako hutvā gabbhasahassapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ pariveṇaṃ kārāpesi. Te sabbepi janā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā taṃ upāsakaṃ jeṭṭhakaṃ katvā saputtadārā devaloke nibbattitvā ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsarimsu. Tesu gaṇajeṭṭhako amhākaṃ Satthu nibbattito puretameva paccantadese Kukkuṭanāmake nagare rājagehe nibbatti, tassa **Kappinoti** nāmaṃ ahosi. Sesapurisā tasmiṃyeva nagare amaccakule nibbattimsu¹. Kappinakumāro pitu accayena chattaṃ ussāpetvā Mahākappinarājā nāma jāto. So sutavittakatāya pātova catūhi dvārehi sīghaṃ dūte pesesi “yattha bahussute passatha, tato² nivattitvā mayhaṃ ārocethā”ti.

Tena ca samayena amhākaṃ Satthā loke uppajjitvā Sāvattim³ upanissāya viharati. Tasmim kāle Sāvattivāsino vāṇijā Sāvattiyaṃ uṭṭhānakabhaṇḍaṃ gahetvā taṃ nagaraṃ gantvā bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā “rājānaṃ passissāmā”ti paṇṇākārahatthā rañño ārocāpesuṃ. Te rājā pakkosāpetvā niyyāditapaṇṇākāre vanditvā ṭhite “kuto āgatatthā”ti pucchi. Sāvattithito devāti. Kacci vo raṭṭhaṃ subhikkhaṃ, dhammiko rājāti. Āma devāti. Kīdiso dhammo tumhākaṃ dese idāni pavattatīti. Taṃ deva na sakkā ucchiṭṭhamukhehi⁴ kathetunti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā Dasabalābhimukhā añjaliṃ paggaḥetvā “deva amhākaṃ dese Buddharatanaṃ nāma

1. Nibbattimsu, tesu (Sī, I)

2. Passa bahussute, passanto tato (Ka)

3. Sāvattiyaṃ (Sī, I)

4. Uccitṭhamukhena (Sī, I)

uppannan”ti āhaṃsu. Rañño “Buddho”ti vacane sutamatteyeva sakalasarīraṃ pharamānā pīti uppajji. Tato “Buddhoti tātā vadethā”ti āha. Buddhoti deva vadāmīti¹. Evaṃ tikkhattuṃ vadāpetvā “Buddhoti padam aparimāṇan”ti tasminyeva pade pasanno satahassam datvā “aparam vadethā”ti pucchi. Deva loke dhammaratanam nāma uppannanti. Tampi sutvā tatheva satahassam datvā “aparam vadethā”ti pucchi. Deva saṅgharatanam nāma uppannanti. Tampi sutvā tatheva satahassam datvā “Buddhassa Bhagavato santike pabbajissāmī”ti tatova nikkhami. Amaccāpi tatheva nikkhamiṃsu. So amaccasahassena² saddhim Gaṅgātīraṃ patvā “sace Satthā Sammāsambuddho, imesaṃ assānaṃ khuramattampi mā temetū”ti saccādiṭṭhānaṃ katvā udakapiṭṭheneva pūraṃ Gaṅgānadiṃ³ atikkamitvā aparampi aḍḍhayaohanavittthāraṃ nadiṃ tatheva atikkamitvā tatiyaṃ Candabhāvaṃ nāma mahānadiṃ patvā tampi tāya eva saccakiriyaṃ atikkami.

Satthāpi taṃdivasaṃ paccūsasamayaṃyeva mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento “ajja Mahākappino tiyojanasatikaṃ rajjam pahāya amaccasahassaparivāro mama santike pabbajitūṃ āgamissati”ti disvā “mayā⁴ tesaṃ paccuggamaṇaṃ kātuṃ yuttan”ti pātova sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivuto Sāvattiyaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭikkanto sayameva ākāseṇa gantvā Candabhāgāya nadiyā tīre tesaṃ uttaraṇaṭittassābhimukhaṭṭhāne mahānigrodhamūle pallaṅkena nisinno chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā Buddharasmiyo ito cito ca vidhāvantiyo olokento Bhagavantaṃ disvā “yaṃ Satthāraṃ uddissa mayaṃ āgatā, addhā so eso”ti dassaneneva niṭṭhaṃ gantvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onamitvā paramanipaccākāraṃ karontā Bhagavantaṃ upasaṅkamīṃsu. Rājā Bhagavato gopphakesu gahetvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi saddhim amaccasahassena. Satthā tesaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne saddhim parisāya arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

1. Buddhoti Buddhoti deva vadāmīti (Sī)

...vadāmīti (I) Saṃ-Ṭṭha 2. 223 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Amaccasahassehi (Ka)

4. Āgamissati mayā (Sī, I)

3. Pūragaṇaṃ nadiṃ (Sī, I)

5. Khu 4. 118 piṭṭhādīsu.

“Padumuttaro nāma Jino, sabbadhammāna pāragū.

Udito ajaṭākāse, ravīva saradambare.

Vacanābhāya bodheti, veneyyapadumāni so.

Kilesapaṅkaṁ soseti, matiraṁsīhi nāyako.

Titthiyānaṁ yase hanti, khajjotābhā yathā ravi.

Saccatthābhaṁ pakāseti, ratanaṁva divākaro.

Guṇānaṁ āyatibhūto, ratanānaṁva sāgaro.

Vajjunnoriva bhūtāni, dhammameghena vassati.

Akkhadasso tadā āsiṁ, nagare haṁsasavhaye.

Upecca dhammamassosiṁ, jalajuttamanāmino.

Ovādakassa bhikkhūnaṁ, sāvakassa katāvino.

Guṇaṁ pakāsayantassa, tappayantassa me manam.

Sutvā patīto sumano, nimantetvā Tathāgataṁ.

Sasissaṁ bhojayitvāna, taṁ ṭhānamabhipatthayim.

Tadā haṁsasamabhāgo, haṁsadundubhinissano.

Passathetaṁ mahāmattaṁ, vinicchayavisāradaṁ.

Patitaṁ pādamūle me, samuggatatanūruhaṁ.

Jīmūtavaṇṇaṁ pīṇaṁsaṁ, pasannanayanānaṁ.

Parivārena mahatā, rājayuttaṁ mahāyasaṁ.

Eso katāvino ṭhānaṁ, pattheti muditāsayo.

Iminā paṇipātena, cāgena paṇidhīhi ca.

Kappasatasahassāni, nupapajjati duggatiṁ.

Devesu devasobhaggaṁ, manussesu mahantataṁ.

Anubhotvāna sesena, nibbānaṁ pāpuṇissati.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.

Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.

Kappino nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Tatohaṃ sukataṃ kārāṃ, katvāna Jinasāsane.

Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tusitaṃ agamāsahaṃ.

Devamānusaṃrajjāni, sataso anusāsiya.

Bārāṇasiyamāsanne, jāto Keṇiyajātiyaṃ.

Sahassaparivārena, sapajāpatiko ahaṃ.

Pañcapaccekabuddhānaṃ, satāni samupaṭṭhahim.

Temāsaṃ bhojayitvāna, pacchādamha ticīvaraṃ.

Tato cutā mayaṃ sabbe, ahumha tidasūpagā.

Puno sabbe manussattaṃ, agamimha tato cutā.

Kukkuṭaṃhi pure jātā, Himavantassa passato.

Kappino nāmahaṃ āsiṃ, rājaputto mahāyaso.

Sesāmaccakule jātā, mameva parivārayuṃ.

Mahārajjasukhaṃ patto, sabbakāmasamiddhimā.

Vāṇijehi samakkhātāṃ, Buddhuppādamahaṃ suṇim.

Buddho loka samuppanno, asamo ekapuggalo.

So pakāseti saddhammaṃ, amataṃ sukhamuttamaṃ.

Suyuttā tassa sissā ca, sumuttā ca anāsavā.

Sutvā nesaṃ suvacanaṃ, sakkaritvāna vāṇije.

Pahāya rajjaṃ sāmacco, nikkhamim Buddhamāmako.

Nadim disvā mahācandaṃ, pūritaṃ samatittikaṃ.

Appatiṭṭhaṃ anālambaṃ, duttaraṃ sīghavāhinim.

Guṇaṃ saritvā Buddhassa, sotthinā samatikkamim.

Bhavasotaṃ sace Buddho, tiṇṇo lokantagū vidū.

Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.

Yadi santigamo maggo, mokkho caccantikam sukham.
 Etena saccavajjena, gamanam me samijjhatu.
 Samgho ce tiṇṇakantāro, puññakkhetto anuttaro.
 Etena saccavajjena, gamanam me samijjhatu.
 Saha kate saccavare, maggā apagatam jalam.
 Tato sukhena uttiṇṇo, nadīṭire manorame.
 Nisinnam addasam Buddham, udentamva pabhanakaram.
 Jalantam hemaselanva, dīparukkhamva jotitam.
 Sasimva tārāsahitam, sāvakehi purakkhatam.
 Vāsavam viya vassantam, desanājaladantaram.
 Vanditvāna sahāmacco, ekamantamupāvisim.
 Tato no āsayam ñatvā, Buddho dhammadesayi.
 Sutvāna dhammam vimalam, avocumha mayam Jinam.
 Pabbājehi Mahāvīra, nibbindāmma mayam bhava.
 Svakkhāto bhikkhave dhammo, dukkhantakaraṇāya vo.
 Caratha brahmacariyam, iccāha Munisattamo.
 Saha vācāya sabbepi, bhikkhuvesadharā mayam.
 Ahumha upasampannā, sotāpannā ca sāsane.
 Tato Jetavanam gantvā, anusāsi vināyako.
 Anusiṭṭho Jinenāham, arahattamapāpuṇim.
 Tato bhikkhusahassāni, anusāsimaham tadā.
 Mamānusāsanakarā, tepi āsum anāsavā.
 Jino tasmim guṇe tuṭṭho, etadagge ṭhapesi mam.
 Bhikkhu-ovādakānaggo, Kappinoti mahājane.
 Satasahassee katam kamman, phalam dassesi me idha.
 Pamutto saravegova, kilese jhāpayim mama.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattaṃ patvā pana te sabbeva¹ Satthāraṃ pabbajjaṃ yācimsu. Satthā te “ētha bhikkhavo”ti āha. Sā eva tesaṃ pabbajjā upasampadā ca ahosi. Satthā taṃ bhikkhusahassaṃ ādāya ākāseṇa Jetavanaṃ agamāsi. Athekadivasaṃ Bhagavā tassantevāsike bhikkhū āha “kacci bhikkhave Kappino bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti”ti. Na Bhagavā deseti. Appossukko diṭṭhadhammasukhavihāraṃ anuyutto viharati, ovādamattampi na detīti. Satthā therāṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ Kappina antevāsikānaṃ ovādamattampi na desi”ti. Saccaṃ Bhagavāti. Brāhmaṇa mā evaṃ kari, ajja paṭṭhāya upagatānaṃ dhammaṃ desehīti. “Sādhu bhante”ti thero Satthu vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā ekovādeneva samaṇasahassaṃ arahatte paṭiṭṭhāpesi. Tena naṃ Satthā paṭipāṭiyā attano sāvake there ṭhānantare ṭhapento bhikkhu-ovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Athekadivasaṃ thero bhikkhuniyo ovadanto—

547. “Anāgataṃ yo paṭikacca passati,

Hitaṇca atthaṃ ahitaṇca taṃ dvayaṃ.

Viddesino tassa hitesino vā,

Randhaṃ na passanti samekkhamānā.

548. Ānāpānasatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā.

Anupubbaṃ paricitā, yathā Buddhena desitā.

So’maṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.

549. Odātaṃ vata me cittaṃ, appamāṇaṃ subhāvitaṃ.

Nibbiddhaṃ paggaḥitaṇca, sabbā obhāsate disā.

550. Jīvate vāpi sappaṇṇo, api vittaparikkhaya.

Paṇṇāya ca alābhena, vittavāpi na jīvati.

551. Paṇṇā sutavinicchini, paṇṇā kittisilokavaddhanī.

Paṇṇāsahito nara idha, api dukkhesu sukhāni vindati.

552. Nāyaṃ ajjatano dhammo, na'cchero napi abbhuto.
Yattha jāyetha mīyetha, tattha kiṃ viya abbhutaṃ.

553. Anantaraṃ hi jātassa, jīvītā maraṇaṃ dhuvam.
Jātā jātā marantī'dha, evaṃ dhammā hi pāṇino.

554. Na heta'datthāya matassa hoti,
Yaṃ jīvitatthaṃ paraporisānaṃ.
Matamhi ruṇṇaṃ na yaso na lokyaṃ,
Na vaṇṇitaṃ samaṇabrāhmaṇehi.

555. Cakkhum sarīraṃ upahanti tena,
Nihīyati vaṇṇabalaṃ matī ca.
Ānandino tassa disā bhavanti,
Hitesino nāssa sukhī bhavanti.

556. Tasmā hi iccheyya kule vasante,
Medhāvino ceva bahussute ca.
Yesam hi paññāvibhavana kiccaṃ,
Taranti nāvāya nadiṃva puṇṇaṃ'ti—

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **anāgataṃ** na āgataṃ, avindanti attho. **Paṭikaccā**ti puretaraṃyeva. **Passatī**ti oloketi. **Atthanti** kiccaṃ. **Taṃ dvayanti** hitāhitaṃ. **Viddesinoti** amittā. **Hitesinoti** mittā. **Randhanti** chiddaṃ. **Samekkhamānāti** gavesantā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo puggalo attano hitāvahaṃ ahitāvahaṃ tadubhayaṃca atthaṃ kiccaṃ anāgataṃ asampattaṃ puretaraṃyeva paññācakkhunā ahaṃ viya passati vīmaṃsati vicāreti, tassa amittā vā ahitaṃjāyena mittā vā hitaṃjāyena randhaṃ gavesantā na passanti¹, tādiso paññavā puggalo acchiddavutti, tasmā tumhehi tathārūpehi bhavitabbanti.

Idāni ānāpānasatibhāvanāya guṇaṃ dassento tattha tāni yojetuṃ “**ānāpānasatī yassā**”ti dutiyaṃ gāthamāha. Tattha

1. Passanti (Sī, I)

ānanti assāso. **Apānanti** passāso. Assāsapassāsanimittārammaṇā sati ānāpānasati. Satisīsenā cettha taṃsampayuttasamādhībhāvanā adhippetā. **Yassāti** yassa yogino. **Paripuṇṇā subhāvitāti** catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ soḷasannañca ākāraṇaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ vijjāvimuttīnañca pāripūriyā suṭṭhu bhāvitā vaḍḍhitā. **Anupubbaṃ paricitā, yathā Buddhena desitāti** “so satova assasati”ti-ādinā¹ yathā Bhagavatā desitā, tathā anupubbaṃ anukkamena paricitā āsevitā bhāvitā. **So’maṃ lokam pabhāseti, abbhā muttova candimāti** so yogāvacaro yathā abbhādi-upakkilesā vimutto cando candālokena imaṃ okāsalokaṃ pabhāseti, evaṃ avijjādi-upakkilesavimutto ñāṇālokena attasantānapatitaṃ parasantānapatitañca saṅkhāralokaṃ pabhāseti pakāseti. Tasmā tumhehi ānāpānasatibhāvanā bhāvetabbāti adhippāyo.

Idāni attānaṃ nidassanaṃ katvā bhāvanābhiyogassa saphalataṃ dassento “**odātaṃ vata me cittaṃ**”ti tatiyaṃ gāthamāha. Tassattho—nīvaraṇamalavigamato **odātaṃ** suddhaṃ vata mama cittaṃ, yathā paṇākarā rāgādayo pahīnā, appamāṇaṃ nibbānaṃ paccakkhaṃ kataṃ ahosi, tathā bhāvitattā **appamāṇaṃ subhāvitaṃ**, tato eva catusaccaṃ² **nibbiddhaṃ** paṭivijjhitaṃ³, sakalasaṃkilesapakkhato **paggahitaṃ** hutvā⁴ dukkhādikā pubbantādikā ca disā obhāsate tattha vitiṇṇakaṅkhattā sabbadhammesu vigatasammohattā ca, tasmā tumhehipi evaṃ cittaṃ bhāvetabbanti dasseti.

Yathā bhāvanāmayā paññā cittamalavisodhanādinā purisassa bahupakārā, evaṃ itarāpīti dassento “**jīvate vāpi sappañño**”ti catutthagāthamāha. Tassattho—parikkhīṇadhaṇopi sappaññajātiko itarītarasantosena santuṭṭho anavajjāya jīvikāya jīvatiyeva. Tassa hi jīvitaṃ jīvitaṃ nāma. Tenāha Bhagavā “paññājīviṃ jīvitaṃāhu seṭṭhan”ti⁵. Dummedhapuggalo pana paññāya alābhena diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca

1. Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhādīsu.

3. Paṭivijjhitaṃ (Sī), paṭivijjhita (I)

5. Saṃ 1. 39; 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

2. Cattāri saccāni (sabbattha)

4. ...paccakkhato niggahitaṃ katvā (Sī)

attham virādhento vittavāpi na jīvati, garahādippattiyā jīvanto nāma na tassa hoti, anupāyaññutāya vā yathādhigataṃ dhanam nāsento jīvitaṃ pi sandhāretum na sakkotiyeva, tasmā pārihāriyapaññāpi tumhehi appamattehi sampādetabbāti adhippāyo.

Idāni paññāya ānisaṃse dassetuṃ “**paññā sutavinicchini**”ti pañcamam gāthamāha. Tattha **paññā sutavinicchini**ti paññā nāmesā sutassa vinicchayinī, yathāsute sotapathamāgate atthe “ayaṃ akusalo, ayaṃ kusalo, ayaṃ sāvajjo, ayaṃ anavajjo”ti-ādinā vinicchayaajanā.

Kittisilokavaddhanti kittiyā sammukhā pasaṃsāya silokassa patthaṭayasabhāvassa vaddhanī, paññavatoyeva hi kitti-ādayo viññūnam pāsaṃsabhāvato. **Paññāsahitoti** pārihāriyapaññāya vipassanāpaññāya ca yutto¹. **Api dukkhesu sukhāni vindatī**ti ekantadukkkhasabhāvesu khandhāyatanādisu sammāpaṭipattiyā yathābhūtasabhāvāvabodhena nirāmisānīpi sukhāni paṭilabhati.

Idāni tāsam bhikkhunīnam aniccatāpaṭisaṃyuttam dhīrabhāvāvaham dhammam kathento “**nāyaṃ ajjatano dhammo**”ti-ādinā sesagāthā abhāsi. Tatrāyaṃ saṅkhepattho—yvāyaṃ sattānam jāyanamīyanasabhāvo, ayaṃ dhammo **ajjatano** adhunāgato na hoti, abhiñhapavattikatāya na acchariyo, abbhutapubbatābhāvato nāpi **abbhuto**. Tasmā **yattha jāyetha mīyetha** yasmim loke satto jāyeyya, so ekaṃsena mīyetha, tattha **kiṃ viya** kiṃ nāma abbhutam siyā sabhāvikattā maraṇassa. Na hi khaṇikamarāṇassa kiñci kāraṇam atthi. Yato **anantaram hi jātassa, jīvitaṃ maraṇam dhuvaṃ jātassa** jātisamanantaram jīvitato maraṇam ekantikam uppannānam khandhānam ekaṃsena bhijjanato. Yo panettha jīvati lokavohāro, so tadupādānassa anekapaccayāyattatāya anekantiko, yasmā etadevaṃ², tasmā **jātā maranti’dha, evaṃdhammā hi paṇinoti** ayaṃ sattānam pakati, yadidaṃ jātānam maraṇanti jātīyā maraṇānubandhanataṃ³ āha.

1. Yuttatā (Sī, I)

2. Tasmā etadavoca (Sī), yasmā etadavoca (I)

3. Jarāmarāṇānubandhanam (Sī, I)

Idāni yasmā tāsu bhikkhunīsu kāci sokabandhitacittāpi atthi, tasmā tāsāṃ sokavinodanaṃ kātuṃ **“na heta’ datthāyāti-ādi vuttaṃ**. Tattha **na heta’ datthāya matassa hotīti** yaṃ matassa **jīvitatthaṃ** jīvitanimittaṃ **paraporisānaṃ** parapuggalānaṃ ruṇṇaṃ, etaṃ tassa matassa sattassa jīvitatthaṃ¹ tāva tiṭṭhatu, kassacipi atthāya na hoti, ye pana rudanti, tesampi **matamhi** matapuggalanimittaṃ ruṇṇaṃ **na yaso na lokyaṃ** yasāvahaṃ visuddhāvahaṃca na hoti. **Na vaṇṇitaṃ samaṇabrāhmaṇehīti** viññūppasaṭṭhampi na hoti, atha kho viññūgarahitamevāti attho.

Na kevalameteva ye rudato ādīnavā, atha kho imepīti dassento **“cakkhuṃ sarīraṃ upahanti”**ti gāthaṃ² vatvā tato paraṃ sokādi-anatthapaṭibāhanatthaṃ kalyāṇamittapayirupāsanāyaṃ tā niyojento **“tasmā”**ti-ādinā³ osānagāthamāha. Tattha **tasmā**ti yasmā ruṇṇaṃ rudantassa puggalassa cakkhuṃ sarīraṃca **upahanti** vibādhati, tena ruṇṇena vaṇṇo balaṃ mati ca **nihīyati** parihāyati, **tassa** rudantassa puggalassa **disā** sapattā **ānandino** pamodavanto pītivanto bhavanti. Hitesino mittā dukkhī dukkhitā bhavanti, tasmā dhammojapaññāya samannāgatattā **medhāvino** diṭṭhadhammikādi-atthasannissitassa bāhusaccassa pāripūriyā **bahussute** attano kule vasante **iccheyya** pāṭikaṃkheyya kulūpake kareyya. **Yesanti** yesaṃ medhāvīnaṃ bahussutānaṃ paṇḍitānaṃ **paññāvibhavena** paññābalena yathā mahoghassa puṇṇaṃ nadiṃ nāvāya taranti, evaṃ kulaputtā attano atthakiccaṃ **taranti**⁴ paraṃ pāpuṇanti, te iccheyya kule vasanteti yojanā.

Evaṃ thero tāsāṃ bhikkhunīnaṃ dhammaṃ kathetvā vissajjesi, tā therassa ovāde ṭhatvā sokaṃ vinodetvā yoniso paṭipajjantiyo sadatthaṃ paripūresuṃ.

Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Jīvitaṃ (I, Ka)

2. Tāsāṃ (Sī, I)

3. Ādikaṃ (Sī, I)

4. Taranti iti (Sī)

4. Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā

Dandhā mayhaṃ gaṭīti-ādikā āyasmato Cūḷapanthakattherassa gāthā.
Kā uppatti? Yadettha aṭṭhuppattivāsena vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakanipāte
Mahāpanthakavatthusmiṃ¹ vuttameva. Ayaṃ pana viseso—
Mahāpanthakatthero arahattaṃ patvā aggaphalasukhena vītināmento cintesi
“kathaṃ nu kho sakkā cūḷapanthakampi imasmiṃ sukhe paṭiṭṭhapetun”ti. So
attano ayyakaṃ dhanaseṭṭhiṃ upasaṅkamitvā āha “sace mahāseṭṭhi
anujānātha, ahaṃ Cūḷapanthakaṃ pabbājeyyan”ti. Pabbājetha bhanteti.
Thero taṃ pabbājesi. So dasasu sīlesu paṭiṭṭhito bhātu santike—

“Padumaṃ yathā kokanadaṃ sugandhaṃ,
Pāto siyā phullamavītagandhaṃ.
Aṅgīrasaṃ passa virocamaṇaṃ,
Tapantaṃ mādiccamivantalikkhe”ti²—

Gāthaṃ uggaṇhanto catūhi māsehi gahetuṃ nāsakkhi, gahitagahitaṃ padaṃ
hadaye na tiṭṭhati, atha naṃ Mahāpanthako āha “Panthaka tvaṃ imasmiṃ
sāsane abhabbo³, catūhi māsehi ekagāthampi gahetuṃ na sakkosi,
pabbajitakiccaṃ pana tvaṃ kathaṃ matthakaṃ pāpessasi, nikkhama ito”ti.
So therena paṇāmito dvārakoṭṭhakasamīpe rodamaṇo aṭṭhāsi.

Tena ca samayena Satthā Jīvakambavane viharati. Atha Jivako purisaṃ
pesesi “pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Satthāraṃ nimantehi”ti. Tena ca
samayena āyasmā Mahāpanthako bhattuddesako hoti. So “pañcannaṃ
bhikkhusatānaṃ bhikkhaṃ paṭicchatha bhante”ti vutto “Cūḷapanthakaṃ
ṭhapetvā sesānaṃ paṭicchāmi”ti āha. Taṃ sutvā Cūḷapanthako bhiyyoso
mattāya domanassappatto ahosi. Satthā tassa cittakkhedaṃ ñatvā
“Cūḷapanthako mayā katena upāyena bujjhissati”ti tassa avidūre ṭhāne
attānaṃ dassetvā “kiṃ panthaka rodasi”ti pucchi. “Bhātā maṃ bhante
paṇāmeti”ti āha. “Panthaka mā cintayi, mama sāsane tuyhaṃ pabbajjā, ehi,
imaṃ gahetvā ‘rajoharaṇaṃ, rajoharaṇa’ ti manasi karohi”ti iddhiyā
suddhaṃ coḷakkhaṇaṃ abhisāṅkharitvā adāsi. So

1. Theragāthā-Ṭīṭha 2. 154 piṭṭhe. 2. Saṃ 1. 81; Am 2. 209 piṭṭhesu. 3. Andho (Sī)

Satthārā dinnam coḷakkhaṇḍam “rajoharaṇam, rajoharaṇam”ti hatthena parimajjanto nisīdi. Tassa taṃ parimajjantassa kiliṭṭhadhātukaṃ jātaṃ, puna parimajjantassa ukkhaliparipuñchanasadisam jātaṃ, so ñāṇassa paripakkattā¹ evaṃ cintesi “idaṃ coḷakkhaṇḍam pakatiyā parisuddham, imaṃ upādiṇṇakasarīraṃ nissāya kiliṭṭham aññathā jātaṃ, tasmā aniccaṃ yathāpetam, evaṃ cittampī”ti khayavayaṃ paṭṭhapetvā tasmimyeva nimitte jhānāni nibbattetvā jhānapādaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttaro nāma Jino, āhutiṇaṃ paṭiggaho.

Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, Himavante vasī tadā.

Ahampi Himavantamhi, vasāmi assame tadā.

Acirāgataṃ Mahāvīraṃ, upesiṃ Lokanāyakaṃ.

Pupphacchattaṃ gahetvāna, upagacchiṃ Narāsabham.

Samādhim samāpajjantaṃ, antarāyamakāsaham.

Ubho hatthehi paggayha, pupphacchattaṃ adāsaham.

Paṭiggahesi Bhagavā, Padumuttaro Mahāmuni.

Sabbe devā attamanā, Himavantaṃ upenti te.

Sādhukāraṃ pavattesuṃ, anumodissati cakkhumā.

Idaṃ vatvāna te devā, upagacchuṃ naruttamaṃ.

Ākāse dhārayantassa, padumacchattamuttamaṃ.

Satapattachattaṃ paggayha, adāsi tāpaso mama.

Tamaḥam kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Pañcavīsaticappāni, devarajjaṃ karissati.

Catuttimsatikkhattum ca, cakkavattī bhavissati.

Yaṃ yaṃ yonim saṃsarati, devattaṃ atha mānusaṃ.

Abbhokāse patiṭṭhantaṃ, padumaṃ dhārayissati.

1. Paripākagatattā (Sī, I)

2. Khu 3. 63 piṭṭhādīsu.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Pakāsite pāvacane, manussattaṃ labhissati.
 Manomayamhi kāyamhi, uttamo so bhavissati.
 Dve bhātaro bhavissanti, ubhopi panthakavhayā.
 Anubhotvā uttamatthaṃ, jotayissanti sāsanaṃ.
 Sohaṃ aṭṭhārasavasso, pabbajim anagāriyaṃ.
 Visesāhaṃ na vindāmi, Sakyaputtassa sāsane.
 Dandhā mayhaṃ gatī āsi, paribhūto pure ahuraṃ.
 Bhātā ca maṃ paṇāmesi, gaccha dāni sakaṃ gharaṃ.
 Sohaṃ paṇāmito santo, saṃghārāmassa koṭṭhake.
 Dummano tattha aṭṭhāsim, sāmaññasmiṃ apekkhavā.
 Bhagavā tattha āgacchi, sīsaṃ mayhaṃ parāmasi.
 Bāhāya maṃ gahetvāna, saṃghārāmaṃ pavesayi.
 Anukampāya me Satthā, adāsi pādapuñchanim.
 Evaṃ suddhaṃ adhiṭṭhehi, ekamanta' madhiṭṭhahaṃ.
 Hatthehi tamahaṃ gayha, sarim kokanadaṃ ahaṃ.
 Tattha cittaṃ vimucci me, arahattaṃ apāpuṇim.
 Manomayesu kāyesu, sabbattha pāramim gato.
 Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan'ti.

Arahattamaggenevassa Tepiṭakaṃ pañcābhiññā ca¹ āgamiṃsu. Satthā
 ekena ūnehi pañcahi bhikkhusatehi saddhim gantvā Jīvakassa nivesane
 paññatte āsane nisīdi, Cūḷapanthako pana attano bhikkhāya appaṭicchitatthā
 eva na gato. Jīvako yāguṃ dātuṃ ārabhi, Satthā pattam hatthena pidahi.
 “Kasmā bhante na gaṇhathā”ti vutte vihāre eko bhikkhu atthi Jīvakāti. So
 purisaṃ pahiṇi “gaccha bhaṇe vihāre nisinnaṃ ayyaṃ

1. Cha abhiññā ca (Am 1. 169 piṭṭhe.)

gahetvā ehi”ti. Cūḷapanthakattheropi rūpena kiriyāya ca¹ ekampi ekena asadisam bhikkhusahassam nimminivā nisīdi. So puriso vihāre bhikkhūnam bahubhāvam disvā gantvā Jīvakassa kathesi “imasmā bhikkhusamghā vihāre bhikkhusamgho bahutaro, pakkosītabbam ayyam na jānāmī”ti. Jīvako Satthāram paṭipucchi “konāmo bhante vihāre nisinno bhikkhū”ti. Cūḷapanthako nāma Jīvakāti. Gaccha bhaṇe “Cūḷapanthako nāma kataro”ti pucchitvā tam ānehīti. So vihāram gantvā “Cūḷapanthako nāma kataro bhante”ti pucchi. “Aham cūḷapanthako, aham Cūḷapanthako”ti ekapahāreneva bhikkhusahassampi kathesi. So punāgantvā tam pavattim Jīvakassa ārocesi. Jīvako paṭividdhasaccattā “iddhimā maññe ayyo”ti nayato nātvā “gaccha bhaṇe paṭhamam kathanakamayyameva ‘tumhe Satthā pakkosati’ti vatvā cīvarakaṇṇe gaṇhā”ti āha. So vihāram gantvā tathā akāsi, tāvadeva nimmitabhikkhū antaradhāyimsu. So theram gahetvā agamāsi.

Satthā tasmim khaṇe yāgum ca khajjakādibhedañca paṭiggaṇhi. Dasabale bhattakiccam katvā vihāram gate dhammasabhāyam kathā udapādi “aho Buddhānam ānubhāvo, yatra hi nāma cattāro māse ekagātham gahetum asakkontampi lahukena khaṇeneva evam mahiddhikam akāmsū”ti Satthā tesam bhikkhūnam kathāsallāpam sutvā āgantvā Buddhāsane nisajja “kim vadetha bhikkhave”ti pucchitvā “imam nāma bhante”ti vutte “bhikkhave Cūḷapanthakena idāni mayham ovāde thatvā lokuttaradāyajjam laddham, pubbe pana lokiyadāyajjan”ti vatvā tehi yācito Cūḷasetṭhi jātakam² kathesi. Aparabhāge tam Satthā ariyagaṇaparivuto dhammāsane nisinno manomayam kāyam abhinimminantānam bhikkhūnam cetovivaṭṭakusalānañca aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparena samayena bhikkhūhi “tathā dandhadhātukena katham tayā saccāni paṭividdhānī”ti puṭṭho bhātu paṇāmanato paṭṭhāya attano paṭipattim pakāsento—

557. “Dandhā mayham gatī āsi, paribhūto pure aham.

Bhātā ca mam paṇāmesi, gaccha dāni tuvaṃ gharam.

1. Cūḷapanthakatthero virūpakiriyāya (I)

2. Khu 5. 2 piṭṭhe.

558. Sohaṃ paṇāmito santo,
Saṃghārāmassa koṭṭhake.
Dummano tattha aṭṭhāsiṃ, sāsanasmiṃ apekkhavā.
559. Bhagavā tattha āgacchi, sīsaṃ mayhaṃ parāmasi.
Bāhāya maṃ gahetvāna, saṃghārāmaṃ pavesayi.
560. Anukampāya me Satthā, pādāsi pādapuñchaniṃ.
Etaṃ suddhaṃ adhiṭṭhehi, ekamantaṃ svadhiṭṭhitaṃ.
561. Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vihāsiṃ sāsane rato.
Samādhiṃ paṭipādesiṃ, uttamatthassa pattiya.
562. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
563. Sahassakkhattumattānaṃ, nimminivāna panthako.
Nisīda'mbavane ramme, yāva kālappavedanā.
564. Tato me Satthā pāhesi, dūtaṃ kālappavedakaṃ.
Paveditamhi kālamhi, vehāsādupasaṅkamaṃ.
565. Vanditvā Satthuno pāde, ekamantaṃ nisīdahaṃ.
Nisinnaṃ maṃ viditvāna, atha Satthā paṭiggahi.
566. Āyāgo sabbalokassa, āhutaṃ paṭiggaho.
Puññakkhettaṃ manussānaṃ, paṭiggaṇhittha dakkhiṇaṃ”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **dandhā**ti mandā, catuppadikaṃ gāthaṃ catūhi māsehi gahetuṃ asamatthabhāvena dubbalā. **Gatī**ti nāṇagati. **Āsī**ti ahosi. **Paribhū**toti tato eva “muṭṭhassati asampajāno”ti hīḷito. **Pure**ti pubbe puthujjanakāle. **Bhātā cā**ti samuccayattho ca-saddo, na kevalaṃ paribhūtova, atha kho bhātāpi maṃ **paṇāmes**i “Panthaka tvaṃ duppañño ahetuko maññe, tasmā pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetuṃ

asamattho, na imassa sāsanaassa anucchaviko, gaccha dāni tuyhaṃ ayyakagharan”ti nikkaddhesi. **Bhātā**ti bhātarā.

Koṭṭhaketi dvārakoṭṭhakasamīpe. **Dummanoti** domanassito. **Sāsana**smim **apekkhavā**ti Sammāsambuddhassa sāsane sāpekkho avibbhamitukāmo.

Bhagavā tattha āgacchīti mahākaruṇāsañcoditamānaso maṃ anuggaṇhanto Bhagavā yatthāhaṃ ʈhito, tattha āgacchi. Āgantvā ca “Panthaka ahaṃ te Satthā, na Mahāpanthako, maṃ uddissa tava pabbajjā”ti samassāsento **sīsaṃ mayhaṃ parāmasi** jālābandhanamudutalunapīṇavarāyataṅgulisamupasobhitena vikasitapadumasassirīkena cakkakītena hatthatalena “idāniyeva mama putto bhavissati”ti dīpento mayhaṃ sīsaṃ parāmasi. **Bāhāya maṃ gahetvānā**ti “kasmā tvaṃ idha tiṭṭhasi”ti candanagandhagandhinā¹ attano hatthena maṃ bhuje gahetvā antosaṃghārāmaṃ pavesesi. **Pādāsi pādapuñchaninti** pādapuñchanim katvā pādāsi “rajoharaṇanti manasi karohi”ti adāsīti attho. “Adāsī”ti “pādapuñchanin”ti ca paṭhanti. Keci pana “**pādapuñchaninti** pādapuñchanacoḷakkhaṇḍaṃ pādāsi”ti vadanti. Tadayuttamā iddhiyā abhisankharitvā coḷakkhaṇḍassa dinnatā. **Etam suddham adhiṭṭhehi,** **ekamantaṃ svadhiṭṭhitanti** etam suddham coḷakkhaṇḍaṃ “rajoharaṇaṃ, rajoharaṇa”ti manasikārena svadhiṭṭhitaṃ katvā ekamantaṃ ekamante vivitte gandhakuṭipamukhe nisinno adhiṭṭhehi² tathā cittaṃ samāhitaṃ katvā pavattehi.

Tassāhaṃ vacanaṃ sutvāti tassa Bhagavato vacanaṃ ovādaṃ ahaṃ sutvā tasmim **sāsane** ovāde **rato** abhirato hutvā **vihāsiṃ** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjim. Paṭipajjanto ca **samādhim paṭipādesim, uttamattassa pattiya**ti³ uttamatto nāma arahattaṃ, tassa adhigamāya kasiṇaparikkammavasena rūpajjhānāni nibbattetvā jhānapādaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā maggapaṭipāṭiyā aggamaggasamādhim sampādesinti attho. Ettha hi samādhīti upacārasamādhito paṭṭhāya yāva catutthamaggasamādhi, tāva samādhisāmaññaṇa gahito, aggaphalasamādhi pana uttamattahaggahaṇa, sātisaṃ cevāyaṃ samādhikusalo, tasmā “samādhim paṭipādesin”ti āha.

1. Candanagandhagandhitaṃ (Sī)

2. Adhiṭṭhehīti (Sī, I)

3. Pattiya (Sī, I, Ka)

Samādhikusalatāya hi ayamāyasmā cetovivaṭṭakusalo nāma jāto,
 Mahāpanthakatthero pana vipassanākusalatāya saññāvivaṭṭakusalo nāma.
 Eko cettha samādhilakkhaṇe cheko, eko vipassanālakkaṇe, eko
 samādhigālho, eko vipassanāgālho, eko aṅgasamkhitte cheko, eko
 ārammaṇasamkhitte, eko aṅgavavattāne, eko ārammaṇavavattāneti
 vaṇṇenti. Apica Cūlapanthakatthero sātisaṃ catunnaṃ
 rūpāvacarajjhānānaṃ lābhitāya cetovivaṭṭakusalo vutto, Mahāpanthakatthero
 sātisaṃ catunnaṃ arūpāvacarajjhānānaṃ lābhitāya saññāvivaṭṭakusalo.
 Paṭhamo vā rūpāvacarajjhānalābhī hutvā jhānaṅgehi vuṭṭhāya arahattaṃ
 pattoti cetovivaṭṭakusalo, itaro arūpāvacarajjhānalābhī hutvā jhānaṅgehi
 vuṭṭhāya arahattaṃ pattoti saññāvivaṭṭakusalo. Manomayaṃ pana kāyaṃ
 nibbattento aññe tayo vā cattāro vā nibbattenti, na bahuke, ekasadiṣeyeva ca
 katvā nibbattenti, ekavidhameva kammaṃ kurumāne. Ayaṃ pana thero
 ekāvajjanena samaṇasahassaṃ māpesi, dvepi na kāyena ekasadiṣe akāsi, na
 ekavidhaṃ¹ kammaṃ kurumāne. Tasmā manomayaṃ kāyaṃ
 abhinimminantānaṃ aggo nāma jāto.

Idāni attano adhigatavisesaṃ dassetuṃ “pubbenivāsaṃ jānāmi”ti-
 ādimāha. Kāmañcāyaṃ thero chaḷabhiñño, yā pana abhiññā
 āsavakkhayañāṇadhigamassa bahūpakārā, taṃ dassanatthaṃ “pubbenivāsaṃ
 jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ”ti vatvā “tisso vijjā anupattā”ti vuttaṃ.
 Pubbenivāsayathākammupaga-anāgataṃsaññāni hi vipassanācārassa
 bahūpakārāni, na tathā itaraññāni.

Sahassakkhattunti sahasaṃ. “Sahassavāraṇ”ti keci vadanti.
 Ekāvajjanena² pana thero sahasse manomaye kāye nimmini, na vārena. Te
 ca kho aññamaññamasadiṣe³ vividhaṃ kammaṃ karonte. Kiṃ pana
 sāvakānampi evarūpaṃ iddhinimmānaṃ sambhavatīti? Na sambhavati
 sabbesaṃ, abhinīhārasampattiyaṃ pana ayameva thero evamakāsi, tathā hesa
 iminā aṅgena etadagge ṭhapito. **Panthako nisīdīti** attānameva paraṃ viya
 vadati. **Ambavaneti** ambavane

1. Ekasadiṣaṃ (Ka)

2. Sahassadhā sahasavāranti ekāvajjaneneva (Sī, I)

3. Aññamaññaṃ visadiṣaṃ (Sī, I)

Jīvakena katavihāre. **Vehāsādupasaṅkaminti vehāsāti** karaṇe nissakkavacanaṃ, vehāsenāti attho, **da-kāro** padasandhikaro. **Athāti** mama nisajjāya pacchā. **Paṭiggahīti** dakkhiṇodakaṃ paṭiggaṇhi. **Āyāgo sabbalokassāti** sabbassa sadevakassa lokassa aggadakkhineyyatāya deyyadhammaṃ ānetvā yajitabbaṭṭhānabhūto. **Āhutīnaṃ paṭiggahoti** mahāphalabhāvakaraṇena dakkhiṇāhutīnaṃ paṭiggaṇhako. **Paṭiggaṇhittha dakkhiṇanti** Jīvakena upanītaṃ yāgukhajjādibhedaṃ dakkhiṇaṃ paṭiggaṇhesi.

Atha kho Bhagavā katabhattakicco āyasmantaṃ Cūḷapanthakaṃ āṇāpesi “anumodanaṃ karohī”ti. So Sineruṃ gahetvā mahāsamuddaṃ manthento viya pabhinnapaṭisambhidāppattatāya Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ saṅkhobhento Satthu ajjhāsayaṃ gaṇhanto anumodanaṃ akāsi. Tathā upanissayasampannopi cāyamāyasmā tathārūpāya kammapiṭotikāya paribādhito¹ catuppadikaṃ gāthaṃ catūhipi māsehi gahetuṃ nāsakkhi. Taṃ panassa upanissayasampattiṃ oloketvā Satthā pubbacariyānurūpaṃ yonisomanasikāre niyojesi. Tathā hi Bhagavā tadā Jīvakassa nivesane nisinnō eva “Cūḷapanthakassa cittaṃ samāhitaṃ, vīthipaṭipannā vipassanā”ti ñatvā yathānisinnova attānaṃ dassetvā “Panthaka yadipāyaṃ piṭotikā saṃkiliṭṭhā rajānukiṇṇā, ito pana añño eva ariyassa vinaye saṃkilesō rajo cāti dassento—

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,
Rāgassetāṃ adhivacanaṃ rajoti.
Etaṃ rajaṃ vippajahitvā bhikkhavo,
Viharanti te vītarajassa sāsane.

Doso rajo -pa- sāsane.

Moho rajo -pa- vītarajassa sāsane”ti—

Imā tisso obhāsagāthā abhāsi. Gāthāpariyosāne Cūḷapanthako abhiññāpaṭisambhidāparivāraṃ arahattaṃ pāpuṇīti.

Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kappattheragāthāvaṇṇanā

Nānākulamalasampuṇṇoti-ādikā āyasmato Kappattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattitvā pitu accayena viññutaṃ patto nānāviraḡavaṇṇavacittēhi vatthehi anekavidhehi ābharaṇēhi nānāvidhehi maṇiratanehi bahuvidhehi pupphadāmaṃālādīhi ca kapparukkhaṃ nāma alaṅkaritvā tena Satthu thūpaṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhupāde Magadharaṭṭhe Maṇḍalikaṛājakule nibbattitvā pitu accayena rajje patiṭṭhito kāmesu ativiya ratto giddho hutvā viharati. Taṃ Satthā mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento ñāṇajāle paññāyamānaṃ disvā “kiṃ nu kho bhavissati”ti āvajjento “esa mama santike asubhakathaṃ sutvā kāmesu virattacitto hutvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati”ti ñatvā ākāseṇa tattha gantvā—

567. “Nānākulamalasampuṇṇo, mahā-ukkārasambhavo.
Candanikaṃva pariṇakkaṃ, mahāgaṇḍo mahāvaṇḍo.

568. Pubbaruhirasampuṇṇo, gūthakūpena gālḥhito.
Āpopaggharaṇo kāyo, sadā sandati pūṭikaṃ.

569. Saṭṭhikaṇḍarasambandho, maṃsalepanalepito.
Cammakaṇcukasannaddho, pūṭikāyo niratthako.

570. Aṭṭhisāṅghātaggaṭṭito, nhārusuttanibandhano.
Nekesaṃ saṃgaṭṭibhāvā, kappeti iriyāpathaṃ.

571. Dhuvappayāto maraṇāya, maccurājassa santike.
Idheva chaḍḍayitvāna, yena kāmaṇḡamo naro.

572. Avijjāya nivuto kāyo, catuganthena ganthito.
Oghasaṃsīdano kāyo, anusayājālamotthato.

573. Pañcanīvaraṇe yutto, vitakkena samappito.
Taṇhāmūlenānugato, mohacchādanachādito.

574. Evāyaṃ vattate kāyo, kammayantena yantito.

Sampatti ca vipatyantā, nānābhāvo vipajjati.

575. Ye'maṃ kāyaṃ mamāyanti, andhabālā puthujjanā.

Vaḍḍhenti kaṭasiṃ ghoram, ādiyanti punabbhavam.

576. Ye'maṃ kāyaṃ vivajjenti, gūthalittamva pannagam.

Bhavamūlam vamtivāna, parinibbissanti'nāsavā'ti—

imāhi gāthāhi tassa asubhakatham kathesi. So Satthu sammukhā
anekākāravokāram yāthāvato sarīrasabhāvavibhāvanam asubhakatham sutvā
sakena kāyena aṭṭīyamāno harāyamāno jigucchamāno samvigghadayo
Satthāram vanditvā “labheyyāham bhante Bhagavato santike pabbajjan”ti
pabbajjam yāci. Satthā samīpe ṭhitamaññataram bhikkhum āṇāpesi “gaccha
bhikkhu imaṃ pabbājetvā upasampādetvā ānehī”ti. So tam
tacapañcakakammaṭṭhānam datvā pabbājesi. So khuraggeyeva saha
paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Siddhatthassa Bhagavato, thūpaseṭṭhassa sammukhā.

Vicittadusse lagetvā, kapparukkham ṭhapesaham.

Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi, devattam atha mānusaṃ.

Sobhayanto mama dvāram, kapparukkho paṭiṭṭhati.

Ahañca parisā ceva, ye keci mama'vassitā.

Tamhā dussam gahetvāna, nivāsema mayaṃ sadā.

Catunnavutito kappe, yaṃ rukkham ṭhapyim aham.

Duggatim nābhijānāmi, kapparukkhasidam phalam.

Ito ca sattame kappe, suceḷā aṭṭha khattiyā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Paṭisambhidā catasso -pa- katam Buddhassa sāsanam”ti.

1. Khu 3. 100 piṭṭhādīsu.

Arahattaṃ pana patvā laddhūpasampado Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisinno aññaṃ byākaronto tā eva gāthā abhāsi. Teneva tā Theragāthā nāma jātā.

Tattha **nānākulamalasampunṇoti** nānākulehi nānābhāgehi malehi sampunṇo, kesalomādinānāvidha-asucikoṭṭhāsabharitoti attho. **Mahā-ukkārasambhavoti** ukkāro vuccati vaccakūpaṃ. Yattakavayā¹ mātā, tattakaṃ kālāṃ kārapariseditavaccakūpasadisatāya² mātu kucchi idha “mahā-ukkāro”ti adhippeto. So kucchi sambhavo uppattiṭṭhānaṃ etassāti mahā-ukkārasambhavo. **Candanikaṃvāti** candanikaṃ nāma ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṃ chaḍḍanaṭṭhānaṃ, yaṃ jaṇṇumattaṃ asucibharitampi hoti, tādīsanti attho. **Paripakkanti** pariṇataṃ purāṇaṃ. Tena yathā caṇḍālagāmadvāre nidāghasamaye thullaphusitake deve vassante udakena samupabyūḷhamuttakarīsa-aṭṭhicammaṇhārukhāṇḍakheḷasiṅghāṇikādinānākuṇapabharitaṃ kaddamodakālulitaṃ katipayadivasātikkamena saṃjāta³ kimikulākulaṃ sūriyātapasantaṭapakuthitaṃ upari pheṇapubbulakāni muñcantaṃ abhinīlavanṇaṃ paramaduggandhaṃ jegucchāṃ candanikāvāṭaṃ neva upagantum, na daṭṭhum ahararūpaṃ hutvā tiṭṭhati, tathārūpoyaṃ kāyoti dasseti. Sadā dukkhatāmūlayogato asucipaggharaṇato uppādayarāmaṇehi uddhumāyanapariṇipaccanabhiṭṭhānaṃ sabhāvattā ca mahanto gaṇḍo viyāti **mahāgaṇḍo**. Sabbatthakameva dukkhavedanānubaddhattā gaṇḍānaṃ sahanato asucivissandaṇato ca mahanto vaṇo viyāti **mahāvaṇo**.

Gūthakūpena gālītoti vaccakūpena vacceneva vā bharito.

“Gūthakūpanigālīhito”tipi⁴ Pāḷi, vaccakūpato nikkhantoti attho.

Apopaggharaṇo kāyo, sadā sandati pūṭikanti ayaṃ kāyo āpodhātuyā sadā paggharaṇasīlo, tañca kho pīṭasamhasedamuttādikaṃ pūṭikaṃ asuciṃ yeva sandati, na kadāci sucinti attho.

Satṭhikaṇḍarasambandhoti gīvāya uparimabhāgato paṭṭhāya sarīraṃ vinaddhamānā sarīrassa purimapakchimaḍḍakhiṇāvāmapassesu paccekaṃ pañca pañca katvā vīsati, hatthapāde vinaddhamānā tesāṃ purimapakchimaḍḍakhiṇāvāmapassesu pañca pañca katvā

1. Yattakaṃ ca yā (Sī, Ka)

2. Sañchādita... (Sī, I)

3. Aparisodhitavaccakūpasadisatāya (I)

4. Gūthakūpe nibāhitotipi (Sī)

cattālīsāti saṭṭhiyā kaṇḍarehi maṇḥānhārūhi sabbaso baddho vinaddhoti saṭṭhikaṇḍarasambandho. **Maṁsalepanalepitoti** maṁsasāṅkhātena lepanena litto, navamaṁsapesisatānulittoti attho. **Cammakañcukasannaddhoti** cammasāṅkhātena kañcukena sabbaso onaddho pariyonaddho paricchinno. **Pūtikāyoti** sabbaso pūtigandhiko kāyo. **Niratthakoti** nippayojano. Aññesaṁ hi pāṇīnaṁ kāyo cammādiviniyogena siyā sappayojano, na tathā manussakāyoti. **Aṭṭhisāṅghātaghaṭṭoti** atirekatisatānaṁ aṭṭhīnaṁ saṅghātena ghaṭṭito sambandho. **Nhārusuttanibandhanoti** suttasadisehi navahi nhārusatehi nibandhito. **Nekesaṁ saṁgatībhāvāti** catumahābhūtajīvitindriya-assāsapassāsaviññāḍīnaṁ samavāyasambandhena suttamerakasamavāyena¹ yantaṁ viya ṭhānādi-iriyāpathaṁ kappeti.

Dhuvappayāto maraṇāyāti maraṇassa atthāya ekantagamano, nibbattito paṭṭhāya maraṇaṁ pati pavatto², tato eva maccurājassa maraṇassa santike ṭhito. **Idheva chaḍḍayitvānāti** imasmiṁyeva loke kāyaṁ chaḍḍetvā, yathārucitaṭṭhānagāmī ayaṁ satto, tasmā “pahāya gamanīyo ayaṁ kāyo”ti evampi saṅgo na kātabboti dasseti.

Avijjāya nivutoti avijjānīvaraṇena nivuto paṭicchādītādīnavo³, aññathā ko ettha saṅgaṁ janeyyāti adhippāyo. **Catuganthenāti** abhiṭṭhāyagānādhānā catubbidhena ganthena ganthito, ganthaniyabhāvena vinaddhito. **Oghasaṁsīdanoti** oghaniyabhāvena kāmoghādīsu catūsu oghesu saṁsīdanako. Appahīnabhāvena santāne anu anu sentīti anusayā, kāmarāgādayo anusayā. Tesāṁ jālena otthato abhibhūtoti **anusayājālamotthato**⁴. Makāro padasandhikaro, gāthāsukhatthaṁ dīghaṁ katvā vuttaṁ. Kāmacchandādīnā pañcavidhena nīvaraṇena yutto adhimuttoti **pañcanīvaraṇe yutto**, karaṇatthe bhumavacanaṁ.

1. Suttaperakasamavāyena (Sī, I)

2. Pavattito (Sī, I)

3. Paṭicchādito, tato (Sī, I)

4. Anusayājālamotthato (Sī)

Kāmavitakkādinā micchāvitakkena samappito samassitoti **vitakkena samappito**. **Taṇhāmūlenānugatoti** taṇhāsaṅkhātēna bhavamūlena anubaddho. **Mohacchādanachāditoti** sammohasaṅkhātēna āvaraṇena paliguṇṭhito. Sabbametaṃ saviññāṇakaṃ karajakāyaṃ sandhāya vadati. Saviññāṇako hi attabhāvo “ucchinnabhavanettiko bhikkhave Tathāgatassa kāyo tiṭṭhati¹, ayañceva kāyo bahiddhā ca nāmarūpan”ti-ādīsu kāyoti vuccati, **evāyaṃ vattate kāyoti** evaṃ “nānākulamalasaṃpuṇṇo”ti-ādinā “avijjāya nivuto”ti-ādinā ca vuttappakārena ayaṃ kāyo vattati, vattanto ca **kammayantena** sukatadukkaṭṭhena kammasaṅkhātēna yantena **yantito** saṅghaṭṭito, yathā vā khemantaṃ gantuṃ na sakkoti, tathā saṅkhobhito² sugatiduggatīsu vattati paribbhamati. **Sampatti ca vipatyantāti** yā ettha sampatti, sā vipattipariyosānā. Sabbaṃ hi yobbanam jarāpariyosānam, sabbaṃ ārogyam byādhipariyosānam, sabbaṃ jīvitam maraṇapariyosānam, sabbo samāgamo viyogapariyosāno. Tenāha “**nānābhāvo vipajjati**”ti. **Nānābhāvoti** vinābhāvo vippayogo, so kadāci vippayuñjakassa vasena, kadāci vippayuñjitabbassa vasenāti vividham pajjati pāpuṇiyati.

Ye’maṃ kāyam mamāyantīti ye andhabālā puthujjanā evaṃ asubham aniccaṃ adhuvaṃ dukkham asāraṃ imaṃ kāyam “mama idan”ti gaṇhantā mamāyanti chandarāgam uppādentī, te jāti-ādīhi nirayādīhi ca **ghoraṃ** bhayānakam apaṇḍitehi abhiramitabbato kaṭasisaṅkhātam saṃsāram punappunam jananamaraṇādīhi³ vaḍḍhenti, tenāha “**ādiyanti punabbhavan**”ti.

Ye’maṃ kāyam vivajjenti, gūthalittamva pannaganti yathā nāma puriso sukhakāmo jīvitukāmo gūthagatam āsīvisam disvā jigucchaniyatāya vā sappaṭibhayatāya vā vivajjeti na allīyati, evamevaṃ ye paṇḍitā kulaputtā asucibhāvena jeguccham aniccādibhāvena sappaṭibhayaṃ imaṃ kāyam vivajjenti chandarāgappahānena pajahanti, te bhavamūlam avijjam bhavataṇhaṃ vāmitvā chaḍḍetvā accantameva pahāya tato eva sabbaso anāsava sa-upādisesāya anupādisesāya ca nibbānadhātuyā parinibbāyissantīti.

Kappattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī 1. 42 piṭṭhe.

2. Saṅkocito (Sī, I)

3. Jarāmaraṇādīhi (K)

6. Vaṅgantaputta-upasenattheragāthāvaṇṇanā

Vivittaṃ appanigghosanti-ādikā āyasmato Upasenattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā vayappatto Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇamāno Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā Satthu¹ adhikāraḥkammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Nālakagāme Rūpasārībrāhmaṇiyā kucchimhi nibbatti, **Upasenotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā upasampadāya ekavassiko “ariyagabbhaṃ vaḍḍhemī”ti ekaṃ kulaputtaṃ attano santike upasampādetvā tena saddhiṃ Satthu santikaṃ gato. Satthārā cassa tassa avassikassa bhikkhuno saddhivihārikabhāvaṃ sutvā “atilahuṃ kho tvaṃ moghapurisa bāhullāya āvatto”ti² garahito “idānāhaṃ yadipi paraṃ nissāya Satthārā garahito, paraṃnyeva pana nissāya Satthu pāsāmsopi bhavissāmi”ti vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Padumuttaraṃ Bhagavantaṃ, Lokajetṭhaṃ Narāsabhaṃ.
Pabbhāramhi nisīdantaṃ, upagacchiṃ naruttamaṃ.

Kaṇikārapupphaṃ disvā, vaṇṭe chetvāna’haṃ tadā.
Alaṅkaritvā chattamhi, Buddhassa abhiropayim.

Piṇḍapātañca pādāsīm, paramannaṃ subhojanaṃ.
Buddhena navame tattha, samaṇe aṭṭha bhojayim.

Anumodi Mahāvīro, Sayambhū aggapuggalo.
Iminā chattadānena, paramannapaveccanā.

Tena cittappasādena, sampattimanubhossasi.
Chattimsakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.

Ekavīsattikkhattuñca, cakkavattī bhavissati.
Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

1. Satthu santike (Sī, I) Aṃ-Tṭha 1. 211 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Vi 3. 74 piṭṭhe.

3. Khu 3. 67 piṭṭhādīsu.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Sāsane dibbamānamhi, manussattaṃ gamissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto.
 Upasenoti nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Samantapāsādikattā, aggaṭṭhāne ṭhapessati.
 Carimaṃ vattate mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Dhāremi antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhanaṃ.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā sayampi sabbe dhutaṅgadhamme samādāya
 vattati, aññepi tadatthāya samādapeti, tena naṃ Bhagavā
 samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparena samayena Kosambiyaṃ
 kalahe uppanne bhikkhusaṅghe ca dvidhābhūte ekena bhikkhunā taṃ
 kalaḥ parivajjitukāmena “etarahi kho kalaho uppanno, saṅgho
 dvidhābhūto, kathaṃ nu kho mayā paṭipajjitabban”ti puṭṭho vivekavāsato
 paṭṭhāya tassa paṭipattiṃ kathento—

577. “Vivittaṃ appanigghosaṃ, vāḷamiganisevitaṃ.
 Seve senāsaṇaṃ bhikkhu, paṭisallānakāraṇā.
578. Saṃkārapuñjā āhatvā, susānā rathiyāhi ca.
 Tato saṅghāṭikaṃ katvā, lūkhaṃ dhāreyya cīvaraṃ.
579. Nīcaṃ manāṃ karitvāna, sapadānaṃ kulā kulaṃ.
 Piṇḍikāya care bhikkhu, guttadvāro susaṃvuto.
580. Lūkhenapi vā santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ.
 Rasesu anugiddhassa, jhāne na ramaṭī mano.
581. Appiccho ceva santuṭṭho, pavivitto vase Muni.
 Asaṃsaṭṭho gahaṭṭhehi, anāgārehi cūbhayaṃ.

582. Yathā jaḷo va mūgo va, attānaṃ dassaye tathā.
Nātivelāṃ sambhāseyya, saṃghamajjhamhi paṇḍito.
583. Na so upavade kañci, upaghātaṃ vivajjaye.
Saṃvuto pātimokkhasmiṃ, mattaññū cassa bhojane.
584. Suggahītanimitassa, cittassu'ppādakovido.
Samathaṃ anuyuñjeyya, kālena ca vipassanaṃ.
585. Vīriyasātaccasampanno, yuttayogo sadā siyā.
Na ca appatvā dukkhantaṃ, vissāsaṃ eyya paṇḍito.
586. Evaṃ viharamānassa, suddhikāmassa bhikkhuno.
Khīyanti āsavā sabbe, nibbutiñcā'dhigacchaṭi'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **vivittanti** janavivittaṃ suññaṃ araññādiṃ. **Appanigghosanti** nissaddaṃ saddasaṃghaṭṭanarahitaṃ. **Vālamiganisevanti** sīhabyagghadīpivālamigehi caritaṃ. Imināpi janavivekaṃyeva dasseti pantasenaśanabhāvadīpanato. **Senāsananti** sayituṃ āsayituñca yuttabhāvena vasanaṭṭhānaṃ idha senāsananti adhippetāṃ. **Paṭisallānakāraṇāti** paṭisallānanimittaṃ, nānārammaṇato nivattetvā kammaṭṭhāneyeva cittassa paṭi¹ sammadeva allīyanatthaṃ.

Evaṃ bhāvanānurūpaṃ senāsaṇaṃ niddisanto senāsaṇe santosaṃ dassetvā idāni cīvarādisupi taṃ dassetuṃ “**saṃkārapuñjā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **saṃkārapuñjāti** saṃkāraṇaṃ puñjaṃ saṃkārapuñjaṃ, tato kacavaraṭṭhānā. **Āhatvāti** āharitvā. **Tatoti** tathā āhaṭaḷakkhaṇḍehi. Karaṇe hi idaṃ nissakkavacanaṃ. **Lūkhanti** satthalūkharajanalūkhādinaṃ lūkhaṃ avaṇṇamaṭṭhaṃ. **Dhāreyyāti** nivāsanādivasena parihareyya, etena cīvarasantosaṃ vadati.

Nīcaṃ manam karitvānāti “antamidaṃ bhikkhave jīvikānaṃ”ti-ādikaṃ² Sugatovādaṃ anussaritvā nihataṃānadappaṃ cittaṃ katvā. **Sapadānanti**

1. Paṭisallānakāraṇāti paṭisallānāti cittaṃ nānārammaṇā nivattetvā kammaṭṭhāneyeva cittassa paṭi (Sī, I)

2. Khu 1. 255; Saṃ 2. 76 piṭṭhesu.

gharesu avakhaṇḍarahitaṃ¹, anugharanti attho. Tenāha “**kulā kulan**”ti. **Kulā kulanti** kulato kulaṃ, kulānupubbiyā gharapaṭipāṭiyāti attho. **Piṇḍikāyāti** missakabhikkhāya, iminā piṇḍapātasantosam vadati. **Guttadvāro**ti supihitacakkhādīdvāro. **Susamvutoti** hatthakukkuccādīnam abhāvena suṭṭhu samvuto.

Lūkhenapi vāti apisaddo samuccaye, vā-saddo vikappe. Ubhayenapi lūkhenapi appenapi yena kenaci sulabhena itarītarena **santusse** samam sammā tusseyya. Tenāha “**nāññaṃ patthe rasaṃ bahun**”ti. **Nāññaṃ patthe rasaṃ bahunti** attanā yathāladdhato aññaṃ madhurādirasaṃ bahuṃ paṇītaṇa na pattheyya na piheyya, iminā gilānapaccayepi santoso dassito hoti. Rasesu gedhavāraṇattham² pana kāraṇam vadanto “**rasesu anugiddhassa, jhāne na ramatī mano**”ti āha. Indriyasamvarampi aparipūrentassa kuto vikkhittacittasamādhānanti adhippāyo.

Evam catūsu paccayesu sallekhaṭṭhapaṭṭim dassetvā idāni avasiṭṭhakathāvatthūni dassetuṃ “**appiccho cevā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **appicchoti** aniccho catūsu paccayesu icchārahito, tena catubbidhapaccayesu taṇhuppādavikkhambhanamāha. **Santuṭṭhoti** catūsu paccayesu yathālābhasantosādīnā santuṭṭho. Yo hi—

Atītaṃ nānusoceyya, nappajappeyyanāgataṃ.

Paccuppanna yāpeyya, so “santuṭṭho”ti pavuccatīti.

Pavivittoti gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya kāyena pavivitto vūpakaṭṭho. Cittavivekādike hi parato vakkhati. **Vaseti** sabbattha yojetabbaṃ. Moneyyadhammasamannāgamena **Muni. Asaṃsaṭṭhoti** dassanasavanasamullapanasambhogakāyasaṃsaggānaṃ abhāvena asaṃsaṭṭho yathāvuttasaṃsaggarahito. **Ubhayanti** gahaṭṭhehi anāgārehi cāti ubhayehipi asaṃsaṭṭho. Karaṇe hi idaṃ paccattavacanaṃ.

Attānaṃ dassaye tathāti ajaḷo amūgopi samāno yathā jaḷo vā mūgo vā, tathā attānaṃ dasseyya, etena pāpabbiyappahānamāha. **Jaḷo va mūgo vāti** ca gāthāsukhattham rassattaṃ kataṃ, samuccayattho

1. Avakhaṇḍanarahitaṃ (Sī), avakkamarahitaṃ (I)

2. Gedhākaraṇattham (Sī, I)

ca vāsaddo. **Nāivelam̐ sambhāseyyā**ti ativelam̐ atikkantapamāṇam̐ na bhāseyya, mattabhāṇī assāti attho. **Sam̐ghamajjhamhī**ti bhikkhusam̐ghe, janasamūhe vā.

Na so upavade kañcīti so yathāvuttapaṭipattiko bhikkhu hīnam̐ vā majjhimam̐ vā ukkaṭṭham̐ vā yamkiñci na vācāya upavadeyya. **Upaghātam̐ vivajjayeti** kāyena upaghātam̐ pariviheṭṭhanam̐ vajjeyya. **Sam̐vuto pātimokkhasminti** pātimokkhamhi pātimokkhasam̐varasīle sam̐vuto assa, pātimokkhasam̐varena pihitakāyavāco siyāti attho. **Mattaññū cassa bhojaneti** pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogavissajjanesu bhojane pamāṇaññū siyā.

Suggahītanimitassāti “evam̐ me manasi karoto cittam̐ samāhitam̐ ahoṣī”ti tadākāram̐ sallakkhento suṭṭhu gahitasamādhinimitto assa. “Suggahītanimitto so”tipi pāṭho, so yogīti¹ attho. **Cittassu’ppādakovidoti** evam̐ bhāvayato cittam̐ līnam̐ hoti “evam̐ uddhatan”ti līnassa uddhatassa ca cittassa uppattikāraṇe kusalo assa. Līne hi citte dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgā bhāvetabbā, uddhate passaddhisamādhī-upekkhāsambojjhaṅgā. Satisambojjhaṅgo pana sabbattha icchitabbo, tenāha Bhagavā “yasmim̐ ca kho bhikkhave samaye līnam̐ cittam̐ hoti, kālo tasmim̐ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāyā”ti-ādi². **Samatham̐anuyuñjeyyāti** samathabhāvanam̐ bhāveyya, anuppannam̐ samādhim̐ uppādeyya, uppannaṇca yāva vasībhāvappatti, tāva vaḍḍheyya byūheyyāti attho. **Kālena ca vipassananti** yathāladdham̐ samādhim̐ nikantiyā apariyādānena hānabhāgiyam̐ ṭhitibhāgiyam̐ vā akatvā nibbedhabhāgiyam̐va katvā³ kālena vipassanaṇca anuyuñjeyya. Atha vā **kālena ca vipassananti** samatham̐ anuyuñjanto tassa thirībhūtakāle saṅkocam̐ anāpajjitvā ariyamaggādhigamāya vipassanam̐ anuyuñjeyya. Yathāha—

“Atha vā samādhilābhena, vivittasayanena vā.

Bhikkhu vissāsamāpādi, appatto āsavakkhayan”ti⁴.

1. Yo so hīti (Sī, I)

2. Sam̐ 3. 99 piṭṭhe.

3. Nibbedhabhāgiyam̐ vā akatvā (Sī, I)

4. Khu 1. 52 piṭṭhe Dhammapade.

Tena vuttaṃ “**vīriyasātaccasampanno**”ti-ādi. Satatabhāvo **sātaccam**, vīriyassa sātaccam, tena sampanno samannāgato, satatapavattavīriyo, niccapaggahitavīriyoti attho. **Yuttayogo sadā siyāti** sabbakālaṃ bhāvanānuyutto siyā. **Dukkham**anti vaṭṭadukkhassa antaṃ pariyosānaṃ nirodhaṃ nibbānaṃ appatvā vissāsaṃ **na eyya** na gaccheyya, “ahaṃ parisuddhasīlo jhānalābhī abhiññālābhī vipassanaṃ matthakaṃ pāpetvā **ṭhito**”ti vā vissatṭho na bhaveyyāti attho.

Evam viharamānassāti evaṃ vivittasenāsanasevanādinā vipassanāvasena yuttayogatāpariyosānena¹ vidhinā viharantassa. **Suddhikāmassāti** nāṇadassanavisuddhiṃ accantavisuddhiṃ nibbānaṃ arahattañca icchantassa. Saṃsāre bhayassa ikkhato **bhikkhuno** kāmāsavādayo sabbe **āsavā khīyanti** khayaṃ abbattham gacchanti, tesam khayagamaneneva² sa-upādisesa-anupādisesapabhedam duvidhampi nibbānaṃ **adhigacchati** pāpuṇāti.

Evaṃ thero tassa bhikkhuno ovādadānāpadesena attanā tathāpaṭipannabhāvaṃ dīpento aññaṃ byākāsi.

Vaṅgantaputta-upasenattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. (Apara)gotamattheragāthāvaṇṇanā

Vijāneyya sakaṃ atthanti-ādikā āyasmato Aparassa Gotamattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā amhākaṃ Bhagavato uppattito puretameva Sāvattiyaṃ Udiccabrāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā vādamaggaṃ uggahetvā attano vādassa upari uttarim vadantaṃ alabhanto tehi tehi viggāhikakathaṃ anuyutto vicarati. Atha amhākaṃ Bhagavā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena yasādi ke veneyye vinetvā Anāthapiṇḍikassa abhiyācānāya Sāvattiyaṃ upagacchi. Tadā Satthu Jetavanapaṭiggahe paṭiladdhasaddho Sattthāraṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā pabbajjaṃ yāci.

1. Pariyosāne (Sī)

2. Khayavayagamaneneva (Sī, I)

Satthā aññataram piṇḍacārikam bhikkhum āṇāpesi “bhikkhu imam pabbājehi”ti. So tena pabbājyamāno khuraggeyeva arahattam pāpuṇitvā Kosalajanapadam gantvā tattha ciram vasitvā puna Sāvatthim paccāgami. Tam bahū ñātakā brāhmaṇamahāsālā upasaṅkamitvā payirupāsitvā nisinnā¹ “imasmiṃ loke bahū samaṇabrāhmaṇā saṃsāre suddhivādā, tesu katamesaṃ nu kho vādo niyyāniko, katham paṭipajjanto saṃsārato sujjhati”ti pucchimsu. Thero tesam tamattham pakāsento—

587. “Vijāneyya sakam attham, avalokeyyātha pāvacanam.
Yañcetha assa patirūpaṃ, sāmāññaṃ ajjhūpagatassa.

588. Mittam idha ca kalyāṇam, sikkhā vipulam samādānam.
Sussūsā ca garūnam, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

589. Buddhesu sagāravatā, dhamme apaciti yathābhūtam.
Saṃghe ca cittikāro, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

590. Ācāragocare yutto,
Ājivo sodhito agārayho.
Cittassa ca saṇṭhapanam, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

591. Cārittam atha vārittam, iriyāpathiyam pasādaniyam.
Adhicitte ca āyogo, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

592. Āraññakāni senā, sanāni pantāni appasaddāni.
Bhajitabbāni Muninā, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

593. Sīlaṇca bāhusaccaṇca, dhammānam pavicayo yathābhūtam.
Saccānam abhisamayo, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

594. Bhāveyya ca aniccanti, anattasaññaṃ asubhasaññaṇca.
Lokamhi ca anabhiratiṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

1. Bahū ñātakā nisinnam (Sī, I)

595. Bhāveyya ca bojjaṅge, iddhipādāni indriyāni balāni.
Aṭṭhaṅgamagga'mariyaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

596. Taṇhaṃ pajaheyya Muni, samūlake āsave padāleyya.
Vihareyya vippamutto, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **vijāneyya sakaṃ atthanti** viññūjātiko puriso attano atthaṃ yāthāvato vicāretvā jāneyya. Vicārento ca **avalokeyyātha pāvacaṇaṃ** idha loke puthusamaṇabrāhmaṇehi Sammāsambuddhena ca pavuttaṃ pāvacaṇaṃ, samayo. Tattha yaṃ niyyānikaṃ, taṃ olokeyya paññacakkhunā passeyya. Ime hi nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā anicce “niccaṇ”ti, anattani “attā”ti, asuddhimaggaṇca “suddhimaggo”ti micchābhinivesino aññamaññaṇca viruddhavādā¹, tasmā nesaṃ vādo aniyyāniko, Sammāsambuddho pana “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe dhammā anattā, santaṃ nibbānaṃ”ti sayambhūñāṇena yathābhūtaṃ abbhaññāya pavedeti, tasmā “tassa vādo niyyāniko”ti Satthu sāsana mahantataṃ olokeyyāti attho. **Yañcetha assa patirūpaṃ, sāmaññaṃ ajjhūpagatassāti** sāmaññaṃ samaṇabhāvaṃ pabbajjaṃ upagatassa kulaputtassa yaṃ ettha sāsane pabbajitabhāve vā patirūpaṃ yuttarūpaṃ sārūpaṃ assa siyā, tampi apalokeyya.

Kim pana tanti āha “**mittaṃ idha ca kalyāṇaṃ**”ti-ādi. Imasmiṃ sāsane kalyāṇamittaṃ seviyamānaṃ samaṇassa patirūpanti yojanā. Esa nayo itaresupi. Kalyāṇamittaṃ hi nissāya akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti suddhamattānaṃ pariharati. **Sikkhā vipulaṃ samādānanti** vipulaṃ sikkhāsamādānaṃ, mahatiyā nibbānāvahāya adhisīlādisikkhāya anuṭṭhānanti attho. **Sussūsā ca garūnanti** garūnaṃ ācariyupajjhāyādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ ovādassa sotukamyatā pāricariyā ca. **Etanti** kalyāṇamittasevanādi.

Buddhesu sagāravatāti Sabbaññubuddhesu “Sammāsambuddho Bhagavā”ti gāravayogo garucittikāro. **Dhamme apaciti yathābhūtanti** ariyadhamme

1. Viruddhavādino (Sī)

yāthāvato apacāyanam ādarena abhipūjanam. **Samgheti** ariyasamghe.
Cittikāroti sakkāro sammānanam. **Etanti** ratanattayagarukaraṇam.

Ācāragocare yuttoti kāyikavācasikavītikkamanasaṅkhātānānācāraṇaṃ piṇḍapātādīnaṃ atthāya upasaṅkamitum ayuttaṭṭhānabhūtaṃ vesiyādi-agocaraṇa pahāya kāyikavācasika-avītikkamanasaṅkhātēna ācārena piṇḍapātādīnaṃ atthāya upasaṅkamitum yuttaṭṭhānabhūtena gocarena ca yutto sampanno, sampanna-ācāragocaroti attho. **Ājīvo sodhitoti** veḷudānādiṃ Buddhapaṭikuṭṭham anesanaṃ pahāya anavajjuppāde paccaye sevantassa ājīvo sodhito hoti suvisuddho, sodhitattā eva **agārayho** viññūhi.
Cittassa ca saṇṭhapananti yathā cakkhādidvārehi rūpādi-ārammaṇesu abhijjhādayo nappavattanti, evaṃ diṭṭhe diṭṭhamattādivasena cittassa sammā ṭhapanam. **Etanti** ācāragocarasampatti ājīvapārisuddhi indriyesu guttadvāratāti etaṃ tayam.

Cārittanti caritvā paripūretabbasīlam. **Vārittanti** viratiyā akaraṇena paripūretabbasīlam. **Iriyāpathiyaṃ pasādaniyanti** paresaṃ pasādāvaham ākappasampattinimittaṃ iriyāpathanissitaṃ sampajaññaṃ. **Adhicitte ca āyogoti** samathavipassanāsu anuyogo bhāvanā.

Āraññakānīti araṇṇe pariyāpannāni. **Pantānīti** vivittāni.

Sīlanti catupārisuddhisīlam. Heṭṭhā hi bhinditvā vuttaṃ, idha abhinditvā vadati. **Bāhusaccanti** bahussutabhāvo. So hi bhāvanānuyogassa bahukāro, bojjhaṅgakosalla-anuttarasītibhāva-adhicittayuttatādīsu sammā pavicayabahulassa samathavipassanānuyogo sampajjati. **Dhammānaṃ pavicayo yathābhūtanti** rūpārūpadhammānaṃ aviparītasalakkhaṇato¹ sāmāññalakkhaṇato ca parivīmaṃsā, iminā adhipaññādhammavipassanamāha. **Saccānaṃ abhisamayoti** dukkhādīnaṃ ariyasaccānaṃ pariññābhisamayādivasena paṭivedho.

Svāyaṃ saccābhisamayo yathā hoti, taṃ dassetuṃ “**bhāveyyā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **bhāveyya ca aniccanti** “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā²

1. ...sallakkhaṇato (Sī)

2. Khu 1. 53 piṭṭhe Dhammapade.

avibhāgato “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti-ādinā¹ vibhāgato vā sabbasaṅkhāresu aniccaasaññaṃ bhāveyya uppādeyya ceva vaḍḍheyya cāti attho. **Anattasaññanti** “sabbe dhammā anattā”ti pavattaṃ anattasaññaṃ bhāveyyāti yojanā. Evaṃ sesesupi. **Asubhasaññanti** karajakāye sabbasmimpi vā tebhūmakasaṅkhāre kilesāsucipaggharaṇato “asubhā”ti pavattasaññaṃ. Dukkhasaññāparivārā hi ayaṃ, eteneva cettha dukkhasaññāpi gahitāti veditabbaṃ. **Lokamhi ca anabhiratinti** sabbaloke tebhūmakesu saṅkhāresu anābhiratisaññaṃ, etena ādīnavānupassanaṃ nibbidānupassanaṃca vadati.

Evaṃ pana vipassanābhāvanāṃ anuyutto² taṃ ussukkāpento ime dhamme³ vaḍḍheyyāti dassento “**bhāveyya ca bojjaṅge**”ti gāthamāha. Tassattho—bodhiyā sati-ādisattavidhadhammasāmaggiyā, bodhissa vā taṃsamaṅgino puggalassa aṅgāti bojjaṅgā, sati-ādayo dhammā. Te sati-ādike sattabojjhaṅge, chanda-ādīni cattāri iddhipādāni, saddhādīni pañcindriyāni, saddhādīniyeva pañca balāni, sammādiṭṭhi-ādīnaṃ vasena aṭṭhaṅga-ariyamaggaṅca. Ca-saddena satipaṭṭhānāni sammappadhānāni ca gahitānīti sabbepi sattatimsappabhede bodhipakkhiyadhamme bhāveyya uppādeyya ceva vaḍḍheyya ca. Tattha yadetesāṃ paṭhamamaggakkhaṇe uppādanaṃ, uparimaggakkhaṇe ca vaḍḍhanaṃ, etaṃ **samaṇassa** bhikkhuno sārūppanti.

Evaṃ bodhipakkhiyasattatimsadhamme bhāvento⁴ yathā maggasaccaṃ bhāvanābhisamayavasena abhisameti, evaṃ samudayasaccaṃ pahānābhisamayavasena, nirodhasaccaṃ sacchikiriyaṃ abhisamayavasena abhisametīti dassento “**taṇhaṃ pajaheyyā**”ti osānagāthamāha. Tattha **taṇhaṃ pajaheyyāti** kāmataṇhādipabhedaṃ sabbaṃ taṇhaṃ ariyamaggena anavasesato samucchindeyya, monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena samannāgatattā **Muni. Samūlake āsave padāleyyāti** kāmarāgānusayādisamūlake kāmāsavādiḥ sabbepi āsave bhindeyya samucchindeyya. **Vihareyya vippamuttoti** evaṃ sabbaso kilesānaṃ pahīnattā sabbadhi vimutto

1. Abhi 2. 1; Saṃ 2. 41 piṭṭhādīsu.

2. Anuyuñjantā (Sī)

3. Idameva (Sī, I)

4. ...dhamme upādāya upari maggakkhaṇe ca bhāvento (Sī, I)

sabbūpadhipaṭinissaggaṃ nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikatvā vihareyya. **Etanti** yadetaṃ viharaṇaṃ, etaṃ samaṇassa samitapāpassa bhikkhuno patirūpaṃ sārūppanti attho.

Evam thero samaṇasārūppapaṭipattikittanamukhena sāsanassa niyyānikabhāvaṃ tabbilomato bāhirakasamayassa aniyyānikatañca vibhāvesi. Taṃ sutvā te brāhmaṇamahāsālā sāsane abhippasannā saraṇādīsu paṭiṭṭhahimsu.

Aparagotamattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Ekādasanipāta

1. Saṃkiccattheragāthāvaṇṇanā

Ekādasanipāte **kiṃ tavattho vane tātāti**-ādikā āyasmato
Saṃkiccattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro
tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim
Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ brāhmaṇamahāsālakule paṭisandhim gaṇhi,
tasmim kucchigateyeve māta byādhita hutvā kālamakāsi. Tassā susānaṃ
netvā jhāpiyamānāya gabbhāsaya na jhāyi. Manussā sūlehi kucchim
vijjhantā dārakassa akkhikoṭim paharimsu. Te taṃ¹ vijjhitvā aṅgārehi
paṭicchādetvā pakkamimsu. Kucchipadesopi jhāyi, aṅgāramatthake pana
suvaṇṇabimbasadiso dārako padumagabbhe nipanno viya ahosi.
Pacchimabhavikasattassa hi sinerunā othariyamānassapi arahattaṃ appatvā
jīvitakkhaya nāma natthi.

Punadvase ālāhanaṭṭhānaṃ gatā manussā tathānipannaṃ dārakaṃ disvā
acchariyabbhutacittajātā dārakaṃ ādāya gāmaṃ pavisitvā nemittake
pucchimsu. Nemittakā “sace ayaṃ dārako agāraṃ ajjhāvasissati, yāva
sattamā kulaparivaṭṭā duggatā bhavissanti². Sace pabbajissati, pañcahi
samaṇasatehi parivuto vicarissati”ti āhaṃsu. Nātakā “hotu, vaḍḍhitakāle
amhākaṃ ayyassa Sāriputtattherassa santike taṃ pabbājessāmā”ti vatvā
saṅkunā chinnakkhikoṭitāya **saṃkiccoti** vadantā aparabhāge **saṃkiccoti**
voharimsu. So sattavassikakāle attano gabbhagatasseva mātu maraṇaṃ
gabbhe ca attano pavattiṃ³ sutvā saṃvegajāto “pabbajissāmī”ti āha. Nātakā
“sādhu tātā”ti dhammasenāpatissa santikaṃ netvā “bhante imaṃ
pabbājethā”ti adamsu. Thero taṃ tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā
pabbājesi, so khurageyeve saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā
timsamattehi bhikkhūhi saddhim aṇṇe viharanto te corahattato mocetvā⁴
sayampi te core dametvā pabbājetvā⁵ aññatarasmim vihāre bahūhi
bhikkhūhi saddhim

1. Tena taṃ (Sī)

2. Na bhavissanti (Ka)

3. Attano pavattiṇca (Sī, I)

4. Muñcitvā (Sī, I)

5. Te core pabbājetvā (Sī, I)

viharanto te vivādapasute disvā “aññattha gacchāmī”ti bhikkhū āpucchi.
 Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Dhammapadavatthumhi**¹ āgatanayeneva
 veditabbo. Atha naṃ aññataro upāsako upaṭṭhātukāmo āsannaṭṭhāne vāsaṃ
 yācanto—

597. Kiṃ tavattho vane tāta, Ujjuhānova pāvuse.

Verambhā ramaṇīyā te, paviveko hi jhāyinan”ti—

paṭhamam gāthamāha. Taṃ sutvā thero—

598. “Yathā abbhāni Verambho, vāto nudati pāvuse.

Saññā me abhikiranti, vivekapaṭisaññutā.

599. Apaṇḍaro aṇḍasambhavo, sīvathikāya niketacāriko.

Uppādayateva me satim, sandehasmim virāganissitam.

600. Yaṅca aññe na rakkhanti, yo ca aññe na rakkhati.

Sa ve bhikkhu sukhaṃ seti, kāmesu anapekkhavā.

601. Acchodikā puthusilā, gonaṅgulamigāyutā.

Ambusevālasañchannā, te selā ramayanti maṃ.

602. Vasitam me araṇṇesu, kandarāsu guhāsu ca.

Senāsanesu pantesu, vālamiganisevite.

603. ‘Ime haññantu vajjhantu, dukkhaṃ pappontu pāṇino’.

Saṅkappaṃ nābhijānāmi, anariyaṃ dosasaṃhitam.

604. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanam.

Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.

605. Yassa catthāya² pabbajito, agārasmā’nagāriyam.

So me attho anupatto, sabbasaṃyojanakkhoyo.

1. Dhammapada-Ṭīṭha 1. 425 piṭṭhādīsu.

2. Yassatthāya (Sī)

606. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisāṃ bhatako yathā.

607. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, sampajāno patissato”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **kiṃ tavattho vaneti kinti** līṅgavipallāsenā vuttaṃ. Vane ko tavattho, kiṃ payojananti attho. **Tātāti** daharasāmaṇeratāya naṃ attano puttaṭṭhāne ṭhapetvā ālapati. **Ujjuhānova pāvuseti** Ujjuhāno kira nāma eko pabbato, so pana gahanasañchanno bahusoṇḍikandaro, tahaṃ tahaṃ sandamānasalilo, vassakāle asappāyo, tasmā ujjuhāno vā¹ pabbato etarahi pāvusakāle tava kimatthiyoti attho. Keci panettha “ujjuhāno nāma eko sakuṇo sītaṃ na sahati², vassakāle vanagumbe nilīno acchaṭī”ti vadanti. Tesāṃ matena ujjuhānassa viya sakuṇassa pāvusakāle ko tava attho vaneti. **Verambhā ramaṇīyā teti** Verambhavātā vāyantā kiṃ te ramaṇīyāti yojanā. Keci “verambhā nāma ekā pabbataguhā, pabbhāro”ti ca vadanti. Tañca ṭhānaṃ gamanāgamanayuttaṃ janasambādharahitaṃ chāyūdakasampannañca, tasmā Verambhā ramaṇīyā, vane vasitum yuttarūpā. Kasmā? **Paviveko hi jhāyinaṃ**, yasmā tādisānaṃ jhāyinaṃ yattha katthaci pavivekoyeva icchitabbo, tasmā “dūraṃ araṇṇaṭṭhānaṃ agantvā Verambhāyaṃ vasa tātā”ti vadati. Ayaṃ hettha adhippāyo—yasmā jhāyinaṃ pavivekakkhame nivāsaphāsuke senāsane laddheyeva jhānādayo sampajjanti, na aladdhe, tasmā na evarūpe sītakāle yattha katthaci vane vasitum sakkā, guhāpabbhārādīsu pana sakkāti.

Evāṃ upāsakena vutte thero vanādayo eva maṃ ramentīti dassento “**yathā abbhāni**”ti-ādimāha. Tassattho—yathā pāvuse kāle abbhāni valāhakāni Verambhavāto **nudati** khipari nīharati, evameva me cittaṃ vivekapaṭisaññutā saññā abhikiranti vivekaṭṭhānaṃyeva ākaḍḍhanti.

1. Ujjuhānova (Sī, I), ujjuhāno ca (Ka)

2. Sītaṃ sahati (Sī)

Kim ca? **Apaṇḍaro** kāḷavaṇṇo **aṇḍasambhavo** aṇḍajo kāko **sīvathikāya** susānaṭṭhāne **niketacārīko** tameva nivāsanaṭṭhānaṃ katvā vicaraṇako.

Uppādayateva me satim, sandehasmim virāganissitanti kāyasmim virāgūpasamhitam kāyagatāsaticammaṭṭhānaṃ mayham uppādayatiyeva. Ekadivasam kira thero kākena khajjamānaṃ manussakuṇapaṃ passitvā asubhasaññaṃ paṭilabhi, tam sandhāya evamāha. Tena kāye¹ sabbaso chandarāgassa natthitāya vaneveva vasitukāmomhīti dasseti. **Yañcāti ca-**saddo samuccayattho, tena aññaṃpi mama araññavāsakāraṇaṃ suṇāhīti dasseti. **Yam** pabbajitam mettāvihāritāya alobhaniyaparikkhāratāya ca rakkhitabbassa abhāvato **aññe** sevakādayo na rakkhanti. **Yo** ca pabbajito **aññe** kenaci kiñcanapalibodhabhūte² na rakkhati tādisānaṃyeva abhāvato. **Sa ve bhikkhu sukham setīti** so bhikkhu samucchinnaḷesakāmatāya sabbaso vatthukāmesu **anapekkhavā** apekkhārahito yattha kатthaci sukham seti, tassa anusaṅkitaparisaṅkitābhāvato³ araññaṃhi gāmaṃhi sadisamevāti attho.

Idāni pabbatavanādīnaṃ ramaṇīyataṃ vasitapubbatañca dassetuṃ “**acchodikā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **vasitam meti** vuṭṭhapubbaṃ mayā. **Vālamiganiseviteti** sīhabyagghādīhi vālamigehi upasevite vane.

Saṅkappaṃ nābhijānāmīti ime ye keci pāṇino Satthā ususatti-ādīhi paharaṇehi **haññaṃtu** māriyantu⁴ muṭṭhippahārādīhi **vajjhantu** bādhiyantu, aññaṃ vā yena kenaci ākārena dukkhaṃ **pappontu** pāpuṇantūti evaṃ **dosasaṃhitam** paṭighasaṃyuttaṃ tato eva **anariyaṃ** byāpādavahiṃsādippabhedam pāpasāṅkappaṃ uppāditam⁵ nābhijānāmi, micchāvitakko na uppannapubboti mettāvihāritam dasseti.

Idāni “**paricīṇṇo**”ti-ādinaṃ attano katakiccataṃ dasseti. Tattha **paricīṇṇoti** upāsito ovādānusāsanaḷkaraṇavasena. **Ohitoti** orohito. **Garuko bhāroti** garutaro khandhabhāro.

1. Tena kāyena (Sī, I)

2. Keci vanapiñchana... (Sī), keci vanakiñcana... (I)

3. Anusaṅkitābhāvato (Sī, I)

4. Marissantu (Sī, I)

5. Udditam (Sī, I)

Nābhinandāmi maraṇanti “kathaṃ nu kho me maraṇaṃ siyā”ti maraṇaṃ na icchāmi. **Nābhinandāmi jīvanti** “kathaṃ nu kho ahaṃ ciraṃ jīveyyaṃ”ti jīvitampi na icchāmi. Etena maraṇe jīvite ca samānacittataṃ dasseti. **Kālaṇḍika paṭikaṅkhāmīti** parinibbānakālaṃva āgamemi. **Nibbisanti** nibbisanto, bhatiyā kammaṃ karonto. **Bhatako yathāti** yathā bhatako parassa kammaṃ karonto kammaśiddhiṃ anabhinandantopi kammaṃ karontova divasakkhayaṃ udikkhati, evaṃ ahampi jīvitaṃ anabhinandantopi attabhāvassa yāpanena maraṇaṃ anabhinandantopi pariyosānakālaṃ paṭikaṅkhāmīti. Sesaṃ vuttanayameva.

Samkiccattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dvādasakanipāta

1. Sīlavattheragāthāvaṇṇanā

Dvādasakanipāte **sīlamevā**ti-ādikā āyasmato Sīlavattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim Buddhuppāde Rājagahe Bimbisārarañño putto hutvā nibbatti, **Sīlavā**tissa nāmaṃ ahosi. Taṃ vayappattaṃ rājā Ajātasattu māretukāmo caṇḍaṃ mattahatthim āropetvā nānāvidhehi upāyehi upakkamantopi māretum nāsakkhi pacchimabhavikassa arahattaṃ appatvā antarā jīvitantarāyābhāvato. Tassa pavattim¹ disvā Bhagavā Mahāmoggallānattheraṃ āṇāpesi “Sīlavakumāraṃ ānehī”ti. Thero iddhibalena saddhim hatthinā taṃ² ānesi. Kumāro hatthito oruyha Bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā tassa ajjhāsayaṇurūpaṃ dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ patvā Kosalaratṭhe vasati. Atha naṃ Ajātasattu “mārethā”ti purise āṇāpesi. Te therassa santikaṃ gantvā ṭhitā therena kathitaṃ dhammakathaṃ sutvā sañjātasamvegā pasannacittā hutvā pabbajiṃsu. Thero tesam—

608. “Sīlamevidha sikkhetha, asmim loke susikkhitaṃ.
Sīlaṃ hi sabbasampattiṃ, upanāmeti sevitam.

609. Sīlaṃ rakkheyya medhāvī, patthayāno tayo sukhe.
Pasaṃsaṃ vittilābhaṇca, pecca sagge pamodanam.

610. Sīlavā hi bahū mitte, saññaṃena’dhigacchati.
Dussīlo pana mittehi, dham̐sate pāpa’macaram.

611. Avaṇṇaṇca akittiṇca, dussīlo labhate naro.
Vaṇṇaṃ kittim̐ pasaṃsaṇca, sadā labhati sīlavā.

1. Paripantham̐ (Sī), paṭipattiṃ (I)

2. Iddhibalena hatthināgam̐ (Sī), iddhibalena saddhim̐ hatthināgam̐ (I)

612. Ādi sīlaṃ patiṭṭhā ca, kalyāṇānaṃ mātukaṃ.
Pamukhaṃ sabbadhammānaṃ, tasmā sīlaṃ visodhaye.
613. Velā ca saṃvaraṃ sīlaṃ, cittassa abhihāsaṃ.
Tittāṇaṃ sabbabuddhānaṃ, tasmā sīlaṃ visodhaye.
614. Sīlaṃ balaṃ appaṭimaṃ, sīlaṃ āvudhamuttamaṃ¹.
Sīlamābharaṇaṃ seṭṭhaṃ, sīlaṃ kavacamabbhutaṃ².
615. Sīlaṃ setu mahesakkho, sīlaṃ gandho anuttaro.
Sīlaṃ vilepanaṃ seṭṭhaṃ, yena vāti disodisaṃ.
616. Sīlaṃ sambalameva'ggaṃ, sīlaṃ pātheyyamuttamaṃ.
Sīlaṃ seṭṭho ativāho, yena yāti disodisaṃ.
617. Idheva nindaṃ labhati, peccāpāye ca dummano.
Sabbattha dummano bālo, sīlesu asamāhito.
618. Idheva kittiṃ labhati, pecca sagge ca summano.
Sabbattha sumano dhīro, sīlesu susamāhito.
619. Sīlameva idha aggaṃ, paññavā pana uttamo.
Manussesu ca devesu, sīlapaññāṇato jayan"ti—

imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **sīlamevidha sikkhetha, asmim loketi idhā**ti nipātamattaṃ, imasmim sattaloke atthakāmo kulaputto cārittavārittādibhedam ādito sīlameva sikkheyya, sikkhanto ca naṃ **susikkhitaṃ** akhaṇḍādibhāvāpādanena suṭṭhu sikkhitaṃ superisuddham paripuṇṇaṃ katvā sikkheyya. **Asmim loketi** vā imasmim saṅkhāraloke sikkhitabbadhammesu sīlaṃ ādito sikkheyya. Diṭṭhisampattiyāpi sīlassa patiṭṭhābhāvato āha "**sīlaṃ hī**"ti-ādi. Tattha **hī**ti kāraṇavacanam. Yasmā sīlaṃ **sevitam** paricitaṃ

1. Āvudham uttamaṃ (I)

2. Kavacam abbhutaṃ (I)

rakkhitaṃ manussasampatti dibbasampatti nibbānasampattitī¹ etaṃ
sabbasampattiṃ taṃsamaṅgino sattassa **upanāmeti** āvahati.

Sīlaṃ sabbasampattiṃ upanāmetīti saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato
dassento “**sīlaṃ rakkheyyā**”ti-ādimāha. Tattha **rakkheyyāti** gopeyya.
Paṇātipātādito hi viramanto vattapaṭivattaṅca pūrento
paṭipakkhābhībhavanato taṃ rakkhati nāma. **Medhāvīti** paññavā, idaṃ tassa
rakkhanupāyadassanaṃ, ñāṇabalena hissa samādhānaṃ avikopanaṅca hoti.
Patthayānoti icchanto. **Tayo sukheti** tīṇi sukhāni. Sukhanimittaṃ vā
“sukhaṃ”ti adhippetam. **Pasaṃsanti** kittiṃ, viññūhi vā pasaṃsanaṃ.
Vittilābhanti tuṭṭhilābhaṃ. “Vittalābhaṃ”ti ca paṭhanti, dhanalābhanti attho.
Sīlavā hi appamattatāya mahantaṃ bhogakkhandhaṃ adhigacchati. **Peccāti**
kālaṅkatvā. **Sagge pamodananti** devaloke iṭṭhehi kāmaguṇehi modanaṅca
patthayamānoti sambandho. Idhaloke pasaṃsaṃ vittilābhaṃ paraloke
dibbasampattiyā modanaṅca icchanto sīlaṃ rakkheyyāti yojanā.

Saññamenāti kāyādīnaṃ² saṃyamena. Saṃyato hi kāyaduccaritādīhi
kañci aviheṭṭento abhayadānaṃ dadanto piyamaṇāpatāya mittāni ganthati.
Dhaṃsateti apeti. **Pāpamācaranti** paṇātipātādipāpakammaṃ karonto.
Dussīlaṃ hi puggalaṃ atthakāmā sattā na bhajanti, aññadatthu parivajjenti.

Avaṇṇanti aguṇaṃ, sammukhā garaṇaṃ vā. **Akittinti** ayasaṃ³
asilokaṃ. **Vaṇṇanti** guṇaṃ. **Kittinti** silokaṃ patthaṭayasataṃ. **Pasaṃsanti**
sammukhā thomaṇaṃ.

Ādīti mūlaṃ. Sīlaṃ hi kusalānaṃ dhammānaṃ ādi. Yathāha “tasmaṃtiha
tvam bhikkhu ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṃ
dhammānaṃ, sīlaṅca suvisuddhaṃ”ti⁴. **Paṭiṭṭhāti** adhiṭṭhānaṃ. Sīlaṇhi
sabbesaṃ uttarimanussadhammānaṃ paṭiṭṭhā. Tenāha “sīle paṭiṭṭhāyā”ti-
ādi⁵. **Kalyāṇaṇaṅca mātukanti** samathavipassanādīnaṃ kalyāṇadhammānaṃ

1. Manussasampatti devasampatti brahmasampatti nibbānasampattitī (Sī, I),
manussasampattiṃ dibbasampattiṃ nibbānasampattinti (Ka)

2. Kāyādīhi (I, Ka)

3. Āyasakyaṃ (Sī, I)

4. Saṃ 3. 124 piṭṭhe.

5. Saṃ 1. 13. 167; Khu 10. 197; Khu 11. 33 piṭṭhesu.

mātubhūtaṃ, janakanti attho. **Pamukhaṃ sabbadhammānanti** sabbesaṃ pāmojjādīnaṃ anavajjadhammānaṃ pamukhaṃ mukhabhūtaṃ, pavattidvāranti attho. **Tasmāti** ādibhāvādito. **Visodhayeti** akkhaṇḍādibhāvena sampādeyya.

Velāti duccharitehi anatikkamanīyaṭṭhena velā, sīmāti attho. Velāyati vā dussilyaṃ calayati¹ viddhamsetīti velā. Saṃvaraṃ sīlaṃ kāyaduccharitādīnaṃ uppattidvārassa pidahanato. **Abhihāsananti** tosaṃ avippaṭisārahetutāya cittassābhippamodanato. **Titthañca sabbabuddhānanti** sāvakabuddhā Paccekabuddhā Sammāsambuddhāti sabbesaṃ Buddhānaṃ kilesamalappavāhane² nibbānamahāsamuddāvagāhaṇe ca titthabhūtañca.

Sīlaṃ balaṃ appaṭimanti mārasenappamaddane asadisāṃ balaṃ senāthāmo ca. **Āvudhamuttamanti** saṃkilesadhammānaṃ chedane uttamaṃ paharaṇaṃ. Guṇasarīropasobhanaṭṭhena **ābharaṇaṃ**. **Setṭhanti** sabbakālaṃ uttamaṃ dabbañca. Sapāṇa³ parittānato **kavacamabbhutaṃ**. “Abbhidaṇ”ti ca paṭhanti, abhejjanti attho.

Apāyamahoghātikkamane saṃsāramahoghātikkamane ca kilesehi asaṃsīdanāṭṭhena⁴ **setu**. **Mahesakkhoti** mahabbalo. **Gandho anuttaroti** paṭivātaṃ sabbadisāsu vāyanato anuttaro gandho sabbajanamanoharattā. Tenāha “**yena vāti disodisaṇ**”ti, yena sīlagandhena taṃsamaṅgī disodisaṃ sabbā disā vāyati. “Disodisa”tipi Pāḷi, dasa disāti⁵ attho.

Sambalameva’gganti sambalaṃ nāma puṭabhattaṃ. Yathā puṭabhattaṃ gahetvā maggaṃ gacchanto puriso antarāmagge jighacchādukkhena na kilamati, evaṃ sīlasampannopi suddhaṃ sīlasambalaṃ gahetvā saṃsārakantāraṃ paṭipanno gatagataṭṭhāne na kilamatīti sīlaṃ aggaṃ sambalaṃ nāma, tathā **sīlaṃ pātheyyamuttamaṃ** corādīhi asādhāraṇattā, tattha tattha icchitabbasampattinipphādanato ca. Atikkāmento taṃ taṃ ṭhānaṃ yathicchitaṭṭhānaṃ vā vāheti sampāpetīti **ativāho, yānaṃ**. Kenaci anupaddutaṃ hutvā

1. Velāyati dussilyaṃ veleti (Sī, I)

2. ...malappahāṇamāha (Sī), ...malappavāhanamāha, tena (I)

3. Uttamaṃ. Dubbacasarapāta... (Ka) 4. Asaṃhīraṭṭhena (Sī, I) 5. Dasapi disāti (Sī)

icchitaṭṭhānappattihetutāya sīlaṃ seṭṭhaṃ ativāho. **Yenāti** yena ativāhena **yāti disodisanti** agatiṃ gatiñcāpi taṃ taṃ disaṃ sukheneva gacchati.

Idheva nindaṃ labhatīti idhalokepi **dummano** rāgādihi dūsitacitto “dussīlo pāpadhammo”ti nindaṃ garaṇaṃ labhati. **Pecca** paralokepi apāye “purisattakali avajātā”ti-ādinā yamapurisādīhi ca nindaṃ labhati. Na kevalaṃ nindameva labhati, atha kho **sabbattha dummano bālo** idhaloke duccharitacaraṇena dūsitacitto paraloke kammakāraṇādivasena dukkhupattiyāti¹ sabbattha bālo dummano hoti. Kathaṃ? **Sīlesu asamāhito** sammā sīlesu na ṭhapitacitto appatiṭṭhitacitto.

Idheva kittiṃ labhatīti idhalokepi sumano “sappuriso sīlavā kalyāṇadhammo”ti kittiṃ labhati. **Pecca** paralokepi sagge “ayaṃ sappuriso sīlavā kalyāṇadhammo. Tathā hi devānaṃ saḥabyataṃ upapanno”ti-ādinā kittiṃ labhati. Na kevalaṃ kittimeva labhati, atha kho **dhīro** dhitisampanno **sīlesu suṭṭhu samāhito** appitacitto supatiṭṭhitacitto sabbattha idhaloke sucaritacaraṇena paraloke sampattiṭṭhānaṃ **sumano** somanassappatto hoti. **Sīlameva idha agganti** duvidhaṃ sīlaṃ lokiyaṃ lokuttaranti. Tattha lokiyaṃ tāva kāmaloce khattiyamahāsālādīsu, devaloce brahmaloce ca upapattivisesaṃ² āvahati, lābhībhāvādīkassa ca kāraṇaṃ hoti. Lokuttaraṃ pana sakalampi vaṭṭadukkaṃ atikkāmetīti sīlaṃ aggameva. Tathā hi vuttaṃ—

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.

Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhati”ti³.

“Ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu ‘lābhī assaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ’ti”⁴,
“sīlesvevassa paripūrakārī”ti⁵ “ijjhati bhikkhave sīlavato cetopañidhi visuddhattā”ti⁶ ca.

1. Dukkhaṇṇapattoti (?)

2. Uppattivisesaṃ (Sī, I)

3. Khu 5. 183 piṭṭhe Jātake.

4. Ma 1. 39 piṭṭhe.

5. Ma 1. 39 piṭṭhe.

6. Am 3. 71; Dī 3. 214 piṭṭhesu.

Lokuttarasīlassa pana sabbaso pahīnapaṭipakkhassa sattamabhavato¹ paṭṭhāya saṃsāradukkhaṃ vinivattentassa aggabhāve vattabbameva natthi. **Paññavā pana uttamoti** “paññavā pana puggalo uttamo paramo seṭṭhoyevā”²ti puggalādhīṭṭhānena paññāya eva seṭṭhabbhāvaṃ vadati. Idāni sīlapaññānaṃ seṭṭhabbhāvaṃ kiccato dassento “**sīlapaññānato jayan**”³ti āha. **Jayanti** ca liṅgavipallāso daṭṭhabbo, ahūti vā vacanaseso. Tattha pajānanaṭṭhena paññānaṃ, sīlato paññānato ca paṭipakkhajayo. Na hi sīlena vinā paññā sambhavati, paññāya ca vinā sīlaṃ kiccakaraṃ, aññamaññopakāraṃ⁴ cetam. Vuttañhi “sīlaparidhotā paññā, paññāparidhotam sīlaṃ”³ti. **Manussesu ca deve**sūti idaṃ nesaṃ ṭhānavisesadassanaṃ. Tattha hi tāni savisesāni vattanti, samādhī panettha sīlapakkhiko paññāya adhiṭṭhānabhāvato, paññāpakkhiko vā bhāvetabbato sīlādhīṭṭhānato ca.

Evam thero tesam bhikkhūnaṃ sīlamukhena dhammaṃ desento attano suvisuddhasīlādiguṇatādīpanena aññaṃ byākāsi.

Sīlavattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sunītattheragāthāvaṇṇanā

Nīce kulamhīti-ādikā āyasmato Sunītattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto Buddhassa suññakāle kulagehe nibbattitvā vayappatto bālaṃjanehi saddhīm kīlāpasuto hutvā vicaranto ekaṃ Paccekabuddhaṃ gāme piṇḍāya carantaṃ disvā “kim tuyhaṃ sabbaso vaṇitasarīrassa viya sakalaṃ kāyaṃ paṭicchādetvā bhikkhācāraṇena, nanu nāma kasivāṇijjādīhi jīvikā kappetabbā. Tāni ce kātuṃ na sakkosi, ghare ghare muttakarīsādīni nīharanto pacchā vatthusodhanena jīvāhī”⁴ti akkosi. So tena kammena niraye paccitvā tasseva kammaṃ vipākāvasesena manussalokepi bahūni

1. Satataṃ sambhavato (Sī, I)

3. Dī 1. 116 piṭṭhe.

2. Aññamaññapakāraṇam (I)

4. Camāhīti (Sī, I)

jāṭisatāni pupphachaḍḍakakule nibbattitvā tathā jīvikaṃ kappesi. Imasmiṃca Buddhuppāde pupphachaḍḍakakule eva nibbatto ukkārasodhanakammena jīvikaṃ kappeti ghāsacchādanamattampi alabhanto.

Atha Bhagavā pacchimayāme Buddhāciṇṇaṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya Buddhacakkhunā lokaṃ volokento Sunītassa hadayabbhantare ghaṭe padīpaṃ viya pajjalantaṃ arahattūpanissayaṃ disvā vibhātāya rattiyā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya bhikkhusaṃghaparivuto Rājagahaṃ piṇḍāya pavittṭho yassaṃ vīthiyaṃ Sunīto ukkārasodhanakammaṃ karoti, taṃ vīthiṃ paṭipajji. Sunītopi tattha tattha vighāsuccārasaṅkārādikaṃ rāsiṃ katvā piṭakesu pakkhipitvā kājenādāya pariharanto¹ bhikkhusaṃghaparivutaṃ Satthāraṃ āgacchantaṃ disvā sārājjaṃ² sambhamākulahadayo gamanamaggaṃ nilīyanokāsaṅka alabhanto kājaṃ bhittipasse ṭhapetvā ekena passena anupavisanto viya bhittiṃ allīno pañjaliko aṭṭhāsi. “Bhittichiddena apakkamitukāmo ahoṣī”³tipi vadanti.

Satthā tassa samīpaṃ patvā “ayaṃ attano kusalamūlasaṅcoditaṃ upagataṃ maṃ sārājjaṃ jātiyā kammaṃ ca nihīnatāya sammukhībhaṃvampi lajjati, handassa vesārājjaṃ uppādessāmī”^{ti} karavīkarutamañjunā sakalanagaraninnādavara³ gambhīrena brahmassarena “sunītā”^{ti} ālapitvā “kiṃ imāya dukkhajīvikaṃ pabbajitūṃ sakkhissatī”^{ti} āha. Sunīto tena Satthu vacanena amatena viya abhisitto ulāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento “Bhagavā sace mādisāpi idha pabbajjaṃ labhanti, kasmāhaṃ na pabbajissāmi, pabbājetha maṃ Bhagavā”^{ti} āha. Satthā “ehi bhikkhū”^{ti} āha. So tāvadeva ehibhikkhubhāvena pabbajjaṃ upasampadaṅca labhitvā iddhiṃ mayapattacīvaradharo vassasatṭhikatthero viya hutvā Satthu santike aṭṭhāsi. Bhagavā taṃ vihāraṃ netvaṃ kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So paṭhamāṃ aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā vipassanaṃ vadḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Taṃ Sakkādayo devā brahmāno ca upasaṅkamitvā namassimsu. Tena vuttaṃ—

1. Niharanto (Sī, I)

2. Sārāj jāyamāno (Sī, I)

3. Sajalajaladharaninnāda (Sī, I), sakalajavananninnāda (Ka)

“Tā devatā sattasatā uḷārā,
 Brahmā ca indo upasaṅkamtivā.
 Ājānīyaṃ jātijarābhibhūtaṃ,
 Sunītaṃ namassanti pasannacittā”ti-ādi.

Bhagavā tamyeva devasaṃghapurakkhataṃ disvā sitaṃ katvā
 pasaṃsanto “tapena brahmacariyenā”ti gāthāya dhammaṃ desesi. Atha naṃ
 sambahulā bhikkhū sīhanādaṃ nadāpetukāmā “āvuso Sunīta kasmā kulā
 tvaṃ pabbajito, kathaṃ vā pabbajito, kathaṃca saccāni paṭivijjhī”ti
 pucchimsu. So taṃ sabbaṃ pakāsento—

620. “Nīce kulamhi jātohaṃ, daliddo appabhojano.
 Hīnakammaṃ mamaṃ āsi, ahosiṃ pupphachaddako.
621. Jigucchito manussānaṃ, paribhūto ca vambhito.
 Nīcaṃ manam karitvāna, vandissam bahukaṃ janam.
622. Athaddasāsiṃ Sambuddham, bhikkhusaṃghapurakkhataṃ.
 Pavisantaṃ Mahāvīraṃ, Magadhānaṃ puruttamaṃ.
623. Nikkhipitvāna byābhaṅgiṃ, vandituṃ upasaṅkamim.
 Mameva anukampāya, aṭṭhāsi purisuttamo.
624. Vanditvā Satthuno pāde, ekamantaṃ ṭhito tadā.
 Pabbajjaṃ ahamāyāciṃ, sabbasattānamuttamaṃ.
625. Tato kāruṇiko Satthā, sabbalokānukampako.
 ‘Ehi bhikkhū’ti maṃ āha, sā me āsūpasampadā.
626. Sohaṃ eko araṇṇasmiṃ, viharanto atandito.
 Akāsiṃ Satthu vacanaṃ, yathā maṃ ovaḍi jino.
627. Rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ, pubbajātimanussariṃ.
 Rattiyā majjhimam yāmaṃ, dibbacakkhum visodhayim.
 Rattiyā pacchime yāme, tamokhandham padālayim.

628. Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanam pati¹.

Indo brahmā ca āgantvā, mam namassimsu pañjalī.

629. ‘Namo te purisājañña, namo te purisuttama.

Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisa’.

630. Tato disvāna mam Satthā, devasaṃghapurakkhataṃ.

Sitaṃ pātukarivāna, imamattham abhāsatha.

631. ‘Tapena brahmacariyena, saṃyamena damena ca.

Etena brāhmaṇo hoti, etaṃ brāhmaṇamuttaman”ti—

imāhi gāthāhi sīhanādaṃ nadi.

Tattha **nīceti** lāmake sabbanihīne. Uccanīcabhāvo hi nāma sattānaṃ upādāyupādāya, ayaṃ pana sabbanihīne pukkusakule uppannataṃ dassento “**nīce kulamhi jāto**”ti āha. Tena vuttaṃ “nīceti lāmake sabbanihīne”ti. **Daliddoti** duggato, daliddāpi² keci kadāci ghāsacchādanassa lābhino akasiravuttino honti, ayaṃ pana sabbakālaṃ kasiravuttitāya³ hīno uddhanaṃ upaṭṭhapita-ukkhaliko dassanayuttaṃ⁴ thevakampi apassiṃ yevāti dassento “**appabhojano**”ti āha. Nīcakulikā daliddāpi keci anīcakammājīvā honti, mayhaṃ pana na tathāti dassento āha “**hīnakammaṃ mamaṃ āsī**”ti. Kīdisanti ce? **Ahosim pupphachaḍḍako**, hatthavikalassa hatthavāti viya upacāravasenāyaṃ imassa samañña ahosi yadidaṃ “pupphachaḍḍako”ti. Milātapupphasantharavaṇṇatāya vā ukkārabhūmiyā evaṃ vutto⁵.

Jigucchitoti jātiyā ceva kammunā ca hīlito. **Manussānanti** manussehi. **Paribhūtoti** avaññāto. **Vambhitoti** khumsito. **Nīcam manam karitvānāti** aññe manusse Sineruṃ viya ukkhipitvā tesam pādapaṃsutopi attānaṃ nihīnaṃ katvā pavattiyā nīcam nihīnaṃ manam katvā.

1. Khu 5. 236 piṭṭhepi.

2. Daliddāpi hi (Sī, Ka)

3. Kasiravuttinā (I)

4. Uddhaṃ uttiṭṭhapuggalako dasanayuttaṃ (I),
uddhanaṃ uttiṭṭha-ukkhaliko dassanayuttaṃ (Ka)

5. ...santharachāḍḍako vā ukkārabhūmiyo evaṃ vuccate (Sī)

Vandissarū bahukarū jananti puthumahājanam diṭṭhadiṭṭhakāle vandim sirasi añjalim karonto paṇāmirim.

Athāti adhikārantaradīpane nipāto. **Addasāsinti** addakkhim.

Magadhānanti Magadhā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥhiyā “Magadhānan”¹ti vutto, Magadhajanapadassāti attho.

Puruttamanti uttamam nagaram.

Byābhaṅginti kājam. **Pabbajjam ahamāyācinti** “Sunīta pabbajitum sakkhissasī”ti Satthārā okāse kate aham pabbajjam ayācim. **Āsūpasampadāti** “ehi bhikkhū”ti Satthu vacanamattena āsi upasampadā. **Yathā mam ovadīti** “evam samathapubbaṅgamam vipassanam bhāvehi”ti yathā mam ovadi, tathā Satthuno vacanam **akāsim** paṭipajjim. **Rattiyāti**—ādi tassā paṭipattiyā rasadassanam. Tattha pubbenivāsañānam anāgataṃsañānaṃca bahukiccanti “**paṭhamam yāmam majjhimam yāman**”ti accantasamyogavasena upayogavacanam vuttam. Na tathā āsavakkhayañānam ekābhisamayavasena pavattanatoti “**pacchime yāme**”ti bhummasavasena vuttanti daṭṭhabbam. **Indoti** Sakko devarājā. **Brahmāti** mahābrahmā. Indabrahmaggaḥaṇena aññesam kāmadevānam brahmūnaṃca āgamanam vuttamevāti daṭṭhabbam. Ukkatṭhaniddeso hesa yathā “rājā āgato”ti. **Namassimsūti** kāyena vācāya ca namakkāram akāmsu.

Tattha kāyena katam namakkāram dassento “**pañjali**”ti vatvā vācāya katam dassetum “**namo te**”ti—ādi vuttam. **Devasaṅghapurakkhatanti** devaggaḥaṇena upapattidevabhāvato brahmānopi gahitā. **Sitam pātukarivānāti** attano ovādassa mahapphalatam² devabrahmūnaṃca guṇasampattim³ nissāya Satthā sitam pātvākāsi. Pātukaronto ca na aññe⁴ viya dante vidamseti, mukhādhānam pana thokam vivarati, tattakena ca abhibhūtaḍḍibbaphalikamuttarasmiyo avahasitatārakāsasimarīciyo⁵ susukkadāṭṭhasambhavā ghanarasmiyo nikkhamitvā tikkhattum Satthu mukham padakkhiṇam karonti, tam disvā pacchato gacchantāpi Satthā sitam pātvākāsiti sañjananti.

1. Māgadhoti (Sī), Māgadhānanti (I)

2. Dassanamahapphalam (Sī)

3. Guṇabhattim (Sī, I)

4. Añño (Sī, I)

5. Avasitudārātārāpatimarīciyo (Sī, I), avahasito tārakāsasimarīciyo (Ka)

Tapenāti indriyasamvarena, “dhutadhammasamādānenā”ti keci.
Samyamenāti sīlena. **Damenā**ti paññāya. **Brahmacariyenā**ti
 avasiṭṭhasaṭṭhacariyāya. **Etenā**ti yathāvuttana tapādinā. **Brāhmaṇo hoti**
 bāhitapāpabhāvato. **Etanti** tapādi yathāvuttaṃ. **Brāhmaṇamuttamanti**
 uttamaṃ brāhmaṇaṃ, brāhmaṇesu vā uttamaṃ sabbasaṭṭhaṃ, ahūti
 vacanaseso. **Brāhmaṇanti** vā brahmaññamāha, evaṃ uttamaṃ brahmaññaṃ,
 na jaccādīti adhippāyo. Na hi jātikulapadesagottasampatti-ādayo
 ariyabhāvassa kāraṇaṃ, adhisīlasikkhādayo eva pana kāraṇaṃ. Tenāha—

“Yathā saṅkāraṭṭhānasmiṃ, rajjhitasmiṃ mahāpathe.
 Padumaṃ tattha jāyetha, sucigandhaṃ manoramaṃ.

Evaṃ saṅkārabhūtesu, andhabhūte puthujjane.
 Atirocati paññāya, Sammāsambuddhasāvako”ti¹.

Evaṃ thero tehi bhikkhūhi pucchitamatthaṃ imāhi gāthāhi vissajjento
 sīhanādaṃ nadīti.

Sunītattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvādasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

13. Terasanipāta

1. Soṇakoḷivisattheragāthāvaṇṇanā

Terasanipāte **yā’hu raṭṭheti**-ādikā āyasmato Soṇassa koḷivisassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacini. Ayam kira Anomadassissa Bhagavato kāle mahāvibhavo seṭṭhi hutvā upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ sutvā pasannamānaso Satthu caṅkamaṇaṭṭhāne sudhāya parikammaṃ kāretvā nānāvaṇṇehi pupphehi santharitvā upari nānāviraḡavattthehi vitānaṃ bandhāpesi, tathā Satthu bhikkhusaṃghassa ca dīghasālaṃ kāretvā niyyādesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare seṭṭhikule nibbatti, **Sirivaḡḍhotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ āraddhavīriyaṇaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento Sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānamakāsi, Satthāpi tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

Sopi yāvaḡjivaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto parinibbute Kassapadasabale anuppanne amhākaṃ Bhagavati Bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gaṅgātīre paṇṇasālaṃ karitvā¹ ekaṃ Paccekabuddhaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahi. Paccekabuddho vuṭṭhavasso paripuṇṇaparikkhāro Gandhamādanameva gato. Sopi kulaputto yāvaḡjivaṃ tattha puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato kāle Campānagare Usabhasēṭṭhissa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya seṭṭhissa mahābhogakkhandho abhivaḡḍdhi. Tassa jātaḡdivase sakalanagare mahāsakkārasampanno ahosi, tassa pubbe Paccekabuddhassa sataḡhassagghanikarattakambalapariccāgena suvaṇṇavaṇṇo sukhumālataro ca attabhāvo ahosi, tenassa **Soṇoti** nāmaṃ akaṃsu. Mahatā parivārena

1. Kāretvā (Sī, I)

vaḍḍhati, tassa hatthapādatalāni bandhujīvakapupphavaṇṇāni ahesuṃ, satavihatakappāsassa viya samphasso pādālesu maṇikuṇḍalāvaṭṭavaṇṇāni lomāni jāyimsu. Vayappattassa tassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni upaṭṭhāpesuṃ. So tattha mahatiṃ sampattiṃ anubhavanto devakumāro viya paṭivasati.

Atha amhākaṃ Satthari Sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke Rājagahaṃ upanissāya viharante Bimbisāraraññaṃ pakkosāpito asītiyā gāmikasaḥassehi saddhiṃ Rājagahaṃ āgato Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho mātāpitaro anujānāpetvā sāsane pabbajitvā laddhūpasampado Satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā janasaṃsaggapariharaṇatthaṃ sītavane vasanto “mama sarīraṃ sukhumālaṃ, na ca sakkā sukheveva sukhaṃ adhigantuṃ, kāyaṃ kilametvā samaṇadhammaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāya padhānamanuyuñjanto pādālesu phoṭesu utṭhahitesupi vedanaṃ ajjhupekkhitvā daḷhaṃ vīriyaṃ karonto accāraddhavīriyatāya viṣesaṃ nibbattetuṃ asakkonto “evaṃ vāyamantopi ahaṃ maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetuṃ na sakkomi, kiṃ me pabbajjāya, hīnāyāvattitvā bhoge ca bhuñjissāmi, puññāni ca karissāmi”ti cintesi. Satthā tassa cittācāraṃ ñatvā tattha gantvā viñūpamovādena ovaditvā vīriyasamatāyojanavidhiṃ dassento kammaṭṭhānaṃ sodhetvā Gijjhakūṭaṃ gato. Soṇattheropi Satthu sammukhā ovādaṃ labhitvā vīriyasamataṃ yojetvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Anomadassissa Munino, Lokajeṭṭhassa tādino.

Sudhāya lepanaṃ katvā, caṅkamaṃ kārayiṃ ahaṃ.

Nānāvaṇṇehi pupphehi, caṅkamaṃ santhariṃ ahaṃ.

Ākāse vitānaṃ katvā, bhojayiṃ Buddhamuttamaṃ.

Añjaliṃ paggaḥetvāna, abhivādetvāna sabbataṃ.

Dīghasālaṃ Bhagavato, niyyādesimahaṃ tadā.

Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.

Paṭiggaḥesi Bhagavā, anukampāya cakkhumā.

1. Khu 3. 104 piṭṭhādīsu.

Paṭiggahetvāna Sambuddho, dakkhiṇeyyo sadevake.

Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Yo so haṭṭhena cittena, dīghasālaṃ adāsi me.

Tamaḥaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Imassa maccukālamhi, puññakammasamaṅgino.

Sahassayuttassaratho, upaṭṭhissati tāvade.

Tena yānena 'yaṃ poso, devalokaṃ gamissati.

Anumodissare devā, sampatte kulasambhave.

Mahārahaṃ byamhaṃ seṭṭhaṃ, ratanamattikalepanaṃ.

Kūṭāgāravarūpetam, byamhaṃ ajjhāvasissati.

Timsakappasahassāni, devaloke ramissati.

Pañcavīsati kappāni, devarājā bhavissati.

Sattasattatikkhattuñca, cakkavattī bhavissati.

Yasodharasanāmā te, sabbepi ekanāmakā.

Dve sampattī anubhotvā, vaḍḍhetvā puññasañcayam.

Aṭṭhavīsatikappamhi, cakkavattī bhavissati.

Tatrāpi byamhaṃ pavaram, vissakammena māpitaṃ.

Dasasaddāvivittaṃ taṃ, puramajjhāvasissati.

Aparimeyye ito kappe, bhūmipālo mahiddhiko.

Okkāso nāma nāmena, rājā raṭṭhe bhavissati.

Soḷasitthisahassānaṃ, sabbāsaṃ pavarā ca sā.

Abhijātā khattiyānī, nava putte janessati.

Nava putte janetvāna, khattiyānī marissati.

Taruṇī ca piyā kaññā, mahesittaṃ karissati.

Okkāsaṃ tosayitvāna, varam kaññā labhissati.

Varam laddhāna sā kaññā, putte pabbājayissati.

Pabbājitā ca te sabbe, gamissanti naguttamaṃ.

Jātibhedabhayā sabbe, bhaginīhi vasissare.

Ekā ca kaññā byādhīhi, bhavissati parikkhatā.

Mā no jāti pabhijjīti, nikhaṇissanti khattiyā.

Khattiyō nīharitvāna, tāya saddhiṃ vasissati.

Bhavissati tadā bhedo, Okkākakulasambhavo.

Tesaṃ pajā bhavissanti, Koḷiyā nāma jātiyā.

Tattha mānusakaṃ bhogaṃ, anubhossati' nappakaṃ.

Tamhā kāyā cavitvāna, devalokaṃ gamissati.

Tatrāpi pavaraṃ byamhaṃ, labhissati manoramaṃ.

Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.

Āgantvāna manussattaṃ, Soṇo nāma bhavissati.

Āraddhavīriyo pahitatto, padahaṃ Satthu sāsane.

Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati' nāsavo.

Anantadassī Bhagavā, Gotamo Sakyapuṅgavo.

Visesaññū Mahāvīro, aggaṭṭhāne ṭhappessati.

Vuṭṭhamhi deve caturaṅgulaṃhi,

Tiṇe anilerita-aṅgaṇaṃhi.

Ṭhatvāna yogassa payuttatādino,

Tatottariṃ pāramatā na vijjati.

Uttame damathe danto, cittaṃ me supaññitaṃ.

Bhāro me ohito sabbo, nibbutomhi anāsavo.

Aṅgīraso mahānāgo, abhijātova kesarī.

Bhikkhusaṃghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ'ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā udānavasena
aññābyākaraṇavasena ca—

632. “Yā’hu raṭṭhe samukkaṭṭho, rañño aṅgassa paddhagū.
Svājja dhammesu ukkaṭṭho, Soṇo dukkhassa pāragū.
633. Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye.
Pañcasaṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati.
634. Unnaḷassa pamattassa, bāhirāsassa bhikkhuno.
Sīlaṃ samādhi paññā ca, pāripūriṃ na gacchati.
635. Yaṃ hi kiccaṃ apaviddhaṃ, akiccaṃ pana karīyati.
Unnaḷānaṃ pamattānaṃ, tesāṃ vaḍḍhanti āsavā.
636. Yesaṅca susamāraddhā, niccaṃ kāyagatā sati.
Akiccaṃ te na sevanti, kicce sātaccakārino.
Satānaṃ sampajānānaṃ, atthaṃ gacchanti āsavā.
637. Ujumaggamhi akkhāte, gacchatha mā nivattatha.
Attanā codaya’ttānaṃ, nibbāna’ mabhihāraye.
638. Accāraddhamhi vīriyamhi, Satthā loke anuttaro.
Vīṇopamaṃ karitvā me, dhammaṃ deseti cakkhumā.
Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vihāsiṃ sāsane rato.
639. Samathaṃ¹ paṭipādesiṃ, uttamattassa pattiya.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
640. Nekkhamme adhimuttassa, pavivekañca cetaso.
Abyābajjhādhimuttassa, upādānakkhayassa ca.
641. Taṇhakkhayādhimuttassa, asammohañca cetaso.
Disvā āyatanuppādaṃ, sammā cittaṃ vimuccati.
642. Tassa sammā vimuttassa, santacittassa bhikkhuno.
Katassa paticayo natthi, karaṇīyaṃ na vijjati.

1. Samataṃ (Sī, I, Ka)

643. Selo yathā ekaghano, vātena na samīrati.

Evam rūpā rasā saddā, gandhā phassā ca kevalā.

644. Itthā dhammā aniṭṭhā ca, nappavedhenti tādino.

Ṭhitaṃ cittaṃ visaññuttaṃ, vayañcassā’nupassatī”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **yā’hu raṭṭhe samukkaṭṭhoti** yo ahu ahosi Aṅgaraṭṭhe asītiyā gāmikasahashehi bhogasampattiyā issariyasampattiyā ca sammā ativiya ukkaṭṭho seṭṭho. **Rañño Aṅgassa paddhagūti** catūhi saṅgahavatthūhi parisāya¹ rañjanaṭṭhena rañño Aṅgādhipatino Bimbisārassa parivārabhūto gahapativiseso tassa raṭṭhe kuṭumbiko ahūti yojetabbaṃ. **Svājja dhammesu ukkaṭṭhoti** so Soṇo ajjetarahi lokuttaradhammesu ukkaṭṭho jāto, gihikālepi kehici² ukkaṭṭhoyeva hutvā idāni pabbajitakālepi ukkaṭṭhoyeva hotīti³ attānameva paraṃ viya dasseti. **Dukkhassa pāragūti** sakalassa vaṭṭadukkhassa pāraṃ pariyaṇṭaṃ gato, etena dhammesu ukkaṭṭhoti avisesena vuttaṃ ukkaṭṭhabhāvaṃ viseseti arahattādhigamaḍipanaṭo.

Idāni yāya paṭipattiyā dukkhaṭpāragū jāto, aññāṭadesena taṃ dassento “**pañca chinde**”ti gāthamaḥa. Tassattho—apāyakāmasugatisampāpakāni pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni puriso Satthena pāde baddharajjukam viya heṭṭhimena maggattayena chindeyya, rūpārūpabhavasampāpakāni pañca uddhambhāgiyāni saṃyojanāni puriso gīvāya baddharajjukam viya aggamaggena jaheyya chindeyya, tesam pana uddhambhāgiyasamyojanānam pahānāya pañca saddhādīni indriyāni uttari **bhāvaye** bhāveyya, evambhūto pana bhikkhu rāgasāṅgo dosamohamānadiṭṭhisāṅgoti pañcannaṃ saṅgānaṃ atikkamanaṇa **pañcasāṅgātigo** hutvā kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjoghoti catunnaṃ oghānaṃ tiṇṇattā **oghatinṇoti** vuccati.

Ayañca oghataraṇapaṭipattisīlādīnaṃ pāripūriyāva hoti, sīlādayo ca mānādippahānaṇa pāripūriṃ gacchanti, na aññathāti dassento “**unnaḷassā**”ti gāthamaḥa. Tattha **unnaḷassāti** uggatatucchamānaṇa.

1. Pajāya (Sī)

2. Tehipi (Sī)

3. Ahoṣīti (Sī, I)

Māno hi unnamanākāravuttiyā tucchabhāvena naḷo viyāti “naḷo”ti vuccati. **Pamattassāti** sativossaggena pamādaṃ āpannassa. **Bāhirāsassāti** bāhiresu āyatanesu āsavato¹, kāmesu avītarāgassāti attho. **Sīlaṃ samādhi paññā ca, pāripūriṃ na gacchatīti** tassa sīlādīnaṃ paṭipakkhasevino lokiyopi tāva sīlādiguṇo pāripūriṃ na gacchati, pageva lokuttaro.

Tattha kāraṇamāha “**yaṃ hi kiccan**”ti-ādinā. Bhikkhuno hi pabbajitakālato paṭṭhāya aparimāṇasīlakkhandhagopanaṃ araṇṇavāso dhutaṅgapariharaṇaṃ bhāvanārāmatāti evamādi kiccaṃ nāma. Yehi pana idaṃ yathāvuttaṃ attano kiccaṃ, taṃ apaviddhaṃ akaraṇena chaḍḍitaṃ. **Akiccanti** pattamaṇḍanaṃ cīvarakāyabandhana-amsabaddhachattupāhanatālavaṇṭadhammakaraṇamaṇḍananti² evamādi parikkhāramaṇḍanaṃ paccayabāhuliyanti evamādi bhikkhuno akiccaṃ nāma, taṃ kayirati, tesāṃ mānanaḷaṃ ukkhipitvā caraṇena **unnaḷānaṃ** sativossaggena **pamattānaṃ** cattāropi āsavā vaḍḍhanti.

Yesaṃ pana paññādiguṇo vaḍḍhati, te dassetuṃ “**yesan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **susamāraddhāti** suṭṭhu paggaḥitā. **Kāyagatā satīti** kāyānupassanābhāvanā. **Akiccaṃ teti** te etaṃ pattamaṇḍanādi-akiccaṃ. **Na sevanti**ti na karonti. **Kicceti** pabbajitakālato paṭṭhāya kattaḃbe aparimāṇasīlakkhandhagopanaḍike. **Sātaccakārinoti** satatakārino³, tesāṃ satiyā avippavāseṇa **satānaṃ** sātthakasampajaññaṃ sappāyasampajaññaṃ gocarasaṃpajaññaṃ asammohasaṃpajaññaṃ catūhi saṃpajaññehi **sampajānānaṃ** cattāropi āsavā atthaṃ **gacchanti** parikkhayaṃ abhāvaṃ gacchantīti attho.

Idāni attano santike ṭhitabhikkhūnaṃ ovādaṃ dento “**ujumaggamhī**”ti gāthamāha. Tattha **ujumaggamhi akkhātetī** antadvayaparivajjanena kāyavaṅkāḍḍipahānena ca ujuke majjhimapaṭipadābhūte ariyamagge Satthārā bhāsīte. **Gacchathāti** paṭipajjatha. **Mā nivattathāti** antarā vosānaṃ māpajjatha. **Attanā codaya’ttānanti** idha atthakāmo kulaputto

1. Āsavato (I), āvahato (Ka)

2. ...thālakaṃ dhammakarakakamaṇḍalūti (Sī)

3. Sātaccakārino aṭṭhitakārino (Sī, I)

apāyabhayapaccavekkhaṇādinā attanāva attānaṃ codento.

Nibbāna’ mabhihārayeti attānaṃ nibbānaṃ abhihareyya upaneyya, yathā naṃ sacchi karoti, tathā paṭipajjeyyāti attho.

Idāni mayāpi evameva paṭipannanti attano paṭipattim dassetuṃ **“accāraddhamhī”**ti-ādi vuttaṃ. **Accāraddhamhi vīriyamhī**ti vipassanaṃ bhāventena mayā samādhinā vīriyaṃ samarasam akatvā ativiya vīriye paggahite. Accāraddhavīriyatā cassa heṭṭhā vuttāyeva. **Vīṇopamaṃ karitvā meti** āyasmato Soṇassa “ye kho keci Bhagavato sāvaka āraddhavīriyā viharanti, ahaṃ tesam aññataro, atha ca pana me nānupādāya āsavehi cittaṃ vimuccati, tasmāhaṃ vibbhamissāmī”ti citte uppanne Satthā iddhiyā tassa sammukhe attānaṃ dassetvā “kasmā tvaṃ Soṇa ‘vibbhamissāmī’ti cittaṃ uppādesi, kusalo tvaṃ pubbe agāriyabhūto vīṇāya tantissare”ti pucchitvā tena “evaṃ bhante”ti vutte “taṃ kiṃ maññasi Soṇa yadā te vīṇāya tantiyo accāyatā honti, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti, no hetam bhante. Taṃ kiṃ maññasi Soṇa yadā te vīṇāya tantiyo atisithilā honti, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti, no hetam bhante. Taṃ kiṃ maññasi Soṇa yadā pana te vīṇāya tantiyo neva accāyatā honti nātisithilā same guṇe paṭiṭṭhitā, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti, evam bhante. Evameva kho soṇa accāraddhavīriyaṃ uddhaccāya samvattati, atilīnavīriyaṃ kosajjāya samvattati, tasmā tiha tvaṃ Soṇa vīriyasamataṃ adhiṭṭhaha, indriyānaṃca samataṃ paṭivijjhā”ti evam vīṇam upamaṃ katvā pavattitena vīṇopamovādena mayhaṃ dhammaṃ desesi. **Tassāhaṃ vacanaṃ sutvāti** tassa Bhagavato vacanaṃ vīṇopamovādaṃ sutvā antarā uppannaṃ vibbhamitukāmataṃ pahāya Satthu sāsane **rato** abhirato viharim¹.

Viharanto ca **samathaṃ paṭipādesim** vīriyasamataṃ yojento saddhāpaññānaṃ viya samādhivīriyānaṃ samarasataṃ² uppādeto jhānādhiṭṭhānaṃ

1. Viharāmi (Ka)

2. Samataṃ (Ka)

vipassanāsamādhim sampādesim vipassanam ussukkāpesim. Tattha payojanam āha “**uttamatthassa pattiya**”ti. **Uttamatthassa pattiya**ti arahattādhigamāyāti attho.

Idāni yathā paṭipannassa samathavipassanā sampajjimsu, tam aññāpadesena dassento “**nekkhamme**”ti-ādimāha. Tattha **nekkhammeti** pabbajjādike kāmanissaraṇe. **Adhimuttassā**ti tattha ninnapoṇapabbhārabhāvena yuttappayuttassa, paṭhamam tava pabbajjābhimukho hutvā kāme pahāya pabbajitvā ca silavisodhanam araṇṇāvāso dhutaṅgapariharaṇam bhāvanābhiyogoti evamādisu anavajjadhammesu yuttappayuttassāti attho. **Pavivekañca cetaso** pavivekañca adhimuttassa evam nekkhammādhimuttassa sato catukkapañcakajjhānānam nibbattanena viveke yuttassa payuttassa. **Abyābajjhādhimuttassā**ti abyābajjhe nidukkhatāya¹ adhimuttassa jhānasamāpattiyo nibbattetvā samathasukhe² yuttappayuttassa. **Upādānakkhayassa cāti** catunnampi upādānānam khayante arahatte adhimuttassa. Bhummatthe hi etaṃ sāmivacanam. Tam yathādhigatam jhānam pādam katvā arahattādhigamāya vipassanam anuyuñjantassāti attho.

Taṇhakkhayādhimuttassāti taṇhā khīyati etthāti taṇhakkhayo, nibbānam, tasmim adhimuttassa upādāni³ bhayato, anupādāñca khemato dassanena nirodhe ninnapoṇapabbhārassa. **Asammohañca cetasoti** asammohasampajaññavasena cittassa asammohapavattim sammohasamucchinadanena vā cittassa asammohabhūtam ariyamaggaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** cakkhādānam āyatanānam yathāsakapaccayehi khaṇe khaṇe uppādam, tappaṭipakkhato nirodhañca vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya disvā dassanahetu. **Sammā cittam vimuccatī**ti sammā hetunā ñāyena maggapaṭipāṭiyā sabbāsavato cittam vimuccati.

“**Tassa sammā vimuttassā**”ti-ādīsu ayaṃ saṅkhepattho—tassa vuttanayena sammadeva sabbasaṅkilesato vimuttassa, tato eva accantupasamena santacittassa khīṇāsavabhikkhuno katassa kusalassa akusalassa vā upacayo natthi maggeneva samugghātītattā, pariññādhedam

1. Abyāpajjo nidukkhatā tam (Sī, I) 2. Samathamukhe (Sī, I) 3. Upādānim vā (Sī)

karaṇīyaṃ na vijjati katakiccattā. Evaṃ bhūtassa yathā **ekaghano** selo pabbato pakativātena **na samīrati** na saṃkampati, evaṃ iṭṭhā ca anīṭṭhā ca rūpādayo ārammaṇadhammā **tādino** tādibhāvappattassa **ṭhitam** anejaṃ pahīnasabbasokatāya¹ viśamyuttamā cittam **nappavedhenti** na cāleti, assa ca ārammaṇadhammassa kālena kālam phalasamāpattim samāpajjitvā vipassanto **vayaṃ** nirodham khaṇe khaṇe bhijjanasabhāvaṃ anupassatīti aññaṃ byākāsi.

Soṇakoḷivisaṭṭheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Terasanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbayogatāya (Sī, I)

14. Cuddasakanipāta

1. Khadiravaniyarevatattheragāthāvaṇṇanā

Cuddasakanipāte **yadā ahanti**-ādikā āyasmato
Khadiravaniyarevatattherassa gāthā. Kā uppatti? Kāmañcimassa¹ therassa
gāthā heṭṭhā Ekakanipāte² āgatā, tattha panassa attano bhāgineyyesu
satijananamattaṃ dassitanti tassā Ekakanipāte saṅgaho kato, imā pana
therassa pabbajitakālato paṭṭhāya yāva parinibbānā paṭipattipakāsītā gāthā
imasmim Cuddasakanipāte saṅgahaṃ āropitā. Tattha aṭṭhuppatti heṭṭhā
vuttāyeva. Ayaṃ pana viseso—thero kira arahattaṃ patvā kālena kālaṃ
Satthu Dhammasenāpatippabhutīnaṃ mahātherānañca upaṭṭhānaṃ gantvā
katipāhameva tattha vasi tvā Khadiravanameva paccāgantvā
phalasaṃpattisukhena brahmavihārehi ca vītināmeti. Evaṃ gacchante kāle
jiṇṇo vuḍḍho vayo anuppatto ahosi. So ekadivasam Buddhupaṭṭhānaṃ
gacchanto antarāmagge Sāvattiyā avidūre araṇṇe vasi. Tena ca samayena
corā nagare katakammā ārakkhamanussehi anubandhā palāyantā therassa
saṃīpe gahitabhaṇḍaṃ chaḍḍetvā palāyimsu. Manussā anudhāvanta therassa
saṃīpe bhaṇḍaṃ disvā theram bandhitvā “coro”ti saññāya gahetvā raṇṇo
dassesum “ayaṃ deva coro”ti. Rājā theram muñcāpetvā “kim bhante
tumhehi idaṃ corikakammaṃ³ kataṃ vā, no vā”ti pucchi. Thero kiñcāpi
jātito paṭṭhāya attanā tādisaṃ na katapubbaṃ, taṃ⁴ pabbajitato paṭṭhāya
pana akatabhāvassa, sabbaso kilesānaṃ samucchinnattā tādissassa karaṇe
abhabbatāya pakāsanatthaṃ saṃīpe ʈhitānaṃ bhikkhūnaṃ raṇṇo ca
dhammaṃ desento—

645. “Yadā ahaṃ pabbajito, agārasmā’ nagāriyaṃ.

Nābhijānāmi saṅkappaṃ, anariyaṃ dosasaṃhitam.

646. ‘Ime haññantu vajjhantu, dukkhaṃ pappontu pāṇino’.

Saṅkappaṃ nābhijānāmi, imasmim dīghamantare.

1. Kācimassa (Sī)

3. Coriyaṃ (Sī, I)

2. Theragāthā-Ṭṭha 1. 135 piṭṭhe.

4. Tassa (?)

647. Mettañca abhiñāmi, appamāṇaṃ subhāvitam.
Anupubbaṃ paricitaṃ, yathā Buddhena desitaṃ.
648. Sabbamitto sabbasakho, sabbabhūtānukampako.
Mettacittañca bhāvemi, abyāpajjarato sadā.
649. Asaṃhīraṃ asaṃkappaṃ, cittaṃ āmodayāmaham.
Brahmavihāraṃ bhāvemi, akāpurisasevitaṃ.
650. Avitakkaṃ samāpanno, Sammāsambuddhasāvako.
Ariyena tuṇhībhaveṇa, upeto hoti tāvade.
651. Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhati.
652. Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino.
Vālaggamattaṃ pāpassa, abbhamaṭṭaṃva khāyati.
653. Nagaraṃ yathā paccantaṃ, guttaṃ santarabāhiraṃ.
Evaṃ gopetha attānaṃ, khaṇo vo mā upaccagā.
654. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitam.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
655. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitam.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, sampajāno patissato.
656. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
657. Yassa catthāya pabbajito, agārasmā'nagāriyaṃ.
So me attho anupatto, sabbasaṃyojanakkhayo.
658. Sampādeṭhappamādena, esā me anusāsani.
Handāhaṃ parinibbissaṃ, vip̐pamuttomhi sabbadhi'ti—
imā gāthā abhāsi.

Tatthāyaṃ apubbapadavaṇṇanā—**imasmiṃ dīghamantareti** yadā ahaṃ pabbajitomhi, tato paṭṭhāya ayañca me carimakālo, etasmiṃ dīghamantare kāle “idaṃ mayhaṃ hotū”ti abhijjhāvasena vā, “ime sattā haññantū”ti-ādina byāpādasena vā anariyaṃ dosasaṃhitāṃ saṅkappaṃ nābhijānāmīti yojanā.

Mettañca abhijānāmīti mijjati siniyhati etāyāti mettā, abyāpādo. Mettā etissā atthīti mettā, mettābhāvanā mettābrahmavihāro, taṃ mettaṃ. Ca-saddena karuṇaṃ muditaṃ upekkhañcāti itarabrahmavihāre saṅgaṇhāti. **Abhijānāmīti** abhimukhato jānāmi. Adhigataṃ hi jhānaṃ paccavekkhato paccavekkhaṇaṇāṇassa abhimukhaṃ hoti. Kīdisanti āha “**appamāṇaṃ**”ti-ādi. Taṃ hi yathā **Buddhena** Bhagavatā desitaṃ, tathā anodissakapharaṇavasena aparimāṇasattārammaṇatāya **appamāṇaṃ**. Paṇḍabalava¹ bhāvāpādanena suṭṭhu bhāvitattā **subhāvitaṃ**. Paṭhamāṃ mettā, tato karuṇā, tato muditā, pacchā upekkhāti evaṃ **anupubbaṃ** anukkamena **paricitaṃ** āsevitāṃ, bahulīkataṃ abhijānāmīti yojanā.

Sabbesaṃ sattānaṃ mitto, sabbe vā te mayhaṃ mittāti **sabbamitto**. Mettaṃ hi bhāvento sattānaṃ piyo hoti. **Sabbasakhoti** etthāpi eseṇa nayo. **Sabbabhūtānukampakoti** sabbasattānaṃ anuggaṇṇanako². **Mettacittañca bhāvemīti** mettāya sahitaṃ sampayuttaṃ cittaṃ visesato bhāvēmi vaḍḍhemi, pakāsemi vā akathentepi bhāvanāya ukkaṃsagatabhāvato. “Mettaṃ cittañca bhāvēmi”ti vā pāṭho. Tassattho heṭṭhā vuttanayova. **Abyāpajjaratoti** abyāpajje sattānaṃ hitūpasamhāre abhirato. **Sadāti** sabbakālaṃ, tena tattha sātaccakiriyaṃ³ dasseti.

Asaṃhīranti na saṃhīraṃ, āsannaṇapaccatthikena rāgena anākaḍḍhaniyaṃ. **Asaṃkuppanti** na kuppaṃ, dūrapaccatthikena byāpādena akopiyaṃ, evaṃbhūtaṃ katvā mama mettacittaṃ **āmodayāmi** abhippamodayāmi brahmavihāraṃ bhāvēmi. **Akāpurisasevanti** kāpurisehi nīcajanehi asevitāṃ, akāpurisehi vā ariyehi⁴ Buddhādīhi sevitaṃ brahmaṃ seṭṭhaṃ niddosaṃ mettādivihāraṃ bhāvēmi vaḍḍhemīti attho.

1. Paṇḍabala... (I)

3. Sabbakiriyaṃ (Sī, I)

2. Anuggaṇṇanako (Sī, I)

4. Akāpurisehi ariyehi (Sī, I)

Evam attuddesavasena pañcahi gāthāhi attano paṭipattiṃ dassetvā idāni taṃ aññāpadesena dassento **“avitakkaṃ”**ti-ādinā catasso gāthā abhāsī. Tattha **avitakkaṃ samāpannoti** vitakkavirahitaṃ dutiyādi jhānaṃ samāpanno, etena thero brahmavīhārabhāvanāya aññāpadesena attanā dutiyādi jhānādhi gamamāha. Yasmā paṇāyaṃ thero tameva jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā ekāsaneneva arahattaṃ gaṇhi, tasmā tamattham aññāpadeseneva dassento **“avitakkaṃ samāpanno”**ti vatvā **“Sammāsambuddhasāvako. Ariyena tuṇhībhaveṇa, upeto hoti tāvade”**ti āha. Tattha vacīsaṅkhārābhāvato avitakkāvicārā samāpatti **“ariyo tuṇhībhave”**ti vadanti. **“Sannipatitānaṃ vo bhikkhave dvayaṃ karaṇīyaṃ dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhave”**ti¹ pana vacanato yā kāci samāpatti ariyo tuṇhībhave nāma. Idha pana catutthajjhānikā aggaphalasamāpatti adhippetā.

Idāni tassādhi gatattā lokadhammehi akampaṇīyataṃ upamāya pakāsento **“yathāpi pabbato”**ti gāthamāha. Tattha **yathāpi pabbato seloti** yathā silāmayo ekaghanaselo pabbato², na paṃsupabbato na missakapabbatotī attho. **Acalo suppatiṭṭhito**ti suṭṭhu patiṭṭhitamūlo pakativātehi acalo akampaṇīyo hoti, tasmā arahattaṃ nibbānaṃ **evam mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhatī**ti mohassa anavasesappahānā, mohamūlakattā ca sabbākusalānaṃ pahīna³ sabbākusalo bhikkhu yathā so pabbato pakativātehi, evaṃ lokadhammehi na vedhati na kampati, mohakkhayoti vā yasmā arahattaṃ nibbānaṃ vuccati, tasmā mohakkhayāti mohakkhayassa hetu nibbānassa arahattassa ca adhi gatattā catūsu ariyasaccesu suppatiṭṭhito asamāpannakālepi pabbato viya na vedhati, pageva samāpannakāleti adhippāyo.

Idāni pāpaṃ nāmetaṃ asucisīlo eva samācarati, na ca sucisīlo, sucisīlassa pana taṃ aṇumattampi bhāriyaṃ hutvā upaṭṭhātīti dassento

1. Ma 1. 217 piṭṭhe.

2. Ekaghanasilāpabbato (Sī, I)

3. Sabbākusalānaṃ pahīnattā pahīna (Sī, I)

“**anaṅgaṇassā**”ti-ādigāthamāha. Tassattho—rāgādi-aṅgaṇabhāvato **anaṅgaṇassa** sabbakālaṃ suci-anavajjadhamme eva gavesantassa sappurisassa **vālaggamattaṃ** kesaggamattaṃ pāpassa lesamattampi sakalaṃ lokadhātuṃ pharitvā ṭhitaṃ abbhamaṭṭaṃ hutvā upaṭṭhāti, tasmā na evarūpe kamme mādisā āsaṅkitabbāti adhippāyo.

Yasmā nikkilesesupi andhabālā evarūpe apavāde samuṭṭhāpenti, tasmā atthakāmehi sakkaccaṃ attā rakkhitaṭṭoti ovādaṃ dento “**nagaraṃ yathā**”ti-ādigāthamāha. Tassattho—yathā pana paccantanagaravāsīhi manussehi paccantaṃ nagaraṃ dvārapākārādīni thirāni karontehi sa-antaraṃ, uddāpaparikhādīni thirāni karontehi sabāhiranti **santarabāhiraṃ** guttaṃ karīyati, evaṃ tumhehi satim upaṭṭhapetvā ajjhattikāni cha dvārāni pidahitvā dvārarakkhitaṃ satim avissajjetvā yathā gayhamānāni bāhirāni cha āyatanāni ajjhattikāni upaghātāya saṃvattanti, tathā aggahaṇena tānipi thirāni katvā tesāṃ appavesāya dvārarakkhitaṃ satim appahāya vicarantā attānaṃ gopetha. Kasmā? **Khaṇo vo mā upaccagā**. Yo hi evaṃ attānaṃ na gopeti, taṃ puggalaṃ Buddhuppādakkhaṇo manussattaṭṭhāvakkhaṇo majjhimaḍḍese uppattikkhaṇo sammādiṭṭhiyā paṭiladdhakkhaṇo channaṃ āyatanānaṃ avekallakkhaṇoti sabbopi ayaṃ khaṇo atikkamati, so khaṇo tumhe mā atikkamatūti.

Evaṃ thero imāya gāthāya sarājikaṃ parisāṃ bhikkhū ca ovaditvā puna maraṇe jīvite ca attano samacittataṃ katakiccataṇca pakāsento “**nābhinandāmi maraṇaṃ**”ti-ādimāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva¹.

Evaṃ pana vatvā attano parinibbānakālaṃ upaṭṭhitaṃ disvā saṅkhepeneva nesaṃ ovādaṃ datvā parinibbānaṃ pavedento osānagāthamāha. Tattha **sampādethappamādenā**ti sampādetabbaṃ dānasīlādīṃ appamādena sampādetha, diṭṭhadhammikasamparāyikapabhede gahaṭṭhavatte sīlānurakkhaṇe samatha-anuyoge vipassanābhāvanāya ca appamattā hotha. **Esā me anusāsani**ti dānasīlādīsu na pamajjathāti esā mama anusīṭṭhi ovādo.

1. Thera-Ṭṭha 2. 217.

Evam sikhāpattam parahitapaṭipattim dīpetvā attahitapaṭipattiyāpi matthakam gaṇhanto “**handāham parinibbissam, vippamuttomhi sabbadhī**”ti āha. Tattha **vippamuttomhi sabbadhī**ti sabbaso kilesehi bhavehi ca vippamutto amhi, tasmā ekaṃsena parinibbāyissāmīti.

Evam pana vatvā ākāse pallaṅkena nisinno tejodhātum samāpajjitvā pajjalanto anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Khadiravaniyarevatattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Godattattheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi bhaddoti-ādikā āyasmato Godattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam kusalam upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam satthavāhakule nibbatto **Godattoti** nāmena vayappatto pitari kālaṅkate kuṭumbam saṇṭhapento pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍam ādāya aparāparam saṇcaritvā vāṇijjena jīvikam kappeti, yathāvibhavam puññānapi karoti. So ekadivasam antarāmagge dhure yuttagoṇe vahitum asakkonte patite manussesu tam vuṭṭhāpetum asakkontesu sayameva gantvā tam naṅguṭṭhe gālham vijjhi. Goṇo “ayam asappuriso mama balābalam ajānanto gālham vijjhati”ti kuddho manussavācāya “bho Godatta aham ettakam kālam attano balam aniguhanto tuyham bhāram vahim, ajja pana asamatthabhāvena patitam mam ativiya bādhasi, hotu, ito cavitvā nibbattanibbattaṭṭhāne tam bādhetum samattho paṭisattu bhaveyyan”ti patthanānurūpena akkosi. Tam sutvā Godatto “evam nāma satte bādhetvā kim imāya jīvikāyā”ti saṃvegajāto sabbam vibhavam pahāya aññatarassa mahātherassa santike pabbajitvā vipassanāya kammam karonto na cirasseva arahattam patvā samāpattisukhena vītināmento ekadivasam attano santikam upagatānam gahaṭṭhapabbajitānam ariyagaṇānam lokadhamme ārabha dhammam kathento—

659. “Yathāpi bhaddo ājañño, dhure yutto dhurassaho.
Mathito atibhārena, saṃyugam nātivattati.
660. Evaṃ paññāya ye tittā, samuddo vārinā yathā.
Na pare atimaññanti, ariyadhammova paṇinaṃ.
661. Kāle kālavasaṃ pattā, bhavābhavavasaṃ gatā.
Narā dukkhaṃ nigacchanti, tedha socanti māṇavā.
662. Unnatā sukhadhammena, dukkhadhammena co’natā.
Dvayena bālā haññanti, yathābhūtaṃ adassino.
663. Ye ca dukkhe sukhasmiṃca, majjhe sabbini’ maccagū.
Ṭhitā te indakhilova, na te unnata-onatā.
664. Na heva lābhe nālābhe, na yase na ca kittiyā.
Na nindāyaṃ pasaṃsāya, na te dukkhe sukhamhi ca.
665. Sabbattha te na limpanti, udabinduva pokkhare.
Sabbattha sukhitā dhīrā, sabbattha aparājitā.
666. Dhammena ca alābho yo, yo ca lābho adhammiko.
Alābho dhammiko seyyo, yañce lābho adhammiko.
667. Yaso ca appabuddhinaṃ, viññūnaṃ ayaso ca yo.
Ayasova seyyo viññūnaṃ, na yaso appabuddhinaṃ.
668. Dummedhehi pasaṃsā ca, viññūhi garahā ca yā.
Garahāva seyyo viññūhi, yañce bālappasaṃsanā.
669. Sukhañca kāmamayikaṃ, dukkhañca pavivekiyaṃ.
Pavivekadukkhaṃ seyyo, yañce kāmamayaṃ sukhaṃ.
670. Jīvitañca adhammena, dhammena maraṇaṃca yaṃ.
Maraṇaṃ dhammikaṃ seyyo, yañce jīve adhammikaṃ.

671. Kāmakopappahīnā ye, santacittā bhavābhavē.

Caranti loke asitā, natthi tesaṃ piyāpiyaṃ.

672. Bhāvayitvāna bojjhaṅge, indriyāni balāni ca.

Pappuyya paramaṃ santim, parinibbanti'nāsavā'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **ājaññoti** usabhājānīyo¹. **Dhure yuttoti** sakaṭadhure yojito. **Dhurassahoti** dhuravāho. Gāthāsukhatthaṃ cettha dvisakārato² niddeso kato, sakaṭabhāraṃ vahituṃ samatthoti attho. **Mathito atibhārenāti** atibhārena garubhārena pīḷito. “Maddito”tipi Pāḷi, so evattho. **Samyuganti** attano khandhe ṭhapitaṃ yugaṃ **nātivattati** na atikkāmeti, sammā yo uddharitvā³ dhuraṃ chaḍḍhetvā na tiṭṭhati. **Evanti** yathā so dhorayho attano bhadrañānīyatāya attano dhīravīratāya attano bhāraṃ nātivattati na pariccajati, evaṃ ye vārinā viya mahāsamuddo lokiya lokuttarāya **paññāya tittā** dhātā paripuṇṇā, te pare nihīnapaññe na atimaññanti, na paribhavanti, tattha kāraṇamāha **“ariyadhammova pāṇinan”**ti, pāṇinaṃ sattesu ayaṃ ariyānaṃ dhammo yadidaṃ tesaṃ paññāya paripūriṃ gatattā lābhādinā attānukkaṃsaṇaṃ viya alābhādinā paresaṃ avambhanaṃ.

Evaṃ paññāpāripūriyā ariyānaṃ sukhavihāraṃ dassetvā tadabhāvato anariyānaṃ dukkhavihāraṃ dassetuṃ **“kāle”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **kāleti** lābhālābhādinā samaṅgībhūtakāle. **Kālavasaṃ pattāti** lābhādikālassa ca vasaṃ upagatā, lābhādinā somanassitā alābhādinā ca domanassitāti attho. **Bhavābhavavasaṃ gatāti** bhavassa abhavassa ca vasaṃ upagatā vuddhihāniyo anuvattantā te. **Narā dukkhaṃ nigacchanti, tedha socanti māṇavāti** te narā “māṇavā”ti laddhanāmā sattā lābhālābhādivasena vuddhihānivasena anurodhapaṭivirodhaṃ āpannā idhaloke socanti paraloke ca nirayādidukkhāṃ gacchanti pāpuṇantīti attho.

1. Usabhājāneyyo (Sī, I)

2. Dīgharakārako (Sī)

3. Ukkāmetvā (Sī, I)

“**Unnatā**”ti-ādināpi lokadhammavasena sattānaṃ anattappattimeva dasseti. Tattha **unnatā sukhadhammenā**ti sukhahetunā sukhapaccayena bhogasampatti-ādinā unnatiṃ gatā, bhogamadādinā mattāti attho.

Dukkhadhammena co’natāti dukkhahetunā dukkhapaccayena bhogavipatti-ādinā nihīnataṃ gatā dāliddiyādinā kāpaññataṃ¹ pattā. **Dvayenāti** yathāvuttena unnati-onatidvayena lābhālābhādivayena vā² bāla puthujjanā haññanti, anurodhapaṭivirodhavasena vibādhīyanti pīḷiyanti. Kasmā?

Yathābhūtaṃ adassino yasmā te dhammasabhāvaṃ yāthāvato nabbhaññāmsu, pariññātakkhandaḥ pahīnakilesā ca na honti, tasmāti attho. “Yathābhūtaṃ adassanā”tipi paṭhanti, adassanahetūti attho. **Ye ca dukkhe sukhasmiṃ ca, majjhe sabbini’maccagūti** ye pana ariyā dukkhavedanāya sukhavedanāya majjhataṭṭhavedanāya ca tappatibaddhaṃ chandarāgabhūtaṃ sabbiniṃ taṇhaṃ aggamaggādhigamena accagū atikkamiṃsu, te indakhīlo viya vātehi lokadhammehi asampakampiyā ṭhitā, na te unnata-onatā, kadācipi unnatā vā onatā vā na honti sabbaso anunayapaṭighābhāvato.

Evam vedanādhiṭṭhānaṃ arahato anupalepaṃ dassetvā idāni lokadhamme vibhajitvā sabbatthakamevassa anupalepaṃ dassento “**na hevā**”ti-ādimāha. Tattha **lābheti** cīvarādīnaṃ paccayānaṃ paṭilābhe. **Alābheti** tesāmyeva appaṭilābhe apagame. **Na yaseti** parivārahāniyaṃ akittiyañca. **Kittiyāti** parammukhā kittane patthaṭayasatāyaṃ. **Nindāyanti** sammukhā garahāyaṃ. **Pasaṃsāyanti** paccakkhato guṇābhithhavane. **Dukkheti** dukkhe uppanne. **Sukheti** etthāpi ese va nayo.

Sabbatthāti sabbasmiṃ yathāvutte aṭṭhavidhepi lokadhamme, sabbattha vā rūpādike visaye te khīṇāsavā na limpanti sabbaso pahīnakilesatā. Yathā kim? **Udabinduva pokkhare** yathā kāmāladale jalabindu allīyitvā ṭhitampi tena na limpati, jalabindunā ca³ kāmāladalaṃ, aññadatthu viśaṃsaṭṭhameva, evametepi upaṭṭhite lābhādike, āpāthagate rūpādi-ārammaṇe ca viśaṃsaṭṭhā eva. Tato eva dhīrā paṇḍitā **sabbattha** lābhādīsu nāṇamukhena piyanimittānaṃ sokādīnañca abhāvato

1. Kāruññataṃ (Ka)

2. Lābhālābhādivasena vā (Sī), lābhālābhādivayena vā (I)

3. Jalabinduva (Sī, I)

sukhitā lābhādīhi ca anabhibhavanīyato sabbattha aparājitāva honti.

Idāni lābhālābhādīsu seyyaṃ niddhāretvā dassento “**dhammenā**”ti-
ādimāha. Tattha **dhammena ca alābho** yoti yo dhammaṃ rakkhantassa
taṇnimittaṃ alābho lābhābhāvo lābhahāni, **yo ca lābho adhammiko**
adhammena aññāyena Buddhapāṭikuṭṭhena vidhinā uppanno, tesu dvīsu
alābho dhammiko dhammāvaho seyyo, yādisaṃ lābhaṃ parivajjantassa
akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tādiso alābho
pāsaṃsataro atthāvaho. **Yañce lābho adhammikoti** yo lābho adhammena
uppanno, so na seyyoti adhippāyo.

Yaso ca appabuddhīnaṃ, viññūnaṃ ayaso ca yoti yo appabuddhīnaṃ
duppaññānaṃ vasena puggalassa yaso labbhati, yo ca **viññūnaṃ** paṇḍitānaṃ
vasena **ayaso** yasahāni. Imesu dvīsu **ayasova seyyo viññūnaṃ**. Te hissa
yathā akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, evaṃ
yasahāniṃ iccheyyūṃ, tathā ca bhabbajātiko¹ taṃ aguṇaṃ pahāya guṇe
patiṭṭheyya. **Na yaso appabuddhīnanti** duppaññānaṃ vasena yaso seyyo na
hoti, te hi abhūtaguṇābhibhāyāravasenāpi naṃ uppādeyyūṃ, so cassa idha
ceva viññūgarahādīnā samparāye ca duggatīyaṃ dukkhaparikkilesādīnā
anattāvaho. Tenāha Bhagavā “lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo
yaso”ti² “sakkāro kāpurisaṃ hantī”ti³ ca.

Dummedhehīti nippaṇṇehi. **Yañce bālappasaṃsanāti** bālehi aviddasūhi
yā nāma pasaṃsanā.

Kāmamayikanti vatthukāmamayaṃ, kāmaguṇe paṭicca uppannaṃ.
Dukkhaṇca pavivekiyanti pavivekato nibbattaṃ kāyakilamathavasena
pavattaṃ visamāsanupatāpādihetukaṃ kāyikaṃ dukkhaṃ, taṃ pana
nirāmisavivaṭṭūpanissayatāya viññūnaṃ pāsaṃsā. Tena vuttaṃ
“**pavivekadukkhaṃ seyyo**”ti.

1. Dabbajātiko (Sī, I)

2. Khu 1. 342 piṭṭhe Suttanipāte.

3. Vi 4. 346; Am 1. 385 piṭṭhesu.

Jīvitañca adhammenāti adhammena jīvikakappanam jīvitaḥetu adhammacaraṇam. **Dhammena maraṇam** nāma “imaṃ nāma pāpam akarontaṃ taṃ māressāmi”ti kenaci vutte mārentepi tasmim pāpam akatvā dhammaṃ avikopentassa dhammahetumaraṇam dhammikaṃ seyyoti tādisaṃ maraṇam dhammato anapetattā dhammikaṃ saggasampāpanato nibbānupanissayato ca viññūnaṃ pāsaṃsataṃ. Tathā hi vuttaṃ—

“Caje dhanam aṅgavarassa hetu,
Aṅgam caje jīvitam rakkhamāno.
Aṅgam dhanam jīvitañcāpi sabbam,
Caje naro dhamma’manussaranto”ti¹.

Yañce jīve adhammikaṃti puriso yaṃ dhammato apetaṃ jīvikaṃ jīveyya, taṃ na seveyya viññūhi garahitattā apāyasampāpanato cāti adhippāyo.

Idāni yathāvuttaṃ khīṇāsavānaṃ anupalepaṃ kāraṇato dassento “**kāmakopapahīno**”ti-ādigāthamāha.

Tattha **kāmakopapahīnā**ti ariyamaggena sabbasova pahīnā anurodhapaṭivirodhā. **Santacitta bhavābhaveti** khuddake ceva mahante ca bhava anavaśesapahīnakilesapariḷāhatāya vūpasantacittā. **Loketi** khandhādiloke. **Asitā**ti taṇhādiṭṭhinissayavasena anissitā. **Natthi tesam piyāpiyanti** tesam khīṇāsavānaṃ katthaci lābhādike rūpādivisaye ca **piyam vā apiyam vā** natthi, taṃnimittānaṃ kilesānaṃ sabbaso samucchinattā.

Idāni yāya bhāvanāya te evarūpā jātā, taṃ dassetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭam gaṇhanto “**bhāvayitvānā**”ti osānagāthamāha. Tattha **pappuyyā**ti pāpuṇitvā. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imā eva ca gāthā therassa aññābyākaraṇāpi ahesum.

Godattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cuddasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 6. 145 piṭṭhe Jātake.

15. Soḷasakanipāta

1. Aññāsikoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā

Soḷasakanipāte **esa bhiyyoti**-ādikā āyasmato Aññāsi¹koṇḍaññattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṁsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṁ patvā ekadivasaṁ Satthu santike dhammaṁ suṇanto Satthāraṁ ekaṁ bhikkhuṁ attano sāsane paṭhamāṁ paṭividdhadhammarattaññūnaṁ aggaṭṭhāne ṭhapentaṁ disvā sayampi taṁ ṭhānantaraṁ patthento sataṣaṣṣabhikkhuparivārassa Satthuno Satthāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā paṇidhānaṁ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṁ disvā bhāvinīṁ sampattiṁ byākāsi. So yāvajīvaṁ puññāni katvā Satthari parinibbute cetiye patiṭṭhāpiyamāne antocetiye ratanagharaṁ kāresi, cetiyaṁ parivāretvā saḥassaratanagghiyāni ca kāresi.

So evaṁ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṁsaranto Vipassissa Bhagavato kāle Mahākālo nāma kuṭumbiko hutvā aṭṭhakarīsamatte khette sāligabbhaṁ phāletvā gahitasālitaṇḍulehi asambhinnakhīrapāyāsaṁ sampādetvā tattha madhusappisakkarādayo pakkhipitvā Buddhappamukhassa saṁghassa adāsi. Sāligabbhaṁ phāletvā gahitagatitaṭṭhānaṁ puna pūراتي, puthukakāle puthukaggaṁ nāma adāsi. Lāyane² lāyanaggaṁ, veṇikaraṇe veṇaggaṁ, kalāpādikaraṇe kalāpaggaṁ, khalaggaṁ, bhaṇḍaggaṁ, minaggaṁ, koṭṭhagganti evaṁ ekasasse nava vāre aggaḍānaṁ nāma adāsi, tampi sassāṁ atirekataraṁ sampannaṁ ahosi.

Evaṁ yāvajīvaṁ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ca manussesu ca saṁsaranto amhākaṁ Bhagavato uppattito puretameva Kapilavatthunagarassa avidūre Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tassa **Koṇḍaññoti** gottato āgataṁ nāmaṁ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantesu ca pāraṁ agamāsi. Tena samayena amhākaṁ

1. Aññāta (Sī)

2. Lāyamāne (Sī)

bodhisatto Tusitapurato cavitvā Kapilavatthupure Suddhodanamahārājassa
gehe nibbatti, tassa nāmaggaṇadivase aṭṭhuttarasatesu brāhmaṇesu
upanītesu ye aṭṭha brāhmaṇā lakkhaṇapariggahaṇattham mahātalaṃ upanītā.
So tesu sabbanavako hutvā mahāpurisassa lakkhaṇanipphattiṃ disvā
“ekaṃsena ayaṃ Buddho bhavissatī”ti niṭṭham gantvā mahāsattassa
abhinikkhamanaṃ udikkhanto vicarati.

Bodhisattopi kho mahatā parivārena vaḍḍhamāno anukkamena
vuddhippatto ñāṇaparipākam gantvā ekūnatimsatime vasse
mahābhinikkhamanaṃ nikkhamanto Anomānadītīre pabbajitvā anukkamena
Uruvelaṃ gantvā padhānaṃ padahi. Tadā Koṇḍañño māṇavo mahāsattassa
pabbajitabhāvaṃ sutvā lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṃ puttehi
vappamānavādīhi saddhiṃ attapañcamo pabbajitvā anukkamena
bodhisattassa santikaṃ upasaṅkamitvā chabbassāni taṃ upaṭṭhahanto tassa
oḷārikāhāraparibhogena nibbinno apakkamitvā Isipatanaṃ agamāsi. Atha
kho bodhisatto oḷārikāhāraparibhogena laddhakāyabalo
vesākhapuṇṇamāyaṃ Bodhirukkhamūle Aparājitaṭṭhapaṇṇaṃ nisinno tiṇṇaṃ
mārānaṃ matthakaṃ madditvā abhisambuddho hutvā sattasattāhaṃ
Bodhimaṇḍeyeve vītināmetvā pañcavaggiyānaṃ ñāṇaparipākam ñatvā
āsālhipuṇṇamāyaṃ Isipatanaṃ gantvā tesam
Dhammacakkapavattanasuttantaṃ¹ desesi. Desanāpariyosāne
Koṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi.
Atha pañcamiyaṃ pakkhassa Anattalakkaṇasuttantadesanāya² arahattaṃ
sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Padumuttarasambuddhaṃ, Lokajetṭhaṃ vināyakaṃ.
Buddhabhūmimanuppattaṃ, paṭhamaṃ addasaṃ ahaṃ.
Yāvatā bodhiyā mūle, yakkhā sabbe samāgatā.
Sambuddhaṃ parivāretvā, vandanti pañjalikatā.
Sabbe devā tuṭṭhamaṇā, ākāse sañcaranti te.
Buddho ayaṃ anuppatto, andhakāratamonudo.

1. Vi 3. 14; Saṃ 3. 368 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 18; Saṃ 2. 55 piṭṭhesu.

3. Khu 3. 52 piṭṭhādīsu.

Tesaṃ hāsaparetānaṃ, mahānādo avattatha.
 Kilese jhāpayissāma, Sammāsambuddhasāsane.
 Devānaṃ giramaññāya, vācāsbhimudīrihaṃ.
 Haṭṭho haṭṭhena cittena, ādibhikkhamadāsahaṃ.
 Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.
 Devasaṃghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Sattāhaṃ abhinikkhamma, bodhiṃ ajjhagamaṃ ahaṃ.
 Idaṃ me paṭhamāṃ bhattaṃ, brahmacārissa yāpanaṃ.
 Tusitā hi idhāgantvā, yo me bhikkhaṃ upānaya.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.
 Tiṃsa kappasahassāni, devarajjaṃ karissati.
 Sabbe deve abhibhotvā, tidivaṃ āvasissati.
 Devalokā cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Sahassadhā cakkavattī, tattha rajjaṃ karissati.
 Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tidasā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Agārā pabbajitvāna, chabbassāni vasissati.
 Tato sattamake vasse, Buddho saccaṃ kathessati.
 Koṇḍañño nāma nāmena, paṭhamāṃ sacchikāhiti.
 Nikkhantenānupabbajiṃ, padhānaṃ sukataṃ mayā.
 Kilese jhāpanatthāya, pabbajiṃ anagāriyaṃ.
 Abhigantvāna sabbaññū, Buddho loke sadevake.
 Isināme migāraññe, amatabherimāhani.
 So dāni patto amataṃ, santipadamanuttaraṃ.
 Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre bhikkhusaṃghamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno paṭhamam paṭividdhadhammabhāvaṃ dīpento “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ rattaññūnaṃ yadidaṃ Aññāsikoṇḍañño”¹ti etadagge ṭhapesi. So dvīhi aggasāvakehi attani karīyamānaṃ paramanipaccakāraṃ, gāmantasenāsane ākiṇṇavihāraṇca pariharitukāmo, vivekābhiratiyā viharitukāmo ca attano santikaṃ upagatānaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ paṭisanthārakaraṇampi papañcaṃ maññaṃ māno Satthāraṃ āpucchitvā Himavantam pavisitvā chaddantehi nāgehi upaṭṭhiyamāno Chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasi. Evaṃ tattha vasantaṃ theram ekadivasaṃ Sakko devarājā upasaṅkamitvā vanditvā ṭhito evamāha “sādhu me bhante ayyo dhammaṃ desetū”ti. Thero tassa catusaccagabbhaṃ tilakkaṇāhataṃ suññatapaṭisaṃyuttaṃ nānāyavicittam amatogadham Buddhalīlāya dhammaṃ desesi. Tam sutvā Sakko attano pasādaṃ pavedento—

673. “Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvā dhammaṃ mahārasaṃ.

Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso”ti—

paṭhamam gāthamāha.

Tattha **esa bhiyyo pasīdāmi, sutvā dhammaṃ mahārasanti** yadipi anekavāraṃ Satthu santike dhammaṃ sutvā tattha abhippasanno, idāni pana tumhehi kathitaṃ² nānāyavicittatāya asecanakatāya³ ca mahārasaṃ dhammaṃ sutvā eso aham tato bhiyyo pasīdāmi. **Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbasoti** sabbasaṃkilesato sabbasaṅkhārato ca virajjanato virāgajananato virāgo. Tato eva rūpādīsu kañci dhammaṃ anupādāya aggahetvā vimuttisādhanaśasena pavattattā sabbaso anupādāya desito.

Evaṃ Sakko devarājā therassa desanaṃ thometvā theram abhivādetvā sakaṭṭhānameva gato. Athekadivasaṃ thero micchāvitakkehi abhibhuyyamanānaṃ ekaccānaṃ puthujjanānaṃ cittācāraṃ disvā tappaṭipakkhabhūtañcassa anukkamaṃ anussaritvā attano ca sabbaso tato vinivattitamānasataṃ āvajjetvā tadattham dīpetvā—

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Kathitāya (Sī)

3. Āsevanakatāya (Ka)

674. “Bahūni loke citrāni, asmim̐ pathavimaṇḍale.

Mathenti maññe saṅkappaṃ, subhaṃ rāgūpasamhitam̐.

675. Raja’ muhatañca vātena, yathā meggho’ pasammaye.

Evam̐ sammanti saṅkappā, yadā paññāya passatī”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **bahūni loke citrāni**ti rūpādivasena tatthāpi nīlapitādivasena itthipurisādivasena ca anekāni loke cittavicittāni ārammaṇajātāni. **Asmim̐ pathavimaṇḍale**ti paccakkhabhūtaṃ manussalokaṃ sandhāya vadati. **Mathenti maññe saṅkappanti** tajjaṃ purisavāyāmasahitaṃ araṇisahitaṃ viya aggiṃ ayonisomanasikārābhisaṅkhatāni micchāsaṅkappāni mathenti maññe mathentāni viya tiṭṭhanti. Kīdisaṃ? **Subhaṃ rāgūpasamhitam̐**, kāmavitakkanti attho. So hi subhākāraggaḥena “subho”ti voharīyati.

Raja’ muhatañca vātenāti ca-iti nipātamattaṃ, yathā gimhānaṃ pacchime māse vātena uhataṃ uṭṭhitaṃ rajaṃ mahāmeggho vassanto upasammaye vūpasameyya. **Evam̐ sammanti saṅkappā, yadā paññāya passatī**ti yadā ariyasāvako tāni lokacitrāni samudayato, assādato, ādīnavato, nissaraṇato ca yathābhūtaṃ paññāya passati, atha yathā taṃ rajaṃ uhataṃ megghena, evam̐ sammanti paññāya sabbepi micchāsaṅkappā. Na hi uppannāya sammādiṭṭhiyā micchāsaṅkappā patiṭṭhaṃ labhanti. Yathā pana paññāya passati, taṃ dassento—

676. “Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati.

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā.

677. Sabbe saṅkhārā dukkhāti -pa- esa maggo visuddhiyā.

678. Sabbe dhammā anattāti, yadā paññāya passati.

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **sabbe saṅkhārā**ti chaḷārammaṇasaṅgahā sabbe tebhūmakā pañcakkhandhā. **Aniccā**ti “ādimajjha-antavantato, aniccantikato, tāvakālikato, tattha tattha bhijjanato na niccā”ti yadā vipassanāpaññāya passati. **Atha nibbindati dukkheti** atha imasmiṃ vaṭṭadukkhe nibbindati, nibbindanto dukkha-parijānanādividhinā saccāni paṭivijjhati. **Esa maggo visuddhiyā**ti esa yathāvutto vipassanāvidhi nāṇadassanavisuddhiyā, accantavisuddhiyā ca maggo adhigamupāyo.

Dukkhāti sappaṭibhayato, udayabbayasamapaṭipīlanato¹, dukkhamato, sukhapaṭikkhepato ca dukkhā. Sesam vuttanayameva.

Sabbe dhammā anattāti sabbe-pi catubhūmakā dhammā anattā. Idha pana tebhūmakadhammāva gahetabbā. Te hi asārato, avasavattanato, suññato, attapaṭikkhepato ca anattāti vipassitabbā. Sesam purimasadisameva.

Evam vipassanāvidhiṃ dassetvā tena vidhinā katakiccaṃ attānaṃ aññaṃ viya katvā dassento—

679. “Buddhānubuddho yo thero, Koṇḍañño tibbanikkamo.
Pahīnajātimaṇḍo, brahmacariyassa kevalī.

680. Oghapāso daḷhakhilo, pabbato duppadālayo.
Chetvā khilaṇca pāsāṇca, selam bhetvāna dubbhidam.
Tiṇṇo pāraṅgato jhāyī, mutto so mārabandhanā”ti—

gāthādvayamāha.

Tattha **Buddhānubuddho**ti Buddhānaṃ anubuddho, Sammāsambuddhehi bujjhitāni saccāni tesam desanānusāreṇa bujjhatīti attho. Thirehi asekkhehi sīlasārādīhi samannāgatoti **thero**. **Koṇḍañño**ti gottakittanaṃ. **Tibbanikkamo**ti daḷhavīriyo thiraparakkamo. Jātimaṇḍanaṃ pahīnakāraṇattā **pahīnajātimaṇḍo**. **Brahmacariyassa kevalī**ti maggabrahmacariyassa anavasesaṃ, anavasesato vā maggabrahmacariyassa pāripūrako, atha vā **kevalī** nāma kileshehi asammissatāya maggaññaṃ phalaññaṇa, tam

1. Sappaṭipīlanato (Sī)

imasmim atthīti kevalī. Yasmā pana tadubhayampi maggabrahmacariyassa vasena hoti, na aññathā. Tasmā “brahmacariyassa kevalī”ti vuttam.

Oghapāsoti “kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjogho”ti¹ evam vuttā cattāro oghā, “antalikkhacaro pāso, yvāyam carati mānaso”ti² evam vutto rāgapāso ca. **Dalḥakhiloti** “Satthari kaṅkhati, dhamme kaṅkhati, saṅghe kaṅkhati, sikkhāya kaṅkhati, sabrahmacārīsu kupito hoti anattamano āhatacitto khilajāto”ti³ evam vutto dalḥo thiro pañcavidho cetokhilo ca. Pacurajanehi padāletum asakkuṇeyyatāya **duppadālayo**. Tato eva pabbatasadisatāya **pabbatoti** ca saṅkham gato. “Dukkhe aññāṇan”ti-ādinā⁴ vā nayena vutto aññāṇappabhedo ca. Iti etaṃ sabbaṃ **chetvā khilañca pāsāñcāti** etesu catubbidhesu saṅkilesadhammesu yo khilañca pāsāñca ariyamaggañāṇasina chinditvā. **Selaṃ bhetvāna dubbhidanti** yena kenaci ñāṇena chinditum asakkuṇeyyam aññāṇaselaṃ vajirūpamaññāṇena chinditvā cattāropi oghe taritvā tesam paratīre nibbāne ṭhitattā **tiṇṇo pārāṅgato**. Ārammaṇūpaniṇḍhānalakkhaṇena lakkhaṇūpaniṇḍhānalakkhaṇenāti duvidhenapi **jhāyī**. **Mutto so mārabandhanāti** so evarūpo khīṇāsavo sabbasmāpi kilesamārabandhanā mutto vippamutto visamyuttoti attānameva sandhāya thero vadati.

Athekadivasam thero attano saddhivihārikam ekam bhikkhum akalyāṇamittasamsaggena kusitam hīnavīriyam uddhataṃ unnaḷam viharantaṃ disvā iddhiyā tattha gantvā taṃ “mā āvuso evam kari, akalyāṇamitte pahāya kalyāṇamitte sevanto samaṇadhammaṃ karohī”ti ovadi. So therassa vacanaṃ nādiyi. Thero tassa anādiyanena dhammasamvegappatto puggalādhīṭṭhānāya kathāya micchāpaṭipattim garahanto sammāpaṭipattim vivekavāsaṇca pasamsanto—

681. “Uddhato capalo bhikkhu, mitte āgama pāpake.
Samsīdati mahoghasmim, ūmiyā paṭikujjito.

1. Abhi 1. 232; Abhi 2. 389 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 28; Saṃ 1. 113 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 145; Aṃ 2. 217 piṭṭhesu.

4. Abhi 2. 142; Saṃ 1. 245 piṭṭhādīsu.

682. Anuddhato acapalo, nipako saṁvutindriyo.
Kalyāṇamitto medhāvī, dukkhassantakaro siyā.

683. Kālapabbaṅgasāṅkāso, kiso dhamanisanthato.
Mattaññū annapānasmiṁ, adīnamanaso naro.

684. Phuṭṭho ḍaṁschi makasehi, araññasmiṁ brahāvane.
Nāgo saṅgāmasīseva, sato tatrādhivāsaya.

685-6. Nābhinandāmi maraṇaṁ -pa- sampajāno patissato.

687. Pariciṇṇo mayā Satthā -pa- bhavanetti samūhatā.

688. Yassa catthāya pabbajito, agārasmā' nagāriyaṁ.
So me attho anuppatto, kiṁ me saddhivihārīnā'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **uddhatoti** uddhaccayutto asamāhito vikkhittacitto. **Capaloti** pattacīvaramaṇḍanādinā cāpalyena samannāgato lolapakatiko. **Mitte āgamma pāpake**ti akalyāṇamitte nissāya samaṇadhammaṁ akaronto. **Saṁsīdati mahoghasmiṁ, ūmiyā paṭikujjiti**ti yathā mahāsamudde patitapuriso samuddavīcihi otthaṭṭo sīsaṁ ukkhipituṁ alabhanto tattheva saṁsīdati, evaṁ saṁsāramahoghasmiṁ paribbhamanto kodhupāyāsa-ūmiyā paṭikujjito otthaṭṭo vipassanāvasena paññāsīsaṁ ukkhipituṁ alabhanto tattheva saṁsīdati.

Nipakoti nipuṇo attatthaparatthesu kusalo. **Saṁvutindriyoti** manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ saṁvaraṇena pihitindriyo. **Kalyāṇamittoti** kalyāṇehi mittehi samannāgato. **Medhāvīti** dhammojapaññāya samaṅgībhūto. **Dukkhassantakaro siyāti** so tādiso sakalassāpi vaṭṭadukkhassa antakaro bhaveyya.

Kālapabbaṅgasāṅkāsoti-ādi vivekābhīratikittanaṁ. **Nābhinandāmīti**-ādi pana katakiccabhāvadassanaṁ. Taṁ sabbaṁ heṭṭhā¹ vuttatthameva. Osāne

pana **kiṃ me saddhivihārinā**ti attano saddhivihārikaṃ sandhāya vuttaṃ.
Tasmā edisena dubbacena anādarena saddhivihārinā kiṃ me payojanaṃ,
ekavihāroyeva mayhaṃ ruccatīti attho.

Evam̐ pana vatvā chaddantadahameva gato. Tattha dvādasa vassāni
vasitvā upakaṭṭhe parinibbāne Satthāraṃ upasaṅkamitvā parinibbānaṃ
anujānāpetvā tattheva gantvā parinibbāyi.

Aññāsikoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udāyittheragāthāvaṇṇanā

Manussabhūtati-ādikā āyasmato Udāyittherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ
puññaṃ upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde
Kapilavatthusmiṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Udāyī**ti laddhanāmo
vayappatto Satthu ñāṭisaṃāgame Buddhānubhavaṃ disvā paṭiladdhasaddho
pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi.
Tayo hi ime Udāyittherā amaccaputto pubbe āgato Kāludāyī, Kovariyaputto
Lāludāyī, ayaṃ brāhmaṇaputto Mahā-udāyīti. Svāyaṃ ekadivasaṃ Satthārā
setavāraṇaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ mahājanena pasaṃsiyamānaṃ
aṭṭhuppattiṃ katvā Nāgopamasuttante¹ desite desanāpariyosāne attano
ñāṇabalānurūpaṃ Satthu guṇe anussaritvā Buddhārammaṇāya pītiyā
samussāhitamānaso “ayaṃ mahājano imaṃ tiracchānagataṃ nāgaṃ
pasaṃsati, na Buddhamahānāgaṃ. Handāhaṃ Buddhamahāgandhahatthino
guṇe pākaṭe karissāmī”ti Satthāraṃ thomento—

689. “Manussabhūtaṃ Sambuddhaṃ, attadantaṃ samāhitaṃ.
Iriyamānaṃ brahmapathe, cittassūpasame rataṃ.

690. Yaṃ manussā namassanti, sabbadhammāna pāraguṇi.
Devāpi taṃ namassanti, iti me arahato suttaṃ.

1. Am̐ 2. 302 piṭṭhādīsu.

691. Sabbasaṃyojanātītaṃ, vanā nibbanamāgataṃ.
Kāmehi nekkhamma rataṃ, muttaṃ selāva kañcanaṃ.
692. Sa ve accaruci nāgo, Himavāva'ññe siluccaye.
Sabbesaṃ nāganāmānaṃ, saccaṇāmo anuttaro.
693. Nāgaṃ vo kittayissāmi, na hi āguṃ karoti so.
Soraccaṃ avihimsā ca, pādā nāgassa te duve.
694. Sati ca sampajaññaṇca, caraṇā nāgassa te'pare.
Saddhāhattho mahānāgo, upekkhāsetadantavā.
695. Sati gīvā siro paññā, vīmaṃsā dhammacintanā.
Dhammakucchisaṃvāso, viveko tassa vāladhi.
696. So jhāyī assāsarato, ajjhataṃ susamāhito.
Gacchaṃ samāhito nāgo, ʒhito nāgo samāhito.
697. Sayāṃ samāhito nāgo, nisinnopi samāhito.
Sabbattha saṃvuto nāgo, esā nāgassa sampadā.
698. Bhuñjati anavajjāni, sāvajjāni na bhuñjati.
Ghāsamacchādanaṃ laddhā, sannidhiṃ parivajjayāṃ.
699. Saṃyojanaṃ aṇuṃ thūlaṃ, sabbaṃ chetvāna bandhanaṃ.
Yena yeneva gacchatī, anapekkhova gacchatī.
700. Yathāpi udake jātaṃ, puṇḍarīkaṃ pavaḍḍhati.
Nopalippati toyena, sucigandhaṃ manoramaṃ.
701. Tatheva ca loke jāto, Buddho loke viharati.
Nopalippati lokena, toyena padumaṃ yathā.
702. Mahāgini pajjalito, anāhāro'pasammati.
Aṅgāresu ca santesu, nibbutoti pavuccati.
703. Atthassāyaṃ viññāpanī, upamā viññūhi desitā.
Viññissanti mahānāgā, nāgaṃ nāgena desitaṃ.

704. Vītarāgo vītadoso, vītamoho anāsavo.

Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatya' nāsavo"ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **manussabhūta**nti manussesu bhūtaṃ nibbattaṃ, manussattabhāvaṃ vā pattaṃ. Satthā hi āsavakkhayañāṇādhigamena sabbagativimuttopi carimattabhāve gahitapaṭisandhivasena “manusso”tveva voharīyatīti. Guṇavasena pana devānaṃ atidevo brahmānaṃ atibrahmā. **Sambuddhanti** sayameva bujjhitabbabuddhavantāṃ. **Attadanta**nti attanāyeva dantaṃ. Bhagavā hi attanāyeva uppāditeṇa ariyamaggena cakkhutopi -pa-manatopi uttameṇa damathena danto. **Samāhita**nti aṭṭhavidhena samādhinā maggaphalasamādhinā ca samāhitaṃ. **Iriyamānaṃ brahmapathe**ti catubbidhepi brahmavihārapathe, brahme vā seṭṭhe phalasamāpattipathe samāpajjanavasena pavattamānaṃ. Kiñcāpi Bhagavā na sabbakālaṃ yathāvutte brahmapathe iriyati, tattha iriyasāmatthiyaṃ pana tanninnatañca upādāya “iriyamānaṃ”ti vuttaṃ. **Cittassūpasame ratanti** cittassa upasamahetubhūte sabbasaṅkhārasamathe nibbāne abhirataṃ. **Yaṃ manussā namassanti, sabbadhammāna pāragunti** yaṃ Sammāsambuddhaṃ sabbesaṃ khandhāyatanādidhammānaṃ abhiññāpāragū, pariññāpāragū, pahānapāragū, bhāvanāpāragū, sacchikiriyapāragū, samāpattipāragūti chadhā pāraguṃ paramukkhaṃsagatasampattiṃ khattiyapaṇḍitādayo manussā namassanti, dhammānudhammapaṭipattiyā pūjenta kāyena vācāya manasā ca tanninnā tappoṇā tappabbhārā honti. **Devāpi taṃ namassantīti** na kevalaṃ manussā eva, atha kho aparimāṇāsu lokadhātūsu devāpi taṃ namassanti. **Iti me arahato sutanti** evaṃ mayā ārakattādīhi kāraṇehi arahato Bhagavato dhammasenāpati-ādīnañca “Satthā devamanussānaṃ”ti-ādikaṃ vadantānaṃ santike evaṃ sutanti dasseti.

Sabbasaṃyojanānti sabbāni dasapi saṃyojanāni yathārahaṃ catūhi maggehi saha vāsanāya atikkantaṃ. **Vanā nibbanamāgata**nti kilesavanato tabbiraḥitaṃ nibbanaṃ upagataṃ. **Kāmehi nekkhammarata**nti sabbaso kāmehi nikkhamitvā pabbajjājhānavipassanādibhede nekkhamme abhirataṃ. **Muttaṃ selāva kañcana**nti asārato nissaṭasārasabhāvattā selato nissaṭakañcanasadisāṃ. Devāpi taṃ namassantīti yojanā.

Sa ve accaruci nāgoti so ekaṃsato āguṃ na karoti, punabbhavaṃ na gacchati, nāgo viya balavāti “Nāgo”ti laddhanāmo Sammāsambuddho, **accarucīti** attano kāyaruciyaṃ nānaruciyaṃ ca sadevakaṃ lokaṃ atikkamitvā ruci sobhi. Yathā kiṃ? **Himavāva’ññe siluccaye**, yathā hi Himavā pabbatarājā attano thiragarumahāsārabhāvādīhi guṇehi aññe pabbate atirocati, evaṃ atirocatīti attho. **Sabbesaṃ nāganāmānanti** ahināgahatthināgapurisanāgānaṃ sekhāsekhapaccekabuddhanāgānaṃ vā. **Saccanāmoti** sacceneva nāganāmo. Taṃ pana saccanāmataṃ “na hi āguṃ karoti”ti-ādinā sayameva vakkhati.

Idāni Buddhanāgaṃ avayavato ca dassento nāmato tāva dassetuṃ “**na hi āguṃ karoti so**”ti āha. Yasmā āguṃ pāpaṃ sabbena sabbaṃ na karoti, tasmā nāgoti attho. **Soraccanti** sīlaṃ. **Avihimsāti** karuṇā. Tadubhayaṃ sabbassapi guṇarāsissa pubbaṅgamanti katvā Buddhanāgassa purimapādabhāvo tassa yuttoti āha “**pādā nāgassa te duve**”ti.

Aparapādabhāvena vadanto “**sati ca sampajaññaṃ, caraṇā nāgassa te’pare**”ti āha. “Tyāpare”ti vā pāṭho. Te aparetveva padavibhāgo. Anavajjadhammānaṃ ādāne saddhā hattho etassāti **saddhāhattho**. Suparisuddhavedanā nāṇappabhedā upekkhā setadantā te etassa atthīti **upekkhāsetadantavā**.

Uttamaṅgaṃ paññā, tassā adhiṭṭhānaṃ satīti āha “**sati gīvā siro paññā**”ti. **Vīmaṃsā dhammacintanāti** yathā khāditabbākhāditabbassa soṇḍāya parāmasanaṃ ghāyanaṃ hatthināgassa vīmaṃsā nāma hoti, evaṃ buddhanāgassa kusalādidhammacintanā vīmaṃsā. Samā vasanti etthāti samāvāso, bhājanaṃ, kucchi eva samāvāso, abhiññāsamathānaṃ ādhānabhāvato samathavipassanāsaṅkhāto dhammo kucchisamāvāso etassāti **dhammakucchisamāvāso**. **Vivekoti** upadhiviveko. **Tassāti** Buddhanāgassa. **Vāladhi** pariyosānaṅgabhāvato.

Jhāyīti ārammaṇupanijjhānena ca jhāyanasīlo. **Assāsaratoti** paramassāsabhūte nibbāne rato. **Ajjhattaṃ susamāhitoti**

visayajjhatte phalasamāpattiyam suṭṭhu samāhito. Tadidaṃ samādhānaṃ suṭṭhu sabbakālikanti dassetum “**gacchaṃ samāhito nāgo**”ti-ādi vuttaṃ. Bhagavā hi savāsanassa uddhaccassa pahīnattā vikkhepābhāvato niccaṃ samāhitova. Tasmā yaṃ yaṃ iriyāpathaṃ kappeti, taṃ taṃ samāhitova kappesīti.

Sabbatthāti sabbasmiṃ gocare, sabbasmiṃca dvāre sabbaso pihitavutti. Tenāha “sabbaṃ kāyakammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇanuparivattan”ti-ādi¹. **Esā nāgassa sampadāti** esā “na hi āgum karoti so”ti-ādinā “Sambuddhan”ti-ādinā eva vā yathāvuttā vakkhamānā ca Buddhagandhahatthino sampatti guṇaparipuṇṇā.

Bhuñjati anavajjānīti sammājīvassa ukkaṃsapāramippattiyā bhuñjati agarahitabbāni, micchājīvassa sabbaso savāsanānaṃca pahīnattā sāvajjāni garahitabbāni na bhuñjati. Anavajjāni bhuñjanto ca sannidhiṃ parivajjayam bhuñjatīti yojanā.

Samyojananti vaṭṭadukkhena saddhiṃ santānaṃ samyojanato vaṭṭe osīdāpanasamatthaṃ dasavidhampi samyojanaṃ. **Aṇum thūlanti** khuddakañceva mahantaṃca. **Sabbaṃ chetvāna bandhananti** maggañāṇena anavasesaṃ kilesabandhanaṃ chinditvā. **Yenā yenāti** yena yena disābhāgena.

Yathā hi udaye jātāṃ puṇḍarīkaṃ udaye pavaḍḍhati nopalippati toyena anupalepasabhāvattā, tatheva loke jāto Buddho loke viharati, nopalippati lokena taṇhādiṭṭhimānālepābhāvatoti yojanā.

Ginīti aggi. **Anāhāro**ti anindhano.

Atthassāyaṃ viññāpanīti Satthu guṇasaṅkhātassa upameyyatthassa viññāpanī pakāsanī ayaṃ nāgūpamā. **Viññūhī**ti Satthu paṭividdhacatusaccadhammaṃ parijānantehi, attānaṃ sandhāya vadati. **Viññissanti**ti-ādi kāraṇavacanaṃ, yasmā nāgena mayā desitaṃ nāgaṃ Tathāgatagandhahatthiṃ mahānāgā khīṇāsavā attano visaye ṭhatvā vijānissanti, tasmā aññesaṃ puthujjanānaṃ nāpanatthaṃ ayaṃ upamā amhehi bhāsītāti adhippāyo.

1. Khu 10. 16 piṭṭhe Nettiyaṃ.

Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatya'nāsavoti bodhimūle sa-
upādisesaparinibbānena anāsavo Sammāsambuddhanāgo idāni sarīraṃ
attabhāvaṃ vijahanto khandhaparinibbānena parinibbāyissatīti.

Evam cuddasahi upamāhi maṇḍetvā soḷasahi gāthāhi catusaṭṭhiyā pādehi
Satthu guṇe vaṇṇento anupādisesāya nibbānadhātuyā desanaṃ niṭṭhāpesi.

Udāyittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Soḷasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Vīsatinipāta

1. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā

Vīsatinipāte **yaññattham** vāti-ādikā āyasmato aparassa Adhimuttattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Atthadassissa Bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute bhikkhusaṃghaṃ upaṭṭhahanto mahādānāni pavattesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde āyasmato Saṃkiccatttherassa bhaginiyā kucchimhi nibbatti, **Adhimuttot**tissa nāmaṃ ahosi. So vayappatto Mātulattherassa santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto sāmaṇerabhūmiyaṃyeva ʒhito arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nibbute Lokanāthamhi, Atthadassīnaruttame.

Upaṭṭhahiṃ bhikkhusaṃghaṃ, vippasannena cetasā.

Nimantetvā bhikkhusaṃghaṃ, ujubbhūtaṃ samāhitaṃ.

Ucchunā maṇḍapaṃ katvā, bhojesiṃ saṃghamuttamaṃ.

Yaṃ yaṃ yonu’papajjāmi, devattaṃ athamānusaṃ.

Sabbe satte abhibhomi, puññakammessidaṃ phalaṃ.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, ucchudānassidaṃ phalaṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā samāpattisukhena vītināmento upasampajjitukāmo “mātaraṃ āpucchissāmi”ti mātu santikaṃ gacchanto antarāmagge devatāya balikammakaraṇatthaṃ maṃsapariyesanaṃ² carantehi pañcasatehi corehi samāgacchi. Corā ca taṃ aggahesuṃ “devatāya bali bhavissati”ti. So corehi gahitopi abhīto acchambhī vippasannamukhova aṭṭhāsi. Taṃ disvā coragāmaṇi acchariyabbhutacittajāto pasaṃsanto—

1. Khu 3. 98 piṭṭhe.

2. Pasuṃ pariyesanaṃ (Ka)

705. “Yaññatthaṃ vā dhanatthaṃ vā, ye hanāma mayaṃ pure.
Avasesaṃ¹ bhayaṃ hoti, vedhanti vilapanti ca.

706. Tassa te natthi bhītattaṃ, bhiyyo vaṇṇo pasīdati.
Kasmā na paridevesi, evarūpe mahabbhaye”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **yaññatthanti** yajanatthaṃ, devatānaṃ balikammakaraṇatthaṃ vā. Vā-saddo vikappanatto. **Dhanatthanti** sāpateyyaharaṇatthaṃ. **Ye hanāma mayaṃ pureti** ye satte mayaṃ pubbe hanimha. Atītatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. **Avaseti** avase aserike katvā. **Tanti** tesāṃ. “Avasesanti”pi paṭhanti. Amhehi gahitesu taṃ ekaṃ ṭhapetvā avasesānaṃ, ayameva vā pāṭho. **Bhayaṃ hotīti** maraṇabhayaṃ hoti, yena te **vedhanti vilapanti** cittutrāsena vedhanti “sāmi tumhākaṃ idaṇcīdaṇca dassāma, dāsā bhavissāmā”ti-ādikaṃ vadantā vilapanti.

Tassa teti yo tvaṃ amhehi devatāya balikammatthaṃ jīvītā voropetukāmehi ukkhittāsikehi santajjito, tassa te. **Bhītattanti** bhītabhāvo, bhayanti attho. **Bhiyyo vaṇṇo pasīdatīti** pakativāṇṇato uparipi te mukhavaṇṇo vippasīdati. Therassa kira tadā “sace ime māressanti, idānevāhaṃ anupādāya parinibbāyissāmi, dukkhabhāro vigacchissatī”ti ulāraṃ pītisomanassaṃ uppajji. **Evarūpe mahabbhayeti** edise mahati maraṇabhaye upaṭṭhite. Hetu-atthe vā etaṃ bhumavacanaṃ.

Idāni thero coragāmaṇissa paṭivacanadānamukhena dhammaṃ desento—

707. Natthi cetasikaṃ dukkhaṃ, anapekkhassa gāmaṇi.
Atikkantā bhayā sabbe, khīṇasaṃyojanassa ve.

708. Khīṇāya bhavanettiyā, diṭṭhe dhamme yathātatthe.
Na bhayaṃ maraṇe hoti, bhāranikkhepane yathā.

709. Suciṇṇaṃ brahmacariyaṃ me, maggo cāpi subhāvito.
Maraṇe me bhayaṃ natthi, rogānamiva saṅkhaye.

710. Suciṇṇaṃ brahmacariyaṃ me, maggo cāpi subhāvito.
Nirassādā bhavā diṭṭhā, visaṃ pitvāva chaḍḍitaṃ.
711. Pāragū anupādāno, katakicco anāsavo.
Tuṭṭho āyukkhayā hoti, mutto āghātanā yathā.
712. Uttamaṃ dhammataṃ patto, sabbaloke anattiko.
Ādittāva gharā mutto, maraṇasmim na socati.
713. Yadatthi saṅgataṃ kiñci, bhavo vā yattha labbhati.
Sabbāṃ anissaraṃ etaṃ, iti vuttaṃ mahesinā.
714. Yo taṃ tathā pajānāti, yathā Buddhena desitaṃ.
Na gaṇhāti bhavaṃ kiñci, sutattaṃva ayoguḷaṃ.
715. Na me hoti ‘ahosiṃ’ti, ‘bhavissaṃ’ti na hoti me.
Saṅkhārā vigamissantī, tattha kā paridevanā.
716. Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhaṃ saṅkhārasantatiṃ.
Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.
717. Tiṇakatṭhasamaṃ lokaṃ, yadā paññāya passati.
Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, ‘natthi me’ti na socati.
718. Ukkaṇṭhāmi sarīrena, bhavenamhi anattiko.
Soyaṃ bhijjissati kāyo, añño ca na bhavissati.
719. Yaṃ vo kiccaṃ sarīrena, taṃ karotha yadicchatha.
Na me tappaccayā tattha, doso pemañca hehiti”ti—
imā gāthā abhāsi.
720. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, abbhutaṃ lomahamsanaṃ.
Sattāhāni nikkhipitvāna, māṇavā etadabravun”ti—
ayaṃ saṅgītikārehi vuttagāthā. Ito aparā tisso corānaṃ, therassa ca
vacanapaṭivacanagāthā—

721. “Kiṃ bhadante karitvāna, ko vā ācariyo tava.
Kassa sāsanaṃāgamma, labbhate taṃ asokaṭā.

722. Sabbaññū sabbadassāvī, Jino ācariyo mama.
Mahākāruṇiko Satthā, sabbalokatikicchako.

723. Tenāyaṃ desito dhammo, khayagāmī anuttaro.
Tassa sāsanaṃāgamma, labbhate taṃ asokaṭā.

724. Sutvāna corā isino subhāsitaṃ,
Nikkhippa Satthāni ca āvudhāni ca.
Tamhā ca kammā viraṃimsu eke,
Eke ca pabbajjamarocayimsu.

725. Te pabbajitvā Sugatassa sāsane,
Bhāvetva bojjhaṅgalāni paṇḍitā.
Udagacittā sumanā katindriyā,
Phusimsu nibbānapadaṃ asaṅkhatan”ti—

imāpi saṅgītikārehi vuttagāthā.

Tattha **natthi cetasaṃ dukkhaṃ, anapekkhassa gāmaṇīti** gāmaṇi
apekkhāya taṇhāya abhāvena anapekkhassa mādisassa lohitasabhāvo pubbo
viya cetasaṃ dukkhaṃ domanassaṃ natthi, domanassābhāvāpadesena
bhayābhāvaṃ vadati. Tenāha “**atikkantā bhayā sabbe**”ti. **Atikkantā bhayā**
sabbeti khīṇasaṃyojanassa arahato pañcavīsati mahābhayā, aññe ca sabbepi
bhayā ekaṃsena atikkantā atītā, apagatāti-attho.

Diṭṭhe dhamme yathātatheti catusaccadhamme
pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena maggapaññāya yathābhūtaṃ
diṭṭhe. **Marāṇeti** maraṇahetu. **Bhāranikkhepane yathāti** yathā koci puriso
sīse ṭhitena mahatā garubhārena saṃsīdanto tassa nikkhepane apanayane na
bhāyati, evaṃ sampadamidanti attho. Vuttaṃ hetuṃ Bhagavatā—

“Bhārā have pañcakkhandhā, bhārahāro ca puggalo.
Bhārādānaṃ dukhaṃ loke, bhāranikkhepanaṃ sukhaṃ”¹.

Suciṇṇanti suṭṭhu caritaṃ. **Brahmacariyanti** sikkhattayasaṅgahaṃ sāsanabrahmacariyaṃ. Tato eva **maggo cāpi subhāvito** aṭṭhaṅgiko ariyamaggopi sammadeva bhāvito. **Rogānamiva saṅkhayeti** yathā bahūhi rogehi abhibhūtassa āturaṣṣa rogānaṃ saṅkhaye pītisomanassameva hoti, evaṃ khandharogasaṅkhaye maraṇe mādisassa bhayaṃ natthi.

Nirassādā bhavā diṭṭhāti tīhi dukkhatāhi abhibhūtā ekādasahi aggīhi ādittā tayo bhavā nirassādā assādarahitā mayā diṭṭhā. **Visaṃ pitvāva chaḍḍanti** pamādavaseṇa visaṃ pivitvā tādiseṇa payogena chaḍḍitaṃ viya maraṇe me bhayaṃ natthīti attho.

Mutto āghātanā yathāti yathā corehi māraṇatthaṃ āghātanaṃ nīto kenaci upāyena tato mutto haṭṭhatuṭṭho hoti, evaṃ saṃsārapāraṃ nibbānaṃ gatattā **pāragū** catūhipi upādānehi **anupādāno** pariññādīnaṃ soḷasannaṃ kiccānaṃ katattā **katakicco** kāmāsavādīhi **anāsavo āyukkhaya** āyukkhayahetu **tuṭṭho** somanassiko hoti.

Uttamanti seṭṭhaṃ. **Dhammatanti** dhammasabhāvaṃ, arahatte siddhe sijjhanahetu iṭṭhādīsu tādibhāvaṃ. **Sabbaloketi** sabbalokasmimpi, dīghāyukasukhabahulatādivaseṇa saṃyuttepi loke. **Anatthikoti** anapekkho. **Ādittāva gharā muttoti** yathā koci puriso samantato ādittato pajjalitato gehato nissaṭo, tato nissaraṇanimittaṃ na socati, evaṃ khīṇāsavo maraṇanimittaṃ na socati.

Yadatthi saṅgataṃ kiñcīti yaṃkiñci imasmiṃ loke atthi vijjati upabbhati saṅgataṃ sattehi saṅkhārehi vā samāgamo samodhānaṃ. “Saṅkhatan”²tipi pāṭho, tassa yaṃkiñci paccayehi samacca sambhuyya kataṃ paṭiccasamuppannanti attho. **Bhavo vā yattha labbhatīti** yasmiṃ sattanikāye yo upapattibhavo labbhati. **Sabbaṃ anissaraṃ etanti** sabbametaṃ issararahitaṃ, na ettha kenaci “evaṃ hotū”³ti issariyaṃ vatteturū sakkā. **Iti vuttaṃ**

1. Saṃ 2. 22 piṭṭhe.

mahesināti “sabbe dhammā anattā”¹ti evaṃ vuttaṃ mahesinā Sammāsambuddhena. Tasmā “anissaraṃ etan”²ti pajānanto maraṇasmim na socatīti yojanā.

Na gaṇhāti bhavaṃ kiñcīti yo ariyasāvako “sabbe saṅkhārā aniccā”²ti-ādinā² yathā Buddhena Bhagavatā desitaṃ, tathā taṃ bhavattayaṃ vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pajānāti. So yathā koci puriso sukhakāmo divasaṃ santattaṃ ayoguḷaṃ hatthena na gaṇhāti, evaṃ kiñci khuddakaṃ vā mahantaṃ vā bhavaṃ na gaṇhāti, na tattha taṇhaṃ karotīti attho.

Na me hoti “ahosiṃ”ti “atītamaddhānaṃ ahaṃ īdiso ahosiṃ”²ti attadiṭṭhivasena na me cittappavatti atthi diṭṭhiyā sammadeva ugghāṭitattā, dhammasabhāvassa ca sudiṭṭhattā. **“Bhavissaṃ”**ti **na hoti meti** tato eva “anāgataṃ addhānaṃ ahaṃ ediso kathaṃ nu kho bhavissaṃ bhaveyyaṃ”²ti evampi me na hoti. **Saṅkhārā vigamissantīti** evaṃ pana hoti “yathāpaccayaṃ pavattamānā saṅkhārāva, na ettha koci attā vā attaniyaṃ vā, te ca kho vigamissantī vinassissantī khaṇe khaṇe bhijjissantī”²ti. **Tattha kā paridevanā**ti evaṃ passantassa mādisassa tattha saṅkhāragate kā nāma paridevanā.

Suddhanti kevalaṃ attasārena asammissaṃ. **Dhammasamuppādanti** paccayapaccayuppannadhammasamuppattiṃ avijjāpaccayehi saṅkhārādidhammamattappavattiṃ. **Saṅkhārasantatinti** kilesakammavipākappabhedasaṅkhārapabandhaṃ. **Passantassa yathābhūtaṃ** saha vipassanāya maggapaññāya yāthāvato jānantassa.

Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti yathā araṇṇe apariggahe tiṇakaṭṭhe kenaci gayhamāne aparassa “mayhaṃ santakaṃ ayaṃ gaṇhatī”²ti na hoti, evaṃ so asāṃikatāya tiṇakaṭṭhasamaṃ saṅkhāralokaṃ yadā paññāya passati, so tattha mamattaṃ **asaṃvindaṃ** asaṃvindanto alabhanto akaronto. **Natthi meti** “ahu vata sohaṃ taṃ me natthi”²ti na socati.

Ukkaṇṭhāmi sarīrenāti asārakena abhinudena dukkhena akataññunā asuciduggandhaje gucchapaṭikkūlasabhāvena iminā kāyena ukkaṇṭhāmi, imaṃ

1. Sabbe saṅkhārā avasavattatāya anattāti (Ka) 2. Khu 1. 53 piṭṭhe Dhammapade.

kāyaṃ nibbindanto evaṃ tiṭṭhāmi. **Bhavenamhi anattikoti** sabbenapi bhavena anattiko amhi, na kiñci bhavaṃ patthemī. **Soyaṃ bhijjissati kāyoti** ayaṃ mama kāyo idāni tumhākaṃ payogena aññathā vā aññattha bhijjissati. **Añño ca na bhavissatīti** añño kāyo mayhaṃ āyatimā na bhavissati punabbhavābhāvato.

Yaṃ vo kiccaṃ sarīrenāti yaṃ tumhākaṃ iminā sarīrena payojanaṃ, **taṃ karotha yadicchatha icchatha ce. Na me tappaccayāti** taṃ nimittaṃ imassa sarīrassa tumhehi yathicchitakiccassa karaṇahetu. **Tatthāti** tesu karontesu ca akarontesu ca. **Doso pemañca hehitīti** yathākkamaṃ paṭigho anumayo na bhavissati attano bhava apekkhāya sabbaso pahīnattāti adhippāyo. Aññapaccayā aññattha ca paṭighānunayesu asantesupi tappaccayā, “tatthā”ti vacanaṃ yathādhigatavasena vuttaṃ.

Tassāti adhimuttattherassa. **Taṃ vacananti** “natthi cetasikaṃ dukkhan”ti-ādikaṃ maraṇe bhayābhāvādidiṭṭhikaṃ, tato eva abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ vacanaṃ sutvā. **Māṇavāti** corā. Corā hi “māṇavā”ti vuccanti “māṇavehi saha gacchanti katakammehi akatakammehipī”ti-ādīsu¹ viya.

Kim bhadante karitvānāti bhante kiṃ nāma tappokammaṃ katvā. Ko vā tava ācariyo kassa **sāsaṇaṃ** ovādaṃ nissāya ayaṃ **asokatā** maraṇakāle sokābhāvo labbhatīti **etaṃ** atthaṃ **abravum** pucchāvasena kathesum bhāsimsu.

Taṃ sutvā thero tesam paṭivacanaṃ dento “**Sabbaññū**”ti-ādimāha. Tattha **Sabbaññūti** paropadesena vinā sabbapakārena sabbadhammāvabodhanasamatthassa ākaṅkhāpaṭibaddha²vuttino anāvaraṇaññaṇassa adhigamena atītādibhedaṃ sabbam jānātīti sabbaññū. Teneva samantacakkhunā sabbassa dassanato **sabbadassāvī**. Yamhi anāvaraṇaññaṇaṃ, tadeva sabbaññūtaññāṇaṃ, nattheva asādhāraṇaññaṇapāḷiyā virodho visayuppattimukhena aññehi asādhāraṇabhāvadassanattham ekasseva ñāṇassa dvidhā vuttattā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **Itivuttakavaṇṇanāyaṃ**³ vitthārato vuttamevāti tattha

1. Ma 2. 112 piṭṭhe.

2. Ākaṅkhamattappaṭibaddha (Udāna-Ṭṭha 128 piṭṭhe.)

3. Itivuttaka-Ṭṭha 134 piṭṭhe.

vuttanayeneva veditabbaṃ. Pañcannampi mārānaṃ vijayato **Jino**,
hīnādivibhāgabhinne sabbasmim̐ sattanikāye adhimuttavuttitāya mahatiyā
karuṇāya samannāgatattā **mahākāruṇiko**,
diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ veneyyānaṃ¹
anusāsanato **Satthā**, tato eva sabbalokassa kilesarogatikicchano
sabbalokatikicchako, Sammāsambuddho ācariyo mamāti yojanā.
Khayagāmīti nibbānagāmī.

Evam̐ therena Satthu, sāsanaṃ ca guṇe pakāsita paṭiladdhasaddhā
ekacce corā pabbajimsu, ekacce upāsakattaṃ pavedesum̐, tamatthaṃ dīpento
dhammasaṅgāhaka “**sutvāna corā**”ti-ādinā dve gāthā abhāsimsu. Tattha
isinoti adhisīlasikkhādīnaṃ esanaṭṭhena isino adhimuttattherassa.
Nikkhippāti pahāya. **Satthāni ca āvudhāni cāti** asi-ādisatthāni ceva
dhanukalāpādi-āvudhāni ca. **Tamhā ca kammāti** tato corakammato.

Te pabbajitvā Sugatassa sāsaneti te corā sobhanagamanatādīhi
Sugatassa Bhagavato sāsane pabbajjaṃ upagantvā. Bhāvanāvisesādhigatāya
odagyalakkhaṇāya pītiyā samannāgamaṇa **udaggacittā. Sumanāti**
somanassappattā. **Katindriyāti** bhāvitindriyā. **Phusimsūti**
aggamaggādhigamaṇa asaṅkhataṃ nibbānaṃ adhigacchimsu. Adhimutto
kira core nibbisevane katvā te tattheva ṭhapetvā mātu santikaṃ gantvā
mātaraṃ āpucchitvā paccāgantvā tehi saddhim̐ upajjhāyassa santikaṃ gantvā
pabbājetvā upasampadaṃ akāsi. Atha tesaṃ kammaṭṭhānaṃ ācikkhi, te
nacirasseva arahatte paṭiṭṭhahimsu. Tena vuttaṃ “pabbajitvā -pa-
asaṅkhataṃ”ti.

Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā

Samaṇassa ahu cintāti-ādikā āyasmato Pārāpariyattherassa gāthā. Kā
uppati? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
vivattūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā sugatīsayeva saṃsaranto imasmim̐
Buddhuppāde Sāvattiyaṃ aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa putto

1. Vineyyānaṃ (Si)

hutvā nibbatti, tassa vayappattassa gottavasena **Pārāpariyot**veva samaññā ahosi. So tayo vede uggahetvā brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato ekadivasaṃ Satthu dhammadesanākāle Jetavanavihāraṃ gantvā parisapariyante nisīdi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ oloketvā

Indriyabhāvanāsuttaṃ¹ desesi, so taṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. Taṃ suttaṃ uggahetvā tadatthamanucintesi. Yathā pana anucintesi, svāyamattho gāthāsu eva āvi bhavissati. So tathā anuvicintento āyatanamukhena vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ patto. Aparabhāge attanā cintitākāraṃ pakāsento—

726. “Samaṇassa ahu cintā, Pārāpariyassa bhikkhuno.
Ekakassa nisinnassa, pavivittassa jhāyino.

727. Kimānupubbaṃ puriso, kiṃ vataṃ kiṃ samācāraṃ.
Attano kiccakārī’ssa, na ca kañci viheṭṭhaye.

728. Indriyāni manussānaṃ, hitāya ahitāya ca.
Arakkhitāni ahitāya, rakkhitāni hitāya ca.

729. Indriyāneva sārakkhaṃ, indriyāni ca gopayaṃ.
Attano kiccakārī’ssa, na ca kañci viheṭṭhaye.

730. Cakkhundriyaṃ ce rūpesu, gacchantāṃ anivārayaṃ.
Anādinavadassāvī, so dukkhā na hi muccati.

731. Sotindriyaṃ ce saddesu, gacchantāṃ anivārayaṃ.
Anādinavadassāvī, so dukkhā na hi muccati.

732. Anissaraṇadassāvī, gandhe ce paṭisevati.
Na so muccati dukkhamhā, gandhesu adhimucchito.

733. Ambilaṃ madhuraggañca, tittakaggamanussaraṃ.
Rasataṇhāya gadhito, hadayaṃ nāvabujjhati.

734. Subhānya'ppaṭikūlāni, phoṭṭhabbāni anussaraṃ.
Ratto rāgādhikaraṇaṃ, vividhaṃ vindate dukhaṃ.
735. Manam ce'tehi dhammehi, yo na sakkoti rakkhituṃ.
Tato naṃ dukkhamanveti, sabbehe'tehi pañcahi.
736. Pubbalohitasampuṇṇaṃ, bahussa kuṇapassa ca.
Naravīrakataṃ vagguṃ, samuggamiva cittitaṃ.
737. Kaṭukaṃ madhurassādaṃ, piyanibandhanaṃ dukhaṃ.
Khuraṃva madhunā littaṃ, ullihaṃ nāvabujjhati.
738. Itthirūpe itthisare, phoṭṭhabbepi ca itthiyā.
Itthigandhesu sāratto, vividhaṃ vindate dukhaṃ.
739. Itthisotāni sabbāni, sandanti pañca pañcasu.
Tesamāvaraṇaṃ kātuṃ, yo sakkoti vīriyavā.
740. So atthavā so dhammaṭṭho, so dakkho so vicakkhaṇo.
Kareyya ramamānopi, kiccaṃ dhammatthasaṃhitaṃ.
741. Aho sīdati saññuttaṃ, vajje kiccaṃ niratthakaṃ.
Na taṃ kiccanti maññitvā, appamatto vicakkhaṇo.
742. Yaṃ ca atthena saññuttaṃ, yā ca dhammagatā rati.
Taṃ samādāya vattetha, sā hi ve uttamā rati.
743. Uccāvacehu'pāyehi,
Paresa'mabhiḍḍisati.
Hantvā vadhivā atha socayitvā,
Ālopati sāhasā yo paresaṃ.
744. Tacchanto āṇiyā āṇim, nihanti balavā yathā.
Indriyāni'ndriyeheva, nihanti kusalo tathā.

745. Saddhaṃ vīriyaṃ samādhiṇca, satipaṇṇāṇca bhāvayaṃ.

Pañca pañcahi hantvāna, anīgho yāti brāhmaṇo.

746. So atthavā so dhammaṭṭho, katvā vākyānusāsanim.

Sabbena sabbam Buddhassa, so naro sukhamedhati”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **samaṇassāti** pabbajitassa. **Ahūti** ahosi. **Cintāti** dhammacintā dhammavicāraṇā. **Pārāpariyassāti** pārāparagottassa. “Pārācariyassā”tipi¹ paṭhanti. **Bhikkhunoti** saṃsāre bhayaṃ ikkhanasīlassa. **Ekakassāti** asahāyassa, etena kāyavivekaṃ dasseti. **Pavivittassāti** pavivekahetunā kilesānaṃ vikkhambhanaena vivekaṃ āradhassa, etena cittavivekaṃ dasseti. Tenāha “**jhāyino**”ti. **Jhāyinati** jhāyanasīlassa, yonisomanasikāresu yuttassāti attho. Sabbametam thero attānaṃ paraṃ viya katvā vadati.

“**Kimānupubban**”ti-ādinā taṃ cintanaṃ dasseti. Tattha paṭhamagāthāyaṃ tāva **kimānupubbanti** anupubbanṃ anukkamo, anupubbameva vakkhamānesu vatasamācāresu ko anukkamo, kena anukkamena te paṭipajjitabbāti attho². **Puriso kiṃ vataṃ kiṃ samācāranti** atthakāmo puriso samādiyyitabbatṭhena “vatan”ti laddhanāmaṃ kīdisaṃ sīlaṃ samācāraṃ samācaranto attano **kiccakārī** kattabbakārī assa, **kañci**³ sattaṃ na ca **viheṭṭhaye** na bādheyyāti attho. Attano kiccaṃ nāma samaṇadhammo, saṅkhepato sīlasamādhīpaṇṇā, taṃ sampādentassa paraviheṭṭhanāya lesopi natthi tāya sati samaṇabhāvasseva abhāvato. Yathāha Bhagavā “na hi pabbajito parūpaghātī, na samaṇo hoti paraṃ viheṭṭhayanto”ti⁴. Ettha ca vataggahaṇena vārittasīlaṃ gahitaṃ, samācāraggahaṇena samācaritabbato cārittasīlena saddhiṃ jhānavipassanādi, tasmā vārittasīlaṃ padhānaṃ. Tatthāpi ca yasmā indriyasamvare siddhe sabbam sīlaṃ surakkhitaṃ sugopitameva hoti, tasmā indriyasamvarasīlaṃ tāva dassetukāmo indriyānaṃ arakkhaṇe rakkhaṇe ca ādinavānisaṃse

1. Pārāsariyassātipi (Sī)

2. Yena anukkamena paṭipajjitabbāti attho (sī)

3. Kiñci (sabbattha)

4. Khu 1. 41 piṭṭhe Dhammapade.

vibhāvento “**indriyāni manussānan**”ti-ādimāha. Tattha **indriyānī**ti rakkhitabbadhammanidassanaṃ, tasmā cakkhādīni cha indriyānīti vuttaṃ hoti. **Manussānanti** rakkhaṇayogyapuggalanidassanaṃ. **Hitāyāti** atthāya. **Ahitāyāti** anattthāya. Hontīti vacanaseso. Kathaṃ pana tāniyeva hitāya ca ahitāya ca hontīti āha “rakkhitānī”ti-ādi. Tassattho—yassa cakkhādīni indriyāni satikavāṭena apihitāni, tassa rūpādīsu abhiijhādipāpadhammapavattiyā dvārabhāvato anattthāya pihitāni tadabhāvato atthāya saṃvattantīti.

Indriyāneva sārakkhanti yasmā indriyasamvaro paripuṇṇo sīlasampadaṃ paripūreti, sīlasampadā paripuṇṇā samādhisampadaṃ paripūreti, samādhisampadā paripuṇṇā paññāsampadaṃ paripūreti. Tasmā indriyārakkhā attahitapaṭipattiyāva mūlanti dassento āha “indriyāneva sārakkhan”ti. Satipubbaṅgamaṇa ārakkhena saṃrakkhanto yonisomanasikārena indriyāni eva tāva sammadeva rakkhanto, yathā akusalacorā tehi tehi dvārehi pavisitvā cittasantāne kusalaṃ bhaṇḍaṃ na vilumpanti, tathā tāni pidahantoti attho. Sārakkhanti ca saṃ-saddassa sābhāvaṃ katvā vuttaṃ “sārāgo”ti-ādīsu viya. “Saṃrakkhan”ti ca pāṭho. **Indriyāni ca gopayanti** tasveva pariyāyavacanaṃ, pariyāyavacane payojanaṃ **Netti-aṭṭhakathāyaṃ** vuttanayeneva veditabbaṃ. “**Attano kiccakārī**’ssā”ti iminā attahitapaṭipattim dasseti, “**na ca kañci viheṭṭhaye**”ti iminā parahitapaṭipattim, ubhayenāpi vā attahitapaṭipattimeva dasseti parāviheṭṭhanassāpi attahitapaṭipattibhāvato. Atha vā padadvayenapi attahitapaṭipattim dasseti puthujjanassa sekkhassa ca parahitapaṭipattiyāpi attahitapaṭipattibhāvato.

Evam rakkhitāni indriyāni hitāya hontīti vodānapakkhaṃ saṅkhepeneva dassetvā arakkhitāni ahitāya hontīti saṃkilesapakkhaṃ pana vibhajitvā dassento “**cakkhundriyaṃ ce**”ti-ādimāha. Tattha **cakkhundriyaṃ ce rūpesu, gacchantam anivārayam. Anādinavadassāvīti** yo nīlapītādibhedesu iṭṭhānīṭṭhesu rūpāyatanesu gacchantam yathāruci pavattantaṃ cakkhundriyaṃ anivārayam anivārayanto appaṭibāhanto tathāpavattiyam ādinavadassāvī na hoti ce diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṇca ādinavaṃ dosaṃ na passati

ce. “Gacchantam nivāraye anissaraṇadassāvī”ti ca paṭho. Tattha yo “diṭṭhe diṭṭhamattam bhavissatī”ti¹ vuttavidhinā diṭṭhamatteyeva ṭhatvā satisampajaññavasena rūpāyatane pavattamāno tattha nissaraṇadassāvī nāma, vuttavipariyāyena anissaraṇadassāvī daṭṭhabbo. **So dukkhā na hi muccatīti** so evarūpo puggalo vaṭṭadukkhato na muccateva. Ettha ca cakkhundriyassa anivāraṇam nāma yathā tena dvārena abhijjhādayo pāpadhammā anvāssaveyyum, tathā pavattanam, tam pana atthato satisampajaññassa anuṭṭhāpanam daṭṭhabbam. Sesindriyesupi eseva nayo. **Adhimucchitoti** adhimuttataṇhāya muccham āpanno. **Ambilanti** ambilarasam. **Madhuragganti** madhurarasaakoṭṭhāsam. Tathā **tittakaggam**. **Anussaranti** assādasena tam tam rasam anuvicintento. **Ganthitoti** rasataṇhāya tasmim tasmim rase ganthito bandho. “Gadhito”ti ca paṭhanti, gedham āpannoti attho. **Hadayam nāvabujjhatīti** “dukkhassantam karissāmi”ti pabbajjādikkhaṇe uppannam cittam na jānāti na sallakkheti, sāsanassa hadayam abbhantaram anavajjadhammānam sammaddanarasataṇhāya gadhito nāvabujjhati na jānāti na paṭipajjatīti attho.

Subhānīti sundarāni. **Appaṭikūlānīti** manoramāni iṭṭhāni. **Phoṭṭhabbānīti** upādiṇṇānupādiṇṇappabhede phasse. **Rattoti** rajjanasabhāvena rāgena ratto. **Rāgādhikaraṇanti** rāgahetu. **Vividham vindate dukhanti** rāgapariḷāhādivasena diṭṭhadhammikañca nirayasantāpādivasena abhisamparāyañca nānappakāram dukkham paṭilabhati.

Manam ce’tehi² manañca etehi rūpārammaṇādīhi dhammārammaṇappabhedehi ca. **Nanti** puggalam. **Sabbehīti** sabbehi pañcahipi. Idam vuttam hoti—yo puggalo manam manodvāram **etehi** yathāvuttehi rūpādīhi pañcahi dhammehi dhammārammaṇappabhedato ca. Tattha pavattanakapāpakammanivāraṇena **rakkhitum** gopitum na sakkoti, **tato** tassa arakkhaṇato nam puggalam tannimittam dukkham **anveti** anugacchati, anugacchantañca etehi pañcahipi rūpārammaṇādīhi chaṭṭhārammaṇena saddhim sabbehipi ārammaṇappaccayabhūtehi anugacchatīti. Ettha cakkhundriyam sotindriyañca asampattaggāhibhāvato

1. Sam 2. 295 piṭṭhe.

2. Manañca etehi (Si)

Idāni ete cakkhādīnaṃ gocarabhūtā rūpādayo vuttā, te viśesato purisassa itthipaṭibaddhā kamaṇīyāti tattha saṃvaro kātābboti dassento “**itthirūpe**”ti-ādimāha. Tattha **itthirūpeti** itthiyā catusamuṭṭhānikarūpāyatanasaṅkhāte vaṇṇe. Api ca yo koci itthiyā nivatthassa alaṅkāraṣṣa vā gandhavaṇṇakādīnaṃ vā piḷandhanamālānaṃ vā kāyapaṭibaddho vaṇṇo purisassa cakkhuviññāṇassa ārammaṇabhāvāya upakappati, sabbametam “itthirūpan”tveva veditabbaṃ. **Itthisareti** itthiyā gīṭalapitahasitaruditasadde. Api ca itthiyā nivatthavatthassapi alaṅkata-alaṅkāraṣṣapi itthipayoganipphādītā veṇuvīṇāsaṅkhapaṇavādīnaṃpi saddā idha itthisaraggahaṇena gahitāti veditabbā. Sabbopeso purisassa cittaṃ ākaḍḍhatīti. “Itthirase”ti pana Pāḷiyā catusamuṭṭhānikarasāyatanavasena vuttaṃ. Itthiyā kiṃ kārapatissāvitādivasena assāvaraso ceva

1. Naravīresu chekena (Sī)

paribhogaraso ca itthirasoti eke. Yo pana itthiyā oṭṭhamāṁsasammakkhitakheḷādiraso, yo ca tāya purisassa dinnayāgubhattādīnaṁ raso, sabbopeso “itthiraso”tveva veditabbo. Phoṭṭhabbepi ca itthiyā kāyasamphasso itthisarīrārūḷhānaṁ vatthālaṅkāramālādīnaṁ phasso “itthiphoṭṭhabbo”tveva veditabbo. Ettha ca yesaṁ itthirūpe itthisareti Pāḷi, tesāṁ api-saddena itthirasasaṅgaho daṭṭhabbo. **Itthigandhesūti** itthiyā catusamuṭṭhānikagandhāyatanesu. Itthiyā sarīragandho nāma duggandho. Ekaccā hi itthī assagandhinī hoti, ekaccā meṇḍagandhinī, ekaccā sedagandhinī, ekaccā soṇitagandhinī, tathāpi tāsu andhabālo rajjateva. Cakkavattino pana itthiratanassa kāyato candanagandho vāyati mukhato uppalagandho, ayaṁ na sabbāsaṁ hotīti, itthiyā sarīre ārūḷho āgantuko anulimpanādīgandho “itthigandho”ti veditabbo. **Sārattoti** suṭṭhu ratto gadhito muchhito, idaṁ pana padaṁ “itthirūpe”ti-ādīsūpi yojetabbaṁ. **Vividhaṁ vindate dukhanti** itthirūpādīsū sarāganimittaṁ diṭṭhadhammikaṁ vadhābandhanādivasena samparāyikaṁ pañcavidhābandhanādivasena nānappakāraṁ dukkhaṁ paṭilabhati.

Itthisotāni sabbānīti itthiyā rūpādi-ārammaṇāni sabbāni anavasesāni pañca taṇhāsotāni sandanti. **Pañcasūti** purisassa pañcasu dvāresu. **Tesanti** tesāṁ pañcannaṁ sotānaṁ. **Āvaraṇanti** saṁvaraṇaṁ, yathā asaṁvaro na uppajjati, evaṁ satisampajaññaṁ paccupaṭṭhapetvā saṁvaraṁ pavattetuṁ yo sakkoti, so **vīriyavā** āraddhavīriyo akusalānaṁ dhammānaṁ pahānāya kusālānaṁ dhammānaṁ upasampadāyāti attho.

Evaṁ rūpādigocare pabbajitassa paṭipattiṁ dassetvā idāni gahaṭṭhassa dassetuṁ “**so atthavā**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **so atthavā so dhammaṭṭho, so dakkho so vicakkhaṇoti** so puggalo imasmiṁ loke atthavā buddhimā dhamme ṭhito dhamme dakkho dhamme cheko analaso vā vicakkhaṇo iti kattabbatāsu kusalo nāma. **Kareyya ramamānopi, kiccaṁ dhammatthasaṁhanti** geharatiyā ramamānopi dhammatthasaṁhitaṁ dhammato atthato ca anapetameva taṁ taṁ kattabbaṁ. Anuppannānaṁ bhogānaṁ uppādanaṁ, uppannānaṁ paripālanaṁ, paribhogañca kareyya, aññaṁaññaṁ avirodhena aññaṁaññaṁ abādhanena tivaggatthaṁ anuyuñjeyyāti

adhippāyo. Ayañca nayo yesaṃ sammāpaṭipatti-avirodhena tivaggaṭṭhassa vasena vattati Bimbisāramahārājādīnaṃ viya, tesāṃ vasena vutto. Na yesaṃ kesañci vasenāti daṭṭhabbāṃ.

Atho sīdati saññuttanti yadi idhaloke supasaṃhitāṃ diṭṭhadhammikaṃ atthāṃ pariggahetvā ṭhitaṃ. **Vajje kiccaṃ niratthakanti** samparāyikattharahitaṃ anattupasaṃhitāṃ kiccaṃ sacepi vissajjeyya pariccajjeyya. **Na taṃ kiccanti maññitvā, appamatto vicakkhaṇoti** sati-avippavāseṇa appamatto vicāraṇapaññāsambhavena vicakkhaṇo anattupasaṃhitāṃ taṃ kiccaṃ mayā na kātabbanti maññitvā vivajjeyya.

Vivajjetvā pana **yaṃ ca atthena saññuttam, yā ca dhammagatā rati.** **Taṃ samādāya vattethāti** yaṃkiñci diṭṭhadhammikasamparāyikappabhedena atthena hitena saṃyuttaṃ tadubhayahitāvahaṃ, yā ca adhikusaladhammagatā samathavipassanāsahitā rati, tadubhayaṃ sammā ādiyitvā pariggahaṃ katvā vatteyya. “Sabbaṃ ratiṃ dhammarati jināti”¹ti vacanato¹ sā hi ekaṃsena uttamatthassa pāpanato uttamā rati nāma.

Yaṃ pana kāmaratisaṃyuttaṃ kiccaṃ niratthakanti vuttaṃ, tassā anattupasaṃhitabhāvaṃ dassetuṃ “**uccāvacehī**”²ti-ādi vuttaṃ. Tattha **uccāvacehī**ti mahantehi ceva khuddakehi ca. **Upāyehī**ti nayehi. **Paresa’ mabhiḍḍisatī**ti paresaṃ santakaṃ āharituṃ icchati, pare vā sabbathā hāpeti jināpeti paraṃ hantvā vadhitvā atha socayitvā ālopati sāhasā yo paresaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo puggalo kāmahetu pare hananto ghātento socento sandhicchedasandhiruhanapasayhāvahārādīhi nānupāyehi paresaṃ santakaṃ harituṃ vāyamanto sāhasākāraṃ karoti ālopati jigīsati sāpateyyavasena pare hāpeti, tassa taṃ kiccaṃ kāmaratisaṃyuttaṃ anattupasaṃhitāṃ ekantanīhīnanti. Etena tappaṭipakkhato dhammagatāya ratiyā ekaṃsato uttamabhāvaṃyeva vibhāveti.

Idāni yaṃ “tesamāvaraṇaṃ kātuṃ yo sakkoti”³ti indriyānaṃ āvaraṇaṃ vuttaṃ, taṃ upāyena saha vibhāvento “**tacchanto āṇiyā**

1. Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.

āṇim, nihanti balavā yathā”ti āha. Yathā **balavā** kāyabalena nāṇabalena ca samannāgato tacchako rukkhadaṇḍagataṃ āṇim nīharitukāmo tato balavatim āṇim koṭento tato nīharati, tathā kusalo bhikkhu cakkhādīni indriyāni vipassanābalena nihantukāmo indriyehi eva nihanti.

Katamehi panāti āha **“saddhan”**ti-ādi. Tassattho—
 adhimokkhalakkhaṇaṃ saddhaṃ, paggahalakkhaṇaṃ vīriyaṃ,
 avikkhepalakkhaṇaṃ samādhim, upaṭṭhānalakkhaṇaṃ satim,
 dassanalakkhaṇaṃ paññanti imānipi vimutti-paripācākāni pañcindriyāni
 bhāvento vaḍḍhento etehi pañcahi indriyehi cakkhādīni pañcindriyāni
 anumayapaṭighādikilesupattiyā dvārabhāvavihanena hantvā ariyamaggena
 tadupanissaye kilese samucchinditvā tato eva anīgho niddukkho brāhmaṇo
 anupādisesaparinibbānameva yāti upagacchatīti.

So atthavāti so yathāvutto brāhmaṇo uttamatthena samannāgatattā
 atthavā, taṃ sampāpake dhamme ṭhitattā **dhammaṭṭho**. **Sabbena sabbam**
 anavasesena vidhinā anavasesaṃ **Buddhassa** Bhagavato vākyabhūtaṃ
 anusāsaniṃ katvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitvā ṭhito, tato eva **so naro**
 uttamaपुरiso nibbānasukhaṃ **edhati** brūheti vaḍḍhetīti.

Evam therena attano cintitākāravibhāvanāvasena paṭipattiyā pakāsitattā
 idameva cassa aññābyākaraṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Telakānittheragāthāvaṇṇanā

Cirarattaṃ vatā’tāpīti-ādikā āyasmato Telakānittherassa gāthā. Kā
 uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
 vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Satthu
 abhijātito puretaraṃyeva Sāvatthiyaṃ aññatarasmiṃ brāhmaṇakule
 nibbattitvā **Telakānī**ti laddhanāmo vayappatto hetusampannatāya kāme
 jigucchanto gharāvāsaṃ pahāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā
 vivaṭṭajjhāsaya “ko so pārāṅgato loka”ti-ādinā

vimokkhapariyesanaṃ caramāno te te samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā
pañhaṃ pucchati, te na sampāyanti. So tena anārādhita-citto vicarati. Atha
amhākaṃ Bhagavati loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakke lokahitaṃ
karonte ekadivasaṃ Satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā
paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva
arahatte paṭiṭṭhāti. So ekadivasaṃ bhikkhūhi saddhiṃ nisinno attanā
adhigatavisesaṃ paccavekkhitvā tadanusārena attano paṭipattiṃ anussarivā
taṃ sabbaṃ bhikkhūnaṃ ācikkhanto—

747. “Cirarattaṃ vatā’tāpī, dhammaṃ anuvicintayaṃ.
Samaṃ cittassa nālatthaṃ, pucchaṃ samaṇabrāhmaṇe.
748. Ko so pāraṅgato loke, ko patto amatogadhaṃ.
Kassa dhammaṃ paṭicchāmi, paramatthavijānanaṃ.
749. Antovaṅkagato āsi, macchova ghasa’māmisāṃ.
Baddho mahindapāsena, Vepacityasuro yathā.
750. Añchāmi naṃ na muñcāmi, asmā sokapariddavā.
Ko me bandhaṃ muñcaṃ loke, sambodhiṃ vedayissati.
751. Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā kaṃ, ādisantaṃ pabhaṅgunaṃ.
Kassa dhammaṃ paṭicchāmi, jarāmaccupavāhanaṃ.
752. Vicikicchākāṅkhāganthitaṃ, sārambhabalasaññutaṃ.
Kodhappattamanatthaddhaṃ, abhijappappadāraṇaṃ.
753. Taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ, dve ca pannarasāyutaṃ.
Passa orasikaṃ bālhaṃ, bhetvāna yadi tiṭṭhati.
754. Anudiṭṭhīnaṃ appahānaṃ, saṅkappaparatejitaṃ¹.
Tena viddho pavedhāmi, pattaṃva māluteritaṃ.
755. Ajjhattaṃ me samuṭṭhāya, khippaṃ paccati māmakāṃ.
Chaphassāyatanī kāyo, yattha sarati sabbadā.

756. Taṃ na passāmi tekicchaṃ, yo me'taṃ salla'muddhare.
Nānārajena Satthena, nāññena vicikicchitaṃ.
757. Ko me asattho avaṇo, salla'mabbhantarapassayaṃ.
Ahimsaṃ sabbagattāni, sallaṃ me uddharissati.
758. Dhammappati hi so seṭṭho, visadosappavāhako.
Gambhīre patitassa me, thalaṃ pāṇiṇca dassaye.
759. Rahade'hamasmi ogāḷho, ahāriyaramattike.
Māyā-usūyasārambha, thinamiddhamapatthaṇe.
760. Uddhaccameghathanitaṃ, saṃyojanaṃ valāhakaṃ.
Vāhā vahanti kuddiṭṭhiṃ, saṅkappā rāganissitā.
761. Savanti sabbadhi sotā, latā ubbhijja tiṭṭhati.
Te sote ko nivāreyya, taṃ lataṃ ko hi checchati.
762. Velaṃ karoṭha bhaddante, sotānaṃ sannivāraṇaṃ.
Mā te manomayo soto, rukkhāṃva sahasā luve.
763. Evaṃ me bhayaajātassa, apārā pāramesato.
Tāṇo paññāvudho Satthā, isisaṃghanisevito.
764. Sopānaṃ Sugataṃ suddhaṃ, dhammasāramayaṃ daḷhaṃ.
Pādāsi vuyhamānassa, mā bhāyīti ca mabravi.
765. Satipaṭṭhānapāsādaṃ, āruyha paccavekkhisaṃ.
Yaṃ taṃ pubbe amaññissaṃ, sakkāyābhirataṃ pajāṃ.
766. Yadā ca maggamaddakkhiṃ, nāvāya abhirūhanaṃ.
Anadhiṭṭhāya attānaṃ, titthamaddakkhimuttamaṃ.
767. Sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ, bhavanettippabhāvitāṃ.
Etesaṃ appavattāya, desesi maggamuttamaṃ.

768. Dīgharattānusayitaṃ, ciraratta'madhiṭṭhitaṃ.

Buddho me' pānudi ganthaṃ, visadosappavāhano'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **cirarattaṃ vatāti** cirakālaṃ vata. **Ātāpīti** vīriyavā vimokkhadhammapariyesane āraddhavīriyo. **Dhammaṃ anuvicintayanti** “kīdiso nu kho vimokkhadhammo, kathaṃ vā adhigantabbo”ti vimuttidhammaṃ anuvicinanto gavesanto. **Samaṃ cittassa nālatthaṃ, puccham̐ samaṇabrāhmaṇeti** te te nānātitthiye samaṇabrāhmaṇe vimuttidhammaṃ pucchanto pakatiyā anupasantasabhāvassa cittassa samaṃ vūpasamabhūtaṃ vaṭṭadukkhaniissaraṇaṃ ariyadhammaṃ nālatthaṃ nādhigacchanti attho.

Ko so pāraṅgato-ādi pucchitākāradassanaṃ. Tattha **ko so pāraṅgato loketi** imasmim̐ lokaṃ titthakārapaṭiñṇesu samaṇabrāhmaṇesu ko nu kho so saṃsārassa pāraṃ nibbānaṃ upagato. **Ko patto amatogadhanti** nibbānapatiṭṭhaṃ vimokkhamaggaṃ ko patto adhigatoti attho. **Kassa dhammaṃ paṭicchāmīti** kassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā ovādadhammaṃ paṭiggaṇhāmi paṭipajjāmi. **Paramatthavijānananti** paramatthassa vijānaṃ, aviparītappavattinivattiyo pavedentanti attho.

Antovaṅkagato āsīti vaṅkaṃ vuccati diṭṭhigataṃ manovaṅkabhāvato, sabbepe vā kilesā, antoti pana hadayaavaṅkassa anto, hadayaabbhantaragatakilesavaṅko vā ahoṣīti attho. **Macchova ghasa'māmisanti** āmiṣaṃ ghasanto khādanto maccho viya, gilabaḷiso maccho viyāti adhippāyo. **Baddho mahindapāsena, Vepacityasuro yathāti** mahindassa Sakkassa pāsena baddho yathā Vepacitti asurindo aserivihārī mahādukkhappatto, evamaṃ pubbe¹ kilesapāsena baddho āsiṃ, aserivihārī mahādukkhappattoti adhippāyo.

Añchāmīti ākaḍḍhāmi. **Nanti** kilesapāsaṃ. **Na muñcāmīti** na mocemi. **Asmā sokapariddavāti** imasmā sokaparidevavaṭṭato. Idaṃ vuttaṃ hoti— yathā pāsena baddho migo sūkaro vā mocanupāyaṃ ajānanto paripphandaṃ māno taṃ āviñchanto² bandhanaṃ daḷhaṃ karoti, evaṃ ahaṃ

1. Evaṃ pubbe (Sī)

2. Añchanto (Sī)

pubbe kilesapāsenā paṭimukko mocanupāyaṃ ajānanto
kāyasañcetanādivasena paripphandamāno taṃ na mocesim, aññadatthu taṃ
daḷhaṃ karonto sokādinā paraṃ kilesaṃ eva pāpuṇinti. **Ko me bandhaṃ
muñcaṃ loke, sambodhiṃ vedayissatī**ti imasmim loke etaṃ
kilesabandhanena bandhaṃ muñcanto sambujjhati etenāti “sambodhi”ti
laddhanāmaṃ vimokkhamaggaṃ ko me vedayissati ācikkhissatīti attho.
“Bandhamuñca”ti paṭhanti, bandhā, bandhassa vā mocakaṃ sambodhinti
yojanā.

Ādisantanti desentaṃ. **Pabhaṅgunanti** pabhaṅjanaṃ kilesānaṃ
viddhaṃsaṇaṃ, pabhaṅgunaṃ vā dhammappavattiṃ ādisantaṃ kathentaṃ
jarāya maccuno ca pavāhanaṃ kassa dhammaṃ paṭicchāmi. “Paṭipajjāmi”ti
vā pāṭho, so evattho. **Vicikicchākaṅkhāganthitanti** “ahosiṃ nu kho
ahamatītamaddhānaṃ”ti-ādinayappavattāya¹ vicikicchāya
āsappanaparisappanākāravuttiyā kaṅkhāya ca ganthitaṃ.
Sārambhabalasaññutanti karaṇuttariyakaraṇalakkaṇaṇa balappattena
sārambhena yuttaṃ. **Kodhappattamanatthaddhanti** sabbattha kodhena
yuttamanasā thaddhabhāvaṃ gataṃ abhijappappadāraṇaṃ.
Icchitālābhādivasena hi taṇhā sattānaṃ cittaṃ padālentī viya pavattati. Dūre
tṭhitassāpi vijjhanupāyatāya taṇhāva dhanu samupatitṭhati uppajjati etasmāti
taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ, diṭṭhisallaṃ. Taṃ pana yasmā vīsativatthukā
sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhīti timsappabhedam, tasmā vuttaṃ
“**dve ca pannarasāyutan**”ti, dvikkhattuṃ pannarasabhedavantanti attho.
Passa orasikaṃ bālhaṃ, bhetvāna yadi tiṭṭhatīti yaṃ urasabandhanīyatāya
orasikaṃ bālhaṃ balavataraṃ bhetvāna hadayaṃ vinivijjhivā tasmiṃyeva
hadaye tiṭṭhati, taṃ passāti attānameva ālapati.

Anudiṭṭhīnaṃ appahānanti anudiṭṭhibhūtānaṃ sesadiṭṭhīnaṃ
appahānakāraṇaṃ. Yāva hi sakkāyadiṭṭhi santānato na vigacchati, tāva
sassatadiṭṭhi-ādīnaṃ appahānamevāti. **Saṅkappaparatejījanti** saṅkappena
micchāvitakkena pare parajane nissayaalakkaṇaṃ patipatite² tejitaṃ
ussāhitaṃ. **Tena viddho pavedhāmī**ti tena diṭṭhisallena yathā hadayaṃ
āhacca tiṭṭhati, evaṃ viddho pavedhāmi saṅkappāmi sassatucchedādivasena
ito cito ca parivaṭṭāmi³.

1. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhādīsu.

2. Paroparajane nissayaalakkaṇapātipatane (Ka)

3. Parivattāmi (Sī)

patthamva **māluteritanti** mālutena vāyunā eritam vaṇṭato muttam dumapattam viya.

Ajjhattam me samuṭṭhāyāti yathā loke sallam nāma bāhirato uṭṭhāya ajjhattam nimmathetvā bādhati, na evamidam. Idam pana ajjhattam me mama attabhāve samuṭṭhāya so attabhāvasaññito chaphassāyatanakāyo yathā **khippam** sīgham **paccati** dayhati, yathā kim? Aggi viya sanissayaḍāyako tamyeva **māmakam** mama santakam attabhāvam dahanto yattha uppanno, tattheva **sarati** pavattati.

Tam na passāmi tekicchanti tādīsāya tikicchāya niyuttatāya tekiccham sallakattam bhisakkam tam na passāmi. **Yo me'tam salla'muddhareti** yo bhisakko etam diṭṭhisallam kilesasallañca uddhareyya, uddharanto ca **nānārajjena** rajjusadisasaṅkhātāya esanisalākāya pavesetvāna **Satthena** kantivā **nāññena** mantāgadappayogena **vicikicchitam** sallam tikicchitum sakkāti āharitvā yojetabbam. Vicikicchitanti ca nidassanamattametam. Sabbassapi kilesasallassa vasena attho veditabbo.

Asatthoti sattharahito. **Avanoti** vaṇena vinā. **Abbhantarapassayanti** abbhantarasaṅkhātam hadayam nissāya ṭhitam. **Ahiṃsanti** apīlento. “Ahiṃsā”ti ca pāṭho, ahiṃsāya apīlanenāti attho. Ayam hettha saṅkhepattho—ko nu kho kiñci Sattham aggahetvā vaṇaṇca akaronto tato eva sabbagattāni abādhento mama hadayabbhantaragatam pīlājananato anto tudanato anto ruddhanato ca paramattheneva sallabhūtam kilesasallam uddharissatīti.

Evam dasahi gāthāhi pubbe attanā cintitākāram dassetvā punapi tam pakārantarena dassetum “**dhammappati hi so setṭho**”ti-ādimāha. Tattha **dhammappatīti** dhammanimittam dhammahetu. **Hīti** nipātamattam. **So setṭhoti** so puggalo uttamo. **Visadosappavāhakoti yo mayham** rāgādikilesassa pavāhako ucchinnako. **Gambhīre patitassa me, thalam pāṇiṇca dassayeti** ko nu kho atigambhīre saṃsāramahoghe patitassa mayham “mā bhāyī”ti assāsento nibbānathalam tamsampāpakam ariyamaggahatthañca dasseyya.

Rahade’hamasmi ogāḷhoti mahati saṁsārarahade ahamasmi sasīsam nimujjanavasena¹ otiṇṇo anupaviṭṭho. **AhāriyaraJamattiketi** apanetum asakkuṇeyyo rāgādirajo mattikā kaddamo etassāti ahāriyaraJamattiko, rahado. Tasmim rahadasmim. “AhāriyaraJamantike”ti vā pāṭho, antike ṭhitarāgādīsu dunniharaṇīyarāgādirajeti attho.

Santadosapaṭicchādanalakkhaṇā **māyā**, parasampatti-asahanalakkhaṇā **usūyā**, karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇo² **sārambho**, cittālasīyalakkhaṇam **thinam**, kāyālasīyalakkhaṇam **middhanti** ime pāpadhammā patthaṭā yaṁ rahadam, tasmim māyā-usūyasārambha thinamiddhamapattaṭe, makāro cettha padasandhikaro vutto. Yathāvuttehi imehi pāpadhammehi patthaṭeti attho.

Uddhaccameghathanitam, saṁyojanaValāhakanti vacanavipallāsena vuttam, bhantasabhāvaṁ uddhaccam meghathanitam meghagajjitam etesanti uddhaccameghathanitā. Dasavidhā saṁyojanā eva valāhakā etesanti saṁyojanaValāhakā. **Vāhā** mahā-udakavāhasadisā rāganissitā micchāsankappā asubhādīsu ṭhitā **kuddiṭṭhim** maṁ **vahanti** apāyasamuddameva uddissa kaḍḍhantīti³ attho.

Savanti sabbadhi sotāti taṇhāsoto, diṭṭhisoto, mānasoto, avijjāsoto, kilesasototi ime pañcapi sotā cakkhudvārādīnam vasena sabbesu rūpādīsu ārammaṇesu savanato “rūpataṇhā -pa- dhammataṇhā”ti-ādīnā⁴ sabbabhāgehi vā savanato sabbadhi savanti. **Latāti** paliveṭṭhanaṭṭhena saṁsibbanatṭhena latā viyāti latā, taṇhā. **Ubbhijja tiṭṭhatīti** chahi dvārehi ubbhijjitvā rūpādīsu ārammaṇesu tiṭṭhati. **Te soteti** taṇhādike sote mama santāne sandante maggasetubandhanena ko purisaviseso nivāreyya, **taṁ latanti** taṇhālatam, maggasetṭhena ko **checchati** chindissati.

Velam karoṭhāti tesam sotānam velam setum karoṭha sannivāraṇam. **Bhaddanteti** ālapanākāradassanam. **Mā te manomayo sototi** udakasoto oḷāriko, tassa bālamahājanenapi

1. Sannimujjanavasena (Sī)

3. Ākaḍḍhanti (Sī)

2. Karaṇuttariyalakkhaṇo (Ka)

4. Abhi 2. 110, 143 piṭṭhesu.

setum katvā nivāraṇaṃ sakkā. Ayaṃ pana manomayo soto sukhumo dunnivāraṇo, so yathā udakasoto vaḍḍhanto kūle ṭhitaṃ rukkhamaṃ pādetvāva nāseti, evaṃ tumhe apāyatīre ṭhite tattha sahasā pādetvā apāyasamuddamaṃ pāpento **mā luve** mā vināseyya mā anayabyasanaṃ pāpeyyāti attho.

Evaṃ ayaṃ thero purimattabhāve parimadditasāṅkhārattā ñāṇaparipākamaṃ gatattā pavattidukkham upadhārento yathā vicikicchādike saṅkilesadhamme pariggaṇhi, tamākāraṃ dassetvā idāni jātasamvego kiṃ kusalagavesī Satthu santikamaṃ gato yaṃ visesaṃ adhimucci, taṃ dassento “**evaṃ me bhaya-jātassā**”ti-ādimāha. Tattha **evaṃ me bhaya-jātassā**ti evaṃ vuttappakārena saṃsāre jātabhayassa **apārā** orimatīrato sappatibhayato saṃsāravaṭṭato “kathaṃ nu kho muñceyyan”ti **pāraṃ** nibbānaṃ **esato** gavesato **tāṇo** sadevakassa lokassa tāṇabhūto kilesasamucchedanī paññā āvudho etassāti **paññā-vudho**, diṭṭhadhammikādi-atthena sattānaṃ yathārahaṃ anusāsanato **Satthā**, isisaṃghena aggasāvakaḍi-ariyapuggalasamūhena nisevito payirupāsito **isisaṃghanisevito**, **sopānanti** desanāñāṇena suṭṭhu katattā abhisāṅkhatattā **sukataṃ**, upakkilesavirahitato **suddham**, saddhāpaññādisārabhūtaṃ **dhammasāramayaṃ**, paṭipakkhehi acalanīyato **dalham**, vipassanāsāṅkhātaṃ sopānaṃ mahoghena vuyhamānassa mayhaṃ Satthā pādāsi, dadanto ca “iminā te sotthi bhavissati”ti samassāsento **mā bhāyīti ca abravi** kathesi.

Satipaṭṭhānapāsādanti tena vipassanāsopānena kāyānupassanādinā laddhabbacatubbidhasāmaññaphalavisesena catubhūmisampannaṃ satipaṭṭhānapāsādaṃ āruhitvā **paccavekkhisaṃ** catusaccadhammaṃ maggañāṇena pati-avekkhimaṃ paṭivijjhim. **Yaṃ taṃ pubbe amaññissaṃ**, **sakkāyābhirataṃ pajanti** evaṃ paṭividdhasacco yaṃ sakkāye “aḥaṃ mamā”ti abhirataṃ pajaṃ titthiyajanaṃ tena parikappita-attānañca pubbe sārato amaññissaṃ. **Yadā ca maggamaddakkhim**, **nāvāya abhirūhananti** ariyamaggaṇāvāya abhiruhanūpāyabhūtaṃ yadā vipassanāmaggaṃ yāthāvato addakkhim. Tato paṭṭhāya taṃ titthiyajanaṃ attānañca **anadhiṭṭhāya** citte aṭṭhapetvā aggahetvā **titthaṃ** nibbānasāṅkhātassa

amatamahāpārassa titthabhūtaṃ ariyamaggadassanaṃ sabbehi maggehi
sabbehi kusaladhammehi ukkaṭṭhaṃ addakkhiṃ. Yāthāvato apassinti attho.

Evam attano anuttaraṃ maggādhigamaṃ pakāsetvā idāni tassa desakaṃ
Sammāsambuddhaṃ thomento “**sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ**”ti-ādimāha. Tattha
sallanti diṭṭhimānādikilesasallaṃ. **Attasamuṭṭhānanti** “ahan”ti
mānaṭṭhānatāya¹ “attā”ti ca laddhanāme attabhāve sambhūtaṃ.

Bhavanettippabbhāvanti bhavataṇhāsamuṭṭhitaṃ bhavataṇhāsannissayaṃ. Sā
hi diṭṭhimānādīnaṃ sambhavo. **Etesaṃ appavattāyā**ti yathāvuttānaṃ
pāpadhammānaṃ appavattiyā anuppādāya. **Desesi maggamuttamanti**
uttamaṃ seṭṭhaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, tadupāyaṇca
vipassanāmaggaṃ kathesi.

Dīgharattānusayitanti anamatagge saṃsāre cirakālaṃ santāne anu anu
sayitaṃ kāraṇalābhena uppajjanārahabhāvena thāmagataṃ, tato ca
cirarattaṃ **adhiṭṭhitaṃ** santānaṃ ajjhāruyha ṭhitaṃ. **Ganthanti**
abhiṭṭhāyaganthādīnaṃ mama santāne ganthabhūtaṃ kilesavisadosaṃ
pavāhano **Buddho** Bhagavā attano desanānubhāvena **apānudi** parijahāpesi,
ganthesu hi anavasesato pahīnesu appahīno nāma kilesa natthīti.

Telakānittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Raṭṭhapālatheragāthāvaṇṇanā

Passa cittakatanti-ādikā āyasmato Raṭṭhapālatherassa gāthā. Kā
uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato uppattito puretameva
Haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā vayappatto pitu
accayena gharāvāse patiṭṭhito ratanakoṭṭhāgārakammikena dassitaṃ
aparimāṇaṃ kulavaṃsānugataṃ dhanam disvā “imaṃ ettakam dhanarāsiṃ
mayham pitu-ayyakapayyakādayo attanā saddhiṃ gahetvā gantuṃ
nāsakkhiṃsu, mayā pana gahetvā gantuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā
kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ adāsi. So abhiññālābhim² ekaṃ tāpasam
upaṭṭhahanto tena devalokādhipacce³ niyojito yāvajīvaṃ puññāni katvā tato

1. Ahanti mānaṭṭhatāya (Sī)

2. Abhiññātaṃ (Sī)

3. Devalokādhigamamagge (Sī)

cuto devaloke nibbattitvā dibbasampattiṃ anubhavanto tattha yāvatāyukaṃ
 ṭhatvā tato cuto manussaloke bhinnam raṭṭham sandhāretum samatthassa
 kulassa ekaputtako hutvā nibbatti. Tena ca samayena Padumuttaro Bhagavā
 loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko veneyyasatte
 nibbānamahānagarasaṅkhātāṃ khemantabhūmiṃ sampāpesi. Atha so
 kulaputto anukkamena viññutaṃ patto ekadivasam upāsakehi saddhiṃ
 vihāram gantvā Satthāram dhammam desentaṃ disvā pasannacitto
 parisapariyante nisīdi.

Tena kho pana samayena Satthā ekaṃ bhikkhum saddhāpabbajitānaṃ
 aggaṭṭhāne ṭhapesi, taṃ disvā so pasannamānaso tadatthāya cittaṃ ṭhapetvā
 sataśahassabhikkhuparivutassa Bhagavato mahatā sakkārena sattāham
 mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyena
 ijghanabhāvaṃ disvā “anāgate Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa
 sāsane saddhāpabbajitānaṃ aggo bhavissati”ti byākāsi. So Satthāram
 bhikkhusaṅghaṇca vanditvā utṭhāyāsanaṃ pakkāmi. So tattha yāvatāyukaṃ
 puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto ito dvenavute kappe
 Phussassa Bhagavato kāle Satthu vemātikabhātikesu tīsu rājaputtesu
 Satthāram upaṭṭhahantesu tesam puññakiriyāya kiccaṃ akāsi. Evaṃ tattha
 tattha bhava taṃ taṃ bahuṃ kusalam upacinitvā sugatīsuyeva saṃsaranto
 imasmim Buddhuppāde Kururaṭṭhe Thullakoṭṭhikanigame¹
 Raṭṭhapālasetṭhino gehe nibbatti, tassa bhinnam raṭṭham sandhāretum
 samatthe kule nibbattatā **Raṭṭhapālo**ti vaṃsānugatameva nāmaṃ ahosi. So
 mahatā parivārena vaḍḍhanto anukkamena yobbanapatto mātāpitūhi
 patirūpena dārena saṃyojito mahante ca yase patiṭṭhāpito
 dibbasampattisadisam sampattiṃ paccanubhoti. Atha Bhagavā Kururaṭṭhe
 janapadacārikaṃ caranto Thullakoṭṭhikaṃ anupāpuṇi. Taṃ sutvā Raṭṭhapālo
 kulaputto Satthāram upasaṅkamitvā Satthu santike dhammam sutvā
 paṭiladdhasaddho pabbajitukāmo sattāham bhattacchedam katvā kicchena
 kasirena mātāpitāro anujānāpetvā Satthāram upasaṅkamitvā pabbajjam
 yācitvā Satthu āṇattiyā aññatarassa therassa santike pabbajitvā
 yonisomanasikārena kammaṃ karonto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ
 pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

1. Thullakoṭṭhitanigame (Sī)

2. Khu 3. 69 piṭṭhādīsu.

“Padumuttarassa Bhagavato, Lokajettṭhassa tādino.

Varanāgo mayā dinno, īsādanto urūḷhavā.

Setacchatto pasobhito, sakappano sahatthipo.

Agghāpetvāna taṃ sabbam, saṃghārāmaṃ akārayim.

Catupaññāsasahassāni, pāsāde kārayim aham.

Mahoghadānaṃ karitvāna, niyyādesim mahesino.

Anumodi Mahāvīro, Sayambhū aggapuggalo.

Sabbe jane hāsayanto, desesi amataṃ padaṃ.

Taṃ me Buddho viyākāsi, jalajuttaranāmako.

Bhikkhusaṃghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Catupaññāsasahassāni, pāsāde kārayī ayaṃ.

Kathayissāmi vipākam, suṇotha mama bhāsato.

Aṭṭhārasasahassāni, kūṭāgārā bhavissare.

Byamhuttamamhi nibbattā, sabbasoṇṇamayā ca te.

Paññāsakkhattum devindo, devarajjam karissati.

Aṭṭhapaññāsakkhattum ca, cakkavattī bhavissati.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.

Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.

Aḍḍhe kule mahābhoge, nibbattissati tāvade.

So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito.

Raṭṭhapālota nāmena, hessati Satthu sāvako.

Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi.

Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati’nāsavo.

Uṭṭhāya abhinikkhamma, jahitā bhogasampadā.

Khelaṇiṇḍeva bhogamhi, pemaṃ mayhaṃ na vijjati.

Vīriyaṃ me dhuradhorayaṃ, yogakkhemādhivāhanam.

Dhāremi antimaṃ dehaṃ, Sammāsambuddhasāsane.

Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.

Chalabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthāraṃ anujānāpetvā mātāpitaro passituṃ
Thullakoṭṭhikaṃ gantvā tattha sapadānaṃ piṇḍāya caranto pitu nivesane
ābhidosikaṃ kummāsaṃ labhitvā taṃ amataṃ viya paribhuñjanto pitarā
nimantito svātanāya adhivāsetvā dutiyadivase pitu nivesane piṇḍapātāṃ
paribhuñjitvā alaṅkatapaṭiyatte itthāgārajane¹ upagantvā “kīdisā nāma tā
ayyaputta accharāyo, yāsaṃ tvaṃ hetu brahmacariyaṃ carasī”ti-ādīni² vatvā
palobhanakammaṃ kātuṃ āradde tassa adhippāyaṃ parivattetvā
aniccatādipaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ kathento—

769. “Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.

Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvaṃ ṭhiti.

770. Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca.

Aṭṭhiṃ tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.

771. Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ.

Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

772. Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhitā.

Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

773. Añjanīva navā cittā, pūtikāyo alaṅkato.

Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

774. Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo.

Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, kandante migabandhake.

1. Itthijane (Am-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhe.)

2. Ma 2. 252 piṭṭhe.

775. Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo.

Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **cittakatanti** cittaṃ kataṃ cittakataṃ, vatthābharaṇamālādīhi vicittaṃ katanti attho. **Bimbanti** dīghādibhāvena yuttaṭṭhānesu dīghādīhi aṅgapaccaṅgehi maṇḍitaṃ attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ lomakūpānaṃ vasena vissandamāna-asuciṃ, sabbaso ca arubhūtaṃ vaṇabhūtaṃ arūnaṃ vā kāyaṃ. **Samussitanti** tīhi aṭṭhisatehi samussitaṃ. **Āturanti** sabbakālaṃ iriyāpathantarādīhi pariharitabbatāya niccaṃ gilānaṃ. **Bahusaṅkappanti** bālajanena abhūtaṃ āropetvā bahudhā saṅkappitabbaṃ. **Yassa natthi dhuvaṃ ṭhitīti** yassa kāyassa dhuvabhāvo ṭhitisabhāvo natthi, ekaṃsato bhedanavikiraṇavidhamāsanadhammoyeva. Taṃ **passāti** samīpe ṭhitaṃ janāṃ, attānameva vā sandhāya vadati.

Rūpanti sarīraṃ. Sarīrampi hi “aṭṭhiṇca paṭicca nhāruṇca paṭicca maṃsaṇca paṭicca cammaṇca paṭicca ākāso parivārito ‘rūpaṇ’ tveva saṅkhaṃ gacchatī”ti-ādīsu¹ rūpanti vuccati. **Maṇinā kuṇḍalena cāti** sīsūpagādi-ābharaṇagatena maṇinā kuṇḍalena cittakataṃ. **Aṭṭhiṃ tacena onaddhanti** allacammena pariyaonaddhaṃ atirekatisatapabhedāṃ aṭṭhiṃ passāti yojanā. Kuṇḍalena cāti **ca**-saddena sesābharaṇālaṅkāre saṅgaṇhāti. **Saha vatthehi sobhatīti** tayidaṃ rūpaṃ maṇinā cittakatampi vatthehi paṭicchāditameva sobhati, na apaṭicchāditanti attho. Ye pana “aṭṭhitacenā”ti paṭhanti, tesāṃ aṭṭhitacena onaddhaṃ sobhati, onaddhattā aṭṭhitacenāti attho.

Alattakakatāti alattakena katarāñjanā lākhāya samrañjitā. **Pādāti** caraṇā. **Mukhaṃ cuṇṇakamakkhanti** mukhaṃ cuṇṇakena makkhitaṃ, yaṃ maṇḍanamanuyuttā sāsapakakkena mukhapīlakādīni haritvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ haritvā mukhacuṇṇakavilepanaṃ karonti, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Alanti bālassa** andhaputhujjanassa **no ca pāragavesino** vaṭṭābhiraṭassa **mohāya** sammohanāya samatthaṃ tassa cittaṃ mohetuṃ pariyattaṃ, pāragavesino pana vivaṭṭābhiraṭassa no alaṃ na pariyattaṃ.

1. Ma 1. 248 piṭṭhe.

Aṭṭhāpadakatāti aṭṭhapadākārena katā sañcitā purimabhāge kese kappetvā nalāṭassa paṭicchādanavasena katā kesaracana aṭṭhapadaṃ nāma, yaṃ “alakan”tipi vuccati¹. **Nettā añjanamakkhita**ti ubhopi nayanāni anto dvīsu antesu ca yathā añjanacchāyā dissati, evaṃ añjitañjanāni.

Añjanīva navā citta, **pūtikāyo alaṅkatoti** yathā añjanī añjananālikā navā abhinavā mālākammamakaradantādivasena citta bahi maṭṭhā ujjalā dassanīyā, anto pana na dassanīyā hoti, evameva tāsāṃ kāyo nhānabbhañjanavattthālaṅkārehi alaṅkato bahi ujjalo, anto pana pūti nānappakāra-asucīhi bharito tiṭṭhatīti attho.

Odahīti oḍḍesi. **Migavoti** migaluddako. **Pāsanti** daṇḍavāguraṃ. **Nāsadāti** na saṃghaṭṭesi. **Vāguranti** pāsāṃ. **Nivāpanti** migānaṃ khādanatthāya khittāṃ tiṇādiḥhāsaṃ. Upamā kho ayaṃ therena katā atthassa viññāpanāya. Ayañhettha attho—yathā migānaṃ māraṇatthāya daṇḍavāguraṃ oḍḍetvā tattha nivāpaṃ vikiriya migaluddake nilīne ṭhite² tattheko javaparakkamasampanno cheko migo pāsāṃ aphasanto eva yathāsukhaṃ nivāpaṃ khāditvā “vañcesi vata migo”ti migaluddake viravante eva gacchati. Aparo migo balavā cheko javasampannova tattha gantvā nivāpaṃ khāditvā tattha tattha pāsāṃ chinditvā “vañcesi vata migo, pāso chinno”ti migaluddake³ socante eva gacchati, evaṃ mayampi pubbe puthujjanakāle mātāpitūhi āsajjanatthāya niyyādite bhoge bhuñjitvā tattha tattha asajjamānā nikkhantā, idāni pana sabbaso chinnakilesā apāsā hutvā ṭhitā, tehi dinnabhojanaṃ bhuñjitvā tesu socantesu eva gacchāmāti.

Evaṃ thero migaluddakaṃ viya mātāpitāro, hiraññasuvaṇṇaṃ itthāgāraṇca vāguraajālaṃ viya, attanā pubbe bhuttabhoge ca idāni bhuttabhojanaṇca nivāpatiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmigaṃ viya ca katvā dasseti. Imā gāthā vatvā vehāsaṃ abbhuggantvā rañño Korabyassa Migājina-uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi. Therassa kira pitā sattasu dvārakoṭṭhakesu aggaḷaṃ

1. Alakātipi vuccatīti (?) 2. Migaluddako nilīno ṭhito (Si) 3. Migabandhake (Si)

dāpetvā malle āṇāpesi “nikkhamitum mā detha, kāsāyāni apanetvā¹ setakāni nivāsethā”ti, tasmā thero ākāseṇa agamāsi. Atha rājā korabyo therassa tattha nisinnabhāvaṃ sutvā taṃ upasaṅkamitvā sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā “idha bho Raṭṭhapāla pabbajanto byādhipārijuṇṇaṃ vā jarābhogañātipārijuṇṇaṃ vā patto pabbajati. Tvaṃ pana kiñcīpi pārijuṇṇaṃ anupagato eva kasmā pabbajito”ti pucchi. Athassa thero “upaniyyati loko addhuvo, atāṇo loko anabhissaro, assako loko sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ ūno loko atitto taṇhādāso”ti² imesaṃ catunnaṃ dhammuddesānaṃ attānaṃ vivittabhāvaṃ kathetvā tassā desanāya anugītīṃ kathento—

776. “Passāmi loka sadhane manusse,
Laddhāna vittaṃ na dadanti mohā.
Luddhā dhaṇaṃ sannicayaṃ karonti,
Bhiyyova kāme abhipatthayanti.

777. Rājā pasayhappathaviṃ vijetvā,
Sasāgarantaṃ mahimāvasanto.
Orāṃ samuddassa atittarūpo,
Pāraṃ samuddassapi patthayetha.

778. Rājā ca aññe ca bahū manussā,
Avīтатаṇhā maraṇaṃ upenti.
Ūnāva hutvāna jahanti dehaṃ,
Kāmehi lokamhi na ha’tthi titti.

779. Kandanti naṃ nātī pakiriya kese,
‘Aho vatā no amara’ti cāhu.
Vatthena naṃ pārutaṃ nīharitvā,
Citaṃ samodhāya tato ḍahanti.

1. Haritvā (Ka)

2. Ma 2. 256, Raṭṭhapālasutte vitthāro.

780. So dayhati sūlehi tujjamāno,
 Ekena vatthena pahāya bhoge.
 Na mīyamānassa bhavanti tāṇā,
 Ñātī ca mittā atha vā sahāyā.
781. Dāyādakā tassa dhanam haranti,
 Satto pana gacchati yenakamman.
 Na mīyamānam dhanamanveti kiñci,
 Puttā ca dārā ca dhanañca raṭṭham.
782. Na dīghamāyum labhate dhanena,
 Na cāpi vittena jaram vihani.
 Appam hidam jīvitamāhu dhīrā,
 Asassatam vippariṇāmadhammam.
783. Aḍḍhā daliddā ca phusanti phassam,
 Bālo ca dhīro ca tatheva phuṭṭho.
 Bālo hi bālyā vadhitova seti,
 Dhīro ca no vedhati phassaphuṭṭho.
784. Tasmā hi paññāva dhanena seyyā,
 Yāya vosāna 'midhā' dhigacchati.
 Abyositattā hi bhavābhavesu,
 Pāpāni kammāni karoti mohā.
785. Upeti gabbhañca parañca lokam,
 Saṃsāramāpajja paramparāya.
 Tassa 'ppapañño abhisaddahanto,
 Upeti gabbhañca parañca lokam.
786. Coro yathā sandhimukhe gahīto,
 Sakammunā haññati pāpadhammo.
 Evaṃ pajā pecca paramhi loke,
 Sakammunā haññati pāpadhammo.

787. Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
Virūparūpena mathenti cittaṃ.
Ādīnavam kāmaguṇesu disvā,
Tasmā ahaṃ pabbajitomi rāja.

788. Dumapphalānīva patanti māṇavā,
Daharā ca vuḍḍhā ca sarīrabhedā.
Etampi disvā pabbajitomi rāja,
Appaṇṇakam sāmāññameva seyyo.

789. Saddhāyāham pabbajito, upeto Jinasāsane.
Avañjhā mayham pabbajjā, anaṇo bhuñjāmi bhojanam.

790. Kāme ādittato disvā, jātarūpāni satthato.
Gabbhavokkantito dukkham, nirayesu mahabbhayam.

791. Etamādīnavam ñatvā, saṃvegam alabhiṃ tadā.
Soham viddho tadā santo, sampatto āsavakkhayam.

792. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sasanam.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.

793. Yassa'tthāya pabbajito, agārasmā'nagāriyam.
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo'ti—

imā gāthā avoca.

Tattha **passāmi loketi** ahaṃ mahārāja imasmim loke **sadhane** dhanasampanne aḍḍhe manusse passāmi, te pana **laddhāna vittaṃ** dhanam labhitvā bhogasampattiyaṃ ñhitā samaṇabrāhmaṇādīsu kassaci kiñcipi na dadanti. Kasmā? **Mohā** kammassakatāpaññāya abhāvato. **Luddhā** lobhābhibhūtā yathāladdham dhanam **sannicayaṃ** sabbaso nicetabbam nidhetabbam karonti. **Bhiyyova** yathādhigatakāmato upari **kāme** kāmaguṇe “tathāham edise ca bhoge paṭilabheyyan”ti **abhipatthayanti** paccāsīsanti tājjaṇca vāyāmaṃ karonti.

Bhiyyo kāmapatthanāya udāharaṇaṃ dassento “**rāja**”ti-ādimāha. Tattha **pasayhappathaviṃ vijetvā** attano vaṃsānugataṃ pathaviṃ balakkārena abhivijja. **Āvasantoti** pasāsento¹. **Orāṃ samuddassāti** anavasesaṃ samuddassa orabhāgaṃ labhitvāpi tena atittarūpo **pāraṃ samuddassa** dīpantarampi patthayeyya.

Avītatataṇhāti avigatatataṇhā. **Ūnāvā**ti aparipuṇṇamanorathāva. **Kāmehi lokamhi na ha’tthi tittī**ti taṇhāvippaṇṇānaṃ imasmiṃ loke vatthukāmehi tittī nāma natthi.

Kandanti nanti matapurisaṃ uddissa tassa guṇe kittentā kandaṇaṃ karonti. **Aho vatā no amarā**ti **cāhū**ti aho vata amhākaṃ ñātī amarā siyunti ca kathenti, gāthāsukhatthaṃ hettha vatā-iti dīghaṃ katvā vuttaṃ.

So dayhati sūlehi tujjamānoti so matasatto chavaḍḍāhakehi sammā jhāpetuṃ sūlehi tujjamāno. **Tāṇā**ti parittāṇakarā.

Yenakammanti yathākammaṃ. **Dhananti** dhanāyitabbaṃ yaṃkiñci vatthu. Puna **dhananti** hiraññasuvaṇṇaṃ sandhāya vadati.

“**na dīghamāyun**”ti-ādinā kāmaguṇassa jarāya ca paṭikārābhāvaṃ vatvā puna tassa ekantikabhāvaṃ dassetuṃ “**appaṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Phusantī**ti anīṭṭhaphassaṃ phusanti pāpuṇanti, tattha aḍḍhadaliddatā akāraṇanti dasseti. **Phassaṃ bālo ca dhīro ca tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo iṭṭhānīṭṭhasamphassaṃ phuṭṭho, tatheva dhīro iṭṭhānīṭṭhaphassaṃ phuṭṭho hoti, na ettha bālapaṇḍitānaṃ koci viseso. Ayaṃ pana viseso, **bālo hi bālyā vadhito**va **setī**ti bālapuggalo kenaci dukkhadhammena phuṭṭho socanto kilamanto urattālīṃ kandanto bālabhāvena vadhito pīḷitova hutvā seti sayati. Ito cito ca āvaṭṭanto vivaṭṭanto virodhento **vedhati phassaphuṭṭhoti**, **dhīro** pana paṇḍito dukkhasamphassena samphuṭṭho na vedhati kampanamattampi tassa na hotīti.

1. Ajjhāvasanto (?)

Tasmāti yasmā bālapaṇḍitānaṃ lokadhamme edisī pavatti, **tasmā hi paññāva dhanena seyyā, yāya vosāna'midhā'dhigacchatī**ti paññāva dhanato pāsamsatarā, yāya paññāya vosānaṃ bhavassa pariyosānabhūtaṃ nibbānaṃ adhigacchati. **Abyositattā hī**ti anadhigataniṭṭhattā. **Bhavābhavesūti** mahantāmahantesu bhavesu.

Upeti gabbhañca parañca lokam, saṃsāramāpajja paramparāyāti yo pāpāni katvā aparāparaṃ saṃsaraṇamāpajjitvā upeti gabbhañca parañca lokam gabbhaseyyāya paralokupattiyā ca na muccati, **tassa** pāpakammakārino puggalassa kiriyaṃ **abhisaddahanto** “attā ca me hotī”ti pattiyāyanto aññopi **appapañño** bālo yathā paṭipajjitvā upeti gabbhañca parañca lokam, na tato parimuccati.

Coro yathāti yathā coro pāpadhammo gharasandhim chindanto sandhimukhe ārakkhakapurisehi gahito **sakammunā** tena attano sandhicchedakammunā kāraṇabhūtena kasādīhi tāḷanādivasena **haññati** rājapurisehi bādhiyyati bajjhati ca. **Evam pajāti** evamayaṃ sattaloko¹ idha pāpāni karitvā **pecca** patvā tena kammunā **paramhi loke** nirayādīsu haññati, pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena bādhiyyati.

Evametāhi ekādasahi gāthāhi yathārahaṃ cattāro dhammuddese pakāsetvā idāni kāmesu saṃsāre ca ādīnavaṃ disvā saddhāya attano pabbajitabhāvaṃ pabbajitakiccassa ca matthakappattiṃ vibhāvento “**kāmā hī**”ti-ādimāha. Tattha **kāmāti** vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā sabbepi rāgappabhedā. Idha pana vatthukāmā veditabbā. Te hi rūpādivasena anekappakāratāya **citrā**. Lokassādivasena iṭṭhākāratāya **madhurā**. Bālaputhujjanānaṃ manam ramentīti **manoramā**. **Virūparūpenāti** vividharūpena, anekavidhasabhāvenāti attho. Te hi rūpādivasena citrā, nīlādivasena vividharūpā. Evam tena virūparūpena tathā tathā assādaṃ dassetvā **mathenti cittaṃ** pabbajjāya abhiraṃmituṃ na dentīti iminā appassādabahuḍukkhatādinā **ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvā tasmā** taṇnimittam ahaṃ pabbajito amhi.

1. Evam mahāsattaloko (Sī)

Dumapphalāni pakkakāle aparipakkakāle ca yattha katthaci parūpakkamato sarasato vā patanti, evaṃ sattā¹ daharā ca vuḍḍhā ca sarīrassa bheda patantiyeva. **Etampi disvāti** evaṃ aniccatampi paññācakkhunā disvā, na kevalaṃ appassādatāditāya ādīnavamevāti adhippāyo. **Apañnakanti** aviraddhanakaṃ **sāmaññameva** samaṇabhāvova **seyyo** uttaritaro.

Saddhāyāti kammaṃ kammaphalaṃ Buddhasubuddhataṃ dhammasudhammataṃ saṃghasuppaṭipattiṃca saddahitvā². **Upeto Jinasāsaneti** Satthu sāsane sammāpaṭipattiṃ upagato. **Avañjhā mayhaṃ pabbajjā** arahattassa adhigatattā. Tato eva **anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ** nikkilesavasena sāmibhāvato sāmiparibhogena paribhuñjanato.

Kāme ādittato disvāti vatthukāme kilesakāme ca ekādasahi aggīhi ādittabhāvato disvā. **Jātarūpāni satthatoti** katākatappabhedā sabbasuvaṇṇavikatiyo anattbhāvataṃca nisitasatthato. **Gabbhavokkantito dukkhanti** gabbhavokkantito paṭṭhāya sabbasamsārapavattidukkhāṃ. **Nirayesu mahabbhayanti** sa-ussadesu aṭṭhasu mahānirayesu labbhamānaṃ mahābhayaṃca sabbattha disvāti yojanā.

Etamādīnavaṃ ñatvāti etaṃ kāmānaṃ ādittatādiṃ saṃsāre ādīnavaṃ dosaṃ ñatvā. **Samvegaṃ alabhiṃ tadāti** tasmīṃ Satthu santike dhammassa sutakāle bhavādiṃ samvegaṃ alatthaṃ. **Viddho tadā santoti** tasmīṃ gahaṭṭhakāle rāgasallādīhi viddho samāno idāni Satthu sāsanaṃ āgamma sampatto āsavakkhayaṃ, viddho vā cattāri saccāni, paṭividdhoti attho. Sesāṃ antarantarādīsu vuttattā suviññeyyameva.

Evaṃ thero rañño Korabyassa dhammaṃ desetvā Satthu santikameva gato, Satthā ca aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno therāṃ saddhāpabbajitānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

1. Pākaṭasattā (Sī)

2. Saṃghasuppatipattiṃca saddahitvā (Sī)

5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Rūpaṃ disvā sati muṭṭhāti-ādikā āyasmato Mālukyaputtassa gāthā. Imassa āyasmato vatthu heṭṭhā Chakkanipāte¹ vuttameva. Tā pana gāthā therena arahatte patiṭṭhitena ñātīnaṃ dhammadesanāvasena bhāsītā. Idha pana puthujjanakāle “sādhū me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti yācitenā Satthārā “taṃ kiṃ maññasi Mālukyaputta, ye te cakkhuviññeyyā rūpā adiṭṭhā adiṭṭhapubbā, na ca passasi, na ca te hoti passeyyanti, atthi te tattha chando vā rāgo vā pemaṃ vāti. No hetarṃ bhante. Ye te sotaviññeyyā saddā -pa- ghānajivhākāyamanoviññeyyā dhammā aviññātā aviññātapubbā, na ca vijānāti, na ca te hoti vijāneyyanti, atthi te tattha chando vā rāgo vā pemaṃ vāti. No hetarṃ bhante. Ettha ca te Mālukyaputta diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissati, sute sutamattaṃ, mute mutamattaṃ, viññāte viññātamattaṃ bhavissati. Yato kho te Mālukyaputta diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu diṭṭhe diṭṭhamattaṃ, sute sutamattaṃ, mute mutamattaṃ, viññāte viññātamattaṃ bhavissati, tato tvaṃ Mālukyaputta na tena. Yato tvaṃ Mālukyaputta na tena, tato tvaṃ Mālukyaputta na tattha. Yato tvaṃ Mālukyaputta na tattha, tato tvaṃ Mālukyaputta nevidha na huraṃ na ubhayamantarena, esevanto dukkhassā”ti² saṃkhittena dhamme desite tassa dhammassa sādhuṃ uggahitabhāvaṃ pakāsentena—

794. “Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto.

Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.

795. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rūpasambhavā.

Abhijjhā ca vihesā ca, citta’massū’pahaññati.

Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.

796. Saddaṃ sutvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto.

Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.

1. Khu 2. 284 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 295 piṭṭhe.

797. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā saddasambhavā.
Abhiijhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
798. Gandhaṃ ghatvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
799. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā gandhasambhavā.
Abhiijhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
800. Rasaṃ bhotvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
801. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rasasambhavā.
Abhiijhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
802. Phassaṃ phussa sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
803. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā phassasambhavā.
Abhiijhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
804. Dhammaṃ ñatvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
805. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā dhammasambhavā.
Abhiijhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
806. Na so rajjati rūpesu, rūpaṃ disvā paṭissato.
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.

807. Yathā'ssa passato rūpaṃ, sovato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
808. Na so rajjati saddesu, saddaṃ sutvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
809. Yathā'ssa suṇato saddaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
810. Na so rajjati gandhesu, gandhaṃ ghatvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
811. Yathā'ssa ghāyato gandhaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
812. Na so rajjati rasesu, rasaṃ bhotvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
813. Yathā'ssa sāyato rasaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
814. Na so rajjati phassesu, phassaṃ phussa paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
815. Yathā'ssa phusato phassaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
816. Na so rajjati dhammesu, dhammaṃ ñatvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.

817. Yathā'ssa vijānato dhammaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.

Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.

Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccatī¹ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **rūpaṃ disvā**ti cakkhuviññeyyaṃ rūpaṃ cakkhudvārena upalabhitvā. **Sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karototi** tasmiṃ rūpe diṭṭhamatte eva aṭṭhatvā subhanimittaṃ manasi karoto subhākāraggaṇavasena ayoniso manasi karoto sati muṭṭhā hoti. Tathā ca sati **sāratatto vedeti** taṃ rūpārammaṇaṃ ratto giddho gadhito hutvā anubhavati assādeti abhinandati. Tathābhūto ca **tañca ajjhosa tiṭṭhatī**ti tañca rūpārammaṇaṃ ajjhosāya “sukhaṃ sukhaṃ”ti abhinivissa gilitvā pariniṭṭhāpetvā tiṭṭhati.

Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rūpasambhavāti tassa evarūpassa puggalassa rūpasambhavā rūpārammaṇā sukhādibhedena anekā vedanā kilesupattihetubhūtā vaḍḍhanti. **Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññatī**ti piyarūpe sārājanavasena uppajjamānāya abhijjhāya, apiyarūpe byāpajanavasena piyarūpasseva vipariṇāmaññathābhāvāya¹ uppajjamānāya sokādilakkhaṇāya vihesāya ca assa puggalassa cittaṃ upahaññati bādhīyati. **Evaṃācinato dukkhanti** vuttākārena² taṃ taṃ vedanassādasena bhavābhisaṅkhāraṃ ācinato vaṭṭadukkhāṃ pavattati. Tenāha Bhagavā “vedanāpaccayā taṇhā -pa- dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti³. Tathābhūtassa **ārā** ārakā dūre nibbānaṃ vuccati, tassa taṃ dullabhanti attho. **Saddaṃ sutvā**ti-ādigāthāsupi vuttanayeneva attho veditabbo. Tattha **ghatvā**ti ghāyitvā. **Bhotvā**ti sāyitvā. **Phussā**ti phusitvā. **Dhammaṃ ñatvā**ti dhammārammaṇaṃ vijānitvā.

Evaṃ chadvāragocare sārājjantassa vaṭṭaṃ dassetvā idāni tattha virājjantassa vivaṭṭaṃ dassento “**na so rajjati rūpesū**”ti-ādimāha. Tattha **na so rajjati rūpesu, rūpaṃ disvā paṭissatoti** yo puggalo rūpaṃ disvā

1. Vipariṇāmaññathābhāvā (Sī), vipariṇāmaññathābhāvena (?)

2. Vuttappakārena (Sī)

3. Abhi 2. 142; Sam 1. 243 piṭṭhādīsu.

āpāthagataṃ rūpārammaṇaṃ cakkhudvārikena viññāṇasantānena gahetvā catusampajaññavasena sampajānakāritāya paṭissato hoti, so rūpārammaṇesu na rajjati rāgaṃ na janeti, aññadatthu virattacitto vedeti, rūpārammaṇamhi samudayādito yathābhūtaṃ pajānanto nibbindati, nibbindanto taṃ tathuppannavedanañca virattacitto vedeti, tathābhūto ca **tañca najjhosa tiṭṭhatī**ti rūpārammaṇaṃ sammadeva virattacittatāya ajjhosāya na tiṭṭhati “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti tañhāmānadiṭṭhivasena nābhiniṇvisati.

Yathā’ssa passato rūpanti assa yogino yathā tattha abhiijjhādayo nappavattanti, evaṃ aniccādito rūpaṃ passantassa. **Sevato cāpi vedananti** taṃ ārabha uppannaṃ vedanaṃ taṃsampayuttadhamme ca gocarasevanāya sevato cāpi. **Khīyatīti** sabbaṃ kilesavaṭṭaṃ parikkhayaṃ pariyādānaṃ gacchati. **Nopacīyatīti** na upaciyati na ācayaṃ gacchati. **Evaṃ so caratī satoti** evaṃ kilesāpanayanapaṭipattiyā sato sampajāno hutvā carati viharati. **Evaṃ apacinato dukkhanti** vuttanayena apacayagāminiyā maggapaññāya sakalaṃ vaṭṭadukkhāṃ apacinantassa. **Santike nibbāna vuccatīti** sa-upādisesa-anupādisesanibbānadhātusamīpe evāti vuccati asaṅkhatāya dhātuyā sacchikatattā. **Na so rajjati saddesūti**-ādīsopi imināva nayena attho veditaḃbo.

Evaṃ thero imāhi gāthāhi Satthu ovādassa attanā upadhāritabhāvaṃ pavedetvā uṭṭhāyāsanaṃ Satthāraṃ vanditvā gato na cirasseva vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇīti.

Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Selattheragāthāvaṇṇanā

Paripuṇṇakāyoti-ādikā āyasmato Selattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarabhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gaṇapāmoḃkho hutvā tīṇi purisasatāni samādapetvā¹ tehi saddhiṃ Satthu gandhakuṭiṃ kāretvā katapariyositāya

1. Samādapetvā (Sī, Ka)

gandhakuṭiyā sabhikkhusaṃghassa Bhagavato mahādānaṃ pavattetvā
 Satthāraṃ bhikkhū ca ticivarena acchādesi. So tena puññakammena ekaṃ
 Buddhantaraṃ devaloke eva vasitvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto
 imasmim Buddhuppāde Aṅguttarāpesu Āpaṇe nāma brāhmaṇagāme
 brāhmaṇakule nibbattitvā **Selo**ti laddhanāmo ahosi. So vayappatto tisu
 vedesu, brāhmaṇasippesu ca nipphattiṃ gantvā tīṇi māṇavakasatāni mante
 vācento Āpaṇe paṭivasati. Tena ca samayena Satthā Sāvattthito nikkhamitvā
 aḍḍhateḷasaḥi bhikkhusatehi saddhiṃ Aṅguttarāpesu cārikaṃ caranto
 Selassa, antevāsikānaṃ nāṇaparipākāṃ disvā aññatarasmim vanasaṇḍe
 viharati. Atha Keṇiyo nāma jaṭilo Satthu āgamaṇaṃ sutvā tattha gantvā
 saddhiṃ bhikkhusaṃghena Satthāraṃ svātanāya nimantetvā sake assame
 pahūtaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādeti. Tasmim ca samaye Selo
 brāhmaṇo saddhiṃ tīhi māṇavakasatehi jaṅghāvihāraṃ anuvicaranto
 Keṇiyassa assamaṃ pavisitvā jaṭile kaṭṭhaphālanuddhanasampādanādinā
 dānūpakaraṇaṃ sajjente disvā “kiṃ nu kho te Keṇiya mahāyaṇṇo
 paccupaṭṭhito”ti-ādim pucchitvā tena “Buddho Bhagavā mayā svātanāya
 nimantito”ti vutte “Buddho”ti vacanaṃ sutvāva haṭṭho udaggo
 pītisomanassajāto tāvadeva māṇavakehi saddhiṃ Satthāraṃ upasaṅkamtivā
 katapaṭisanthāro ekamantaṃ nisinno Bhagavato kāye bāttiṃsa
 mahāpurisalakkhaṇāni disvā “imehi lakkhaṇehi samannāgato rājā vā hoti
 cakkavattī, Buddho vā loke vivatṭacchado, ayaṃ pana pabbajito, no ca kho
 naṃ jānāmi ‘Buddho vā, no vā’, sutāṃ kho pana metaṃ brāhmaṇānaṃ
 vuddhānaṃ mahallakānaṃ ācariyapācariyānaṃ bhāsamānānaṃ ‘ye te
 bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaṇṇamāne attānaṃ
 pātukarontī’ti, asammāsambuddho hi sammukhe ṭhatvā Buddhaguṇehi
 abhithaviyamāno sārājati maṅkubhāvaṃ āpajjati avesārājappattatāya
 ananuyogakkhamattā, yannūnāhaṃ samaṇaṃ Gotamaṃ sammukhā
 sāruppāhi gāthāhi abhithaveyyan”ti evaṃ pana cintetvā—

818. “Paripuṇṇakāyo suruci, sujāto cārudassano.

Suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā, susukkadāṭhosi vīriyavā.

819. Narassa hi sujātassa, ye bhavanti viyañjanā.
Sabbe te tava kāyasmim, mahāpurisalakkhaṇā.

820. Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā.
Majjhe samaṇasaṃghassa, ādiccova virocasi.

821. Kalyāṇadassano bhikkhu, kañcanasannibhattaco.
Kim te samaṇabhāvena, evaṃ uttamavaṇṇino.

822. Rājā arahasi bhavitum, cakkavattī rathesabho.
Cāturato vijitāvī, jambusaṇḍassa issaro.

823. Khattiyā bhogī rājāno¹, anuyantā bhavanti te.
Rājābhirājā manujindo, rajjam kārehi Gotamā”ti—

chahi gāthāhi Bhagavantam abhitthavi.

Tattha **paripuṇṇakāyoti** abhibyattarūpānam dvattimsāya mahāpurisalakkhaṇānam paripuṇṇatāya ahīnaṅgapaccaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā, saṇṭhānasampattiyā ca sunibbatto². **Cārudassanoti** sucirampi passantānam atittijanakaṃ appaṭikkūlam ramaṇīyaṃ cāru eva dassanam assāti cārudassano. Keci panāhu “cārudassanoti sundaranetto”ti. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo³. **Asīti** bhavasi, idaṃ padaṃ “paripuṇṇakāyo asī”ti-ādinā sabbapadehi yojetabban. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. Bhagavato hi dāṭhāhi candakiraṇā viya dhavalarasmiyo niccharanti. **Vīriyavāti** vīriyapāramipāripūriyā caturaṅgasamannāgatavīriyādhiṭṭhānato⁴ catubbidhassa sammappadhānassa sampattiyā ca atisayayutto.

Narassa hi sujātassāti samatimsāya pāramīnam, ariyassa vā cakkavattivattassa paripūritattā suṭṭhu sammadeva jātassa narassa, mahāpurisassāti attho. **Sabbe teti** ye mahāpurisabhāvaṃ loke

1. Bhogirājāno (Khu 1. 368; Ma 2. 351 piṭṭhesu.)

2. Abhijātarūpo (sabbattha)

3. Suvaṇṇassa jātarūpassa sadisavaṇṇo (Sī)

4. Vīriyāṭṭhānato (Sī)

aggapuggalabhāvaṃ byañjayyanti **byañjanā**ti
laddhavohārasuppatiṭṭhitapādatādibāttimsamahāpurisalakkhaṇasaṅkhātā
tambanakhatuṅganakhatādi-asīti-anubyañjanasaṅkhātā ca rūpaḡuṇā, te
anāvasesā, tava kāyasmiṃ santiṭi vacanaseso¹.

Mahāpurisalakkhaṇāti pubbe vuttabyañjanāneva vacanantarena
nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attanā abhirucitehi lakkhaṇehi Bhagavantam
thomento “**pasannanetto**”ti-ādimāha. Bhagavā hi pañca²
vaṇṇapasādasampattiya **pasannanetto**.
Paripuṇṇacandaṇḍaḷasadisamukhatāya **sumukho**.
Ārohapariṇāhasampattiya **brahā**. Brahmujugattatāya **uju**. Jutimantatāya
patāpavā.

Idāni tameva patāpavantatam ādiccūpamāya vibhāvento “**majjhe
samaṇasaṅghassa**”ti-ādimāha. Tattha **ādiccova virocasi**ti yathā ādicco
uggacchanto sabbam tamagatam vidhametvā ālokaṃ karonto virocasi, evam
tvampi anto ceva bahi ca sabbam avijjātamam viddhamsetvā nāṇālokaṃ
karonto virocasi.

Dassanīyarūpatāya aṅgīgatānam dassanasampattīnam āvahanato,
kalyāṇehi pañcahi dassanehi samannāgatattā ca **kalyāṇadassano**.
Uttamavaṇṇinoti uttamavaṇṇasampannassa.

Cakkavattīti cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi
ca pare vatteti, parahitāya iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti
cakkavattī, atha vā catūhi acchariyadhammehi ca saṅgahavatthūhi ca
samannāgamena parehi anabhibhavanīyassa āṇacakkassa vatto etasmim
atthītipi cakkavattī. **Rathesabhoti** rathikesu ājānīya-usabhapuriso,
mahārathikoti attho. **Cāturantoti** catusamuddantāya pathaviyā issaro.
Vijitāvīti vijitavijayo. **Jambusaṇḍassati** Jambudīpassa, pākāṭena hi issariyāni
dassento evamāha. Cakkavattī pana saparittadīpānam catunnampi
mahādīpānam issarova.

1. Santiṭi seso (Sī)

2. Bhagavā pañca (Sī)

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogī**ti bhogiyā. **Rājā**noti ye keci rajjam kārentā. **Anuyantā**ti anugāmino sevakā. **Rājābhirājā**ti rājunaṃ pūjanīyo rājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati, manussānaṃ paramissaroti attho.

Evam Selenā vutte Bhagavā “ye te bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññaṃāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ Selassa manorathaṃ pūrento—

824. “Rājāhamasmi Sela, (Selāti Bhagavā)

Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiyaṃ”ti—

imaṃ gāthamāha.

Tatrāyaṃ adhippāyo—yaṃ maṃ tvaṃ Sela yācasi “rājā arahasi bhavitum cakkavattī”ti, ettha appossukko hoti, **rājāhamasmi**, sati ca rājatte yathā añño rājā samānopi yojanasataṃ vā anusāsati, dve tīṇi cattāri pañca yojanasatāni vā yojanasahassaṃ vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo. Ahaṃ hi **Dhammarājā anuttaro** bhavaggato Avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimeyyalokadhātuyo anusāsāmi. Yāvataṃ hi apadādibhedā sattā, ahaṃ tesam aggo. Na hi me koci sīlena vā -pa- vimuttiñāṇadassanena vā sadiso natthi, kuto bhiyyo. Svāhaṃ evaṃ Dhammarājā anuttaro, anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedabodhipakkkhiyasaṅkhātena **dhammena cakkam vattemi** “idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā”ti-ādinā āṇacakkam, “idaṃ kho pana bhikkhave dukkhaṃ ariyasaccan”ti-ādinā¹ pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam appaṭivattiyaṃ**ti yaṃ cakkam appaṭivattiyaṃ hoti samaṇena vā -pa- kenaci vā lokasminti.

Evam attānaṃāvikarantaṃ Bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto Selo puna dalhīkaraṇatthaṃ—

1. Vi 3. 14; Sam 3. 369 piṭṭhesu.

825. “Sambuddho paṭijānāsi, (Iti Selo brāhmaṇo)

Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, iti bhāsatha Gotama.

826. Ko nu senāpati bhoto, sāvako Satthuranvayo.

Ko te’tamanuvatteti, dhammacakkam pavattitan”ti—

gāthādvayamāha.

Tattha **ko nu senāpatī**ti dhammarañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattanako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriya sobhamāno, tam dassento Bhagavā—

827. “Mayā pavattitam cakkam, (Selāti Bhagavā)

Dhammacakkam anuttaram.

Sāriputto anuvatteti, anujāto Tathāgatan”ti—

gāthamāha.

Tattha **anujāto Tathāgatanti** Tathāgataṃ anujāto, Tathāgatena hetunā ariyāya jātīyā jātoti attho.

Evam “ko nu senāpati bhoto”ti Selena vuttapañham byākaritvā yaṃ Selo āha “Sambuddho paṭijānāsi”ti, tattha naṃ nikkaṅkham kātukāmo “nāham paṭiññāmetteneva paṭijānāmi, api cāham iminā kāraṇena Buddho”ti ñāpetum—

828. “Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, bhāvetabbaṃca bhāvitam.

Pahātabbam pahīnaṃ me, tasmā Buddhosmi brāhmaṇā”ti—

gāthamāha.

Tattha **abhiññeyyanti** cattāri saccāni cattāri ariyasaccāni. Catunnaṃ hi saccānaṃ ariyasaccānaṃca sāmāññaggahaṇametaṃ yadidaṃ abhiññeyyanti. Tattha ariyasaccesu yaṃ bhāvetabbaṃ maggasaccaṃ, yaṃca pahātabbaṃ samudayasaccaṃ,

tadubhayaggahaṇena tesam phalabhūtāni nirodhasaccadukkkhasaccānīpi gahitāneva honti hetuggahaṇeneva phalasiddhito, tena tattha “sacchikātabbam sacchikataṃ, pariññeyyam pariññātan”ti idampi vuttameva hoti. “Abhiññeyyam abhiññātan”ti vā iminā ca sabbassapi ñeyyassa abhiññātasambuddhabhāvaṃ uddesavasena pakāsetvā tadekadesam niddesavasena dassento **“bhāvetabbañca bhāvitan”**ti-ādimāha. Atha vā **“bhāvetabbam bhāvitaṃ, pahātabbam pahānaṃ”**ti iminā attano ñāṇapahānasampadākittanamukhena taṃmūlakattā sabbepi Buddhaguṇā kittitā hontīti āha **“tasmā Buddhosmi brāhmaṇā”**ti. Abhiññeyya-abhiññātaggahaṇena hi sabbaso vijjāvimuttīnaṃ gahitattā saphalaṃ catusaccabhāvaṃ saddhiṃ hetusampattiyā dassento bujjhitabbam sabbam bujjhitvā Buddho jātosmīti ñāyena hetunā attano Buddhabhāvaṃ vibhāveti.

Evam nippariyāyena attānaṃ pātukarivā attani kaṅkhāvitaraṇattham brāhmaṇaṃ ussāhento—

829. “Vinayassu mayi kaṅkham, adhimuccassu brāhmaṇa.
Dullabham dassanaṃ hoti, Sambuddhānaṃ abhiṇhaso.

830. Yesam ve dullabho loke, pātubhāvo abhiṇhaso.
Sohaṃ brāhmaṇa Buddhosmi, sallakatto anuttaro.

831. Brahmabhūto atitulo, mārasenappamaddano.
Sabbāmitte vase katvā, modāmi akutobhayo”ti—

gāthattayamāha.

Tattha **vinayassūti** vinehi chinda. **Kaṅkhanti** vicikiccham.
Adhimuccassūti adhimokkham kara “Sammāsambuddho”ti saddaha.
Dullabham dassanaṃ hoti, Sambuddhānanti yato kappānaṃ asaṅkhyeyyampi Buddhasuñño loko hoti. **Sallakattoti** rāgādisallakattano.
Brahmabhūtoti seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto, nirupamoti attho.
Mārasenappamaddanoti “kāma te paṭhamā senā”ti¹ evam āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti**
khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte

1. Khu 1. 342; Khu 7. 73; Khu 8. 114 piṭṭhesu.

sabbapaccatthike. **Vase katvā**ti attano vase katvā. **Modāmi akutobhayoti** kutoci nibbhayo samādhisukhena, phalanibbānasukhena ca modāmi.

Evam vutte Selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā—

832. “Idaṃ bhonto nisāmetha, yathā bhāsati cakkhumā.
Sallakatto Mahāvīro, sīhova nadatī vane.

833. Brahmabhūtaṃ atitulaṃ, mārasenappamaddanaṃ.
Ko disvā nappasīdeyya, api kaṇhābhijātiko.

834. Yo maṃ icchati anvetu, yo vā nicchati gacchatu.
Idhāhaṃ pabbajissāmi, varapaññassa santike”ti—

gāthattayamāha, yathā taṃ paripākagatāya upanissayasampattiyaṃ codiyamāno.

Tattha **kaṇhābhijātiko**ti nīcajātiko, tamotamaparāyaṇabhāve ʒhito.

Tato tepi māṇavakā hetusampannatāya tattheva pabbajjāpekkhā hutvā—

835. “Etaṃ ce ruccati bhoto, Sammāsambuddhasāsaṇaṃ.
Mayampi pabbajissāma, varapaññassa santike”ti—

gāthamāhaṃsu, yathā taṃ tena saddhiṃ katādhikārā kulaputtā.

Atha Selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te dassento pabbajjañca yācamāno—

836. “Brāhmaṇā tisatā ime, yācanti pañjalikatā.

Brahmacariyaṃ carissāma, Bhagavā tava santike”ti—

gāthamāha.

Tato Bhagavā yasmā Selo heṭṭhā vuttanayena Padumuttarassa Bhagavato kāle tesāmyeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇajeṭṭho hutvā ropitakusalamūlo, idāni pacchimabhavepi tesāmyeva ācariyo hutvā nibbato, ñāṇaṇcassa tesaṇca paripakkaṃ, ehibhikkhubhāvassa ca upanissayo atthi, tasmā te sabbeva ehibhikkhubhāvena pabbajjāya pabbājento—

837. “Svākhātāṃ brahmacariyaṃ, (Selāti Bhagavā)

Sandiṭṭhikamakālikāṃ.

Yattha amoghā pabbajjā, appamattassa sikkhato”ti—

gāthamāha.

Tattha **sandiṭṭhikanti** paccakkhaṃ. **Akālīkanti** maggānantaraphalupattito na kālantare pattabbaphalaṃ. **Yatthāti** yaṃnimittā. Maggabrahmacariyanimittā hi pabbajjā amoghā anipphalā, yatthāti vā yasmaṃ sāsane **appamattassa** sativippavāsarahitassa tīsu sikkhāsu **sikkhato**.

Evaṇca vatvā “etha bhikkhavo”ti Bhagavā avoca. Tāvadeva te sabbe iddhimayapattacīvaradharā hutvā saṭṭhivassikattherā viya Bhagavantaṃ abhivādetvā parivāresuṃ. So evaṃ pabbajjtvā vipassanāya kammaṃ karonto sattame divase sapaṇiso arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nagare Hamsavatiyā, vīthisāmī ahosahaṃ.

Mama ñātī samānetvā, idaṃ vacanamabravim.

Buddho loka samuppanno, puññakkhetto anuttaro.

Āsi so sabbalokassa, āhutaṇaṃ paṭiggaho.

Khattiyā negamā ceva, mahāsālā ca brāhmaṇā.

Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Pasannacittā sumanā, mūgadhammaṃ akaṃsu te.

1. Khu 3. 370 piṭṭhādīsu.

Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brahmaṇā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Āḷārikā kappakā ca, nhāpakā mālakārakā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Rajakā pesakārā ca, dhammakārā ca nhāpitā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Usukārā bhamakārā, cammakārā ca tacchakā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Kammārā soṇṇakārā ca, tipulohakarā tathā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Bhatakā ceṭakā ceva, dāsakammakarā bahū.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Udahārā kaṭṭhahārā, kassakā tiṇahārakā.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Pupphikā mālikā ceva, paṇṇikā phalahārakā.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Gaṇikā kumbhadāsī ca, pūvikā macchikāpi ca.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Etha sabbe samāgantvā, gaṇaṃ bandhāma ekato.
 Adhikāraṃ karissāma, puñṇakkhette anuttare.
 Te me sutvāna vacanaṃ, gaṇaṃ bandhiṃsu tāvade.
 Upaṭṭhānasālaṃ sukataṃ, bhikkhusaṃghassa kārayum.
 Niṭṭhāpetvāna taṃ sālāṃ, udaggo tuṭṭhamānaso.
 Pareto tehi sabbehi, Sambuddhamupasaṅkamiṃ.
 Upasaṅkamma Sambuddhaṃ, Lokanāthaṃ Narāsabhaṃ.
 Vanditvā Satthuno pāde, idaṃ vacanamabravim.

Ime tīṇi satā vīra, purisā ekato gaṇā.
 Upaṭṭhānasālaṃ sukataṃ, niyyādenti tuvaṃ muni.
 Bhikkhusaṃghassa purato, sampaṭicchatva cakkhumā.
 Tiṇṇaṃ satānaṃ purato, imā gāthā abhāsatha.
 Tisatāpi ca jeṭṭho ca, anuvattiṃsu ekato.
 Sampattiṃ hi karitvāna, sabbe anubhavissatha.
 Pacchime bhava sampatte, sītibhāvamanuttaraṃ.
 Ajaṇaṃ amataṃ santaṃ, nibbānaṃ phassayissatha.
 Evaṃ Buddho viyākāsi, sabbaññū samaṇuttaro.
 Buddhassa vacanaṃ sutvā, somanassaṃ pavedayiṃ.
 Tiṃsakappasahassāni, devaloke ramiṃ ahaṃ.
 Devādhipo pañcasataṃ, devarajjamakārayiṃ.
 Sahassakkhattuṃ rājā ca, cakkavattī ahosahaṃ.
 Devarajjaṃ karontassa, mahādevā avandisuṃ.
 Idha mānusake rajjaṃ, parisā honti bandhavā.
 Pacchime bhava sampatte, Vāseṭṭho nāma brāhmaṇo.
 Asītikoṭi nicayo, tassa putto ahosahaṃ.
 Selo iti mamaṃ nāmaṃ, chaḷaṅge pāramiṃ gato.
 Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ, sasissehi purakkhato.
 Jaṭābhārikabharitaṃ, Keṇiyaṃ nāma tāpasam.
 Paṭiyattāhutiṃ disvā, idaṃ vacanamabraviṃ.
 Āvāho vā vivāho vā, rājā vā te nimantito.
 Āhutiṃ yiṭṭhukāmohaṃ, brāhmaṇe devasammate.
 Na nimantemi rājānaṃ, āhuti me na vijjati.
 Na catthi mayhamāvāho, vivāho me na vijjati.
 Sakyānaṃ nandijanano, seṭṭho loka sadevake.

Sabbalokahitattthāya, sabbasattasukhāvaho.
 So me nimantito ajja, tassetam paṭiyādanam.
 Timbarūsakavaṇṇābho, appameyyo anūpamo.
 Rūpenā'sadiso Buddho, svātanāya nimantito.
 Ukkāmukhapahaṭṭhova, khadiraṅgārasannibho.
 Vijjūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Pabbatagge yathā acci, puṇṇamāyeva candimā.
 Naḷaggivaṇṇasaṅkāso, so me Buddho nimantito.
 Asambhīto bhayātīto, bhavantakaraṇo Muni.
 Sīhūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Kusalo Buddhadhammehi, apasayho parehi so.
 Nāgūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Saddhammācārakusalo, Buddhanāgo asādiso.
 Usabhūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Anantavaṇṇo amitayaso, vicittasabbalakkhaṇo.
 Sakkūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Vasī gaṇī patāpī ca, tejassī ca durāsado.
 Brahmūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Pattadhammo Dasabalo, balātibalapārago.
 Dharaṇūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Sīlavācīsamākiṇṇo, dhammaviññāṇakhobhito.
 Udadhūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Durāsado duppasaho, acalo uggato brahā.
 Nerūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Anantañāṇo asamasamo, atulo aggataṁ gato.
 Gaganūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.

Patiṭṭhā bhayabhītānaṃ, tāṇo saraṇagāmināṃ.
 Assāsako Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Āsayo buddhimantānaṃ, puññakkhettaṃ sukhesinaṃ.
 Ratanākaro Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Assāsako vedakaro, sāmāññaphaladāyako.
 Meghūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Lokacakkhu mahātejo, sabbatamavinodano.
 Sūriyūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Ārammaṇavimuttīsu, sabhāvadassano muni.
 Candūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Buddho samussito loke, lakkhaṇehi alaṅkato.
 Appameyyo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Yassa ñāṇaṃ appameyyaṃ, sīlaṃ yassa anūpamaṃ.
 Vimutti asadisā yassa, so me Buddho nimantito.
 Yassa dhīti asadisā, thāmo yassa acintiyō.
 Yassa parakkamo jeṭṭho, so me Buddho nimantito.
 Rāgo doso ca moho ca, visā sabbe samūhatā.
 Agadūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Klesabyādhībahudukkha-sabbatamavinodano.
 Vejjūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Buddhoti bho yaṃ vadesi, ghoso pe'so sudullabho.
 Buddho Buddhoti sutvāna, pīti me udapajjatha.
 Abbhantaraṃ agaṇhantaṃ, pīti me bahi nicchare.
 Sohaṃ pītimano santo, idaṃ vacanamabraviṃ.
 Kahaṃ nu kho so Bhagavā, Lokajeṭṭho Narāsabho.
 Tattha gantvā namassissaṃ, sāmāññaphaladāyakaṃ.

Paggayha dakkhiṇaṃ bāhuṃ, vedajāto katañjalī.
 Ācikkhi me Dhammarājaṃ, sokasallavinodanaṃ.
 Udentamva mahāmeghaṃ, nīlaṃ añjanasannitaṃ.
 Sāgaraṃ viya dissantaṃ, passase'taṃ mahāvanaṃ.
 Ettha so vasate Buddho, adantadamako Muni.
 Vinayanto ca veneyye, bodhento bodhipakkhiye.
 Pipāsitova udakaṃ, bhojanaṃva jighacchito.
 Gāvī yathā vacchagiddhā, evāhaṃ viciniṃ jinaṃ.
 Ācāra-upacāraññū, dhammānucchavisaṃvaraṃ.
 Sikkhāpemi sake sisse, gacchante Jinasantikaṃ.
 Durāsadā Bhagavanto, sīhāva ekacārino.
 Pade padaṃ nikkhipantā, āgaccheyyātha māṇavā.
 Āsīviso yathā ghorō, migarājāva kesarī.
 Mattova kuñjaro dantī, evaṃ Buddhā durāsadā.
 Ukkāsitañca khipitaṃ, ajjhupekkhiya māṇavā.
 Pade padaṃ nikkhipantā, upetha Buddhasantikaṃ.
 Paṭisallānagarukā, appasaddā durāsadā.
 Durūpasaṅkamā Buddhā, garū honti sadevake.
 Yadāhaṃ pañhaṃ pucchāmi, paṭisammodayāmi vā.
 Appasaddā tadā hotha, munibhūtāva tiṭṭhatha.
 Yaṃ so deseti Sambuddho, khemaṃ nibbānapattiyā.
 Tamevatthaṃ nisāmetha, saddhammasavanaṃ sukhaṃ.
 Upasaṅkamma Sambuddhaṃ, sammodiṃ muninā ahaṃ.
 Taṃ kathaṃ vītisāretvā, lakkhaṇe upadhārayiṃ.
 Lakkhaṇe dve ca kaṅkhāmi, passāmi tiṃsalakkhaṇe.
 Kosohitavattthaguyhaṃ, iddhiyā dassayī Muni.

Jivhaṃ ninnāmayitvāna, kaṇṇasote ca nāsike.

Paṭimasi nalāṭantaṃ, kevalaṃ chādayī Jino.

Tassāhaṃ lakkhaṇe disvā, paripuṇṇe sabyañjane.

Buddhoti niṭṭhaṃ gantvāna, saha sissehi pabbajim.

Satehi tihi sahito, pabbajim anagāriyaṃ.

Aḍḍhamāse asampatte, sabbe pattāma nibbutim.

Ekato kammaṃ katvāna, puññakkhette anuttare.

Ekato saṃsaritvāna, ekato vinivattayum.

Gopānasiyo datvāna, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ.

Tena kammena sukatena, aṭṭha hetū labhāmahaṃ.

Disāsu pūjito homi, bhogā ca amitā mama.

Paṭiṭṭhā homi sabbesaṃ, tāso mama na vijjati.

Byādhayo me na vijjanti, dīghāyumaṃ pālayāmi ca.

Sukhumacchaviko homi, āvāse patthite vase.

Aṭṭha gopānasī datvā, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ.

Paṭisambhidārahattañca, etaṃ me aparatṭhamam.

Sabbavositavosāno, katakicco anāsavo.

Aṭṭha gopānasī nāma, tava putto Mahāmuni.

Pañca thambhāni datvāna, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ.

Tena kammena sukatena, pañca hetū labhāmahaṃ.

Acalo homi mettāya, anūnaṅgo bhavāmahaṃ.

Ādeyyavacano homi, na dhamsemi yathā ahaṃ.

Abhantaṃ hoti me cittaṃ, akhilo homi kassaci.

Tena kammena sukatena, vimalo homi sāsane.

Sagāravo sappatisso, katakicco anāsavo.

Sāvako te Mahāvīra, bhikkhu taṃ vandate Muni.

Katvā sukatapallaṅkaṃ, sālāyaṃ paññapesahaṃ.
 Tena kammena sukatena, pañca hetū labhāmahaṃ.
 Ucce kule pajāyitvā, mahābhogo bhavāmahaṃ.
 Sabbasampattiko homi, maccheraṃ me na vijjati.
 Gamane patthite mayhaṃ, pallaṅko upatiṭṭhati.
 Saha pallaṅkaseṭṭhena, gacchāmi mama patthitaṃ.
 Tena pallaṅkadānena, tamaṃ sabbaṃ vinodayiṃ.
 Sabbābhiññābalappatto, thero vandati taṃ Muni.
 Parakiccattakiccāni, sabbakiccāni sādhayiṃ.
 Tena kammena sukatena, pāvisiṃ abhayaṃ purāṃ.
 Pariniṭṭhitasālamhi, paribhogamadāsahaṃ.
 Tena kammena sukatena, seṭṭhattaṃ ajjhupāgato.
 Ye keci damakā loke, hatthi-asse damenti ye.
 Karitvā kāraṇā nānā, dāruṇena damenti te.
 Na hevaṃ tvaṃ Mahāvīra, damesi naranāriyo.
 Adaṇḍena asatthena, damesi uttame dame.
 Dānassa vaṇṇe kittento, desanākusalo Muni.
 Ekapañhaṃ kathentova, bodhesi tisate Muni.
 Dantā mayaṃ sārathinā, suvimuttā anāsavā.
 Sabbābhiññābalapattā, nibbutā upadhikkhaye.
 Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
 Atikkantā bhayā sabbe, sālādānassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā aññaṃ byākaronto—

838. “Yaṃ taṃ saraṇamāgamha, ito aṭṭhame cakkhuma.
 Sattarattena Bhagavā, dantāṃha tava sāsane”ti

gāthamāha. Tassattho—pañcahi cakkhūhi **cakkhuma** Bhagavā yasmā mayam ito atīte **atthame** divase tam saraṇam **agamimha**. Tasmā sattarattena tava sāsane damakena¹ **dantā amha**, aho **te** saraṇagamanassa ānubhāvoti. Tato param—

839. “Tuvaṃ Buddho tuvaṃ Satthā, tuvaṃ mārābhibhū Muni.
Tuvaṃ anusaye chetvā, tiṇṇo tāresi’maṃ pajam.

840. Upadhī te samatikkantā, āsavā te padālītā.
Sīhova anupādāno, pahīnabhayabheravo”ti—

imāhi dvīhi gāthāhi abhitthavitvā osānagāthāya Satthāram vandanam yācati—

841. “Bhikkhavo tisatā ime, tiṭṭhanti pañjalikatā.
Pāde vīra pasārehi, nāgā vandantu Satthuno”ti.

Tattha **tuvaṃ Buddhoti** tvameva imasmim loke Sabbaññubuddho. Diṭṭhadhammikādi-atthena sattānam anusāsanato tvameva **Satthā**. Sabbesam mārānam abhibhavanato **mārābhibhū**. Munibhāvato **Muni**. **Anusaye chetvāti** kāmarāgādi-ke anusaye ariyamaggasatthena chinditvā. **Tiṇṇoti** sayam saṃsāramahogham tiṇṇo, desanāhatthena imam **pajam** sattakāyam tāresi. **Upadhīti** khandhūpadhi-ādayo sabbe upadhī. **Anupādānoti** sabbaso pahīnakāmupādānādiko. Evaṃ vatvā thero sapariso Satthāram abhivandatīti.

Selattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kāligodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā

Yātaṃ me hatthigīvāyāti-ādikā āyasmato Bhaddiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle mahābhogakule nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Satthu santike dhammam suṇanto Satthārā ekaṃ bhikkhum

uccākulikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā sattāhaṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā byākāsi, sopi taṃ byākaraṇaṃ sutvā uccākulikasaṃvattanikaṃ kammaṃ pucchitvā dhammassavanassa kārāpanaṃ, dhammamaṇḍape āsanadānaṃ, bījanādānaṃ¹, dhammakathikānaṃ pūjāsakkārakaraṇaṃ, uposathāgāre paṭissayadānanti evamādiṃ yāvajīvaṃ bahupuññaṃ katvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato aparabhāge amhākaṃ Bhagavato uppattiyā puretaraṃ Bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatto sambahule Paccekabuddhe piṇḍāya caritvā ekasmiṃyeva ṭhāne samāgantvā bhattavissaggaṃ karonte disvā tattha pāsāṇaphalakāni attharitvā pādodakādiṃ upaṭṭhapento yāvajīvaṃ upaṭṭhahi.

So ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmim Buddhuppāde Kapilavatthunagare Sākiyarājakule nibbatti, **Bhaddiyotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Anuruddhādīhi pañcahi khattiyehi saddhim Satthari Anupiyambavane viharante Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Taṃ Satthā aparabhāge Jetavane ariyagaṇamajjhe nisinno uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So phalasukhena nibbānasukhena ca vītināmento araṇṇagatopi rukkhamaṇḍalatopi suññāgāragatopi “aho sukhaṃ, aho sukhaṃ”ti abhikkhaṇaṃ udānaṃ udānesi. Taṃ sutvā bhikkhū Satthu ārocesuṃ “āyasmā Bhaddiyo Kālīgodhāya putto abhikkhaṇaṃ’aho sukhaṃ, aho sukhaṃ’ti vadati, anabhirato maññe brahmacariyaṃ caratī”ti. Satthā taṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ Bhaddiya abhikkhaṇaṃ’aho sukhaṃ, aho sukhaṃ’ti vadasī”ti pucchi. So “saccaṃ Bhagavā”ti paṭijānitvā “pubbe me bhante rajjaṃ kārentassa susaṃvihitārakkho aho siṃ, tathāpi bhīto ubbiggo ussaṅkito vihāsiṃ. Idāni pana pabbajito abhīto anubbiggo anussaṅkito viharāmi”ti vatvā—

842. “Yātaṃ me hatthigīvāya, sukhumaṃ vatthā padhāritā.

Sālīnaṃ odano bhutto, sucimaṃsūpasecano.

1. Bījanadānaṃ (Sī)

843. So'jja bhaddo sātātiko, uñchāpattāgate rato.
Jhāyati anupādāno, putto godhāya Bhaddiyo.
844. Paṁsukūlī sātātiko, uñchāpattāgate rato.
Jhāyati anupādāno, putto godhāya Bhaddiyo.
845. Piṇḍapātī sātātiko -pa-.
846. Tecīvarī sātātiko -pa-.
847. Sapadānacārī sātātiko -pa-.
848. Ekāsanī sātātiko -pa-.
849. Pattapiṇḍī sātātiko -pa-.
850. Khalupacchābhaddhī sātātiko -pa-.
851. Āraññiko sātātiko -pa-.
852. Rukkhamūliko sātātiko -pa-.
853. Abbhokāsī sātātiko -pa-.
854. Sosāniko sātātiko -pa-.
855. Yathāsanthatiko sātātiko -pa-.
856. Nesajjiko sātātiko -pa-.
857. Appiccho sātātiko -pa-.
858. Santuṭṭho sātātiko -pa-.
859. Pavivitto sātātiko -pa-.
860. Asamsaṭṭho sātātiko -pa-.

861. Āraddhavīriyo sātātiko -pa-.

862. Hitvā satapalam kamsam, sovaṇṇam satarājikam.
Aggahim mattikāpattam, idam dutiyābhisecanam.

863. Ucce maṇḍalipākāre, dalhamattālakoṭṭhake.
Rakkhito khaggahatthehi, uttasam viharim pure.

864. So'jja bhaddo anutrāsī, pahīnabhayabheravo.
Jhāyati vanamogayha, putto Godhāya Bhaddiyo.

865. Sīlakkhandhe patiṭṭhāya, satim paññañca bhāvayam.
Pāpuṇim anupubbena, sabbasaṃyojanakkhayan"ti—

imāhi gāthāhi Satthu purato sīhanādam nadi.

Tattha **yātam me hatthigīvāyāti** bhante pubbe mayā gacchantenāpi hatthigīvāya hatthikkhandhe nisīditvā yātam caritam. Vatthāni pariharantenāpi **sukhumā** sukhasamphassā Kāsikavattavisesā dhāritā. Odanam bhuñjantenāpi tivassikānam purāṇagandhasālīnam odano tittirakapiṇjarādīnā sucinā mamsena upasittatāya **sucimamsūpasecano** bhutto, tathāpi tam sukham na mayham cittaparitosakaram ahosi, yathā etarahi vivekasukhanti dassento āha “**so'jja bhaddo**”ti-ādi. Ettha ca hatthiggahaṇeneva assarathayānāni, vatthaggaṇeṇa sabbarājālaṅkāra, odanaggahaṇeṇa sabbabhojanavikati gahitāti veditabham. **So'jjāti** so ajja etarahi pabbajjāyam ṭhito. **Bhaddoti** sīlādiguṇehi samannāgatattā bhaddo. **Sātātiko**ti samaṇadhamme diṭṭhadhammasukhavihāre sātaccayutto. **Uñchāpattāgate ratoti** uñchācariyāya patte āgate pattapariyāpanne abhirato, teneva santuṭṭhoti adhippāyo. **Jhāyatīti** phalasamāpattijhānena jhāyati. **Putto Godhāyāti** Kālīgodhāya nāma khattiyāya putto. **Bhaddiyo**ti evaṃnāmo attānameva thero aññaṃ viya katvā vadati.

Gahapaticīvaram paṭikkhipitvā paṃsukūlikaṅgasamādānena **paṃsukūliko**. Saṃghabhattam paṭikkhipitvā piṇḍapātikaṅgasamādānena **piṇḍapātiko**.

Atirekacīvaram paṭikkhipitvā tecīvarikaṅgasamādānena **tecīvariko**.
 Loluppacāram paṭikkhipitvā sapadānacārikaṅgasamādānena **sapadānacārī**.
 Nānāsanabhojanam paṭikkhipitvā ekāsanikaṅgasamādānena **ekāsaniko**.
 Dutiyakabhājanam paṭikkhipitvā pattapiṇḍikaṅgasamādānena **pattapiṇḍiko**.
 Atirittabhojanam paṭikkhipitvā khalupacchābhattikaṅgasamādānena
khalupacchābhattiko. Gāmantasenāsanam paṭikkhipitvā
 āraññaikaṅgasamādānena **āraññaiko**. Channavāsam paṭikkhipitvā
 rukkhāmūlikaṅgasamādānena **rukkhamūliko**. Channarukkhāmūlāni
 paṭikkhipitvā abbhokāsikaṅgasamādānena **abbhokāsiko**. Nasusānam
 paṭikkhipitvā sosānikaṅgasamādānena **sosāniko**. Senāsanalolupam
 paṭikkhipitvā yathāsanthatikaṅgasamādānena **yathāsanthatiko**. Sayanam
 paṭikkhipitvā nesajjikaṅgasamādānena **nesajjiko**. Ayamettha saṅkhepo,
 vitthārato pana dhutaṅgakathā **Visuddhimagge**¹ vuttanayeneva gahetabbā.

Ucceti uccādiṭṭhāne, uparipāsādatāya vā uccē. **Maṇḍalipākāreti**
 maṇḍalākārena pākāraparikkhitte. **Daḷhamattālakotṭhake**ti thirehi aṭṭālehi
 dvārakotṭhakehi ca samannāgate, nagareti attho.

Satiṃ paññañcāti ettha satisīsenā samādhim vadati,
 phalasamāpattinirodhasamāpattiyo sandhāya “satiṃ paññañca bhāvayan”ti
 vutto. Sesam tattha tattha vuttanayattā uttānameva.

Evam thero Satthu sammukhā sīhanādam nadi. Tam sutvā bhikkhū
 abhippasannā ahesum.

Kāligodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Aṅgulimālattheragāthāvaṇṇanā

Gaccham vadesīti-ādikā āyasmato Aṅgulimālattherassa gāthā. Kā
 uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē
 vivatṭūpanissayam kusalam upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvattiyaṃ
 Kosalarañño purohitassa Bhaggavassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā
 nibbatti, tassa

1. Visuddhi 1. 57 piṭṭhādīsu.

jāta-divase sakalanagare āvudhāni pajjalimsu, rañño ca maṅgalāvudhaṃ sayanapīṭhe ṭhapitaṃ pajjali, taṃ disvā rājā bhīto saṃviggo niddaṃ na labhi. Purohito tāyaṃ velāyaṃ nakkhattayogaṃ ullokento “coranakkhattena jāto”ti sanniṭṭhānamakāsi. So vibhātāya rattiyā rañño santikaṃ gato sukhasēyyaṃ pucchi. Rājā “kuto ācariya sukhasēyyaṃ, rattiyaṃ mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali, tassa ko nu kho vipāko bhavissatī”ti. Mā bhāyi mahārāja, mayhaṃ ghare dārako jāto, tassa ānubhāvena sakalanagarepi āvudhāni pajjalimsūti. Kiṃ bhavissati ācariyāti. Dārako coro bhavissatīti. Kiṃ ekacārī coro, udāhu gaṇajeṭṭhakoti. Ekacārīko deva. Kiṃ naṃ māremāti. “Ekacārīko ce, paṭijaggatha tāva naṃ”ti āha. Tassa nāmaṃ karontā yasmā jāyamāno rañño cittaṃ vihesento jāto, tasmā **Himsakoti** katvā pacchā diṭṭhaṃ adiṭṭhanti viya **Ahimsakoti** vohariṃsu.

So vayappatto pubbakammabalena sattannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti, tassidaṃ pubbakammaṃ—Buddhasuññe loke kassako hutvā nibbato ekaṃ Paccekabuddhaṃ vassodakena tintaṃ allacīvaraṃ sītapīṭitaṃ attano khettabhūmiṃ upagataṃ disvā “puññakkhettaṃ me upaṭṭhitaṃ”ti somanassajāto aggīṃ katvā adāsi. So tassa kammaṃ balena nibbattanibbattaṭṭhāne thāmajavabalaṃ sampanno ca hutvā imasmiṃ pacchimattabhāve sattannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. So Takkaṣilaṃ gantvā disāpāmo kkhassa ācariyassa santike dhammantevāsī hutvā sippaṃ uggaṇhanto ācariyabrāhmaṇaṃ tassa bhariyañca sakkaccaṃ paṭijaggati. Tenassa sā brāhmaṇī gehe labbhamānena bhattādinā saṅghaṃ karoti. Taṃ asahamānā aññe māṇavā ācariyena saddhiṃ bhedaṃ akaṃsu. Brāhmaṇo tesaṃ vacanaṃ dve tayo vāre asaddahanto hutvā pacchā saddahitvā “mahābalo māṇavo, na sakkā kenaci mārāpetuṃ, upāyena naṃ māressāmi”ti cintetvā niṭṭhitasippaṃ attano nagaraṃ gantuṃ āpucchantaṃ māṇavaṃ āha “tāta Ahimsaka niṭṭhitasippena nāma antevāsina ācariyassa garudakkhiṇā dātabbā, taṃ mayhaṃ dehi”ti. Sādhu ācariya kiṃ dassāmīti. Manussānaṃ sahasadakkhiṇahatthaṅguliyo ānehīti. Brāhmaṇassa kira ayamassa adhippāyo—bahūsu māriyamānesu ekantato eko naṃ

māreyyāti. Taṃ sutvā Ahimsako attano ciraparicitaṃ nikkaruṇataṃ purakkhatvā sannaddhapañcāvudho Kosalarañño vijite jālinaṃ vanāṃ pavisitvā mahāmaggasamīpe pabbatantare vasanto pabbatasikhare ṭhatvā maggena¹ gacchante manusse oloketvā vegena gantvā aṅguliyo gahetvā rukkhagge olambesi. Tā gijjhāpi kākāpi khādīṃsu, bhūmiyaṃ nikkhitta pūtibhāvaṃ agamaṃsu. Evaṃ gaṇanāya aparipūramānāya laddhā laddhā aṅguliyo suttena ganthitvā mālaṃ katvā yaññopacitaṃ viya aṃse olambesi, tato paṭṭhāya **Aṅgulimālo** tvevassa samaññā ahosi.

Evaṃ tasmīṃ manusse mārente maggo avaḷaṅjo ahosi. So magge manusse alabhanto gāmūpacāraṃ gantvā niliyitvā āgatāgate manusse māretvā aṅguliyo gahetvā gacchati. Taṃ ñatvā manussā gāmato apakkamiṃsu, gāmā suññā ahesuṃ, tathā nigamā janapadā ca. Evaṃ tena so padeso ubbāsito ahosi. Aṅgulimālassa ca ekāya unā sahassa-aṅguliyo saṅgahā ahesuṃ. Atha manussā taṃ corupaddavaṃ Kosalarañño ārocesuṃ. Rājā pātova nagare bheriṃ carāpesi “sīghaṃ Aṅgulimālacoraṃ gaṇhāma, balakāyo āgacchatū”ti. Taṃ sutvā Aṅgulimālassa mātā Mantāṇī nāma brāhmaṇī tassa pitaraṃ āha “putto kira te coro hutvā idaṇcidaṇca karoti, taṃ ‘īdisaṃ mā karī’ti saññāpetvā ānehi, aññathā naṃ rājā ghāteyyā”ti. Brāhmaṇo “na mayhaṃ tādisehi puttēhi attho, rājā yaṃ vā taṃ vā karotū”ti āha. Atha brāhmaṇī puttasiṇhena² pātheyyaṃ gahetvā “mama puttaṃ saññāpetvā ānessāmi”ti maggaṃ paṭipajji. Bhagavā “ayaṃ ‘Aṅgulimālaṃ ānessāmi’ti gacchati, sace sā gamissati, Aṅgulimālo ‘aṅgulisahassaṃ pūressāmi’ti mātarampi māressati, so ca pacchimabhaviko, sacāhaṃ na gamissaṃ, mahājāni abhavissā”ti ñatvā pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto sayameva pattacīvaraṃ gahetvā Aṅgulimālaṃ uddissa tiṃsajojanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjamāno antarāmagge gopālakādīhi vāriyamānopi jālinaṃ vanāṃ upagacchi. Tasmīṃ ca khaṇe tassa mātā tena diṭṭhā, so mātaraṃ dūratova disvā “mātarampi māretvā ajja unāṅgulim pūressāmi”ti asīṃ ukkhipitvā upadhāvi,

1. Magge (Sī)

2. Puttasinehassa balavabhāvena (Sī)

tesaṃ ubhinnaṃ antare Bhagavā attānaṃ dassesi, Aṅgulimālo Bhagavantam disvā “kiṃ me mātaraṃ vadhivā aṅguliyaṃ gahitena, jīvatu me mātā, yannūnāhaṃ imaṃ samaṇaṃ jīvitaṃ voropetvā aṅgulim gahēyyan”ti ukkhittāsiko Bhagavantam piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Atha kho Bhagavā tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkhāsī¹, yathā pakati-iriyāpathena gacchantampi attānaṃ Aṅgulimālo sabbathāmena dhāvanti na akkoti sampāpūṇitum. So parihīnājavo ghurughurupassāsī kacchehi sedaṃ muñcanto padaṃ² uddharitumpi asakkonto khāṇu viya ṭhito Bhagavantam “tiṭṭha tiṭṭha samaṇā”ti āha. Bhagavā gacchantova “ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla, tvaṇca tiṭṭhā”ti āha. So “ime kho samaṇā Sakyaputtiyaṃ saccavādinō, ayaṃ samaṇo gacchantoyeva ‘ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla, tvaṇca tiṭṭhā’ti āha, ahañcamhi ṭhito, ko nu kho imassa adhippāyo, pucchitvā naṃ jānissāmi”ti Bhagavantam gāthāya ajjhabhāsī—

866. “Gacchaṃ vadesi samaṇa ṭhitomhi,
Mamañca brūsi ṭhita’maṭṭhitoti.
Pucchāmi taṃ samaṇa etamatthaṃ,
Kathaṃ ṭhito tvaṃ, ahamaṭṭhitomhī”ti.

Tattha **samaṇā**ti Bhagavantam ālapati. **Mamanti** maṃ. **Kathanti** kenākārena. Ayañhettha attho—samaṇa tvaṃ gacchantova samāno “ṭhitomhī”ti vadesi. Mamañca ṭhitaṃyeva “aṭṭhito”ti brūsi vadesi, kāraṇenettha bhavitabbaṃ, tasmā taṃ samaṇaṃ ahaṃ etamatthaṃ pucchāmi. Kathaṃ kenākārena tvaṃ ṭhito ahosi, ahañca aṭṭhitomhīti. Evaṃ vutte Bhagavā—

867. “Ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla sabbadā,
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ.
Tvaṃ ca pāṇesu asaṇṇatosi,
Tasmā ṭhitohaṃ, tuvamaṭṭhitosī”ti—

gāthāya taṃ ajjhabhāsī.

1. Abhisaṅkhari (Sī)

2. Pādaṃ (Sī)

Tattha **ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla sabbadā, sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti** Aṅgulimāla ahaṃ sabbadā sabbakāle ādimajjhapariyosānesu tasathāvarabhedesu sabbesu sattesu daṇḍaṃ nidhāya nihitadaṇḍo nihitasattho lajjī dayāpanno, tato aññathā avattanato evarūpeneva ṭhito. **Tuvaṃ ca pāṇesu asaṇṇatosī**ti tvaṃ pana sattesu saṇṇamarahito asi, luddo lohitapāṇi hatapahate niviṭṭho adayāpanno, tasmā asaṇṇato virativasena aṭṭhito, tato eva tāsu tāsu gatīsu paribbhamanatopi tuvaṃ idāni iriyāpathena ṭhitopi aṭṭhito asi, ahaṃ pana vuttappakārena ṭhitoti. Tato aṅgulimālo yathābhuccaguṇappabhāvitassa jalatale telassa viya sakalaṃ lokaṃ abhibyāpetvā ṭhitassa Bhagavato kittisaddassa sutapubbattā hetusampattiyā ñāṇassa ca paripākagatatā “ayaṃ so Bhagavā”ti saṇjātapītisomanasso “mahā ayaṃ sīhanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, nayidaṃ aññassa bhavissati, samaṇassa maññe Gotamassa etaṃ gajjitaṃ, diṭṭho vatamhi mahesinā Sammāsambuddhena, mayhaṃ saṅgahakaraṇatthaṃ Bhagavā idhāgato”ti cintetvā—

868. “Cirassaṃ vata me mahito mahesī,
 Mahāvanaṃ samaṇo paccapādi.
 Sohaṃ cajissāmi sahassapāpaṃ,
 Sutvāna gāthaṃ tava dhammayuttan”ti—

imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **cirassaṃ vatāti** cirakālena vata. **Meti** mayhaṃ anuggahatthāya. **Mahitoti** sadevakena lokena mahatīyā pūjāya pūjito. Mahante sīlakkhandhādiguṇe esi gavesīti mahesī. **Mahāvanaṃ samaṇo paccapādīti** imaṃ mahāraññaṃ samitasabbapāpo Bhagavā paṭipajji. **Sohaṃ cajissāmi sahassapāpaṃ, sutvāna gāthaṃ tava dhammayuttanti** sohaṃ dhammayuttan dhammūpasamhitaṃ tava gāthaṃ suṇim. Sohaṃ taṃ sutvāna “cirassampi cirakālenapi saṅgataṃ paricitaṃ pāpasahassaṃ pajahissan”ti cintetvā idāni naṃ aññadatthu paricajissāmīti attho. Evaṃ pana vatvā yathā paṭipajji, yathā ca Bhagavatā anuggahito, taṃ dassetuṃ—

869. “Icceva coro asi’ māvudhañca,
Sobbhe papāte narake anvakāsi.
Avandi coro Sugatassa pāde,
Tattheva pabbajja’ mayāci Buddham.

870. Buddho ca kho kāruṇiko mahesi,
Yo Satthā lokassa sadevakassa.
Ta’ mehi bhikkhūti tadā avoca,
Eseva tassa ahu bhikkhubhāvo”ti—

saṅgītikārā imā dve gāthā ṭhapesum.

Tattha **iccevēti** iti eva evaṃ vatvā anantaramēva. **Coroti** Aṅgulimālo. **Asinti** khaggaṃ. **Āvudhanti** sesāvudham. **Sobbheti** samantato chinnaṭaṭe. **Papāteti** ekato chinnaṭaṭe. **Naraket**i bhūmiyā phalitavivare. Idha pana tīhipi padehi yattha patitaṃ aññena gahetuṃ na sakkā, tādisaṃ pabbatantaramēva vadati. **Anvakāsi**ti anu akāsi, pañcavidhampi attano āvudham anu khipi¹ chaḍḍesi, tāni chaḍḍetvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā “pabbājetha maṃ bhante”ti āha. Tena vuttaṃ “**avandi coro Sugatassa pāde, tattheva pabbajja’ mayāci Buddhan**”ti. Evaṃ tena pabbajjāya yācitāya Satthā tassa purimakammaṃ olokeno ehibhikkhubhāvāya hetusampattiṃ disvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā “ehi bhikkhu, svākhāto dhammo, cara brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. Sā eva ca tassa pabbajjā upasampadā ca ahosi. Tenāha “**ta’ mehi bhikkhūti tadā avoca, eseva tassa ahu bhikkhubhāvo**”ti.

Evaṃ thero Satthu santike ehibhikkhubhāvena pabbajjaṃ upasampadañca labhitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento pītisomanassajāto udānavasena—

871. “Yo ca pubbe pamajjitvā, pacchā so nappamajjati.
So’maṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.

1. Anu anu khipi (Ka)

872. Yassa pāpaṃ kataṃ kammaṃ, kusalena pidhīyati.
So'maṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.

873. Yo have daharo bhikkhu, yuñjati Buddhasāsane.
So'maṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā''ti—

gāthattayaṃ abhāsi.

Tassattho—yo puggalo gahaṭṭho vā pabbajito vā
kalyāṇamittasaṃsaggato pubbe pāpamittasaṃsaggena vā attano vā
paṭisaṅkhānābhāvena **pamajjitvā** sammāpaṭipattiyaṃ pamādaṃ āpajjitvā
pacchā kalyāṇamittasaṃsaggena yoniso ummujjanto nappamajjati, sammā
paṭipajjati, samathavipassanaṃ anuyuñjanto tisso vijjā cha abhiññā pāpuṇāti,
so abbhādīhi mutto cando viya okāsalokaṃ attanā adhigatāhi vijjābhiññāhi
imaṃ khandhādilokaṃ¹ obhāsetīti.

Yassa puggalassa **kataṃ** upacitaṃ pāpakammaṃ kammakkhayakarena
lokuttarakusalena avipākārahābhāvassa āharitattā vipākuppādane
dvārapidhānena **pidhīyati** thakīyati. Sesāṃ vuttanayameva.

Daharoti taruṇo, tenassa yogakkhamasarīrataṃ dasseti. So hi uppannaṃ
vātātapaparissayaṃ abhibhavitvā yogaṃ kātuṃ sakkoti. **Yuñjati**
Buddhasāsane sikkhattaye yuttappayutto hoti, sakkaccaṃ sampādetīti attho.

Evam pītisomanassajāto vimuttisukhena viharanto² yadā nagaraṃ
piṇḍāya pavisati, tadā aññenapi khitto leḍḍu therassa kāye nipatati, aññenapi
khitto daṇḍo tasseva kāye nipatati. So bhinnena pattenā vihāraṃ pavisitvā
Satthu santikaṃ gacchati. Satthā taṃ ovadati “adhivāsehi tvaṃ brāhmaṇa,
adhivāsehi tvaṃ brāhmaṇa, yassa kho tvaṃ brāhmaṇa kammaṃ vipākena
bahūni vassasahassāni niraye pacceyyāsi, tassa tvaṃ brāhmaṇa kammaṃ
vipākaṃ diṭṭheva dhamme paṭisaṃvedesi”ti. Atha thero anodhiso
sabbasattesu mettacittaṃ upaṭṭhapetvā—

1. Imaṃ khandhādilokaṃ vā (Sī)

2. Vimuttisukhavihārena (Sī)

874. “Disāpi me dhammakathaṃ suṇantu,
Disāpi me yuñjantu Buddhasāsane.
Disāpi me te manuje bhajantu,
Ye dhammamevā’dapayanti santo.
875. Disā hi me khantivādānaṃ, avirodhappasaṃsinaṃ.
Suṇantu dhammaṃ kālena, tañca anuvidhīyantu.
876. Na hi jātu so mamaṃ himse, aññaṃ vā pana kañci naṃ.
Pappuyya paramaṃ santiṃ, rakkheyya tasathāvare.
877. Udaṃ hi nayanti nettikā, usukārā damayanti¹ tejanaṃ.
Dāruṃ damayanti¹ tacchakā, attānaṃ damayanti paṇḍitā.
878. Daṇḍeneke damayanti, aṅkusebhi kasāhi ca.
Adaṇḍena asatthena, ahaṃ dantomhi tādina.
879. Ahimsakoti me nāmaṃ, Himśakassa pure sato.
Ajjāhaṃ saccaṇāmomhi, na naṃ himsāmi kañci naṃ.
880. Coro ahaṃ pure āsiṃ, Aṅgulimāloti vissuto.
Vuyhamāno mahoghena, Buddhaṃ saraṇamāgamaṃ.
881. Lohitapāṇi pure āsiṃ, Aṅgulimāloti vissuto.
Saraṇagamaṇaṃ passa, bhavanetti samūhatā.
882. Tādisaṃ kammaṃ katvāna, bahuṃ duggatigāminaṃ.
Phuṭṭho kammavipākena, anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ.
883. Pamāda’manuyuñjanti, bālā dummedhino janā.
Appamādañca medhāvī, dhaṇaṃ seṭṭhaṃva rakkhati.
884. Mā pamādamanuyuñjetha, mā kāmaratisanthavaṃ.
Appamatto hi jhāyanto, pappoti paramaṃ sukhaṃ.

1. Namayanti (Pāliyaṃ)

885. Svāgataṃ nāpagataṃ, netāṃ dummantitaṃ mama.
Savibhattesu dhammesu, yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgamaṃ.

886. Svāgataṃ nāpagataṃ, netāṃ dummantitaṃ mama.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

887. Araññe rukkhamūle vā, pabbatesu guhāsu vā.
Tattha tattheva aṭṭhāsim, ubbiggamanaso tadā.

888. Sukhaṃ sayāmi ṭhāyāmi, sukhaṃ kappemi jīvitaṃ.
Ahatthapāso mārassa, aho Satthānukampito.

889. Brahmajacco pure āsim, udicco ubhato ahu.
So'jja putto Sugatassa, Dhammarājassa Satthuno.

890. Vītataṇho anādāno, guttadvāro susaṃvuto.
Aghamūlaṃ vadhivāna, patto me āsavakkhayo.

891. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **disāpīti** mayhaṃ disāpi amittā paccatthikāpi ye maṃ evaṃ upavadanti “yathā mayāṃ Aṅgulimālassa vasena ñātiviyogadukkhaparetā dukkhaṃ pāpuṇāma, evaṃ Aṅgulimālopi dukkhaṃ pāpuṇātū”ti. **Me dhammakathaṃ suṇantūti** mayā Satthu santike sutāṃ catusaccadhammapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ suṇantu. **Yuñjantūti** sutvā ca tadatthāya paṭipajjantu. **Te manuje bhajantūti** tādise sappurise kalyāṇamitte bhajantu sevantu. **Ye dhammamevā’dapayanti santoti** ye sappurisaṃ kusaladhammameva, uttarimanussadhammameva, nibbattitalokuttaradhammameva ca ādapenti samādapenti¹ gaṇhāpenti.

Khantivādānanti adhvāsānakhantimeva vadantānaṃ, tato eva **avirodhappasaṃsinanti** kenaci avirodhabhūtāya mettāya eva pasaṃsanāsīlānaṃ. **Suṇantu**

1. Ādapenti samādapenti (Sī)

dhammaṃ kālenāti yuttappayuttakāle tesaṃ santike dhammaṃ suṇantu.
Taṇca anuvīdhiyantūti taṇca yathāsutaṃ dhammaṃ sammadeva uggahitvā
 anukarontu, dhammānudhammaṃ paṭipajjantūti attho.

Na hi jātu so mamaṃ himseti so mayhaṃ diso paccatthiko jātu
 ekaṃseneva maṃ na himse na bādheyya. **Aññaṃ vā pana kañci nanti** na
 kevalaṃ maṃyeva, aññaṃ vāpi kañci sattaṃ na himseyya, **pappuyya**
paramaṃ santinti paramaṃ uttamaṃ santiṃ nibbānaṃ pāpuṇeyya,
 pāpuṇitvā ca **rakkheyya tasathāvareti** sabbe ca satte paramāya rakkhāya
 rakkheyya, sissaṃ puttā¹ viya paripāleyyāti attho.

Evam thero imāhi gāthāhi pare pāpato parimocento parittakiriyaṃ nāma
 katvā attano paṭipattiṃ pakāsento “**udakaṃ hī**”ti gāthamāha. Tattha
 pathaviyā thalaṭṭhānaṃ khaṇitvā ninnaṭṭhānaṃ pūretvā mātikaṃ vā katvā
 rukkhadoṇiṃ vā ṭhapetvā attanā icchiticchitaṭṭhānaṃ udakaṃ nentīti **nettikā**,
 udakahārino. **Tejananti** kaṇḍaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—nettikā attano ruciyā
 udakaṃ nayanti, usukārāpi tāpetvā vaṅkābhāvaṃ harantā tejanaṃ usum
damayanti ujukaṃ karonti, tacchakāpi nemi-ādīnaṃ atthāya tacchantā
 dāruṃ **damayanti** attano ruciyā ujum vā vaṅkaṃ vā karonti. Evam ettakaṃ
 ārammaṇaṃ katvā **paṇḍitā** sappañña ariyamaggaṃ uppādentā attānaṃ
 damenti, arahattappattā pana ekantadantā nāma hontīti.

Idāni purisadammasārathinā Satthārā attano damitākāraṃ kataññutaṇca
 pakāsento “**daṇḍeneke**”ti-ādikā pañca gāthā abhāsi. Tattha **daṇḍeneke**
damayantīti rājarājamahāmattādayo daṇḍena, hatthi-assādinā balakāyena ca
 paccatthikādiḥ damenti, gopālādayo ca gāvādiḥ daṇḍena yaṭṭhiyā damenti.
 Hatthācariyā hatthiṃ aṅkusehi, assācariyā asse kasāhi ca damenti. **Adaṇḍena**
asatthena, ahaṃ dantomhi tādināti ahaṃ pana iṭṭhādīsu² tādibhāvappattena
 Sammāsambuddhena vinā eva daṇḍena, vinā satthena,
 nihitadaṇḍanihitasatthabhāvena danto damito nibbisevano gato amhi.

1. Piyāṃ puttāṃ (Ka)

2. Iṭṭhāniṭṭhādīsu ārammaṇesu (Sī)

Ahiṃsakoti me nāmaṃ, Hiṃsakassa pure satoti Satthārā samāgamato pubbe Hiṃsakassa me samānassa Ahiṃsakoti nāmamattaṃ ahosi. **Ajjāhanti** idāni panāhaṃ, “Ahiṃsako”ti **saccanāmo** avitathanāmo amhi, tasmā **na naṃ hiṃsāmi** kañcipi sattaṃ na hiṃsāmi na bādhemi, **nanti** nipātamattaṃ.

Vissutoti “pāṇātipātī luddo lohitapāṇī”ti-ādinā paññāto. **Mahoghenāti** kāmoghādinā mahatā oghena, tassa oghassa vicchedakaraṃ **Buddhaṃ saraṇaṃ** Buddhasaṅkhātāṃ saraṇaṃ **agamaṃ** upagacchiṃ¹.

Lohitapāṇīti pāṇamatipātanena paresaṃ lohitena ruhirena makkhitapāṇi. **Saraṇagamanam passāti** mahapphalaṃ mama saraṇagamanam passāti attānamevālapati.

Tādisaṃ kammanti anekasatapurisavadhaṃ dāruṇaṃ tathārūpaṃ pāpakammaṃ. **Phuṭṭho kammavipākenāti** pubbe katassa pāpakammasa vipākena phuṭṭho, sabbaso pahīnakammo vipākamattaṃ paccanubhonto. Atha vā **phuṭṭho kammavipākenāti** upanissayabhūtaṃ kusalakammasa phalabhūtena lokuttaramaggena, lokuttarakammasseva vā phalena vimuttisukhena phuṭṭho. Sabbaso kilesānaṃ² khīṇattā **anaṇo** bhuñjāmi bhojanaṃ, bhojanāpadesena cattāropi paccaye vadati.

Idāni pubbe attano pamādavihāraṃ garahāmukhena pacchā appamādapatiṭṭhiṃ pasaṃsanto tattha ca paresaṃ ussāhaṃ janento “**pamādamanuyuñjanti**”ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **bālāti** bālyena samannāgatā idhalokaparalokatthaṃ ajānantā. **Dummedhinoti** nippaṇṇā, te pamāde ādinavaṃ apassantā pamādaṃ **anuyuñjanti** pavattenti, pamādeneva³ kālaṃ vītināmenti. **Medhāvī**ti dhammojapaṇṇāya samannāgato pana paṇḍito kulavaṃsāgataṃ **setṭhaṃ** uttamaṃ sattaratanadhanaṃ viya appamādaṃ rakkhati. Yathā hi “uttamaṃ dhanam nissāya bhogasampattiṃ pāpuṇissāma, puttadāraṃ posessāma, sugatimaggaṃ⁴ sodhessāma”ti dhane ānisaṃsaṃ passantā dhanam rakkhanti, evaṃ paṇḍitopi “appamādaṃ nissāya paṭhamajjhānādīni

1. Upagañchim (Sī)

3. Pamādena (Sī)

2. Sabbakilesānaṃ (Sī)

4. Sugatigamanamaggaṃ (Sī)

paṭilabhissāmi, maggaphalāni pāpuṇissāmi, tisso vijjā cha abhiññā sampādessāmi”ti appamāde ānisaṃsaṃ passanto dhanam seṭṭhamva appamādam rakkhatīti attho.

Mā pamādanti pamādam mā anuyuñjetha pamādena kālam mā vītināmayittha. **Kāmaratisanthavanti** vatthukāmesu, kilesakāmesu ca ratisaṅkhātāṃ taṇhāsanthavampi mā **anuyuñjetha** mā vindittha mā paṭilabhittha. **Appamatto hīti** upaṭṭhitasatitāya appamatto puggalo **jhāyanto** jhāyanappasuto **paramam** uttamam nibbānasukham pāpuṇāti.

Svāgataṃ nāpagatanti yaṃ tadā mama Satthu santike āgataṃ āgamanam, Satthu vā tasmim mahāvane āgamanam, taṃ svāgataṃ svāgamanam, nāpagataṃ atthato apetaṃ vigataṃ na hoti. **Netam dummantitaṃ mamāti** yaṃ tadā mayā “Satthu santike pabbajissāmī”ti mantitaṃ, idampi mama na dummantitaṃ, sumantitameva. Kasmā? **Savibhassetu dhammesūti** sāvajjānavajjādivasena pakārato vibhassetu dhammesu yaṃ **seṭṭham** uttamam¹ pavaram nibbānam. **Tadupāgamanam** tadeva upagacchinti attho.

“Tadā puthujjanakāle payogāsaya vipannatāya araṇṇādīsu dukkham viḥasiṃ, idāni payogāsayasampannatāya tattha sukham viharāmī”ti sukhaviḥārabhāvañceva “pubbe jātimattena brāhmaṇo, idāni Satthu orasaputtatāya brāhmaṇo”ti paramatthabrāhmaṇabhāvañca dassento “araṇṇe”ti-ādimāha. Tattha **sukham sayāmī**ti sayantopi sukham sukhena nidukkhena cittutrāsādīnaṃ abhāvena cetodukkarahito² sayāmi. **Thāyāmī**ti thāmi³. **Ahatthapāso mārassāti** kilesamārādīnaṃ agocarō. **Aho Satthānukampitoti** Satthārānukampito aho.

Brahmajaccoti brāhmaṇajātiko. **Udicco ubhatoti** mātito ca pitito ca ubhato udito saṃsuddhagahaṇiko. Sesaṃ tattha tattha vuttanayameva.

Angulimālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Seṭṭham pasaṭṭham uttamam (Sī) 2. Dukkharahito hutvā (Sī) 3. Tiṭṭhāmi. (Ka)

9. Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā

Pahāya mātāpitaroti-ādikā āyasmato Anuruddhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle vibhavasampanno kuṭumbiko hutvā nibbatti, so ekadivasam vihāram gantvā Satthu santike dhammam suṇanto Satthāram ekaṃ bhikkhum dibbacakkhukānam aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaram patthetvā satasahassabhikkhuparivārassa Bhagavato sattāham mahādānam pavattetvā sattame divase Bhagavato, bhikkhusaṃghassa ca uttamāni vatthāni datvā paṇidhānamakāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa sāsane dibbacakkhukānam aggo bhavissatī”ti byākāsi. Sopi tattha puñṇāni karonto Satthari parinibbute niṭṭhite sattayojanike suvaṇṇacetiye anekasahashehi dīparukkhehi dīpakapallikāhi ca “dibbacakkhuñāṇassa upanissayapaccayo hotū”ti ulāram dīpapūjaṃ akāsi.

Evam yāvajīvaṃ puñṇāni katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṃ kuṭumbikagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute niṭṭhite yojanike kanakathūpe bahū kaṃsapātiyo kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā majjhe ekekaṃ guḷapiṇḍaṃ ṭhapetvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭiṃ phusāpento cetiyaṃ parikkhipāpetvā attanā ekaṃ mahatiṃ kaṃsapātiṃ kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā saṃsavavāṭṭiyo jālāpetvā sīse ṭhapetvā sabbarattiṃ cetiyaṃ anupariyāyi.

Evam tasmimpi attabhāve yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā tato cuto devaloke nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cuto anuppanne Buddhe Bārāṇasiyaṃyeva duggatakule nibbatti, **Annabhārotissa** nāmaṃ ahosi. So Sumanaseṭṭhissa nāma gehe kammaṃ karonto jīvati. So ekadivasam Upariṭṭhaṃ nāma Paccekabuddhaṃ nirodhasamāpattito vuṭṭhāya Gandhamādanapabbatato ākāsenāgantvā Bārāṇasīnagaradvāre otaritvā cīvaram pārutipvā nagare piṇḍāya pavisantaṃ disvā pasannacitto pattam gahetvā attano atthāya ṭhapitaṃ ekaṃ bhāgabhattaṃ patte pakkhipitvā Paccekabuddhassa dātukāmo ārabhi. Bhariyāpissa attano bhāgabhattaṃ

tattheva pakkhipi. So taṃ netvā Paccekabuddhassa hatthe ṭhapesi. Paccekabuddho taṃ gahetvā anumodanaṃ katvā pakkāmi, taṃ disvā rattim Sumanaseṭṭhissa chatte adhivatthā devatā “aho dānaṃ paramadānaṃ, Upariṭṭhe, suppatiṭṭhitan”ti mahāsaddena anumodi. Taṃ sutvā Sumanaseṭṭhi “evaṃ devatāya anumoditaṃ idameva uttamadānan”ti cintetvā tattha pattim yāci. Annabhāro pana tassa pattim adāsi, tena pasannacitto Sumanaseṭṭhi tassa sahaṣsaṃ datvā “ito paṭṭhāya tuyhaṃ sahatthena kammakaraṇakiccaṃ natthi, patirūpaṃ gehaṃ katvā niccaṃ vasāhi”ti āha.

Yasmā nirodhato vuṭṭhitassa Paccekabuddhassa dinnapiṇḍapāto taṃdivasameva ulārataravipāko hoti, tasmā taṃdivasaṃ sumanaseṭṭhi rañño santikaṃ gacchanto taṃ gahetvā agamāsi. Rājā pana taṃ ādaravasena olokesi. Seṭṭhi “mahārāja ayaṃ oloketabbayuttoyevā”ti vatvā tadā tena katapuññaṃ attanāpissa sahaṣsaṃ dinnabhāvaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā tussitvā sahaṣsaṃ datvā asukasmim nāma ṭhāne gehaṃ katvā vasā”ti gehaṭṭhānamassa āṇāpesi. Tassa taṃ ṭhānaṃ sodhāpentassa mahantiyo nidhikumbhiyo uṭṭhahimsu, tā disvā so rañño ārocesi. Rājā sabbaṃ dhanam uddharāpetvā rāsikataṃ disvā ettakaṃ dhanam imasmim nagare kassa gehe atthīti. Na kassaci devāti. “Tena hi ayaṃ Annabhāro imasmim nagare Mahādhanaseṭṭhi nāma hotū”ti taṃdivasameva tassa seṭṭhichattaṃ ussāpesi.

So tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā tato cuto devamanussesu saṃsaritvā imasmim Buddhuppāde Kapilavatthunagare Sukkodanasakkassa¹ gehe paṭisandhim gaṇhi, **Anuruddhotissa** nāmaṃ ahosi. So Mahānāmassa Sakkassa kaniṭṭhabhātā, Satthu cūlapitu putto paramasukhumālo mahāpuñño tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthīhi parivuto devo viya sampattim anubhavanto Suddhodanamahārājena ussāhitehi Sakyarājūhi Satthu parivāratthaṃ pesitehi Bhaddiyakumārādīhi Anupiyambavane viharantaṃ Satthāraṃ upasaṅkamitvā Satthu santike pabbajitvā antovasseyeva dibbacakkhum nibbattetvā

1. Mahānāmasikkhāpadaṭṭikā oloketabbā.

puna Dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā Cetiyaraṭṭhe
 Pācīnavaṃsadāyaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto
 sattamahāpurisavitakke vitakketvā aṭṭhamaṃ jānituṃ nāsakkhi. Tassa taṃ
 pavattiṃ ñatvā Satthā aṭṭhamaṃ mahāpurisavitakkaṃ kathetvā
 catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭimaṇḍitaṃ mahā-ariyavaṃsapaṭipadaṃ
 deseti. So desanānusārena vipassanaṃ vaḍḍhetvā
 abhiññāpaṭisambhidāparivāraṃ arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ
Apadāne³—

“Sumedhaṃ Bhagavantāhaṃ, Lokajetṭhaṃ Narāsabhaṃ.
 Vūpakaṭṭhaṃ viharantaṃ, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Upagantvāna Sambuddhaṃ, sumedhaṃ Lokanāyakaṃ.
 Añjaliṃ paggaḥetvāna, Buddhasetṭha’ mayācahaṃ.

Anukampa Mahāvīra, Lokajetṭha Narāsabha.
 Padīpaṃ te padassāmi, rukkhamaṭṭhamhi jhāyato.

Adhivāsesi so dhīro, Sayambhū vadataṃ varo.
 Dumesu vinivijjhivā, yantaṃ yojiyahaṃ tadā.

Sahassavaṭṭiṃ pādasiṃ, Buddhassa lokabandhuno.
 Sattāhaṃ pajjalitvāna, dīpā vūpasamiṃsu me.

Tena cittappasādena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, vimānamupapajjahaṃ.

Upapannassa devattaṃ, byamhaṃ āsi sunimmitaṃ.
 Samantato pajjalati, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

Samantā yojanasataṃ, virocesimahaṃ tadā.
 Sabbe deve abhibhomi, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

Timsakappāni devindo, devarajjamakārayiṃ.
 Na maṃ kecī’timaññanti, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

Aṭṭhavāsatikkhattuñca, cakkavattī ahasahaṃ.
 Divā rattim ca passāmi, samantā yojanaṃ tadā.

Sahassalokaṃ nāṇena, passāmi Satthu sāsane.
 Dibbacakkhumanuppatto, dīpadānassidaṃ phalaṃ.
 Sumedho nāma Sambuddho, tiṃsakappasahassi'to.
 Tassa dīpo mayā dinno, vipasannena cetasā.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan"ti.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe
 nisinno dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi “etadaggaṃ bhikkhave mama
 sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ Anuruddho”ti¹.

So vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedī viharanto ekadivasaṃ attano paṭipattiṃ
 paccavekkhitvā pītisomanassajāto udānavasena “**pahāya mātāpitaro**”ti-ādikā
 gāthā abhāsi. Keci pana “therassa pabbajjaṃ arahattappattiṃca pakāsentehi
 saṅgītikārehi ādito catasso gāthā bhāsītā, tato parā therassa
 ariyavaṃsapaṭipattiyā ārādhitacittena Bhagavatā bhāsītā. Itarā sabbāpi tena
 tena kāraṇena thereneva bhāsītā”ti vadanti. Iti sabbathāpi imā gāthā therena
 bhāsītāpi therāṃ uddissa bhāsītāpi therassa cetā gāthāti veditabbā.
 Seyyathidaṃ—

892. “Pahāya mātāpitaro, bhaginī nātibhātaro.

Pañca kāmagaṇe hitvā, Anuruddhova jhāyati.

893. Sameto naccagītehi, sammatāḷappabodhano.

Na tena suddhimajjhagaṃ, mārassa visaye rato.

894. Etaṇca samatikkamma, rato Buddhassa sāsane.

Sabboghaṃ samatikkamma, Anuruddhova jhāyati.

895. Rūpā saddā rasā gandhā, phoṭṭhabbā ca manoramā.

Ete ca samatikkamma, Anuruddhova jhāyati.

896. Piṇḍapātamatikkanto, eko adutiyo muni.

Esati paṃsukūlāni, Anuruddho anāsavo.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

897. Vicinī aggahī dhovi, rajayī dhārayī muni.
Paṃsukūlāni patimā, Anuruddho anāsavo.
898. Mahiccho ca asantuṭṭho, saṃsaṭṭho yo ca uddhato.
Tassa dhammā ime honti, pāpakā saṃkilesikā.
899. Sato ca hoti appiccho, santuṭṭho avighātavā.
Pavivekarato vitto, niccamāraddhavīriyo.
900. Tassa dhammā ime honti, kusalā bodhipakkhikā.
Anāsavo ca so hoti, iti vuttaṃ mahesinā.
901. Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.
902. Yadā me ahu saṅkappo, tato uttari desayī.
Nippapañcarato Buddhho, nippapañcamadesayī.
903. Tassāhaṃ dhammamamaññāya, vihāsiṃ sāsane rato.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
904. Pañcapanñāsavassāni, yato nesajjiko ahaṃ.
Pañcaviśativassāni, yato middhaṃ samūhataṃ.
905. Nāhu assāsapassāsā, ṭhitacittassa tādino.
Anejo santi'mārabba, cakkhumā parinibbuto.
906. Asallīnena cittena, vedanaṃ ajjhavāsaya.
Pajjotasseva nibbānaṃ, vimokkho cetaso ahu.
907. Ete pacchimakā dāni, munino phassapañcamā.
Nāññe dhammā bhavissanti, Sambuddhe parinibbute.
908. Natthi dāni punāvāso, devakāyasmi jālini.
Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo.

909. Yassa muhuttaṇa saḥassadhā,
Loko saṁvidito sabrahmakappo.
Vasī iddhiguṇe cutūpapāte,
Kāle passati devatā sa bhikkhu.
910. Annabhāro pure āsiṁ, daliddo ghāsahārako.
Samaṇaṁ paṭipādesiṁ, Upariṭṭhaṁ yasassinaṁ.
911. Somhi Sakyakule jāto, Anuruddhoti maṁ vidū.
Upeto naccagīchi, sammatāḷappabodhano.
912. Athaddasāsiṁ Sambuddhaṁ, Satthāraṁ akutobhayaṁ.
Tasmaṁ cittaṁ pasādetvā, pabbajiṁ anagāriyaṁ.
913. Pubbenivāsaṁ jānāmi, yattha me vusitaṁ pure.
Tāvatiṁsesu devesu, aṭṭhāsiṁ Sakka-jātiyā.
914. Sattakkhattuṁ manussindo, ahaṁ rajjamakārayiṁ.
Cāturanto vijitāvī, jambusaṇḍassa issaro.
Adaṇḍena asatthena, dhammena anusāsayaṁ.
915. Ito satta tato satta, saṁsārāni catuddasa.
Nivāsa'mabhi-jānissaṁ, devaloke ṭhito tadā.
916. Pañcaṅgike samādhimhi, sante ekodibhāvite.
Paṭippassaddhiladdhamhi, dibbacakkhu visujjhi me.
917. Cutūpapātaṁ jānāmi, sattānaṁ āgatiṁ gatiṁ.
Itthabhāvaññathābhāvaṁ, jhāne pañcaṅgike ṭhito.
918. Pariciṇṇo mayā Satthā -pa- bhavanetti samūhatā.
919. Vajjīnaṁ Veḷuvagāme, ahaṁ jīvitasāṅkhayā.
Hetṭhato veḷugumbasmiṁ, nibbāyissaṁ anāsavo'ti.

Tattha **pahāyā**ti pajahitvā. **Mātāpitaroti** mātarañca pitarañca. Ayam hettha adhippāyo—yathā aññe keci ñātipārijuñña vā bhogapārijuñña vā abhibhūtā pabbajanti, pabbajitā ca kiccantarapasutā viharanti, na evaṃ mayam, mayam pana mahantaṃ ñātiparivaṭṭam mahantañca bhogakkhandham pahāya kāmesu nirapekkhā pabbajitāti. **Jhāyātī**ti ārammaṇūpanijjhānaṃ lakkhaṇūpanijjhānañcāti duvidhampi jhānaṃ anuyutto viharati.

Sameto naccagītehiti naccehi ca gītehi ca samaṅgībhūto, naccāni passanto gītāni suṇantoti attho. “Sammato”ti ca paṭhanti, naccagītehi pūjitoti attho. **Sammataḷappabodhanoti** sammataḷasaddehi paccūsakāle pabodhetabbo. **Na tena suddhimajjhaganti** tena kāmabhogena saṃsārasuddhiṃ nādhigacchiṃ. **Mārassa visaye ratoti** kilesamārassa visayabhūte kāmagaṇe rato, “kilesamārassa visayabhūtena kāmagaṇabhogena saṃsārasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhiko ahutvāti attho. Tenāha “**etañca samatikkammā**”ti-ādi. Tattha **etanti** etaṃ pañcavidhampi kāmagaṇaṃ. **Samatikkammā**ti samatikkamitvā, anapeekkho¹ chaḍḍetvāti attho. **Sabboghanti** kāmoghādikaṃ sabbampi oghaṃ.

Pañca kāmagaṇe sarūpato dassetuṃ “**rūpā saddā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **manoramā**ti lobhanīyaṭṭhena manam ramayantīti manoramā, manāpiyāti vuttaṃ hoti. Yathāha “katame pañca, manāpiyā rūpā, manāpiyā saddā”ti-ādi².

Piṇḍapātamatikkantoti piṇḍapātaggahaṇaṃ atikkanto, piṇḍapātaggahaṇato nivattentoti attho. **Ekoti** ekākī apacchāsamaṇo. **Adutiyoti** nittanṇho. Taṇhā hi purisassa dutiyo nāma. Yathāha “taṇhādutiyo puriso”ti³. **Esatīti** pariyesati.

Vicinīti esantova tattha tattha saṅkārakūṭādi ke paṃsukūluppatiṭṭhāne⁴ vicini⁵. **Aggahīti** vicinitvā asucimakkhitampi ajigucchanto gaṇhi. **Dhovīti** vikkhālesi. **Rajayīti** dhovitvā gahitaṃ sibbitvā kappiyarajanena rajayi. **Dhārayīti** rajitvā kappabindum datvā dhāresi, nivāsesi ceva pārupi ca.

1. Anapeekkhena (Ka)

2. Ma 3. 276. atthato samānaṃ.

3. Khu 1. 201; 268; Khu 7. 362 piṭṭhādīsu.

4. Saṅkārakūṭādīsu paṃsukūluppatiṭṭhānesu (Sī)

5. Viciniyaṃ āpajji (Ka)

Idāni pācīnavamsadāye Satthārā dinna-ovādaṃ tassa ca attanā matthakappattabhāvaṃ¹ dīpento “**mahiccho ca asantuṭṭho**”ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **mahiccho**ti mahatiyā paccayicchāya samannāgato, uḷāruḷāre bahū ca paccaye icchantoti attho. **Asantuṭṭho**ti nissantuṭṭho, yathālābhasantosādinā santosena virahito. **Saṃsaṭṭho**ti gihīhi ceva pabbajitehi ca ananulomikena saṃsaggena saṃsaṭṭho. **Uddhatoti** ukkhitto². **Tassā**ti “mahiccho”ti-ādinā vuttapuggalassa. **Dhammā**ti mahicchataṃ asantoso, saṃsaṭṭhataṃ vikkhepoti idīsā. Lāmakatṭhena **pāpakā**. **Samkilesikā**ti tassa cittassa malīnabhāvakaraṇato saṃkilesikā dhammā honti.

Sato ca hoti appicchoti yadā panāyaṃ puggalo kalyāṇamitte sevanto bhajanto payirupāsanto saddhammaṃ suṇanto yoniso manasi karonto satimā ca mahicchataṃ pahāya appiccho ca hoti. Asantosam pahāya **santuṭṭho**, cittassa vighātakaraṃ vikkhepaṃ pahāya **avighātavā** avikkhitto samāhito, gaṇasaṅgaṇikaṃ³ pahāya **pavivekarato**, vivekābhiratiyā nibbidāya dhammapītiyā **vitto** sumano tuṭṭhacitto, sabbaso kosajjapahānena **āraddhavīriyo**.

Tassa evaṃ appicchatādiguṇasamannāgatassa ime satipaṭṭhānādayo sattatimsappabhedā tivīdhavipassanāsāṅgahā kosallasambhūtatṭhena **kusalā** maggapariyāpannā **bodhipakkhikā** dhammā honti. So tehi samannāgato sabbaso āsavānaṃ khepanena aggamaggakkhaṇato paṭṭhāya **anāsavo** ca hoti. **Iti** evaṃ vuttaṃ **mahesinā** Sammāsambuddhena Pācīnavamsadāye mahāpurisavitakke matthakaṃ pāpanavasenāti adhippāyo.

Mama saṅkappamaññāyāti “apicchassāyaṃ bhikkhave dhammo, nāyaṃ dhammo mahicchassā”ti-ādinā⁴ mahāpurisavitakkavasena āraddhaṃ, te ca matthakaṃ pāpetuṃ asamatthabhāvena ṭhitaṃ mama saṅkappaṃ jānitvā. **Manomayenāti** manomayena viya, manasā nimmitasadisena pariṇāmitenāti attho. **Iddhiyāti** “ayaṃ kāyo idaṃ cittaṃ viya hotū”ti evaṃ pavatta-adhiṭṭhānidhiyā.

1. Tena ca attano atthasiddhiyā matthakapattabhāvaṃ (Sī)

3. Sāmaggiyaṃ (Ka)

2. Ukkhittacitto (Sī)

4. Am 3. 65 piṭṭhe.

Yadā me ahu saṅkappoti yasmim kāle mayham “kīdiso nu kho aṭṭhamo mahāpurisavitakko”ti parivittakko ahosi. Tato mama saṅkappamaññāya iddhiyā upasaṅkamīti yojanā. **Uttari desayīti** “nippapañcārāmassāyaṃ bhikkhave dhammo nippapañcaratino, nāyaṃdhammo papañcārāmassa papañcaratino”ti¹ imamaṭṭhamam mahāpurisavitakkaṃ pūrento upari desayi. Tam pana desitam dhammam desento āha “**nippapañcarato Buddho, nippapañcamadesayī**”ti. Papañcā nāma rāgādayo kilesā, tesam vūpasamatāya, tadabhāvato ca lokuttaradhammā nippapañcā nāma, tasmim nippapañce rato abhirato Sammāsambuddho yathā tam pāpuṇāmi, tathā tādīsam dhammam adesayi, sāmukkaṃsikaṃ catusaccadhammadesanaṃ pakāsayīti attho.

Tassāham dhammamaññāyāti tassā Satthu desanāya dhammam jānitvā yathānusiṭṭham paṭipajjanto vihāsim sikkhattayasaṅgahe **sāsane rato** abhirato hutvāti attho.

Satthārā attano samāgamaṃ tena sādhitamattham dassetvā idāni attano pabbajitakālato paṭṭhāya āraddhavīriyataṃ, kāye anapekkhatāya seyyasukhapassasukhānam² pariccāgaṃ, appamiddhakālato paṭṭhāya āraddhavīriyatañca dassento “**pañcapaññāsavassānī**”ti gāthamāha. Tattha **yato nesajjiko ahanti** yato paṭṭhāya “yogānukūlatā kammatṭhānapariyuṭṭhitasappurisacariyā sallekhevuttī”ti evamādiguṇe disvā nesajjiko ahosiṃ tāni pañcapaññāsa vassāni. **Yato middham samūhatanti** yato paṭṭhāya mayā niddā pariccattā tāni pañcavīsativassāni. “Therassa pañcapaññāsāya vassesu nesajjikassa sato ādito pañcavīsativassāni niddā nāhosi, tato param sarīrakilamathena pacchimayāme niddā ahosī”ti vadanti.

“**Nāhu assāsapassāsā**”ti-ādikā tisso gāthā Satthu parinibbānakāle bhikkhūhi “kiṃ Bhagavā parinibbuto”ti puṭṭho parinibbānabhāvaṃ pavedento āha. Tattha **nāhu assāsapassāsā, ṭhitacittassa tādīnoti** anulomapaṭilomato anekākāravokārā³ sabbā

1. Am 3. 65 piṭṭhe.

2. Phassasukhānam (Sī)

3. Anekākāravokīṇṇā (Sī)

samāpattiyo samāpajjitvā vuṭṭhāya sabbapacchā catutthajjhāne ʔhitacittassa tādino Buddhassa Bhagavato assāsapassāsā nāhu nāhesunti attho. Etena yasmā catutthajjhānaṃ samāpannassa kāyasaṅkhārā nirujjhanti, kāyasaṅkhārāti ca assāsapassāsā vuccanti, tasmā catutthajjhānakkhaṇato paṭṭhāya assāsapassāsā nāhesunti dasseti. Taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvato **anejo**, samādhismiṃ ʔhitattā vā **anejo**. **Santi'mārabbhāti** anupādisesaṃ nibbānaṃ ārabba paṭicca sandhāya¹. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** parinibbāyi. Ayaṃ hettha attho— nibbānārammaṇacatutthajjhānaphalasamāpattiṃ samāpajjitvā tadanantameva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti.

Asallīnenāti alīnena asaṃkuṭitena² suvikasiteneva cittena. **Vedanaṃ ajjhavāsayīti** sato sampajāno hutvā māraṇantikaṃ vedanaṃ adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito ca samparivatti. **Pajjotasseva nibbānaṃ, vimokkho cetaso ahūti** yathā telaṇca paṭicca vaṭṭiṇca paṭicca pajjalanto pajjoto paḍīpo tesāṃ parikkhaye nibbāyati, nibbuto ca katthaci gantvā na tiṭṭhati, aññadatthu antaradhāyati, adassanameva gacchati, evaṃ kilesābhisaṅkhāre nissāya pavattamāno khandhasantāno tesāṃ parikkhaye nibbāyati, nibbuto ca katthaci gantvā na tiṭṭhati, aññadatthu antaradhāyati, adassanameva gacchatīti dasseti. Tena vuttaṃ “nibbanti dhīrā yathāyaṃ paḍīpo”ti³, “accī yathā vātavegena khittā”ti⁴ ca ādi.

Eteti parinibbānakkhaṇe Satthu santāne pavattamānānaṃ dhammānaṃ attano paccakkhatāya vuttaṃ. Pacchimakā tato paraṃ cittuppādābhāvato. **Dānīti** etarahi. **Phassapañcamāti** phassapañcamakānaṃ dhammānaṃ pākaṭabhāvato vuttaṃ. Tathā hi cittuppādakathāyampi phassapañcamakāva ādito vuttā. **Aññe dhammāti** saha nissayena aññe cittacetāsikā dhammā, na parinibbānacittacetāsikā. Nanu tepi na bhavissantevāti? Saccāṃ na bhavissantī, āsaṅkābhāvato pana te sandhāya “na bhavissantī”ti na vattabbameva. “Itare pana sekkhaputhujjanānaṃ viya bhavissantī nu kho”ti siyā āsaṅkāti tadāsaṅkānivattanatthaṃ “nā’ññe dhammā bhavissantī”ti vuttaṃ.

1. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā (Ka)

3. Khu 1. 7 piṭṭhe.

2. Asaṃkucitena (Sī)

4. Khu 1. 440 piṭṭhe.

Natthi dāni punāvāso, devakāyasmi jālinīti ettha **jālinīti** devataṃ ālapati, devate devakāyasmiṃ devasamūhe upapajjanavasena puna āvāso āvasanaṃ idāni mayhaṃ natthīti attho. Tattha kāraṇamāha “**vikkhīṇo**”ti-ādinā. Sā kira devatā purimattabhāve therassa pādapari-cārikā, tasmā idāni theram jīṇaṃ vuddhaṃ disvā purimasinehena āgantvā “tattha cittaṃ paṇidhehi, yattha te vusitaṃ pure”ti devūpapattiṃ yāci. Atha “dāni natthī”ti-ādinā thero tassā paṭivacanaṃ adāsi. Taṃ sutvā devatā vihatāsā tatthevantaradhāyi.

Atha thero vehāsaṃ abbhuggantvā attano ānubhāvaṃ sabrahmacārīnaṃ pakāseto “**yassa muhuttanā**”ti gāthamāha. Tassattho—**yassa** khīṇāsavabhikkhuno muhuttamattena eva **sahassadhā** sahassappakāro tisahassimahāsahassipabhedo **loko sabrahmakappo** sahabrahmaloko **samvidito** sammadeva vidito ñāto paccakkhaṃ kato, evaṃ **iddhiguṇe** iddhisampadāya cutūpapāte ca vasibhāvappatto so bhikkhu upagatakāle devatā passati, na tassa devatānaṃ dassane parihānīti. Therena kira jāliniyā devatāya paṭivacana-dānavasena “natthi dāni”ti gāthāya vuttāya bhikkhū jāliniṃ apassantā “kiṃ nu kho thero dhammālapana-vasena kiñci ālapatī”ti cintesuṃ. Tesam cittācāraṃ ñatvā thero “yassa muhuttanā”ti imaṃ gāthamāha.

Annabhāro pureti evaṃnāmo purimattabhāve. **Ghāsahārakoti** ghāsamattassa atthāya bhatim katvā jīvanako. **Samaṇanti** samitapāpaṃ. **Paṭipādesinti** paṭimukho hutvā pādasiṃ, pasādena abhimukho hutvā āhāradānaṃ adāsinti adhippāyo. **Upariṭṭhanti** evaṃnāmakaṃ Paccekabuddhaṃ. **Yasassinanti** kittimantaṃ patthaṭayasaṃ. Imāya gāthāya yāva carimattabhāvā uḷārasampattihetubhūtaṃ attano pubbakammaṃ dasseti. Tenāha “**somhi Sakyakule jāto**”ti-ādi.

Ito sattāti ito manussalokato cavitvā devaloke dibbena ādhipaccena satta. **Tato sattāti** tato devalokato cavitvā manussaloke cakkavattibhāvena satta. **Saṃsārāni catuddasāti** catuddasa bhavantarasaṃsaraṇāni. **Nivāsa’ mabhi-jānissanti** pubbenivāsaṃ aññasiṃ.

Devaloke ʒhito tadāti tañca kho na imasmiṃyeva attabhāve, api ca kho¹ yadā ito anantarāṭṭe attabhāve devaloke ʒhito, tadā aññāsinti attho.

Idāni attanā dibbacakkhuñāṇacutūpapātañāṇānaṃ adhigatākāraṃ dassento **“pañcaṅgike”**ti-ādinā dve gāthā abhāsi. Tattha **pañcaṅgike samādhimhī**ti abhiññāpādakacatutthajjhānasamādhimhi, so hi pītipharaṇatā, sukhapharaṇatā, cetopharaṇatā, ālokapharaṇatā, paccavekkhaṇanimittanti imehi pañcahi aṅgehi samannāgatattā pañcaṅgiko samādhīti vuccati. **Santeti** paṭipakkhavūpasamena aṅgasantatāya ca sante. **Ekodibhāviteti** ekodibhāvagata, suciṇṇe vasībhāvappatteti attho. **Paṭippassaddhiladdhamhī**ti kilesānaṃ paṭippassaddhiyā laddhe. **Dibbacakkhu visujjhi meti** evaṃvidhe samādhimhi sampādite mayhaṃ dibbacakkhuñāṇaṃ visujjhi, ekādasahi upakkilesehi vimuttiyā visuddhaṃ ahosi.

Cutūpapātaṃ jānāmīti sattānaṃ cutiñca upapattiñca jānāmi, jānanto ca “ime sattā amumhā lokamhā āgantvā idhūpapannā, imamhā ca lokā gantvā amumhi loke upapajjissanti”ti sattānaṃ **āgatiṃ gatiñca** jānāmi, jānanto eva ca nesaṃ **itthabhāvaṃ** manussabhāvaṃ tato **aññathābhāvaṃ** aññathātiracchānabhāvañca upapattito puretaraṃeva jānāmi. Tayidaṃ sabbampi pañcaṅgike samādhimhi sampādite evāti dassento āha **“jhāne pañcaṅgike ʒhito”**ti. Tattha pañcaṅgike jhāne ʒhito paṭiṭṭhito hutvā evaṃ jānāmīti attho.

Evaṃ vijjāttayaṃ dassetvā tappasaṅgena pubbe dassitampi tatiyavijjaṃ saha kiccanipphattiyā dassento **“pariciṇṇo mayā Satthā”**ti-ādinā gāthādvayamāha. Tattha **Vajjīnaṃ Veḷuvagāmeti** Vajjiraṭṭhassa Veḷuvagāme, vajjiraṭṭhe yattha pacchimavassaṃ upagacchi Veḷuvagāme. **Heṭṭhato veḷugumbasinti** tattha aññatarassa veḷugumbassa heṭṭhā. **Nibbāyissanti** nibbāyissāmi, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyissāmīti attho.

Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā

Samaṇassa ahu cintāti-ādikā āyasmato Pārāpariyattherassa gāthā.
Imassa vatthu heṭṭhā āgatameva, tā ca gāthā Satthari dharante attano
puthujjanakāle manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ niggaṇhanacintāya
pakāsanavasena bhāsītā. Imā pana aparabhāge Satthari parinibbute attano ca
parinibbāne upaṭṭhite tadā āyatiṇca bhikkhūnaṃ uddhammapaṭipattiyā
pakāsanavasena bhāsītā. Tattha—

920. “Samaṇassa ahu cintā, pupphitamhi mahāvane.

Ekaggassa nisinnassa, pavivittassa jhāyino”ti—

ayaṃ gāthā saṅgītikārehi ṭhapitā. Tassattho heṭṭhā vuttanayova. Ayaṃ pana
sambandho—Satthari aggasāvakesu ekaccesu mahātheresu ca parinibbutesu
atītasatthuke pāvacane subbacesu sikkhākāmesu bhikkhūsu dullabhesu
dubbacesu micchāpaṭipattibahulesu bhikkhūsu ca jātesu supupphite mahante
sālavane nisinnassa pavivittassa ekaggassa jhāyanasīlassa samitapāpatāya
samaṇassa Pārāpariyattherassa paṭipattiṃ nissāya **cintā** vīmaṃsā ahoṣīti.
Itarā—

921. “Aññathā Lokanāthamhi, tiṭṭhante purisuttame.

Iriyaṃ āsi bhikkhūnaṃ, aññathā dāni dissati.

922. Sītavātaparittāṇaṃ, hirikopīnachādanāṃ.

Mattatṭhiyaṃ abhuñjimsu, santuṭṭhā itarītare.

923. Paṇītaṃ yadi vā lūkhaṃ, appaṃ vā yadi vā bahuṃ.

Yāpanatthaṃ abhuñjimsu, agiddhā nādhimucchitā.

924. Jīvitānaṃ parikkhāre, bhesajje atha paccaye.

Na bālhaṃ ussukā āsuṃ, yathā te āsavakkhaye.

925. Araññe rukkhamaṇḍalesu, kandarāsu guhāsu ca.

Vivekamanubrūhantā, vihaṃsu tapparāyaṇā.

926. Nīcā nivīṭṭhā subharā, mudū athaddhamānasā.
Abyāsekā amukharā, atthacintāvasānugā.
927. Tato pāsādikaṃ āsi, gataṃ bhuttaṃ nisevitaṃ.
Siniddhā teladhārāva, ahosi iriyāpatho.
928. Sabbāsavaparikkhīnā, mahājhāyī mahāhitā.
Nibbutā dāni te therā, parittā dāni tādisā.
929. Kusalānañca dhammānaṃ, paññāya ca parikkhayā.
Sabbākāravaruṇetaṃ, lujjate Jinasāsaṇaṃ.
930. Pāpakānañca dhammānaṃ, kilesānañca yo utu.
Upaṭṭhitā vivekāya, ye ca saddhammasesakā.
931. Te kilesā pavaḍḍhantā, āvisanti bahuṃ jaṇaṃ.
Kīḷanti maññe bālehi, ummattehiva rakkhasā.
932. Kilesehābhibhūtā te, tena tena vidhāvitā.
Narā kilesavattḥūsu, sasaṅgāmeva ghosite.
933. Pariccajivā saddhammaṃ, aññamaññehi bhaṇḍare.
Diṭṭhigatāni anventā, idaṃ seyyoti maññare.
934. Dhanañca puttaṃ bhariyañca, chaḍḍayitvāna niggaṭā.
Kaṭacchubhikkhahetūpi, akicchāni nisevare.
935. Udarāvadehakaṃ bhutvā, sayantu'ttānaseyyakā.
Kathā vaḍḍhenti paṭibuddhā, yā kathā Satthugarahitā.
936. Sabbakārukasippāni, cittaṃ katvāna sikkhare.
Avūpasantā ajjhataṃ, sāmāññattho'ti-acchati.
937. Mattikaṃ telacuṇṇaṃ, udakāsanabhojanaṃ.
Gihīnaṃ upanāmenti, ākaṅkhaṇṭā bahuttaraṃ.
938. Dantaponāṃ kapitthañca, pupphaṃ khādaniyāni ca.
Piṇḍapāte ca sampanne, ambe āmalakāni ca.

939. Bhesajjesu yathā vejḡā, kiccākicce yathā gihī.
Gaṇikāva vibhūsāyaṃ, issare khattiyā yathā.
940. Nekatikā vaṇcanikā, kūṭasakkhī apāṭukā.
Bahūhi parikappehi, āmisam paribhuṇjare.
941. Lesakappe pariyāye, parikappe'nudhāvitā.
Jīvikatthā upāyena, saṅkaḍḍhanti bahum dhanam.
942. Upaṭṭhāpenti parisam, kammato no ca dhammato.
Dhammam paresam desenti, lābhato no ca atthato.
943. Saṃghalābhassa bhaṇḍanti, saṃghato paribāhirā.
Paralābho'pajīvantā, ahirīkā na lajjare.
944. Nānuyuttā tathā eke, muṇḍā saṃghāṭipārutā.
Sambhāvanamyevi'cchanti, lābhasakkāramucchitā.
945. Evaṃ nānappayātamhi, na dāni sukaram tathā.
Aphusitam vā phusitum, phusitam vā'nurakkhitum.
946. Yathā kaṇṭakaṭṭhānamhi, careyya anupāhano.
Satiṃ upaṭṭhapetvāna, evaṃ gāme munī care.
947. Saritvā pubbake yogī, tesam vattamanussaram.
Kiṇcāpi pacchimo kālo, phuseyya amataṃ padam.
948. Idam vatvā sālavane, samaṇo bhāvitindriyo.
Brāhmaṇo parinibbāyī, isi khīṇapunabbhavo'ti—

imā gāthā thereneva bhāsītā.

Tattha **iriyam āsi bhikkhūnanti** purisuttame **Lokanāthamhi**
Sammāsambuddhe **tiṭṭhante** dharante etarahi paṭipattibhāvato **aññathā**
aññena

pakārena bhikkhūnaṃ iriyaṃ caritaṃ ahosi yathānusiṭṭhaṃ paṭipattibhāvato. **Aññathā dāni dissatī**ti idāni pana tato aññathā bhikkhūnaṃ iriyaṃ dissati ayāthāvapaṭipattibhāvatoti adhippāyo¹.

Idāni Satthari dharante yenākārena bhikkhūnaṃ paṭipatti ahosi, taṃ tāva dassetuṃ “**sītavātaparittāṇaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **mattatṭhiyanti** taṃ mattaṃ payojanaṃ. Yāvadeva sītavātaparittāṇaṃ, yāvadeva hirīkopīnapaṭicchādanāṃ katvā cīvaraṃ paribhuñjimsu. Kathaṃ? **Santutṭhā itarītare** yasmim tasmim hīne paṇīte vā yathāladdhe paccaye santosaṃ āpannā.

Paṇītanti ulāraṃ sappi-ādinā saṃsatṭhaṃ, tadabhāvena **lūkhaṃ**. **Appanti** catupañcālopaṃmattampi. **Bahuṃ yāpanatthaṃ abhuñjimsūti** paṇītaṃ bahuṃ bhuñjantāpi yāpanamattameva āhāraṃ bhuñjimsu. Tato eva **agiddhā** gedhaṃ anāpannā. **Nādhimucchitā** na ajjhositā akkhabbhañjanaṃ viya sākaṭikā² vaṇalepanaṃ viya vaṇino abhuñjimsu.

Jīvitānaṃ parikkhāre, bhesajje atha paccayeti jīvitānaṃ pavattiyā parikkhārabhūte bhesajjasāṅkhāte paccaye gilānapaccaye. **Yathā teti** yathā te purimakā bhikkhū āsavakkhaye **ussukā** yuttā āsum, tathā te rogābhibhūtāpi gilānapaccaye bālhaṃ ativiya **ussukā** nāhesunti attho.

Tapparāyaṇāti vivekapaṇāyāṇā vivekapaṇā. Evaṃ catūhi gāthāhi catupaccayasantosāṃ³ bhāvanābhīratīṇca dassentena tesāṃ ariyavaṃsapaṭipadā dassitā.

Nīcāti “mayaṃ paṃsukūlikā piṇḍapātikā”ti attukkaṃsanaparavambhaṇāni akatvā nīcavuttino, nivātavuttinoti attho. **Nivīṭṭhāti** sāsane nivīṭṭhasaddhā. **Subharāti** appicchatādibhāvena suposā⁴. **Mudūti** vattapaṭipattiyaṃ sakale ca brahmacariye mudū, suparikammakatasuvaṇṇaṃ viya viniyogakkhamā. **Mudūti** vā abhākuṭikā uttānamukhā pupphitamukhena paṭisanthāravuttino, subhitthaṃ viya⁵ sukhāvahāti vuttaṃ hoti. **Athaddhamānasāti**

1. Ayaṃ tāva paṭipattibhāvato viseso (Sī)

2. Sākaṭikānaṃ (Sī)

3. Paccayasantosāṃ (Sī)

4. Supposā (Sī)

5. Suhitāṃ viya (Sī)

akathinacittā, tena subbacabhāvamāha. **Abyāsekā**ti sativippavāsābhāvato kilesabyāsekarahitā, antaranārā taṇhādīṭṭhimānādīhi avokiṇṇāti attho.

Amukharāti na mukharā, na mukhena kharā vacīpāgabbhiyarahitāti vā attho.

Atthacintāvasānugāti hitacintāvasānugā hitacintāvasikā attano paresaṇca hitacintameva¹ anuparivattanakā.

Tatoti tasmā nīcavuttādihetu. **Pāsādikanti** pasādajanikam² paṭipattim passantānaṃ suṇantānaṃ pasādāvahanam. **Gatanti** abhikkantapaṭikkantaparivattanādigamanam. **Gatanti** vā kāyavācāpavatti. **Bhuttanti** catupaccayaparibhogo. **Nisevanti** gocaranisevanam. **Siniddhā teladhārāvāti** yathā anivattitā kusalajanābhisiñcitā savantī teladhārā avicchinā **siniddhā** matṭhā dassanīyā pāsādikā hoti, evam tesam ākappasampannānam iriyāpatho acchiddo saṇho matṭho dassanīyo pāsādiko ahosi.

Mahājāyāti mahantehi jhānehi jhāyanasīlā, mahantaṃ vā nibbānam jhāyantīti mahājāyī. Tato eva **mahāhitā**, mahantehi hitehi samannāgatāti attho. **Te therāti** te yathāvuttappakārā paṭipattiparāyaṇā therā idāni parinibbutāti attho. **Parittā dāni tādisāti** idāni pacchime kāle tādisā tathārūpā therā parittā appakā katipayā evāti³ vuttaṃ hoti.

Kusalānaṇca dhammānanti vivaṭṭassa upanissayabhūtānam vimokkhasambhārānam anavajjadhammānam. **Paññāya cāti** tathārūpāya paññāya ca. **Parikkhayāti** abhāvato anuppattito. Kāmañcetta paññāpi siyā anavajjadhammā⁴, bahukārabhāvadassanattam panassā visum gahaṇam yathā puññañāṇasambhārāti. **Sabbākārarūpetanti** ādikalyāṇatādīhi sabbehi ākāravarehi pakāravisesehi upetaṃ yuttaṃ Jinassa Bhagavato sāsanaṃ lujjati vinassatīti⁵ attho.

Pāpakānaṇca dhammānam, kilesānaṇca yo utūti kāyaduccaritādīnam pāpadhammānam lobhādīnaṇca kilesānam yo utu yo kālo, so

1. Cintanameva (Sī)

2. Pasādajanakam (Sī, Ka)

3. Appakā evāti (Sī)

4. Anuvajjadhammesu (Sī)

5. Lujjati bhijjati vinassatīti (Ka)

ayaṃ vattatīti vacanaseso. **Upaṭṭhitā vivekāya, ye ca saddhammasesakāti** ye pana evarūpe kāle kāyacitta-upadhivivekatthāya upaṭṭhitā āradhaviyā, te ca sesapaṭipattisaddhammakā honti. Ayaṃ hettha adhippāyo—suvisuddhasīlācārāpi samānā idāni ekacce bhikkhū iriyāpathasaṇṭhāpanaṃ, samathavipassanābhāvanāvidhānaṃ, mahāpalibodhūpacchedo, khuddakapalibodhūpacchedoti evamātipubbakiccaṃ sampādetvā bhāvanamanuyuñjanti. Te sesapaṭipattisaddhammakā¹, paṭipattiṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkontīti.

Te kilesā pavaḍḍhantāti ye Bhagavato orasaputtehi ca tadā parikkhayaṃ pariyādānaṃ gamitā kilesā, te etarahi laddhokāsā bhikkhūsu vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjantā. **Āvisanti bahuṃ jananti** kalyāṇamittarahitaṃ ayonisomanasikārabahulaṃ andhabālajanaṃ abhibhavitvā avasaṃ karontā āvisanti santānaṃ anupavisanti. Evambhūtā ca te **kīḷanti maññe bālehi, ummattehiva rakkhasā** yathā nāma keḷisīlā rakkhasā bhisakkarahite ummatte āvisitvā te anayabyasanaṃ āpādentā tehi kīḷanti, evaṃ te kilesā Sammāsambuddhabhisakkarahite andhabāle bhikkhū āvisitvā tesāṃ diṭṭhadhammikādibhedanā anatthāṃ uppādentā tehi saddhiṃ kīḷanti maññe, kīḷantā viya hontīti attho.

Tena tenāti tena tena ārammaṇabhāgena. **Vidhāvitāti** virūpaṃ dhāvitā asāruppavasena paṭipajjantā. **Kilesavatthūsūti** paṭhamāṃ uppannāṃ kilesā pacchā uppajjanakānaṃ kāraṇabhāvato kilesāva kilesavatthūni, tesu kilesavatthūsu samūhitesu. **Sasaṅgāmeva ghositeti** hiraññasuvaṇṇamaṇimuttādikaṃ dhanāṃ vippakiritvā “yaṃ yaṃ hiraññasuvaṇṇādi yassa yassa hatthagataṃ, taṃ taṃ tassa tasseva hotū”ti evaṃ kāmāghosanaṃ sasaṅgāmaghosanaṃ nāma. Tatthāyamattho—kilesavatthūsu “yo yo kilesa yaṃ yaṃ sattaṃ gaṇhāti abhibhavati, so so tassa tassa hotū”ti kilesasenāpatinā mārena sasaṅgāme ghosite viya. Tehi tehi kilesehi abhibhūtā te bālaputhujjanā tena tena ārammaṇabhāgena vidhāvitā vositāti.

1. Bhāvanamanuyuñjantā sesapaṭipattikā saddhammakatā (Sī)

Te evaṃ vidhāvitā kiṃ karontīti āha “**pariccajītvā saddhammaṃ, aññamaññehi bhaṇḍare**”ti. Tassattho—paṭipattisaddhammaṃ chaḍḍetvā āmisakiñjakkhahetu **aññamaññehi bhaṇḍare** kalaham karontīti. **Diṭṭhigatānīti** “viññāṇamattameva atthi, nattheva rūpadhammā”ti, “yathā puggalo nāma paramatthato natthi, evaṃ sabhāvadhammāpi paramatthato natthi, vohāramattamevā”ti ca evamādīni diṭṭhigatāni micchāgāhe **anventā** anugacchantā **idaṃ seyyo** idameva seṭṭham, aññaṃ micchāti maññanti.

Niggatāti gehato nikkhantā. **Kaṭacchubhikkhahetūpīti** kaṭacchumattabhikkhānimittampi. Tam dadantassa gahaṭṭhassa ananulomikasaṃsaggavasena **akiccāni** pabbajitena akatṭabbāni kammāni **nisevare** karonti.

Udarāvadehakam bhutvāti “ūnūdarō mitāhāro”ti¹ vuttavacanam acintetvā udarapūram bhuñjitvā. **Sayantuttānaseyyakāti** “dakkhiṇena passena sīhaseyyam kappeti pāde pādam accādhāya sato sampajāno”ti² vuttavidhānam ananussaritvā uttānaseyyakā sayanti. **Yā kathā Satthugarahitāti** rājakathāditiracchānakatham sandhāya vadati.

Sabbakārukasippānīti sabbehi vessādīhi kārukehi kattabbāni bhattatālavaṇṭakaraṇādīni hatthasippāni. **Cittim katvānāti** sakkaccam sādaram katvā. **Avūpasantā ajjhantanti** kilesavūpasamābhāvato gadduhanamattampi³ samādhānābhāvato ca ajjhantam avūpasantā, avūpasantacittāti attho. **Sāmaññatthoti** samaṇadhammo. **Ati-acchatīti** tesam ājīvakkiccapasutatāya ekadesampi aphasato visumheva nisīdati, anallīyatīti vuttam hoti.

Mattikanti pākatikam vā pañcavaṇṇam vā gihīnam viniyogakkhamam mattikam. **Telacunṇaṇcāti** pākatikam, abhisankhatarā vā telaṇca cuṇṇaṇca⁴. **Udakāsanabhojananti** udakaṇca āsanaṇca bhojanaṇca. **Ākaṇkhaṇtā bahuttaranti** bahum piṇḍapātādi-uttaruttaram ākaṇkhaṇtā “amhehi mattikādīsu dinnesu manussā dāḥabhāttikā hutvā bahum uttaruttaram catupaccayaajātam dassantī”ti adhippāyena gihīnam upanāmentīti attho.

1. Khu 2. 343; Khu 11. 392 piṭṭhesu.

3. Gandhūhanamattampi (Ka)

2. Am 3. 15; Abhi 2. 258 piṭṭhesu.

4. Nahānīyacuṇṇaṇca (Si)

Dante punanti sodhenti etenāti **dantaponam**, dantakaṭṭham. **Kapitthanti** kapitthaphalam. **Pupphanti** sumanacampakādipuppham. **Khādanīyānīti** aṭṭhārasavidhepi khajjakavisese. **Piṇḍapāte ca sampanneti** vaṇṇādisampayutte¹ odanavisese. **Ambe āmalakāni cā**”ti ca-saddena mātuluṅgatālanaḷikerādiphalaṇi avuttāni saṅgaṇhāti. Sabbattha gihīnam upanāmenti ākaṅkhaṇṭā bahuttaranti yojanā.

Bhesajjesu yathā vejjāti gihīnam bhesajjappayogesu yathā vejjā, tathā bhikkhū paṭipajjantīti adhippāyo. **Kiccākicce yathā gihīti** gahaṭṭhānam khuddake ceva mahante ca kicce kattabbe gihī viya. **Gaṇikāva vibhūsāyanti** attano sarīrassa vibhūsane rūpūpajīvinīyo viya. **Issare khattiyā yathāti** issare issariyapavattane yathā khattiyā, evam kulapatī hutvā vattantīti attho.

Nekatikāti nikatiyam niyuttā, amanim yeva manim, asuvaṇṇam yeva suvaṇṇam katvā paṭirūpasāciyoganiratā. **Vañcanikāti** kūṭamānādīhi vipṭalambakā. **Kūṭasakkhīti** ayāthāvasakkhino. **Apāṭukāti** vāmakā, asaṇyavattantīti attho. **Bahūhi parikappehīti** yathāvuttehi aññehi ca bahūhi micchājīvappakārehi.

Lesakappeti kappiyalese kappiyapaṭirūpe. **Pariyāyēti** paccayesu pariyāyassa yoge. **Parikappeti** vadḍhi-ādivikappane, sabbattha visaye bhummaṁ. **Anudhāvītāti** mahicchatādīhi pāpadhammehi anudhāvītā vositā². **Jīvikatthā** jīvikappayojanā ājīvahetukā. **Upāyenāti** parikathādinā upāyena paccayuppādananayena. **Saṅkaḍḍhantīti** saṁharanti.

Upaṭṭhāpenti parisanti parisāya attānam upaṭṭhāpenti, yathā parisā attānam upaṭṭhāpenti, evam parisam saṅgaṇhantīti attho. **Kammatoti** kammahetu. Te hi attano kattabbaveyyāvaccanimittam upaṭṭhāpenti. **No ca dhammatoti** dhammanimittam no ca upaṭṭhāpenti. Yo Satthārā ullumpanasabhāvasaṇṭhitāya parisāya saṅgaho³ anuññāto, tena na saṅgaṇhantīti attho. **Lābhatoti** lābhahetu, “ayyo bahussuto, bhāṇako, dhammakathiko”ti evam sambhāvento mahājano mayham lābhasakkāre

1. Byañjanādisampayutte (Sī)

2. Anu anu dhāvītā javāpitā (Ka)

3. Parisasaṅgaho (Sī)

upanayissatī”ti icchācāre ṭhatvā lābhanimittam paresam dhammam desenti. **No ca atthatotī** yo so vimuttāyatanasīse ṭhatvā saddhammam kathentena pattabbo attho, na tamdiṭṭhadhammikādibhedahitanimittam dhammam desentīti¹ attho.

Samghalābhassa bhaṇḍantiti samghalābhahetu bhaṇḍanti² “mayham pāpuṇāti, na tuyhan”ti-ādinā kalaham karonti. **Samghato paribāhirāti** ariyasamghato bahibhūtā ariyasamghe tadabhāvato. **Paralābhopajīvantāti** sāsane lābhassa andhabālaputhujjanehi pare sīlādiguṇasampanne sekkhe uddissa uppannattā tam paralābham, parato vā dāyakato laddhabbalābham upajīvantā bhaṇḍanakārakā bhikkhū pāpajigucchāya abhāvato **ahirikā** samānā ca “mayam paralābham bhuñjāma, parapaṭibaddhajīvikā”tipi **na lajjare** na hiriyanti.

Nānuyuttāti samaṇakaraṇehi dhammehi ananuyuttā. **Tathāti** yathā pubbe vuttā bandhanakārakādayo, tathā. **Eketi** ekacce. **Muṇḍa samghātipārutāti** kevalam muṇḍitakesatāya muṇḍa pilotikakhaṇḍehi³ samghaṭitattṭhena “samghāṭi”ti laddhanāmena cīvarena pārutasarīrā.

Sambhāvanāmyevicchanti, lābhasakkāramucchitāti lābhasakkārāsāya⁴ mucchitā ajjhositā hutvā, “pesalo dhutavādo bahussuto”ti vā madhuravacanamanuyuttā “ariyo”ti ca kevalam **sambhāvanam** bahumānāmyeva icchanti esanti, na tannimitte guṇeti attho.

Evanti “kusalānañca dhammānam paññāya ca parikkhayā”ti vuttanayena. **Nānappayātamhīti** nānappakāre bhedanadhamme payāte samakate, nānappakārena vā samkilesadhamme payātuṃ pavattituṃ āraddhe. **Na dāni sukaram tathāti** idāni imasmim dullabhakalyāṇamitte dullabhasappāyasaddhammassavane ca kāle yathā Satthari dharante **aphusitam** aphuṭṭham anadhigatam jhānavipassanam **phusituṃ** adhigantuṃ, **phusitam vā** hānabhāgiyam ṭhitibhāgiyameva vā ahutvā yathā visesabhāgiyam hoti, tathā **anurakkhituṃ** pāletuṃ sukaram, tathā na sukaram, tathā sampādetuṃ na sakkāti attho.

1. Attho na tena atthena diṭṭhadhammikādibhedahitanimittam dhammam na desenti (Sī)

2. Bhaṇḍenti (Sī, Ka)

3. Pilotikakhaṇḍe (Sī)

4. Lābhasakkāresu (Sī)

Idāni attano parinibbānakālassa āsannattā saṁkhittena ovādena sabrahmacāriṁ ovaḍanto **“yathā kaṇṭakaṭṭhānamhī”**ti-ādimāha. Tassattho—yathā puriso kenacideva payojanena kaṇṭakanicite padese anupāhano vicaranto **“mā maṁ kaṇṭako vijjhī”**ti satim upaṭṭhapetvā vicarati, evaṁ kilesakaṇṭakanicite gocaragāme payojanena caranto muni satim upaṭṭhapetvāna satisampajaññayutto appamattova careyya kammaṭṭhānaṁ avijahantoti vuttaṁ hoti.

Saritvā pubbake yogī, **tesaṁ vattamanussaranti** purimake yoge bhāvanāya yuttatāya yogī āraddhaviṇṇasake saritvā tesaṁ vattaṁ āgamānusārena sammāpaṭipattibhāvanāvidhiṁ anussaranto dhuraṇikkhepaṁ akatvā yathāpaṭipajjanto. **Kiñcāpi pacchimo kāloti** yadipāyaṁ atītasatthuko carimo kālo, tathāpi yathādhamameva paṭipajjanto vipassanaṁ ussukkāpentō **phuseyya amataṁ padaṁ** nibbānaṁ adhigaccheyya.

Idaṁ vatvāti yathādassitaṁ saṁkilesavodānesu imaṁ paṭipattividhiṁ kathetvā. Ayaṁca osānagāthā saṅgītikārehi therassa parinibbānaṁ pakāsetuṁ vuttāti veditabbā.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vīsatinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Timsanipāta

1. Phussattheragāthāvaṇṇanā

Timsanipāte **pāsādi**ke **bahū** **disvā**ti-ādikā āyasmato Phussattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivattūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde ekassa Maṇḍalikaraṇṇo putto hutvā nibbatti, **Phussoti** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto khattiyakumārehi sikkhitabbasippesu nipphattiṃ gato upanissayasampannattā kāmesu alaggacitto aññatarassa mahātherassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā cariyānukūlaṃ kammatṭhānaṃ gahetvā bhāvanaṃ anuyuñjanto jhānāni nibbattetvā jhānapādakaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva chaḷabhiñṇo ahosi. Athekadivasaṃ Paṇḍarasagotto¹ nāma eko tāpaso tassa santike dhammaṃ sutvā nisinno sambahule bhikkhū sīlācārasampanne susaṃvutindriye bhāvitakāye bhāvitacitte disvā pasannacitto “sādhu vatāyaṃ paṭipatti loka ciraṃ tiṭṭheyyā”ti cintetvā “kathaṃ nu kho bhante anāgatamaddhānaṃ bhikkhūnaṃ paṭipatti bhavissati”ti therāṃ pucchi. Tamatthaṃ dassento saṅgītikārā—

949. Pāsādi ke bahū disvā, bhāvitatte susaṃvute.

Isi paṇḍarasagotto, apucchi phussasavhayaṃ”ti—

gāthaṃ ādito ṭhapesuṃ.

Tattha **pāsādi**keti attano paṭipattiyā pasādārahe. **Bahū**ti sambahule. **Bhāvitatteti** samathavipassanābhāvanāhi bhāvitacitte. **Susaṃvuteti** suṭṭhu saṃvutindriye. **Isī**ti tāpaso. **Paṇḍarasagottoti** paṇḍarassa nāma isino vaṃse jātattā tena samānagotto. **Phussasavhayaṃ**ti hussasaddena avhātabbhaṃ, phussanāmakanti attho.

1. Paṇḍarasagotto (Sī)

950. “Kiṃ chandā kimadhippāyā, kimākappā bhavissare.

Anāgatamhi kālamhi, taṃ me akkhāhi pucchito”ti—

ayaṃ tassa isino pucchāgāthā.

Tattha **kiṃ chandā**ti imasmim sāsane anāgate bhikkhū kīdisacchandā kīdisādhimuttikā, kiṃ hīnādhimuttikā, udāhu paṇītādhimuttikāti attho.

Kimadhippāyāti kīdisādhippāyā kīdisajjhāsayā, kiṃ saṃkilesajjhāsayā, udāhu vodānajjhāsayāti attho. Atha vā **chandā** nāma kattukamyatā, tasmā kīdisī¹ tesam kattukamyatāti attho. **Adhippāyo** ajjhāsayoyeva. **Kimākappā**ti kīdisākappā. Ākappāti ca vesagahaṇādivārittacārittavantoti attho.

Bhavissareti bhavissanti. **Taṃ meti** taṃ anāgate bhikkhūnaṃ chandādhippāyākappabhedam pucchito mayham **akkhāhi** kathehīti theram ajjhesati. Tassa thero tamattham ācikkhanto sakkaccasavane tāva niyojetum—

951. “Suṇohi vacanam mayham, isi paṇḍarasavhaya.

Sakkaccam upadhārehi, ācikkhissāmya’nāgatan”ti—

gāthamāha.

Tassattho—bho paṇḍaranāma isi yaṃ tvaṃ maṃ pucchasi, taṃ te anāgataṃ ācikkhissāmi, ācikkhato pana mama vacanam suṇāhi anāgatatthadīpanato samvegāvahato ca sakkaccam upadhārehīti.

Atha thero anāgataṃsaññāna bhikkhūnaṃ bhikkhunīnañca bhāvinim² pavattim yathābhūtam disvā tassa ācikkhanto—

952. “Kodhanā upanāhī ca, makkhī thambhī saṭhā bahū.

Issukī nānāvādā ca, bhavissanti anāgate.

953. Aññātamānino dhamme, gambhīre tīragocarā.

Lahukā agarū dhamme, aññamaññamagāravā.

954. Bahū ādīnavā loke, uppajjissantu’nāgate.

Sudesitam imam dhammam, kilesissanti dummatī.

1. Tasmā kīdasacchandā kīdisī (Sī)

2. Bhāvitam (Sī)

955. Guṇahīnāpi saṅghamhi, voharantā visāradā.
Balavanto bhavissanti, mukharā assutāvino.
956. Guṇavantopi saṅghamhi, voharantā yathātthato.
Dubbalā te bhavissanti, hirīmanā anattikā.
957. Rajataṃ jātārūpañca, khettaṃ vatthumajelakaṃ.
Dāsīdāsañca dummedhā, sādīyissantu'nāgate.
958. Ujjhānasaññino bālā, sīlesu asamāhitā.
Unnaḷā vicarissanti, kalahābhiratā magā.
959. Uddhatā ca bhavissanti, nīlacīvarapārutā.
Kuhā thaddhā lapā siṅgī, carissanturiyā viya.
960. Telasaṇṭhehi kesehi, capalā añjanakkhikā.
Rathiyāya gamissanti, dantavaṇṇikapārutā.
961. Ajegucchaṃ vimuttehi, surattaṃ arahaddhajaṃ.
Jigucchissanti kāsāvaṃ, odātesu samucchitā.
962. Lābhakāmā bhavissanti, kusītā hīnavīriyā.
Kicchantaṃ vanapatthāni¹, gāmañtesu vasissare.
963. Ye ye lābhaṃ labhissanti, micchājīvaratā sadā.
Te teva anusikkhantā, bhajissanti asaṃyatā.
964. Ye ye alābhino lābhaṃ, na te pujjā bhavissare.
Supesalepi te dhīre, sevissanti na te tadā.
965. Milakkhuraṇaṃrattaṃ, garahantā sakaṃ dhajaṃ.
Tittiyānaṃ dhajaṃ keci, dhārissantu'vadātakaṃ.
966. Agāravo ca kāsāva, tadā tesāṃ bhavissati.
Paṭisaṅkhā ca kāsāve, bhikkhūnaṃ na bhavissati.

1. Vanapatthesu (Tṭha)

967. Abhibhūtaṣṣa dukkheṇa, sallaviddhaṣṣa ruppaṭo.
Paṭisaṅkhā mahāghorā, nāgassāsi acintiyā.
968. Chaddanto hi tadā disvā, surattaṃ arahaddhajaṃ.
Tāvadeva'bhaṇi gāthā, gajo atthopasaṃhitā.
969. 'Anikkasāvo kāsāvaṃ, yo vatthaṃ paridhassati.
Apeto damasaccena, na so kāsāvamarahati.
970. Yo ca vantakasāvassa, sīlesu susamāhito.
Upeto damasaccena, sa ve kāsāvamarahati'.
971. Vipannasīlo dummedho, pākaḷo kāmakāriyo.
Vibbhantacitto nissukko, na so kāsāvamarahati.
972. Yo ca sīlena sampanno, vītarāgo samāhito.
Odātamanasaṅkappo, sa ve kāsāvamarahati.
973. Uddhato unnaḷo bālo, sīlaṃ yassa na vijjati.
Odātakaṃ arahati, kāsāvaṃ kiṃ karissati.
974. Bhikkhū ca bhikkhuniyo ca, duṭṭhacittā anādarā.
Tādīnaṃ mettacittānaṃ, niggaṇhissantu'nāgate.
975. Sikkhāpentāpi therehi, bālā cīvaradhāraṇaṃ.
Na suṇissanti dummedhā, pākaḷā kāmakāriyā.
976. Te tathā sikkhitā bālā, aññaṃamaññaṃ agāravā.
Nādiyissantu'pajjhāye, khaḷuṅko viya sārathim.
977. Evaṃ anāgataddhānaṃ, paṭipatti bhavissati.
Bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ, patte kālamhi pacchime.
978. Purā āgacchate etaṃ, anāgataṃ mahabbhayaṃ.
Subbacā hotha sakhilā, aññaṃamaññaṃ sagāravā.
979. Mettacittā kāruṇikā, hotha sīlesu saṃvutā.
Āraddhavīriyā pahitattā, niccaṃ daḷhaparakkamā.

980. Pamādaṃ bhayato disvā, appamādañca khemato.

Bhāvētha'ṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, phusantā amataṃ padan"ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **kodhanā**ti kujjhanasīlā. **Bhavissanti anāgate**ti sambandho. Kim therassa kāle tathā nāhesunti? Na nāhesum, tadā pana kalyāṇamittabahulatāya ovādakesu viññāpakesu sabrahmacārīsu bahūsu vijjamānesu kilesesu balavantesu paṭisaṅkhānabahulatāya ca yebhuyyena bhikkhū akkodhanā ahesum¹, āyatim tabbipariyāye atikodhanā bhavissanti, tasmā “anāgate”ti vuttaṃ. Sesapadesupi ese va nayo. **Upanāhī**ti āghātavattūsu āghātassa upanayhanasīlā upanāhasambhavato vā upanāhī. Tattha purimakāliko byāpādo kodho, aparakāliko upanāho. Sakim pavatto vā doso kodho, anekakkhattum pavatto upanāho. Paresaṃ vijjamāne guṇe makkhanti puñjanti, tesam vā udakapuñjaniyā viya udakassa makkho makkhanaṃ puñjanaṃ etesaṃ atthīti **makkhī**. Atimānalakkhaṇo thambho etesaṃ atthīti **thambhī**. **Saṭhā**ti asantaguṇavibhāvanalakkhaṇena sāṭheyyena samannāgatā. **Issukī**ti parasampattikhiyyanalakkhaṇāya issāya samannāgatā. **Nānāvādā**ti aññamaññaṃ viruddhavādā viruddhadiṭṭhikā, kalahakārakā cāti attho.

Aññātāmānino dhamme, gambhīre tīragocarāti gambhīre durobhāse saddhamme aññāte eva “ñātoti, diṭṭho”ti evaṃ mānino, tato eva tassa orabhāge pavattitāya orimatīragocarā. **Lahukā**ti lahusabhāvā capalā. **Agarū dhammeti** saddhamme gāravarahitā. **Aññamaññamagāravā**ti aññamaññasmiṃ appatissā, saṃghe sabrahmacārīsu ca garugāravavirahitā. **Bahū ādīnavā**ti vuttappakārā, vakkhamānā ca bahū anekadosā antarāyā. **Loketi** sattaloke. **Uppajjissantya'nāgate**ti anāgate pātu bhavissanti. **Sudesitaṃ imaṃ dhammanti**² Sammāsambuddhena suṭṭhu aviparītaṃ ādikalyāṇādippakārena desitaṃ imaṃ āgasasaddhammaṃ. **Kilesissanti**ti kilīṭhaṃ kilesadūsitaṃ karissanti, “āpattim ‘anāpattī’ti garukāpattim

1. Kodhanā nāhesum (Sī)

2. Sudesitaṃ idaṃ dhammanti (Sī)

‘lahukāpatti’ti” ādinā duccaritasamkilesena asaddhammena saṅhasukhumam rūpārūpadhammam paṭikkhipissanti, diṭṭhisamkilesena ubhayatrāpi taṇhāsamkilesena samkilesissanti malīnam karissanti. **Dummatī**ti nippaṇṇā. Vuttam hetam Bhagavatā “bhavissanti bhikkhave bhikkhū anāgata-maddhānam -pa- Abhidhammakatham Vedallakatham kathentā kaṇhadhammam okkamamānā na bujjhissanti”ti¹.

Guṇahīnāti silādiguṇavirahitā dussilā, alajjino ca. Atha vā **guṇahīnā**ti vinayavārittādiguṇena hīnā dhammavinaye appakataṇṇuno. **Saṅghamhī**ti saṅghamajjhe. **Voharantā**ti kathentā, saṅghe vinicchayakathāya vattamānāya yaṁkiñci bhaṇantā. **Visāradā**ti nibbhayā pagabbhā. **Balavantoti** pakkhabalena balavanto. **Mukharā**ti mukhakharā kharavādino. **Assutāvinoti** na sutavanto, kevalam lābhasakkārasilokasannissayena guṇadharā hutvā “dhammam ‘adhammo’ti, adhammañca ‘dhammo’ti, vinayam ‘avinayo’ti, avinayañca ‘vinayo’ti” evam attanā yathicchitamattham saṅghamajjhe patiṭṭhapentā balavanto bhavissanti.

Guṇavantoti silādiguṇasampannā. **Voharantā yathātthatotī** atthānurūpam aviparītattam “dhammam ‘dhammo’ti, adhammam ‘adhammo’ti, vinayam ‘vinayo’ti, avinayam ‘avinayo’ti” evam dīpentā. **Dubbalā te bhavissantī**ti parisāyam alajjussannatāya balavirahitā te bhavissanti, tesam vacanam na tiṭṭhissati. **Hirīmanā anattikā**ti hirīmanto kenaci anattikā. Te hi dhammena vattum samatthāpi pāpajigucchātāya appakiccatāya ca kehici virodham akarontā attano vadam patiṭṭhāpetum na vāyamantā diṭṭhāvikkammam vā adhiṭṭhānam vā akatvā tuṇhī honti.

Rajatanti rūpiyam, tena kahāpaṇalohamāsakādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Jātarūpanti** suvaṇṇam, tena maṇimuttādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Vāsaddo samuccayattho “apadā vā”ti-ādīsu² viya. “Rajatajātarūpañcā”ti vā pāṭho. **Khettanti** yattha pubbaṇṇāparaṇṇam³ ruhati, tam khetam. Tadattham akatabhūmibhāgo vatthu. **Ajelakanti** eḷakā nāma ajāyeva, te ṭhapetvā avasesā pasujāti ajā nāma. Ajelakaggahaṇeneva hettha gomahimsādīnampi saṅgaho kato. **Dāsīdasañcā**ti dāsīyo ca

1. Am 2. 94 piṭṭhe.

2. Am 1. 343; Am 2. 29; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

3. Pubbaṇṇāparaṇṇam (Sī)

dāse ca. **Dummedhāti** aviddasuno, kappiyākappiyaṃ sārubbāsārubbam aṇānantā attano atthāya **sādiyissanti** sampaṭicchissanti.

Ujjhānasaññinoti pare heṭṭhato katvā olokanacittā, anujjhāyitabbatṭhānepi vā ujjhānasilā. **Bālāti** duccintitacintanādinā bālalakkhaṇena samannāgatā, tato eva **sīlesu asamāhitā** catupārisuddhisīlesu na samāhitacittā. **Unnaḷāti** samussitatucchamānā. **Vicarissanti** mānaddhajaṃ ukkhipitvā vicarissanti. **Kalahābhiratā magāti** sārambhabahulatāya karaṇuttariyapasutā kalahe eva abhiratā magasadisā migā viya attahitāpekkhā¹ ghāsesanābhiratā dubbalavihesaparāti attho.

Uddhatāti uddhaccena samannāgatā cittekaggatārahitā. **Nīlacīvarapārutāti** akappiyarajanarattena nīlavaṇṇena cīvarena pārutā, tādisaṃ cīvaraṃ nivāsetvā ceva pārupitvā ca vicaraṇakā. **Kuhāti** sāmantaṇṇapānādinā kuhanavattunā kuhakā, asantaṇṇasambhāvanicchāya kohaṇṇaṃ katvā paresaṃ vimhāpayā. **Thaddhāti** kodhena mānena ca thaddhamānasā kakkhaḷahadayā. **Lapāti** lapanakā kuhanavuttikā, pasannamānasehi manussehi “kena bhante ayyassa attho”ti paccayadāyakānaṃ vadāpanakā, payuttavācāvasena, nippesikatāvasena ca paccayatthaṃ lapakāti vā attho. **Siṅgāti** “tattha katamaṃ siṅgaṃ, yaṃ siṅgaṃ siṅgārātā cāturatā cāturiyaṃ parikkhatatā pārikkhatiyaṃ”ti² evaṃ vuttehi siṅgasadisehi pākāṭakilesehi samannāgatā, siṅgaracaritāti attho. **“Ariyā viyā”**ti idaṃ “kuhā”ti etasseva atthadassanaṃ. Kuhakānañhi ariyānamiva ṭhitabhāvaṃ dassento ariyā viya vicarantīti āha.

Telasaṇṭhehīti sitthakatelena vā udakatelena vā osaṇṭhitehi. **Capalāti** kāyamaṇḍanaparikkhāramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. **Añjanakkhikāti** alaṅkārañjanena añjitanettā. **Rathiyāya gamissantīti** bhikkhācariyāya kulūpasankamanāpadesehi, mahāraccchāya ito cito ca paribbhamissantī. **Dantavaṇṇikapārutāti** dantavaṇṇarattena cīvarena pārutasarīrā.

1. Attahitanirapekkhā (Ka)

2. Abhi 2. 364 piṭṭhe.

Ajegucchanti ajjigucchitabbaṃ. **Vimuttehīti** ariyehi. **Surattanti** kappiyarajanena suṭṭhu rattaṃ, arahantānaṃ Buddhādīnaṃ ciṇṇatāya arahaddhajaṃ jigucchissanti kāsavaṃ. Kasmā? **Odātesu samucchitā** gedhaṃ āpannā. Dantavaṇṇapārupanassa hi idaṃ kāraṇavacanāṃ. Te hi setakaṃ sambhāventā “sabbenā sabbaṃ setake gahite līṅgapariccāgo eva siyā”ti dantavaṇṇaṃ pārupanti.

Lābhakāmāti lābhagiddhā. Bhikkhācariyāsupi kosajjayogato **kusītā**. Samaṇadhammaṃ kātuṃ cittassa ussāhābhāvena **hīnavīriyā**. **Kicchantāti** kilamantā, vanapatthesu vasitum kicchantā kilantacittāti attho. **Gāmantesūti** gāmantasenāsanesu gāmasamīpesu senāsanesu, gāmadvāresu vā senāsanesu. **Vasissareti** vasissanti.

Te teva anusikkhantāti ye ye¹ micchājīvappayogena laddhalābhā, te te eva puggale anusikkhantā bhamissanti. **Bhamissantīti** sayampi te viya micchājīvena lābhaṃ uppādetum rājakulādīni sevantā paribbhamissanti. “**Bhajissanti**”ti vā pāṭho, sevissantīti attho. **Asaṃyatāti** sīlasaṃyamarahitā.

Ye ye alābhino lābhanti ye ye bhikkhū micchājīvaparivajjanena appapuññatāya ca lābhassa paccayassa na lābhino, te **pujjā** pūjanīyā pāsamsā **tadā** anāgate kāle na bhavissanti. **Supesalepi te dhīreti** dhitisampannatāya dhīre suṭṭhu pesalepi te bhikkhū na sevissanti, tadā anāgate te lābhino lābhakāmāva bhikkhūti attho.

Milakkhuraṇaṃrattanti kālakacchakaraṇaṃ rattaṃ. Samāsapadaṃ hetuṃ, gāthāsukhatthaṃ sānūnāsikaniddeso. **Garahantā sakaṃ dhajanti** attano dhajabhūtaṃ kāsavaṃ jigucchantā. Sāsane pabbajitānaṃ hi kāsāvo dhajo nāma. **Titthiyānaṃ dhajaṃ kecīti** keci Sakyaputtiyabhāvaṃ paṭijānantā eva titthiyānaṃ setavatthikānaṃ dhajabhūtaṃ avadātakaṃ setavatthaṃ dhāressanti.

Agāravo ca kāsāveti arahaddhajabhūte kāsāve agāravo abahumānaṃ tadā anāgate tesu bhavissati. **Paṭisaṅkhā ca kāsāveti**

1. Ye yeva (Sī)

paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevāmī”ti-ādinā¹ nayena
paccavekkhaṇamattampi kāsāvapariabhoge na bhavissati.

Kāsāvaṃ dhārentena kāsāvaṃ bahumānena “duccaritato oramitabban”ti
kāsāvassa garukātabbabhāve Chaddantajātakamudāharanto “**abhibhūta**
dukkhenā”ti-ādimāha. Tattha **sallaviddhassā**ti puthunā savisena sallena
viddhassa, tato eva mahatā dukkhena abhibhūta. **Ruppatoti** sarīravikāraṃ
āpajjato. **Mahāghorā**ti sarīrajīvitesu nirapekkhatāya bhimmā² garutarā
paṭisaṅkhā aññehi **acintiyā** cintāmattena pavattetuṃ asakkuṇeyyā
Chaddantamahānāgassa **āsi** ahosi. Chaddantanāgarājakāle hi bodhisatto
Soṇuttarena nāma nesādena paṭicchannaṭṭhāne ṭhatvā visapītena sallena
viddho mahatā dukkhena abhibhūto taṃ gahetvā paridahitaṃ kāsāvaṃ disvā
“ayaṃ ariyaddhajena paṭicchanno, na mayā himsitabbo”ti tattha
mettacittameva paccupaṭṭhapetvā uparidhammaṃ desesi. Yathāha—

“Samappito puthusallena nāgo,
Aduṭṭhacitto luddaka’majjhabhāsi.
Ki’matthayaṃ kissa vā samma hetu,
Mamaṃ vadhī kassa vā’yaṃ payogo”ti-ādi³.

Imamatthaṃ dassento thero “**Chaddanto hī**”ti-ādimāha. Tattha **surattaṃ**
arahaddhajanti Soṇuttarena paridahitakāsāvaṃ sandhāyāha. **Abhaṇī**ti abhāsi.
Gāthāti gāthāyo. **Gajoti** Chaddanto nāgarājā. **Atthopasaṃhitā**ti
atthasannissitā hitā, hitayuttāti attho.

Chaddantanāgarājena vuttagāthāsu **anikkasāvoti** rāgādīhi kasāvehi
kasāvo. **Paridahissatī**ti nivāsanapārupana-attharaṇavasena paribhuñjissati.
“Paridhassatī”ti vā pāṭho. **Apeto damasaccenā**ti indriyadadena ceva
paramatthasaccapakkhikena vacīsaccena ca apeto, viyutto pariccattoti attho.
Na soti so evarūpo puggalo kāsāvaṃ paridahituṃ nārahati.

1. Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhesu.

2. Bhīmā (Sī)

3. Khu 5. 374 piṭṭhe Chaddantajātake.

Vantakasāvassāti catūhi maggehi vantakasāvo chaḍḍitakasāvo pahīnakasāvo assa bhaveyyāti attho. **Sīlesūti** catupārisuddhisīlesu. **Susamāhitoti** suṭṭhu samāhito. **Upetoti** indriyadadena ceva vuttappakārena saccena ca upagato samannāgato. **Sa veti** so evarūpo puggalo taṃ gandhakāsāvavatthaṃ ekantena arahatīti attho.

Vipannasīloti bhinnasīlo. **Dummedhoti** nippaṇṇo sīlavisodhanapaṇṇāya virahito. **Pākaṭoti** “dussīlo ayan”ti pākaṭo¹ pakāso, vikkhittindriyatāya² vā **pākaṭo** pākaṭindriyoti attho. **Kāmakāriyoti** bhinnasaṃvaratāya yathicchitakārako, kāmassa vā mārassa yathākāmakaraṇīyo. **Vibbhantacittoti** rūpādīsu visayesu vikkhittacitto. **Nissukkoti** asukko sukkadhammarahito hirottappavivajjito, kusalahammasampādana-ussukkarahito vā.

Vītarāgoti vijatacchandarāgo. **Odātamanasaṅkappoti** suvisuddhamanovitaṅko, anāvilasaṅkappo vā.

Kāsāvaṃ kiṃ karissatīti yassa sīlaṃ natthi, tassa kāsāvaṃ kiṃ nāma payojanaṃ sādheyyatīti, cittaṅkatasādisaṃ tassa pabbajitaliṅganti attho.

Duṭṭhacittāti rāgādīdosehi dūsitacittā. **Anādarāti** Satthari dhamme aññaṃaññaṃ ādararahitā agāravā. **Tādīnaṃ mettacittānanti** mettābhāvanāya sampayuttahadaye teneva arahattādhigamena³ iṭṭhādīsu⁴ tādībhāvappatte ulāraguṇe. Upayogathe hi idaṃ sāmivacanaṃ. **Niggaṇhissantīti** “sīlādisampanne disvā te sambhāventā vipannasīle amhe na bahuṃ maññissantī”ti attani agāravabhayena yathā te ubbālhaṃ pakkamissanti, tathā bādhissantīti⁵ attho.

Sikkhāpentāpīti sikkhāpiyamānāpi. Kammatthe hi ayaṃ kattuniddeso. **Therehīti** attano ācariyupajjhāyehi. **Cīvaradhāraṇanti** idaṃ samaṇapaṭipattiyā nidassanamattaṃ, tasmā “evaṃ te abhikkamitabbāṃ, evaṃ te

1. Ayanti vā pākaṭo (Ka)

2. Vittindriyatāya (Ka)

3. Arahattādhigamena vā (sabbattha)

4. Iṭṭhāniṭṭhādīsu (Sī)

5. Bādhessantīti (Sī)

paṭikkamitabban”ti-ādinā¹ sikkhāpiyamānāpīti attho. **Na suṇissantīti** ovādaṃ na gaṇhissanti.

Te tathā sikkhitā bālāti te andhabālā ācariyupajjhāyehi sikkhāpiyamānāpi anādaratāya asikkhitāti. **Nādiyissantu’pajjhāyeti** upajjhāye ācariye ca ādaraṃ na karonti, tesāṃ anusāsaniyaṃ na tiṭṭhanti. Yathā kiṃ? **Khaḷuṅko viya sārathim** yathā khaḷuṅko duṭṭhasso assadamakaṃ nādiyati na tassa upadese tiṭṭhati, evaṃ tepi upajjhāyācariye na bhāyanti na sārājjantīti attho.

“Evan”ti-ādi vuttassevatthassa nigamanaṃ. Tattha **evanti** vuttappakārena. **Anāgataddhānanti** anāgatamaddhānaṃ, anāgate kāleti attho. Taṃyeva sarūpato dassento **“patte kalamhi pacchime”**ti āha. Tattha katamo pacchimakālo? “Tatīyasaṅgītito paṭṭhāya pacchimakālo”ti keci, taṃ eke nānujānanti. Sāsanassa hi pañcayugāni vimuttiyugaṃ, samādhiyugaṃ, sīlayugaṃ, sutayugaṃ, dānayuganti. Tesu paṭhamāṃ vimuttiyugaṃ, tasmim̐ antarahite samādhiyugaṃ vattati, tasmimpi antarahite sīlayugaṃ vattati, tasmimpi antarahite sutayugaṃ vattateva. Aparisuddhasīlo hi ekadesena pariyaṭṭibāhusaccaṃ paggayha tiṭṭhati lābhādikāmatāya. Yadā pana mātīkāpariyosānā pariyaṭṭi sabbaso antaradhāyati, tato paṭṭhāya liṅgamattameva avasissati, tadā yathā tathā dhanāṃ saṃharitvā dānamukhena² vissajjenti, sā kira nesaṃ carimā sammāpaṭipatti. Tattha sutayugato paṭṭhāya pacchimakālo, “sīlayugato paṭṭhāya”ti apare.

Evaṃ thero pacchime kāle uppajjanakaṃ mahābhayaṃ dassetvā puna tattha sannipatitabhikkhūnaṃ ovādaṃ dadanto **“purā āgacchate”**ti-ādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha **purā āgacchate etanti** etaṃ mayā tumhākaṃ vuttaṃ paṭipatti-antarāyakaraṃ anāgataṃ mahābhayaṃ āgacchati purā, yāva āgamissati, tāvadevāti attho. **Subbacāti** vacanakkhamā sovacassakārahehi dhammehi samannāgatā, garūnaṃ anusāsaniyo³ padakkhiṇaggāhino hothāti attho. **Sakhilā**ti muduhadayā.

1. Am 1. 439 piṭṭhe.

2. Dānamukhe (?)

3. Anusāsaniyā (Ka)

Mettacittāti sabbasattesu hitūpasamhāralakkhaṇāya mettāya sampayuttacittā. **Kāruṇikā**ti karuṇāya niyuttā paresam dukkhāpanayanākāravuttiyā karuṇāya samannāgatā. **Āraddhavīriyā**ti akusalānaṃ pahānāya kusalānaṃ upasampadāya paggaḥitavīriyā. **Pahitattā**ti nibbānaṃ paṭipesitacittā. **Niccanti** sabbakālaṃ. **Dalhaparakkamā**ti thiravīriyā.

Pamādanti pamajjanaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ananuṭṭhānaṃ, akusalesu ca dhammesu cittavossaggo. Vuttaṃ hi—

“Tattha katamo pamādo, kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu cittassa vossaggo vossaggānuppadānaṃ, kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā”ti-ādi¹.

Appamādanti appamajjanaṃ, so pamādassa paṭipakkhato veditabbo. Atthato hi appamādo nāma satiyā avippavāso, upaṭṭhitāya satiyā eva cetam nāmaṃ. Ayaṃ hettha attho—yasmā pamādamūlakā sabbe anattā, appamādamūlakā ca sabbe attā, tasmā pamādaṃ **bhayato** upaddavato disvā appamādañca **khemato** anupaddavato disvā appamādapaṭipattiyaṃ sikhābhūtaṃ sīlādikkhandhattayasaṅgahaṃ sammādiṭṭhi-ādīnaṃ aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ vasena **aṭṭhaṅgikaṃ** ariyamaggaṃ **bhāvētha**, **amataṃ** nibbānaṃ **phusantā** sacchikarontā attano santāne uppādettha, dassanamaggamatte aṭṭhatvā upari tiṇṇaṃ maggānaṃ uppādanavasena vaḍḍhetha, evaṃ vo appamādabhāvanā sikhāpattā bhavissatīti.

Evaṃ thero sampattaparisaṃ ovadati. Imā eva cimassa therassa aññābyākaraṇagāthā ahesunti.

Phussattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abhi 2. 385 piṭṭhe.

2. Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā

Yathācārī yathāsatoti-ādikā āyasmato Sāriputtattherassa gāthā. Tassa āyasmato Mahāmoggallānattherassa ca vatthu evaṃ veditabbaṃ—atīte ito sataṣaṣṣakappādhike asaṅkhyeyyamattḥake āyasmā Sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, nāmena **Saradamāṇavo** nāma ahosi. Mahāmoggallāno gahapatimahāsālakule nibbatti, nāmena **Sirivaḍḍhakuṭumbiko** nāma ahosi. Te ubho pi saha paṃsukīlakaṣahāyā¹ ahesuṃ. Tesu Saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṃ dhaṇaṃ paṭipajjitvā ekadivasaṃ rahogato cintesi “imesaṃ sattānaṃ maraṇaṃ nāma ekantikaṃ, tasmā mayā ekaṃ pabbajjaṃ upagantvā mokkhamaggo gavesitabbo”ti sahāyaṃ upasaṅkamitvā samma ahaṃ pabbajitukāmo, kiṃ tvaṃ pabbajitūṃ sakkhissasī”ti vatvā tena “na sakkhissāmī”ti vutte “hotu ahaṃeva pabbajissāmī”ti ratana koṭṭhāgārāni vivarāpetvā kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ datvā pabbatapādaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa pabbajjaṃ anupabbajitā catusattatisaṣṣamattā brāhmaṇaputtā ahesuṃ. So pañca abhiññāyo aṭṭha ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṃ kaṣiṇaparikkamaṃ ācikkhi. Tepi sabbe pañcābhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattesuṃ.

Tena samayena Anomadassī nāma Sammāsambuddho loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko satte saṃsāramahoghato tāretvā² ekadivasaṃ “Saradatāpasassa ca antevāsikānaṃ saṅghaṃ karissāmī”ti eko adutiyo pattacīvaramādāya ākāseṇa gantvā “Buddhabhāvaṃ me jānātū”ti tāpasassa passantasseva ākāso otarivā pathaviyaṃ paṭiṭṭhāsi. Saradatāpaso Satthu sarīre mahāpurisalakkhaṇāni upadhāretvā “Sabbaññubuddhoyevāyaṃ”ti niṭṭhaṃ gantvā paccuggamaṇaṃ katvā āsanaṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Saradatāpaso Satthu santike ekamantaṃ nisīdi.

Tasmimsamaye tassa antevāsikā catusattatisaṣṣamattā jaṭilā paṇītapapaṇītāni ojavantāni phalāphalāni gahetvā āgatā Satthāraṃ

1. Sahapaṃsukīlakaṣahāyā (Ka)

2. Tārento (Ka)

disvā sañjātappasādā attano ācariyassa ca Satthu ca nisinnākāraṃ oloketvā “ācariya mayaṃ pubbe ‘tumhehi mahantataro koci natthi’¹ti vicarāma¹, ayaṃ pana puriso tumhehi mahantataro maññe”²ti āhaṃsu. Kiṃ vadetha tātā sāsapena saddhiṃ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhaṃ Sineruṃ samaṃ kātuṃ icchatha, Sabbaññubuddhena maṃ tulyaṃ mā karitthāti. Atha te tāpasā ācariyassa vacanaṃ sutvā “yāva mahā vatāyaṃ purisuttamo”³ti sabbeva pādesu nipatitvā Satthāraṃ vandimsu.

Atha te ācariyo āha “tātā Satthu anucchaviko no deyyadhammo natthi, Satthā ca bhikkhācāraṇelāya idhāgato, handa mayaṃ deyyadhammaṃ yathābalaṃ dassāma. Tumhehi yaṃ yaṃ paṇītaṃ² phalāphalaṃ ābhataṃ, taṃ taṃ āharathā”³ti³ āharāpetvā hatthe dhovitvā sayāṃ Tathāgatassa patte patiṭṭhāpesi. Satthārā ca phalāphale paṭiggaṇhitamatte devatā dibbojaṃ pakkhipimsu. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhojanakiccaṃ niṭṭhāpetvā Satthari nisinne sabbe antevāsike pakkosivā Satthu santike sāraṇīyaṃ kathaṃ kathento nisīdi. Satthā “dve aggasāvakā bhikkhusaṃghena saddhiṃ āgacchantū”⁴ti cintesi. Te Satthu cittaṃ ṇatvā tāvadeva satasahassakhīṇāsavaparivārā aggasāvakā āgantvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu.

Tato Saradatāpaso antevāsike āmantesi “tātā Satthu bhikkhusaṃghassa ca pupphāsanena pūjā kātābbā, tasmā pupphāni āharathā”⁵ti. Te tāvadeva iddhiyā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā Buddhassa yojanappamaṇaṃ pupphāsaṃ paññāpesuṃ, ubhinnaṃ aggasāvakānaṃ tigāvutaṃ, sesabhikkhūnaṃ aḍḍhayaṇanikādhedhaṃ, saṃghanavakassa usabhamattaṃ paññāpesuṃ. Evaṃ tesāṃ paññātesu āsanesu Saradatāpaso Tathāgatassa purato añjaliṃ paggayha ṭhito⁴ “bhante mayhaṃ anuggahatthāya imaṃ pupphāsaṃ abhiruhathā”⁵ti āha. Nisīdi Bhagavā pupphāsane. Satthari nisinne dve aggasāvakā sesabhikkhū ca attano attano pattāsane nisīdīmsu. Satthā “tesāṃ mahapphalaṃ hotū”⁶ti nirodhaṃ samāpajji. Satthu samāpannabhāvaṃ ṇatvā dve aggasāvakāpi sesabhikkhūpi nirodhaṃ samāpajjīmsu.

1. Vicarimhā (Sī)

3. Taṃ āharathāti (Sī)

2. Yaṃ paṇītaṃ (Sī)

4. Ṭhatvā (Ka)

tāpaso sattāhaṃ nirantaraṃ pupphacchattaṃ dhārento aṭṭhāsi. Itare pana vanamūlaphalāphalaṃ paribhuñjitvā sesakāle añjalim paggayha aṭṭhaṃsu.

Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhāya aggasāvakaṃ Nisabhattheraṃ āmantesi “tāpasānaṃ pupphāsanānumodanaṃ karohi”ti. Thero sāvakaṃ pāramiṇāṇe ṭhatvā tesaṃ pupphāsanānumodanaṃ akāsi. Tassa desanāvasāne Satthā dutiyaṃ aggasāvakaṃ Anomattheraṃ āmantesi “tvampi imesaṃ dhammaṃ desehi”ti¹. Sopi Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ sammasitvā tesaṃ dhammaṃ kathesi. Dvinnampi desanāya ekassapi dhammābhisamayo nāhosi. Atha Satthā Buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāvasāne ṭhapetvā Saradatāpasānaṃ avasesā sabbepe catusattatisahassamattā jaṭilā arahattaṃ pāpuṇṇṃsu. Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva antarahitātāpasavesā aṭṭhaparikkhāravaradharā satṭhivassikattherā viya ahesuṇṇṃ.

Saradatāpaso pana “aho vatāhampi ayaṃ Nisabhatthero viya anāgate ekassa Buddhassa aggasāvako bhaveyyan”ti Satthu desanākāle uppannaparivittakattāya aññavihito hutvā maggaphalāni paṭivijjhitaṃ nāsakkhi. Atha Tathāgataṃ vanditvā tathā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “ito tvaṃ kappasatasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa aggasāvako Sāriputto nāma bhavissasi”ti byākaritvā dhammakathaṃ vatvā bhikkhusaṃghaparivuto ākāsaṃ pakkhandi.

Saradatāpasopi sahāyakassa Sirivaḍḍhassa santikaṃ gantvā samma mayā Anomadassissa Bhagavato pādamūle anāgate uppajjanakassa Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa aggasāvakaṭṭhānaṃ patthitaṃ, tvampi tassa dutiyasāvakaṭṭhānaṃ patthehīti.

Sirivaḍḍho taṃ upadesaṃ sutvā² attano nivesanadvāre aṭṭhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ samatalaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṃ maṇḍapaṃ kāretvā Buddhāsaṃsaṃ paññāpetvā bhikkhūnampi āsanāni

1. Tampi bhikkhu (Sī), tvampi bhikkhūnaṃ dhammaṃ desehīti (Dhammapada),
tvampi dhammaṃ desehīti (Aṅguttara)

2. Tassa upadeso ṭhatvā (Ka)

paññāpetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ sajjetvā saradatāpasena Satthāraṃ
nimantāpetvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā Buddhappamukhaṃ
bhikkhusaṃghaṃ mahārahehi vatthehi acchādetvā dutiyasāvakabhāvāya
paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā
vuttanayena byākaritvā bhattānumodanaṃ katvā pakkāmi. Sirivaḍḍho
haṭṭhapahaṭṭho yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā dutiyacittavāre¹
kāmaṃvacaradevaloke nibbatti. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā
brahmaloke nibbatti.

Tato paṭṭhāya nesaṃ ubhinnampi antarākammaṃ na kathitaṃ.
Amhākaṃ pana Bhagavato uppattito puretameva Saradatāpaso
Rājagahassa avidūre Upatissagāme Rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchimhi
paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃdivasamevassa sahāyopi Rājagahasseeva avidūre
Kolitagāme Moggaliyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tāni kira
dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyakāneva.
Tesaṃ dvinnāṃ ekadivaseva gabbhaparihāramadaṃsu. Dasamāsaccayena
jātānampi tesaṃ chasaṭṭhi dhātiyo upaṭṭhāpesuṃ, nāmaggaṇadivase
Rūpasāribrahmaṇiyā puttassa Upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Upatissoti**
nāmaṃ akaṃsu, itarassa Kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Kolitoti** nāmaṃ
akaṃsu. Te ubhopi mahatā parivārena vaḍḍhantā vuddhimanvāya
sabbasippānaṃ pāraṃ agamaṃsu.

Athekadivasam te Rājagahe giraggasamajjaṃ passantā mahājanaṃ
sannipatitaṃ disvā ñāṇassa paripākagatatā yoniso ummujjantā “sabbepime
oraṃ vassasatānaṃ maccumukhe patissantī”²ti² saṃvegaṃ paṭilabhitvā
“amhehi mokkhadhammo pariyesitabbo, taṃca pariyesantehi ekaṃ
pabbajjaṃ laddhuṃ vaṭṭatī”³ti nicchayaṃ katvā pañcahi māṇavakasatehi
saddhiṃ Saṅcayassa paribbājakassa santike pabbajiṃsu. Tesaṃ
pabbajitakālato paṭṭhāya saṅcayo lābhaggaṃyagaggappatto ahosi. Te
katipāheneva sabbam Saṅcayassa samayaṃ pariggaṇhitvā³ tattha sāraṃ
adisvā tato nikkhamitvā⁴ tattha tattha te te paṇḍitasammate
samaṇabrāhmaṇe pañhaṃ pucchanti, te

1. Dutiyattavāre (Am-Ṭṭha 1. 121 piṭṭhe.)

2. Maccumukhaṃ pavasantīti (Ka)

3. Paṭimajjitvā (Si), parimadditvā (Ka)

4. Nibbijjitvā (Ka)

tehi puṭṭhā neva sampāyanti¹, aññadatthu teyeva tesam pañham viṣṣajjenti. Evaṃ te mokkham pariyesantā katikam akaṃsu “amhesu yo paṭhamam amataṃ adhigacchati, so itarassa ārocetū”ti.

²Tena ca samayena amhākaṃ Satthari paṭhamābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena Uruvelakassapādike saḥassajaṭile dametvā Rājagahe viharante ekadivasam² Upatisso paribbājako paribbājakārāmaṃ gacchanto āyasmantaṃ Assajittheraṃ Rājagahe piṇḍāya carantaṃ disvā “na mayā evarūpo ākappasampanno pabbajito diṭṭhapubbo, santadhammena nāma ettha bhavitabban”ti sañjātappasādo pañham pucchitum āyasmantaṃ udikkhanto piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Theropi laddhapiṇḍapāto paribhuñjitum patirūpaṃ okāsaṃ gato, paribbājako attano paribbājakapīṭhaṃ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosāne cassa attano kuṇḍikāya udakaṃ adāsi.

Evaṃ so ācariyavattaṃ katvā katabhattakiccena therena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā “ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesī”ti pucchi. Thero Sammāsambuddhaṃ apadisi. Puna tena “kiṃ vādī paṇāyasmato Satthā”ti puṭṭho “imassa sāsanaṃ gambhīrataṃ dassessāmī”ti attano navakabhāvaṃ pavedetvā saṅkhepavasena cassa sāsanaḥhammaṃ kathento “ye dhammā hetuppabhavā”ti³ gāthamāha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā saḥassanayasampanne sotāpattiphale⁴ patiṭṭhāsi, itaraṃ padadvayaṃ sotāpannakāle niṭṭhāsi. Gāthāpariyosāne pana sotāpanno hutvā upari visese appavattente “bhavissati ettha kāraṇaṃ”ti sallakkhetvā therāṃ āha “mā bhante upari dhammadeśanaṃ vaḍḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṃ amhākaṃ Satthā vasatī”ti. Veḷuvaneti. “Bhante tumhe purato gacchatha, ahaṃ mayhaṃ sahāyakassa katapaṭiññaṃ mocetvā taṃ gahetvā āgamiṣāmī”ti pañcapatiṭṭhitena

1. Na sampādentī (Ka)

2-2. Tena samayena amhākaṃ Satthā paramābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Uruvelakassapādike saḥassajaṭile dametvā Rājagahaṃ patvā Veḷuvane viharati. Ekadivasam (Sī)

3. Vi 3. 51; Khu 3. 27; Khu 10. 175 piṭṭhesu.

4. Sotāpattimagge (Am-Ṭṭha 1. 124 piṭṭhe.)

vanditvā tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā therāṃ uyyojetvā
paribbājakārāmaṃ agamāsi.

Kolitaparibbājako taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā “mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya, addhānena amataṃ adhigataṃ bhavissatī”ti tenevassa viśesādhigamaṃ sambhāvetvā amatādhigamaṃ pucchi. Sopissa “āmāvuso amataṃ adhigataṃ”ti paṭijānitvā tameva gāthaṃ abhāsi. Gāthāpariyosāne Kolito sotāpattiphale paṭiṭṭhahitvā āha “kahaṃ no Satthā”ti. Veḷuvaneti. Tena hi āvuso āyāma, Satthāraṃ passissāmāti. Upatisso sabbakālampi ācariyapūjakova, tasmā Sañcayassa santikaṃ gantvā Satthu guṇe pakāsetvā tampi Satthu santikaṃ netukāmo ahosi. So lābhāsāpakato antevāsikabhāvaṃ anicchanto “na sakkomi cāṭi hutvā udakasiñcanaṃ hotuṃ”ti paṭikkhipi. Te anekehi kāraṇehi taṃ saññāpetuṃ asakkontā attano ovāde vattamānehi aḍḍhateyyasatehi antevāsikehi saddhiṃ Veḷuvanaṃ agamaṃsu. Satthā te dūratova āgacchante disvā “etaṃ me sāvakaṃ bhavissati aggaṃ bhaddayugaṃ”ti vatvā tesāṃ parisāya cariyavasena dhammaṃ desetvā arahatte paṭiṭṭhāpetvā ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Yathā tesāṃ, evaṃ aggasāvakaṇampi iddhimayapattacīvaraṃ āgatameva. Uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāti. Kasmā? Sāvakaṃ pāramiññaṇassa mahantatāya.

Tesu āyasmā Mahāmogallāno pabbajitadivasato sattame divase Magadharaṭṭhe Kallavālagāme samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkante Satthārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā dhātukammaṭṭhānaṃ¹ suṇato eva uparimaggattayaṃ adhigantvā sāvakaṃ pāramiññaṇassa matthakaṃ pāpuṇi. Āyasmā Sāriputto pabbajitadivasato aḍḍhamāsaṃ atikkamitvā Satthārā saddhiṃ Rājagahe sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgiṇeyyassa Dīghanakhaparibbājakassa Vedanāpariggahasuttante² desiyamāne desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitaṃ bhattaṃ bhuñjanto

1. Am 2. 461 piṭṭhādīsu Pacalāyamānasutte passitabbaṃ.

2. Ma 2. 165 piṭṭhādīsu Dīghanakhasutte passitabbaṃ.

viya sāvakaṭṭhāramiṇṇassa matthakaṃ pāpuṇi. Iti dvinnampi aggasāvakaṇaṃ
Satthu samīpe eva sāvakaṭṭhāramiṇṇaṃ matthakaṃ pattam. Tena vuttaṃ

Apadāne¹—

“Himavantassa avidūre, Lambako nāma pabbato.
Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā.
Susuddhapulinākiṇṇā, avidūre mama’ssamaṃ.

Asakkharā apabbhārā, sādu appaṭigandhikā.
Sandatī nadikā tattha, sobhayantā mama’ssamaṃ.

Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā.
Caranti nadiyā tattha, sobhayantā mama’ssamaṃ.

Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muṇjarohitā.
Vaggaḷā papatāyantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Ubho kūlesu nadiyā, pupphino phalino dumā.
Ubhato abhilambantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Ambā sālā ca tilakā, pāṭalī sinduvārakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Cammakā saḷalā nīpā, nāgapunnāgaketakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Atimuttā asokā ca, bhaginīmālā ca pupphitā.
Aṅkolā bimbijālā ca, pupphitā mama assame.

Ketakā kandali ceva, godhukā tiṇasūlikā.
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Kaṇikārā kaṇṇikā ca, asanā ajjunā bahū.
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā.
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

1. Khu 3. 16 piṭṭhādīsu.

Uddālakā ca kuṭajā, kadambā vakulā bahū.
 Dibbagandham sampavantā, sobhayanti mama'ssamam.
 Ālakā isimuggā ca, kadalimātulunṅiyo.
 Gandhodakena samvaḍḍhā, phalāni dhārayanti te.
 Aññe pupphanti padumā, aññe jāyanti kesarī.
 Aññe opupphā padumā, pupphitā taḷāke tadā.
 Gabbham gaṇhanti padumā, niddhāvanti muḷāliyo.
 Singhāṭipattamākiṇṇā, sobhanti taḷāke tadā.
 Nayitā ambagandhī ca, uttalī bandhujīvakā.
 Dibbagandhā sampavanti, pupphitā taḷāke tadā.
 Pāṭhinā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā.
 Saṃgulā maggurā ceva, vasanti taḷāke tadā.
 Kumbhīlā susumārā ca, tantigāhā ca rakkhasā.
 Oguhā ajagarā ca, vasanti taḷāke tadā.
 Pārevatā ravihaṃsā, cakkavākā nadīcarā.
 Kokilā sukasālikā, upajīvanti taṃ saram.
 Kukutthakā kuḷīrakā, vane pokkharasātakā.
 Dindibhā suvapotā ca, upajīvanti taṃ saram.
 Haṃsā koṇcā mayūrā ca, kokilā tambacūlakā.
 Pampakā jīvaṃjīvā ca, upajīvanti taṃ saram.
 Kosikā poṭṭhasīsā ca, kurarā senakā bahū.
 Mahākālā ca sakuṇā, upajīvanti taṃ saram.
 Pasadā ca varāhā ca, camarā gaṇḍakā bahū.
 Rohiccā sukapotā ca, upajīvanti taṃ saram.
 Sīhabyagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā.
 Tidhā pabhinnamātaṅgā, upajīvanti taṃ saram.

Kinnarā vānarā ceva, athopi vanakammikā.
 Cetā ca luddakā ceva, upajīvanti taṃ saraṃ.
 Tindukāni piyā lāni, madhuke kāsūmāriyo.
 Dhuvāṃ phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ.
 Kosambā saḷalā nimbā, sādupalasamāyutā.
 Dhuvāṃ phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ.
 Haritakā āmalakā, ambajambuvibhītakā.
 Kolā bhallātakā billā, phalāni dhārayanti te.
 Āluvā ca kaḷambā ca, biḷālītakkaḷāni ca.
 Jīvākā sutakā ceva, bahukā mama assame.
 Assamassāvidūramhi, taḷākā'suṃ sunimmitā.
 Acchodakā sītajalā, supatitthā manoramā.
 Padumuppalasañchannā, puṇḍarīkasamāyutā.
 Mandālakehi sañchannā, dibbagandhopavāyati.
 Evaṃ sabbaṅgasampanne, pupphite phalite vane.
 Sukate assame ramme, viharāmi ahaṃ tadā.
 Sīlavā vatasampanno, jhāyī jhānarato sadā.
 Pañcābhiññābalappatto, suruci nāma tāpaso.
 Catuvīśasahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhahūṃ.
 Sabbe maṃ brāhmaṇā etc, jātimanto yasassino.
 Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe.
 Padakā veyyākaraṇā, sadhamme pāramiṃ gatā.
 Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidā.
 Pathabyā bhūmantalikkhe, mama sissā susikkhitā.
 Appicchā nipakā etc, appāhārā alolupā.
 Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti maṃ sadā.

Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.
 Ākiñcaññaṃ patthayantā, parivārenti maṃ sadā.

Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā.
 Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti maṃ sadā.

Samvutā chasu dvāresu, anejā rakkhitindriyā.
 Asaṃsaṭṭhā ca te dhīrā, mama sissā durāsadā.

Pallaṅkena nisajjāya, ṭhānacaṅkamanena ca.
 Vītināmenti te rattiṃ, mama sissā durāsadā.

Rajjanīye na rajjanti, dussanīye na dussare.
 Mohanīye na muyhanti, mama sissā durāsadā.

Iddhiṃ vīmaṃsamānā te, vattanti niccakālikāṃ.
 Pathaviṃ te pakampenti, sārabbhena durāsadā.

Kīḷamānā ca te sissā, kīḷanti jhānakīḷitaṃ.
 Jambuto phalamānenti, mama sissā durāsadā.

Aññe gacchanti goyānaṃ, aññe pubbavidehakaṃ.
 Aññe ca Uttarakuruṃ, esanāya durāsadā.

Purato pesenti khāriṃ, pacchato ca vajanti te.
 Catuvīsasahashehi, chāditaṃ hoti ambaraṃ.

Aggipākī anaggī ca, dantodukkhalikāpi ca.
 Asmena koṭṭitā keci, pavattaphalabhojanā.

Udakorohaṇā keci, sāyaṃ pāto sucīratā.
 Toyābhisecanakarā, mama sissā durāsadā.

Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā.
 Gandhitā sīlagandhena, mama sissā durāsadā.

Pātova sannipatitvā, jaṭilā uggatāpanā.
 Lābhālābhaṃ pakittetvā, gacchanti ambare tadā.

Etesaṃ pakkamantānaṃ, mahāsaddo pavattati.
 Ajīnacammaṣaddena, muditā honti devatā.
 Disodisaṃ pakkamanti, antalikkhacarā isī.
 Sake balenu'patthaddhā, te gacchanti yadicchakaṃ.
 Pathavīkampakā ete, sabbeva nabhacārino.
 Uggatejā duppasahā, sāgarova akhobhiyā.
 Thānacaṅkamino keci, keci nesajjikā isī.
 Pavattabhojanā keci, mama sissā durāsadā.
 Mettāvihārino ete, hitesī sabbapāṇinaṃ.
 Anattukkaṃsakā sabbe, na te vambhenti kassaci.
 Sīharājāva'sambhītā, gajarājāva thāmavā.
 Durāsadā byagghāriva, āgacchanti mamantike.
 Vijjādhara devatā ca, nāgagandhabbarakkhasā.
 Kumbhaṇḍā dānavā garuḷā, upajīvanti taṃ saraṃ.
 Te jaṭākhāribharitā, ajīnuttaravāsanā.
 Antalikkhacarā sabbe, upajīvanti taṃ saraṃ.
 Sadānucchavikā ete, aññaṃaññaṃ sagāravā.
 Catubbīsasahassānaṃ, khipitasaddo na vijjati.
 Pāde pādaṃ nikkhipantā, appasaddā susaṃvutā.
 Upasaṅkamma sabbeva, sirasā vandare mamaṃ.
 Tehi sissehi parivuto, santēhi ca tapassibhi.
 Vasāmi assame tattha, jhāyī jhānarato ahaṃ.
 Isīnaṃ sīlagandhena, pupphagandhena cūbhayaṃ.
 Phalīnaṃ phalagandhena, gandhito hoti assamo.
 Rattindivaṃ na jānāmi, arati me na vijjati.
 Sake sisse ovaḍanto, bhiyyo hāsaṃ lābhāmaṃ.

Pupphānaṃ pupphamānānaṃ, phalānañca vipaccataṃ.
 Dibbagandhā pavāyanti, sobhayantā mama'ssamaṃ.
 Samādhimhā vuṭṭhahitvā, ātāpī nipako ahaṃ.
 Khāribhāraṃ gahetvāna, vanaṃ ajjhogahiṃ ahaṃ.
 Uppāte supine cāpi, lakkhaṇesu susikkhito.
 Pavattamānaṃ mantapadaṃ, dhārayāmi ahaṃ tadā.
 Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
 Vivekakāmo Sambuddho, Himavantamupāgami.
 Ajjhogāhetvā Himavantaṃ, aggo kāruṇiko muni.
 Pallākaṃ ābhujitvāna, nisīdi purisuttamo.
 Tamaddasāhaṃ Sambuddhaṃ, sappabhāsaṃ manoramaṃ.
 Indrivarāṃva jalitaṃ, ādittaṃva hutāsaṃ.
 Jalantaṃ dīparukkhaṃva, vijjutaṃ gagane yathā.
 Suphullaṃ sālārājaṃva, addasaṃ Lokanāyakaṃ.
 Ayaṃ nāgo Mahāvīro, dukkhassantakaro muni.
 Imaṃ dassanamāgamma, sabbaḍukkhā pamuccare.
 Disvānāhaṃ devadevaṃ, lakkhaṇaṃ upadhārayiṃ.
 Buddho nu kho na vā Buddho, handa passāmi cakkhumaṃ.
 Sahassārāṇi cakkāṇi, dissanti caraṇuttame.
 Lakkhaṇānissa disvāna, niṭṭhaṃ gacche tathāgate.
 Sammajjanaṃ gahetvāna, sammajjitvānaṃ tadā.
 Atha pupphe samānetvā, Buddhasetṭhaṃ apūjayiṃ.
 Pūjayitvāna Sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.
 Ekaṃsaṃ ajinaṃ katvā, namassiṃ Lokanāyakaṃ.
 Yena ñāṇena Sambuddho, viharati anāsavo.
 Taṃ ñāṇaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Samuddharasi'maṃ lokam, Sayambhū amitodaya.
 Tava dassanamāgamma, kaṅkhāsotaṃ taranti te.
 Tuvaṃ Satthā ca ketu ca, dhajo yūpo ca pāṇinaṃ.
 Parāyaṇo paṭiṭṭhā ca, dīpo ca Dvipaduttamo.
 Sakkā samudde udakaṃ, pametuṃ āḷhakena vā.
 Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.
 Dhāretuṃ pathaviṃ sakkā, ṭhapetvā tulamaṇḍale.
 Na tveva tava Sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā dharetave.
 Ākāso minituṃ sakkā, rajjuyā aṅgulena vā.
 Na tveva tava Sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.
 Mahāsamudde udakaṃ, pathaviñcākhilañjahe.
 Buddhañāṇaṃ upādāya, upamāto na yujjare.
 Sadevakassa lokassa, cittaṃ yesaṃ pavattati.
 Antojālīkatā etc, tava ñāṇamhi cakkhuma.
 Yena ñāṇena pattosi, kevalaṃ bodhimuttamaṃ.
 Tena ñāṇena Sabbaññu, maddasī paratitthiye.
 Imā gāthā thavitvāna, Suruci nāma tāpaso.
 Ajinaṃ pattharivāna, pathaviyaṃ nisīdi so.
 Cullāsītisahassāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
 Accuggato tāvadeva, girirājā pavuccati.
 Tāva accuggato neru, āyato vitthato ca so.
 Cuṇṇito aṇubhedena, koṭisatasahassaso.
 Lakkhe ṭhapiyamānamhi, parikkhayamagacchatha.
 Na tveva tava Sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.
 Sukhumacchikena jālena, udakaṃ yo parikkhipe.
 Ye keci udae pāṇā, antojālīkatā siyumu.

Tatheva hi Mahāvīra, ye keci puthutitthiyā.
 Diṭṭhigahanapakkhanda, parāmāsena mohitā.
 Tava suddhena ñāṇena, anāvaraṇadassinā.
 Antojālīkatā etc, ñāṇaṃ te nātivattare.
 Bhagavā tamhi samaye, Anomadassī mahāyaso.
 Vuṭṭhahitvā samādhimhā, disaṃ olokayī Jino.
 Anomadassimunino, Nisabho nāma sāvako.
 Parivuto satahassehi, santacittehi tādibhi.
 Khīṇāsavehi suddhehi, chaḷabhiññehi jhāyibhi.
 Cittamaññāya Buddhassa, upesi Lokanāyakaṃ.
 Antalikkhe ṭhitā tattha, padakkhiṇamakaṃsu te.
 Namassantā pañjalikā, otaraṃ Buddhasantike.
 Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, sitaṃ pātukaṃ jino.
 Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Anomadassissa Satthuno.
 Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, apucchi Lokanāyakaṃ.
 Ko nu kho Bhagavā hetu, sitakammassa Satthuno.
 Na hi Buddhā ahetūhi, sitaṃ pātukaronti te.
 Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
 Bhikkhumajjhe nisīditvā, imaṃ gāthaṃ abhāsatha.
 Yo maṃ pupphena pūjesi, ñāṇaṇcāpi anutthavi.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.
 Buddhassa giramaññāya, sabbe devā samāgatā.
 Saddhammaṃ sotukāmā te, Sambuddhamupasaṅkamun.
 Dasasu lokadhātūsu, devakāyā mahiddhikā.
 Saddhammaṃ sotukāmā te, Sambuddhamupasaṅkamun.

Hatthī assā rathā pattī, senā ca caturaṅginī.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Saṭṭhitūriyasahassāni, bheriyo samalaṅkatā.
 Upaṭṭhissanti'maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Soḷasitthisahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
 Vicittavattthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
 Aḷārapamhā hasulā, susaṇṇā tanumajjhimā.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kappasatasahassāni, devaloke ramissati.
 Sahassakkhattuṃ cakkavattī, rājā raṭṭhe bhavissati.
 Sahassakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Pacchime bhavasampatte, manussattaṃ gamissati.
 Brāhmaṇī Sāriyā nāma, dhārayissati kucchinā.
 Mātuyā nāmagottena, paṇṇāyissati'yaṃ naro.
 Sāriputtoti nāmena, tikkhapaṇṇo bhavissati.
 Asītikoṭī chaḍḍetvā, pabbajissati' kiṇcano.
 Gavesanto santipadaṃ, carissati mahiṃ imaṃ.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto.
 Sāriputtoti nāmena, hessati aggasāvako.
 Ayaṃ bhāgīrathī gaṅgā, Himavantā pabhāvitā.
 Mahāsamuddamappeti, tappayantī mahodadhiṃ.
 Tathevāyaṃ Sāriputto, sake tīsu visārado.
 Paṇṇāya pāramiṃ gantvā, tappayissati pāṇine.

Himavantamupādāya, sāgarañca mahodadhiṃ.
 Etthantare yaṃ pulinaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Tampi sakkā asesena, saṅkhātum gaṇanā yathā.
 Na tveva Sāriputtassa, paññāya'nto bhavissati.
 Lakkhe ṭhapiyamānamhi, khīye gaṅgāya vālukā.
 Na tveva Sāriputtassa, paññāya'nto bhavissati.
 Mahāsamudde ūmiyo, gaṇanāto asaṅkhiyā.
 Tatheva Sāriputtassa, paññāya'nto na hessati.
 Ārādhayitvā Sambuddhaṃ, Gotamaṃ Sakyapuṅgavaṃ.
 Paññāya pāramiṃ gantvā, hessati aggasāvako.
 Pavattitaṃ dhammacakkaṃ, Sakyaputtena tādinaṃ.
 Anuvattessati sammā, vassento dhammavutṭhiyo.
 Sabbametaṃ abhiññāya, Gotamo Sakyapuṅgavo.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, aggaṭṭhāne ṭhapessati.
 Aho me sukataṃ kammaṃ, Anomadassissa Satthuno.
 Yassāhaṃ kāraṃ katvāna, sabbattha pāramiṃ gato.
 Aparimeyye kataṃ kammaṃ, phalaṃ dasseti me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayiṃ ahaṃ.
 Asaṅkhataṃ gavesanto, nibbānaṃ acalaṃ padaṃ.
 Vicinaṃ titthiye sabbe, esāhaṃ saṃsariṃ bhava.
 Yathāpi byādhito poso, pariyeseyya osadhaṃ.
 Vicineyya vanaṃ sabbaṃ, byādhito parimuttiyā.
 Asaṅkhataṃ gavesanto, nibbānaṃ amataṃ padaṃ.
 Abbokiṇṇaṃ pañcasataṃ, pabbajiṃ isipabbajam.
 Jaṭābhārena bharito, ajinuttaranivāsano.
 Abhiññāpāramiṃ gantvā, brahmalokaṃ agacchihaṃ.

Natthi bāhirake suddhi, ṭhapetvā Jinasāsanam.
 Ye keci buddhimā sattā, sujjhanti Jinasāsane.
 Attakāramayaṃ etaṃ, nayidaṃ itihītiham.
 Asaṅkhatam gavesanto, kutitthe saṅcarim aham.
 Yathā sārattiko poso, kadaliṃ chetvāna phālaye.
 Na tattha saram vindeyya, sārena rittako hi so.
 Tatheva titthiyā loka, nānādiṭṭhī bahujjanā.
 Asaṅkhatena rittāse, sārena kadali yathā.
 Pacchime bhavasampatte, brahmabandhu ahosaham.
 Mahābhogaṃ chaḍḍetvāna, pabbajim anagāriyam.
 Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇam devāna pāragū.
 Brāhmaṇo Saṅcayo nāma, tassa mūle vasāmaham.
 Sāvako te Mahāvīra, Assaji nāma brāhmaṇo.
 Durāsado uggatejo, piṇḍāya caratī tadā.
 Tamaddasāsim sappaññam, munim mone samāhitam.
 Santacittam mahānāgaṃ, suphullam padumam yathā.
 Disvā me cittamuppajji, sudantam suddhamānasam.
 Usabham pavaram vīram, arahāyam bhavissati.
 Pāsādiko iriyati, abhirūpo susamvuto.
 Uttame damathe danto, amatadassī bhavissati.
 Yamnūnāham uttamattam, puccheyyam tuṭṭhamānasam.
 So me puṭṭho kathessati, paṭipucchāmaham tadā.
 Piṇḍapātam carantassa, pacchato agamāsaham.
 Okāsam paṭimānento, pucchitum amataṃ padam.
 Vīthintare anuppattam, upagantvāna pucchaham.
 Katham gottosi tvaṃ vīra, kassa sissosi mārisa.

So me puṭṭho viyākāsi, asambhītova kesarī.
 Buddho loke samuppanno, tassa sissomhi āvuso.
 Kīdisaṃ te Mahāvīra, anujāta mahāyasa.
 Buddhassa sāsanaṃ dhammaṃ, sādhu me kathayassu bho.
 So me puṭṭho kathī sabbaṃ, gambhīraṃ nipuṇaṃ padaṃ.
 Taṇhāsallassa hantāraṃ, sabbadukkhāpanūdanaṃ.
 Ye dhammā hetuppabhavā, tesaṃ hetuṃ Tathāgato āha.
 Tesaṃca yo nirodho, evaṃvādī mahāsamaṇo.
 Sohaṃ vissajjite pañhe, paṭhamam phalamajjhagaṃ.
 Virajo vimalo āsiṃ, sutvāna Jinasāsanaṃ.
 Sutvāna munino vākyam, passitvā dhammamuttamaṃ.
 Pariyogāḷhasaddhammo, imaṃ gāthamabhāsahaṃ.
 Eseva dhammo yadi tāvadeva, paccabyatha padamasokaṃ.
 Adiṭṭhaṃ abbhatītaṃ, bahukehi kappanahutehi.
 Yvāhaṃ dhammaṃ gavesanto, kutitthe sañcarim ahaṃ.
 So me attho anupatto, kālo me nappamajjitum.
 Tositohaṃ Assajinā, patvāna acalaṃ padaṃ.
 Sahāyakaṃ gavesanto, assamaṃ agamāsahaṃ.
 Dūratova mamaṃ disvā, sahāyo me susikkhito.
 Iriyāpathasampanno, idaṃ vacanamabravi.
 Pasannamukhanettosi, munibhāvova dissati.
 Amatādhigato kacci, nibbāna'maccutaṃ padaṃ.
 Subhānurūpo āyāsi, āneñjakārīto viya.
 Dantova dantadamatho, upasantosi brāhmaṇa.
 Amataṃ mayādhigataṃ, sokasallāpanūdanaṃ.
 Tvampi taṃ adhigacchesi, gacchāma Buddhasantikaṃ.

Sādhūti so paṭissutvā, sahāyo me susikkhito.
 Hatthena hattham gaṇhitvā, upagamma tavantikam.
 Ubhopi pabbajissāma, Sakyaputta tavantike.
 Tava sāsanaṃ āgama, viharāma anāsava.
 Kolito iddhiyā seṭṭho, aham paññāya pārāgo.
 Ubhova ekato hutvā, sāsanaṃ sobhayāmasa.
 Apariyositasāṅkappo, kutitthe saṅcarim aham.
 Tava dassanaṃ āgama, saṅkappo pūrito mama.
 Pathaviyaṃ patiṭṭhāya, pupphanti samaye dumā.
 Dibbagandhā sampavanti, tosentī sabbapāṇinaṃ.
 Tathevāham Mahāvīra, Sakyaputta mahāyasa.
 Sāsane te patiṭṭhāya, samaye'sāmi pupphitaṃ.
 Vimuttipupphaṃ esanto, bhavaśāmsāramocaṇaṃ.
 Vimuttipupphaḷābhena, tosemi sabbapāṇinaṃ.
 Yāvataṃ buddhakkhattamaṃ, ṭhapetvāna mahāmunim.
 Paññāya sadiso natthi, tava puttassa cakkhuma.
 Suvinīta ca te sissā, parisā ca susikkhita.
 Uttama dāmathe dantā, parivārenti taṃ sadā.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhita.
 Munī moneyyasampannā, parivārenti taṃ sadā.
 Appicchā nipakā dhīrā, appāhārā alolupā.
 Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti taṃ sadā.
 Āraññikā dhutaratā, jhāyino lūkhacīvarā.
 Vivekābhiraṭā dhīrā, parivārenti taṃ sadā.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca, sekhā phalaśamaṅgino.
 Āśīsakā uttamattamaṃ, parivārenti taṃ sadā.

Sotāpannā ca vimalā, sakadāgāmino ca ye.
 Anāgāmī ca arahā, parivārenti taṃ sadā.
 Satipaṭṭhānakusalā, bojjhaṅgabhāvanāratā.
 Sāvakā te bahū sabbe, parivārenti taṃ sadā.
 Iddhipādesu kusalā, samādhibhāvanāratā.
 Sammappadhānānuyuttā, parivārenti taṃ sadā.
 Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramiṃ gatā.
 Paññāya pāramiṃ pattā, parivārenti taṃ sadā.
 Edisā te Mahāvīra, tava sissā susikkhitā.
 Durāsadā uggatejā, parivārenti taṃ sadā.
 Tehi sissehi parivuto, saññatehi tapassibhi.
 Migarājāva'sambhīto, uḷurājāva sobhasi.
 Pathaviyaṃ patiṭṭhāya, ruhanti dharaṇīruhā.
 Vepullataṃ pāpuṇanti, phalaṇca dassayanti te.
 Pathavīsadiso tvaṃsi, Sakyaputta mahāyasa.
 Sāsane te patiṭṭhāya, labhanti amataṃ phalaṃ.
 Sindhu Sarassatī ceva, nandiyo Candabhāgikā.
 Gaṅgā ca Yamunā ceva, Sarabhū ca atho mahī.
 Etāsaṃ sandamānānaṃ, sāgarova sampaṭicchati.
 Jahanti purimaṃ nāmaṃ, sāgaroteva ñāyati.
 Tathevime catubbaṇṇā, pabbajitvā tavantike.
 Jahanti purimaṃ nāmaṃ, Buddhaputtāti ñāyare.
 Yathāpi cando vimalo, gacchaṃ ākāśadhātuyā.
 Sabbe tāragaṇe loke, ābhāya atirocati.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, parivuto devamānuse.
 Ete sabbe atikkamma, jalasi sabbadā tuvaṃ.

Gambhīre uṭṭhitā ūmī, na velamativattare.
 Sabbā velamva phusanti, sañcuṇṇā vikiranti tā.
 Tatheva titthiyā loke, nānādiṭṭhī bahuḷḷanā.
 Dhammaṃ vāditukāmā te, nātivattanti taṃ muninṃ.
 Sace ca taṃ pāpuṇanti, paṭivādehi cakkhuma.
 Tavantikaṃ upagantvā, sañcuṇṇāva bhavanti te.
 Yathāpi udake jātā, kumudā mandālakā bahū.
 Upalimpanti toyena, kaddamakalalena ca.
 Tatheva bahukā sattā, loke jātā virūhare.
 Aṭṭhitā rāgadosena, kaddame kumudaṃ yathā.
 Yathāpi padumaṃ jalajaṃ, jalamajjhe virūhati.
 Na so limpati toyena, parisuddho hi kesarī.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, loke jāto Mahāmuni.
 Nopalimpasi lokena, toyena padumaṃ yathā.
 Yathāpi rammake māse, bahū pupphanti vārijā.
 Nātikkamanti taṃ māsam, samayo pupphanāya so.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, pupphito te vimuttiyā.
 Sāsanaṃ nātivattanti, padumaṃ vārijaṃ yathā.
 Supupphito sālārājā, dibbagandhaṃ pavāyati.
 Aññasālehi parivuto, sālārājāva sobhati.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, Buddhañāṇena pupphito.
 Bhikkhusaṃghaparivuto, sālārājāva sobhasi.
 Yathāpi selo Himavā, osadho sabbapāṇinaṃ.
 Nāgānaṃ asurānañca, devatānañca ālayo.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, osadho viya pāṇinaṃ.
 Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramiṃ gatā.

Anusiṭṭhā Mahāvīra, tayā kāruṇikena te.
 Ramanti dhammaratiyā, vasanti tava sāsane.
 Migarājā yathā sīho, abhinikkhamma āsayā.
 Catuddisānuviloketvā, tikkhattuṃ abhinādati.
 Sabbe migā uttasanti, migarājassa gajjato.
 Tathā hi jātimā eso, pasū tāseti sabbadā.
 Gajjato te Mahāvīra, vasudhā sampakampati.
 Bodhaneyyā'vabujjhanti, tasanti mārakāyikā.
 Tasanti titthiyā sabbe, nadato te mahāmuni.
 Kākā senāva vibbhantā, migaraññā yathā migā.
 Ye keci gaṇino loke, Satthāroti pavuccare.
 Paramparāgataṃ dhammaṃ, desenti parisāya te.
 Na hevaṃ tvaṃ Mahāvīra, dhammaṃ desesi pāṇinaṃ.
 Sāmaṃ saccāni bujjhitvā, kevalaṃ bodhipakkhiyaṃ.
 Āsayānusayaṃ ñatvā, indriyānaṃ balābalaṃ.
 Bhabbābhabbe viditvāna, mahāmeghova gajjasi.
 Cakkavāḷapariyantā, nisinnā parisā bhava.
 Nānādiṭṭhī vicinantaṃ, vimaticchedanāya taṃ.
 Sabbesaṃ cittamaññāya, opammakusalo muni.
 Ekaṃ pañhaṃ kathentova, vimatiṃ chindasi pāṇinaṃ.
 Upatissasadiseva, vasudhā pūritā bhava.
 Sabbeva te pañjalikā, kittayum Lokanāyakaṃ.
 Kappaṃ vā te kittayantā, nānāvaṇṇehi kittayum.
 Parimetum na sakkeyyum, appameyyo Tathāgato.
 Yathā sakena thāmena, kittito hi mayā Jino.
 Kappakoṭīpi kittentā, evameva pakittayum.

Sace hi koci devo vā, manusso vā susikkhito.
 Pametuṃ parikappeyya, vighātaṃva labheyya so.
 Sāsane te patiṭṭhāya, Sakyaputta mahāyasa.
 Paññāya pāramiṃ gantvā, viharāmi anāsavo.
 Titthiye sampamaddāmi, vattemi Jinasāsanāṃ.
 Dhammasenāpati ajja, Sakyaputtassa sāsane.
 Aparimeyye kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sukhitto saravegova, kilese jhāpayī mama.
 Yo koci manujo bhāraṃ, dhāreyya matthake sadā.
 Bhārena dukkhito assa, bhārehi bharito tathā.
 Dayhamāno tīha'ggīhi, bhavesu saṃsariṃ ahaṃ.
 Bharito bhavabhārena, giriṃ uccārito yathā.
 Oropito ca me bhāro, bhavā ugghāṭitā mayā.
 Karaṇīyaṃ kataṃ sabbaṃ, Sakyaputtassa sāsane.
 Yāvatā Buddhakheṭṭamhi, ṭhapetvā Sakyapuṇḡavam.
 Ahaṃ aggomhi paññāya, sadiso me na vijjati.
 Samādhimhi sukusalo, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Icchamāno cahaṃ ajja, sahaṃ abhinimmime.
 Anupubbavīhārassa, vasībhūto mahāmuni.
 Kathesi sāsanaṃ mayhaṃ, nirodho sayanaṃ mama.
 Dibbacakkhu visuddhaṃ me, samādhikusalo ahaṃ.
 Sammappadhānānuyutto, bojjhaṅgabhāvanārato.
 Sāvakena hi pattabbaṃ, sabbameva kataṃ mayā.
 Lokanāthaṃ ṭhapetvāna, sadiso me na vijjati.
 Samāpattīnaṃ kusalo, jhānavimokkhāna khippapaṭilābhī.
 Bojjhaṅgabhāvanārato, sāvakaguṇapāramigatosmi.

Sāvakaḡeṇapi phussena, buddhiyā parisuttamabhāravā.
 Yaṁ saddhāsaṅgahitaṁ cittaṁ, sadā sabrahmacārīsu.
 Uddhatavisova sappo, chinnavisāṇova usabho.
 Nikkhittamānadappova, upemi garugāravena gaṇaṁ.
 Yadi rūpinī bhaveyya, paññā me vasumatīpi na sameyya.
 Anomadassissa Bhagavato, phalametaṁ ñāṇathavanāya.
 Pavattitaṁ dhammacakkaṁ, Sakyaputtena tādinā.
 Anuvattamahaṁ sammā, ñāṇathavanāyidaṁ phalaṁ.
 Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo.
 Appassuto anācāro, sameto ahu katthaci.
 Bahussuto ca medhāvī, sīlesu susamāhito.
 Cetosamathānuyutto, api muddhani tiṭṭhatu.
 Taṁ vo vadāmi bhaddante, yāvantettha samāgatā.
 Appicchā hotha santuṭṭhā, jhāyī jhānaratā sadā.
 Yamahaṁ paṭhamam disvā, virajo vimalo ahuṁ.
 So me ācariyo dhīro, Assaji nāma sāvako.
 Tassāhaṁ vāhasā ajja, dhammasenāpatī ahuṁ.
 Sabbattha pāramiṁ patvā, viharāmi anāsavo.
 Yo me ācariyo āsi, Assaji nāma sāvako.
 Yassaṁ disāyaṁ vasati, ussīsamhi karomahaṁ.
 Mama kammaṁ saritvāna, Gotamo Sakyapuṅgavo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, aggatṭhāne ṭhapesi maṁ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṁ -pa- kataṁ Buddhassa sāsanam”ti.

Aparabhāge pana Satthā Jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe nisinno
 attano sāvake tena tena ḡeṇavisesena etadagge ṭhapento “etadaggaṁ
 bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ mahāpaññānaṁ yadidaṁ

Sāriputto”¹ti¹ theram mahāpaññabhāvena etadagge ṭhapesi. So evam sāvaka
pāramiññaṇassa matthakam patvā Dhammasenāpatiṭṭhāne patiṭṭhahitvā
sattahitam karonto ekadivasaṃ sabrahmacārīnaṃ attano
cariyavibhāvanamukhena aññaṃ byākaronto—

981. “Yathācārī yathāsato satīmā,
Yatasāṅkappajjhāyi appamatto.
Ajjhattarato samāhitatto,
Eko santusito tamāhu bhikkhuṃ.
982. Allam sukkaṃ vā bhuñjanto, na bālhaṃ suhito siyā.
Ūnūdarō² mitāhāro, sato bhikkhu paribbaje.
983. Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive.
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.
984. Kappiyaṃ tañce chādeti, cīvaraṃ idamatthikaṃ.
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.
985. Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇuke nābhivassati.
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.
986. Yo sukkaṃ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato.
Ubhayantarena nāhosi, kena lokasmi kiṃ siyā.
987. Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo.
Appassuto anādarō, kena lokasmi kiṃ siyā.
988. Bahussuto ca medhāvī, sīlesu susamāhito.
Cetosamathamanyutto, api muddhani tiṭṭhatu.
989. Yo papañcamanyutto, papañcābhirato mago.
Virādhayī so nibbānaṃ, yogakkhemaṃ anuttaraṃ.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Ūnūdayo (Sī, Syā)

990. Yo ca papañcam hitvāna, nippapañcapathe rato.
Ārādhayī so nibbānam, yogakkhemam anuttaram.
991. Gāme vā yadi vā'raññe, ninne vā yadi vā thale.
Yattha arahanto viharanti, tam bhūmirāmaṇeyyakam.
992. Ramaṇīyāni araṇṇāni, yattha na ramatī jano.
Vītarāgā ramissanti, na te kāmagavesino.
993. Nidhīnamva pavattāram, yaṃ passe vajjadassinam.
Niggayhavādiṃ medhāviṃ, tādisaṃ paṇḍitaṃ bhaje.
Tādisaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo.
994. Ovadeyyā'nusāseyya, asabbhā ca nivāraye.
Sataṃ hi so piyo hoti, asataṃ hoti appiyo.
995. Aññassa Bhagavā Buddho, dhammaṃ desesi cakkhumā.
Dhamme desiyamānamhi, sota'modhesi'matthiko.
Tam me amogaṃ savanam, vimuttomhi anāsavo.
996. Neva pubbenivāsāya, napi dibbassa cakkhuno.
Cetopariyāya iddhiyā, cutiyā upapattiyā.
Sotadhātuvisuddhiyā, paṇidhī me na vijjati.
997. Rukkhamūlamva nissāya, muṇḍo saṃghātipāruto.
Paññāya uttamo thero, Upatissova jhāyati.
998. Avitakkaṃ samāpanno, Sammāsambuddhasāvako.
Ariyena tuṇhībhāvena, upeto hoti tāvade.
999. Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhati.
1000. Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino.
Vālaggamattaṃ pāpassa, abbhamaṭṭamva khāyati.

1001. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ.
Nikkhipissaṃ imaṃ kāyaṃ, sampajāno paṭissato.
1002. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ.
Kālaṇca paṭikaṇkhāmi, nibbisāṃ bhatako yathā.
1003. Ubhayena midāṃ maraṇameva, nā'maraṇaṃ, pacchā vā pure vā.
Paṭipajjatha mā vinassatha, khaṇo vo mā upaccagā.
1004. Nagaraṃ yathā paccantaṃ, guttaṃ santarabāhiraṃ.
Evaṃ gopetha attānaṃ, khaṇo vo mā upaccagā.
Khaṇātītā hi socanti, nirayamhi samappitā.
1005. Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato.
Dhunāti pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto.
1006. Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato.
Appāsi pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto.
1007. Upasanto anāyāso, vipprasanno anāvilo.
Kalyāṇasīlo medhāvī, dukkhassantakaro siyā.
1008. Na vissase ekatiyesu evaṃ,
Agārisu pabbajitesu cāpi.
Sādhūpi hutvāna asādhū honti,
Asādhū hutvā puna sādhū honti.
1009. Kāmacchando ca byāpādo, thinamiddhaṇca bhikkhuno.
Uddhaccaṃ vicikicchā ca, pañcete cittakelisā.
1010. Yassa sakkariyamānassa, asakkārena cūbhayaṃ.
Samādhi na vikampati, appamādavihārino.
1011. Taṃ jhāyinaṃ sātatikaṃ, sukhumadiṭṭhipassakaṃ.
Upādānakkhayārāmaṃ, āhu sappuriso iti.

1012. Mahāsamuddo pathavī, pabbato anilopi ca.
Upamāya na yujjanti, Satthu varavimuttiyā.

1013. Cakkānuvattako thero, mahāñāṇī samāhito.
Pathavāpaggisamāno, na rajjati na dussati.

1014. Paññāpāramitaṃ patto, mahābuddhi mahāmati.
Ajaḷo jaḷasamāno, sadā carati nibbuto.

1015. Pariciṇṇo mayā Satthā -pa- bhavanetti samūhatā.

1016. Sampādeṭhappamādena, esā me anusāsani.
Handāhaṃ parinibbisaṃ, vippamuttomhi sabbadhi”ti—

imā gāthā abhāsi. Imā hi kāci gāthā therena bhāsita, kāci theram ārabha
Bhagavatā bhāsita, sabbā pacchā attano cariyapavedanavasena therena
bhāsitattā therasseva gāthā ahesum.

Tattha **yathācārī**ti yathā kāyādīhi saṃyato saṃvuto hutvā carati
viharati, yathācaraṇasīloti vā yathācārī, sīlasampannoti attho. **Yathāsatoti**
yathāsanto. Gāthāsukhatthaṃ hi anunāsikalopaṃ katvā niddeso kato, santo
viya, ariyehi nibbisesoti attho. **Satīmāti** paramāya satiyā samannāgato.
Yatasaṅkappajjhāyīti sabbaso micchāsaṅkappaṃ pahāya
nekkhammasaṅkappādivasena saṃyatasaṅkappo hutvā
ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca jhāyanasīlo. **Appamattoti**
tasminyeva yathācāribhāve yatasaṅkappo hutvā jhāyanena ca pamādarahito
sabbattha suppatiṭṭhitasatisampajañño. **Ajjhattaratoti** gocarajjhatte
kammaṭṭhānabhāvanāya abhirato. **Samāhitattoti** tāya eva bhāvanāya
ekaggacitto. **Ekoti** asahāyo gaṇasaṃsaggaṃ kilesasaṃsaggaṇca pahāya
kāyavivekaṃ cittavivekaṇca paribrūhayanto. **Santusitoti** paccayasantosena
ca bhāvanārāmasantosena ca sammadeva tusito tuṭṭho. Bhāvanāya hi
uparūpari viyesaṃ āvahantiyā ulāraṃ pītipāmojjaṃ uppajjati, matthakaṃ
pattāya pana vattabbameva natthi. **Tamāhu bhikkhū**ti taṃ evarūpaṃ
puggalaṃ sikkhattayapāripūriyā bhayaṃ ikkhanatāya bhinnakilesatāya ca
bhikkhūti vadanti.

Idāni yathāvuttasantosadvaye paccayasantosam tāva dassento “**allam sukham vā**”ti-ādimāha. Tattha **allanti** sappi-ādi-upasekena tintam siniddham. **Sukkhanti** tadabhāvena¹ lūkham. **Vā**-saddo aniyamattho, allam vā sukham vāti. **Bālanti** ativiya. **Suhitoti** dhāto na siyāti attho. Katham pana siyāti āha “**ūnūdarō mitāhāro**”ti, pañitam lūkham vāpi bhojanam bhuñjanto bhikkhu yāvadattham abhuñjitvā ūnūdarō sallahukudaro, tato eva mitāhāro parimitabhojano aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āharanto tattha mattaññutāya paccavekkhaṇasatiyā² ca **sato** hutvā **paribbaje** vihareyya.

Yathā pana ūnūdarō mitāhāro ca nāma hoti, tam dassetum “**cattāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **abhutvāti** cattāro vā pañca vā **ālope** kabaḷe abhuñjitvā tattakassa āhārassa okāsam ṭhapetvā pañiyam piveyya. Ayam hi āhāre sallahukavutti. Nibbānam hi pesitacittassa bhikkhuno **phāsuvihārāya** jhānādīnam adhigamayogyatāya sukhavihārāya **alam** pariyattanti attho. Iminā kucchiparihāriyam piṇḍapātam vadanto piṇḍapāte itarītarasantosam dasseti. “Bhutvānā”ti vā pātho, so catupañcālopamattenāpi āhārena sarīram yāpetum samatthassa ativiya thirapakatikassa puggalassa vasena vutto siyā, uttaragāthāhipi saṃsandati eva appakasseva cīvarassa senāsanaṃ ca vakkhamānattā.

Kappiyanti yam kappiyakappiyānulomesu Khomādīsu aññataranti attho. **Taṇce chādeti**ti kappiyam cīvaram samānam chādetabbaṃ ṭhānam chādeti ce, Satthārā anuññātajātiyam santam heṭṭhimantena anuññātapamāṇayuttam ce hoti attho. **Idamatthikanti** idam payojanattham Satthārā vuttapayojanattham, yāvadeva sītādipaṭighātanatthañceva³ hirīkopīnapaṭicchādanatthañcāti attho. Etena kāyaparihāriyam cīvaram tattha itarītarasantosaṇca vadati.

Pallaṅkena nisinnassāti pallaṅkam vuccati samantato ūrubaddhāsanam, tena nisinnassa, tisandhipallaṅkam ābhujitvā nisinnassāti attho.

1. Tacabhāvena (Sī) 2. Paccavekkhaṇāya satiyā (Ka) 3. ...bāhanatthañceva (Ka)

jaṇṇuke nābhivassatīti yassaṃ kuṭiyam tathā nisinnassa deve vassante jaṇṇukadvayam vassodakena na temiyati, ettakampi sabbapariyantasenāsanam, sakkā hi tattha nisīditvā atthakāmarūpena kulaputtana sadattham nipphādetum. Tenāha “**alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno**”ti.

Evam thero imāhi catūhi gāthāhi ye te bhikkhū mahicchā asantuṭṭhā, tesam paramukkamsagataṃ sallekha-ovādaṃ pakāsetvā idāni vedanāmukhena bhāvanārāmasantosam dassento “**yo sukhan**”ti-ādimāha. Tattha **sukhanti** sukhavedanam. **Dukkhato**ti vipariṇāmadukkhato. **Addā**ti addasa, vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya yathābhūtaṃ yo apassīti attho. Sukhavedanā hi paribhogakāle assādiyamānāpi visamissam viya bhojanam vipariṇāmakāle¹ dukkhāyeva hoti. Tenettha dukkhānupassanam dasseti. **Dukkhamaddakkhi sallato**ti dukkhavedanam yo sallanti passi. Dukkavedanā hi yathā sallam sarīram anupavisantampi anupavisitvā ṭhitampi uddhāriyamānampi pīḷanameva² janeti, evam uppajjamānāpi ṭhitippattāpi bhijjamānāpi vibādhatiyevāti. Etenettha dukkhānupassanamyeva ukkamsetvā vadati, tena ca “yam dukkham tadanattā”ti vacanato³ vedanādvaye attattaniyagāham viniveṭheti⁴. **Ubhayantarenā**ti ubhayesam antare, sukhadukkhavedanānam majjhabhūte adukkhamasukheti attho. **Nāhosī**ti yathābhūtāvabodhane attattaniyābhinivesanam ahosi. **Kena lokasmi kiṃ siyāti** evam vedanāmukhena pañcapi upādānakkhandhe pariṇānitvā tappaṭibaddham sakalakilesajālam samucchinditvā ṭhito kena nāma kilesena lokasmiṃ baddho, devatādīsu kiṃ vā āyati⁵ siyā, aññadatthu chinnabandhano apaññattikova siyāti adhippāyo.

Idāni micchāpaṭipanne puggale garahanto sammāpaṭipanne pasamsanto “**mā me**”ti-ādikā catasso gāthā abhāsi. Tattha **mā me kadāci pāpicchoti** yo asantaḡuṇasambhāvanicchāya pāpiccho, samaṇadhamme ussābhābhāvena **kusīto**, tatoyeva **hīnavīriyo**, saccapaṭiccasamuppādādipaṭisaṃyuttassa sutassa abhāvena **appassuto**, ovādānusāsānīsu ādarābhābhāvena **anādaro**, tādiso atihīnapuggalo⁶

1. Pariṇamanakāle (Sī)

4. Vinivedeti (Ka)

2. Pīḷitameva (Ka)

5. Āyatim (Ka)

3. Sam 2. 19 piṭṭhe.

6. Hinapuggalo (Sī)

mama santike kadācīpi mā hotu. Kasmā? **Kena lokasmi kiṃ siyā**ti lokasmiṃ sattanikāye tassa tādisassa puggalassa kena ovādena kiṃ bhavitabbaṃ, kena vā katena kiṃ siyā, niratthakamevāti attho.

Bahussuto cāti yo puggalo sīlādipaṭisaṃyuttassa suttageyyādibhedassa bahuno sutassa sambhavana bahussuto, dhammojapaññāya pārihāriyapaññāya paṭivedhapaññāya ca vasena **medhāvī**, sīlesu ca suṭṭhu paṭiṭṭhitattā **susamāhito**, **cetosamathaṃ** lokiya lokuttarabhedam cittasamādhānam **anuyutto**, tādiso puggalo mayham matthakepi tiṭṭhatu, pageva sahavāso.

Yo papañcamanuyuttoti yo pana puggalo kammārāmatādivasena rūpābhisaṅgādivasena ca pavattiyā papañcanaṭṭhena taṇhādibhedam papañcam anuyutto, tattha ca anādinavadassanena abhirato magasadiso, so nibbānam virādhayi, so nibbānā suvidūra vidūre ṭhito.

Yo ca papañcam hitvānāti yo pana puggalo taṇhāpapañcam¹ pahāya tadabhāvato nippapañcassa nibbānassa pathe adhigamupāye ariyamagge **rato** bhāvanābhisamaye abhirato, so nibbānam **ārādhayi** sādhesi² adhigacchīti attho.

Athekadivasam thero attano kaniṭṭhabhātikassa Revatattherassa kaṇṭakanicitakhadirarukkhasañchanne nirudakakantāre vāsam disvā tam pasamsanto “**gāme vā**”ti-ādikā dve gāthā abhāsi. Tattha **gāme vāti** kiñcāpi arahanto gāmante kāyavivekam na labhanti, cittavivekam pana labhanteva. Tesam hi dibbapaṭibhāgānīpi ārammaṇāni cittaṃ cāletum na sakkonti, tasmā gāme vā hotu araṇṇādisu aññataram vā, **yattha arahanto viharanti**, **taṃ bhūmirāmaṇeyyakanti** so bhūmippadeso ramaṇīyo evāti attho.

Araññānāti supupphitarusaṇḍamaṇḍitāni vimalasalilāsayasampannāni araṇṇāni ramaṇīyānīti sambandho. **Yatthāti** yesu araṇṇesu vīkāsitesu viya ramamānesu kāmapakkhiko kāmagavesako **jano** na ramati. **Vītarāgāti** vigatarāgā pana khīṇāsavā bhamaramadhukarā viya

1. Taṇhādipapañcam (?)

2. Sādhayī (Sī)

padumavanesu tathārūpesu araññesu ramissantīti. **Na te kāmagavesinoti** yasmā te vītarāgā kāmagavesino na hontīti attho.

Puna thero Rādham nāma duggatabrahmaṇaṃ anukampāya pabbājetvā upasampādetvā tameva pacchāsamaṇaṃ katvā vicaranto ekadivasam tassa ca subbacabhāvena tussitvā ovādaṃ dento **“nidhīnaṃvā”**ti-ādimāha. Tattha **nidhīnaṃvā**ti tattha tattha nidahitvā ṭhapitānaṃ hiraññasuvaṇṇādipūrānaṃ nidhikumbhīnaṃ. **Pavattāraṇti** kicchajīvike duggatamanusse anukampaṃ katvā “ehi te sukkena jīvitum upāyaṃ dassessāmī”ti nidhiṭṭhānaṃ netvā hatthaṃ pasāretvā “imaṃ gahetvā sukhaṃ jīvāhi”ti ācikkhitāraṃ viya. **Vajjadassinanti** dve vajjadassino—“iminā naṃ asāruppena vā khalitena vā saṃghamajjhe niggaṇhissāmī”ti randhagavesako ca aññātaṃ nāpetukāmo nātaṃ assādentō sīlādivuddhikāmatāya taṃ taṃ vajjaṃ olokento ullumpanasabhāvasaṇṭhito cāti, ayaṃ idha adhippeto. Yathā hi duggatamanusso “imaṃ nidhiṃ gaṇhāhi”ti niggayhamānopi nidhidassane kopam na karoti, pamuditova hoti, evaṃ evarūpesu puggalesu asāruppaṃ vā khalitaṃ vā disvā ācikkhante kopo na kātabbo, tuṭṭhacitteneva bhavitaḥkamaṃ, “bhante punapi maṃ evarūpaṃ vadeyyāthā”ti pavāretabbameva. **Niggayhavādinti** yo vajjaṃ disvā ayaṃ me saddhivihāriko, antevāsiko, upakāraṇakoti acintetvā vajjānurūpaṃ tajjento paṇāmento daṇḍakammaṃ karonto sikkhāpeti, ayaṃ niggayhavādī nāma Sammāsambuddho viya. Vuttaṃ hetam “niggayha niggayhāham ānanda vakkhāmi, pavayha pavayha ānanda vakkhāmi, yo sāro so ṭhassatī”ti¹. **Medhāvinti** dhammojapaññāya samannāgataṃ. **Tādisanti** evarūpaṃ paṇḍitaṃ. **Bhajeti** payirupāseyya. Tādisaṃ hi ācariyaṃ bhajamānassa antevāsikassa seyyo hoti, na pāpiyo, vuḍḍhiyeva hoti, no parihānīti attho.

Athekadā Assajipunabbasukehi Kīṭāgirismim āvāse dūsite Satthārā āṇatto attano parisāya Mahāmogallānena ca saddhiṃ tattha gato Dhammasenāpati Assajipunabbasukesu ovādaṃ anādiyantesu imaṃ gāthamāha. Tattha **ovadeyyāti** ovādaṃ anusitṭhiṃ dadeyya. **Anusāseyyāti** tasseva pariyāyavacanaṃ. Atha vā uppanne vatthusmim vadanto

1. Ma 3. 159 piṭṭhe.

ovadati nāma, anuppanne “ayasopi¹ te siyā”ti-ādiṃ anāgataṃ uddissa vadanto anusāsati nāma. Sammukhā vadanto vā ovadati nāma, parammukhā dūtaṃ, sāsanaṃ vā pesetvā vadanto anusāsati nāma. Sakinṃ vadanto vā ovadati² nāma, punappunaṃ vadanto anusāsati nāma. **Asabbhā cāti** akusalā dhammā ca nivāraye, kusale dhamme ca paṭiṭṭhāpeyyāti attho. **Sataṃ hi soti** evarūpo puggalo sādhuṇaṃ piyo hoti. Ye pana asantā asappurisā vitiṇṇaparalokā āmisacakkhukā jīvikatthāya pabbajitā, tesāṃ so ovādako anusāsako “na tvaṃ amhākaṃ upajjhāyo, na ācariyo, kasmā amhe vadasī”ti evaṃ mukhasattīhi vijjhantānaṃ appiyo hotīti.

“Yaṃ ārabba Satthā dhammaṃ deseti, so eva upanissayasampanno”ti bhikkhūsu kathāya samuṭṭhitāya “nayidametan”ti dassento **“aññassā”**ti gāthamāha. Tattha **aññassāti** attano bhāgineyyaṃ Dīghanakhaparibbājakaṃ sandhāyāha³. Tassa hi Satthārā Vedanāpariggahasutte⁴ desiyamāne ayaṃ mahāthero bhāvanāmagge adhigantvā sāvakaṃ pāramitānaṃ matthakaṃ patto. **Sota’modhesi’matthikoti** Satthāraṃ bījayaṃ āno tthito atthiko hutvā sussūsanto sotaṃ odahiṃ. **Taṃ me amoghaṃ savananti** taṃ tathā sutarṃ savanaṃ mayhaṃ amoghaṃ avañjhaṃ ahosi, aggasāvakena pattabbaṃ sampattīnaṃ avassayo ahosi. Tenāha **“vimuttomhī”**ti-ādi.

Tattha **neva pubbenivāsāyāti** attano paresaṇca pubbenivāsajānanañāṇatthāya, paṇidhī me neva vijjatīti yojanā. Parikkamma karaṇavasena tadatthaṃ cittapaṇidhānamattampi nevatthi neva ahoṣīti⁵ attho. **Cetopariyāyāti** cetopariyañāṇassa. **Iddhiyāti** iddhividhañāṇassa. **Cutiya upapattiyāti** sattānaṃ cutiya upapattiyā ca jānanañāṇāya cutūpapātañāṇatthāya. **Sotadhātuvisuddhiyāti** dibbasotañāṇassa. **Paṇidhī me na vijjatīti** imesaṃ abhiññāvisesānaṃ atthāya parikkammavasena cittassa paṇidhi cittābhinihāro me natthi nāhoṣīti attho. Sabbaññugunā viya hi Buddhānaṃ aggamaggādhigameneva

1. Ayaṃ dosopi (Sī)

2. Sakinṃ vā vadanto ovadati (Sī)

3. Sandhāya vadati (Sī)

4. Ma 2. 168 piṭṭhe.

5. Na vijjatīti (Sī, Ka)

sāvakanāṃ sabbe sāvakaḡuṇā hatthagatā honti, na tesāṃ adhigamāya visuṃ parikkammakaraṇakiccaṃ atthīti.

Rukkhamūlanti-ādikā tisso gāthā Kapotakandarāyaṃ viharantassa yakkhena pahatakāle samāpattibalena attano nibbikāratādīpanavasena vuttā. Tattha **muṇḍoti** navoropitakeso¹. **Samghātipārutoti** samghātiṃ pārupitvā nisinno. “Samghāṭiyā supāruto”ti ca paṭhanti. **Paññāya uttamo theroti** thero hutvā paññāya uttamo, sāvakesu paññāya seṭṭhoti attho. **Jhāyatīti** ārammaṇūpaniḡjhānena lakkhaṇūpaniḡjhānena ca jhāyati, bahulaṃ samāpattivihārena viharatīti attho.

Upeto hoti tāvadeti yadā yakkhena sīse pahato, tāvadeva **avitakkaṃ** catutthajjhānikaphalasamāpattiṃ samāpanno ariyena tuḡhībhāvena upeto samannāgato ahoṣi. Atītatthe hi hotīti idaṃ vattamānavacanāṃ.

Pabbatova na vedhatīti mohakkhayā bhinnasabbakilesa **bhikkhu** so selamayapabbato viya **acalo** suppatiṭṭhito iṭṭhādina² kenaci na vedhati, sabbattha nibbikāro hotīti attho.

Athekadivasāṃ therassa asatiyā nivāsanakaṇṇe³ olambante aññataro sāmaṇero “bhante parimaṇḍalaṃ nivāsetabban”ti āha. Taṃ sutvā “bhaddaṃ tayā suṭṭhu vuttan”ti sirasā viya sampaṭicchanto tāvadeva thokaṃ apakkamitvā⁴ parimaṇḍalaṃ nivāsetvā “mādisānaṃ ayampi dosoyevā”ti dassento “**anaṅgaṇassā**”ti gāthamāha.

Puna maraṇe jīvite ca attano samacittataṃ dassento “**nābhinandāmī**”ti-ādinā dve gāthā vatvā paresāṃ dhammaṃ kathento “**ubhayena midan**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tattha **ubhayenā**ti ubhayesu, ubhosu kālesūti attho. **Midanti** ma-kāro padasandhikaro. Idaṃ maraṇameva, maraṇaṃ attheva nāma, amaraṇaṃ nāma natthi. Kesu ubhosu kālesūti

1. Voropitakeso (Sī)

2. Iṭṭhāniṭṭhādina (Sī)

3. Cīvarakoṇe (Sī)

4. Upakkamitvā (Ka)

āha “**pacchā vā pure vā**”ti, majjhimavayassa **pacchā vā** jarājīṇṇakāle **pure vā** daharakāle **marañameva** maraṇaṃ ekantikameva. Tasmā **paṭipajjatha** sammā paṭipattim pūretha vipaṭipajjitvā **mā vinassatha** apāyesu mahādukkhaṃ mānubhavatha. **Khaṇo vo mā upaccagāti** aṭṭhahi akkhaṇehi vivajjito ayaṃ navamo khaṇo mā tumhe atikkamīti attho.

Athekadivasam āyasmantaṃ Mahākoṭṭhikaṃ disvā tassa guṇaṃ pakāsento “**upasanto**”ti-ādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha anuddesikavasena “**dhunāti**”ti vuttamevatthaṃ puna therasannissitaṃ katvā vadanto “**appāsī**”ti-ādimāha. Tattha **appāsīti** adhunā pahāsīti attho. **Anāyāsoti** aparissamo, kilesadukkarahitoti attho. **Vippassanno anāviloti** vippassanno asaddhiyādīnaṃ abhāvena suṭṭhu pasannacitto anāvilasaṅkappatāya anāvilo.

Na vissaseti gāthā devadattaṃ saddahitvā tassa diṭṭhiṃ rocetvā ṭhite Vajjiputtake ārabba vuttā. Tattha **na vissaseti** vissatṭho na bhaveyya, na saddaheyyāti attho. **Ekatiyesūti** ekaccesu anavaṭṭhitasabhāvesu puthujjanesu. **Evanti** yathā tumhe “Devadatto sammā paṭipanno”ti vissāsaṃ āpajjittha, evaṃ. **Agārisūti** gahaṭṭhesu. **Sādhūpi hutvānāti** yasmā puthujjanabhāvo nāma assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍaṃ viya thusarāsīmhi nikhātakhāṇukaṃ viya ca¹ anavaṭṭhito, tasmā ekacce ādito sādhu hutvā ṭhitāpi pacchā asādhū honti. Yathā Devadatto pubbe sīlasampanno abhiññāsamāpattilābhī hutvā lābhasakkārapakato idāni parihīnaviseso chinnapakkhakāko viya āpāyiko jāto, tasmā tādiso diṭṭhamattena “sādhū”ti na vissāsitaḥ. Ekacce pana kalyāṇamittasaṃsaggābhāvena ādito asādhū hutvāpi pacchā kalyāṇasaṃsaggena sādhu hontiyeva, tasmā Devadattasādise sādhuṇaṃ rūpe “sādhū”ti na vissāseyyāti attho.

Yesam kāmacchandādayo cittupakkilesā avigatā, te asādhū. Yesam te vigatā, te sādhuṇaṃ dassetuṃ “**kāmacchando**”ti gāthaṃ vatvā asādhāraṇato ukkaṃsagataṃ sādhuṇaṃ dassetuṃ “**yassa sakkariyamānassā**”ti-ādinā gāthādvayaṃ vuttaṃ.

1. Khāṇu viya ca (Sī)

Asādhāraṇato pana ukkaṃsagataṃ taṃ dassetuṃ Satthāraṃ attānañca udāharanto “**mahāsamuddo**”ti-ādikā gāthā abhāsī. Tattha **mahāsamuddo**ti ayaṃ mahāsamuddo mahāpathavī **selo** pabbato puratthimādibhedato anilo ca attano acetanābhāvena iṭṭhāniṭṭhaṃ saṃhanti, na paṭisaṅkhānabalena, Satthā pana yassā arahattupattiyaṃ vasena uttame tādibhāve ṭhito iṭṭhādīsu sabbattha samo nibbikāro, tassā **Satthu varavimuttiyaṃ** aggaḥhalavimuttiyaṃ te mahāsamuddādayo **upamāya** upamābhāvena **na yujjanti** kalabhāgampi na upentīti attho.

Cakkānuvattakoti Satthārā vattitassa dhammacakkassa anuvattako. **Theroti** asekkehi sīlakkhandhādīhi samannāgamaena thero. **Mahāñāṇīti** mahāpaṇṇo. **Samāhitoti** upacārappanāsamādhinā anuttarasamādhinā ca samāhito. **Pathavāpaggisamānoti** iṭṭhādi-ārammaṇasannipāte nibbikāratāya pathaviyaṃ āpena agginā ca sadisavuttiko. Tenāha “**na rajjati na dussatī**”ti.

Paññāpāramitaṃ pattoti sāvakañāṇassa pāramiṃ pāraḷoṭiṃ patto. **Mahābuddhīti** mahāpuṭhuhāsajavanatikkhanibbedhikabhāvappattāya mahatiyaṃ buddhiyaṃ paññāya samannāgato. **Mahāmatīti** dhammanvayaveditasāṅkhātāya mahatiyaṃ nayaggāhamatiyaṃ samannāgato. Ye hi te catubbidhā soḷasavidhā catucattālīsavidhā tesattatividhā ca paññappabhedā, tesaṃ sabbaso anavasesānaṃ adhigatattā mahāpaññatādivisesayogato ca ayaṃ mahāthero sātisaṃ “mahābuddhī”ti vattabbataṃ arahati. Yathāha Bhagavā—

“Paṇḍito bhikkhave Sāriputto, mahāpaṇṇo bhikkhave Sāriputto,
puṭhupaṇṇo bhikkhave Sāriputto, hāsapaṇṇo bhikkhave Sāriputto,
javanapaṇṇo bhikkhave Sāriputto, tikkhapaṇṇo bhikkhave Sāriputto,
nibbedhikapaṇṇo bhikkhave Sāriputto”ti-ādi¹.

Tatthāyaṃ paṇḍitabhāvādīnaṃ vibhāgavibhāvanā. Dhātukusalatā, āyatanakusalatā, paṭiccasamuppādakusalatā, ṭhānāṭṭhānakusalatāti

1. Ma 3. 75 piṭṭhe.

imehi catūhi kāraṇehi paṇḍito. Mahāpaññatādīnaṃ vibhāgadassane ayaṃ Pāḷi—

“Katamā mahāpaññā—mahante atthe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante dhamme pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā niruttiyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante paññākkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā vihārasamāpattiyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante sammappadhāne pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante iddhipāde pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni indriyāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni balāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante bojjhaṅge pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante ariyamagge pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni sāmāññaphalāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā abhiññāyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Katamā puthupaññā—puthunānākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānādātūsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-āyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaṭiccasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsuññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-atthesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānādhammesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāniruttisu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsamādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaññākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvimuttikkhandhesu

ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvimuttiñāṇadassanakkhandhesu
 ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāṭṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ
 pavattatīti puthupaññā, puthunānāvihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti
 puthupaññā, puthunānā-ariyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā,
 puthunānāsatiṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā,
 puthunānāsammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-
 iddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-indriyesu ñāṇaṃ
 pavattatīti puthupaññā, puthunānābalesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā,
 puthunānābojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-
 ariyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsāmaññaphalesu
 ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-abhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti
 puthupaññā, puthujjanasādhāraṇe dhamme atikkamma paramatthe
 nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā hāsapaññā—idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo
 pāmojjabahulo sīlāni paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo -pa-
 pāmojjabahulo indriyasamvaram paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo
 -pa- pāmojjabahulo bhojane mattaññutaṃ paripūretīti hāsapaññā,
 hāsabahulo -pa- pāmojjabahulo jāgariyānuyogaṃ paripūretīti
 hāsapaññā, hāsabahulo -pa- pāmojjabahulo sīlakkhandhaṃ -pa-
 samādhikkhandhaṃ. Paññākkhandhaṃ. Vimuttikkhandhaṃ.
 Vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti -pa- paṭivijjhatīti.
 Vihārasamāpattiyo paripūretīti. Ariyasaccāni paṭivijjhatīti. Satipaṭṭhāne
 bhāvetīti. Sammappadhāne bhāvetīti. Iddhipāde bhāvetīti. Indriyāni
 bhāvetīti. Balāni bhāvetīti. Bojjhaṅge bhāvetīti. Ariyamaggaṃ bhāvetīti
 -pa- sāmāññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā, hāsabahulo vedabahulo
 tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā,
 hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo paramatthaṃ
 nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Katamā javanapaññā—yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ -pa-. Yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā, yā kāci vedanā -pa- yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ -pa- sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ. Aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraḥkathenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā -pa-. Vedanā -pa-. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraḥkathenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe khippaṃ javatīti javanapaññā. Vedanā -pa-. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā tikkhapaññā—khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā, uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantikaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, uppannaṃ byāpādavittakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantikaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, uppannaṃ vihimśāvitakkaṃ nādhivāseti -pa-. Uppannuppanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati

vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, uppannaṃ
 rāgaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti
 tikkhapaññā. Uppannaṃ dosaṃ -pa-. Uppannaṃ mohaṃ. Uppannaṃ
 kodhaṃ. Uppannaṃ upanāhaṃ. Makkhaṃ. Paḷāsaṃ. Issaṃ.
 Macchariyaṃ. Māyaṃ. Sāṭheyyaṃ. Thambhaṃ. Sārambhaṃ. Mānaṃ.
 Atimānaṃ. Madarṃ. Pamādarṃ. Sabbe kilese. Sabbe duccharite. Sabbe
 abhisāṅkhāre -pa-. Sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati
 vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, ekasmiṃ āsane
 cattāro ca ariyamaggā cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidāyo
 cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti
 tikkhapaññā.

Katamā nibbedhikapaññā—idhekacco sabbasaṅkhāresu
 ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo
 anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu,
 anibbiddhapubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati
 padāletīti nibbedhikapaññā, anibbiddhapubbaṃ apadālitapubbaṃ
 dosakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā,
 anibbiddhapubbaṃ apadālitapubbaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati
 padāletīti nibbedhikapaññā, anibbiddhapubbaṃ apadālitapubbaṃ
 kodhaṃ -pa- upanāhaṃ -pa- sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati
 padāletīti nibbedhikapaññā”ti¹.

evaṃ yathāvuttavibhāgāya mahatiyā paññāya samannāgatattā
 “mahābuddhī”ti vuttaṃ.

Apica anupadadhammavipassanāvasenāpi imassa therassa mahāpaññatā
 veditabbā. Vuttaṃ hetarṃ—

“Sāriputto bhikkhave aḍḍhamāsaṃ anupadadhammavipassanaṃ
 vipassati. Tatridaṃ bhikkhave Sāriputtassa anupadadhammavipassanāya
 hoti.

Idha bhikkhave sāriputto vivicceva kāmehi -pa- paṭhamaṃ jhānaṃ
 upasampajja viharati. Ye ca paṭhame jhāne dhammā vitakko ca -pa-
 cित्तेkaggatā ca phasso vedanā saññā cetanā cittaṃ

1. Khu 9. 379 piṭṭhādīsu.

chando adhimokkho vīriyaṃ sati upekkhā manasikāro. Tyāssa dhammā anupadavavatthitā honti, tyāssa dhammā viditā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbattham gacchanti. So evaṃ pajānāti ‘evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī’ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaṃyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so “atthi uttari nissaraṇaṃ”ti pajānāti. Tabbahulīkāra atthitvevassa hoti¹.

Puna caparaṃ bhikkhave Sāriputto vitakkavicārānaṃ vūpasamā -pa- dutiyaṃ jhānaṃ. Tatiyaṃ jhānaṃ. Catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ākāsaṇācāyatanam. Viññāṇaṇcāyatanam. Ākiñcaṇṇāyatanam. Sabbaso ākiñcaṇṇāyatanam samatikkamma nevaṣaṇṇānāsaṇṇāyatanam upasampajja iharati. So tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahati, so tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahitvā ye dhammā atītā niruddhā vipariṇatā, te dhamme samanupassati “evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaṃyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so “atthi uttari nissaraṇaṃ”ti pajānāti. Tabbahulīkāra atthitvevassa hoti¹.

Puna caparaṃ bhikkhave Sāriputto sabbaso nevaṣaṇṇānāsaṇṇāyatanam samatikkamma saṇṇāvedayitanirodham upasampajja viharati, paṇṇāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. So tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahati, so tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahitvā ye dhammā atītā niruddhā vipariṇatā, te dhamme samanupassati “evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaṃyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so “natthi

uttari nissaraṇaṃ”ti pajānāti. Tabbahulīkāra natthitvevassa hoti.

Yaṃ kho taṃ bhikkhave sammā vadamāno vadeyya “vasippatto pāramippatto ariyasmim sīlasmim, vasippatto pāramippatto ariyasmim samādhismim, vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya, vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā”ti. Sāriputtamevetam sammā vadamāno vadeyya”ti¹.

evaṃ mahāputhuhāsajavanatikkhanibbedhikabhāvappattāya mahatiyā buddhiyā samannāgatattā thero mahābuddhīti attho. Dhammanvayaveditā panassa Sampasādanīyasuttena² dīpetabbā. Tattha hi sabbaññutaññāṇasadiso therassa nayaggāho vutto. **Ajaḷo jaḷasamānoti** sāvakesu paññāya ukkaṃsagatattā sabbathāpi ajaḷo samāno paramappicchatāya attānaṃ ajānantaṃ viya katvā dassanena jaḷasadiso mandasarikkho kilesapariḷāhābhāvena **nibbuto** sītibhūto **sadā carati** niccaṃ viharatīti attho.

Pariciṇṇoti gāthā therena attano katakiccatam pakāsentena bhāsita, sāpi vuttatthāyeva.

Sampādethappamādenāti ayaṃ pana attano parinibbānakāle sannipatitānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena bhāsita, sāpi vuttatthāyevāti.

Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ānandattheragāthāvaṇṇanā

Pisuṇena ca kodhanenāti-ādikā āyasmato Ānandattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare Satthu vemātikabhātā hutvā nibbatti, **Sumanotissa** nāmaṃ ahosi. Pitā panassa Ānandarājā nāma. So attano puttassa Sumanakumārassa vayappattassa Haṃsavatito vīsayojanasate ṭhāne bhoganagaraṃ adāsi. So kadāci kadāci āgantvā

1. Ma 3. 75 piṭṭhādīsu.

2. Dī 3. 82 piṭṭhādīsu.

Satthārañca pitarañca passati. Tadā rājā Satthārañca sataṣaḥsaparimāṇaṁ bhikkhusaṁghañca sayameva sakkaccaṁ upaṭṭhahi, aññesaṁ upaṭṭhātuṁ na deti.

Tena samayena paccanto kupito ahosi. Kumāro tassa kupitabhāvaṁ rañño anārocetvā sayameva taṁ vūpasameti. Taṁ sutvā rājā tuṭṭhamānaso puttaṁ pakkosāpetvā “varaṁ te tāta dammi, varaṁ gaṇhāhi”ti āha. Kumāro “Satthāraṁ bhikkhusaṁghañca temāsaṁ upaṭṭhahanto jīvitāṁ avañjhaṁ kātuṁ icchāmi”ti āha. Etaṁ na sakkā, aññaṁ vadehīti. Deva khattiyānaṁ dvekaṭṭhā nāma natthi, etadeva me deti, na mayhaṁ aññena atthoti. Sace Satthā anujānāti, dinnamevāti. So “Satthu cittaṁ jānissāmi”ti vihāraṁ gato. Tena ca samayena Bhagavā bhattakiccaṁ niṭṭhāpetvā gandhakuṭiṁ pavitṭho hoti, so bhikkhū upasaṅkamitvā “ahaṁ bhante Bhagavantaṁ dassanāya āgato, dassetha me Bhagavantaṁ”ti āha. Bhikkhū “Sumano nāma thero Satthu upaṭṭhāko, tassa santikaṁ gacchāhi”ti āhaṁsu. So therassa santikaṁ gantvā vanditvā “Satthāraṁ bhante me dassethā”ti āha. Atha thero tassa passantasseva pathaviyaṁ nimujjitvā Satthāraṁ upasaṅkamitvā “bhante rājaputto tumhākaṁ dassanāya āgato”ti āha. Tena hi bhikkhu bahi āsanaṁ paññāpehīti. Thero punapi tassa passantasseva Buddhāsaṇaṁ gahetvā antogandhakuṭiyaṁ nimujjitvā bahipariveṇe pātubhavitvā gandhakuṭipariveṇe āsanaṁ paññāpesi. Kumāro taṁ disvā “mahanto vatāyaṁ bhikkhū”ti cittaṁ uppādesi.

Bhagavāpi gandhakuṭito nikkhamitvā paññattāsane nisīdi. Rājaputto Satthāraṁ vanditvā paṭisanthāraṁ katvā ayaṁ bhante thero tumhākaṁ sāsane vallabho maññeti. Āma kumāra vallabhoti. Kiṁ katvā bhante esa vallabho hotīti. Dānādīni puññāni katvāti. “Bhagavā ahampi ayaṁ thero viya anāgate Buddhasāsane vallabho hotukāmo”ti sattāhaṁ khandhāvārabhattaṁ nāma datvāpi sattame divase bhante mayā pitu santikā temāsaṁ tumhākaṁ paṭijagganavaro laddho, temāsaṁ me vassāvāsaṁ adhivāsethāti. Bhagavā “atthi nu kho tattha gatena attho”ti oloketvā “atthi”ti disvā “suññāgāre kho kumāra Tathāgatā abhiraṁanti”ti āha. Kumāro

“aññātaṃ Bhagavā, aññātaṃ Sugatā”ti vatvā “aham bhante purimataram gantvā vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhim āgacchathā”ti paṭiññaṃ gahetvā¹ pitu santikaṃ gantvā “dinnā me deva Bhagavatā paṭiñña, mayā pahite Bhagavantam peseyyāthā”ti pitaram vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṃ karonto vīsayojanasataṃ addhānaṃ gato. Gantvā ca attano nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto Sobhanassa nāma kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha Bhagavato gandhakuṭim sesabhikkhūnañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭileṇamaṇḍape kāretvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ pesesi “niṭṭhitam mayham kiccaṃ, Satthāraṃ paṇiṇathā”ti.

Rājā Bhagavantam bhojetvā “Bhagavā Sumanassa kiccaṃ niṭṭhitam, tumhākaṃ gamanaṃ paccāsīsatī”ti āha. Bhagavā satasahassabhikkhuparivuto yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “Satthā āgacchatī”ti sutvā yojanaṃ paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno² satasahassena kīte sobhane nāma uyyāne satasahassena kāritaṃ vihāraṃ pavesetvā—

“Satasahassena me kītaṃ, satasahassena māpitaṃ.

Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ, paṭiggaṇha mahāmuni”ti—

taṃ niyyādesi. So vassūpanāyikadivase mahādānaṃ pavattetvā “imināva nīhārena dānaṃ dadeyyāthā”ti puttadāre amacce ca kiccakaraṇīyesu ca niyojetvā sayam Sumanattherassa vasanaṭṭhānasamīpeyeva vasanto temāsaṃ Satthāraṃ upaṭṭhahanto upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā sattame divase Satthu bhikkhusatasahassassa ca pādamūle ticīvarāni ṭhapetvā vanditvā “bhante yadetaṃ mayā sattāhaṃ khandhāvāradānato paṭṭhāya³ puññaṃ kataṃ, na taṃ saggasampatti-ādīnaṃ atthāya, atha kho aham ayaṃ Sumanatthero viya anāgate ekassa Buddhassa upaṭṭhāko bhaveyyan”ti paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṃ disvā byākāritvā pakkāmi.

1. Bhagavantam paṭiññaṃ gāhāpetvā (Am-Ṭṭha 1. 226 piṭṭhe.)

2. Pūjayamāno Bhagavantam ānetvā (Sī)

3. Yadetaṃ mahādānato paṭṭhāya (Sī)

Sopi tasmim Buddhuppāde vassasatasahassam puññāni katvā tato parampi tattha tattha bhava uḷārāni puññakammāni upacinitvā devamanussesu samsaranto Kassapassa Bhagavato kāle piṇḍāya carato ekassa therassa pattaggahaṇattham uttarasāṭakam datvā pūjam akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭha Paccekabuddhe disvā te bhojetvā attano maṅgaluyyāne aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesam nisīdanatthāya aṭṭha sabbaratanamayapīṭhe ceva maṇi-ādhārake ca paṭiyādetvā dasavassasahassāni upaṭṭhānam akāsi. Etāni pākāṭaṭṭhānāni.

Kappasatasahassam pana tattha tattha bhava puññāni karontova amhākam bodhisattena saddhim Tusitapure nibbattitvā tato cuto Amitodanasakkassa gehe nibbatti, tassa sabbe nātake ānandite karonto jātoti **Ānando**veva nāmam ahosi. So anukkamena vayappatto katābhinikkhamane sammāsambodhim patvā pavattitavaradhammacakke paṭhamam Kapilavatthum gantvā tato nikkhante Bhagavati tassa parivārattham pabbajitum nikkhantehi Bhaddiyādīhi saddhim nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā na cirasseva āyasmato Puṇṇassa Mantāṇiputtassa santike dhammakatham sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhahi.

Tena ca samayena Bhagavato paṭhamabodhiyam vīsativassāni anibaddha-upaṭṭhākā ahesum. Ekadā Nāgasamālo pattacīvaram gahetvā vicari, ekadā Nāgito, ekadā Upavāno, ekadā Sunakkhatto, ekadā Cundo samaṇuddeso, ekadā Sāgato, ekadā Meghiyo, te yebhuyyena Satthu cittam nārādhayimsu. Athekadivasam Bhagavā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane bhikkhusamghaparivuto nisinno bhikkhū āmantesi “aham bhikkhave idānimhi mahallako, ekacce bhikkhū ‘iminā maggena gacchāmā’ti vutte aññena gacchanti, ekacce mayham pattacīvaram bhūmiam nikkhipanti, mayham nibaddhupaṭṭhākam bhikkhum jānāthā”ti. Tam sutvā bhikkhūnam dhammasamvego udapādi. Athāyasmā Sāriputto uṭṭhāya Bhagavantam vanditvā “aham bhante tumhe upaṭṭhahissāmī”ti āha. Tam Bhagavā paṭikkhipi. Etenupāyena Mahāmoggallānam ādim katvā sabbe mahāsāvakā “aham upaṭṭhahissāmi, aham upaṭṭhahissāmī”ti uṭṭhahimsu ṭhapetvā āyasmantaṃ Ānandaṃ, tepi Bhagavā

paṭikkhipi. So pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu “āvuso tvampi Satthu upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhi”ti. Yācitvā laddhaṭṭhānaṃ nāma kīdisaṃ hoti, sace ruccati, Satthā sayameva vakkhatīti. Atha Bhagavā “na bhikkhave Ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upaṭṭhahissatī”ti āha. Tato bhikkhū “uṭṭhehi āvuso Ānanda, Satthāraṃ upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhi”ti āhaṃsu.

Thero uṭṭhahitvā “sace me bhante Bhagavā attanā laddhaṃ paṇītacīvaraṃ na dassati, paṇītapinḍapātaṃ na dassati, ekagandhakuṭiyāṃ vasitum na dassati, nimantanāṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ Bhagavantāṃ upaṭṭhahissāmī”ti āha. “Ettake¹ guṇe labhato Satthu upaṭṭhāne ko bhāro”ti upavādamocanatthaṃ ime **cattāro paṭikkhepā** ca, “sace bhante Bhagavā mayā gahitanimantanāṃ gamissati, sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetum lacchāmi. Yadā me kaṅkhā uppajjati, tāvadeva Bhagavantāṃ upasaṅkamitum lacchāmi, sace Bhagavā parammukhā desitaṃ dhammaṃ puna mayhaṃ kathessati, evāhaṃ Bhagavantāṃ upaṭṭhahissāmī”ti “ettakampi Satthu santike anuggahaṃ na labhatī”ti upavādamocanatthañceva dhammabhaṇḍāgārikabhāvaṃ pāramīpūraṇatthañca imā **catasso āyācanā** cāti aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṃ pūritānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi, so upaṭṭhākaṭṭhānaṃ laddhādivasato paṭṭhāya dasabalaṃ duvidhena udakena, tividhena dantakaṭṭhena, hatthapādaparikammaṃ piṭṭhiparikammaṃ, gandhakuṭipariveṇasammajjanenāti evamādihi kiccehi upaṭṭhahanto “imāya nāma velāya Satthu idaṃ nāma laddhum vaṭṭati, idaṃ nāma kātum vaṭṭatī”ti divasabhāgaṃ santikāvacaro hutvā rattibhāge mahantaṃ daṇḍadīpikaṃ gahetvā gandhakuṭipariveṇaṃ nava vāre anupariyāyati Satthari pakkosante paṭivacanadānāya thinamiddhavinodanattāṃ.

Atha naṃ Satthā Jetavane ariyagaṇamajjhe nisinno anekapariyāyena paṇḍitvā “bahussutānaṃ satimantānaṃ gatimantānaṃ dhitimantānaṃ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Evaṃ Satthārā pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato Satthu

1. Upaṭṭhahissāmīti ettakameva (Sī, Ka)

dhammakosāraḥkho ayaṃ mahāthero sekhova samāno Satthari parinibbute
 heṭṭhā vuttanayena bhikkhūhi samuttejito devatāya ca saṃvejito “sveyeva ca
 dāni dhammasaṅgīti kātabbā, na kho pana me’taṃ patirūpaṃ, yvāyaṃ sekho
 sakaraṇīyo hutvā asekkhehi therehi saddhim dhammaṃ saṅgāyitum
 sannipātaṃ gantun”ti sañjātussāho vipassanaṃ paṭṭhapetvā bahudeva rattiṃ
 vipassanāya kammaṃ karonto caṅkame vīriyasamataṃ alabhitvā vihāraṃ
 pavisitvā sayane nisīditvā sayitukāmo kāyaṃ āvaṭṭesi¹. Appattañca sīsaṃ
 bimbohanaṃ pādā ca bhūmito muttamattā, etasmiṃ antare anupādāya
 āsavehi cittaṃ vimucci, chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Ārāmadvārā nikkhamma, Padumuttaro Mahāmuni.

Vassento amataṃ vuṭṭhiṃ, nibbāpesi mahajānaṃ.

Satasahassaṃ te dhīrā, chaḷabhiññā mahiddhikā.

Parivārenti Sambuddhaṃ, chāyāva anapāyini.

Hatthikkhandhagato āsiṃ, setacchattaṃ varuttamaṃ.

Sucārurūpaṃ disvāna, vitti me udapajjatha.

Oruyha hatthikkhandhamhā, upagacchiṃ Narāsabhaṃ.

Ratanāmayachattaṃ me, Buddhasetṭhassa dhārayiṃ.

Mama saṅkappamaññāya, Padumuttaro Mahā-isi.

Taṃ kathaṃ ṭhāpayitvāna, imā gāthā abhāsatha.

Yo so chattaṃ madhāresi, soṇṇālaṅkārabhūsitāṃ.

Tamaṃ kittayissāmi, suṇṇoṭha mama bhāsato.

Ito gantvā ayaṃ poso, tusitaṃ āvasissati.

Anubhossati sampattiṃ, accharāhi purakkhato.

Catutimsatikkhattum ca, devarajjaṃ karissati.

Balādhipo aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.

Aṭṭhapaññāsakkhattum ca, cakkavattī bhavissati.

Padesarajjaṃ vipulaṃ, mahiyā kārayissati.

1. Āvañchesi (Ka)

2. Khu 3. 57 piṭṭhādīsu.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.
 Sakyānaṃ kulaketussa, ñātibandhu bhavissati.
 Ānando nāma nāmena, upaṭṭhāko mahesino.
 Ātāpī nipako cāpi, bāhusaccesu kovido.
 Nivātavutti atthaddho, sabbapāḥī bhavissati.
 Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi.
 Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Santi āraññakā nāgā, kuñjarā satṭhihāyanā.
 Tidhāpabhinnā mātaṅgā, īsādantā urūḥhavā.
 Anekasatasahassā, paṇḍitāpi mahiddhikā.
 Sabbe te Buddhanāgassa, na hontu'paṇidhimhi te.
 Ādiyā me namassāmi, majjhime atha pacchime.
 Pasannacitto sumano, Buddhasatṭham upaṭṭhahim.
 Ātāpī nipako cāpi, sampajāno paṭissato.
 Sotāpattiphalaṃ patto, sekhabhūmīsu kovido.
 Satasahassito kappe, yaṃ kammamabhinīharim.
 Tāhaṃ bhūmimanuppatto, ṭhitā saddhammamacalā.
 Svāgataṃ vata me āsi -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā'ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā saṅgītimaṇḍapaṃ pavisitvā dhammaṃ
 saṅgāyanto tattha tattha bhikkhūnaṃ ovādadānavasena attano
 paṭipattidīpanādivasena ca bhāsita-gāthā ekajjhaṃ katvā anukkamena
 Khuddakanikāyasaṅgāyanakāle Theragāthāsu saṅgītiṃ āropento—

1017. “Pisuṇena ca kodhanena ca,
 Maccharinā ca vibhūtanandinā.
 Sakhitāṃ na kareyya paṇḍito,
 Pāpo kāpurisena saṅgamo.

1018. Saddhena ca pesalena ca,
Paññavatā bahussutena ca.
Sakhitaṃ kareyya paṇḍito,
Bhaddo sappurisena saṅgamo.
1019. Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvāṃ ṭhiti.
1020. Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca.
Aṭṭhitacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.
1021. Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1022. Aṭṭhapadakatā kesā, nettā añjanamakkhitaṃ.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1023. Añjanīva navā citta, pūtikāyo alaṅkato.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, kandante migabandhake.

Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake.
1024. Bahussuto cittakathī, Buddhassa paricārako.
Pannabhāro visaññutto, seyyaṃ kappeti Gotamo.
1025. Khīṇāsavo visaññutto, saṅgātīto sunibbuto.
Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jātimaṇaṇapāragū.
1026. Yasmiṃ patiṭṭhitā dhammā, Buddhassādiccabandhuno.
Nibbānagamane magge, soyaṃ tiṭṭhati Gotamo.
1027. Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ, dve saḥassāni bhikkhuto.
Caturāsītisaḥassāni, ye me dhammā pavattino.

1028. Appassutāyaṃ puriso, balibaddova jīrati.
Maṃsāni tassa vaḍḍhanti, paññā tassa na vaḍḍhati.
1029. Bahussuto appassutaṃ, yo sutenā'timaññati.
Andho padīpadhārova, tatheva paṭibhāti maṃ.
1030. Bahussutaṃ upāseyya, sutañca na vināsaye.
Taṃ mūlaṃ brahmacariyassa, tasmā dhammadharo siyā.
1031. Pubbāparaññū atthaññū, niruttipadakovidō.
Suggahītañca gaṇhāti, atthañco'paparikkhati.
1032. Khantya chandikato hoti, ussahitvā tuleti taṃ.
Samaye so padahati, ajjhataṃ susamāhito.
1033. Bahussutaṃ dhammadharaṃ, sappaññaṃ Buddhasāvakaṃ.
Dhammaviññāṇamākaṅkhaṃ, taṃ bhajetha tathāvidhaṃ.
1034. Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino.
Cakkhu sabbassa lokassa, pūjanīyo bahussuto.
1035. Dhammārāmo dhammarato, dhammaṃ anuvicintayaṃ.
Dhammaṃ anussaraṃ bhikkhu, saddhammā na parihāyati.
1036. Kāyamaccheragaruno, hiyyamāne anuṭṭhahe.
Sarīrasukhagiddhassa, kuto samaṇaphāsutā.
1037. Na pakkhanti disā sabbā, dhammā na paṭibhanti maṃ.
Gate kalyāṇamittamhi, andhakāraṃva khāyati.
1038. Abbatītasahāyassa, atītagatasatthuno.
Natthi etādisaṃ mittam, yathā kāyagatā sati.
1039. Ye purāṇā atītā te, navehi na sameti me.
Svajja ekova jhāyāmi, vassupetova pakkhimā.

1040. Dassanāya abhikkante¹, nānāverajjake bahū.
Mā vārayittha sotāro, passantu samayo mamañ.
1041. Dassanāya abhikkante, nānāverajjake puthu.
Karoti Satthā okāsañ, na nivāreti cakkhumā.
1042. Paṇṇavīsati vassāni, sekhabhūtassa me sato.
Na kāmasaññā uppajji, passa dhammasudhammatañ.
1043. Paṇṇavīsati vassāni, sekhabhūtassa me sato.
Na dosasaññā uppajji, passa dhammasudhammatañ.
1044. Paṇṇavīsati vassāni, Bhagavantam upaṭṭhahim.
Mettena kāyakammena, chāyāva anapāyinī.
1045. Paṇṇavīsati vassāni, Bhagavantam upaṭṭhahim.
Mettena vacīkammena, chāyāva anapāyinī.
1046. Paṇṇavīsati vassāni, Bhagavantam upaṭṭhahim.
Mettena manokammena, chāyāva anapāyinī.
1047. Buddhassa caṅkamantassa, piṭṭhito anucaṅkamim.
Dhamme desiyamānamhi, ñāṇaṃ me udapajjatha.
1048. Ahañ sakaraṇīyomhi, sekho appattamānaso.
Satthu ca parinibbānañ, yo amhañ anukampako.
1049. Tadāsi yañ bhimsanakañ, tadāsi lomahaṃsanam.
Sabbakāravarūpete, Sambuddhe parinibbute.
1050. Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino.
Cakkhu sabbassa lokassa, Ānando parinibbuto.
1051. Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino.
Cakkhu sabbassa lokassa, andhakāre tamonudo.

1052. Gatimanto satimanto, dhitimanto ca yo isi.

Saddhammadhārako thero, Ānando ratanākaro.

1053. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

Ohito garuko bhāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **pisuṇena** cāti-ādito dve gāthā chabbaggiye bhikkhū Devadattapakkhiehi bhikkhūhi saddhiṃ saṃsaggaṃ karonte disvā tesāṃ ovādadānavasena vuttā. Tattha **pisuṇenāti** pisuṇāya vācāya. Tāya hi yutto puggalo “pisuṇo”ti vutto yathā nīlaguṇayutto paṭo nīloti. **Kodhanenāti** kujjhanasīlena. Attasampattinigūhaṇalakkhaṇassa maccherassa sambhavato **maccharinā**. **Vibhūtanandināti** sattānaṃ vibhūtaṃ vibhavanaṃ vināsaṃ icchantena, vibhūtaṃ vā visuṃ bhāvo bhedo, taṃ nandanena, sabbametāṃ Devadattapakkhiyeve sandhāya vuttaṃ. Te hi pañcavattudīpanāya bahū jane sammāpaṭipanne bhindantā Satthari bahiddhatāya¹ thaddhammacchariyādimacchariyapakatā mahājanassa mahato anattāya paṭipajjimsu. **Sakhitanti** sahāyabhāvaṃ saṃsaggaṃ na kareyya, kiṃ kārāṇā? **Pāpo kāpurisena saṅgamo** kāpurisena pāpappuggalena samāgamo nihīno lāmakko. Ye hissa diṭṭhānagatiṃ āpajjanti. Tesāṃ ducintitādibhedāṃ bālalakkhaṇameva āvahati, pageva vacanakarassa. Tenāha Bhagavā “yāni kānici bhikkhave bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti, no paṇḍitato”ti-ādi².

Yena pana saṃsaggo kātabbo, taṃ dassetuṃ “**saddhena cā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **saddhenāti** kammakammaphalasaddhāya ceva ratanattayasaddhāya ca samannāgatena. **Pesalenāti** piyasīlena sīlasampannena. **Paññavatāti** udayatthagāminiyā³ nibbedhikāya paññāya vasena paññāsampannena. **Bahussutenāti** pariyattipaṭivedhabāhusaccānaṃ pāripūriyā bahussutena. **Bhaddoti** tena tādīsena sādhuṇā saṅgamo bhaddo sundaro kalyāṇo diṭṭhadhammikādibhedāṃ atthaṃ āvahatīti adhippāyo.

Passa cittakatanti-ādikā satta gāthā attano rūpasampattiṃ disvā kāmasaññaṃ uppādentiyā uttarāya nāma upāsikāya kāyavicchandañjanatthaṃ

1. Avahitthatāya (Sī)

2. Am 1. 99 piṭṭhe.

3. Udayabbayagāminiyā (Sī)

bhāsītā. “Ambapālīm gaṇikaṃ disvā vikkhittacittānaṃ ovādadānatthan”¹tipi vadanti. Tā heṭṭhā vuttatthā eva.

Bahussuto cittakathīti-ādikā dve gāthā therena arahattaṃ patvā udānavasena bhāsītā. Tattha **paricārakoti** upaṭṭhāko. **Seyyaṃ kappetīti** arahattappattisamanantaraṃ sayitattā vuttaṃ. Thero hi bahudeva rattim caṅkamaṇa vītināmetvā sarīraṃ utum gāhāpetum ovarakaṃ¹ pavisitvā sayitum mañcake nisinno pādā ca bhūmito muttā, appattañca sīsaṃ bimbohanam, etthantare² arahattaṃ patvā sayi.

Khīṇāsavoti parikkhīnacaturāsavo, tato eva catūhipi yogehi **visaṃyutto**, rāgasāṅgādīnaṃ atikkantattā **saṅgātīto**, sabbaso kilesapariḷāhassa vūpasantattā **sunibbuto** sītibhūtoti attho.

Yasmiṃ patiṭṭhitā dhammāti theram uddissa khīṇāsavamahābrahmunā bhāsītā gāthā. Upaṭṭhitāya hi dhammasaṅgītiyā theram uddissa yehi bhikkhūhi “eko bhikkhu vissagandham vāyati”^{ti} vuttaṃ. Atha thero adhigate arahatte Sattapaṇṇiguhādvāraṃ saṅghassa sāmaggīdānattham āgato, tassa khīṇāsavabhāvavappakāsanena Suddhāvāsamahābrahmā te bhikkhū lajjāpento “**yasmiṃ patiṭṭhitā dhammā**”^{ti} gāthamāha. Tassattho—**Buddhassa** Bhagavato **dhammā teneva** adhigatā paveditā ca paṭivedhapariyattidhammā **yasmiṃ** purisavisesse patiṭṭhitā, soyaṃ gottato **Gotamo** Dhammabhaṇḍāgāriko sa-upādisesanibbānassa adhigatattā idāni anupādisesanibbānagamane magge patiṭṭhahi, tassa ekamsabhāgīti.

Athekadivasam Gopakamoggallāno nāma brāhmaṇo theram pucchi “tvaṃ bahussutoti Buddhassa sāsane pākaṭo, kittakā dhammā te Satthārā bhāsītā, tayā dhāritā”^{ti}, tassa thero paṭivacanam dento “**dvāsīti**”^{ti} gāthamāha. Tattha dvāsīti sahasānīti yojanā, **Buddhato gaṇhinti** Sammāsambuddhato uggaṇhim dvisahasādhikāni asītidhammakhandhasahassāni Satthu santike adhigaṇhinti attho. **Dve sahasāni bhikkhutoti** dve dhammakhandhasahassāni bhikkhuto gaṇhim, Dhammasenāpati-ādīnaṃ bhikkhūnaṃ santikā adhigacchim. **Caturāsītisahasānīti** tadubhayam

1. Ovāraṇam (Sī)

2. Na etthantare (Sī)

samodhānetvā catusahassādhikāni asītisahassāni. **Ye me dhammā pavattinoti** ye yathāvuttaparimāṇā dhammakkhandhā mayham paguṇā vācuggaṭā jivhagge parivattantīti.

Athekadā thero sāsane pabbajitvā vipassanādhurepi ganthadhurepi ananuyuttarā ekaṃ puggalaṃ disvā bāhusaccābhāve ādīnavam pakāsentō **“appassutāyan”**ti gāthamāha. Tattha **appassutāyanti** ekassa dvinnam vā paṇṇāsānam, atha vā pana vaggānam antamaso ekassa dvinnam vā suddhānampi uggahitānam abhāvena appassuto ayaṃ, kammaṭṭhānam pana uggahetvā¹ anuyuñjanto bahussutova. **Balibaddova jīratīti** yathā balibaddo² jīramāno vaḍḍhamāno neva mātu na pitu, na sesāṇātakānam atthāya vaḍḍhati, atha kho niratthakameva jīratī, evamevaṃ ayampi na upajjhāyavattam karoti, na ācariyavattam, na āgantukavattādīni, na bhāvanam anuyuñjati, niratthakameva jīratī. **Maṃsāni tassa vaḍḍhantīti** yathā balibaddassa “kasanabhāravahanādīsu asamatto eso”ti araṇṇe viṣaṭṭhassa yathā tathā vicarantassa khādantassa pīvantassa maṃsāni tassa vaḍḍhanti, evamevaṃ imassāpi upajjhāyādīhi viṣaṭṭhassa saṃgham nissāya cattāro paccaye labhitvā uddhamvirecanādīni katvā kāyam posentassa maṃsāni vaḍḍhanti thūlasarīro hutvā vicarati. **Paṇṇāti** lokiyalokuttarā panassa paṇṇā ekaṅgulimattāpi na vaḍḍhati, araṇṇe gacchalatādīni viya assa chadvārāni³ nissāya taṇhā ceva navavidhamāno ca vaḍḍhatīti adhippāyo.

Bahussutoti gāthā attano bāhusaccam nissāya aññaṃ atimaññaṇṇam ekaṃ bhikkhum uddissa vuttā. Tattha **sutenāti** sutahetu attano bāhusaccanimittam. **Atimaññaṇṇatīti** atikkamitvā maññaṇṇatī attānam ukkaṃsento param paribhavatī. **Tathevāti** yathā andho andhakāre telapajjotam dhārento ālokaḍānena paresamyeva atthāvaho, na attano, tatheva pariyattibāhusaccena sutavā puggalo sutena anupapanno attano attham aparipūrento andho ñāṇālokaḍānena paresamyeva atthāvaho, na attano, dīpadhāro andho viya mayham upaṭṭhātīti.

Idāni bāhusacce ānisaṃsam dassento **“bahussutan”**ti gāthamāha. Tattha **upāseyyāti** payirupāseyya. **Sutañca na vināsayeti** bahussutam

1. Gahetvā (Sī)

2. Balibaddho (Ka)

3. Chadvārāni pana (Sī)

payirupāsivā laddham sutañca na vināseyya na susseyya
dhāraṇaparicayaparipucchāmanasikārehi vaḍḍheyya. **Tam mūlaṃ
brahmacariyassā**ti yasmā bahussutaṃ payirupāsivā laddham taṃ sutam
pariyattibāhusaccaṃ maggabrahmacariyassa mūlaṃ padhānakāraṇaṃ.
Tasmā dhammadharo siyā vimuttāyatanaśīse ṭhatvā yathāsutassa
dhammassa dhāraṇe¹ paṭhamam pariyattidhammadharo bhaveyya.

Idāni pariyattibāhusaccena sādhetabbamattham dassetuṃ
“**pubbāparaññū**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha pubbañca aparañca jānātīti
pubbāparaññū. Ekissā hi gāthāya pubbabhāge apaññāyamānepi pubbabhāge
vā paññāyamāne aparabhāge apaññāyamānepi “imassa aparabhāgassa iminā
pubbabhāgena, imassa vā pubbabhāgassa iminā aparabhāgena
bhavitabban”ti jānanto pubbāparaññū nāma. Attatthādibhedam tassa tassa
bhāsitassa attham jānātīti **atthaññū**. **Niruttipadakovidoti** niruttiyam
sesapadesupi cāti catūsupi paṭisambhidāsu cheko. **Suggahitañca gaṇhātīti**
teneva kovidabhāvena atthato byañjanato ca dhammam sugahitameva katvā
gaṇhāti. **Atthañco’paparikkhātīti** yathāsutassa yathāpariyattassa dhammassa
attham upaparikkhati “iti sīlam, iti samādhi, iti paññā, ime
rūpārūpadhammā”ti manasā anupekkhati.

Khantiyā chandikato hotīti tesu manasā anupekkhitesu dhammesu
diṭṭhiniijjhānakkhantiyā nijjhānam khamāpetvā rūpapariggahādimukhena
vipassanābhinivese chandikato chandajāto hoti. Tathābhūto ca vipassanāya
kammam² karonto **ussahivā tuletī** taṃtaṃpaccayanāmarūpadassanavasena
ussāham katvā tato param tilakkhaṇam āropetvā tuletī “aniccan”tipi,
“dukkhan”tipi, “anattā”tipi taṃ nāmarūpam tīreti vipassati. **Samaye so
padahati, ajjhataṃ susamāhitoti** so evam passanto paggaḥetabbādisamaye
cittassa paggaṇhanādinā padahati, padahanto ca ajjhataṃ gocarajjhatte
vipassanāsamādhinā maggasamādhinā ca suṭṭhu samāhito bhaveyya,
asamādhānahetubhūte kilese pajaheyya. Svāyam guṇo sabbopi yasmā
bahussutaṃ dhammadharam sappaññaṃ Buddhasāvakaṃ payirupāsantassa
hoti, tasmā asaṅkhataṃ dhammam ārabha dukkhādīsu
pariññādivisiṭṭhakiccatāya dhammaviññāṇasaṅkhataṃ dhammaññaṇam
ākaṅkhanto

1. Karaṇena (Sī), kāraṇena (Ka)

2. Vipassanākammam (Sī)

tathāvidhaṃ vuttappakāraṃ kalyāṇamittaṃ bhajetha seveyya
payirupāseyyāti attho.

Evam bahupakāratāya tassa pūjanīyataṃ dassento “**bahussuto**”ti
gāthamāha. Tassattho—suttageyyādi bahu sutam etassāti **bahussuto**, tameva
desanāddhammaṃ suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya avinassantaṃ
dhāretīti **dhammadharo**, tato eva mahesino Bhagavato dhammakosaṃ
dhammaratanaṃ ārakkhatīti **kosārakkho**, yasmā sadevakassa lokassa
samadassanena cakkhubhūto, tasmā **cakkhu sabbassa lokassa pūjanīyo**
mānanīyoti, bahussutabhāvena bahujaṇassa pūjanīyabhāvadassanattham
nigamanavasena punapi “**bahussuto**”ti vuttaṃ.

Evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ labhitvāpi kārakasappa aparihāni, na
akārakassāti dassento “**dhammārāmo**”ti gāthamāha. Tattha nivāsanaṭṭhena
samathavipassanāddhammo ārāmo, tasmim eva dhamme rato abhīratoti
dhammarato, tasappa dhammassa punappunaṃ vicintanena **dhammaṃ**
anuvicintayaṃ dhammaṃ āvajjento manasi karotīti attho. **Anussaranti**
tameva dhammaṃ anussaranto. **Saddhammā**ti evarūpo bhikkhu
sattatimsapabhedā bodhipakkhiyadhammā navavidhalokuttaradhammā ca na
parihāyati, na kadāci tassa tato parihāni hotīti attho.

Athekadivasam kāye avītarāgaṃ kusītaṃ hīnavīriyaṃ kosallāyā¹
tināmaṃ bhikkhuṃ saṃvejento “**kāyamaccheragaruno**”ti gāthamāha. Tattha
kāyamaccheragarunoti “kāyadaḥhībahulassa kāye mamattassa
ācariyupajjhāyānampi kāyena kattabbaṃ kiñci akatvā vicarantassa.
Hiyyamāneti attano kāye jīvite ca khaṇe khaṇe parihiyyamāne. **Anuṭṭhaheti**
sīlādīnaṃ paripūraṇavasena uṭṭhānavīriyaṃ na kareyya.
Sarīrasukhagiddhassāti attano sarīrassa sukhāpaneneva gedhaṃ āpannassa.
Kuto samaṇaphāsutāti evarūpassa puggalassa sāmāññasena kuto
sukhavihāro, phāsuvihāro na tassa vijjatīti attho.

Na **pakkhanti**ti-ādikā āyasmato Sāriputtassa Dhammasenāpatino
parinibbutabhāvaṃ sutvā therena bhāsītā. Tattha **na pakkhanti disā sabbāti**

1. Kosallayāti (Sī)

puratthimādibhedā sabbā disā na pakkhayanti, disāmūlhoti attho. **Dhammā na paṭibhanti manti** pubbe suṭṭhu paguṇāpi pariyattidhammā idāni sakkaccaṃ samannāhariyamānāpi mayhaṃ na upaṭṭhahanti. **Gate kalyāṇamittamhīti** sadevakassa lokassa kalyāṇamittabhūte Dhammasenāpatimhi anupādisesanibbānaṃ gate. **Andhakāraṃva khāyatīti** sabbopāyaṃ loko andhakāro viya upaṭṭhāti.

Abbatāṭṭasahāyassāti apagatasahāyassa, kalyāṇamittarahitassāti attho. **Atāgatasatthunoti** āyasmato¹ atīto hutvā nibbānagatasatthukassa, Satthari parinibbuteti attho. **Yathā kāyagatā satīti** kāyagatāsati bhāvanā takkarassa yathā ekantahitāvahā, evaṃ etādisaṃ anāthassa puggalassa ekantahitāvahaṃ aññaṃ mittam nāma natthi, sanāthassa aññāpi bhāvanā hitāvahā evāti adhippāyo.

Purāṇāti porāṇā, Sāriputtādi ke kalyāṇamitte sandhāya vadati. **Navehīti** navakehi. **Na sameti meti** mayhaṃ cittaṃ na samāgacchati, na te mama cittaṃ ārādhentīti attho. **Svajja ekova jhāyāmīti** sohaṃ ajja vuḍḍhatarehi virahito ekova hutvā jhāyāmi jhānapasuto homi. **Vassupetoti** vassakāle kulāvakaṃ upeto pakkhī viya. “Vāsupeto”tipi Pāli, vāsaṃ upagatoti attho.

Dassanāya abhikkanteti gāthā Satthārā bhāsītā. Tassattho—mama dassanāya abhikkante nānāvidhavidesa pavāsikabahu jane Ānanda mama upasaṅkamanam mā vāresi. Kasmā?² Te sotāro dhammassa, mamaṃ passantu, ayameva dassanāya samayoti.

Tam sutvā thero “**dassanāya abhikkante**”ti aparaṃ gāthamāha. Imāya hi gāthāya sambandhattham³ purimagāthā idha nikkhittā. Teneva sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetuṃ lacchāmīti etassa padassa atthasiddhiṃ dasseti.

Paṇṇavīsati vassānīti pañca gāthā attano aggupaṭṭhākabhāvaṃ dīpetuṃ vuttā. Āraddhakammaṭṭhānabhāvena⁴ hi Satthu upaṭṭhānapasutabhāvena ca

1. Bhagavato (Ka)

2. Tasmā (Ka)

3. Sambandhanattham (Ka)

4. Āraddha-upaṭṭhānassatibhāvena (Ka)

therassa maggena asamucchinnāpi kāmasaññādayo na uppajjimsu,
 kāyavacīmanokammāni ca sabbakālaṃ Satthari mettāpubbaṅgamāni
 mettānuparivattāni ahesuṃ. Tattha **paṇṇavīsati vassānīti** pañcavīsati
 saṃvaccharāni. **Sekhabhūtassa me satoti** sekhabhūmiyaṃ sotāpatti-phale
 t̥hitassa me sato. **Kāmasaññāti** kāmasahagatā saññā na uppajji, ettha ca
 kāmasaññādi-anuppattivacanena¹ attano āsayasuddhiṃ dasseti, “**mettena
 kāyakammenā**”ti-ādinā payogasuddhiṃ. Tattha gandhakuṭiyāṃ
 paribhaṇḍakaraṇādinā Satthu vattapaṭivattakaraṇena ca mettāṃ
 kāyakammaṃ veditabbaṃ, dhammadesanākālārocanādinā mettāṃ
 vacīkammaṃ, rahogatassa Satthāraṃ uddissa hitūpasāmhāramanasikārena
 mettāṃ manokammaṃ. **Ñāṇaṃ me udapajjathāti** attano
 sekkhabhūmipattimāha.

Ahaṃ sakaraṇīyomhīti Satthu parinibbāne upaṭṭhite maṇḍalamālaṃ
 pavisitvā kapisīsaṃ ālambitvā sokābhibhūtena vuttagāthā. Tattha
sakaraṇīyomhīti dukkhaparijānanādinā karaṇīyena sakaraṇīyo amhi.
Appattamānasoti anadhigatārahatto. **Satthu ca parinibbānanti** mayhaṃ
 Satthu parinibbānaṃ upaṭṭhitaṃ. **Yo amhaṃ anukampakoti** yo Satthā
 mayhaṃ anuggāhako.

Tadāsi yaṃ bhīmśanakanti gāthā Satthu parinibbānakāle
 pathavīkampanadevadundubhi² phalanādike disvā sañjātasāṃvegena
 vuttagāthā.

Bahussutoti-ādikā tisso gāthā therāṃ pasāmsantehi saṅgītikārehi
 t̥hapitā. Tattha **gatimantoti** asadisāya ñāṇagatiyā samannāgato. **Satimantoti**
 paramena satinepakkena samannāgato. **Dhitimantoti** asādhāraṇāya
 byañjanatthāvadhāraṇasamatthāya dhitisampattiyaṃ samannāgato. Ayaṃ hi
 thero ekapadeyeva t̥hatvā saṭṭhipadasahassāni Satthārā kathitaniyāmeneva
 gaṇhāti, gaṇhitaṃ suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya sabbakālaṃ na
 vinassati, aviparītabyañjanāvadhāraṇasamatthāya satipubbaṅgamāya
 paññāya, atthāvadhāraṇasamatthāya paññāpubbaṅgamāya satiyā ca
 samannāgato. Tenāha Bhagavā

1. Kāmasaññādi-anuppattivāsena (Sī)

2. Dudrubhi (Ka)

“etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ”ti-ādi¹.

Tathā cāha Dhammasenāpati “āyasmā Ānando atthakusalo”ti-ādi².

Ratanākaroti saddhammaratanassa ākarabhūto.

Pariciṇṇoti gāthā parinibbānakāle therena bhāsītā, sā vuttatthā eva.

Ānandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Timsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Am 1. 25 piṭṭhe.

2. Am 2. 177 piṭṭhe.

18. Cattālīsanipāta

1. Mahākassapattheragāthāvaṇṇanā

Cattālīsanipāte **na gaṇena purakkhatoti**-ādikā āyasmato Mahākassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare Vdeho nāma asītikoṭivibhavo kuṭumbiko ahosi. So Buddhamāmakō, dhammamāmakō, saṃghamāmakō upāsako hutvā viharanto ekasmiṃ uposathadivase pātova subhojanam bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādini gahetvā vihāraṃ gantvā Satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmiṃ ca khaṇe Satthā Mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakanam bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ, yadidaṃ Nisabho”ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate Satthāraṃ vanditvā “sve mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā”ti nimantesi. Mahā kho upāsaka bhikkhusaṃghoti. Kittako bhanteti, aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante ekaṃ sāmaṇerampi vihāre asesetvā mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethāti. Satthā adhivāsesi. Upāsako Satthu adhivāsanaṃ viditvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadivase Satthu kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṃghaparivuto upāsakassa gharaṃ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāgu-ādini sampaṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi Satthu santike nisīdi.

Tasmiṃ antare Mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthiṃ paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā therāṃ vanditvā “pattaṃ bhante dethā”ti āha. Thero pattaṃ adāsi. Bhante idheva pavisatha, Satthāpi gehe nisinnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. So therassa pattaṃ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā adāsi. Tato therāṃ anugantvā nivatto Satthu santike nisīditvā evamāha “Mahānisabhatthero bhante ‘Satthāpi gehe nisinno’ti vuttepi pavisitum na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atirekaguṇo”ti. Buddhānañca

vaṇṇamaccheram nāma natthi, tasmā Satthā evamāha “upāsaka mayam bhikkham āgamayamānā gehe nisīdāma, so pana bhikkhu na evam nisīditvā bhikkham udikkhati, mayam gāmantasenāsane vasāma, so araṇṇasmiṃyeva vasati, mayam channe vasāma, so abbhokāseyeva vasatī”ti Bhagavā “ayañca ayañcetassa guṇo”ti¹ mahāsamuddam pūrayamāno viya tassa guṇam kathesi.

Upāsako pakatīyāpi jalamānapadīpo telena āsitto viya suṭṭhutam pasanno hutvā cintesi “kim mayham aññāya sampattiyā, anāgate ekassa Buddhassa santike dhutavādānam aggabhāvatthāya patthanam karissāmī”ti. So punapi Satthāram nimantetvā teneva niyāmena satta divase mahādānam datvā sattame divase Buddhappamukhassa mahābhikkhusamghassa ticīvarāni datvā Satthu pādamūle nipajjitvā evamāha “yam me bhante satta divase dānam dentassa mettam kāyakammaṃ mettam vacīkammaṃ mettam manokammaṃ paccupaṭṭhitam, imināham na aññam devasampattiṃ vā sakkamārabrahmasampattiṃ vā patthemī, idam pana me kammaṃ anāgate ekassa Buddhassa santike Mahānisabhattherena pattatṭhānantaram pāpuṇanattāya terasadhutaṅgadharānam aggabhāvassa adhikāro hotū”ti. Satthā “mahantaṃ ṭhānam iminā patthitam, samijjhissati nu kho, no”ti olokeno samijjhanabhāvaṃ disvā āha “manāpaṃ te ṭhānam patthitam, anāgate sataṣassakappāvasāne Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa tvaṃ tatiyasāvako Mahākassapatthero nāma bhavissasi”ti byākāsi. Tam sutvā upāsako “Buddhānam dve kathā nāma natthī”ti punadivase pattabbam viya tam sampattiṃ amaññittha. So yāvatāyukaṃ dānam datvā sīlam samādāya rakkhivā nānappakāram kalyāṇakammaṃ katvā kalam katvā sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito ekanavute kappe Vipassisammāsambuddhe Bandhumatīnagaraṃ upanissāya khome migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmiṃ pariṇiṇṇabrāhmaṇakule nibbatti. Tasmim ca kāle Vipassī Bhagavā sattame sattame samvacchare dhammaṃ kathesi, mahantaṃ kolāhalaṃ hoti. Sakalajambudīpe devatā “Satthā dhammaṃ kathessatī”ti ārocesuṃ. Brāhmaṇo tam sāsanaṃ

1. “Tassa ayañca guṇo ayañca guṇo”ti (Ka)

assosi. Tassa ca nivāsanasāṭako ekoyeva hoti, tathā brāhmaṇiyā. Pārūpanaṃ pana dvinnampi ekameva, so sakalanagare “Ekasāṭakabrāhmaṇo”ti paññāyi. So brāhmaṇānaṃ kenacideva kiccena sannipāte sati brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā sayāṃ taṃ vatthaṃ pārūpitvā gacchati, brāhmaṇīnaṃ sannipāte sati sayāṃ gehe acchati, brāhmaṇī taṃ vatthaṃ pārūpitvā gacchati. Tasmīṃ pana divase brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āha “bhoti kiṃ rattim dhammaṃ¹ suṇissasi, divā”ti. “Mayaṃ mātugāmajātikā² nāma rattim sotum na sakkoma, divā sossāmā”ti brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārūpitvā upāsikāhi saddhiṃ divā gantvā Satthāraṃ vanditvā ekamante nisinnā dhammaṃ sutvā upāsikāhiyeva saddhiṃ āgamāsi. Atha brāhmaṇo brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārūpitvā vihāraṃ gato.

Tasmīṃ samaye Satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabījaniṃ ādāya Ākāsagaṅgaṃ otārento viya Sineruṃ manthaṃ katvā sāgaraṃ nimmathento viya dhammakathaṃ kathesi. Brāhmaṇassa parisapariyante nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmasmiṃyeva sakalasarīraṃ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṃgharitvā³ “Dasabalassa dassāmī”ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji. So “brāhmaṇiyā mayhañca⁴ ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārūpanaṃ natthi, apārūpitvā ca nāma bahi vicaritum na sakkā”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi, athassa nikkhante paṭhamayāme majjhimayāme⁵ pīti uppajji. Tattheva cintetvā tattheva adātukāmo ahosi. Athassa⁶ majjhimayāme nikkhante pacchimayāme⁷ pīti uppajji. Tadā so “yaṃ vā hotu taṃ vā⁷ pacchāpi jānissāmī”ti vatthaṃ saṃgharitvā Satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena tikkhattuṃ apphoṭetvā “jitaṃ me, jitaṃ me”ti tayo vāre nadi.

Tasmīṃ ca samaye Bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosaṇiyaṃ nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo

1. Dhammassavanaṃ (Ka)

2. Mātugāmā (Ka)

3. Saṃharitvā (Ka)

4. Brāhmaṇiyā ca mayhañca (Sī)

5. Tathā (Sī)

6. Tassa (Sī)

7. Taraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā (Am-Ṭṭha 1. 130; Saṃ-Ṭṭha 2. 170 piṭṭhesu.)

hoti. So purisaṃ pesesi “gaccha etaṃ puccha kiṃ vadasī”ti. So tena gantvā pucchito “avasesā hatthiyānādāni āruyha asicammādāni gahetvā parasenaṃ jinanti, na taṃ acchariyaṃ. Ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggarena sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittaṃ madditvā pārutavatthaṃ Dasabalassa adāsiṃ, taṃ me macchariyaṃ jitan”ti āha. So puriso āgantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā āha “amhe bhaṇe Dasabalassa anurūpaṃ na jānimha, brāhmaṇo jānī”ti¹ vatthayugaṃ pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi “ayaṃ mayhaṃ tuṇhīnisinnassa paṭhamāṃ kiñci adatvā Satthu guṇe kathentassa adāsi, Satthu guṇe paṭicca uppannena pana mayhaṃ ko attho”ti tampi vatthayugaṃ Dasabalasseva adāsi. Rājāpi “kiṃ brāhmaṇena katan”ti pucchitvā “tampi tena vatthayugaṃ Tathāgatasseva dinnan”ti sutvā aññānīpi dve vatthayugāni pesesi, so tānīpi adāsi. Rājā aññānīpi cattārīti evaṃ yāva dvattiṃsavatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo “idaṃ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā gahaṇaṃ viya hoti”ti attano atthāya ekaṃ, brāhmaṇiyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā timsayugāni Tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca so Satthu vissāsiko jāto.

Atha naṃ rājā ekadivasaṃ sītasamaye Satthu santike dhammaṃ suṇantaṃ disvā satasahassagghanakaṃ attanā pārutarattakambalaṃ datvā āha “ito paṭṭhāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhi”ti. So “kiṃ me iminā kambalena imasmiṃ pūtikāye upanītenā”ti cintetvā antogandhakuṭiyaṃ Tathāgataassa mañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Athekadivasaṃ rājā pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyaṃ Satthu santike nisīdi. Tasmīṃ ca samaye chabbaṇṇā Buddharasmiyo kambale paṭihaññanti, kambalo ativiya virocati. Rājā ullokento sañjānitvā āha “amhākaṃ bhante esa kambalo, amhehi Ekasātakabrāhmaṇassa dinno”ti. Tumhehi mahārāja brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṃ pūjitāti². Rājā “brāhmaṇo yuttaṃ³ aññāsi, na mayan”ti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbaṭṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hoti”ti

1. Jānātīti (Sī, Ka)

2. Ahaṃ pūjitoti (Saṃ-Tṭha 2. 171 piṭṭhe.)

3. Yuttakaṃ (Saṃ-Tṭha 2. 171 piṭṭhe.)

catusaṭṭhi salākabhaddhāni upanibandhāpetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe Koṇāgamanassa ca Bhagavato Kassapadasabalassa cāti dvinnāṃ Buddhānaṃ antare Bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatto. So vuddhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasaṃ araṇṇe jaṅghavihāraṃ carati. Tasmiṃ ca samaye Paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṃgharitvā¹ ṭhapetum āradhho. So disvā “kasmā bhante saṃgharitvā¹ ṭhapethā”ti āha. Anuvāto nappahotīti. “Iminā bhante karoṭhā”ti uttarasāṭakam datvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kenaci parihāni mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi.

Gharepissa bhaginiyā saddhiṃ bhariyāya kalahaṃ karontiyā Paccekabuddho piṇḍāya pāvīsi, athassa bhaginī Paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya² “evarūpaṃ bālaṃ yojanasatena parivajjeyyan”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Sā gehaṅgaṇe ṭhitā sutvā “imāya dinnabhaddhaṃ mā esa bhuñjatū”ti pattam gahetvā piṇḍapātaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā “bāle tvaṃ maṃ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa pattato bhaddhaṃ chaḍḍetvā kalalaṃ dātum na yuttan”ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṃ uppajji. Sā “tiṭṭhatha bhante”ti kalalaṃ chaḍḍetvā pattam dhovivā gandhacūṇṇena ubbaṭṭetvā paṇitabhaddhassa catumadhurassa ca pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānaṃ Paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā “yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā³ ākāsaṃ pakkhandi.

Tepi jāyampatikā yāvatāyukaṃ kusalaṃ katvā sagge nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako Kassapasammāsambuddhakāle Bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti. Tassa vuddhipattassa tameva seṭṭhidhītaraṃ ānayimsu. Tassā pubbe aniṭṭhavipākassa pāpakammassa⁴

1. Saṃgharitvā (Sī) 2. Sandhāya evamāha (Sī, Ka) 3. Anumodanaṃ katvā (Sī)

4. Sayameva katassa (Sī), adinnavipākassa tassa kammassa
(Am-Ṭṭha 1. 132; Saṃ-Ṭṭha 2. 172 piṭṭhesu.)

ānubhāvena patikulaṃ pavittḥamattāya ummārabbhantare sakalasarīraṃ ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandhaṃ jātaṃ. Setṭhikumāro “kassāyaṃ gandho”ti pucchitvā “setṭhikaññāyā”ti sutvā “nīharatha nīharathā”ti ābhataṇiyāmeneva¹ kulagharaṃ pesesi. Sā eteneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivattitā².

Tena ca samayena Kassapadasabalo parinibbāyi, tassa ghanakoṭṭimāhi sataṣaṣṣagghanikāhi rattasuvannaṇṇiṭṭhakāhi yojanubbedhaṃ cetiyaṃ ārabhiṃsu. Tasmim cetiye karīyamāne sā setṭhidhītā cintesi “ahaṃ sattasu ṭhānesu paṭinivattitā, kim me jīvitenā”ti attano ābharaṇabhaṇḍaṃ bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakaṃ kāresi ratanāyataṃ vidatthivittinnaṃ caturaṅgulubbedhaṃ. Tato haritālamanosilāpiṇḍaṃ gahetvā aṭṭha uppalahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānaṃ gatā. Tasmim ca khaṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya ūnā hoti, setṭhidhītā vaḍḍhakiṃ āha “imaṃ iṭṭhakaṃ ettha ṭhapethā”ti. Amma bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhāpethi. Sā āruyha telena haritālamanosilāpiṇḍaṃ yojetvā tena bandhanena iṭṭhakaṃ patiṭṭhapetvā upari aṭṭhahi uppalahatthakehi pūjaṃ katvā vanditvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho”ti patthanaṃ katvā cetiyaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā agamāsi.

Atha tasmimyeva khaṇe yassa setṭhiputtassa paṭhamaṃ gehaṃ nītā, tassa taṃ ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ hoti. So upaṭṭhāke āha “tadā idha ānītā setṭhidhītā atthi, kahaṃ sā”ti. Kulagehe sāmīti. Ānetha naṃ, nakkhattaṃ kilīssāmāti. Te gantvā taṃ vanditvā ṭhitā “kim tātā āgatatthā”ti tāya puṭṭhā taṃ pavattim ācikkhiṃsu. Tātā mayā ābharaṇabhaṇḍena cetiyaṃ pūjitaṃ, ābharaṇaṃ me natthīti. Te gantvā setṭhiputtassa ārocesuṃ. Ānetha naṃ, piṇḍanaṃ labhissatīti³. Te ānāyimiṃsu, tassā saha gharapavesanena sakalagehaṃ candanagandho ceva nīluppalagandho ca vāyi. Setṭhiputto taṃ pucchi “paṭhamaṃ tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho

1. Āgatayāneneva (Sī)

2. Paṭinivatti (Sī)

3. Labhissāmāti (Am-Ṭṭha 1. 133; Sam-Ṭṭha 2. 173 piṭṭhesu.)

mukhato uppalagandho vāyati, kiṃ etan”ti. Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikaṃ vata Buddhasāsanā”ti pasīditvā yojanikaṃ suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti.

So tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmim amaccakule nibbatti, seṭṭhikaññāpi devalokato ca vitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti. Tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ. So mātaraṃ āha “sāṭakaṃ me amma dehi, nakkhattaṃ kiṭṭissāmī”ti. Sā dhotavatthaṃ nīharitvā adāsi. “Amma thūlaṃ idan”ti āha. Sā aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha “tāta yādise gehe mayaṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puññaṃ”ti. Tena hi labhanatṭhānaṃ gacchāmi ammāti. Putta ahaṃ ajjeva tuyhaṃ Bārāṇasinagare rajjapaṭilābhampi icchāmīti. So mātaraṃ vanditvā āha “gacchāmi ammā”ti. Gaccha tātāti. Evaṃ kirassā cittaṃ ahosi “kahaṃ gamissati, idha vā ettha vā gehe nisīdissati”ti. So pana puññaniyāmena nikkhamitvā Bārāṇasiṃ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So ca Bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayimsu “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṃ rajjaṃ nassati¹, ko rājā hoti”ti, “tvaṃ hohi, tvaṃ hohi”ti āhaṃsu. Purohito āha “bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ vissajjemā”ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidhaṃ rājakakudhabhaṇḍaṃ setacchattañca rathasmim yeva ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahosi. “Paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā”ti keci āhaṃsu. Purohito “mā nivattayitthā”ti āha. Ratho kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi,

1. Nassissati (Ka), na tiṭṭhati (Saṃ-Ṭṭha 2. 174), na vaṭṭati (Am-Ṭṭha 1. 134)

purohito pārupanakaṇṇaṃ apanetvā pādatalāni olovento “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu esa rajjaṃ kāretuṃ yutto”ti vatvā “punapi tūriyāni paggaṇhatha, punapi paggaṇhathā”ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṃ vivaritvā oloketvā “kena kammaṇa āgatattā”ti āha. Deva tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇātīti. Rājā kahanti. Devattaṃ gato sāmīti. Kati divasā atikkantāti. Ajja sattamo divasoti. Putto vā dhītā vā natthīti. Dhītā atthi deva, putto natthīti. Karissāmi rajjanti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ kāretvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu. Athassa katābhisekassa satahassagghanakaṃ vatthaṃ upaharīṃsu. So “kimidaṃ tātā”ti āha. Nivāsanavattaṃ devāti. Nanu tātā thūlanti¹. Manussānaṃ paribhogavatthesu ito sukhumataraṃ natthi devāti. Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesīti. Āma devāti. Na maññe puññavā tumhākaṃ rājā, suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāma vatthanti. Suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharīṃsu. So utṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ ādāya puratthimadisāyaṃ abbhukkiri, tāvadeva ghanapathaviṃ bhinditvā aṭṭha kapparukkhā utṭhahīṃsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇāyaṃ pacchimāyaṃ uttarāyanti evaṃ catūsu disāsu abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā dvattiṃsa kapparukkhā utṭhahīṃsu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā “Nandarañño vijite suddakantikā itthiyo mā suttaṃ kantīṃsūti² evaṃ bheriṃ carāpethā”ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruya mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ devī rañño mahāsampattiṃ disvā “aho tapassī”ti kāruṇṇākāraṃ dasseti. “Kimidaṃ devī”ti ca puṭṭhā “atimahaṭī te deva sampatti, atīte Buddhānaṃ saddahitvā kalyāṇaṃ akattha, idāni anāgatassa paccayaṃ kusalaṃ na karoṭhā”ti āha. Kassa dassāma, sīlavanto natthīti. “Asuñño deva Jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha. Rājā

1. Nanu tātā thūlaṃ, aññaṃ sukhumataraṃ natthīti. (Am-Ṭṭha 1. 135 piṭṭhe.)

2. Kantantūti (Sī)

punadivase pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissaṃ disāyaṃ arahanto atthi, sveva āgantvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ, taṃ sakkāraṃ kapaṇayācakānaṃ¹ adaṃsu. Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṃ sajjetvā tatheva akāsi, punadivase pacchimadvāre. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva nimantentiya² Himavante vasantānaṃ Padumavatiyā puttānaṃ pañcasatānaṃ Paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako Mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi “mārisā Nandarājā tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti te adhivāsetvā punadivase Anotattadahe mukhaṃ dhovitvā ākāsenā āgantvā uttaradvāre otarīṃsu. Manussā disvā gantvā “pañcasatā deva Paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā vanditvā pattaṃ gahetvā Paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tatra nesaṃ dānaṃ datvā bhattakiccavasāne rājā saṃghattherassa, devī saṃghanavakassa pādamūle nipajjitvā “ayyā paccayehi na kilamissanti mayaṃ puññaṃ na hāyissāma³, amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañcapaṇṇasālāsātāni pañcacaṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsanaṭṭhānāni sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evam kāle gacchante rañño paccanto kupito. So “ahaṃ paccantaṃ vūpasametuṃ gacchāmi, tvaṃ Paccekabuddhesu mā pamajji”ti devīṃ ovaditvā gato. Tasmīṃ anāgateyeva Paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṃ jhānakīlaṃ kīlītvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṃ ālambitvā ʈhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī Paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ haritūpalittaṃ kāretvā pupphāni vikiritvā dhūpaṃ datvā⁴ tesāṃ āgamaṇaṃ olokayantī nisinnā āgamaṇaṃ apassantī purisaṃ pesesi “gaccha tāta jānāhi, kiṃ ayyānaṃ kiñci aphāsukaṃ”ti. So gantvā Mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṃ vivaritvā tattha apassanto caṅkamaṇaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ʈhitaṃ disvā vanditvā “kālo

1. Yācakādīnaṃ (Sī)

3. Na hāyissāmi (Sī)

2. Nimantite (Ka)

4. Dhūpaṃ vāsetvā (Ka)

bhante”ti āha. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati, so “niddāyati maññe”ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṃ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ñatvā dutiyassa santikaṃ agamāsi. Evaṃ tatiyassāti sabbesaṃ parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ gato. “Kahaṃ tāta Paccekabuddhā”ti puṭṭho “parinibbutā devī”ti āha. Devī kandaṇṭī rodantī nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhuḥkīḷitaṃ kāretvā Paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ kāretvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato paccuggamaṇaṃ āgataṃ devim pucchi “kiṃ bhadde Paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā”ti. Parinibbutā devāti. Rājā cintesi “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto mokkho”ti. So nagaraṃ agantvā uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ niyyādetvā¹ sayāṃ samaṇapabbajjaṃ pabbaji, devīpi “imasmim pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmi”ti tattheva uyyāne pabbajitvā dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ Satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ pāvisi. Satthari tattha paṭivasante ayaṃ Pippali² māṇavo Magadharaṭṭhe Mahātitthabrāhmaṇagāme Kapilabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatto, ayaṃ Bhaddā Kāpilānī Maddaraṭṭhe Sāgalanagare Kosiyagottabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchismiṃ nibbattā. Tesāṃ anukkamena vaḍḍhamānānaṃ Pippalimāṇavassa vīsatiṃ, Bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaraṃ puttaṃ oloketvā “tāta tvaṃ vayappatto, kulavaṃso nāma patiṭṭhapetabbo”ti ativiya nippīlayiṃsu. Māṇavo āha “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathetha. Ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ accayena³ nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu. Sopi tattheva paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya nirantaraṃ kathetiyeva.

1. Niyyādetvā (Sī), paṭiyādetvā (Ka)

2. Pippali (Ka)

3. Pacchato (Sī)

Māṇavo “mama mātaraṃ saññāpessāmi”ti rattasuvannaṃssa nikkhasahassaṃ datvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇakārehi ekaṃ itthirūpaṃ kārapetvā tassa majjanaghaṭṭanādikammapariyosāne taṃ rattavatthaṃ nivāsāpetvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānā-alāṅkārehi ca alāṅkārapetvā mātaraṃ pakkosāpetvā āha “amma evarūpaṃ ārammaṇaṃ labhanto gehe vasissāmi alabhanto na vasissāmi”ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi “mayhaṃ putto puñṇavā dinnadāno katābhinihāro, puñṇaṃ karonto na ekakova akāsi, addhā etena sahakatapuñṇā suvaṇṇarūpapaṭibhāgāva bhavissati”ti aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathaṃ āropetvā “gacchatha tātā, yattha amhākaṃ jātigottabhogehi samāne kule evarūpaṃ dārikaṃ passatha, imameva suvaṇṇarūpakaṃ paṇṇākāraṃ katvā ethā”ti uyyojesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamman”ti nikkhamitvā “kattha gamissāmā”ti cintetvā Maddaraṭṭhaṃ nāma itthākaro, Maddaraṭṭhaṃ gamissāmā”ti Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ nhānatitthe ṭhapetvā ekamante nisīdiṃsu. Atha Bhaddāya dhātī Bhaddaṃ nhahāpetvā alāṅkaritvā sirigabbhe nisīdāpetvā sayāṃ nhāyitum udakatitthaṃ gatā tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ disvā “kissāyaṃ avinītā idhāgantvā ṭhitā”ti piṭṭhipasse paharitvā “suvaṇṇarūpakaṃ”ti ñatvā “ayyadhītā me”ti saññaṃ uppādesiṃ, “ayaṃ pana me ayyadhītāya nivāsanaṭṭiggāhikāyāpi asadisā”ti āha. Atha naṃ te manussā parivāretvā “evarūpā te sāmīdhītā”ti pucchiṃsu. Kiṃ esā, imāya suvaṇṇapaṭimāya sataguṇena sahasaguṇena mayhaṃ ayyadhītā abhirūpataṛā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccaṃ natthi, sarīrobhāseneva tamaṃ vidhamatīti. “Tena hi āgacchā”ti taṃ Khujaṃ gahetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathe āropetvā Kosiyaḡottassa brāhmaṇassa gharadvāre ṭhatvā āgamaṇaṃ nivedayiṃsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāraṃ katvā “kuto āgatatthā”ti pucchi. Magadharaṭṭhe Mahātithagāme Kapilabrāhmaṇassa gharatoti. Kiṃ kāraṇā āgatāti. Iminā nāma kāraṇenāti. “Kalyāṇaṃ tātā, samajātigottavibhavo amhākaṃ brāhmaṇo, dassāmi dārikaṃ”ti paṇṇākāraṃ gaṇhi. Te Kapilabrāhmaṇassa sāsaṇaṃ paḡiṇiṃsu “laddhā

dārikā, kattabbaṃ karoṭhā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā Pippalimāṇavassa ārocayim̐su “laddhā kira dārikā”ti. Māṇavo “ahaṃ ‘na labhissanti’¹ti cintesiṃ, ime ‘laddhā’²ti vadanti, anattiko hutvā paṇṇaṃ pesessāmi”ti rahogato paṇṇaṃ likhi “Bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vipphaṇṇisārini ahoṣi”ti. Bhaddāpi “asukassa kira maṃ dātukāmo”ti sutvā “paṇṇaṃ pesessāmi”ti rahogata² paṇṇaṃ likhi “ayyaputto attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ pabbajissāmi, mā pacchā vipphaṇṇisārini ahoṣi”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchim̐su. Idaṃ kassa paṇṇanti. Pippalimāṇavena Bhaddāya pahitanti. Idaṃ kassāti. “Bhaddāya Pippalimāṇavassa pahitaṃ”ti ca vutte te dvepi vācetvā “passatha dāraṇānaṃ kamman”ti phāletvā araṇṇe chaḍḍetvā³ aññaṃ taṃsamānaṃ paṇṇaṃ likhitvā ito etto ca pesesum̐. Iti kumārassa kumārikāya ca sadisaṃ paṇṇaṃ lokassādarahitamevāti anicchamānaṃmyeva dvinnāṃ samāgamo ahoṣi.

Taṃ divasaṃmyeva⁴ Pippalimāṇavo ekaṃ pupphadāmaṃ ganthāpesi Bhaddāpi, tāni sayanamajjhe ṭhapesum̐ bhuttasāyamāsā ubhopi “sayanaṃ āruhissāmā”ti māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi, Bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppannanti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na alliyitabban”ti. Te pana aññaṃaññaṃ sarīrasamphassabhayena tiyāmarattim̐ niddaṃ anokkamantāva vītināmenti, divā pana hasitamattampi nāhosi. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitāro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṇkatesu vicārayim̐su. Mahatī māṇavassa sampatti—ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaḍḍetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacūṇṇaṃ eva Magadhaṇāḷiyā dvādasanāḷimattaṃ laddhum̐ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhimahāṭaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, Anurādhapurapamāṇā cuddasa gāmā, cuddasa hatthānīkāni, cuddasa assānīkāni, cuddasa rathānīkāni.

So ekadivasaṃ alaṇkata-assaṃ āruya mahājanaparivuto kammantaṃ gantvā khetṭakoṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi bhinnatṭhānato kākādayo

1. Na labhissanti (Sī) 2. Gantvā (Ka) 3. Chaḍḍetvā (Ka) 4. Taṃ divaseyyeva (Sī)

sakuṇe gaṇḍuppadādipāṇake uddharitvā khādante disvā “tātā ime kiṃ khādantī”ti pucchi. Gaṇḍuppāde ayyāti. Etehi kataṃ pāpaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyāti. So cintesi “sace etehi kataṃ pāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati satta-asītikoṭidhanaṃ, kiṃ dvādasayojano kammanto, kiṃ yantabaddhāni taḷākāni, kiṃ cuddasa gāmā, sabbametaṃ Bhaddāya Kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Bhaddāpi Kāpilānī tasmim̐ khaṇe antaravattthumhi tayo tilakumbhe pattharāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamāne disvā “ammā kiṃ ime khādantī”ti pucchi. Pāṇake ayyeti. Akusalaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyeti. Sā cintesi “mayhaṃ catuhattavatttham̐ nālīkodanamattañca laddhum̐ vaṭṭati, yadi panetaṃ ettakena¹ janena kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṃ ukkhipitum̐ na sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbam̐ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṃ āruyha mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikaṃ bhojanaṃ sajjayim̐su, dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdim̐su. Tato māṇavo Bhaddaṃ āha “bhadde imaṃ gharaṃ āgacchantī tvaṃ kittakaṃ dhanam̐ āharasī”ti, pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyāti. “Taṃ sabbam̐, yā ca imasmim̐ ghare satta-asītikoṭiyo yantabaddhasaṭṭhitaḷākādibhedā ca sampatti atthi, taṃ sabbañca tuyhaṃyeva niyyādemī”ti. Tumhe pana kahaṃ gacchatha ayyāti. Ahaṃ pabbajissāmīti. Ayya ahampi tumhākaṃyeva āgamanam̐ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmīti. Tesam̐ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahim̐su, te antarāpaṇato kasāyarasaṇṇāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññaamaññaṃ kese oropetvā “ye loke arahanto, te uddissa amhākaṃ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte pakkhipitvā am̐se laggetvā pāsādato otarim̐su. Gehe dāsesu vā kammakaresu vā na koci sañjāni.

1. Ettakehi (Sī)

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjānimsu. Te rodantā pādesu nipatitvā “kim amhe anāthe karotha ayyā”ti āhaṃsu. “Mayaṃ ‘bhaṇe ādittapaṇṇasālā viya tayo bhavā’ti pabbajimhā, sace tumhesu ekekaṃ bhujiṣsaṃ karoma, vassasatampi nappahoti, tumheva tumhākaṃ sīsaṃ dhovitvā bhujiṣṣā hutvā jīvathā”ti vatvā tesāṃ rodantānaṃyeva pakkamimsu.

Thero purato gacchanto nivattitvā olokento cintesi “ayaṃ Bhaddā Kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī’ti, koci pāpena manaṃ padūsetvā apāyapūraṇaṃ bhavēyya, imaṃ pahāya mayhaṃ gantuṃ vaṭṭatī”ti cittaṃ uppādesi. So purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha “bhadda tādīsīm itthim mama pacchato āgacchantim disvā ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti’ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūraṇaṃ bhavēyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahamekena gamissāmi”ti. “Āma ayya pabbajitānaṃ mātugāmo palibodho, ‘pabbajitvāpi vinā na bhavantī’ti amhākaṃ dosaṃ dassessanti, tumhe ekaṃ maggaṃ gaṇhatha, vinā bhavissāmā”ti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatīṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjalim paggayha “satasahassakappaparimāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati”ti vatvā “tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayaṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭatī”ti vanditvā maggaṃ paṭipannā. Tesāṃ dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī “ahaṃ Cakkavālasinerupabbate dhāretuṃ sakkontīpi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomi”ti vadantī viya viravamānā kampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, Cnakkavālasinerupabbato unnadi.

Sammāsambuddho Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyāṃ nisinno pathavīkampanasaddaṃ sutvā “kissa nu kho pathavī kampatī”ti āvajjento “pippalimāṇavo ca Bhaddā ca Kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattim pahāya pabbajitā,

tesaṃ viyogaṭṭhāne ubhinnaṃ guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asītimahātheresu kañcīpi¹ anāmantetvā tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamanaṃ katvā Rājagahassa ca Nālandāya ca antare Bahuputtakanigrodharukkhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññatarapaṃsukūliko viya anisīditvā Buddhavesaṃ gahetvā asītihaṭṭhaghaṇabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmaṃ khaṇe paṇṇacchattasakaṭacakkakūṭāgārādippamaṇā Buddharasmiyo ito cito ca vippharantiyo vidhāvantiyo candasahassasūriyasahassa-uggamanakālo viya kurumānā taṃ vanantaṃ ekobhāsaṃ akaṃsu.

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasiriyaṃ samujjalatārāgaṇena viya gaganam, supupphitakamalakuvalayena viya salilaṃ, vanantaṃ virocittha² nigrodharukkhasa nāma khandho seto hoti, pattāni nīlāni, pakkāni rattāni. Tasmaṃ pana divase sataśakho nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahosi.

Mahākassapaṭthero “ayaṃ amhākaṃ Satthā bhavissati, imaṃ ahaṃ uddissa pabbajito”ti diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya oṇatoṇatova gantvā tisu ṭhānesu vanditvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmi, Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmi”ti³ āha. Atha naṃ Bhagavā āha “Kassapa sace tvaṃ imaṃ nipaccakāraṃ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṃ na sakuṇeyya. Tathāgatassa evaṃ guṇamahantataṃ jānatā⁴ tayā kato nipaccakāro mayhaṃ lomampi cāletuṃ na sakkoti. Nisīda Kassapa, dāyajjaṃ te dassāmi”ti. Athassa Bhagavā tīhi ovādehi upasampadamadāsi. Datvā Bahuputtakanigrodhamūlato nikkhamitvā therāṃ pacchāsamaṇaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Satthu sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittaṃ, Mahākassapaṇṇa sarīraṃ sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ, so kañcanamahānāvāya pacchābaddho viya Satthu padānupadikaṃ ānugacchi. Satthā thokaṃ maggaṃ gantvā maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle nisajjākāraṃ dassesi. Thero “nisīditukāmo Satthā”ti ñatvā attano pārupitapaṭapilotikasaṅghāṭiṃ catugguṇaṃ katvā paññapesi.

1. Kiñci (Ka)

3. Saṃ 1. 419 piṭṭhe.

2. Sālvanaṇṇataraṃ virocitvā (Ka)

4. Guṇamahanta-jātassa (Am)

Satthā tattha nisīditvā hatthena cīvaraṃ parimajjanto “mudukā kho tyāyaṃ Kassapa paṭapilotikasaṅghāṭi”¹ti āha. Thero “Satthā mama saṅghāṭiyā mudubhāvaṃ katheti, pārūpitukāmo bhavissatī”²ti ñatvā “pārūpatu bhante Bhagavā saṅghāṭin”³ti āha. Tvaṃ kiṃ pārūpissasi Kassapāti. Tumhākaṃ nivāsaṇaṃ labhanto pārūpissāmi bhanteti. “Kiṃ pana tvaṃ Kassapa imaṃ paribhogajīṇṇaṃ paṃsukūlaṃ dhāretuṃ sakkhissasi. Mayā hi imassa paṃsukūlassa gahitadivase udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī kampi, imaṃ Buddhānaṃ paribhogajīṇṇacīvaraṃ nāma na sakkā parittaguṇena dhāretuṃ, paṭibalenevidaṃ paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṃsukūlikena dhāretuṃ vaṭṭati”⁴ti vatvā therena saddhiṃ cīvaraṃ parivattesi.

Evam pana cīvaraparivattanaṃ katvā therassa pārūtacīvaraṃ Bhagavā pārūpi, Satthu cīvaraṃ thero. Tasmīṃ samaye acetanāpi ayaṃ mahāpathavī “dukkaraṃ bhante akattha, attanā pārūtacīvaraṃ sāvakassa dinnapubbo nāma natthi, ahaṃ tumhākaṃ guṇaṃ dhāretuṃ na sakkomī”⁵ti vadantī viya udakapariyantaṃ katvā kampi. Theropi “laddhaṃ dāni mayā Buddhānaṃ paribhogacīvaraṃ, kiṃ me idāni uttari kattabbaṃ atthi”⁶ti unnatim akatvā Buddhānaṃ santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya sattadivasamattaṃ puthujjano ahosi, aṭṭhame divase saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarassa Bhagavato, Lokajetṭhassa tādino.
Nibbute Lokanāthamhi, pūjaṃ kubbanti Satthuno.

Udaggacittā janatā, āmoditapamoditā.
Tesu saṃvegajātesu, pīti me udapajjatha.

Ñātimitte samānetvā, idaṃ vacanamabravim.
Parinibbuto Mahāvīro, handa pūjaṃ karomase.

Sādhūti te paṭissutvā, bhiyyo hāsaṃ janimsu me.
Buddhasmim Lokanāthamhi, kāhāma puññaasaṇcayam.

Agghiyam sukataṃ katvā, satahatthasamuggataṃ.
Diyadḍhahatthapattaṃ, vimānaṃ nabhamuggataṃ.

1. Sam 1. 420 piṭṭhe.

2. Khu 3. 36 piṭṭhādīsu.

Katvāna hammiyaṃ tattha, tālapantīhi cittitaṃ.
 Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, cetiyaṃ pūjayuttamaṃ.
 Aggikkhandhova jalito, kimsuko iva phullito.
 Indalaṭṭhīva ākāse, obhāseti catuddisā.
 Tattha cittaṃ pasādetvā, katvāna kusalaṃ bahuṃ.
 Pubbakammaṃ saritvāna, tidasaṃ upapajjamaṃ.
 Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito.
 Ubbiddhaṃ bhavanaṃ mayhaṃ, sattabhūmaṃ samuggataṃ.
 Kūṭāgārasahassāni, sabbasoṇṇamayā ahuṃ.
 Jalanti sakatejena, disā sabbā pabhāsayaṃ.
 Santi aññepi niyyūhā, lohitaṅgamayā tadā.
 Tepi jotanti ābhāya, samantā caturo disā.
 Puññakammābhiniḃbattā, kūṭāgārā sunimmitā.
 Mañimayāpi jotanti, disā dasa samantato.
 Tesāṃ ujjotamānānaṃ, obhāso vipulo ahu.
 Sabbe deve abhibhomi, puññakammassidaṃ phalaṃ.
 Saṭṭhikappasahassamhi, ubbiddho nāma khattiyo.
 Cāturanto vijitāvī, pathaviṃ āvasiṃ ahaṃ.
 Tatheva Bhaddake kappe, tiṃsakkhattuṃ ahosahaṃ.
 Sakakammābhiraddhomhi, cakkavattī mahabbalo.
 Sattaratanasampanno, catudīpamhi issaro.
 Tatthāpi bhavanaṃ mayhaṃ, indalaṭṭhīva uggataṃ.
 Āyāmato catubbīsāṃ, vitthārena ca dvādasa.
 Rammaṇaṃ nāma nagaraṃ, daḷhapākāratoraṇaṃ.
 Āyāmato pañcasataṃ, vitthārena tadaḍḍhakaṃ.
 Ākiṇṇaṃ janakāyehi, tidasānaṃ puraṃ viya.

Yathā sūcighare sūcī, pakkhittā paṇṇavīsati.

Aññaṃaññaṃ paghaṭṭenti, ākiṇṇaṃ hoti laṅkataṃ.

Evampi nagaraṃ mayhaṃ, hatthissarathasaṃkulaṃ.

Manussehi sadākiṇṇaṃ, rammaṇaṃ nagaruttamaṃ.

Tattha bhutvā pivitvā ca, puna devattanaṃ gato.

Bhave pacchimake mayhaṃ, ahosi kulasampadā.

Brahmaññaṃkulasambhūto, mahāratanaśāñcayo.

Asītikoṭiyo hitvā, hiraññassāpi pabbajim.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Atha naṃ Satthā “Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṃ niccānavako kulesu appagabbho”ti evamādinā¹ pasāmsitvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ Mahākassapo”ti² dhutaṅgadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So vivekābhiratikittanamukhena bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento attano paṭipattim pakāseto—

1054. “Na gaṇena purakkhato care,
Vimano hoti samādhi dullabho.
Nānājanasaṅgaho dukho,
Iti disvāna gaṇaṃ na rocaṇe.

1055. Na kulāni upabbaje Muni,
Vimano hoti samādhi dullabho.
So ussukko rasānugiddho,
Atthaṃ riñcati yo sukhāvaho.

1056. Paṅkoti hi naṃ avedayaṃ,
Yāyaṃ vandanapūjanā kulesu.
Sukhumanā sallaṃ durubbahaṃ,
Sakkāro kāpurisena dujjaho.

1. Saṃ 1. 402 piṭṭhe.

2. Am 1. 23 piṭṭhe.

1057. Senāsanamhā oruyha, nagaram piṇḍāya pāvisim.
Bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhim, sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahim.
1058. So me pakkena hatthena, ālopaṃ upanāmayi.
Ālopaṃ pakkipantassa, aṅguli cettha chijjatha.
1059. Kuṭṭamūlañca nissāya, ālopaṃ taṃ abhuñjisaṃ.
Bhuñjamāne vā bhutte vā, jegucchaṃ me na vijjati.
1060. Uttiṭṭhapiṇḍo āhāro, pūtimuttañca osadhaṃ.
Senāsanam rukkhamaṃ, paṃsukūlañca vīcaram.
Yasse'te abhisambhutvā, sa ve cātuddiso naro.
1061. Yattha eke vihaññanti, āruhaṇṭā siluccayaṃ.
Tattha Buddhassa dāyādo, sampajāno paṭissato.
Iddhibalenupatthaddho, Kassapo abhirūhati.
1062. Piṇḍapātaṭikkanto, selamāruyha Kassapo.
Jhāyati anupādāno, pahīnabhayaabheravo.
1063. Piṇḍapātaṭikkanto, selamāruyha Kassapo.
Jhāyati anupādāno, ḍayhamānesu nibbuto.
1064. Piṇḍapātaṭikkanto, selamāruyha Kassapo.
Jhāyati anupādāno, katikicco anāsavo.
1065. Karerimālāvitatā, bhūmibhāgā manoramā.
Kuñjarābhirudā rammā, te selā ramayanti maṃ.
1066. Nīlabbhavaṇṇā rucirā, vārisītā sucindharā.
Indagopakasañchannā, te selā ramayanti maṃ.
1067. Nīlabbhakūṭasadisā, kūṭāgāravarūpamā.
Vāraṇābhirudā rammā, te selā ramayanti maṃ.
1068. Abhivutṭhā rammatalā, nagā isibhi sevītā.
Abbhunnaditā sikhīhi, te selā ramayanti maṃ.

1069. Alaṃ jhāyitukāmassa, pahitattassa me sato.
Alaṃ me atthakāmassa, pahitattassa bhikkhuno.
1070. Alaṃ me phāsukāmassa, pahitattassa bhikkhuno.
Alaṃ me yogakāmassa, pahitattassa tādino.
1071. Umāpupphena samānā, gaganāva'bbhachāditā.
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, te selā ramayanti maṃ.
1072. Anākiṇṇā gahaṭṭhehi, migasaṃghanisevitā.
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, te selā ramayanti maṃ.
1073. Acchodikā puthusilā, gonaṅgulamigāyutā.
Ambusevālasaṇchannā, te selā ramayanti maṃ.
1074. Na pañcaṅgikena tūriyena, rati me hoti tādīsī.
Yathā ekaggacittassa, sammā dhammaṃ vipassato.
1075. Kammaṃ bahukaṃ na kāraye,
Parivajjeyya janaṃ na uyyame.
Ussukko so rasānugiddho,
Atthaṃ riñcati yo sukhāvaho.
1076. Kammaṃ bahukaṃ na kāraye,
Parivajjeyya anattaneyyametaṃ.
Kicchati kāyo kilamati,
Dukkhito so samathaṃ na vindati.
1077. Oṭṭhappahatamattena, attānampi na passati.
Patthaddhagīvo carati, ahaṃ seyyoti maññati.
1078. Aseyyo seyyasamānaṃ, bālo maññati attānaṃ.
Na taṃ viññū pasamsanti, patthaddhamānasaṃ naraṃ.
1079. Yo ca seyyohamasmīti, nāhaṃ seyyoti vā pana.
Hīno taṃsadiso vāti, vidhāsu na vikampati.

1080. Paññavantam tathā tādīm, sīlesu susamāhitam.
Cetosamathamanyuttam, tañce viññū pasamsare.
1081. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.
Ārakā hoti saddhammā, nabhato puthavī yathā.
1082. Yesañca hiri ottappam, sadā sammā upaṭṭhitam.
Virūḷhabrahmacariyā te, tesam khīṇā punabbhavā.
1083. Uddhato capalo bhikkhu, paṃsukūlena pāruto.
Kapīva sīhacammena, na so tenupasobhati.
1084. Anuddhato acapalo, nipako samvutindriyo.
Sobhati paṃsukūlena, sīhova girigabbhare.
1085. Ete sambahulā devā, iddhimanto yasassino.
Dasadevasahassāni, sabbe te brahmakāyikā.
1086. Dhammasenāpatim vīrim, mahājhāyīm samāhitam.
Sāriputtam nāmassantā, tiṭṭhanti pañjalikatā.
1087. Namō te purisājañña, namō te purisuttama.
Yassa te nābhijānāma, yampi nissāya jhāyati.
1088. Accheram vata Buddhānam, gambhīro gocarō sako.
Ye mayam nābhijānāma, vāavedhisamā'gatā.
1089. Tam tathā devakāyehi, pūjitam pūjanāraham.
Sāriputtam tadā disvā, Kappinassa sitam ahu.
1090. Yāvatā Buddhakhetamhi, ṭhapayitvā Mahāmuniṃ.
Dhutaguṇe viṣiṭṭhoham, sadiso me na vijjati.
1091. Pariciṇṇo mayā Satthā, katam Buddhassa sāsanam.
Ohito garuko bhāro, natthi dāni punabbhavo.

1092. Na cīvare na sayane, bhojane nupalimpati.

Gotamo anappameyyo, muḷālapuppham vimalamva.

Ambunā nekkhammaninno, tibhavābhiniṣṣaṭo.

1093. Satipaṭṭhānagīvo so, saddhāhattho Mahāmuni.

Paññāsīso mahāñāṇī, sadā carati nibbuto”ti—

imā gāthā abhāsi. Tattha ādito tisso gāthā gaṇesu kulesu ca saṃsaṭṭhe bhikkhū disvā tesam ovādadānavasena vuttā.

Tattha **na gaṇena purakkhato careti** bhikkhugaṇehi purakkhato parivārito hutvā na careyya na vihareyya, kasmā? **Vimano hoti samādhi dullabho** gaṇam pariharantassa dukkhupattiyā byākulamanatāya, uddesena ovādena anusāsaniyā anuggaḥam karonto¹ yathānusiṭṭham appaṭipattiyā ca vimano vikāribhūtacitto hoti, tato saṃsaggena ekaggataṃ alabhantassa samādhi dullabho hoti. Tathārūpassa hi upacārasamādhimattampi na ijjhati, pageva itaro. **Nānājanasaṅgahoti** nānājjhāsayaṃsa nānārucikassa janassa peyyakhajjādīnā saṅgaho. **Dukhoti** kiccho kasiro. **Iti disvānāti** evaṃ gaṇasaṅgahe bahuvīdham ādīnavam disvā nāṇacakkhunā oloketvā. **Gaṇam** gaṇavāsam **na rocaye** na roceyya na iccheyya.

Na kulāni upabbaje munīti imasmim sāsane pabbajito khattiyādikulūpako hutvā na upagaccheyya. Kim kāraṇā? **Vimano hoti samādhi dullabho. So ussukko** kulūpasāṅkamane ussukkaṃ āpanno kulesu laddhabbesu madhurādirasesu **anugiddho** gedham āpanno tattha uppannesu kiccakaraṇīyesu attanāva yogaṃ āpajjanto. **Attham riñcati yo sukhāvahoti** yo attano maggaphalanibbānasukhāvaho tam sīlavisuddhi-ādisaṅkhātam attham riñcati jahati, nānuyūñjatīti attho.

Tatīyagāthā heṭṭhā vuttā eva.

Senāsanamhā oruyhāti-ādikā catasso gāthā paccayesu attano santosadassanamukhena “bhikkhunā nāma evaṃ paṭipajjitabban”ti bhikkhūnam ovādadānavasena vuttā. Tattha **senāsanamhā oruyhāti**

1. Karonte (?)

pabbatasenāsanattā vuttaṃ. **Sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahinti** taṃ kuṭṭhipurisaṃ uḷārasampattiṃ pāpetukāmatāya bhikkhāya atthiko hutvā paṇṭabhikkhadāyakam kulaṃ mahicchapuggalo viya ādarena upagantvā aṭṭhāsīm.

Pakkenāti aṭṭhigatakuṭṭharogatāya upakkena kuthitena. **Aṅguli cettha chijjathāti** ettha patte tassa aṅguli chijjitvā āhārena saddhiṃ patatīti attho.

Kuṭṭamūlaṃ nissāyāti tassa purisassa pasādaḥḥananatthaṃ tādise gharabhittisamīpe nisīditvā ālopaṃ taṃ **abhuñjisaṃ** paribhuñjīm. Ayam pana therassa paṭipatti sikkhāpade apaññatteti daṭṭhabbam. Paṭikkūle ca appaṭikkūle iva appaṭikkūlasaṇṇitāya ariyiddhiyā ukkaṃsagatatā therassa taṃ ajjhoharantassa jigucchā na uppajji, puthujjanassa pana tādisaṃ bhuñjantassa antāni nikkhameyyuṃ. Tenāha “**bhuñjamāne vā bhutte vā, jeguccham me na vijjati**”ti.

Uttiṭṭhapiṇḍoti uttiṭṭhitvā paresaṃ gharadvāre ṭhatvā gahetabbapiṇḍo, jaṅghabalaṃ nissāya anugharaṃ gantvā laddhabbamissakabhikkhāti attho. **Pūtimuttanti** gomuttaparibhāvitaharīṭakādi ca. **Yasse’te abhisambhutvāti** yo bhikkhu ete uttiṭṭhapiṇḍādayo cattāro paccaye antimantena abhiraṃsitvā paribhuñjati. **Sa ve cātuddiso naroti** so puggalo ekaṃsena cātuddiso puratthimādicatuddisāyogyo, katthaci appaṭigho yāya kāyaci disāya viharitum sakkotīti attho.

Atha thero attano mahallakakāle manussehi “kathaṃ bhante tumhe evarūpāya jarāya vattamānāya dine dine pabbataṃ abhiruhathā”ti vutte “**yattha eke**”ti-ādikā catasso gāthā abhāsi. Tattha **yatthāti** yasmiṃ pacchimavaye. **Eketi** ekacce. **Vihaññantīti** sarīrakilamathena cittena vighātaṃ āpajjanti. **Siluccayanti** pabbataṃ. **Tatthāti** tasmīṃ jarājiṇṇakālepi. **Sampajāno paṭissatoti** iminā cittakhedābhāvaṃ dasseti, **iddhibalenupatthaddhoti** iminā sarīrakhedābhāvaṃ.

Bhayahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnaṭṭā **pahīnabhayaabheravo**.

Ḍayhamānesūti rāgaggi-ādīhi ekādasahi aggīhi sattesu ḍayhamānesu. Saṃkilesapariḷāhābhāvena **nibbuto** sītibhūto.

Puna manussehi “kiṃ bhante jiṇṇakālepi araṇṇapabbateyeva viharatha, nanu ime Veḷuvanādayo viharā manoramā”ti vutte araṇṇapabbatā eva mayhaṃ manoramāti dassento “**karerimālāvitatā**”ti-ādikā dvādasa gāthā abhāsi. Tattha **karerimālāvitatā**ti varuṇarukkhapantīhi samāgatā. “Kālavaṇṇapupphehi otthaṭā”tipi vadanti. **Kuñjarābhirudāti** paṭighosādiguṇibhūtehi hatthīnaṃ gocaresīnaṃ¹ gajjitehi abhitthanitā.

Abhivuṭṭhāti mahāmeghena abhippavuṭṭhā². **Rammatalāti** teneva rajojallapaṇṇeyyādīnaṃ apagarena ramaṇīyatalā. **Nagāti** desantaram agamanato “nagā”ti, selamayatāya “selā”ti ca laddhanāmā pabbatā. **Abbhunnaditā sikhīhīti** madhurassarena unnaditā.

Alanti yuttaṃ samatthaṃ vā. **Jhāyitukāmassa atthakāmassāti**-ādīsupi iminā nayena yojetabbaṃ. **Bhikkhunoti** bhinnakilesabhikkhuno, meti sambandho.

Umāpupphena samānāti mecakanibhatāya umākusumasadisā. **Gaganāva’bbhachāditāti** tato eva saradassa gagana-abbhā viya³ kāḷameghasañchādītā, nīlavaṇṇāti attho.

Anākiṇṇāti asaṃkiṇṇā asambādhā. **Pañcaṅgikenāti** ātatādīhi pañcahi aṅgehi yuttana tūriyena parivāriyamānassa tādisīpi na hoti, yathā yādisī ekaggacittassa samāhitacittassa sammadeva rūpārūpadhammaṃ aniccādivasena vipassantassa rati hoti. Tenāha Bhagavā—

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti⁴.

Kammaṃ bahukanti-ādīnā dve gāthā kammārāmānaṃ⁵ paccayagiddhānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā. Tattha **kammaṃ bahukaṃ na kārayeti** kammārāmo hutvā bahuṃ nāma kammaṃ na kāraye na adhiṭṭhahe, khaṇḍaphullapaṭisaṅkharāṇaṃ pana Satthārā anuññātameva. **Parivajjeyya jananti** akalyāṇamittabhūtaṃ janaṃ vajjeyya. **Na uyyameti** paccayuppādanagaṇabandhādivasena vāyāmaṃ na kareyya.

1. Gocarānaṃ (Ka)

3. Saradasamaye gaganam abbhāṃ viya (Sī)

5. Kammaṃ karamānānaṃ (Sī)

2. Atippavuṭṭhā (Sī)

4. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

Anattaneyyametanti etaṃ navakammādhittānādikaṃ attano atthāvahaṃ na hotīti attho. Tattha kāraṇamāha “**kicchati kāyo kilamati**”ti. Navakammādipasutassa hi tahaṃ tahaṃ vicarato kāyasukhādi-alābhena kicchappatto hoti **kilamati** khedaṃ āpajjati, tena ca kāyakilamathena **dukkhito**. Vatthuvisada-attaneyyakiriyādīnaṃ¹ abhāvena **so** puggalo **samathaṃ na vindati** cittasamādhānaṃ na labhatīti.

Oṭṭhappahatamattenāti-ādinā dve gāthā sutaparamassa paṇḍitamānino garahavasena, tato parā dve paṇḍitassa pasamsāvasena vuttā. Tattha **oṭṭhappahatamattenāti** sajjhāyasīsenā oṭṭhaparivattanamattena, buddhavacanaṃ sajjhāyakaraṇamattenāti attho. **Attānampi na passatīti** anattaññutāya attano paccakkhabhūtaṃ atthaṃ na jānāti, yāthāvato attano paṇḍitaṃ na paricchindatīti attho. **Patthaddhagīvo caratīti** “ahaṃ bahussuto, satimā, paññavā, na mayā sadiso añño atthi”ti mānatthaddho hutvā varuṭṭhāniyānampi apacitīṃ adassento ayosalākaṃ gilitvā ṭhito viya thaddhagīvo carati. **Ahaṃ seyyoti maññatīti** ahameva seyyo uttamoti maññati.

Aseyyo seyyasamānaṃ, bālo maññati attānanti ayaṃ aseyyo hīno samāno aññena seyyena uttamena samānaṃ sadisaṃ katvā attānaṃ bālo mandabuddhi bālabhāveneva maññatīti. **Na taṃ viññū pasamsantīti** taṃ tādisaṃ bālaṃ paggaḥitacittatāya patthaddhamānaṃ thambhitattaṃ naraṃ viññū paṇḍitā na pasamsanti, aññadatthu garahantiyeva.

Seyyohamasmīti yo pana paṇḍito puggalo “seyyohamasmī”ti vā hīnasadisamānavasena “nāhaṃ seyyo”ti vā kañcīpi mānaṃ ajappento **vidhāsu** navasu mānakoṭṭhāsesu kassacīpi vasena na vikampati.

Paññavantanti aggaphalapaññāvasena paññavantaṃ itthādīsu tādibhāvappattiyā **tādīṃ**, asekkaphalasīlesu suṭṭhu patitṭhitattā **sīlesu susamāhitaṃ**, arahattaphalasamāpattisamāpajjanena **cetosamathamānuyuttanti** tādisaṃ

1. Anattaneyya... (Ka)

sabbaso pahīnamānaṃ khīṇāsavaṃ **viññū** Buddhādayo paṇḍitā **paṣāṃsare** vaṇṇenti thomentīti attho.

Puna aññataraṃ dubbacaṃ bhikkhuṃ disvā dovacassatāya ādīnavaṃ, sovacassatāya ānisaṃsaṅka pakāsetto “**yassa sabrahmacārīsū**”ti-ādikā dve gāthā abhāsi. Tā vuttatthā eva.

Puna uddhataṃ unnaḷaṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā uddhatādibhāve dosaṃ, anuddhatādibhāve ca guṇaṃ vibhāvento “**uddhato capalo bhikkhū**”ti-ādikā dve gāthā abhāsi. Tattha **kapīva sīhacammenā**ti sīhacammena pāruto makkaṭo viya **so** uddhatādidosasaṃyutto bhikkhu tena paṃsukūlena ariyaddhajena **na upasobhati** ariyaguṇānaṃ abhāvato.

Yo pana upasobhati, taṃ dassetuṃ “**anuddhato**”ti-ādi vuttaṃ.

Ete sambahulāti-ādikā pañca gāthā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ namassante brahmacāyike deve disvā āyasmato Kappinassa sitapātukammanimittaṃ vuttā. Tattha **eteti** tesaṃ paccakkhatāya vuttaṃ. **Sambahulā**ti bahubhāvato, taṃ pana bahubhāvaṃ “**dasadevasahassānī**”ti paricchinditvā āha. **Devā**ti upapattidevā. Taṃ tesaṃ devabhāvaṃ aññehi visesetvā dassento “**sabbe te brahmacāyikā**”ti āha. Yasmā te attano upapattiddhiyā mahatīyā deviddhiyā samannāgatā parivārasampannā ca, tasmā āha “**iddhimanto yasassino**”ti.

“Ko nu senāpati bhoto”ti pucchāya vissajjanavasena “mayā pavattitaṃ dhammacakkaṃ anuttaraṃ Sāriputto anuvattetī”ti¹ vadantena Bhagavatā āyasmato Sāriputtattherassa Dhammasenāpatibhāvo anuññātoti āha “**Dhammasenāpatiṃ vīraṃ mahājhāyīṃ samāhitaṃ Sāriputtaṃ**”ti. Tattha **vīra**nti kilesamārādīnaṃ nimmathanena vīriyavantaṃ mahāvikkantaṃ². **Mahājhāyinti** dibbavihārādīnaṃ ukkaṃsagamanena mahantaṃ jhāyīṃ. Tato eva sabbaso vikkhepaviddhaṃsanavasena **samāhitaṃ**. **Namassantā**ti sirasi añjaliṃ paggayha namassamānā tiṭṭhanti.

1. Ma 2. 352 piṭṭhe thokaṃ visadisaṃ.

2. Mahāvikkamaṃ (Sī)

Yampi nissāyāti yaṃ nu kho ārammaṇaṃ nissāya ārabba jhāyatīti
nābhijānāmāti puthujjanabhāvena brahmāno evaṃ āhaṃsu.

Accheram vatāti acchariyaṃ vata. **Buddhānanti** catusaccabuddhānaṃ.
Gambhīro gocarō sakoti paramagambhīro atiduddaso duranubodho
puthujjanehi asādhāraṇo avisayo. Idāni tassa gambhīrabhāve kāraṇaṃ
dassetuṃ “**ye mayan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **vāavedhisamā’gatāti** ye mayaṃ
vāavedhidhanuggahasadisā atisukhumampi visayaṃ paṭivijjhitaṃ samatthā
āgatā upaparikkhantā nābhijānāma, gambhīro vata Buddhānaṃ visayoti
attho. **Taṃ tathā devakāyehīti** taṃ tathārūpaṃ Sāriputtaṃ sadevakassa
lokassa pūjanārahaṃ tehi brahmakāyikehi tadā tathā pūjitaṃ disvā āyasmato
Mahākappinassa sitaṃ ahosi. Imesaṃ lokasammatānaṃ brahmūnampi
avisayo, yathā sāvakaṇaṃ visayoti.

Yāvatā Buddhakhetamhīti gāthā therena attānaṃ ārabba sīhanādaṃ
nadantena bhāsita. Tattha **Buddhakhetamhīti** āṇākhetaṃ sandhāya vadati.
Ṭhapayitvā Mahāmuninti Sammāsambuddhaṃ ṭhapetvā. Buddhā hi
Bhagavanto dhutaḡuṇehipi sabbasattehi paramukkaṃsagatā eva, kevalaṃ
pana mahākaruṇāsaṇcoditamānasā sattānaṃ tādisaṃ mahantaṃ upakāraṃ
oloketvā gāmantasenāsanavāsādiṃ anuvattantīti taṃ taṃ
dhutadhammavirodhī hoti. **Dhutaḡuṇeti** kilesānaṃ dhutena ḡuṇena
āraṇṇakādibhāvena apekkhitagūṇe. Karaṇatthe vā etaṃ bhumma vacanaṃ.
Sadiso me na vijjati, kuto pana uttarīti¹ adhippāyo. Tathā hesa thero tattha
aggaṭṭhāne ṭhapito.

Na cīvareti gāthāya “ṭhapayitvā Mahāmunin”ti vuttamevatthaṃ
pākaṭataraṃ karoti, cīvarādīsu taṇhāya anupalepo dhutaṅgaphalaṃ. Tattha
na cīvare sampatte taṇhālepenāti yojanā. **Sayaneti** senāsane. **Gotamoti**
Bhagavantaṃ gottena kitteti. **Anappameyyoti** pamāṇakarakilesābhāvato
aparimāṇagūṇatāya ca anappameyyo. **Mulālapupphaṃ vimalaṃva ambunāti**
yathā nimmalaṃ virajaṃ naḷinaṃ² udakena na limpati,

1. Uttarinti (Ka)

2. Yathā nīluppaṇaṃ virajaṃ (Sī)

evaṃ Gotamo Bhagavā taṇhālepādinā na limpatīti attho. **Nekkhammaninno** abhinikkhammaninno tato eva **tibhavā bhinissaṭo** bhavattayato vinissaṭo visamīyutto.

Yesaṃ satipaṭṭhānagīvādīnaṃ bhāvanāpāripūriyā yattha katthaci anupalitto nekkhammaninnova ahosi, te aṅgabhūte dassento **“satipaṭṭhānagīvo”**ti osānagāthamāha. Tattha guṇarāsito uttamaṅgabhūtāya paññāya adhiṭṭhānabhāvato satipaṭṭhānaṃ gīvā etassāti satipaṭṭhānagīvo, anavajjadhammānaṃ ādāne saddhā hattho etassāti **saddhāhattho**. Guṇasarīrassa uttamaṅgabhāvato paññā sīsaṃ etassāti **paññāsīso**. Mahāsamudāgamanatāya mahāvisayatāya mahānubhāvatāya mahābalatāya ca mahantaṃ sabbaññutasāṅkhātāṃ ñāṇaṃ etassa atthīti **mahāññāṇī**. **Sadā** sabbakālaṃ **nibbuto** sītibhūto carati. “Susamāhito -pa- nāgo”ti¹ suttapadañcetta nidassetabbaṃ. Yaṃ panetta atthato avibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Mahākassapaṭtheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cattālīsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Am 2. 304 piṭṭhe.

19. Paññāsanipāta

1. Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā

Paññāsanipāte **kadā nuhanti**-ādikā āyasmato Tālapuṭattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim Buddhuppāde Rājagahe aññatarasmim naṭakule nibbattitvā viññutaṃ patto kulānurūpesu naccatṭhānesu nipphattiṃ gantvā sakalajambudīpe pākaṭo naṭagāmaṇi ahoṣi. So pañcasatamātugāmaparivāro mahatā naṭavibhavena gāmanigamarājadhānīsu samajjaṃ dassetvā mahantaṃ pūjāsakkāraṃ labhitvā vicaranto rājagahaṃ āgantvā nagaravāsīnaṃ samajjaṃ dassetvā laddhasammānasakkāro ñaṇassa paripākaṃ gatattā Satthu santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno Bhagavantaṃ etadavoca “sutametaṃ bhante pubbakānaṃ ācariyapācariyānaṃ naṭānaṃ bhāsamānānaṃ ‘yo so naṭo raṅgamajjhe samajjamajjhe saccālikena jaṇaṃ hāseti rameti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pahāsānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati’ ti, idha Bhagavā kimāhā” ti¹. Atha naṃ Bhagavā tikkhattuṃ paṭikkhipi “mā maṃ etaṃ pucchī” ti. Catutthavāraṃ² puṭṭho āha “gāmaṇi ime sattā pakatiyāpi rāgabandhanabaddhā dosabandhanabaddhā mohabandhanabaddhā tesāṃ bhiyyopi rajāniye dosāniye mohaṇiye dhamme upasaṃharanto pamādetvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā niraye upapajjati. Sace paṇassa evaṃdiṭṭhi hoti “yo so naṭo raṅgamajjhe samajjamajjhe saccālikena jaṇaṃ hāseti rameti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pahāsānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati” ti, sāssa hoti micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhissa ca dvinnāṃ gatīnaṃ aññatarā gati icchitabbā, nirayassa vā tiracchānāyoniya vāti. Taṃ sutvā Tālapuṭo gāmaṇi parodi. Nanu gāmaṇi pageva mayā paṭikkhitto “mā maṃ etaṃ pucchī” ti. Nāhaṃ bhante etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ Bhagavā naṭānaṃ abhisamparāyaṃ evamāhāti. Api cāhaṃ bhante pubbakehi ācariyapācariyehi naṭehi vaṇcīto “naṭo mahājanassa naṭasamajjaṃ dassetvā sugatiṃ upapajjati” ti. So Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampanno vipassanāya kammaṃ karonto

1. Saṃ 2. 494 piṭṭhe.

2. Catutthavāre (Sī)

na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi, adhigatārahatto pana arahattappattito pubbe
yenākārena attano cittaṃ niggaṇhanavasena yonisomanasikāro udapādi, taṃ
anekadhā vibhajitvā dassetuṃ—

1094. “Kadā nuhaṃ pabbatakandarāsu,
Ekākiyo addutiyo vihassaṃ.
Aniccato sabbabhavaṃ vipassaṃ,
Taṃ me idaṃ taṃ nu kadā bhavissati.
1095. Kadā nuhaṃ bhinnapaṭandharo muni,
Kāsāvavattho amamo nirāso.
Rāgañca dosañca tatheva moham.
Hantvā sukhī pavanagato vihassaṃ.
1096. Kadā aniccaṃ vadharoganīlaṃ,
Kāyaṃ imaṃ maccujarāyupaddutaṃ.
Vipassamāno vītabhaya viassaṃ,
Eko vane, taṃ nu kadā bhavissati.
1097. Kadā nuhaṃ bhayajananiṃ dukhāvaham,
Taṇhālataṃ bahuvidhānuvattaniṃ.
Paññāmayam tikkhāmasiṃ gahetvā,
Chetvā vase, tampi kadā bhavissati.
1098. Kadā nu paññāmaya’ muggatejaṃ,
Sattaṃ isīnaṃ sahasā’ diyitvā.
Māraṃ sasenaṃ sahasā bhañjissam,
Sīhāsane, taṃ nu kadā bhavissati.
1099. Kadā nuhaṃ sabbhi samāgamesu,
Diṭṭho bhava dhammagarūhi tādibhi.
Yāthāvadassīhi jītindriyehi,
Padhāniyo, taṃ nu kadā bhavissati.

1100. Kadā nu maṃ tandi khudā pipāsā,
 Vātātapā kīṭasarīsapā vā.
 Na bādhayissanti na taṃ giribbaje,
 Atthatthiyaṃ, taṃ nu kadā bhavissati.
1101. Kadā nu kho yaṃ veditaṃ Mahesinā,
 Cattāri saccāni sududdasāni.
 Samāhitatto satimā agacchaṃ,
 Paññāya taṃ, taṃ nu kadā bhavissati.
1102. Kadā nu rūpe amite ca sadde,
 Gandhe rase phusitabbe ca dhamme.
 Ādittatohaṃ samathehi yutto,
 Paññāya dacchaṃ, tadidaṃ kadā me.
1103. Kadā nuhaṃ dubbacanena vutto,
 Tato nimittaṃ vimano na hessaṃ.
 Atho pasatthopi tato nimittaṃ,
 Tuṭṭho na hessaṃ, tadidaṃ kadā me.
1104. Kadā nu kaṭṭhe ca tiṇe latā ca,
 Khandhe imehaṃ amite ca dhamme.
 Ajjhattikāneva ca bāhirāni ca,
 Samaṃ tuleyyaṃ, tadidaṃ kadā me.
1105. Kadā nu maṃ pāvusakālamegho,
 Navena toyena sacīvaraṃ vane.
 Isippayātamhi pathe vajantaṃ,
 Ovassate, taṃ nu kadā bhavissati.
1106. Kadā mayūrassa sikhaṇḍino vane,
 Dijassa sutvā girigabbhare rutaṃ.
 Paccuṭṭhahitvā amatassa pattiyaṃ,
 Saṃcintaye, taṃ nu kadā bhavissati.

1107. Kadā nu Gaṅgaṃ Yamunaṃ Sarassatiṃ,
Pātālakhattaṃ vaḷavāmukhañca¹.
Asajjamāno patareyyamiddhiyā,
Vibhīnsanaṃ², taṃ nu kadā bhavissati.
1108. Kadā nu nāgova asaṅgacārī³,
Padālaye kāmaguṇesu chandaṃ.
Nibbajjayaṃ sabbasubhaṃ nimittaṃ,
Jhāne yuto, taṃ nu kadā bhavissati.
1109. Kadā iṇaṭṭova daliddako nidhiṃ,
Ārādhayitvā dhanikehi pīḷito.
Tuṭṭho bhavissaṃ adhigamma sāsanaṃ,
Mahesino, taṃ nu kadā bhavissati.
1110. Bahūni vassāni tayāmi yācito,
Agāravāsena alaṃ nu te idaṃ.
Taṃ dāni maṃ pabbajitaṃ samānaṃ,
Kiṃ kāraṇā⁴ citta tuvaṃ na yuñjasi.
1111. Nanu ahaṃ citta tayāmi yācito,
Giribbaje citrachadā vihaṅgamā.
Mahindaghosattathanitābhigajjino,
Te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinaṃ.
1112. Kulamhi mitte ca piye ca ñātake,
Khidḍāratim kāmaguṇaṃ loka.
Sabbam pahāya imamajjhupāgato,
Athopi tvaṃ citta na mayha tussasi.
1113. Mameva etaṃ na hi tvaṃ⁵ paresaṃ,
Sannāhakāle paridevitena kiṃ.
Sabbam idaṃ calamiti pekkhamāno,
Abhinikkhamim amatapadaṃ jigīsam.

1. Baḷavāmukhañca (Tṭha)

2. Vibhīsanam (Sī)

3. Saṅgāmacārī (Sī)

4. Kiṃ kāraṇam (Ka)

5. Tam (Sī)

1114. Suyuttavādī dvipadānamuttamo,
 Mahābhisakko naradammasārathi.
 Cittam calaṃ makkaṭasannibham itī,
 Avītarāgena sudunnivārayaṃ.
1115. Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
 Aviddasū yattha sitā puthujjanā.
 Te dukkhamicchanti punabbhavesino,
 Cittena nītā niraye nirākatā.
1116. Mayūrakoṇcābhirutamhi kānane,
 Dīpīhi byagghehi purakkhato vasaṃ.
 Kāye apekkhaṃ jaha mā virādhaya,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1117. Bhāvehi jhānāni ca indriyāni ca,
 Balāni bojjhaṅgasamādhībhāvanā.
 Tisso ca vijjā phusa Buddhasāsane,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1118. Bhāvehi maggaṃ amatassa pattiya.
 Niyyānikaṃ sabbadukkhakkhayogadham.
 Aṭṭhaṅgikaṃ sabbakilesasodhanaṃ,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1119. Dukkanti khandhe paṭipassa yoniso,
 Yato ca dukkhaṃ samudeti taṃ jaha.
 Idheva dukkhassa karohi antaṃ,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1120. Aniccaṃ dukkhanti vipassa yoniso,
 Suññaṃ anattāti aghaṃ vadhanti ca.
 Manovicāre uparundha cetaso,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.

1121. Muṇḍo virūpo abhisāpamāgato,
 Kapālahatthova kulesu bhikkhasu.
 Yuñjassu Satthuvacane Mahesino,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1122. Susaṃvutatto visikhantare caraṃ,
 Kulesu kāmesu asaṅgamānaso.
 Cando yathā dosinapuṇṇamāsiyā,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1123. Ārañṇiko hoti ca piṇḍapātiko,
 Sosāniko hoti ca paṃsukūliko.
 Nesajjiko hoti sadā dhute rato.
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1124. Ropetva rukkhāni yathā phalesī,
 Mūle taruṃ chettu tameva icchasi.
 Tathūpamaṃ cittamidaṃ karosi,
 Yaṃ maṃ aniccamhi cale niyuñjasi.
1125. Arūpa dūraṅgama ekacāri,
 Na te karissaṃ vacanaṃ idānihaṃ.
 Dukkhaṃ hi kāmā kaṭukā mahabbhayā,
 Nibbānamevā'bhimano carissaṃ.
1126. Nāhaṃ alakkhyā ahirikkatāya vā,
 Na cittahetū na ca dūrakantanā.
 Ājīvahetū ca ahaṃ na nikkhamiṃ,
 Kato ca te citta paṭissavo mayā.
1127. Appicchatā sappurisehi vaṇṇitā,
 Makkhappahānaṃ vūpasamo dukhassa.
 Itissu maṃ citta tadā niyuñjasi,
 Idāni tvaṃ gacchasi pubbacinṇaṃ.

1128. Taṇhā avijjā ca piyāpiyañca,
 Subhāni rūpāni sukhā ca vedanā.
 Manāpiyā kāmagaṇā ca vantā,
 Vante ahaṃ āvamituṃ na ussahe.
1129. Sabbattha te citta vaco kataṃ mayā,
 Bahūsu jātīsu name'si kopito.
 Ajjhattasambhavo kataññutāya te,
 Dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kate.
1130. Tvaññeva no citta karosi brāhmaṇo,
 Tvaṃ khattiyo rājadasī karosi.
 Vessā ca suddā ca bhavāma ekadā,
 Devattanaṃ vāpi taveva vāhasā.
1131. Taveva hetū asurā bhavāmase,
 Tvaṃmūlakaṃ nerayikā bhavāmase.
 Atho tiracchānagatāpi ekadā,
 Petattanaṃ vāpi taveva vāhasā.
1132. Nanu dubbhissasi maṃ punappunaṃ,
 Muhuṃ muhuṃ cāraṇikaṃva dassayaṃ.
 Ummattakeneva mayā palobhasi,
 Kiñcāpi te citta virādhitaṃ mayā.
1133. Idaṃ pure cittamacāri cārikaṃ,
 Yenicchakaṃ yatthakāmaṃ yathāsukhaṃ.
 Tadajjahaṃ niggaheṣāmi yoniso,
 Hatthippabhinnaṃ viya aṅgusaggaho.
1134. Sathā ca me lokamimaṃ adhiṭṭhahi,
 Aniccato addhuvato asārato.
 Pakkhanda maṃ citta Jinassa sāsane,
 Tārehi oghā mahatā suduttarā.

1135. Na te idaṃ citta yathā purāṇakaṃ,
 Nāhaṃ alaṃ tuyha vase nivattitum.
 Mahesino pabbajitomi sāsane,
 Na mādisā honti vināsadhārino.
1136. Nagā samuddā saritā vasundharā,
 Disā catasso vidisā adho divā.
 Sabbe aniccā tibhavā upaddutā,
 Kuhiṃ gato citta sukhaṃ ramissasi.
1137. Dhitipparaṃ kiṃ mama citta kāhisi,
 Na te alaṃ citta vasānuvattako.
 Na jātu bhastaṃ ubhatomukhaṃ chupe,
 Dhiratthu pūraṃ navasotasandaniṃ.
1138. Varāhaṇeyyavigālhasevite,
 Pabbhāraḷḷe pakateva sundare.
 Navambunā pāvusasittakānane,
 Tahim guhāgehagato ramissasi.
1139. Sunīlagīvā susikhā supekhanā,
 Sucittapattacchadanā vihaṅgamā.
 Sumaṇṇjughosatthanitābhigajjino,
 Te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinaṃ.
1140. Vuṭṭhamhi deve caturaṅgule tiṇe,
 Saṃpupphite meghanibhamhi kānane.
 Nagantare viṭapisamo sayissaṃ,
 Taṃ me mudū hehiti tūlasannibhaṃ.
1141. Tathā tu kassāmi yathāpi issaro,
 Yaṃ labbhati tenapi hotu me alaṃ.
 Na tāhaṃ kassāmi yathā atandito,
 Biḷārabhastanva yathā sumadditaṃ.

1142. Tathā tu kassāmi yathāpi issaro,
 Yam labbhati tenapi hotu me alam.
 Viriyena tam mayha vasā'nayissam,
 Gajamva mattam kusalaṅkusaggaho.
1143. Tayā sudantena avaṭṭhitena hi,
 Hayena¹ yoggācariyova ujjunā.
 Pahomi maggam paṭipajjitum sivam,
 Cittānurakkhihi sadā nisevitam.
1144. Ārammaṇe tam balasā nibandhisam,
 Nāgamva thambhamhi dalhāya rajjuyā.
 Tam me suguttam satiyā subhāvitam,
 Anissitam sabbabhavesu hehisi.
1145. Paññāya chetvā vipathānusārinam,
 Yogena niggayha pathe nivesiya.
 Disvā samudayam vibhavañca sambhavam,
 Dāyādako hehisi aggavādino.
1146. Catubbipallāsavasam adhiṭṭhitam,
 Gāmaṇḍalamva parinesi citta mam.
 Nanu samyojanabandhanacchidam,
 Samsevase kāruṇikam Mahāmuniṃ.
1147. Migo yathā seri sucittakānane.
 Rammaṃ girim pāvusa-abbhamālinim.
 Anākule tattha nage ramissam²,
 Asamsayam citta parā bhavissasi.
1148. Ye tuyha chandena vasena vattino,
 Narā ca nārī ca anubhonti yam sukham.
 Aviddasū māravasānuvattino,
 Bhavābhinandī tava citta sāvaka''ti.

1. Bhayena (Sī)

2. Ramissasi (Ka)

Tattha **kaḍā nuhanti** kaḍā nu ahaṃ. **Pabbatakandarāsūti** pabbatesu ca kandaressu ca, pabbatassa vā kandarāsu. **Ekākiyoti** ekako. **Addutiyoti** nittaṇho. Taṇhā hi purisassa dutiyā nāma. **Vihassanti** viharissāmi. **Aniccato sabbabhavaṃ vipassanti** kāmabhavādibhedaṃ sabbampi bhavaṃ “hutvā abhāvaṭṭhena aniccan”ti vipassanto kaḍā nu viharissanti yojanā. Nidassanamattaṃ cetaṃ, “yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā”ti vacanato¹ itarampi lakkhaṇadvayaṃ vuttamevāti daṭṭhabbaṃ. **Taṃ me idaṃ taṃ nu kaḍā bhavissatīti** taṃ idaṃ me parivitakkitaṃ kaḍā nu bhavissati, kaḍā nu kho matthakaṃ pāpuṇissatīti attho. **Taṃ nūti** cettha **tanti** nipātamattaṃ. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—kaḍā nu kho ahaṃ mahāgajo viya saṅkhalikabandhanaṃ, gihibandhanaṃ chinditvā pabbajitvā kāyavivekaṃ paribrūhayanto ekāki pabbatakandarāsu adutiyo sabbattha nirapekkho sabbasaṅkhāragataṃ aniccādito vipassanto viharissāmīti.

Bhinnapaṭandharoti bhinnavatthadharo, gāthāsukhattaṃ nakārāgamaṃ katvā vuttaṃ. Satthakacchinna-agghaphassavaṇṇa² bhinnaṃ paṭacīvaraṃ dhārentoti attho. **Munīti** pabbajito. **Amamoti** kule vā gaṇe vā mamattābhāvena amamo. Katthacipi ārammaṇe āsīsanāya abhāvena **nirāso**. **Hantvā sukhī pavanagato vihassanti** rāgādiḥ kilese ariyamaggena samucchinditvā maggasukhena phalasukhena sukhī mahāvanagato kaḍā nu kho ahaṃ viharissāmi.

Vadharoganīlanti maraṇassa ca rogassa ca kulāvakabhūtaṃ. **Kāyaṃ imanti** imaṃ khandhapañcakasaṅkhātaṃ kāyaṃ. Khandhapañcakopi hi “avijjāgatassa bhikkhave purisapuggalassa taṇhānugatassa ayameva kāyo bahiddhā nāmarūpan”ti-ādīsu³ kāyo vuccati. **Maccujarāyupaddutanti** maraṇena ceva jarāya ca pīlitaṃ, vipassamāno ahaṃ bhayaḥetupahānena **vītabhaya**, taṃ nu kaḍā bhavissatīti attho.

Bhayajananinti pañcavīsatiyā mahābhayaṇaṃ uppādakāraṇabhūtaṃ kāyikassa ca cetasikassa ca sakalassapi vaṭṭadukkhassa āvananato **dukhāvaharṃ**. **Taṇhālataṃ bahuvidhānuvattaninti** bahuvidhaṇca ārammaṇaṃ bhavameva vā

1. Saṃ 2. 19 piṭṭhe.

2. Aggaḍadānavaṇṇa (Ka)

3. Saṃ 2. 263 piṭṭhe thokaṃ visadisari.

anuvattati santanotīti bahuvīdhānuvattaniṃ, taṇhāsaṅkhātalataṃ.

Paññāmayanti maggapaññāmayam sunisitam asikhaggaṃ vīriyapaggahitena saddhāhatthena gahetvā samucchinditvā “kadā nuhaṃ vase”ti yaṃ parivittakkaṃ, tampi kadā bhavissatīti yojanā.

Uggatejanti samathavipassanāvasena nisitatāya tikkhatejaṃ. **Sattham isīnanti** Buddhapacceka-buddha-ariyasāvaka-isīnam Satthabhūtaṃ. **Māram sasenam sahasā bhañjissanti** kilesasenāya sasenam abhisankhārādimāram sahasā sīghameva bhañjissāmi. **Sīhāsaneti** thirāsane, Aparājita-pallaṅketi attho.

Sabbhi samāgamesu diṭṭho bhaveti dhammagāravayuttatāya **dhammagarūhi** tādīlakkaṇappattiyā **tādīhi** aviparītadassitāya **yāthāvadassīhi** ariyamaggeneva pāpajitindriyatāya **jītiṇḍriyehi** Buddhādīhi sādhuhi samāgamesu “kadā nu ahaṃ padhāniyoti diṭṭho bhavēyyan”ti yaṃ me parivittakkaṃ, tam nu kadā bhavissatīti yojanā. Iminā nayena sabbattha padayojanā veditabbā, padatthamattameva vaṇṇayissāma.

Tandīti ālasiyam. **Khudāti** jighacchā. **Kīṭasarīsapāti** kīṭaṇceva sarīsapā ca. **Na bādhayissanti** māṃ na byādhayissanti sukhadukkhassomanassadomanassānam jhānehi paṭibāhitattāti adhippāyo. **Giribbajeti** pabbatakandarāya. **Atthatthiyanti** sadatthasaṅkhātena atthena atthikaṃ.

Yaṃ viditam Mahesināti yaṃ catusaccaṃ Mahesinā Sammāsambuddhena sayambhūṇāṇena ñātaṃ paṭividdham, tāni cattāri saccāni anupacitakusalasambhārehi suṭṭhu duddasāni maggasamādhinā **samāhitatto** sammāsatiyā **satimā** ariyamaggapaññāya ahaṃ **agaccham** paṭivijjhissam adhigamissanti attho.

Rūpeti cakkhuviññeyyarūpe. **Amiteti** ñāṇena amite, aparicchinne aparīṇṇateti attho. **Phusitabbeti** phoṭṭhabbe. **Dhammeti** manoviññeyyadhamme. **Amiteti** vā aparimāṇe nīlādivasena anekabhedabhinne rūpe bherisaddādivasena mūlarasādivasena kakkhālamudutādivasena sukhadukkhādivasena ca anekabhedasaddādīke cāti attho. **Ādittatoti** ekādasahi aggīhi ādittabhāvato. **Samathehi** yuttoti

jhānavipassanāmaggasamādhīhi samannāgato. **Paññāya dacchanti** vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya dakkhissam¹.

Dubbacanena vuttoti duruttavacanena ghaṭṭito. **Tato nimittanti** pharusavācāhetu. **Vimano na hessanti** domanassito na bhaveyyam. **Athoti** atha. **Pasatthoti** kenaci pasamsito.

Kaṭṭheti dārukkhandhe. **Tiṇeti** tiṇānam khandhe. **Imeti** ime mama santatipariyāpanne pañca khandhe. **Amite ca dhammeti** tato aññena indriyakkhandhena amite rūpadhamme. Tenāha “ajjhattikāneva ca bāhirāni cā”ti. **Samam tuleyyanti** aniccādivasena ceva asārādi-upamāvasena ca sabbam samameva katvā tīreyyam.

Isippayātamhi pathe vajantanti Buddhādīhi Mahesīhi sammadeva payāte samathavipassanāmagge vajantaṃ paṭipajjantaṃ. Pāvusasamaye kālamegho **navena toyena** vassodakena sacīvaraṃ pavane kadā nu ovassati temetīti attano abbhokāsikabhāvaparivitakkitaṃ dasseti.

Mayūrassa sikhaṇḍino vane dijassāti mātukucchito aṇḍakosato cāti dvikkhattuṃ jāyanavasena dijassa, sikhāsambhavena sikhaṇḍino ca mayūrassa vane kadā pana girigabbhare **rutam** kekāravaṃ sutvā velaṃ sallakkhitvā sayanato vuṭṭhahitvā **amatassa pattiya** nibbānādhigamāya. **Samcintayeti** vuccamāne bhave aniccādito manasi kareyyam vipasseyyanti attho.

Gaṅgam Yamunam Sarassatinti etā mahānadiyo asajjamāno bhāvanāmayāya **iddhiyā** kadā nu patareyyanti yojanā. **Pātālakhittam** **baḷavāmukhañcāti** pātāya alam pariyattanti pātālam, tadeva khittam, pathaviyā saṇṭhahanakāle tathā ṭhitanti pātālakhittam. Yojanasatikādibhedāni samuddassa antopathaviyā tīraṭṭhānāni, yesu kānici nāgādīnaṃ vasanaṭṭhānāni honti, kānici suññāniyeva hutvā tiṭṭhanti. Baḷavāmukhanti mahāsamudde mahantaṃ āvaṭṭamukham. Mahānirayadvārassa hi vivaṭakāle mahā-aggiikkhandho tato nikkhanto tadabhimukham anekayojanasatāyāma vitthāraṃ heṭṭhā samuddapadesaṃ ḍahati, tasmim daḍḍhe upari udakam

1. Vipassanāpaññāya dakkhissam (Sī)

āvaṭṭākārena paribbhamantaṃ mahatā saddena heṭṭhā nipatati, tattha baḷavāmukhasamaññā, iti tañca pātālakhattaṃ baḷavāmukhañca **vibhimsanaṃ** bhayānakaṃ asajjamāno iddhiyā kadā nu patareyyantiyaṃ parivitaṅkitaṃ, taṃ kadā nu bhavissati, bhāvanāmayāṃ iddhiṃ nibbattetvā kadā nu evaṃ iddhiṃ vaḷaṇṇissāmīti attho.

Nāgova asaṅgacārī padālayeti yathā mattavāraṇo daḷhathambhaṃ bhinditvā ayasaṅkhalikaṃ viddhamsetvā asaṅgacārī vanaṃ pavisitvā eko adutiyo hutvā attano rucivasena carati, evamaham kadā nu sabbasubhaṃ nimittaṃ **nibbajjayaṃ** niravasesato vajjayanto kāmaccchandavaso ahutvā jhāne **yuto** payutto¹ kāmaguṇesu chandaṃ sammadeva padāleyyaṃ chindeyyaṃ paḷaheyyanti yaṃ parivitaṅkitaṃ, taṃ nu kadā bhavissati.

Ṇaṭṭova daliddako nidhiṃ ārādhayitvāti yathā koci daliddo jīvikapakato iṇaṃ gahetvā taṃ sodhetuṃ asakkonto iṇaṭṭo iṇena aṭṭito dhanikehi pīlito nidhiṃ ārodhayitvā adhigantvā iṇaṅca sodhetvā sukhena ca jīvanto tuṭṭho bhaveyya, evaṃ ahampi kadā nu iṇasadiṣaṃ kāmaccchandaṃ paḷāya **Mahesino** ariyadhanasampunṇatāya maṇikanakādiratanasampunṇanidhisadiṣaṃ Buddhassa **sāsaṇaṃ** adhigantvā tuṭṭho bhaveyyanti yaṃ parivitaṅkitaṃ, taṃ kadā nu bhavissatīti.

Evaṃ pabbajjato pubbe nekkhammavitakkavasena pavattaṃ attano vitakkapavattiṃ dassetvā idāni pabbajitvā yehākārehi attānaṃ ovaditvā adhigacchi, te dassento **“bahūni vassāni”**ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **bahūni vassāni tayāmi yācito, agāravāsena alaṃ nu te idanti** anekasaṃvaccharāni vividhadukkhānubandhena agāramajjhe vāsena alaṃ pariyattameva te’ti ambho citta idaṃ tayā² anekāni saṃvaccharāni ahaṃ amhi nanu yācito. **Taṃ dāni maṃ pabbajitaṃ samānanti** taṃ maṃ tayā tathā ussāhanena pabbajitaṃ samānaṃ kena kāraṇena citta tuvaṃ na yuñjasi, samathavipassanaṃ chaḍḍetvā nihīne ālasiye niyojesīti attho.

1. Yutto payutto (Sī)

2. Pariyattameva ambho citta idaṃ te tayā (Sī)

Nanu ahaṃ citta tayāmi yācitoti ambho citta ahaṃ tayā nanu yācito amhi āyācito maññe, yadi yācito, kasmā idāni tadanurūpaṃ na paṭipajjasīti adhippāyo. “**Giribbaje**”ti-ādinā yācitākāraṃ dasseti. **Citrachadā vihaṅgamā** vicitrapekhuṇapakkhino, mayūrāti attho. **Mahindaghosathānītā bhigajjinoti** jalaghosathānitenā hetunā suṭṭhu gajjanasīlā. **Te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinti** te mayūrā taṃ vane jhānapasutaṃ ramessantīti nanu tayā yācitoti dasseti.

Kulamhīti kulaparivaṭṭe. **Imamajjhupāgatoti** imaṃ araññaṭṭhānaṃ pabbajjaṃ vā ajjhupāgato. **Athopi tvaṃ citta na mayha tussasīti** tvaṃ anuvattitvā ṭhitampi maṃ¹ nārādhessasīti attho.

Mameva etaṃ na hi tvaṃ paresanti etaṃ citta mameva tasmā tvaṃ paresaṃ na hosi. Tvaṃ pana aññesaṃ viya katvā **sannāhakāle** kilesamāre yujjhitaṃ bhāvanāsannāhakāle na’ti vatvā paridevitenā **kiṃ** payojanaṃ, idāni taṃ aññathā vattitaṃ na dassāmīti adhippāyo. **Sabbaṃ idaṃ calamiti pekkhamānoti** yasmā “idaṃ cittaṃ aññañca sabbaṃ tebhūmakasaṅkhāraṃ calam anavaṭṭhitaṃ”ti paññācakkhunā olokento gehato kāmehi ca abhinikkhamiṃ **amatapadaṃ** nibbānaṃ **jigīsaṃ** pariyesanto, tasmā citta ananuvattanto² nibbānaṃ pariyesanameva karomīti adhippāyo.

Avītarāgena sudunnivārayaṃ cittaṃ calam **makkaṭasannibhaṃ** vanamakkaṭasadiṣaṃ iti **suyuttavādī** subhāsitaṇḍī dvipadānamuttamo mahābhisakko naradammasārathīti yojanā³.

Aviddasū yattha sitā puthujjanāti yattha yesu vatthukāmesu kilesakāmesu ca sitā paṭibaddhā te andhaputhujjanā tena kāmarāgena punabbhavesino ekanteneva dukkhamicchanti, icchantā ca **cittena nītā niraye nirākatāti** cittavasikā nirayaṃvattanikaṃ kammaṃ karontā hitasukhato nirākatā hutvā attano citteneva niraye nītā na aññathāti cittasseva niggahetabbataṃ dasseti.

1. Tussatīti anuvattitvāpi maṃ (Sī)

2. Cittaṃ anuvattanto (Ka)

3. Dvipadānamuttamo Sammāsambuddhoti yojanā (Ka)

Punapi cittaṃyeva niggahetuṃ mantento “**mayūra**koṇcābhirutamhī”ti-ādimāha. Tattha **mayūra**koṇcābhirutamhīti sikhīhi sārasehi ca abhikūjite.

Dīpīhi byaggehi **purakkhato** **vasanti** mettāvihāritāya evarūpehi tiracchānagatehi purakkhato parivārīto hutvā vane vasanto, etena suññabhāvaparibrūhanamāha. **Kāye** **apekkhaṃ** **jahāti** sabbaso kāye nirapekkho jaha, etena pahitattataṃ vadati. **Mā** **virādhayāti** imaṃ sudullabhaṃ navamaṃ khaṇaṃ mā virādhehi. **Itissu** **maṃ** **citta** **pure** **niyuñjasīti** evaṃ hi tvaṃ citta maṃ pabbajjato¹ pubbe sammāpaṭipattiyaṃ uyyojesīti attho.

Bhāvehīti uppādehi vaḍḍhehi ca. **Jhānā**nīti paṭhamādāni cattāri jhānāni. **Indriyā**nīti saddhādāni pañcendriyāni. **Balā**nīti tāniyeva pañca balāni. **Bojjhaṅgasamādh**ibhāvanāti satta bojjhaṅge catasso samādhibhāvanā ca. **Tisso** **ca** **vijjāti** pubbenivāsaññādikā tisso vijjā ca. **Phusa** pāpuṇāhi **Buddhasā**sane Sammāsambuddha-ovāde ṭhito.

Niyyānikanti vaṭṭadukkhato niyyānavahaṃ. **Sabbadu**khakkhayogadhanti amatogadhaṃ nibbānapaṭiṭṭhaṃ nibbānārammaṇaṃ. **Sabbakilesa**sodhananti anavasesakilesaamalavisodhanaṃ.

Khandheti upādānakkhandhe. **Paṭi**passa **yonisoti** rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhatoti evamādīhi vividhehi pakārehi vipassanāññānena sammā upāyena nayena passa. **Taṃ** **jahāti** taṃ dukkhassa samudayaṃ taṇhaṃ pajaha samucchinda. **Idhe**vāti imasmimyeva attabhāve.

Aniccanti-ādi antavantato aniccantikato tāvakālikato niccapaṭikkhepato ca aniccanti vā passa, **dukk**hanti te udayabbayapaṭipīḷanato sappatibhayato dukkhamato² sukhapaṭikkhepato dukkhamanti vā passa. **Suññ**anti avasavattanato asāmikato asārato attapaṭikkhepato ca suññaṃ, tato eva **anattā**ti. Vigarahitabbato avaḍḍhi-ābādhanato ca **agh**anti ca **vad**hanti ca vipassa yonisoti yojanā.

1. Pabbajitato (Ka)

2. Dukkhatto (Sī, Ka)

manovicāre uparundha cetasoti manovicārasaññino
gehasitasomanassupavicārādike aṭṭhārasa cetaso uparundha vārehi
nirodhehi.

Muṇḍoti muṇḍabhāvaṃ upagato, ohāritakesamassuko. **Virūpoti** tena
muṇḍabhāvena parūḷhalomatāya chinnabhinnakāsāya ¹vatthatāya virūpo
vevaṇṇiyaṃ upagato. **Abhisāpamāgatoti** “Piṇḍolo vicarati pattapāṇī”ti
ariyehi kātappaṃ abhisāpaṃ upagato. Vuttaṃ hetam “abhisāpoyaṃ
bhikkhave lokasmiṃ piṇḍolo vicarasi pattapāṇī”ti². Tenāha “**kapālahatthova
kulesu bhikkhasū**”ti. **Yuñjassu Satthuvacaneti** Sammāsambuddhassa ovāde
yogaṃ karoḥi anuyuñjassu.

Susamvutattoti suṭṭhu kāyavācācittēhi sammadeva samvuto.
Visikhantare caranti bhikkhācariyāya racchāvisesesu caranto. **Cando yathā
dosinapupṇamāsiyāti** vigatadosāya puṇṇamāya kulesu niccanavatāya
pāsādikatāya candimā viya carāti yojanā.

Sadā dhute ratoti sabbakālaṃca dhutaguṇe abhirato. **Tathūpamaṃ
cittamidaṃ karosīti** yathā koci puriso phalāni icchanto phalarukkhe ropetvā
tato aladdhaphalova³ te mūlato chindituṃ icchati, citta tvaṃ tathūpamaṃ
tappaṭibhāgaṃ idaṃ karosi. **Yaṃ maṃ aniccamhi cale niyuñjasīti** yaṃ maṃ
pabbajjāya niyojetvā pabbajitvā addhāgataṃ pabbajjāphalaṃ aniccamhi cale
saṃsāramukhe niyuñjasi niyojanavasena pavattesi.

Rūpābhāvato **arūpa**. Cittassa hi tādisaṃ saṇṭhānaṃ nīlādivaṇṇabhedo vā
natthi, tasmā vuttaṃ arūpāti. Dūraṭṭhānappavattiyā **dūraṅgama**. Yadi
cittassa makkaṭasuttamattampi puratthimādidisābhāgena gamanaṃ nāma
natthi, dūre santaṃ pana ārammaṇaṃ sampaṭicchati dūraṅgama. Ekoyeva
hutvā caraṇavasena pavattanato **ekacāri**, antamaso dve tīpi cittāni ekato
upparijjituṃ samatthāni nāma natthi, ekameva pana cittaṃ ekasmiṃ santāne
upparijjati. Tasmīṃ niruddhe aparaṃpi ekameva upparijjati, tasmā ekacāri. **Na
te karissam vacanam idānihanti** yadiṃ pubbe tava vase anuvattiṃ, idāni
pana Satthu ovādaṃ

1. Kāsāva (Sī)

2. Sam 2. 76 piṭṭhe.

3. Laddhaphalova (Sī)

laddhakālato paṭṭhāya cittavasiko na bhavissāmi. Kasmāti ce? **Dukkhā hi kāmā kaṭukā mahabbhayā** kāmā nāmete atītepi dukkhā, āyatimpi kaṭukaphalā, attānuvādādibhedena mahatā bhayena anubandhantā mahabbhayā. **Nibbānamevā’bhimano carissam** tasmā nibbānameva uddissa abhimukhacitto viharissam.

Tameva nibbānābhimukhabhāvaṃ dassento **“nāhaṃ alakkhyā”**ti-ādimāha. Tattha **nāhaṃ alakkhyāti** alakkhikatāya nissirikatāya nāhaṃ gehato nikkhaminti yojanā.

Ahirikkatāyāti yathāvajjam keḷim karonto viya nillajjatāya. **Cittahetūti** ekadā nigaṇṭho, ekadā paribbājakādiko honto anavaṭṭhitacitto puriso viya cittavasiko hutvā. **Dūrakantanāti** rājādīhi mettaṃ katvā tesu dubbhitvā dubbhibhāvena. **Ājivahetūti** ājivakāraṇā jīvikāpakato hutvā ājivikābhayena ahaṃ **na nikkhamim** na pabbajim. **Kato ca te citta paṭissavo mayāti** “pabbajitakālato paṭṭhāya na tava vase vattāmi, mameva pana vase vattāmi”ti citta mayā nanu paṭiññā katāti dasseti.

Appicchatā sappurisehi vaṇṇitāti “paccyesu sabbaso appicchā nāma sādhu”ti Buddhādīhi pasatṭhā, tathā **makkhappahānaṃ** paresaṃ guṇe makkhanassa pahānaṃ vūpasamo sabbassa dukkhassa **vūpasamo** nibbāpanaṃ sappurisehi vaṇṇitaṃ. **Itissu maṃ citta tadā niyuñjasi** “samma tayā tesu guṇesu paṭiṭṭhātabban”ti citta tvaṃ evaṃ tadā niyuñjasi. **Idāni tvaṃ gacchasi pubbacinṇaṃ** idāni maṃ tvaṃ pahāya attano purimācinṇaṃ mahicchatādiṃ paṭipajjasi, kim nāmetanti adhippāyo.

Yamatthaṃ sandhāya “gacchasi pubbacinṇaṃ”ti vuttaṃ, taṃ dassetuṃ **“taṇhā avijjā cā”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **taṇhāti** paccyesu taṇhā, **avijjāti** tattheva ādinavapaṭicchādikā avijjā. **Piyāpiyanti** puttadārādīsu pemaśaṅkhāto piyabhāvo ceva pantasenāsanesu adhikusaladhammesu anabhiratisaṅkhāto appiyabhāvo ca ubhayattha anurodhapaṭivirodho. **Subhāni rūpānīti** ajjhattaṃ bahiddhā ca subharūpāni. **Sukhā vedanāti** iṭṭhārammaṇe paṭicca uppajjanasukhavedanā. **Manāpiyā kāmaguṇāti** vuttāvasesā

manoramā kāmakoṭṭhāsā. **Vantā**ti nirūpato taṃnissitassa chandarāgassa vikkhambhanapahānena chaḍḍitatāya pariccattatāya ca vantā. **Vante ahaṃ āvamituṃ na ussahe**ti evaṃ te chaḍḍite puna paccāvamituṃ ahaṃ na sakkomi, pariccattā eva hontīti vadati.

Sabbatthāti sabbesu bhavesu sabbāsu yonīsu sabbāsu gatīsu viññāṇaṭṭhitīsu ca. **Vaco kataṃ mayā**ti ambho citta tava vacanaṃ mayā kataṃ. Karonto ca **bahūsu jātīsu na me'si kopitoti** anekāsu jātīsu pana mayā na kopito asi. Mayā neva paribhavito, tathāpi **ajjhattasambhavo** attani sambhūto hutvāpi tava akataññutāya **dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kateti** tayā nibbattite anādimati¹ saṃsāradukkhe sucirakālaṃ mayā saṃsaritaṃ paribbhamitaṃ.

Idāni “dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kate”ti saṅkhepato vuttamattham uppatibhedena gatibhedena ca vitthārato dassento “**tvaññevā**”ti-ādimāha. Tattha **rājadasī**ti rājā asi, dakāro padasandhikaro. Vessā ca suddā ca bhavāma ekadā taveva vāhasāti yojanā. **Devattanaṃ vāpī**ti devabhāvaṃ vāpi tvaṃyeva **no** amhākaṃ citta karosīti yojanā. **Vāhasāti** kāraṇabhāvena.

Taveva hetūti taveva hetubhāvena. **Tvaṃmūlakanti** tvaṃnimittam.

Nanu dubbhissasi maṃ punappunanti punappunaṃ dubbhissasi nuna, yathā pubbe tvaṃ anantāsu jātīsu citta mittapaṭirūpako sapatto hutvā mayhaṃ punappunaṃ dubbhi, idāni tathā dubbhissasi maññe, pubbe viya cāretuṃ na dassāmīti adhippāyo. **Muhūṃ muhūṃ cāraṇikaṃva dassayanti** abhiṇhato caraṇārahaṃ² viya mano dassento caraṇārahaṃ² purisaṃ vañcetvā caragopakam³ nipphādentō viya punappunaṃ taṃ taṃ bhavaṃ dassento. **Ummattakeneva mayā palobhasī**ti ummattakapurisena viya mayā saddhiṃ kīlanto taṃ taṃ palobhanīyaṃ dassetvā palobhasi. **Kiñcāpi te citta virādhitaṃ mayā**ti ambho citta kiṃ nāma te mayā viraddhaṃ, taṃ kathehīti adhippāyo.

Idaṃ pure cittanti idaṃ cittaṃ nāma ito pubbe rūpādīsu ārammaṇesu rajjanādinā, yena ākārena icchatī, yattheva cassa kāmo uppajjati,

1. Anādika (Sī)

2. Carakārahaṃ (Ka)

3. Caragopakānaṃ (Ka)

tassa vasena yatthakāmaṃ yathā vicarantassa sukhaṃ hoti, tatheva ca caranto¹ yathāsukhaṃ dīgharattaṃ cārikaṃ acari, ajjāhaṃ pabhinnamadaṃ mattahatthiṃ hatthācariyasāṅkhāto cheko aṅkusaggaho aṅkusena viya yonisomanasikārena naṃ niggaheṣāmi, nassa vītikkamituṃ dassāmi.

Satthā ca me lokamimaṃ adhiṭṭhahīti mama Satthā Sammāsambuddho imaṃ anavasesakhandhalokaṃ nāṇena adhiṭṭhahi², kinti? Hutvā abhāvaṭṭhena **aniccato**, kassacipi dhuvassa thāvarassa abhāvato **addhuvato**, sukhasārādīnaṃ abhāvato **asārato**. **Pakkhanda maṃ citta Jinassa sāsane** tasmā yāthāvato paṭipajjituṃ citta maṃ Jinassa Bhagavato sāsane pakkhandehi anuppavesehi. “Pakkhandiman”tipi Pāḷi, Jinassa sāsane imaṃ lokaṃ nāṇena pakkhanda, yāthāvato tārehi, pakkhandanto ca vipassanāñāṇamaggena yāpento suduttarato mahantato saṃsāramahogghato maṃ tārehi.

Na te idaṃ citta yathā purāṇakanti ambho citta idaṃ attabhāvagehaṃ porāṇakaṃ viya tava na hotīti attho. Kasmā? **Nāhaṃ alaṃ tuyha vase nivattitunti** idānāhaṃ tava vase nivattituṃ na yutto. Yasmā **Mahesino** Bhagavato **pabbajitomi** sāsane. Pabbajitakālato ca paṭṭhāya samaṇā nāma mādīsāva na honti vināsadhārino, ekaṃsato samaṇāyeva hontīti attho.

Nagāti Sineruhimavantādayo sabbe pabbatā. **Samuddāti** puratthimasamuddādayo sītasamuddādayo ca sabbe samuddā. **Sarītāti** Gaṅgādayo sabbā nadiyo ca. **Vasundharāti** pathavī. **Disā catassoti** puratthimādibhedā catasso disā. **Vidisāti** puratthimadakkhiṇādayo catasso anudisā. **Adhoti** heṭṭhā yāva udakasandhārahakavāyukhandhā. **Divāti** devalokā. Divāggahaṇena cettha tattha gate sattasaṅkhāre vadati. **Sabbe aniccā tibhavā upaddutāti** sabbe kāmabhavādayo tayo bhavā aniccā ceva jāti-ādīhi rāgādīhi kilesehi ca upaddutā pīlītā ca, na ettha kiñci khemaṭṭhānaṃ nāma atthi, tadabhāvato kuhiṃ gato citta sukhaṃ ramissasi, tasmā tato nissaraṇaṇcettha pariyesāhīti adhippāyo.

1. Tasseva ca taraṇato (Ka)

2. Adhiṭṭhāti (Sī)

Dhitipparanti dhitiparāyaṇaṃ paramaṃ thirabhāve ʒhitaṃ mamaṃ citta kiṃ kāhisi, tato īsakampi maṃ cāletuṃ nāsakkhissasīti attho. Tenāha “**na te alaṃ citta vasānuvattako**”ti. Idāni tamevatthaṃ pākaṭataraṃ katvā dassento “**na jātu bhastaṃ ubhatomukhaṃ chupe, dhiratthu pūraṃ navasotasandanin**”ti āha. Tattha **bhastanti** ruttim. **Ubhatomukhanti** putoliyā¹ ubhatomukhaṃ. **Na jātu chupeti** ekaṃseneva pādenāpi na chupeyya, tathā **dhiratthu pūraṃ navasotasandaninti** nānappakārassa asucino pūraṃ navahi sotehi vaṇamukhehi asucisandanim savatim. Tāya vaccakuṭiyā dhī atthu, tassā garahā hotu².

Evam aṭṭhavīsatiyā gāthāhi niggaṇhanavasena cittaṃ ovaditvā idāni vivekaṭṭhānācikkhaṇādinā sampahaṃsento “**varāha-eṇeyyavigāḷhasevite**”ti-ādimāha. Tattha **varāha-eṇeyyavigāḷhasevite**ti varāhehi ceva eṇeyyehi ca ogāhetvā sevite. **Pabbhārakuṭṭeti** pabbhāraṭṭhāne ceva pabbatasikhare ca. **Pakateva sundareti** pakatiyā eva sundare atittimanohare. “Pakativasundhare”ti vā pāṭho, pākatike bhūmipadeseti attho. **Navambunā pāvusasittakānaneti** pāvusavasena vuṭṭhena meghodakena upasittavasse sutheve vane³. **Tahim guhāgehagato ramissasīti** tasmiṃ pabbatakānane guhāsaṅkhātāṃ gehaṃ upagato bhāvanāratiyā abhiramissasi.

Te taṃ ramessantīti te mayūrādayo vanasaññaṃ uppādentā taṃ ramessantīti attho.

Vuṭṭhamhi deveti meghe adhippavuṭṭhe⁴. **Caturaṅgule tiṇeti** teneva gassodakapātena tattha tattha tiṇe surattavaṇṇakambalasadise caturaṅgule jāte. **Sam̐pupphite meghanibhamhi kānaneti** pāvusameghasaṅkāse kānane sammadeva pupphite. **Nagantareti** pabbatantare. **Viṭapisamo sayissanti** tarusadiso apariggaho hutvā nipajjissam. **Taṃ me mudū hehiti tūlasannibhanti** taṃ tiṇapaccattharaṇaṃ mudu sukhasamphassaṃ tūlasannibhaṃ tūlikasadisam sayanaṃ me bhavissati.

1. Mūṭoliyā (Sī)

3. Upasitte vane (Sī)

2. Vaccakuṭiyā tassa vikāro hotu (Ka)

4. Adhivuṭṭhe (Sī)

Tathā tu kassāmi yathāpi issaroti yathā koci issarapuriso attano vacanakaradāsādīm vase vatteti, ahampi citta taṁ tathā karissāmi, mayhaṁ vase vattemiyeva. Kathaṁ? **Yaṁ labbhati tenapi hotu me alanti** catūsu paccayesu yaṁ yādisaṁ vā tādisaṁ vā labbhati, tena ca mayhaṁ alaṁ pariyaṭṭaṁ hotu. Etena idaṁ dasseti—yasmā idhekacce sattā taṇhuppādaṁ cittaṁ vase anuvattanti, ahaṁ pana taṇhuppādaṁ dūrato vajjento cittaṁ dāsaṁ viya karonto attano vase vattemīti. **Na tāhaṁ kassāmi yathā atandito, biḷarabhasaṁva yathā sumadditaṁ** citta taṇhuppādaparivajjanaṁ, puna tanti cittaṁ āmasati, yathā aññopi koci sammappadhānaya yena bhāvanāya atandito attano cittaṁ kammakkhamaṁ kammayoggaṁ karoti, tathā ahampi citta taṁ kammakkhamaṁ kammayoggaṁ mayhaṁ vase vattaṁ¹ karissāmi. Yathā kiṁ? **Biḷarabhasaṁva yathā sumadditaṁ, na-**iti nipātamattaṁ. Yathā suṭṭhu madditaṁ biḷarabhasaṁ kammakkhamaṁ kammayoggaṁ sukhena pariharaṇīyaṁ hoti, tathāhaṁ taṁ² karissāmi.

Viriyena taṁ mayha vasā'nayissanti ambho citta taṁ attano vīriyena bhāvanābalaṁ uppādetvā tena mayhaṁ vasaṁ ānayaissaṁ. **Gajaṁva mattaṁ kusalaṁkusaggahoti** yathā kusalo cheko aṅkusaggaho hatthācariyo attano sikkhābalaṁ mattahatthim attano vasaṁ āneti, tathevāti attho.

Tayā sudantena avaṭṭhitena hīti hīti nipātamattaṁ, citta samathavipassanābhāvanāhi suṭṭhu dantena tato eva sammadeva vipassanāvīthim³ paṭipannattā avaṭṭhitena tayā. **Hayena yoggācariyova ujjunāti** yathā sudantena sudantattā eva ujunā avaṅkagatinā assājanīyena yoggācariyo assaḍaṁmasārathi akhemaṭṭhānato khemaṇṭabhūmim paṭipajjitum sakkoti, evaṁ **pahomi maggaṁ paṭipajjitum sivanti** asivaḥbhāvakarāṇaṁ kilesāṇaṁ abhāvena sivaṁ. **Cittānurakkhīhīti** attano cittaṁ anurakkhaṇasīlehi Buddhādīhi sabbakālaṁ sevitaṁ ariyamaggaṁ ahaṁ paṭipajjitum adhigantum pahomi sakkomīti.

1. Vasavattim (Ka)

2. Tathā taṁ (Sī)

3. Vipassanāvidhim (Sī)

Ārammaṇe taṃ balasā nibandhisam, nāgaṃva thambhamhi dalhāya rajjuyāti yathā hatthācariyo mahāhatthim ālānathambhe dalhāya thirāya rajjuyā nibandhati, evamaham citta kammaṭṭhānārammaṇe bhāvanābalena nibandhissam. **Taṃ me suguttaṃ satiyā subhāvitanti** taṃ tvaṃ citta mama satiyā suguttaṃ subhāvitaṇca hutvā. **Anissitaṃ sabbabhavesu hehisīti** ariyamaggabhāvanādibalena kāmabhavādīsu sabbesupi bhavesu taṇhādinissayehi anissitaṃ bhavissasi.

Paññāya chetvā vipathānusārinenti uppathagāminam āyatanasamudayaṃ yāthāvato disvā yena samudayena uppathagāmī¹, tassa kilesavissandanaṃ kilesavipphanditaṃ indriyaṃvarūpanissayāya paṭisaṅkhānapaññāya chinditvā sotavicchedanavasena āvaraṇaṃ katvā. **Yogena niggayhāti** vipassanābhāvanāsāṅkhātēna yogena sāmattiyaavidhamanena niggahetvā. **Pathe nivesiyāti** vipassanāvīthiyaṃ nivesetvā paṭiṭṭhapetvā. Yadā pana vipassanā ussukkāpitā maggena ghaṭṭeti, tadā maggapaññāya “yaṃkiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhammaṃ”ti² nidassanena sabbaso āyatanasamudayassa vibhavaṃ sambhavaṇca asammohato disvā sadevake loke **aggavādino** Sammāsambuddhassa **dāyādo** orasaputto **hehisi** bhavissasīti attho.

Catubbipallāsavasam adhiṭṭhanti anicce niccanti, asubhe subhanti, dukkhe sukham, anattani attāti imesaṃ catunnaṃ vipallāsānaṃ vasaṃ adhiṭṭhitaṃ anuvattantaṃ. **Gāmaṇḍalamva parinesi citta manti** ambho citta maṃ gāmadārakaṃ viya parikaḍḍhasi, ito cito parikaḍḍhasi. **Nanu saṃyojanabandhanacchidanti** saṃyojanasaṅkhātānaṃ dasannaṃ bandhanānaṃ chedakaṃ **kāruṇikaṃ Mahāmuniṃ** Sammāsambuddhaṃ saṃsevasi nanu³, “tathārūpe mahānubhāve dūratova vajjesi, mādisse pana tapassine yathāruce parinesī”ti appasādalesena⁴ Satthāraṃ pasamsati.

Migo yathāti yathā migo rukkhagacchalatādīhi suṭṭhu cittavacitte anākule kānane **seri** sayamvasī ramati. **Rammaṃ girim pāvusa-abbhamālininti** evaṃ pāvusakāle samantato sumālinīhi thalajajalajamālāhi

1. Gāminī (Ka)

3. Saṃsevasse nūna (Sī)

2. Vi 3. 16; Saṃ 3. 371 piṭṭhesu.

4. Pasamsāyogena (Ka)

samannāgatattā abbhamāliniṃ janavivittatāya manoramatāya ca rammaṃ pabbataṃ labhivā tattha nage ramissaṃ, **asaṃsayam**¹ ekaṃseneva tvam citta parābhavissasi, saṃsārabhyasanehi ṭhassasīti² attho.

Ye tuyha chandena vasena vattinoti sabbe puthujjane³ cittaśāmaññaṇa gahetvā vadati. Tassattho—**ye** naranāriyo ambho citta tuyhaṃ **chandena vasena** ruciyā ṭhitā **yam** gehanissitaṃ **sukhaṃ anubhonti** anubhavissanti, te **aviddasū** andhabālā, **māravasānuvattino** kilesamārādīnaṃ vase⁴ anuvattanasīlā, **bhavābhinandī** kāmādibhavameva abhinandanato, tava sāvakaṃ anusīṭṭhikarā, mayaṃ pana Sammāsambuddhassa sāvakaṃ, na tuyhaṃ vase anuvattāmāti.

Evam thero pubbe attano uppannaṃ yonisomanasikāraṃ cittassa niggaṇhanavasena pavattaṃ nānappakārato vibhajivā samīpe ṭhitānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena dhammaṃ kathesi. Yam panettha antarantārā atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthamevāti.

Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ramissāmi asaṃsayam (Sī)

2. Saṃsārabhyasane ṭhassasīti (Sī), saṃsārabhyasanehi bhavissati (Ka)

3. Sabbesaṃ puthujjanānaṃ (Ka)

4. Vasena (sabbattha)

20. Saṭṭhinipāta

1. Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā

Saṭṭhinipāte **āraññikā**ti-ādikā āyasmato Mahāmoggallānattherassa gāthā.
Kā uppatti? Tassa vatthu Dhammasenāpativatthumhi vuttameva. Thero hi
pabbajitadivasato sattame divase Magadharatṭhe Kallavālagāmakam
upanissāya samaṇadhammam karonto thinamiddhe okkante Satthārā
“Moggallāna Moggallāna mā brāhmaṇa ariyam tuṇhībhavaṃ pamādo”ti-
ādinā¹ samvejito thinamiddham vinodetvā Bhagavatā vuccamānam
dhātukammaṭṭhānam suṇanto eva vipassanam vaddhetvā paṭipāṭiyā
uparimaggattayam upagantvā aggraphalakkhaṇe sāvakaṇāpāramiṇāṇassa
matthakam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.

Vihāsi Himavantamhi, devasaṃghapurakkhato.

Varuṇo nāma nāmena, nāgarājā aham tadā.

Kāmarūpī vikubbāmi, mahodadhinivāsaham.

Saṅgaṇiyam gaṇam hitvā, tūriyam paṭṭhapesaham.

Sambuddham parivāretvā, vādesum accharā tadā.

Vajjamānesu tūresu, devā tūrāni vajjayum.

Ubhinnaṃ saddam sutvāna, Buddhopi sampabujjhatha.

Nimantetvāna Sambuddham, sakam bhavanu’pāgamim.

Āsanam pañṇapetvāna, kālamārocayim aham.

Khīṇāsavasahassemi, parivuto Lokanāyako.

Obhāsento disā sabbā, bhavanam me upāgami.

Upaviṭṭham Mahāvīram, devadevam Narāsabham.

Sabhikkhusaṃgham tappesim, annapānenaham tadā.

1. Sam 1. 462 piṭṭhe.

2. Khu 3. 34 piṭṭhādīsu.

Anumodi Mahāvīro, Sayambhū aggapuggalo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yo so saṅghaṃ apūjesi, Buddhaṅca Lokanāyakaṃ.
 Tena cittappasādena, devalokaṃ gamissati.
 Sattasattatikkhattuṅca, devarajjaṃ karissati.
 Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Pañcapaññāsakkhattuṅca, cakkavattī bhavissati.
 Bhogā asaṅkhiyā tassa, uppajjissanti tāvade.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.
 Nirayā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Kolito nāma nāmena, brahmabandhu bhavissati.
 So pacchā pabbajitvāna, kusalamūlena codito.
 Gotamassa Bhagavato, dutiyo hessati sāvako.
 Āraddhavīriyo pahitatto, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Pāpamitto'panissāya, kāmarāgavasaṃ gato.
 Mātaraṃ pitarañcāpi, ghātayaṃ duṭṭhamānaso.
 Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi, nirayaṃ atha mānusaṃ.
 Pāpakammasamaṅgitā, bhinnasīso marāmahaṃ.
 Idaṃ pacchimakaṃ mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi ediso mayhaṃ, maraṇakāle bhavissati.
 Pavivekamanuyutto, samādhibhāvanārato.
 Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhamāsiyaṃ.
 Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato.

Asmimānaṃ na passāmi, māno mayhaṃ na vijjati.
Sāmaṇere upādāya, garucittaṃ karomahaṃ.

Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammamabhiniharim.
Tāhaṃ bhūmimanupatto, pattomhi āsavakkhayaṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe
nisinno tena tena guṇena attano sāvake etadagge ṭhapento “etadaggaṃ
bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ
Mahāmoggallāno”ti¹ iddhimantatāya etadagge ṭhapesi, tena evaṃ Satthārā
etadagge ṭhapitena sāvakaṇāmiyā matthakaṃ pattena mahātherena taṃ
taṃ nimittaṃ āgamma tattha tattha bhāsitaṃ gāthā, tā saṅgītikāle
dhammasaṅgāhakehi—

1149. “Ārañṇikā piṇḍapātikā, uñchāpattāgate ratā.

Dālemu maccuno senaṃ, ajjhataṃ susamāhitā.

1150. Ārañṇikā piṇḍapātikā, uñchāpattāgate ratā.

Dhunāma maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

1151. Rukkhamūlikā sātatikā, uñchāpattāgate ratā.

Dālemu maccuno senaṃ, ajjhataṃ susamāhitā.

1152. Rukkhamūlikā sātatikā, uñchāpattāgate ratā.

Dhunāma maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

1153. Aṭṭhikaṇkalakuṭike, maṃsanhārupasibbite.

Dhiratthu pūre duggandhe, paragatte mamāyase.

1154. Gūṭhabhaste taconaddhe, uragaṇḍipisācīni.

Nava sotāni te kāye, yāni sandanti sabbadā.

1155. Tava sarīraṃ navasotaṃ, duggandhakaraṃ paribandhaṃ.

Bhikkhu parivajjayate taṃ, mīḷhaṃ ca yathā sucikāmo.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

1156. Evañce taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahaṃ.
Ārakā parivajjeyya, gūthaṭṭhānaṃva pāvuse.
1157. Evametaṃ Mahāvīra, yathā samaṇa bhāsasi.
Ettha ceke visīdanti, paṅkamhiva jaraggavo.
1158. Ākāsaṃhi haliddiyā, yo maññetha rajetave.
Aññena vāpi raṅgena, vighātudayameva taṃ.
1159. Ta'dākāsaṃ cittaṃ, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.
Mā pāpacitte āsādi¹, aggikhandhaṃva pakkhimā.
1160. Passa cittaṃ bimbam, arukāyaṃ samussitaṃ.
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuraṃ ṭhiti.
1161. Passa cittaṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca.
Aṭṭhi tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.
1162. Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1163. Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhitaṃ.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1164. Añjanīva navā citta, pūtikāyo alaṅkato.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1165. Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, kaddante migabandhake.
1166. Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake.
1167. Tadāsi yaṃ bhimsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsaṃ.
Anekākārasampanne, Sāriputtaṃhi nibbute.

1168. Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino.
Uppajjitvā nirujjhanti, tesaṃ vūpasamo sukho.
1169. Sukhumaṃ te paṭivijjhanti, vālaggaṃ usunā yathā.
Ye pañcakkhandhe passanti, parato no ca attato.
1170. Ye ca passanti saṅkhāre, parato no ca attato.
Paccabyādhimsu nipuṇaṃ, vālaggaṃ usunā yathā.
1171. Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake.
Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.
1172. Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake.
Bhavarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.
1173. Codito bhāvitattena, sarīrantimadhārīnā.
Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayim.
1174. Nayidaṃ sithilamārabha, nayidaṃ appena thāmasā.
Nibbānamadhigantabbaṃ, sabbaganthapamocanaṃ.
1175. Ayañca daharo bhikkhu, ayamuttamaporiso.
Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhanaṃ.
1176. Vivara'manupabhanti vijjutā, Vebhārassa ca Paṇḍavassa ca.
Nagavivaragato jhāyati, putto appaṭimassa tādino.
1177. Upasanto uparato, pantasenāsano muni.
Dāyādo Buddhasettḥassa, brahmunā abhivandito.
1178. Upasantaṃ uparataṃ, pantasenāsanaṃ munim.
Dāyādaṃ Buddhasettḥassa, vanda brāhmaṇa Kassapaṃ.
1179. Yo ca jātisataṃ gacche, sabbā brāhmaṇajātiyo.
Sottio vedasampanno, manusse su punappunaṃ.
1180. Ajjhāyakopi ca assa, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
Etassa vandanāyetaṃ, kalaṃ nāgghati soḷasim.

1181. Yo so aṭṭha vimokkhāni, purebhattaṃ aphassayi.
Anulomaṃ paṭilomaṃ, tato piṇḍāya gacchati.
1182. Tādisaṃ bhikkhuṃ mā'sādi¹, mā'ttānaṃ khaṇi brāhmaṇa.
Abhippasādehi manāṃ, arahantaṃhi tādine.
Khippaṃ pañjaliko vanda, mā te vijaṭi matthakaṃ.
1183. Neso² passati saddhammaṃ, saṃsārena purakkhato.
Adhogamaṃ³ jimhapaṭhaṃ, kummaggamanudhāvati.
1184. Kimīva mīḷhasallitto, saṅkhāre adhimucchito.
Pagāḷho lābhasakkāre, tuccho gacchati poṭṭhilo.
1185. Imañca passa āyantaṃ, Sāriputtaṃ sudassanaṃ.
Vimuttaṃ ubhatobhāge, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.
1186. Visallaṃ khīṇasaṃyogaṃ, tevijaṃ maccuḥāyinaṃ.
Dakkhiṇeyyaṃ manussānaṃ, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.
1187. Ete sambahulā devā, iddhimanto Yasassino.
Dasa devasahassāni, sabbe brahmapurohitā.
Moggallānaṃ namassantā, tiṭṭhanti pañjalikatā.
1188. Namo te purisājañña, namo te purisuttama.
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisa.
1189. Pūjito naradevena, uppanno maraṇābhibhū.
Puṇḍarīkaṃva toyena, saṅkhārenupalimpati.
1190. Yassa muhuttana saḥassadhā loko,
Saṃvidito sabrahmakappo vasi.
Iddhiguṇe cutupapāte kāle,
Passati devatā sa bhikkhu.

1. Mā hani (Sī)

2. Na so (Ka)

3. Ajjhagamaṃ (Ka)

1191. Sāriputtova paññāya, sīlena upasamena ca.
Yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā.
1192. Koṭisatasahassassa, attabhāvaṃ khaṇena nimmine.
Ahaṃ vikubbanāsu kusalo, vasībhūtomhi iddhiyā.
1193. Samādhivijjāvasipāramigato,
Moggallānagotto asitassa sāsane.
Dhīro samucchindi samāhitindriyo,
Nāgo yathā pūtilataṃva bandhanaṃ.
1194. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
1195. Yassa catthāya¹ pabbajito, agārasmānagāriyaṃ.
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo.
1196. Kīdiso nirayo āsi, yattha dussī² apaccatha.
Vidhuraṃ sāvakaṃsajja, Kakusandhañca brāhmaṇaṃ.
1197. Sataṃ āsi ayosaṅkū, sabbe paccattavedanā.
Īdiso nirayo āsi, yattha dussī² apaccatha.
Vidhuraṃ sāvakaṃsajja, Kakusandhañca brāhmaṇaṃ.
1198. Yo etamabhijānāti, bhikkhu Buddhassa sāvako.
Tādisaṃ bhikkhumāsajja, kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1199. Majjhesarasmiṃ³ tiṭṭhanti, vimānā kappathāyino.
Veḷuriyavaṇṇā rucirā, accimanto pabhassarā.
Accharā tattha naccanti, puthu nānattavaṇṇiyo.
1200. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1201. Yo ve⁴ Buddhena codito, bhikkhusaṃghassa pekkhato.
Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayi.

1. Yassatthāya (Sī)

3. Sarassa (Sī), samuddasmiṃ (Ka)

2. Dūsī (Ma 1. 413 piṭṭhe.)

4. Yo ca (Syā)

1202. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1203. Yo Vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayi.
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā.
1204. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1205. Yo Vejayantapāsāde, Sakkaṃ so paripucchati.
Api āvuso jānāsi¹, taṇhakkhayavimuttiyo.
Tassa Sakko viyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.
1206. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1207. Yo brahmānaṃ paripucchati, sudhammāyaṃ t̥hito sabhaṃ².
Ajjāpi tyā'vuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu.
Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.
1208. Tassa brahmā viyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.
Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.
1209. Passāmi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.
Sohaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassato.
1210. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1211. Yo Mahāneruno kūṭaṃ, vimokkhena aphassayi³.
Vanaṃ pubbavidehānaṃ, ye ca bhūmisayā narā.
1212. Yo etamabhijānāti, bhikkhu Buddhassa sāvako.
Tādisaṃ bhikkhumāsajja, kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1213. Na ve aggi cetayati, ahaṃ bālaṃ ḍahāmiti.
Bālova jalitaṃ aggim, āsajja naṃ paḍayhati.

1. Api vāsava jānāsi (Ma 1. 414 piṭṭhe.)

2. Sudhammāyābhito sabhaṃ (Ma 1. 414 piṭṭhe.)

3. Apassayi (Ka)

1214. Evameva tuvaṃ māra, āsajja naṃ tathāgataṃ.
Sayam ḍahissasi attānaṃ, bālo aggimva samphusaṃ.

1215. Apuññaṃ pasavī māro, āsajja naṃ tathāgataṃ.
Kinu maññasi pāpima, na me pāpaṃ vipaccati.

1216. Karato te cīyate pāpaṃ, cirarattāya antaka.
Māra nibbinda buddhamhā, āsaṃ mākāsi bhikkhusu.

1217. Iti māraṃ atajjesi, bhikkhu bhesakaḷāvane.
Tato so dummano yakkho, tatthevantaradhāyathā”ti—

itthaṃ sudaṃ āyasmā Mahāmoggallāno thero gāthāyo abhāsithāti.

Iminā anukkamena ekaccaṃ saṅghaṃ āropetvā ṭhapitā.

Tattha “**āraññikā**”ti-ādikā catasso gāthā bhikkhūnaṃ ovādadānavasena bhāsītā. **Āraññikā**ti gāmantasenāsaṇaṃ paṭikkhipitvā āraññakadhutaṅgasamādānena āraññikā. Saṅghabhattaṃ paṭikkhipitvā piṇḍapātikaṅgasamādānena **piṇḍapātikā**, ghare ghare laddhapīṇḍapātena yāpanakā. **Uñchāpattāgate ratā**ti uñchācariyāya patte āgate pattapariyāpanne ratā, teneva abhiratā santuṭṭhā. **Dālemu maccuno senanti** attānaṃ anattahajane¹ sahāyabhāvūpagamanato maccurājassa senābhūtaṃ kilesavāhinaṃ samucchindema. **Ajjhattaṃ susamāhitā**ti gocarajjhattesu suṭṭhu samāhitā hutvā, etenassa padālanupāyamāha.

Dhunāmāti niddhunāma viddhamsema.

Sātatikāti sātaccakārino bhāvanāya satatapavattavīriyā.

“**Aṭṭhikaṅkalakuṭike**”ti-ādikā catasso gāthā attānaṃ palobhetuṃ upagatāya gaṇikāya ovādavasena abhāsi. Tattha **aṭṭhikaṅkalakuṭike**ti aṭṭhisāṅkhalikāmayakuṭike. **Nhāru**² pasibbiteti navahi nhārusatehi samantato sibbite. Araññe kuṭiyo dārudaṇḍe

1. Anattahajanakaṃ (Sī)

2. Nahāru (Sī)

ussāpetvā valli-ādīhi bandhitvā kariyanti, tvaṃ pana paramajegucchena aṭṭhikaṅkalena paramajeguccheheva nhārūhi bandhitvā katā, ativiya jegucchā paṭikkulā cāti dasseti. **Dhiratthu pūre duggandheti** kesalomādino nānappakārassa asucino pūre paripuṇṇe, tato eva duggandhe dhiratthu tava dhikāro¹ hotu. **Paragatte mamāyaseti** idaṅca te duggandhassa upari phoṭasamuṭṭhānaṃ parissayaṃ evaṃ asuciduggandhaṃ jegucchāṃ paṭikkūlasamādānaṃ tādise eva aññasmim padese soṇasiṅgālakimikulādīnaṃ gattabhūte kaḷevare mamattaṃ karosi.

Gūthabhasteti gūthabharitabhastasādise. **Taconaddheti** tacena onaddhe chavimattapaṭicchāditakibbise. **Uragandipisācinīti** ure ṭhitagaṇḍadvayavati² bhayānakabhāvato anattāhāvato ca pisācasadisī. **Yāni sandanti sabbadāti** yāni nava sotāni nava caṇamukhāni sabbadā rattindivaṃ sandanti savanti asuciṃ paggharanti.

Paribandhanti sammāpaṭipattiparibandhabhūtaṃ. **Bhikkhūti** saṃsāre bhayaṃ ikkhanto bhinnakilesa vā dūrato **parivajjayateti**³ mamattaṃ na karoti. **Mīlhaṃ ca yathā sucikāmoti** ca-iti nipātamattaṃ, yathā sucijātiko sucimeva icchanto sasīsaṃ nhāto mīlhaṃ disvā dūratova parivajjesi, evamevaṃ⁴ bhikkhūti attho.

Evañce taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahanti evaṃ sarīrasaññitaṃ asucipuñjaṃ yathā ahaṃ yathābhūtaṃ jānāmi, evameva mahājano jāneyya, taṃ ārakā dūratova parivajjeyya. **Gūthaṭṭhānaṃva pāvuseti** pāvusakāle⁵ kilinnāsuciṃ nirantaraṃ gūthaṭṭhānaṃ viya sucijātiko. Yasmā pana taṃ yathābhūtaṃ na jānāti, tasmā tattha nimuggo sīsaṃ na ukkhipatīti adhippāyo.

Evaṃ therena sarīre dose⁶ vibhāvite sā gaṇikā lajjāva natamukhā there gāravaṃ paccupaṭṭhapetvā “**evametaṃ Mahāvīrā**”ti gāthaṃ vatvā therāṃ vanditvā aṭṭhāsi. Tattha **ettha ceketi** evaṃ pākaṭapaṭikkūlasabhāvepi etasmim kāye ekacce sattā āsattibalavatāya **visīdanti**

1. Tava garahā (Sī)

2. Uṭṭhitagaṇḍa... (Sī)

3. Parivajjayate taṃ (Sī)

4. Evameva (Sī)

5. Pāvuse kāle (Sī)

6. Sarīrabhāve (Ka)

visādaṃ āpajjanti. **Paṅkamhiva jaraggavo** mahākaddamakucchiyaṃ sampatitadubbalabalibaddo viya byasanameva pāpuṇantīti attho.

Puna taṃ thero mādisse evarūpā paṭipatti niratthakā vighātāvahā evāti dassento “**ākāsamhī**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tassattho—yo puggalo haliddiyā aññena vā raṅgajātena ākāsaṃ rañjitum maññeyya, tassa taṃ kammaṃ **vighātudayaṃ** cittavighātāvahameva siyā, yathā taṃ avisaye yogo.

Ta’dākāsasamaṃ cittanti tayidaṃ mama cittaṃ ākāsasamaṃ katthaci alaggabhāvena ajjhattaṃ suṭṭhu samāhitaṃ, tasmā **mā pāpacitte āsādīti** kāmesu nimuggatāya lāmakacitte nihīnacitte mādisse mā āsādehi.

Aggikhandhaṃva pakkhimāti pakkhimā salabho aggikkhandhaṃ āsādentō anatthameva pāpuṇāti, evaṃ sampadamidaṃ tuyhanti dasseti.

Passa cittakatanti-ādikā satta gāthā tameva gaṇikaṃ disvā vipallattacittānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā, taṃ sutvā sā gaṇikā maṅkubhūtā āgatamaggeneva palātā.

Tadāsīti-ādikā catasso gāthā āyasmato Sāriputtattherassa parinibbānaṃ ārabha vuttā. Tattha **anekākārasampanneti** anekehi sīlasaṃvarādippakārehi paripuṇṇe.

Sukhumaṃ te paṭivijjhantīti te yogino atisukhumaṃ paṭivijjhanti nāma, yathā kiṃ? **Vālaggaṃ usunā yathā** yathā satadhābhinnassa vālassa ekaṃ aṃsu-aggam rattandhakāratimisāya vijjullatobhāsena vijjhantā viyāti attho. Ke pana teti āha “**ye pañcakkhandhe passanti, parato no ca attato**”ti. Tattha **paratoti** anattato. Tassa attaggāhapaṭikkhepadassanaṃ hetam. Tenāha “**no ca attato**”ti. Etena anattato abhivutṭhitassa ariyamaggassa vasena dukkhasacce pariññābhisamayaṃ āha, tadavinābhāvato pana itaresampi abhisamayānaṃ suppaṭivijjhata vuttā eva hotīti daṭṭhabbaṃ. Keci pana “**anattakārakato**¹ pare nāma pañcupādānakkhandhāti ‘parato passantī’ti iminā visesato sabbopi sammadeva vutto”ti vadanti. **Paccabyādhiṃsūti** paṭivijjhimsu.

1. Anattakārakato (Ka)

Sattiyā viya omattḥoti paṭhamagāthā Tissattheraṃ ārabba vuttā, dutiyā Vaḍḍhamānattheraṃ. Tā heṭṭhā vuttatthāva.

Codito bhāvitattenāti gāthā pāsādakampanasuttantaṃ¹ ārabba vuttā. Tattha **bhāvitattena sarīrantimadhārīnāti** Bhagavantaṃ sandhāya vadati.

Nayidaṃ sithilamārabbhāti-ādikā dve gāthā hīnavīriyaṃ **Vedanāmakam** daharabhikkhum ārabba vuttā. Tattha **sithilamārabbhāti** sithilaṃ katvā vīriyaṃ akatvā. **Appena thāmasāti** appakena vīriyabalena nayidaṃ nibbānaṃ adhigantabbaṃ, mahanteneva pana catubbidhasammappadhānavīriyena pattaḃbanti attho.

Vivara'manupabhaṇṭīti-ādikā dve gāthā attano vivekabhāvaṃ ārabba vuttā. Tattha **brahmunā abhivanditoti** mahābrahmunā sadevakena lokaṇa ca abhimukhena hutvā thomito namassito ca.

Upasantaṃ uparatanti-ādikā pañca gāthā Rājagahaṃ piṇḍāya pavisaṇtaṃ Mahākassapaṭṭheraṃ disvā “kāḷakaṇṇī mayā diṭṭhā”ti oloketvā² ṭhitaṃ Sāriputtaṭṭherassa bhāgineyyaṃ micchādiṭṭhibrahmaṇaṃ disvā tassa anukampāya “ayaṃ brāhmaṇo mā nassī”ti ariyūpavādaṭṭhātaṃ “theraṃ vandāhi”ti taṃ uyyojentena vuttā. Tattha **jāṭisataṃ gaccheti** jāṭinaṃ sataṃ upagaccheyya. **Sottiyoti** sottiyajātiko. **Vedasampannoti** ñāṇasampanno. **Etassāti** therassa. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—**yo** puggalo uditoditā asambhinnā satabrahmaṇajātiyo anupaṭipāṭiyā upajjanavasena upagaccheyya, tattha ca brāhmaṇānaṃ vijjāsu nipphattiṃ gato tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū siyā brāhmaṇavattaṇca pūrento, tassettaṃ vijjādi-anuṭṭhānaṃ etassa Mahākassapaṭṭherassa vandanāya vandanāmayapuñṇassa soḷasiṃ kalamā nāgghati, vandanāmayapuñṇameva tato mahantataranti.

Aṭṭha vimokkhānīti rūpajjhānādike aṭṭha vimokkhe. Bhāvanāvasena hi laddhāni rūpajjhānāni paccanīkadhammehi suṭṭhu vimuttataṃ abhirativasena ārammaṇe nirāsaṅgaṇca pavattiṃ upādāya “vimokkhānī”ti vuccanti, nirodhasamāpatti pana paccanīkadhammehi vimuttattā eva. Idha pana jhānameva veditaḃbanti.

1. Saṃ 3. 235 piṭṭhādīsu.

2. Diṭṭho”ti tassa paṭighātaṭṭhaṃ purisaṃ oloketvā (sabbattha)

Anulomaṃ paṭilomanti paṭhamajjhānato paṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanā anulomaṃ, nevasaññānāsaññāyatanato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā paṭilomaṃ. **Purebhattanti** bhattakiccato pureyeva. **Aphassayīti** anekākāravokārā¹ samāpattiyo samāpajji. **Tato piṇḍāya gacchatīti** tato samāpattito vuṭṭhāya, tato vā samāpattisamāpajjitato² pacchā idāni piṇḍāya gacchatīti tadahu pavattaṃ therassa paṭipattiṃ sandhāya vadati, thero pana divase divase tatheva paṭipajjati.

Tādisaṃ bhikkhuṃ mā'sādīti yādisassa guṇā ekadesena vuttā, tādisaṃ tathārūpaṃ Buddhānubuddhaṃ mahākhīṇāsavaṃ bhikkhuṃ mā āsādehi. **Mā'ttānaṃ khaṇi brāhmaṇāti** āsādanena ca brāhmaṇa mā attānaṃ khaṇi, ariyūpavādena attano kusaladhammaṃ mā ummulehi. **Abhippasādehi mananti** 'sādhurūpo vata ayaṃ samaṇo'ti attano cittaṃ pasādehi. **Mā te vijaṭi matthakanti** tava matthakaṃ tasmim katena aparādhena sattadhā mā phali. Tasmā tassa paṭikāratthaṃ khippameva pañjaliko vandā'ti. Brāhmaṇo taṃ sutvā bhīto saṃviggo lomahaṭṭhajāto tāvadeva therāṃ khamāpesi.

Neso passatīti-ādikā dve gāthā poṭṭhilaṃ nāma bhikkhuṃ sammā apaṭipajjantaṃ³ micchājīvakataṃ disvā codanāvasena vuttā. Tattha **neso passati saddhammanti** eso poṭṭhilo bhikkhu sataṃ Buddhādīnaṃ dhammaṃ maggaphalanibbānaṃ na passati. Kasmā? **Saṃsārena purakkhato** saṃsārabandhana-avijjādinā purakkhato apāyesu nibbattanato⁴ **adhogamaṃ** heṭṭhagāmiṃ māyāsāṭheyyānugatattā **jimhapathaṃ** micchāmaggabbhāvato **kummaggabhūtaṃ** micchājīvaṃ **anudhāvati** anuparivattati.

Kimīva mīlhasallittoti gūthakimī viya mīlhena samantato litto kilesāsucivimissite **saṅkhāre adhimucchito** ajjhāpanno. **Pagālho lābhasakkāreti** lābhe ca sakkāre ca taṇhāvasena pakārato gālho ogālho. **Tuccho gacchati poṭṭhiloti** adhisīlasikkhābhāvato tuccho asāro hutvā poṭṭhilo bhikkhu gacchati pavattati.

1. Anekākāravokīṇa (Sī)

2. Samāpattisamāpajjanato (Sī)

3. Sammā paṭipajjantaṃ (Sī)

4. Nibbattanako (Sī)

Imañña passāti-ādikā dve gāthā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ pasaṃsantena vuttā. Tattha **imañña passāti** āyasmantaṃ Sāriputtattheraṃ disvā pasannamānaso attano cittaṃ ālapati. **Sudassananti** asekkhānaṃ sīlakkhandhānañceva pāripūriyā sāvakaṃpāramīṇāṇassa ca pāripūriyā sundaradassanaṃ. **Vimuttaṃ ubhatobhāgeti** ubhatobhāgato vimuttattā ubhatobhāgavimuttaṃ ubhatobhāgeti arūpasamāpattiyā rūpakāyato, maggena nāmakāyato, yathārahaṃ tehiyeva vikkhambhanasamucchedabhāgehi vimuttanti attho. Sabbaso rāgasallādīnaṃ abhāvena **visallaṃ** kāmādiyogānaṃ sammadeva khīṇattā **khīṇasaṃyogaṃ** suparisuddhassa vijjattayassa adhiḡatattā **tevijjaṃ** maccurājassa bhañjittattā **maccuhāyinaṃ** passāti yojanā.

Ete sambahulāti-ādikā gāthā āyasmataṃ Sāriputtattherena Mahāmoggallānattheraṃ pasaṃsantena vuttā. Tattha **pūjito naradevenāti** narehi ca devehi ca paramāya pūjāya pūjito. **Uppanno maraṇābhībhūti** lokaṃ uppanno hutvā maraṇaṃ abhībhavitvā t̥hito, atha vā **pūjito naradevena** Sammāsambuddhena kāraṇabhūtena ariyāya jātīyā uppanno. Sammāsambuddho hi paṭhamaṃ kammunā naro manusso hutvā pacchāpi ariyāya jātīyā uttamo devo devātidevo ahosi, tasmā “Naradevo”ti vuccati, pūjito naradevena Bhagavatā pasaṃsāvasena uppanno maraṇābhībhūte lokaṃ uppanno hutvā maraṇābhībhū maccuhāyī. **Puṇḍarīkaṃva toyena** udakena puṇḍarīkaṃ viya saṅkhāragate taṇhādiṭṭhilepena na upalimpati, katthacipi anissitoti attho.

Yassāti yena. **Muhutteti** khaṇamatte kāle. **Sahassadhāti** sahassapakāro. **Lokoti** okāsaloko. Ayaṃ hettha attho—yena mahiddhikena āyasmataṃ Mahāmoggallānena sahassilokadhātu khaṇeneva sammadeva vidito paccakkhato ñāto **sabrahmakappo** mahābrahmasadiso āvajjanādivasībhāvappattiyā iddhisampadāya cutūpapāte ca vasī. **Kāle passatīti** tadanurūpe kāle dibbena cakkhunā devatā passatīti.

Sāriputtovāti-ādikā gāthā āyasmataṃ Mahāmoggallānena attano guṇe pakāsentena vuttā. Tattha **sāriputtovāti**

gāthāya ayaṃ saṅkhepattho—**paññāya** paññāsampadāya **sīlena** sīlasampattiya **upasamena** kilesavūpasamena yo bhikkhu **pāraṅgato** pāraṃ pariyaṇṭhaṃ ukkaṃsaṃ gato so Sāriputto sāvakehi paññādīhi guṇehi paramukkaṃsagato. Paññāya sīlena hi paramukkaṃsagato. **Etāvaparamo siyā** etaparamo eva, natthi tato uttarīti. Imaṃ pana thero yathā Sāriputto paññāya uttamo, tathā ahaṃ samādhinā uttamoti dīpetuṃ avoca. Tenevāha “**koṭisatasahassassā**”ti-ādi.

Tattha **khaṇena nimmineti** khaṇeneva koṭisatasahassa-attabhāvaṃ nimmineyya nimmituṃ samattho, tassa nimminane¹ na mayaṃ bhāro atthi. **Vikubbanāsu kusalo, vasībhūtomhi iddhiyāti** na kevalaṃ manomayavikubbanāsu eva, sabbāyapi iddhiyā vasībhāvappatto amhi.

Samādhivijjāvasipāramīgatoti savitakkasavicārādīsamādhīsu ceva pubbenivāsañāḍivijjāsu ca vasībhāvena pāramiṃ koṭiṃ patto asi. Tassa taṇhānissayādirahitassa Satthu sāsane yathāvutthehi guṇehi ukkaṃsagato. Dhitisampannatāya **dhīro, Moggallānagotto** Moggallāno, suṭṭhu ṭhapita-indriyatāya **samāhitindriyo**, yathā hatthināgo pūtilatābandhanaṃ sukheneva chindati, evaṃ sakalaṃ kilesabandhanaṃ samucchindi evāti.

Kīdiso nirayo āsīti-ādayo gāthā koṭṭhaṃ anupavisitvā nikkhamitvā ṭhitamāraṃ tajjentena therena vuttā. Tattha **kīdisoti** kimpakāro. **Yattha dussīti** yasmiṃ niraye “dussī”ti evaṃnāmo māro. **Apaccathāti** nirayagginā apacci. **Vidhuraṃ sāvakanti** vidhuraṃ nāma Kakusandhassa Bhagavato aggasāvakaṃ. **Āsajjāti** ghaṭṭayitvā bādhitvā. **Kakusandhañca brāhmaṇanti** Kakusandhañca Sammāsambuddhaṃ āsajjāti attho. Bhagavantaṃ uddissa kumāraṃ āvisitvā mārena khittā sakkharā therassa sīse pati.

Sataṃ āsi ayosaṅkūti tasmiṃ kira niraye upapannānaṃ tigāvuto attabhāvo hoti, dussīmārassāpi² tādīsova ahoṣi. Atha nirayapālā tālakkhandhappamaṇānaṃ ayosulānaṃ ādittānaṃ sampajjalitānaṃ sajotibhūtānaṃ satameva gahetvā “imasmiṃva te ṭhāne

1. Nimmāne (Sī)

2. Therassāpi (Ma-Ṭṭha 2. 318 piṭṭhe.)

ṭhiteṇa hadayena cintetvā pāpaṃ katan”ti sudhādoṇiyaṃ sudhaṃ koṭṭentā viya hadayamajjhaṃ koṭṭetvā paṇṇāsa janā pādābhimukhā, paṇṇāsa janā sīsābhimukhā koṭṭentā gacchanti, evaṃ gacchantā ca pañcahi vassasatehi ubho ante patvā puna nivattamānā pañcahi vassasatehi hadayamajjhaṃ upagacchanti, taṃ sandhāya vuttaṃ “sataṃ āsi ayosaṅkū”ti. **Sabbe paccattavedanā**ti sayameva pāṭiyekavedanājanakā. Sā kira vedanā mahānirayavedanāto dukkhatarā hoti, yathā hi sinehapāna¹sattāhato parihaṛasattāhaṃ dukkhatarāṃ, evaṃ mahānirayadukkhato ussade vuṭṭhānavedanā dukkhatarā. **Īdiso nirayo asīti** imasmiṃ ṭhāne Devadūtasuttena² nirayo dīpetabbo.

Yo etamabhijānātiti yo mahābhiñño etaṃ kammaphalañca hatthatale ṭhapita-āmalakaṃ viya abhimukhaṃ katvā paccakkhato jānāti. **Bhikkhu Buddhassa sāvako**ti bhinnakilesa bhikkhu Sammāsambuddhassa sāvako. **Kaṇha dukkhaṃ nigacchasīti** ekantakāḷakehi pāpadhammehi³ samannāgatattā kaṇha māra dukkhaṃ vindissasi.

Majjhesarasminti mahāsamuddassa majjhe kira udakaṃ vatthum katvā nibbattavimānāni kappatṭhitikāni honti. Tenāha “**vimānā kappathāyino**”ti. Tesāṃ veḷuriyassa viya vaṇṇo hoti, pabbatamatthake jalitanaḷaggikhandho viya ca etesaṃ acciyo jotanti, tena te ativiya pabhassarā pabhāsampannā honti. Tenāha “**veḷuriyavaṇṇā rucirā, accimanto pabhassarā**”ti. **Puthu nānattavaṇṇiyoti** nilādivasena nānattavaṇṇā bahū accharā **tattha** tesu vimānesu naccanti.

Yo etamabhijānātiti yo etaṃ vimānaṃ vatthum paccakkhaṃ katvā jānāti. Ayaṃ hi attho Vimānapetavatthūhi dīpetabbo.

Buddhena coditoti Sammāsambuddhena codito uyyojito. **Bhikkhusaṃghassa pekkhatoti** mahato bhikkhusaṃghassa passantassa. **Migāramātupāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampayīti**⁴ Pubbārāme Visākhāya mahā-upāsikāya kāritaṃ saḥassagabbhapaṭimaṇḍitaṃ mahāpāsādaṃ attano pādaṅguṭṭhena kampesiṃ. Ekasmiṃ hi samaye Pubbārāme yathāvuttapāsāde

1. Sinehatāpana (Ka)

3. Pāpakammehi (Ka)

2. Am 1. 137; Ma 3. 216 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 414 piṭṭhe.

Bhagavati viharante sambahulā navakatarā bhikkhū uparipāsāde nisinnā Satthārampi acintetvā tiracchānakatham kathetumāraddhā, taṃ sutvā Bhagavā te saṃvejetvā attano dhammadesanāya bhājanabhūte kātukāmo āyasmantaṃ Mahāmoggallānattheraṃ āmantesi “passasi tvaṃ Moggallāna nave bhikkhū tiracchānakathamanuyutte”ti. Taṃ sutvā thero Satthu ajjhāsayaṃ ṇatvā abhiññāpādakaṃ āpokasiṇārammaṇaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya “pāsādassa patiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotū”ti adhiṭṭhāya pāsādamatthake thūpikaṃ pādaṅguṭṭhena pahari, pāsādo onamitvā ekena passena aṭṭhāsi. Punapi pahari, aparena passena aṭṭhāsi. Te bhikkhū bhītā saṃviggā pāsādassa patanabhayena tato nikkhamitvā Bhagavato saṃīpe aṭṭhamasu. Satthā tesāṃ ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṃ deseti. Taṃ sutvā tesu keci sotāpattiphale patiṭṭhahimsu, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahattaphale patiṭṭhahimsu. Svāyamattho Pāsādakampanasuttena¹ dīpetabbo.

Vejayantapāsādanti so Vejayantapāsādo² Tāvatisabhavane yojanasahassubbedho anekasahassaniyyūhakūṭāgārapaṭimaṇḍito devāsurasāṅgāme Asure jinitvā Sakke Devānaminde nagaramajjhe ṭhite uṭṭhito vijayantena nibbattatā “Vejayanto”ti laddhanāmo pāsādo, taṃ sandhāyāha “Vejayantapāsādan”ti. Tampi hi ayaṃ thero pādaṅguṭṭhena kampesi. Ekasmim hi samaye Bhagavantaṃ Pubbārāme viharantaṃ Sakko devarājā upasaṅkamitvā taṇhāsāṅkhaṇavimuttiṃ pucchi. Tassa Bhagavā vissajjeti, so taṃ sutvā attamano pamudito abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā attano devalokameva gato. Athāyasmā Mahāmoggallāno evaṃ cintesi “ayaṃ Sakko Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā evarūpaṃ gambhīraṃ nibbānapaṭisaṃyuttaṃ pañhaṃ pucchi, Bhagavatā ca pañho vissajjito, kinnu kho jānitvā gato, udāhu ajānitvā. Yannūnāhaṃ devalokaṃ gantvā tamatthaṃ jāneyyan”ti. So tāvadeva Tāvatisabhavanāṃ gantvā Sakkaṃ Devānamindaṃ tamatthaṃ pucchi. Sakko dibbasampattiyā pamatto hutvā vikkhepaṃ akāsi. Thero tassa saṃvegajananatthaṃ Vejayantapāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampesi. Tena vuttaṃ—

1. Ma 1. 414 piṭṭhe.

2. Vejayanto pāsādo (Sī)

“Yo Vejyantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayī.
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā”¹ti.

Ayaṃ panattho Cūḷatanhāsaṅkhayavimuttisuttena²dīpetabbo.
Kampitākāro heṭṭhā vuttoyeva.

Sakkaṃ so paripucchatīti yathāvuttameva therassa
taṇhāsaṅkhayavimuttipucchaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “**api āvuso jānāsi, taṇhakkhayavimuttiyo**”ti. **Tassa Sakko viyākāsī**ti idaṃ therena
pāsādakampane kate³ saṃviggahadayena pamādaṃ pahāya yoniso manasi
karitvā pañhassa byākatabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Satthārā
desitaniyāmeneva hi so tadā kathesi. Tenāha “pañhaṃ puṭṭho yathātathan”ti.
Tattha **Sakkaṃ so paripucchatī**ti Sakkaṃ devarājaṃ so Moggallānatthero
Satthārā desitāya taṇhāsaṅkhayavimuttiyā sammadeva gahitabhāvaṃ pucchi.
Atītatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. **Api āvuso jānāsī**ti āvuso api jānāsi,
kiṃ jānāsi. **Taṇhakkhayavimuttiyo**ti yathā taṇhāsaṅkhayavimuttiyo Satthārā
tuyhaṃ desitā, tathā kiṃjānāsīti pucchi. **Taṇhakkhayavimuttiyo**ti vā
taṇhāsaṅkhayavimuttisuttassa desanaṃ pucchati.

Brahmānanti mahābrahmānaṃ. **Sudhammāyaṃ ṭhito sabhanti**
sudhammāya sabhāya. Ayaṃ pana brahmaloke Sudhammasabhāva, na
Tāvatisabhavane, Sudhammasabhāvirahito devaloko nāma natthi. **Ajjāpi**
tyā’vuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahūti imaṃ brahmalokaṃ upagantum
samattho natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, Satthu idhāgamanato pubbe
yā tuyhaṃ diṭṭhi ahosi, kiṃ ajjāpi idānipi sā diṭṭhi na vigatāti. **Passasi**
vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaranti brahmaloke vītipatantaṃ
Mahākappinamahākassapādīhi sāvakehi parivāritassa tejodhātum
samāpajjitvā nisinnassa sasāvakassa Bhagavato obhāsaṃ passasīti attho.
Ekasmiṃ hi samaye Bhagavā brahmaloke Sudhammāya sabhāya
sannipatitvā sannisinnassa “atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā
evaṃmahiddhiko, yo idha āgantum sakkuṇeyyā”ti cintentassa

1. Ma 1. 414 piṭṭhepi.

2. Ma 1. 318 piṭṭhe.

3. Kampane eva tesam (Ka)

brahmuno cittamaññāya tattha brahmuno matthake ākāse nisinno tejodhātuṃ samāpajjitvā obhāsaṃ muñcanto Mahāmoggallānādīnaṃ āgamaṇaṃ cintesi. Saha cintanena tepi tattha gantvā Satthāraṃ vanditvā Satthu ajjhāsayaṃ ñatvā tejodhātuṃ samāpajjitvā paccekadisāsu nisīditvā obhāsaṃ vissajjitvā¹ sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā brahmuno kallacittataṃ² ñatvā catusaccapakāsaṇaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu patiṭṭhahimsu, taṃ sandhāya codento **“ajjāpi tyā’vuso sā diṭṭhī”**ti gāthamāha. Ayaṃ panattho Bakabrahmasuttena³ dīpetabbo. Vuttaṃ hetam⁴—

Ekam samayaṃ Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā”ti. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno cetasā cetoparivitakkamaññāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva Jetavane antarahito tasmim brahmaloke pāturahosi. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno upari vehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā.

Atha kho āyasmato Mahāmoggallānassa etadahosi “kahaṃ nu kho Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasā kho āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva Jetavane antarahito tasmim brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno puratthimaṃ disaṃ nissāya tassa

1. Vissajjesuṃ, (Sī, Ka)

2. Kallacittam (Ka)

3. Aññatarabrahmasuttena (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)

4. Saṃ 1. 146 piṭṭhādīsu.

brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā
nīcataraṃ¹ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākassapassa etadahosi “kahaṃ nu kho
Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasā kho āyasmā Mahākassapo
Bhagavantam dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa
brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnam tejodhātuṃ samāpannam,
disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa- evameva Jetavane
antarahito tasmim brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā
Mahākassapo dakkhiṇam disam nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ
pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākappinassa etadahosi “kahaṃ nu kho
Bhagavā etarahi viharatī”ti, addasā kho āyasmā Mahākappino
Bhagavantam dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa
brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnam tejodhātuṃ samāpannam,
disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa- evameva Jetavane
antarahito tasmim brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā
Mahākappino pacchimaṃ disam nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ
pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Anuruddhassa etadahosi “kahaṃ nu kho
Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasā kho āyasmā Anuruddho
Bhagavantam dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena
tassabrahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnam tejodhātuṃ
samāpannam, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa- evameva
Jetavane antarahito tasmim brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā
Anuruddho uttaram disam nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ
pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno taṃ brahmānaṃ gāthāya
ajjhabhāsi—

Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu.

Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaranti.

Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.

Passāmi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.

Svāhaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassatoti.

Atha kho Bhagavā taṃ brahmānaṃ saṃvejetvā seyyathāpi nāma
balavā puriso -pa- evameva tasmiṃ brahmaloke antarahito Jetavane
pāturahosi. Atha kho so brahmā aññataraṃ brahmapārisajjaṃ āmantesi
“ehi tvaṃ mārisa yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkama,
upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ evaṃ vadehi ‘atthi nu
kho mārisa Moggallāna aññepi tassa Bhagavato sāvakā
evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṃ Moggallāno
Kassapo Kappino Anuruddho’ti”. “Evaṃ mārisā”ti kho so
Brahmapārisajjo tassa brahmuno paṭissutvā yenāyasmā
Mahāmoggallāno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ
Mahāmoggallānaṃ etadavoca “atthi nu kho mārisa Moggallāna aññepi
tassa Bhagavato sāvakā evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi
bhavaṃ Moggallāno Kassapo Kappino Anuruddho” ti. Atha kho
āyasmā Mahāmoggallāno taṃ Brahmapārisajjaṃ gāthāya ajjhabhāsi—

“Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.

Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā”ti.

Atha kho so Brahmapārisajjo āyasmato Mahāmoggallānassa
bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā yena so brahmā tenupasaṅkami,
upasaṅkamitvā taṃ brahmānaṃ etadavoca “āyasmā mārisa
Mahāmoggallāno evamāha—

‘Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.
Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā’¹ti.

Idamavoca so brahmapārisajjo. Attamano ca so brahmā tassa
Brahmapārisajjassa bhāsitaṃ abhinandīti.

Idaṃ sandhāya vuttaṃ “ayaṃ panattho Bakabrahmasuttena¹
dīpetabbo”²ti.

Mahāneruno kūṭanti kūṭasīsena sakalameva Sinerupabbatarājaṃ vadati.
Vimokkhena aphassayīti² jhānavimokkhanissayena abhiññāṇena phassayīti³
adhippāyo. **Vananti** Jambudīpaṃ. So hi vanabahulatāya “vanan”⁴ti vutto.
Tenāha “Jambusaṇḍassa issaro”⁴ti. **Pubbavidehānanti** pubbavidehaṭṭhānaṃ,
pubbavidehanti attho⁴. **Ye ca bhūmisayā narā**⁴ti bhūmisayā narā nāma
Aparagoyānakā ca Uttarakurukā ca manussā. Te hi gehābhāvato
“bhūmisayā”⁴ti vuttā. Tepi sabbe aphassayīti sambandho. Ayaṃ panattho
Nandopanandadamanena⁵ dīpetabbo—

Ekasmiṃ kira samaye Anāthapiṇḍiko gahapati Bhagavato
dhammadesanaṃ sutvā “sve bhante pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ
gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”²ti nimantetvā pakkāmi, taṃdivasaṇca Bhagavato
paccūsasamaye dasasahassilokadhātum olokentassa **Nandopanando** nāma
nāgarājā nāṇamukhe āpāthaṃ āgacchi. Bhagavā “ayaṃ nāgarājā mayhaṃ
nāṇamukhe āpāthaṃ āgacchati, kiṃ nu kho bhavissatī”²ti āvajjento
saraṇagamanassa upanissayaṃ disvā “ayaṃ micchādiṭṭhiko tīsu ratanesu
appasanno, ko nu kho imaṃ micchādiṭṭhito vimoceyyā”²ti āvajjento
Mahāmoggallānattheraṃ addasa.

Tato pabhātāya rattiya sarīrapaṭijagganaṃ katvā āyasmantaṃ Ānandaṃ
āmantesi “Ānanda pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ārocehi ‘Tathāgato
devacārikaṃ gacchatī’² ti”. Taṃdivasaṇca Nandopanandassa āpānabhūmiṃ
sajjayimsu. So dibbaratanapallaṅke dibbena setacchattena dhāriyamāno
tividhanāṭakehi ceva nāgapaṇisāya ca parivuto dibbabhājanesu upaṭṭhāpitaṃ

1. Aññatarabrahmasuttana (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)

2. Apassayīti (Ka)

3. Passayīti (Ka)

4. Pubbavidehānanti pubbavidehānaṃ ca dīpaṃ. (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)

Pupphavidehānanti pubbavidehaṭṭhānaṃ dīpaṃ, pubbavidehanti attho. (?)

5. Visuddhi 2. 27 piṭṭhādīsu.

annapānavidhiṃ olokayamāno nisinno hoti. Atha kho Bhagavā yathā nāgarājā passati, tathā katvā tassa vimānamatthakeneva pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Tāvatisadevalokābhimukho pāyāsi.

Tena kho pana समयena Nandopanandassa nāgarājassa evarūpaṃ pāpakam diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “ime hi nāma muṇḍakā samaṇakā amhākaṃ uparibhavanena devānaṃ Tāvatisānaṃ bhavanaṃ pavisantipi nikkhamantipi, na idāni ito paṭṭhāya imesaṃ amhākaṃ matthake pādapaṃsum okirantānaṃ gantum dassāmi”ti utṭhāya Sinerupādaṃ gantvā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā Sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ katvā Tāvatisabhavanaṃ avakujjena phaṇena paṭiggahetvā adassanaṃ gamesi.

Atha kho āyasmā Raṭṭhapālo Bhagavantaṃ etadavoca “pubbe bhante imasmiṃ padese ṭhito Sineruṃ passāmi, Sineruparibhaṇḍaṃ passāmi, Tāvatisaṃ passāmi, Vejayaṃtaṃ passāmi, Vejayaṃtassa pāsādassa upari dhajaṃ passāmi. Ko nu kho bhante hetu ko paccayo, yaṃ etarahi neva Sineruṃ passāmi -pa- na Vejayaṃtassa pāsādassa upari dhajaṃ passāmi”ti, ayaṃ Raṭṭhapālo Nandopanando nāma nāgarājā tumhākaṃ kupito Sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇena paṭicchādetvā andhakāraṃ katvā ṭhitoti. “Damemi naṃ bhante”ti. Na Bhagavā naṃ anujāni. Atha kho āyasmā Bhaddiyo āyasmā Rāhuloti anukkamena sabbepi bhikkhū utṭhahimsu. Na Bhagavā anujāni.

Avasāne Mahāmoggallānatthero “ahaṃ bhante dameminan”ti āha. “Damehi Moggallānā”ti Bhagavā anujāni. Thero attabhāvaṃ vijahitvā mahantaṃ nāgarājavanṇaṃ abhinimminivā Nandopanandaṃ cuddasakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā tassa phaṇassa matthake attano phaṇaṃ ṭhapetvā Sinerunā saddhiṃ abhinippīlesi. Nāgarājā dhūmayi, thero “na tuyhaṃyeva sarīre dhūmo atthi, mayhampi atthi”ti dhūmayi. Nāgarājassa dhūmo therāṃ na bādhati. Therassa pana dhūmo nāgarājaṃ bhādhati. Tato nāgarājā pajjali, theropi “na tuyhaṃyeva sarīre aggi atthi, mayhampi atthi”ti pajjali. Nāgarājassa tejo therāṃ na bādhati, therassa pana tejo nāgarājaṃ bādhati. Nāgarājā “ayaṃ maṃ Sinerunā abhinippīlatvā dhūmayati

ceva pajjalati cā”ti cintetvā “bho tuvaṃ¹ kosī”ti paṭipucchi. Ahaṃ kho Nanda Moggallānoti. Bhante attano bhikkhubhāvena tiṭṭhāhīti.

Thero taṃ attabhāvaṃ vijahitvā tassa dakkhiṇakaṇṇasotena pavisitvā vāmaṇṇasotena nikkhami, vāmaṇṇasotena pavisitvā dakkhiṇakaṇṇasotena nikkhami. Tathā dakkhiṇanāsasotena pavisitvā vāmanāsasotena nikkhami, vāmanāsasotena pavisitvā dakkhiṇanāsasotena nikkhami. Tato nāgarājā mukhaṃ vivari. Thero mukhena pavisitvā antokucchiyaṃ pācīnena ca pacchimena ca caṅkamati. Bhagavā “Moggallāna manasi karoḥi mahiddhiko nāgo”ti āha. Thero “mayhaṃ kho bhante cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, tiṭṭhatu bhante Nandopanando, ahaṃ Nandopanandasadisānaṃ nāgarājānaṃ satampi saḥassampi sataḥassampi dameyyan”ti āha.

Nāgarājā cintesi “pavisanto tāva me na diṭṭho, nikkhamanakāle dāni naṃ dāṭhāntare pakkhipitvā saṅkhādissāmi”ti cintetvā “nikkhamatha bhante, mā maṃ antokucchiyaṃ aparāparaṃ caṅkamanto bādhayitthā”ti āha. Thero nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Nāgarājā “ayaṃ so”ti disvā nāsavātaṃ vissajji. Thero catutthajjhānaṃ samāpajji, lomakūpampissa vāto cāletuṃ nāsakkhi. “Avasesā bhikkhu kira ādito paṭṭhāya sabbapāṭihāriyāni kātuṃ sakuṇeyyūṃ, imaṃ pana ṭhānaṃ patvā evaṃ khippanisantino hutvā samāpajjitūṃ nāsakkhissanti”ti nesaṃ Bhagavā nāgarājadamaṇaṃ nānujāni.

Nāgarājā “ahaṃ imassa samaṇassa nāsavātena lomakūpampi cāletuṃ nāsakkhiṃ, mahiddhiko so samaṇo”ti cintesi, thero attabhāvaṃ vijahitvā supaṇṇarūpaṃ nimminitvā supaṇṇavātaṃ dassento nāgarājānaṃ anubandhi, nāgarājā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā māṇavakavaṇṇaṃ abhinimminitvā “bhante tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti vadanto therassa pāde vandi, thero “Satthā Nanda āgato, ehi tvaṃ, gamissāma”ti nāgarājānaṃ dametvā nibbisaṃ katvā gahetvā

Bhagavato santikaṃ agamāsi. Nāgarājā Bhagavantam vanditvā “bhante tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmī”ti āha. Bhagavā “sukhī hohi nāgarājā”ti vatvā bhikkhusaṃghaparivuto Anāthapiṇḍikassa nivesanaṃ agamāsi.

Anāthapiṇḍiko “kiṃ bhante atidivā āgatatthā”ti āha. Moggallānassa ca Nandopanandassa ca saṅgāmo ahoṣīti. Kassa pana bhante jayo, kassa parājayoti. Moggallānassa jayo, Nandassa parājayoti. Anāthapiṇḍiko “adhivāsetu me bhante Bhagavā sattāhaṃ ekapaṭipāṭiyā bhattaṃ, sattāhaṃ therassa sakkāraṃ karissāmī”ti vatvā sattāhaṃ Buddhappamukhānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Tena vuttaṃ “Nandopanandadamanena dīpetabbo”ti.

Yo etamabhijānātīti etaṃ yathāvuttaṃ vimokkhaṃ phusaṇakaraṇavasena jānāti.

Na ve aggi cetayati, ahaṃ bālaṃ ḍaḥāmīti evaṃ na aggi abhisamceteti, nāpi ḍahanāya payogaṃ parakkamaṃ karoti, bālo eva pana¹ “ayaṃ mandāgatī”ti anijalantaṃ viya jalitaṃ aggaṃ āsajja naṃ paḍayhati, evameva māra na mayaṃ ḍahitukāma bādhetukāma², tvaññeva pana tathā āgamanādi-atthena Tathāgataṃ aggikhandhasadisam ariyasāvaṇaṃ āsajja attānaṃ ḍahissasi, ḍahadukkhato na muñcissasi.

Apuññaṃ pasavīti apuññaṃ paṭilabhati. **Na me pāpaṃ vipaccatīti** mama pāpaṃ na vipaccati, kiṃ nu māra evaṃ maññasi nayidamatthi³.

Karoto te cīyate pāpanti ekaṃsena karontassa te pāpaṃ cirarattāya cirakālaṃ anattāya dukkhāya upacīyati. **Māra nibbinda Buddhamaṇi** catusaccabuddhato Buddhasāvakato nibbinda nibbijja parato kammaṃ⁴. **Āsaṃ mākāsi bhikkhusūti** “bhikkhū virodhemi vihesemī”ti etaṃ āsaṃ mākāsi.

Itīti evaṃ. **Māraṃ atajjesīti** “māra nibbinda -pa- bhikkhusū”ti āyasmā Mahāmoggallāno. **Bhesakaḷāvaneti** evaṃnāmake araññe.

1. Eva nāma (Sī)

2. Māra maṃ dahitukāmo bādhetukāmo (Sī)

3. () Natthi (Sī)

4. Nibbijja parato kammamāha (Sī)

tatoti tajjanahetu. **So dummano yakkhoti** so māro domanassiko hutvā tattheva tasminīyeva thāne antaradhāyi, adassanaṃ agamāsi. Ayañca gāthā dhammasaṅgāyanakāle thapitā. Yaṃ panettha antarantarā atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

Evamayaṃ mahāthero māraṃ tajjetvā devacārikānarakacārikādivasena aññehi sāvakehi asādhāraṇaṃ sattūpakāraṃ¹ katvā āyupariyosāne parinibbāyi, parinibbāyanto ca Anomadassissa Bhagavato pādamūle paṇidhānaṃ katvā tato paṭṭhāya tattha tattha bhava uḷārāni puññāni katvā sāvakaṇāmiyā matthake thitopi antarā katassa pāpakammasa vasena uṭṭhitāya kammaṇīyikāya titthiyehi uyyojitehi corehi bādhito anappakaṃ sarīrakhedaṃ katvā parinibbāyi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
Vihāsi Himavantamhi, devasaṃghapurakkhato.

Bhagavā tato otaritvā, vicari cārikaṃ Jino.
Sattakāyaṃ anuggaṇhanto, Bārāṇasīṃ upāgami.

Khīṇāsavasahasseehi, parivuto Lokanāyako.
Obhāsento disā sabbā, virocittha Mahāmuni.

Tadāhaṃ gahapati hutvā, saradena mahiddhinā.
Uyyojito sahāyena, Satthāraṃ upasaṅkamīṃ.

Upasaṅkamitvāna Sambuddhaṃ, nimantetvā Tathāgataṃ.
Attano bhavanaṃ nesi, mānayaṃto Mahāmuniṃ³.

Upaṭṭhitaṃ Mahāvīraṃ, devadevaṃ Narāsabhaṃ.
Sabhikkhusaṃghaṃ tappemi, annapānenahaṃ tadā.

1. Satthūpakāraṃ (Sī)

2. Khu 3. 34 piṭṭhādīsu.

3. Dutiyagāthāto yāva catutthagāthā, tāva gāthānaṃ Pāḷiyā visamatā dissati, atthuppattiyā pana saṃsandatiyeva.

Anumodi Mahāvīro, sayambhū aggapuggalo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yaṃ so saṅghamapūjesi, Buddhaṅca Lokanāyakaṃ.
 Tena cittappasādena, devalokaṃ gamissati.
 Sattasattatikkhattuṅca, devarajjaṃ karissati.
 Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Pañcapaññāsakkhattuṅca, cakkavattī bhavissati.
 Bhogā asaṅkhiyā tassa, uppajjissanti tāvade.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.
 Nirayā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Kolito nāma nāmena, Brahmabandhu bhavissati.
 So pacchā pabbajitvāna, kusalamūlena codito.
 Gotamassa Bhagavato, dutiyo hessati sāvako.
 Āraddhavīriyo pahitto, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Pāpamittapanissāya, kāmarāgavasaṃ gato.
 Mātaraṃ pitarañcāpi, ghātayaṃ duṭṭhamānaso.
 Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi, nirayaṃ atha mānusaṃ.
 Pāpakammasamaṅgitā, bhinnasīso marāmahaṃ.
 Idaṃ pacchimakaṃ mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi ediso mayhaṃ, maraṇakāle bhavissati.
 Pavivekamanuyutto, samādhībhāvanārato.
 Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhamsiyaṃ.
 Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato.

Asmimānaṃ na passāmi, māno mayhaṃ na vijjati.
Sāmaṇere upādāya, garucittaṃ karomahaṃ.
Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammabhinīharim.
Tāhaṃ bhūmimanuppatto, pattomhi āsavakkhayaṃ.
Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṭṭhinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

21. Mahānipāta

1. Vaṅḡisattheragāthāvaṇṇanā

Sattatinipāte **nikkhamtaṃ vata maṃ santanti**-ādikā āyasmato Vaṅḡisattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarabuddhakāle Haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbatto purimanayeneva vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā Satthu adhikāraṃ katvā “ahampi anāgate paṭibhānavantānaṃ aggo bhaveyyan”ti patthanāṃ katvā Satthārā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Vaṅḡisoti** laddhanāmo tayo bede uggaṇhanto¹ ācariyaṃ ārādhetvā chavasīsamantaṃ nāma sikkhitvā chavasīsaṃ nakhena ākoṭetvā “ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbatto”ti jānāti.

Brāhmaṇa “ayaṃ amhākaṃ jīvitamaggo”ti ñatvā Vaṅḡisaṃ gahetvā paṭicchannayāne nisīdāpetvā gāmanigamarājadhāniyo vicaranti. Vaṅḡisopi tivassamatthake matānampi sīsaṃ āharāpetvā nakhena ākoṭetvā “ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbatto”ti vatvā mahājanassa kaṅkhacchedanatthaṃ te te jane āvāhetvā² attano attano gatiṃ kathāpeti. Tena tasmīṃ mahājano abhippasīdati. So taṃ nissāya mahājanassa hatthato satampi saḥassampi labhatīti. Brāhmaṇa Vaṅḡisamādāya yathāruciṃ vicaritvā puna Sāvattiṃ agamaṃsu. Vaṅḡiso Satthu guṇe sutvā Satthāraṃ upasaṅkamtukāmo ahosi. Brāhmaṇa “samaṇo Gotamo māyāya taṃ āvaṭṭessatī”ti paṭikkhipiṃsu. Vaṅḡiso tesāṃ vacanaṃ anādiyitvā Satthu santikaṃ gantvā madhurapaṭisaṅghāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi.

Taṃ Satthā pucchi “Vaṅḡisa kiñci sippaṃ jānāsī”ti. Āma bho Gotama chavasīsamantaṃ nāma jānāmi, tena tivassamatthake matānampi sīsaṃ nakhena ākoṭetvā nibbattaṭṭhānaṃ jānāmīti. Satthā tassa ekaṃ niraye

1. Ugaṇhi, tato (sabbattha)

2. Taṃ taṃ janaṃ āvisāpetvā (Sī)

nibbattassa sīsaṃ dasseti, ekaṃ manussesu, ekaṃ devesu, ekaṃ parinibbutassa sīsaṃ dassesi. So paṭhamam sīsaṃ ākoṭetvā “bho Gotama ayaṃ satto niraye nibbatto”ti āha. Sādhū Vaṅgīsa suṭṭhu tayā diṭṭhaṃ, “ayaṃ satto kuhiṃ nibbatto”ti pucchi. Manussaloketi. Ayaṃ kuhinti. Devaloketi tiṇṇannampi nibbattaṭṭhānaṃ kathesi. Parinibbutassa pana sīsaṃ nakhena ākoṭento neva antam¹ na koṭim passi. Atha naṃ Satthā “na sakkosi Vaṅgīsā”ti pucchi. “Upaparikkhāmi tāvā”ti punappunam parivattetvā ākoṭentopi bāhirakamantena khīṇāsavassa gatiṃ katham jānissati, athassa matthakato sedo mucci. So lajjitvā tuṇhībhūto aṭṭhāsi. Atha naṃ Satthā “kilamasi Vaṅgīsā”ti āha. Āma bho Gotama, imassa uppannaṭṭhānaṃ jānitum na sakkomi, sace tumhe jānātha, kathethāti. Vaṅgīsa “aham etampi jānāmi, ito uttaritarampi jānāmi”ti vatvā—

“Cutim yo vedi sattānaṃ, upapattiṇca sabbaso.

Asattaṃ Sugataṃ Buddhaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ.

Yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānusa.

Khīṇāsavaṃ arahantaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ”ti²—

imā dve gāthā abhāsi. Vaṅgīso “tena hi bho Gotama taṃ vijjaṃ me dethā”ti apacitiṃ dassetvā Satthu santike nisīdi. Satthā “amhehi samānaliṅgassa demā”ti āha. Vaṅgīso “yaṃkiñci katvā mayā imaṃ mantam gahetum vaṭṭati”ti brāhmaṇe āha “tumhe mayi pabbajante mā cintayittha, ahaṃ mantam uggaṇhitvā sakalajambudīpe jeṭṭhako bhavissāmi, tumhākampi tena bhaddakameva bhavissati”ti mantatthāya Satthusantikaṃ upasaṅkamitvā pabbajjaṃ yāci. Tadā ca thero Nigrodhakappo Bhagavato santike ʈhito hoti, taṃ Bhagavā āṇāpesi “nigrodhakappa imaṃ pabbājehi”ti. So Satthu āṇāya taṃ pabbājesi. Athassa Satthā “mantaparivāraṃ tāva uggaṇhāhi”ti dvattiṃsākāraṃ kammatṭhānaṃ vipassanākammattṭhānaṃ ācikkhi. So dvattiṃsākāraṃ sajjhāyantova vipassanaṃ paṭhapesi. Brāhmaṇā Vaṅgīsam upasaṅkamitvā “kiṃ bho Vaṅgīsa samaṇassa Gotamassa santike sippaṃ

1. Ādim (Sī)

2. Khu 1. 73, 378 piṭṭhesu.

sikkhitan”ti pucchiṃsu. Kiṃ sippasikkhanena, gacchatha tumhe, na mayhaṃ tumhehi kattabbakiccanti. Brāhmaṇā “tvampi dāni samaṇassa Gotamassa vasaṃ āpanno, māyāya āvaṭṭito, kiṃ mayaṃ tava santike karissāmā”ti¹ āgatamaggeneva pakkamiṃsu. Vaṅṅisatthero vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbadhammesu cakkhumā.

Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.

Yathāpi sāgare ūmi, gagane viya tārakā.

Evaṃ pāvacaṇaṃ tassa, arahantehi cittitaṃ.

Sadevāsuraṇāgehi, manujehi purakkhato.

Samaṇabrāhmaṇākiṇṇe, janamajjhe Jinuttamo.

Pabhāhi anurañjanto, loka lokantagū Jino.

Vacanena vibodhento, veneyyapadumāni so.

Vesārajjehi sampanno, catūhi purisuttamo.

Pahīnabhayaśārajjō, khemappatto visārado.

Āsabaṃ pavaraṃ ṭhānaṃ, Buddhabhūmiṇca kevalaṃ.

Paṭijānāti lokaggo, natthi saṅcodako kvaci.

Sīhanādamasambhūtaṃ, nadato tassa tādino.

Devo naro vā brahmā vā, paṭivattā na vijjati.

Desento pavaraṃ dhammaṃ, santārento sadevakaṃ.

Dhammacakkaṃ pavatteti, parisāsu visārado.

Paṭibhānavataṃ aggaṃ, sāvakaṃ sādhusammataṃ.

Guṇaṃ bahuṃ pakittetvā, etadagge ṭhapesi taṃ.

Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ, brāhmaṇo sādhusammato.

Sabbavedavidū jāto, vāgīso vādisūdano.

Upecca taṃ Mahāvīraṃ, sutvāhaṃ dhammadesanaṃ.

Pitivaraṃ paṭilabhiṃ, sāvakassa guṇe rato.

1. Carissāmāti (Si)

2. Khu 4. 150 piṭṭhādīsu.

Nimantetvāva Sugataṃ, sasaṃghaṃ lokanandanam.
Sattāhaṃ bhojayitvāhaṃ, dussehacchādayiṃ tadā.

Nipacca sirasā pāde, katokāso katañjalī.
Ekamantaṃ ʈhito haṭṭho, santhaviṃ jinamuttamaṃ.

Namo te vādimaddana, namo te Isisattama.
Namo te sabbalokagga, namo te abhayaṃ kara.

Namo te māramathana, namo te diṭṭhisūdana.
Namo te santisukhada, namo te saraṇaṃ kara.

Anāthānaṃ bhavaṃ nātho, bhītānaṃ abhayappado.
Vissāmaabhūmi santānaṃ, saraṇaṃ saraṇesinaṃ.

Evamādihi Sambuddhaṃ, santhavitvā mahāguṇaṃ.
Avocaṃ vādisūdassa, gatiṃ pappomi bhikkhuno.

Tadā avoca Bhagavā, anantapaṭibhānavā.
Yo so Buddhaṃ abhojesi, sattāhaṃ sahasāvakaṃ.

Guṇaṇca me pakittesi, pasanno sehi pāṇibhi.
Eso patthayate ʈhānaṃ, vādisūdassa bhikkhuno.

Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.
Devamānusasampattiṃ, anubhotvā anappakaṃ.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto.
Vaṅgīso nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Taṃ sutvā mudito hutvā, yāvajīvaṃ tadā Jinaṃ.
Paccayehi upaṭṭhāsiṃ, mettacitto Tathāgataṃ.

Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhihi ca.
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tusitaṃ agamāsahaṃ.

Pacchime ca bhavē dāni, jāto vippakule ahaṃ.
 Paccājāto yadā āsiṃ, jātiyā sattavassiko.
 Sabbavedavidū jāto, vādasatthavisārado.
 Vādissaro cittakathī, paravādappamaddano.
 Vaṅge jātoti Vaṅgīso, vacane issaroti vā.
 Vaṅgīso iti me nāmaṃ, abhavī lokasammataṃ.
 Yadāhaṃ viññutaṃ patto, ṭhito paṭhamayobbane.
 Tadā Rājagahe ramme, Sāriputtamahaddasaṃ.
 Piṇḍāya vicarantaṃ taṃ, pattapāṇiṃ susaṃvutaṃ.
 Alolakkhiṃ mitabhāṇiṃ, yugamattaṃ nidakkhitaṃ.
 Taṃ disvā vimhito hutvā, avocaṃ mamanucchavaṃ.
 Kaṇikāraṃva nicitaṃ, cittaṃ gāthāpadaṃ ahaṃ.
 Ācikkhi so me Satthāraṃ, Sambuddhaṃ Lokanāyakaṃ.
 Tadā so paṇḍito vīro, uttariṃ samavoca me.
 Virāgasamhitaṃ vākyaṃ, katvā duddasamuttamaṃ.
 Vicittapaṭibhānehi, tosito tena tādina.
 Nipacca sirasā pāde, pabbājehīti maṃ bravi.
 Tato maṃ sa mahāpaṇṇo, Buddhasettṭhamupānaya.
 Nipacca sirasā pāde, nisīdiṃ Satthu santike.
 Mamāha vadataṃ setṭho, kacci Vaṅgīsa jānāsi.
 Kiñci sippanti tassāhaṃ, jānāmīti ca abravim.
 Matasīsaṃ vanacchuddhaṃ, api bārasavassikaṃ.
 Tava vijjāvisesena, sace sakkosi vācaya.
 Āmoti me paṭiññāte, tīṇi sīsāni dassayi.
 Nirayanaradevesu, upapanne avācayim.
 Tadā khīṇāsavasseva, sīsaṃ dassesi nāyako.
 Tatohaṃ vihatārabbho, pabbajjaṃ samayācisaṃ.

Pabbajitvāna Sugataṃ, santhavāmi tahiṃ tahiṃ.
 Tato maṃ kabbavittosi, ujjhāyantiha bhikkhavo.
 Tato vīmaṃsanatthaṃ me, āha Buddho vināyako.
 Takkikā panimā gāthā, ṭhānaso paṭibhanti taṃ.
 Na kabbavittohaṃ vīra, ṭhānaso paṭibhanti maṃ.
 Tena hi dāni Vaṅgīsa, ṭhānaso santhavāhi maṃ.
 Tadāhaṃ santhaviṃ vīraṃ, gāthāhi Isisattamaṃ.
 Ṭhānaso me tadā tuṭṭho, Jino agge ṭhapesi maṃ.
 Paṭibhānena cittena, aññesamatimaññaṃ.
 Pesale tena saṃviggo, arahattamapāpuṇiṃ.
 Paṭibhānavataṃ aggo, añño koci na vijjati.
 Yathāyaṃ bhikkhu Vaṅgīso, evaṃ dhāretha bhikkhavo.
 Satasahassee kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayiṃ mama.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Nāgova bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.
 Svāgataṃ vata me āsi, Buddhasettṭhassa santike.
 Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
 Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.
 Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahā pana hutvā thero Satthu santikaṃ gacchanto cakkhupathato
 paṭṭhāya candena, sūriyena, ākāseṇa, mahāsamuddena, Sineruṇā
 pabbatarājena, sihena migarañña, hatthināgenāti tena tena saddhiṃ
 upamento anekehi padasatehi Satthāraṃ vaṇṇentova upagacchati, tena taṃ
 Satthā saṃghamajjhe nisinno paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Atha
 therena arahattappattito pubbe ca pacchā ca taṃ taṃ cittaṃ āgamma bhāsita,
 therā uddissa Ānandattherādīhi bhāsita ca—

1218. Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmā'nagāriyaṃ.
Vitakkā upadhāvanti, pagabbhā kaṇhato ime.
1219. Uggaputtā mahissāsā, sikkhitā daḷhadhammino.
Samantā parikireyyuṃ, sahaṣsaṃ apalāyinaṃ.
1220. Sacepi ettakā bhiyyo, āgamiṣanti itthiyo.
Neva maṃ byādhayissanti, dhamme samhi patiṭṭhito.
1221. Sakkhī hi me sutāṃ etaṃ, Buddhassādiccabandhuno.
Nibbānagamaṇaṃ maggaṃ, tattha me nirato mano.
1222. Evañce maṃ viharantaṃ, pāpima upagacchasi.
Tathā maccu karissāmi, na me maggampi dakkhasi.
1223. Aratiṇca ratiṇca pahāya,
Sabbaso gehasitaṇca vitakkaṃ.
Vanathaṃ na kareyya kuhiṇci,
Nibbanatho avanatho sa bhikkhu.
1224. Yamidha pathaviṇca vehāsaṃ,
Rūpagataṃ jagatogadhaṃ kiṇci.
Parijīyati sabbamaniccaṃ,
Evaṃ samecca caranti mutattā.
1225. Upadhīsu janā gadhitāse,
Diṭṭhasute paṭighe ca mute ca.
Ettha vinodaya chandamanejo,
Yo hettha na limpāti muni tamāhu.
1226. Atha saṭṭhisitā savitakkā,
Puthujjanatāya adhammā niviṭṭhā.
Na ca vaggagata'ssa kuhiṇci,
No pana duṭṭhullagāhī sa bhikkhu.

1227. Dabbo cirarattasamāhito,
 Akuhako nipako apihālu.
 Santaṃ padaṃ ajjhagamā muni,
 Paṭicca parinibbuto kaṅkhati kālaṃ.
1228. Mānaṃ pajahassu Gotama,
 Mānapathaṇca jahassu asesāṃ.
 Mānapathamhi sa mucchito,
 Vipphaṇṇasāri'huvā cirarattaṃ.
1229. Makkhena makkhitā pajā,
 Mānahatā nirayaṃ papatanti.
 Socanti janā cirarattaṃ,
 Mānahatā nirayaṃ upapannā.
1230. Na hi socati bhikkhu kadāci,
 Maggajino sammā paṭipanno.
 Kittiṇca sukhaṇcānubhoti,
 Dhammasasoti tamāhu tathattaṃ.
1231. Tasmā akhilo idha padhānavā,
 Nīvaraṇāni pahāya visuddho.
 Mānaṇca pahāya asesāṃ,
 Vijjāya'ntakaro samitāvī.
1232. Kāmarāgena ḍayhāmi, cittaṃ me pariḍayhati.
 Sādhu nibbāpanaṃ brūhi, anukampāya Gotama.
1233. Saññāya vipariyesā, cittaṃ te pariḍayhati.
 Nimittaṃ parivajjehi, subhaṃ rāgūpasamhitaṃ.
1234. Asubhāya cittaṃ bhāvehi, ekaggaṃ susamāhitaṃ.
 Sati kāyagatā tya'tthu, nibbidābahulo bhava.
1235. Animittaṇca bhāvehi, mānānusaya'mujjaha.
 Tato mānābhisamayā, upasanto carissasi.

1236. Tameva vācam bhāseyya, yāya'ttānam na tāpaye.
Pare ca na vihimseyya, sā ve vācā subhāsītā.
1237. Piyavācameva bhāseyya, yā vācā paṭinanditā.
Yaṃ anādāya pāpāni, paresaṃ bhāsate piyaṃ.
1238. Saccam ve amatā vācā, esa dhammo sanantano.
Sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo paṭiṭṭhitā.
1239. Yaṃ buddho bhāsati vācam, khemaṃ nibbānapattiyā.
Dukkassantakiriyāya, sā ve vācānamuttamā.
1240. Gambhīrapañño medhāvī, maggāmaggassa kovido.
Sāriputto mahāpañño, dhammaṃ deseti bhikkhunaṃ.
1241. Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati.
Sālikāyiva¹ nigghoso, paṭibhānaṃ udiyyati².
1242. Tassa taṃ desayantassa, suṇanti madhuraṃ giraṃ.
Sarena rajanīyena, savanīyena vaggunā.
Udagacittā muditā, sotaṃ odhenti bhikkhavo.
1243. Ajja pannarase visuddhiyā, bhikkhū pañcasatā samāgatā.
Saṃyojanabandhanacchidā, anīghā khīṇapunabbhavā isī.
1244. Cakkavattī yathā rājā, amaccaparivārīto.
Samantā anupariyeti, sāgarantaṃ mahim imāṃ.
1245. Evaṃ vijitasāṅgāmaṃ, satthavāhaṃ anuttaraṃ.
Sāvakaṃ payirupāsanti, tevijjā maccuḥāyino.
1246. Sabbe Bhagavato puttā, palāpettha na vijjati.
Taṇhāsallassa hantāraṃ, vande ādiccabandhunaṃ.
1247. Parosahassaṃ bhikkhūnaṃ, Sugataṃ payirupāsati.
Desentaṃ virajaṃ dhammaṃ, nibbānaṃ akutobhayaṃ.

1. Sālikāyeva (Ka)

2. Udāyī (Saṃ 1. 191.)

1248. Suṇanti dhammaṃ vimalaṃ, Sammāsambuddhadesitaṃ.
Sobhati vata Sambuddho, bhikkhusaṃghapurakkhato.
1249. Nāganāmosi Bhagavā, isiṇaṃ Isisattamo.
Mahāmeghova hutvāna, sāvake abhivassasi.
1250. Divā vihārā nikkhamma, Satthudassanakamyatā.
Sāvako te Mahāvīra, pāde vandati Vaṅgiso.
1251. Ummaggapathaṃ mārassa,
Abhibhuyya carati pabhiṇṇa khīlāni.
Taṃ passatha bandhapamuṇṇa karaṃ,
Asitaṃva bhāgaso pavibhajja.
1252. Oghassa hi nitaraṇatthaṃ,
Anekavihitaṃ maggaṃ akkhāsi.
Tasmaṃ ca amate akkhāte,
Dhammasā ṭhitā asaṃhārā.
1253. Pajjotakaro ativijja,
Sabbatṭhitānaṃ atikkama'maddasa.
Ñatvā ca sacchikatvā ca,
Aggaṃ so desayi dasaddhānaṃ.
1254. Evaṃ sudesite dhamme,
Ko pamādo vijānataṃ dhammaṃ.
Tasmā hi tassa Bhagavato sāsane,
Appamatto sadā namassamanusikkhe.
1255. Buddhānubuddho yo thero, Koṇḍañño tibbanikkamo.
Lābhī sukhavihārānaṃ, vivekānaṃ abhiṇhaso.
1256. Yaṃ sāvakena pattabbaṃ, Satthu sāsana-kārīnā.
Sabba'ssa taṃ anupattaṃ, appamattassa sikkhato.
1257. Mahānubhāvo tevijjo, cetopariyakovido.
Koṇḍañño Buddhadāyādo, pāde vandati Satthuno.

1258. Nagassa passe āsīnaṃ, munīṃ dukkhassa pāraguṃ.
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā macchūhāyino.
1259. Cetasā¹ anupariyeti, Moggallāno mahiddhiko.
Cittaṃ nesaṃ samanvesaṃ², vippamuttaṃ nirūpadhiṃ.
1260. Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, munīṃ dukkhassa pāraguṃ.
Anekākārasampannaṃ, payirupāsanti Gotamaṃ.
1261. Cando yathā vigatavalāhake nabhe,
Virocati vītamaḷova³ bhāṇumaṃ.
Evampi aṅgīrasa tvaṃ mahāmuni,
Atirocasi yasaṃ sabbalokaṃ.
1262. Kāveyyamattā vicarimha pubbe, gāmaṃ gāmaṃ purā purā.
Athaddasāma Sambuddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.
1263. So me dhammamaḍḍesi, muni dukkhassa pāragū.
Dhammaṃ sutvā pasīdimha, saddhā no udapajjatha.
1264. Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, khandhe āyatanāni ca.
Dhātuyo ca viditvāna, pabbajimā anagāriyaṃ.
1265. Bahūnaṃ vata atthāya, uppajjanti Tathāgatā.
Itthīnaṃ purisānaṃ, ye te sāsanaḥkārakā.
1266. Tesāṃ kho vata atthāya, bodhimajjhagamā muni.
Bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ, ye niyāmagataddasā.
1267. Sudesitā cakkhumatā, Buddheṇādiccabandhunā.
Cattāri ariyasaccāni, anukampāya paṇinaṃ.
1268. Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ.
Ariyaṃ caṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

1. Te cetasā (Saṃ 1. 196.)

2. Samanasaṃ (Saṃ 1. 196.)

3. Vigatamaḷova (Saṃ 1. 197.)

1269. Evamete tathā vuttā, diṭṭhā me te yathā tathā.
Sadattho me anuppatto, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
1270. Svāgataṃ vata me āsi, mama Buddhassa santike.
Suvibhattesu dhammesu, yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgamim.
1271. Abhiññāpāramippatto, sotadhātu visodhitā.
Tevijjo iddhipattomhi, cetopariyakovido.
1272. Pucchāmi Satthāramanomapaññaṃ,
Diṭṭheva dhamme yo vicikicchānaṃ chettā.
Aggāḷave kālamakāsi bhikkhu,
Ñāto yasassī abhinibbutatto.
1273. Nigrodhakappo iti tassa nāmaṃ,
Tayā kataṃ Bhagavā brāhmaṇassa.
So taṃ namassaṃ acari mutyapekho,
Āraddhavīriyo daḥhadhammadassī.
1274. Taṃ sāvakaṃ sakka mayampi sabbe,
Aññātumicchāma samantacakkhu.
Samavaṭṭhitā no savanāya sotā¹,
Tuvaṃ no Satthā tvamanuttarosi.
1275. Chinda no vicikicchaṃ brūhi metaṃ,
Parinibbutaṃ vedaya bhūripañña.
Majjheva no bhāsa samantacakkhu,
Sakkova devāna sahasanetto.
1276. Ye keci ganthā idha mohamaggā,
Aññāṇapakkhā vicikicchaṭṭhānā².
Tathāgataṃ patvā na te bhavanti,
Cakkhum hi etaṃ paramaṃ narānaṃ.

1. Hetum. (Sī, Syā)

2. Vicikicchaṭṭhānā (Ka)

1277. No ce hi jātu puriso kilese,
 Vāto yathā abbhaghanam vihāne.
 Tamova'ssa nivuto sabbaloko,
 Jotimantopi na pabhāseyyum.
1278. Dhīrā ca pajjotakarā bhavanti,
 Tam tam aham vīra tatheva maññe.
 Vipassinam jānamupāgamimha,
 Parisāsu no āvikarohi kappam.
1279. Khippam giram eraya vaggu vaggum,
 Hamsova paggayha saṇikam nikūja.
 Bindussarena suvikappitena,
 Sabbeva te ujjugatā suṇoma.
1280. Pahīnajātimarāṇam asesam,
 Niggayha dhonam vadessāmi dhammam.
 Na kāmakāro hi puthujjanānam,
 Saṅkheyyakāro ca Tathāgatānam.
1281. Sampannaveyyākaraṇam tavedam,
 Samujjupaññassa samuggahītam.
 Ayamañjali pacchimo suppaṇāmito,
 Mā mohayī jāna'manomapañña.
1282. Paroparam ariyadhammam veditvā,
 Mā mohayī jāna'manomavīriya.
 Vārim yathā ghammani ghammatatto,
 Vācābhikaṅkhāmi sutam pavassa.
1283. Yadatthikam brahmacariyam acarī,
 Kappāyano kacci'ssatam amogham.
 Nibbāyi so ādu sa-upādiseso,
 Yathā vimutto ahu tam suṇoma.

1284. Acchecchi taṇhaṃ idha nāmarūpe, (Iti Bhagavā,)

Kaṇhassa sotaṃ dīgharattānusayitaṃ.

Atāri jātīm maraṇaṃ asesam,

Iccabravi Bhagavā pañcasetṭho.

1285. Esa sutvā pasīdāmi, vaco te Isisattama.

Amoghaṃ kira me puṭṭhaṃ, na maṃ vañcesi brāhmaṇo.

1286. Yathā vādī tathā kāri, ahu Buddhassa sāvako.

Acchecchi maccuno jālaṃ, tataṃ māyāvino daḥhaṃ.

1287. Addasa Bhagavā ādim, upādānassa kappiyo.

Accagā¹ vata kappāno, maccudheyyaṃ suduttaraṃ.

1288. Taṃ devadevaṃ vandāmi, puttaṃ te dvipaduttama.

Anujātaṃ Mahāvīraṃ, nāgaṃ nāgassa orasan”ti—

imā gāthā saṅgītikāle ekajjhaṃ katvā saṅghaṃ āropitā. Tattha “nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ”ti-ādayo pañca gāthā āyasmā Vaṅgiso navo acirapabbajito hutvā vihāraṃ upagatā alaṅkatapaṭiyattā sambahulā itthiyo disvā uppannarāgo taṃ vinodento abhāsi.

Tattha **nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmā’ nagāriyanti** agārato nikkhantaṃ² anagāriyaṃ pabbajitaṃ maṃ samānaṃ. **Vitakkāti** kāmavitakkādayo pāpavitakkā. **Upadhāvantīti** mama cittaṃ upagacchanti. **Pagabbhāti** pāgabbhiyayutthā vasino³. “Ayaṃ gehato nikkhamitvā⁴ pabbajito, nayimaṃ anuddhaṃsitum yuttan”ti evaṃ aparihārato nillajjā. **Kaṇhatoti** kāḷato, lāmakabhāvatoti attho. **Imeti** tesam attano paccakkhatā⁵ vuttā.

Asuddhajīvino parivārayuttā manussā uggakiccatāya “uggā”ti vuccanti, tesam puttā **uggaputtā**. **Mahissāsāti** mahā-issāsā. **Sikkhitāti** dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippā. **Daḥhadhamminoti**

1. Ajjhagā (Ka)

4. Nikkhanto (Ka)

2. Nikkhamantaṃ (Sī)

3. Sāhasino (Sī)

5. Attapaccakkhato (Sī)

daḷhadhanuno. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati.

Dvisahassathāmanti ca yassa āropitassa jiyāya bandho lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍapamāṇā nabhaṃ ukkhittassa pathavito muccati.

Samantā parikireyyunti samantato kaṇḍe khipeyyuṃ. Kittakāti ce āha “**sahassam apalāyinan**”ti, yuddhe aparaṃ mukhānaṃ¹ sahasamattānaṃ.

Idaṃ vuttaṃ hoti—sikkhitā katahatthā uggā daḷhadhanuno² mahissāsā uggaputtā sahasamattā kadācipi yuddhe parājayaṃ apattā appamattā samantato thatvā thambhaṃ³ upanissāya sacepi vasseyyūṃ⁴. Tādisehipi issāsasahasseehi samantā sare parikiriyante⁵ susikkhito putiso daṇḍaṃ gahetvā sabbe sare attano sarīre apatamāne katvā pādamūle pāteyya. Tattha ekopi issāso dve sare ekato khipanto nāma natthi, itthiyo pana rūpārammaṇādivasena pañca pañca sare ekato khipanti, evaṃ khipantiyo. **Ettakā bhiyyoti** imāhi itthihi bhiyyopi bahū itthiyo attano itthikuttahāsabhāvādito vidhamṣenti⁶.

Sakkhī hi me sutam etanti sammukhā mayā etaṃ sutam.

Nibbānagamaṇam magganti līṅgavipallāsena vuttaṃ, nibbānagāmimaggoti attho, vipassanaṃ sandhāyāha. **Tattha me nirato manoti** tasmim vipassanāmagge mayhaṃ cittaṃ nirataṃ.

Evañce maṃ viharantanti evaṃ anicca-asubhajjhānabhāvanāya ca vipassanābhāvanāya ca viharantaṃ maṃ. **Pāpimāti** kilesamāraṃ ālapati. **Tathā maccu karissāmi, na me maggampi dakkhasīti** mayā kataṃ maggampi yathā na passasi, tathā maccu antaṃ karissāmīti yojanā.

Aratīñcāti-ādikā pañca gāthā attano santāne uppanne arati-ādike vinodentena vuttā. Tattha **aratinti** adhikusalesu dhammesu pantasenāsanesu ca ukkaṇṭhanaṃ. **Ratinti** pañcakāmaguṇaratiṃ. **Pahāyāti** pajahitvā. **Sabbaso gehasitañca vitakkanti** gehanissitaṃ puttadārādipaṭisaṃyuttaṃ nātivitakkādīñca micchāvitakkaṃ anavasesato pahāya. **Vanatham na kareyya kuhiñcīti** ajjhattikabāhirappabhede sabbasmim vatthusmim taṇhaṃ na kareyyaṃ. **Nibbanatho avanatho sa bhikkhūti** yo hi sabbena

1. Paramukhānaṃ (Sī)

3. Mamaṃ (Ka)

5. Parikirante (Ka)

2. Daḷhadanvino (Sī)

4. Sace kaṇḍe pavasseyyūṃ (Sī)

6. ...bhāva, bhāvādito viddhamseyyunti (Sī)

sabbaṃ nittaṇṇo, tato eva katthacipi nandiyā abhāvato avanatho, so bhikkhu nāma saṃsāre bhayassa sammadeva ikkhaṇatāya bhinnakilesatāya cāti attho.

Yamidha pathaviṇca vehāsaṃ, rūpagataṃ jagatogadhaṃ kiñcīti yaṃkiñci idha pathavīgataṃ bhūminissitaṃ vehāsaṃ vehāsaṭṭhaṃ devalokanissitaṃ rūpagataṃ rūpajātaṃ rūppanasabhāvaṃ jagatogadhaṃ lokikaṃ bhavattayapariyāpannaṃ saṅkhataṃ. **Parijīyati sabbamaniccanti** sabbaṃ taṃ jarābhībhūtaṃ, tato eva aniccaṃ tato eva dukkhaṃ anattāti evaṃ tilakkhaṇāropanaṃ āha. Ayaṃ therassa mahāvipassanāti¹ vadanti. **Evaṃ samecca caranti mutattāti** evaṃ samecca abhisamecca vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya paṭivijjhivā mutattā pariññātattabhāvā paṇḍitā caranti viharanti.

Upadhīsūti khandhūpadhi-ādīsu. **Janāti** andhaputhujjanā. **Gadhitāseti** paṭibaddhacittā. Ettha hi visesato kāmaguṇūpadhīsu chando apanetabboti dassento āha **diṭṭhasute paṭighe ca mute cāti**. **Diṭṭhasuteti** diṭṭhe ceva sute ca, rūpasaddesūti attho. **Paṭigheti** ghaṭṭanīye² phoṭṭhabbe. **Muteti** vuttāvasese mute, gandharasesūti vuttaṃ hoti. **Sāratthapakāsaniyaṃ**³ “paṭighapadena gandharasā gahitā, mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṃ”ti vuttaṃ. **Ettha vinodaya chandamanejoti** etasmim diṭṭhādibhede pañcakāmaguṇe kāmaccchandaṃ vinodehi, tathā sati sabbattha anejo avikappo bhavasi. **Yo hettha na limpāti muni tamāhūti** yo hi ettha kāmaguṇe taṇhālepena na limpāti, taṃ moneyyadhammaṭṭhato⁴ “Muni”ti paṇḍitā vadanti. “Atha saṭṭhisitā”ti pālīti adhippāyena keci “saṭṭhidhammārammaṇanissitā”ti atthaṃ vadanti. “Aṭṭhasaṭṭhisitā savitakkā”ti pana Pālī, appakaṃ hi ūnaṃ adhikaṃ vā na gaṇanūpagaṃ hotīti. **Aṭṭhasaṭṭhisitāti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatasannissitā micchāvitakkāti atthoti keci vadanti, diṭṭhigatikā ca sattāvāsābhāvaladdhim⁵ ajjhūpagatāti adhiccasamuppannavādaṃ ṭhapetvā itaresaṃ vasena “atha saṭṭhisitā savitakkā”ti vuttaṃ. Yathā hi taṇhālepābhāvena bhikkhūti vuccati, evaṃ diṭṭhilepābhāvenapīti dassetuṃ “atha saṭṭhisitā”ti-ādi vuttaṃ.

Puthujjanatāya⁶ adhammā

1. Vipassanāti (Sī)

2. Ghaṭṭite (Sī)

3. Saṃ-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe.

4. Moneyyadhammaṭṭhattā (Sī)

5. Attho, keci devā diṭṭhigatikā, na ca sattāvāsābhāvaladdhim (Ka)

6. Puthujjanatāyaṃ (Sī)

nivīṭṭhāti te pana micchāvitakkā niccādigāhasena adhammā dhammato apetā puthujjanatāyaṃ andhabāle nivīṭṭhā abhinivīṭṭhā. **Na ca vaggagata'ssa kuhiñcī**ti yattha katthaci vatthusmiṃ sassatavādādimicchādiṭṭhivaggagato, taṃladdhiko na ca assa bhaveyya. Aṭṭhakathāyaṃ¹ pana “atha saṭṭhisitā² savitakkā, puthū janatāya adhammā nivīṭṭhā”ti padaṃ uddharitvā atha cha ārammaṇanissitā puthū adhammavitakkā janatāya nivīṭṭhāti vuttaṃ, tathā na ca vaggagata'ssa kuhiñcīti tesāṃ vasena na katthaci kilesavaggagato bhaveyyāti ca vuttaṃ. **No pana duṭṭhullagāhī sa bhikkhū**ti yo kilesehi dūsitattā ativiya duṭṭhullatā ca duṭṭhullānaṃ micchāvādānaṃ gaṇhanasīlo ca no assa no bhaveyya, so bhikkhu nāma hotīti.

Dabboti dabbajātiko paṇḍito. **Cirarattasamāhitoti** cirakālato paṭṭhāya samāhito. **Akuhakoti** kohaññarahito asaṭṭho amāyāvī. **Nipakoti** nipuṇo cheko. **Apihālūti** nittaṇho. **Santaṃ padaṃ ajjhagamāti** nibbānaṃ adhigato. Moneyyadhammasamannāgatato **muni**. **Parinibbutoti** ārammaṇakaraṇavasena nibbānaṃ paṭicca sa-upādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. **Kaṅkhati kālanti** idāni anupādisesanibbānatthāya kālāṃ āgameti. Na tassa kiñci karaṇīyaṃ atthi, yathā ediso bhavissati, tathā attānaṃ sampādetīti adhippāyo.

Mānaṃ pajahassūti-ādayo catasso gāthā paṭibhānasampattiṃ nissāya attano pavattamānaṃ mānaṃ vinodentena vuttā. Tattha **mānaṃ pajahassūti** seyyamānādinavavidhaṃ mānaṃ pariccaja. **Gotamāti** Gotamagottassa Bhagavato sāvakattā attānaṃ Gotamagottaṃ katvā ālapati. **Mānapathanti** mānassa pavattiṭṭhānabhūtaṃ ayonisomanasikāraparikkhitaṃ jāti-ādiṃ tappaṭibaddhakilesappahānena **jahassu** pajaha. **Asesanti** sabbameva. **Mānapathamhi sa mucchitoti** mānavatthunimittaṃ mucchaṃ āpanno. **Vipphaṇisārī'huvā cirarattanti** imasmiṃ mānapathānuyogakkhaṇe vītivate pubbeva arahattaṃ pāpuṇissa, “naṭṭhohamasmi”ti vipphaṇisārī ahuvā ahoṣi.

1. Saṃ-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe.

2. Aṭṭhasaṭṭhisitā (?)

Makkhena makkhitā pajāti sūrādinā attānaṃ ukkaṃsetvā pare vambhetvā¹ paraguṇamakkhanalakkhaṇena makkhena pisitattā makkhī, puggalo hi yathā yathā paresaṃ guṇe makkheti, tathā tathā attano guṇe puñjati nirākaroti nāma. **Mānahatāti** mānena hataguṇā. **Nirayaṃ papatantīti** nirayaṃ upapajjanti.

Maggajinoti maggena vijitakilesa. **Kittiñca sukhañcāti** viññūhi pasaṃsitañca kāyikacetasikasukhañca. **Anubhotīti** paṭilabhati. **Dhammasoti tamāhu tathattanti** taṃ tathabhāvaṃ sammāpaṭipannaṃ yāthāvato dhammadassīti paṇḍitā āhu.

Akhiloti pañcacetokhilarahito. **Padhānavāti** sammappadhānavīriyasampanno. **Visuddhoti** nīvaraṇasaṅkhātavalāhakāpagamena visuddhamānaso. **Asesanti** navavidhampi mānaṃ aggamaggena pajahitvā. **Vijjāya'ntakaro samitāvīti** sabbaso samitakilesa tividhāya vijjāya pariyosānappatto hotīti attānaṃ ovadati.

Athekadivasam āyasmā Ānando aññatarena rājamahāmattena nimantito pubbaṇhasamayam tassa geham gantvā paññatte āsane nisīdi āyasmatā Vaṅgīsenā pacchāsamaṇena. Atha tasmiṃ gehe itthiyo sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā theram upasaṅkamitvā vanditvā pañham pucchanti, dhammaṃ suṇanti. Athāyasmato Vaṅgīsassa navapabbajitassa ārammaṇaṃ pariggahetuṃ asakkontassa visabhāgārammaṇe rāgo uppajji. So saddho ujujātiko kulaputto “ayaṃ me rāgo vaḍḍhitvā diṭṭhadhammikaṃ samparāyikampi atthaṃ nāseyyā”ti cintetvā yathānisinnova therassa attano pavattiṃ āvikaronto “**kāmarāgenā**”ti gāthamāha. Tattha yadipi kilesarajjanapariḷāho kāyampi² bādhati, cittaṃ pana bādhento cirataraṃ bādhetīti dassetuṃ “**kāmarāgena** ḍayhāmī”ti vatvā “cittaṃ me pariḍayhati”ti vuttaṃ. **Nibbāpananti** rāganibbāpanakāraṇaṃ rāgapariḷāhassa nibbāpanasamatthaṃ ovādaṃ karohīti attho.

Saññāya vipariyesāti ādikā gāthā tena yācitenā āyasmatā Ānandena vuttā. **Vipariyesāti** vipallāsena asubhe

1. Bādhento (Sī), vambhento (Ka)

2. Kāyasmimpi (Sī)

subhanti pavattena viparītaggāhena. **Nimittanti** kilesajanakanimittān. **Parivajjehīti** pariccaja. **Subhaṃ rāgūpasamhitanti** rāgavaḍḍhanārammaṇaṃ subhaṃ parivajjento asubhasaññāya parivajjeyya, sabbattha anabhiratisaññāya. Tasmā tadubhayampi dassento “**asubhāyā**”ti-ādimāha.

Tattha **asubhāyāti** asubhānupassanāya. **Cittaṃ bhāvehi ekaggaṃ susamāhitanti** attano cittavikkhepābhāvena ekaggaṃ ārammaṇesu susamāhitaṃ appitaṃ katvā bhāvehi tava asubhānupassanaṃ sukaraṃ akkhāmīti. **Sati kāyagatā tya’tthūti** vuttakāyagatāsati bhāvanā tayā bhāvitā bahulīkatā hotūti attho. **Nibbidābahulo bhavāti** attabhāve sabbasmiṃca nibbedabahulo hohi.

Animittaṇca bhāvehīti niccanimittādīnaṃ ugghāṭanena visesato aniccānupassanā animittā nāma¹, tato **mānānusaya’mujjahāti** taṃ bhāvento maggapaṭipāṭiyā aggamaggādhigamena mānānusayaṃ samucchinda. **Mānābhisamayāti** mānassa dassanābhisamayā ceva pahānābhisamayā ca. **Upasantoti** sabbaso rāgādīnaṃ santatāya upasanto **carissasi** viharissasīti attho.

Tameva vācanti-ādikā catasso gāthā Bhagavatā Subhāsitasutte² desite somanassajātena therena Bhagavantaṃ sammukhā abhitthavantaṃ vuttā. **Yāya’ttānaṃ na tāpayeti** yāya vācāya hetubhūtāya attānaṃ vipaṭṭisārena na tāpeyya na viheṭheyya³. **Pare ca na vihinseyyāti** pare ca parehi bhindanto na bādheyya⁴. **Sā ve vācā subhāsītāti** sā vācā ekaṃsena subhāsītā nāma, tasmā tameva vācaṃ bhāseyyāti yojanā. Imāya gāthāya apisuṇavācāvasena Bhagavantaṃ thometi.

Paṭinanditāti paṭimukhabhāvena nanditā piyāyitā sampati āyatiṇca suṇantehi sampaṭicchitā. **Yaṃ anādāyāti** yaṃ vācaṃ bhāsanto pāpāni paresaṃ appiyāni anittāni pharusavacanāni anādāya aggahetvā atthabyañjanamadhuraṃ piyameva dīpeti. **Tameva piyavācaṃ bhāseyyāti** piyavācāvasena abhitthavi.

1. Animittāṃ nāma (Sī)

3. Na tāpaye na bādheyya (Sī)

2. Saṃ 1. 190 piṭṭhe.

4. Na viheṭheyya (Sī)

Amatāti sādhubhāvena amatasadisā. Vuttaṃ hetam “saccam have sādhutaram rasānan”¹. Nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yā ayam saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇi. Idameva hi porāṇānam āciṇṇam, yaṃ te na alikaṃ bhāsimsu. Tenāha “**sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo patiṭṭhitā**”²ti. Tattha sacce patiṭṭhitattā eva attano ca paresaṇca atthe patiṭṭhitā, atthe patiṭṭhitattā eva dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Saccavisesanameva vā etaṃ. Idaṃ hi vuttaṃ hoti—sacce patiṭṭhitā, kīdisē? Atthe ca dhamme ca, yaṃ paresaṃ atthato anapetattā attham anuparodhakaram, dhammato anapetattā dhammam dhammikameva attham sādhetīti. Imāya gāthāya saccavācāvasena abhithhavi. **Khemanti** abhayam nirupaddavam. Kena kāraṇenāti ce? **Nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānam pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṃvaṭṭati, tasmā khemanti attho. Atha vā yaṃ Buddho nibbānapattiyā vā dukkhassantakiriyāya vāti dvinnam nibbānadhātūnam atthāya khemamaggappakāsanato **khemam** vācam bhāsati. **Sā ve vācānamuttamā**ti sā vācā sabbavācānam seṭṭhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Imāya gāthāya mantāvacanavasena Bhagavantam abhithhavanto arahattanikūṭena thomanam pariyosāpeti.

Gambhīrapaṇṇoti tisso gāthā āyasmato Sāriputtattherassa pasamsanavasena vuttā. Tattha **gambhīrapaṇṇoti** gambhīresu khandhāyatanādisu pavattāya nipuṇāya paṇṇāya samannāgatattā gambhīrapaṇṇo. Medhāsāṅkhātāya dhammojapaṇṇāya samannāgatattā **medhāvī**. “Ayaṃ duggatiyā maggo, ayaṃ sugatiyā maggo, ayaṃ nibbānassa maggo”²ti evam magge ca amagge ca kovidatāya **maggāmaggassa kovido**. Mahatiyā sāvakapāramīnāṇassa matthakam pattāya paṇṇāya vasena **mahāpaṇṇo**. **Dhammam deseti bhikkhunanti** sammadeva pavattim nivattim² vibhāvento bhikkhūnam dhammam deseti. Tassā pana desanāya pavatti-ākāram dassetuṃ “**samkhittenapī**”²ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **samkhittenapī**ti “cattārimāni āvuso ariyasaccāni. Katamāni cattāri. Dukkham ariyasaccam -pa-. Imāni kho āvuso cattāri ariyasaccāni,

1. Sam 1. 39 piṭṭhe.

2. Pavattinivattiyo (Sī)

tasmā tihāvuso idaṃ dukkhanti yogo karaṇīyo”ti evaṃ saṃkhittenapi deseti. “Katamañcāvuso dukkhaṃ ariyasaccaṃ jātipi dukkhā”ti-ādinā¹ nayena tāneva vibhajanto vitthārenapi bhāsati. Khandhādidesanāsupi eveda nayo. **Sālikāyiva nigghosoti** yathā madhuraṃ ambapakkaṃ sāyitvā pakkhehi vātaṃ² datvā madhuraravaṃ nicchārentiyā sālikāya nigghoso, evaṃ therassa dhammaṃ kathentassa madhuro nigghoso hoti. Dhammasenāpatissa hi pittādīnaṃ vasena apalibuddhavacanaṃ hoti, ayadaṇḍena paḥaṭakamaṃsatālako viya saddo niccharati. **Paṭibhānaṃ udiyyatīti** kathetukamyatāya sati samuddato vīciyo viya uparūpari anantaṃ paṭibhānaṃ uṭṭhahati.

Tassāti Dhammasenāpatissa. **Tanti** dhammaṃ desentassa. **Suṇantīti** yaṃ no thero katheti, taṃ no sossāmāti ādara-jātā suṇanti. **Madhuranti** iṭṭhaṃ. **Rajanīyenāti** kantena. **Savanīyenāti** kaṇṇasukhena. **Vaggunāti** maṭṭhena manoharena. **Udagga-cittāti** odagya-pītiyā vasena udaggacittā alīnacittā. **Muditāti** āmoditā pāmojjena samannāgatā. **Odhentīti** avadahanti aññāya cittaṃ upaṭṭhapentā sotaṃ upanenti.

Ajja pannaraseti-ādikā catasso gāthā pavāraṇāsuttantadesanāya³ Satthāraṃ mahābhikkhusaṃghaparivutaṃ nisinnaṃ disvā thomentena vuttā. Tattha **pannaraseti** yasmiṃ⁴ hi samaye Bhagavā Pubbārāme nisīdanto sāyanhasamaye sampattaparisaṃyā kālayuttaṃ samayayuttaṃ dhammaṃ desetvā udakakoṭṭhake gattāni parisiñcitvā vatthanivasano⁵ ekaṃsaṃ Sugatamahācīvaraṃ katvā migāramātupāsāde majjhimathambhaṃ nissāya paññattavarabuddhāsane nisīditvā⁶ samantato nisinnaṃ bhikkhusaṃghaṃ anuviloketvā tadahuposathe pavāraṇādivase nisinno hoti, imasmiṃ pannarasī-uposatheti attho. **Visuddhiyāti** visuddhatthāya visuddhipavāraṇāya. **Bhikkhū pañcasatā samāgatāti** pañcasatamattā bhikkhū Satthāraṃ parivāretvā nisajjavasena ceva ajjhāsavayasena ca samāgatā. Te ca **saṃyojanabandhanacchidāti** saṃyojanasaṅkhāte santānassa bandhanabhūte

1. Ma 3. 292 piṭṭhādīsu.

4. Ekasmiṃ (Ka)

2. Tālaṃ (Sī, Ka)

5. Nivatthanivāsano (Sī)

3. Saṃ 1. 192 piṭṭhe.

6. Nisinno (Ka)

kilese chinditvā ṭhitā, tato eva **anīghā khīṇapunabbhavā isīti**
kilesadukkhābhāvena nidukkhā khīṇapunabbhavā, asekkhānaṃ
sīlakkhandhādīnaṃ esitabhāvena isīti.

Vijitasāṅgāṃanti vijitakilesasaṅgāmattā vijitamārabalattā
vijitasāṅgāmaṃ. **Satthavā**ḥanti aṭṭhaṅgike ariyamaggarathe āropetvā
veneyyasatte vāheti saṃsārakantārato uttāretīti Bhagavā satthavāho. Tenāha
brahmā Sahampati “uṭṭhehi vīra vijitasāṅgāma, satthavāḥā”ti¹, taṃ
satthavāhaṃ anuttaraṃ Satthāraṃ sāvakaṃ payirupāsanti. **Tevijjā**
maccuḥāyinoti evarūpehi sāvakehi parivārīto cakkavatti viya rājā
amaccaparivārīto janapadacārikavasena samantā anupariyetīti yojanā.

Palāpoti tuccho antosārarahito, sīlarahitoti attho. **Vande**
ādiccabandhuṃanti ādiccabandhuṃ Satthāraṃ Dasabalaṃ vandāmīti vadati.

Parosahassanti-ādikā catasso gāthā nibbānapaṭisaṃyuttāya dhammiyā
kathāya bhikkhūnaṃ dhammaṃ desentaṃ Bhagavantaṃ thomentena vuttā.
Tattha **parosa**hassanti atirekasahassaṃ, aḍḍhateḷasāni bhikkhusahassāni
sandhāya vuttaṃ. **Akuto**bhayanti nibbāne kutocipi bhayaṃ natthi, nibbānaṃ
pattassa ca kutocipi bhayaṃ natthīti nibbānaṃ akutobhayaṃ nāma.

“Āgum na karotī”ti-ādinā² vuttakāraṇehi Bhagavā nāgoti vuccatīti
nāganāmosi **Bhagavā**ti. **Isīna**ṃ **Isisatta**moti sāvakapaccekabuddha-isīnaṃ
uttamo isi, Vipassīsammasambuddhato paṭṭhāya isīnaṃ vā sattamako isi.
Mahāmeghovāti cātuddīpikamahāmegho viya hutvā.

Divā viharāti paṭisallānaṭṭhānato. **Sāvako te Mahāvīra**, pāde vandati
Vaṅīsoti idaṃ thero arahattaṃ patvā attano visesādhigamaṃ pakāsento
vadati.

1. Vi 3. 9; Ma 1. 139, 235 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 359 piṭṭhe.

Ummaggapathanti-ādikā catasso gāthā Bhagavatā “kiṃ nu te Vaṅṅīsa imā gāthāyo pubbe parivitakkitā, udāhu ṭhānaso cetā paṭibhantī”ti pucchitena ṭhānaso paṭibhantīti dassentena vuttā, kasmā panevaṃ taṃ Bhagavā avoca? Saṃghamajjhe kira kathā udapādi “Vaṅṅīsatthero vissatṭhagantho neva uddesena, na paripucchāya, na yonisomanasikārena kammaṃ karoti. Gāthaṃ bandhanto vaṇṇapadāni¹ karonto vicarati”ti. Atha Bhagavā “ime bhikkhū Vaṅṅīssassa paṭibhānasampattiṃ na jānanti, ahamassa paṭibhānasampattiṃ jānāpessāmi”ti cintetvā “kiṃ nu kho Vaṅṅīsa”ti-ādinā pucchati. **Ummaggapathanti** anekāni kilesupajjanapathāni². Vaṭṭappasutapathatāya hi pathanti vuttaṃ. **Pabhijja khilānīti** rāgādikhilāni pañca bhinditvā carasi. **Taṃ passathāti** evaṃ³ abhibhuyya ca chinditvā ca carantaṃ Buddhaṃ passatha. **Bandhapamuñcakaranti** bandhanamocanakaraṃ⁴. **Asitanti** anissitaṃ. **Bhāgaso paṭibhajjāti** satipaṭṭhānādikoṭṭhāsato dhammaṃ paṭibhajjanīyaṃ katvā. **Pavibhajjāti** pi pāṭho, uddesādikoṭṭhāsato pakārena vibhajitvā vibhajitvā dhammaṃ desetīti attho.

Oghassāti kāmādicaturoghassa. **Anekavihitanti** satipaṭṭhānādivasena anekavidhaṃ aṭṭhatimsāya vā kammaṭṭhānānaṃ vasena anekappakāraṃ amatāvahaṃ maggaṃ **akkhāsi** abhāsi. **Tasmim ca amate akkhātetī** tasmim tena akkhāte amate amatāvahe. **Dhammadasāti** dhammassa passitāro. **Ṭhitā asamhīrāti** kenaci asamhāriyā hutvā patiṭṭhitā. **Ativijjhāti** ativijjhītvā. **Sabbatṭhitinanti** sabbesaṃ diṭṭhiṭṭhānānaṃ viññāṇaṭṭhitīnaṃ vā. **Atikkama’ maddasāti** atikkamabhūtaṃ nibbānaṃ addasa. **Agganti** uttamaṃ dhammaṃ. Aggeti vā pāṭho, paṭhamataranti attho. **Dasaddhānanti** pañcavaggiyānaṃ **aggaṃ** dhammaṃ, **agge** vā ādito desayīti attho.

Tasmāti yasmā “esa dhammo sudesito”ti jānantaṃ pamādo na katabbo, tasmā **anusikkheti** tisso sikkhā vipassanāpaṭipāṭiyā maggapaṭipāṭiyā ca sikkheyya.

Buddhānubuddhoti-ādikā tisso gāthā āyasmato Aññātakonḍaññattherassa thomanavasena vuttā. Tattha **Buddhānubuddhoti** Buddhānaṃ

1. Cuṇṇiyapadāni (Sī)

3. Taṃ evaṃ (Sī)

2. Kilesummujjanapathāni (Sī)

4. Bandhanapamuñcakaraṃ (Ka)

anubuddho. Buddhā hi paṭhamam cattāri saccāni bujjhimsu, pacchā thero sabbapaṭhamam, tasmā Buddhānubuddhoti. Thirehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā **thero**, akuppadhammoti attho. **Tibbanikkamoti** dāḥavīriyo. **Sukhavihārānanti** diṭṭhadhammasukhavihārānam. **Vivekānanti** tiṇṇampi vivekānam. **Sabba'ssa tanti** yaṁ sabbasāvakena pattabbam, assa anena taṁ anuppattam. **Appamattassa sikkhatoti** appamattena hutvā sikkhantena.

Tevijjo cetopariyakovidoti chasu abhiññāsu catasso vadati, itarā dve yadipi na vuttā, thero pana chaḷabhiññova. Yasmā theram Himavante chaddantadahato āgantvā Bhagavati paramanipaccakāram dassetvā vandantaṁ disvā pasannamānasena Bhagavato sammukhā theram abhithhavantena imā gāthā vuttā, tasmā “Koṇḍañño Buddhadāyādo, pāde vandati Satthuno”ti vuttaṁ.

Nagassa passeti-ādikā tisso gāthā pañcahi bhikkhusatehi saddhim sabbeheva arahantehi Bhagavati kāḷasilāyam viharante āyasmā Mahāmoggallāno tesam bhikkhūnam cittam samanvesanto arahattaphalavimuttiṁ passittha. Tam¹ disvā āyasmā Vaṅḡiso Bhagavantam there ca abhithhavantō abhāsi. Tattha **nagassa passeti** Isigilipabbatassa passe kāḷasilāyam. **Āsīnanti** nisinnam.

Cetasāti attano cetopariyañāṇena. **Cittam nesam samanvesanti** tesam khīṇāsavabhikkhūnam cittam samanvesanto. **Anupariyetīti** anukkamena paricchindati.

Evam sabbaṅgasampannam “Munim dukkhassa pāragun”ti vuttāya Satthusampattiyā ceva “tevijjā macchūyino”ti vuttāya sāvakasampattiyā cāti sabbehi aṅgehi sampannam samannāgataṁ. **Muninti** hi iminā padena monasānkhātena ñāṇena Satthu anavasesañeyyāvabodho vuttoti anāvaraṇañāṇena dasabalañāṇādīnam saṅgaho kato hoti, tenassa ñāṇasampadam dasseti. **Dukkhassa pāragunti** iminā pahānasampadam. Tadubhayena ca Satthu ānubhāvasampadādayo² dassitā honti. **Tevijjā macchūyino**ti iminā sāvakānam ñāṇasampattidīpanena ca nibbānadhātuyā adhigamadīpanena ca

1. Te (Ka)

2. Ānubhāvādisampadā (Sī)

padadvayena Satthusāvakasampatti dassitā hoti. Tathā hi yathāvuttamattham pākaṭataram kātum “**Munim dukkhassa pārāgum. Anekākārasampannam, payirupāsanti Gotaman**”ti vuttam. Tattha **anekākārasampannanti** anekehi ākārehi sampannam, anekākāraguṇasamannāgatanti attho.

Cando yathāti gāthā Bhagavantam Campānagare Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre mahatā bhikkhusamghena anekehi ca devanāgasahashehi parivutam attano vaṇṇena ca yasasā ca virocāmānam disvā somanassajātena abhithhavantena vuttā. Tattha **Cando yathā vigatavalāhake nabheti** yathā saradasamaye apagatavalāhake valāhakasadisena aññena ca mahikādinā upakkilesena vimutte ākāse puṇṇacando virocāti, **vītamalova bhāṇumāti** teneva valāhakādi-upakkilesavigamena vigatamalo bhāṇumā sūriyo yathā virocāti. **Evampi aṅgīrasa tvanti** evam aṅgehi niccharaṇajutīhi jutimanta tvampi **Mahāmuni** Bhagavā **atirocasi** attano yasasā sadevakam lokam atikkamitvā virocāsīti.

Kāveyyamattāti ādikā dasa gāthā arahattam patvā attano paṭipattim paccavekkhitvā Satthu attano ca guṇe vibhāventena vuttā. Tattha **kāveyyamattāti** kāveyyena kabbakaraṇena¹ mattā mānitā sambhāvitā guṇodayam āpannā. **Addasāmāti** addasimhā.

Addhā no udapajjathāti ratanattayam addhā amhākam upakāratthāya uppajji.

Vacananti saccapaṭisaṃyuttam dhammakatham. **Khandhe āyatanāni ca dhātuyo cāti** pañcakkhandhe dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo ca. Imasmim thāne khandhādikathā vattabbā, sā **Visuddhimagge**² vitthāritā evāti tattha vuttanayeneva veditabbā. **Viditvānāti** rūpādivibhāgādito aniccatādito ca pubbabhāgañāṇena jānitvā.

Ye te sāsanakārakāti ye te sattā Tathāgatānam sāsanakārakā, tesam bahūnam atthāya vata uppajjanti Tathāgatā.

1. Kabyakārakena (Ka)

2. Visuddhi 2. 66 piṭṭhādīsu.

Ye niyāmagataddasāti niyāmo eva niyāmagataṃ, ye bhikkhū bhikkhuniyo ca sammattaniyāmaṃ addasaṃsu adhigacchiṃsu, tesaṃ atthāya vata **bodhiṃ** sammāsambodhiṃ ajjhagamā **Muni** Bhagavāti yojanā.

Sudesitāti veneyyajjhāsayanurūpaṃ saṅkhepato vitthārato ca suṭṭhu desitā. **Cakkhumatā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumatā. Attahitakāmehi araṇīyāni karaṇīyāni ariyabhāvakarāni, ariyassa vā Bhagavato saccānīti **ariyasaccāni**. **Dukkanti**-ādi tesaṃ ariyasaccānaṃ sarūpadassanaṃ, imasmiṃ thāne ariyasaccakathā vattabbā, sā sabbākārato **Visuddhimagge**¹ vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. **Evamete tathāti** ete dukkhādayo ariyasaccadhammā evaṃ dukkhādippakārena tathā avitathā anaññathā. **Vuttā diṭṭhā me te yathā tathāti** yathā Satthārā vuttā, tathā mayā diṭṭhā, ariyamaggañāṇena paṭividdhattā evaṃ tesaṃ². **Sadattho me anuppatto** arahattaṃ mayā sacchikataṃ, tato ca **kataṃ Buddhassa** Bhagavato **sāsanam** ovādānusiṭṭhiyaṃ anupatiṭṭho³.

Svāgataṃ vata me āsīti su-āgamanam vata me ahosi. **Mama Buddhassa santiketi** mama Sambuddhassa Bhagavato santike samīpe.

Abhiññāpāramippattoti channampi abhiññānaṃ pāramiṃ ukkaṃsaṃ adhigato. Iminā hi padena vuttamevatthaṃ vivarituṃ “**sotadhātu visodhitā**”ti-ādi vuttaṃ.

Pucchāmi Satthāranti-ādikā dvādasa gāthā attano upajjhāyassa parinibbutabhāvaṃ pucchantena vuttā, āyasmato Nigrodhakappattherassa hi parinibbānakāle āyasmā Vaṅgīso asammukhā ahosi. Diṭṭhapubbaṇca tena tassa hatthakukkucādi, pubbavāsanāvasena hi tādisaṇca āyasmato Pilindavacchassa vasalavādena samudācāro viya khīṇāsavānampi hotiyeva⁴. Tena “parinibbuto nu kho me upajjhāyo, udāhu no”ti uppannaparivitakko Satthāraṃ pucchi. Tena vuttaṃ “upajjhāyassa parinibbutabhāvaṃ pucchantena vuttā”ti. Tattha **Satthāranti** diṭṭhadhammikādihi

1. Visuddhi 2. 124 piṭṭhe.

3. Anupatiṭṭhā (Ka)

2. Tāva tesaṃ (Sī)

4. Tādisaṃ hotiyeva (Sī)

veneyyānaṃ anusāsakaṃ. **Anomapaññanti** omaṃ vuccati parittaṃ lāmaṃ, na omapaññaṃ anomapaññaṃ, mahāpaññanti attho. **Diṭṭheva dhammeti** paccakkhameva, imasmiṃyeva attabhāveti attho. **Vicikicchānanti** saṃsayānaṃ evarūpānaṃ vā parivitakkānaṃ chettā¹. **Aggālaveti** Aggālavacetiyasaṅkhāte vihāre. **Ñātoti** pākaṭo. **Yasassīti** lābhasakkārasampanno. **Abhinibbutattoti** upasantasabhāvo apariḍayhamānacitto.

Tayā katanti tādise chāyāsampanne nigrodharukkhamūle nisinnattā “nigrodhakappo”ti tayā kataṃ nāmaṃ. Iti so yathā attanā upalakkhitaṃ tathā vadati. Bhagavā pana na nisinnattā eva taṃ tathā ālapati, api ca kho tattha arahattaṃ pattattāpi. **Brāhmaṇassāti** jātiṃ sandhāya vadati. So kira brāhmaṇamahāsālakulā pabbajito. **Namassaṃ acarinti** namassamāno vihāsiṃ. **Mutyapekhoti** nibbāne patiṭṭhito.

Daḥhadhammadassīti Bhagavantam ālapati. Daḥhadhammaṃ hi nibbānaṃ abhijjanaṭṭhena, taṃca Bhagavā passi dassesi ca.

Sakkātipi Bhagavantameva kulanāmena ālapati. **Mayampi sabbeti** niravasesaparisaṃ² saṅgaṇhitvā attānaṃ dassento vadati. **Samantacakkhūtipi** Bhagavantameva sabbaññutaññāṇena ālapati. **Samavattṭhitāti** sammā avattṭhitā, ābhogaṃ katvā ṭhitā. **Noti** amhākaṃ. **Savanāyāti** imassa pañhassa veyyākaraṇaṃ³ savanattṭhāya. **Sotāti** sotadhātuyā⁴. **Tuvaṃ no Satthā tvamanuttarosīti** thutivacanavasena vadati.

Chinda no vicikicchanti vicikicchapaṭirūpaṃ taṃ parivitakkaṃ sandhāyāha. Akusalavicikicchāya pana thero nibbicikicchova. **Brūhi metanti** brūhi me etaṃ. Yaṃ mayā yācitosi “taṃ sāvakaṃ Sakka mayampi sabbe aññātumicchāmā”ti yācitova, taṃ brāhmaṇaṃ “**parinibbutaṃ vedaya bhūripaṇña. Majjheva no bhāsā**”ti parinibbutaṃ jānitvā mahāpaṇña Bhagavā majjheva amhākaṃ sabbesaṃ bhāsa, yathā sabbe mayaṃ jāneyyāma. **Sakkova devāna sahasanettoti** idaṃ pana thutivacanameva, api cettha ayamadhippāyo—yathā Sakko sahasanetto devānaṃ majjhe tehi sakkaccaṃ

1. Chedako (Ka)

2. Avasesaparisaṃ (Sī, Ka)

3. Imassa pañhāveyyākaraṇassa (Sī)

4. Hetunti sotadhātum (Sī)

sampañcchitavacanaṃ¹ bhāsati, evaṃ amhākaṃ majjihe amhehi sampañcchitavacanaṃ bhāsāti.

Ye kecīti imampi gāthaṃ Bhagavantaṃ thunanto vattukāmataṃ janetuṃ bhaṇati. Tassattho—ye keci abhiññhādayo ganthā, tesāṃ appahāne sati mohavicikicchānaṃ pahānābhāvato **mohamaggāti** ca, **aññānapakkhāti** ca, **vicikicchathānāti** ca vuccanti, sabbe te Tathāgataṃ patvā Tathāgatassa desanābalena viddhamsitā bhavanti nassanti. Kiṃ kārāṇanti? **Cakkhurū hi etaṃ paramaṃ narānaṃ**, yasmā Tathāgato sabbaganthavidhamanena paññācakkhujananato narānaṃ paramaṃ cakkhunti vuttaṃ hoti.

No ce hi jātūti imampi gāthaṃ thunanto eva vattukāmataṃ janento bhaṇati. Tattha **jātūti** ekaṃsavacanaṃ. **Purisoti** Bhagavantaṃ sandhāyāha. **Jotimantoti** paññājotisampannā Sāriputtādayo. Idaṃ vuttaṃ hoti—yadi Bhagavā puratthimādibhedo vāto viya abbhaghaṇaṃ desanāvegena kilese vihaneyya, tato yathā abbhaghaṇanivuto loko tamova hoti ekandhakāro, evaṃ sabbopi loko aññāṇanivuto tamova siyā. Ye cāpi ime idāni jotimanto khāyanti Sāriputtādayo, tepi na bhāseyyuṃ na dīpeyyunti.

Dhīrā cāti imampi gāthaṃ purimanayenevāha. Tassattho—**dhīrā** ca paṇḍitapurisā **pajjotakarā bhavanti** paññāpajjotaṃ uppādenti. **Taṃ** tasmā ahaṃ taṃ **vīra** padhānavīriyasamannāgata Bhagavā **tatheva maññe** dhīro pajjotakarotveva maññāmi, mayampi **vipassinaṃ** sabbadhamme yathābhūtaṃ passantaṃ Bhagavantaṃ jānanta eva upāgamimhā. Tasmā “parisāsu no **āvikaro**hi **kappaṃ** parinibbutova yathā nigrodhakappaṃ āvikaro hi pakāsehi.

Khippanti imampi gāthaṃ purimanayeneva āha. Tassattho—Bhagavā **khippaṃ giraṃ eraya vaggu vagguṃ** acirāyamāno² vācaṃ bhāsa vaggu manoharaṃ. **Haṃsova** yathā suvaṇṇahaṃso gocaraṃ pariggaṇhanto jātassaravanasaṇḍaṃ disvā gīvaṃ **paggayha** pakkhe uddhunitvā haṭṭhatuṭṭho³ **saṇikaṃ** ataramāno vagguṃ

1. Sampañcchitavacano (Sī, Ka)

2. Ataramāno (sabbattha)

3. Haṭṭhatuṭṭhena (sabbattha)

nikūjati giram nicchāreti, evamevaṃ tvaṃ saṇikaṃ nikūja iminā mahāpurisalakkhaṇaññatarena bindussarena suṭṭhu **vikappitena** abhisankhatena, etc mayam sabbe **ujugatā** avikkhittamānasā hutvā tava nikūjam suṇomāti.

Pahīnajātimaraṇanti idampi purimanayeneva āha. Tattha na sissatīti aseso, taṃ **asesam**, sotāpannādayo viya kiñci asesetvā pahīnajātimaraṇanti vuttam hoti. **Niggayhāti** nibandhitvā¹, **dhonanti** dhutasabbapāpam. **Vadessāmīti** kathāpessāmi dhammam. **Na kāmakāro hohi puthujjanānanti** puthujjanasekkhādīnam tividhānam janānam kāmakāro natthi, te yaṃ icchanti ñātum vā vattum vā, taṃ na sakkonti. **Saṅkheyyakāro ca Tathāgatānanti** Tathāgatānam pana vīmaṃsakāro paññāpubbaṅgamakiriyā, te yaṃ icchanti ñātum vā vattum vā, taṃ sakkontiyevāti adhippāyo.

Idāni taṃ saṅkheyyakāram pakāseto “**sampannavēyyākaraṇan**”ti gāthamāha. Tassattho—tathā hi tava Bhagavā idam **samujjupaññassa** sabbattha appaṭihatabhāvena ujugatapaññassa sammadeva vuttam pavattitam sampannavēyyākaraṇam “santatimahāmatto sattatālamattam abbhuggantvā parinibbāyissati, suppabuddho Sakko sattame divase pathaviṃ pavisissati”ti evamādiraṃ **samuggahitam** sammadeva uggahitam aviparītam diṭṭham, puna suṭṭhutarāṃ añjaliṃ paṇāmetvā āha. **Ayamañjali pacchimo suppaṇāmitoti** ayaṃ aparopī añjali suṭṭhutarāṃ paṇāmito. **Mā mohayī jānanti** mā no avacanena mohayī jānanto tassa² gatim, **anomapaññāti** Bhagavantam ālapati.

Paroparanti imam pana gātham aparenapi pariyāyena amohanameva yācanto āha. Tattha **paroparanti** lokuttaralokiyavasena sundarāsundaram dūre santike vā. **Ariyadhammanti** catusaccadhammam. **Viditvāti** paṭivijjhivā. **Jānanti** sabbam ñeyyadhammam jānanto. **Vācābhikaṅkhāmīti** yathā **ghammani** ghammakāle uṇhābhitatto puriso kilanto tasito vārim, evam te vācam abhikaṅkhāmi. **Sutam pavassāti** sutasaṅkhātam saddāyatanam pavassa pagghara³ muñca pavatta. “Sutassa vassā”tipi Pāḷi⁴, vuttapakārassa saddāyatanassa vuṭṭhim vassāti attho.

1. Suṭṭhu yācitvā nibandhitvā (Sī)

3. Paṅghara (Sī)

2. Kappassa (Sī)

4. Pavassātipi Pāḷi (Ka)

Idāni yādisaṃ vācaṃ abhikaṅkhati, taṃ pakāsento “**yadatthikan**”ti gāthamāha. Tattha **kappāyanoti** kappameva pūjāvasena vadati. **Yathā vimuttoti** “kiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā yathā asekkho, udāhu sa-upādisesāya yathā sekkho”ti vā pucchati. Sesamettha pākaṭameva.

Evam dvādasahi gāthāhi yācito Bhagavā taṃ viyākaronto¹ “**acchecchī**”ti-ādimāha. Tattha **acchecchi taṇhaṃ idha nāmarūpe** (iti **Bhagavā**) **kaṇhassa sotaṃ dīgharattānusayitanti** imasmiṃ nāmarūpe kāmataṇhādibhedā taṇhādīgharattaṃ appahīnaṭṭhena anusayitā kaṇhanāmakassa mārassa sotantipi vuccati, taṃ kaṇhassa sotabhūtaṃ dīgharattānusayitaṃ idha nāmarūpe taṇhaṃ kappāyano chindi. **Iti Bhagavāti** idaṃ pana saṅgītikārāṇaṃ vacanaṃ. **Atāri jātiṃ maraṇaṃ asesanti** so taṃ taṇhaṃ chetvā asesam jātimaraṇaṃ atari anupādisesāya parinibbāyīti dasseti, **iccabravi Bhagavā pañcasetṭhoti** āyasmataṃ Vaṅgīsenā puṭṭho Bhagavā evaṃ avoca pañcahi saddhādīhi indriyehi anaññasādhāraṇehi cakkhūhi vā seṭṭho, atha vā **pañcasetṭhoti** pañcahi sīlādīhi dhammakkhandhehi, pañcahi vā hetusampadādīhi seṭṭho uttamo pavaroti saṅgītikārāṇamevidampi vacanaṃ.

Evam vutte Bhagavato bhāsitaṃ abhinandamānaso āyasmā Vaṅgīso “**esa sutvā**”ti-ādikā gāthāyo āha. Tattha paṭhamagāthāyaṃ **na maṃ vañcesīti** yasmā parinibbuto, tasmā tassa parinibbutabhāvaṃ icchantam maṃ na vañcesi, na visaṃvādesīti attho. Sesaṃ pākaṭameva.

Dutiyagāthāyaṃ yasmā mutyapekho vihāsi, tasmā taṃ sandhāyāha “**yathā vādī tathā kāri, ahu Buddhassa sāvako**”ti. “**Maccuno jālaṃ tatan**”ti tebhūmakavaṭṭe vitthataṃ mārassa taṇhājālaṃ. **Māyāvinoti** bahumāyassa. “Tathā māyāvino”tipi keci paṭhanti, tesaṃ yo anekāhi māyāhi anekakkhattuṃ Bhagavantam upasaṅkami, tassa tathā māyāvinoti adhippāyo.

Tatīyagāthāya **ādinti** mūlakāraṇaṃ. **Upādānassāti** vaṭṭassa. Vaṭṭam dalhehi kammakilesehi upādātabbaṭṭhena “upādānan”ti vuttam. Tassa

upādānassa ādim̐ avijjātaphādibhedam̐ kāraṇam̐ nāṇacakkhunā addasa. **Kappo kappiyoti**¹ evam̐ vattum̐ vaṭṭati Bhagavāti adhippāyena vadati. **Accagā vatāti** atikkanto vata. **Maccudheyyanti** maccu ettha dhiyyatīti maccudheyyam̐, tebhūmakavaṭṭam̐, suduttaram̐ accagā vatāti vedajāto vadati.

Idāni Satthari attano upajjhāye ca pasannamānaso pasannākāram̐ vibhāvento “**taṁ devadevan**”ti osānagāthamāha. Tattha **taṁ devadevam̐ vandāmīti** sammutidevo, upapattidevo, visuddhidevoti tesam̐ sabbesampi devānam̐ uttamadevatāya² devadevam̐ **dvipaduttama** Bhagavā taṁ vandāmi. Na kevalam̐ tam̐yeva, atha kho tava³ saccābhisambodhiyā⁴ anudhammajātattā **anujātam̐** māravijayena mahāvīriyatāya **Mahāvīram̐** āgukaraṇādi-atthena **nāgarim̐** tava ure vāyāmajanitajātītāya **orasam̐** puttam̐ nigrodhakappaṇca vandāmi.

Evamete subhūti-ādayo Vaṅgīsapariyosānā dvisatam̐ catusatṭhi ca mahātherā idha Pāliyam̐ ārūlhā, te sabbe yathā Sammāsambuddhassa⁵ sāvakabhāvena ekavidhā. Tathā asekkhabhāvena, ukkhittapalighatāya saṁkiṇṇaparikkhatāya, abbulhesikatāya, niraggaḷatāya, pannaddhajātāya, pannabhāratāya visam̐yuttatāya,⁵ dasasu ariyavāsesu vuṭṭhavāsatāya ca. Tathā hi te pañcaṅgavippahīnā chalaṅgasamannāgatā ekārakkhā caturāpassenā panuṇṇapaccekasaccā samavayasatṭhesanā anāvilasaṅkappā passaddhakāyasaṅkhārā suvimuttacittā suvimuttapaññā ca⁶. Iti evamādinā nayena ekavidhā.

Ehi bhikkhubhāvena upasampannā, na chibhikkhubhāvena upasampannāti duvidhā. Tattha **aññāsi koṇḍaññappamukhā pañcavaggiyattherā, yasatthero**, tassa sahāyabhūtā **vimalo subāhu punṇaji gavampatīti** cattāro, aparepi tassa sahāyabhūtā pañcapaññāsa, tiṁsa **bhaddavaggiyā, uruvelakassapappamukhā** sahassapurāṇajaṭilā, dve **aggasāvakā**, tesam̐ parivārabhūtā

1. Kappiyo kappoti (Ka)

2. Devattā (Sī)

3. Tam̐ tava (Sī)

4. Saccābhisambodhi (Ka)

5-5. Sāvakaparikkhatāya abbulhesikatāya niraggaḷatāya pannaddhajātāya pannabhāvena ekavidhā tathā asekkhabhāvena ukkhittapalighatāya saṁkiṇṇabhāratāya visaññuttatāya (Sī)

6. Am̐ 3. 279 piṭṭhe.

7. Aññāta (Sī)

aḍḍhaterasasatā **paribbājaka**, coro **Aṅgulimālattheroti** sabbe sahaṣṣaṃ paññāsādhikāni tīpi satāni ca honti. Tenetaṃ vuccati—

“Satattayaṃ sahaṣṣaṇca, paññāsaṇca punāpare.
Ete therā mahāpaññā, sabbeva ehibhikkhukā”ti.

Na kevalaṇca ete eva, atha kho aññepi bahū santi. Seyyathidaṃ? **Selo** brāhmaṇo, tassa antevāsikabhūtā tisatabrāhmaṇā, **Mahākappino**, tassa parivārabhūtaṃ purisaṣaṣṣaṃ, **Suddhodana** mahārājena pesitā Kapilavatthuvāsino dasaṣaṣṣapurisā, **Mahābāvariya** brāhmaṇassa antevāsikabhūtā **Ajita** dayo soḷasa sahaṣṣaparimāṇāti. Evaṃ vuttato¹ aññe na ehibhikkhubhāvena upasampadā, te pana saraṇagamanūpasampadā ovādaṭṭiggahaṇūpasampadā pañhābyākaraṇūpasampadā ñatticatutthakammūpasampadāti imehi catūhi ākārehi laddhūpasampadā. Ādito hi ehibhikkhubhāvūpagatā therā, tesaṃ Bhagavā pabbajjaṃ viya tīhi saraṇagamaneveva upasampadampi anuññāsi, ayaṃ saraṇagamanūpasampadā. Yā pana—

“Tasmā tiha te Kassapa evaṃ sikkhitabbaṃ ‘tibbaṃ me hirottappaṃ, paccupaṭṭhitaṃ bhavissati thesu navesu majjhimesū’ti, evaṃ hi te Kassapa sikkhitabbaṃ. Tasmā tiha te kassapa evaṃ sikkhitabbaṃ ‘yamkiñci dhammaṃ suṇissāmi kusalūpasamhitaṃ, sabbaṃ taṃ atthiṃ katvā manasi karitvā sabbacetasaṃ samannāharitvā ohitasoto dhammaṃ suṇissāmi’ti, evaṃ hi te Kassapa sikkhitabbaṃ. Tasmā tiha te Kassapa evaṃ sikkhitabbaṃ ‘sātasahagatā ca me kāyagatā sati na vijahissatī’ti, evaṃ hi te Kassapa sikkhitabbaṃ”ti².

Imassa ovādassa ṭṭiggahaṇena Mahākassapaṭṭherassa anuññāta-upasampadā, ayaṃ ovādaṭṭiggahaṇūpasampadā nāma. Yā Pubbārāme caṅkamantena Bhagavatā “uddhumātakasaññāti vā sopāka ‘rūpasaññā’ti vā ime dhammā nānatthā nānābyañjanā, udāhu ekatthā byañjanameva nānan”ti-ādinā

1. Eva, vutthehi (Si)

2. Saṃ 1. 420 piṭṭhe.

asubhanissitesu pañhesu pucchitesu Bhagavantam upasaṅkamantena sattavassikena sopākasāmaṇerena “uddhumātakasaññāti vā Bhagavā ‘rūpasaññā’ti vā ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānan”ti-ādinā vissajjitesu “iminā sabbaññutaññāṇena saddhim saṁsanditvā ime pañhā byākata”ti āraddhacittena Bhagavatā anuññāta-upasampadā, ayaṁ pañhābyākaraṇūpasampadā nāma. Ñatticatutthakammūpasampadā pākaṭāva.

Yathā ehibhikkhubhāvena upasampadā, na ehibhikkhubhāvena upasampadāti duvidhā, evaṁ sammukhāparammukhābhedatopi duvidhā. Ye hi Satthu dharamānakāle ariyāya jātiyā jātā, te aññāsikoṇḍaññādayo sammukhasāvaka nāma. Ye pana Bhagavato parinibbānato pacchā adhigatavisesā, te satipi Satthu dhammasarīrassa paccakkhabhāve Satthu sarīrassa apaccakkhabhāvato parammukhasāvaka nāma.

Tathā ubhatobhāgavimuttapaññāvimuttatāvasena, idha Pāliyaṁ āgatā pana ubhatobhāgavimuttā evāti veditabbā. Vuttaṁ hetam **Apadāne**¹—

“Vimokkhāpi ca atṭhime, chaḷabhiññā sacchikatā”ti.

Tathā sāpadānānapadānābhedato, yesam hi purimesu Sammāsambuddhesu Paccekabuddhabuddhasāvakesu² puññakiriyāvasena pavattitaṁ sāvakaṇāpāramitāsāṅkhātāṁ atthi apadānaṁ, te sāpadānā, seyyathāpi Apadānapāliyaṁ āgatā therā. Yesam pana taṁ natthi, te anapadānā.

Kim pana sabbena sabbam pubbahetusampattiyā vinā saccābhisambodho sambhavatīti? Na sambhavati. Na hi upanissayasampattirahitassa ariyamaggādhigamo atthi tassa sudukkaradurabhisambhavasabhāvato. Yathāha “taṁ kim maññatha bhikkhave katamaṁ nu kho dukkarataraṁ vā durabhisambhavataraṁ vā”ti-ādi³. Yadi evaṁ kasmā vuttaṁ “yesam pana taṁ natthi, te anapadānā”ti. Nayidamevaṁ daṭṭhabbam “ye sabbena sabbam upanissayasampattirahitā, te anapadānā”ti tādīsānaṁ idha anadhippetatā. Yesam pana ati-ukkaṁsagataṁ apadānaṁ natthi, te idha “anapadānā”ti vuttā, na sabbena sabbam

1. Khu 4. 154 piṭṭhe.

2. Paccekabuddhesu Buddhasāvakesu ca (Sī)

3. Saṁ 3. 395 piṭṭhe.

upanissayarahitāyeva. Tathā hi ime sattā Buddhuppādesu
 acchariyācinteyyaguṇavibhūtivitthataṃ Buddhānaṃ ānubhāvaṃ passantā
 catuppamāṇikassa lokassa sabbathāpi¹ pasādāvahattā Satthari saddhaṃ
 paṭilabhanti. Tathā saddhammassavanena, sāvakānaṃ
 sammāpaṭipattidassanena kadāci mahābodhisattānaṃ sammāsambodhiyā
 cittaḥbhinihāradassanena, tesāṃ santike ovādānusāsanapaṭilābhena ca
 saddhamme saddhaṃ paṭilabhanti, te tattha paṭiladdhasaddhā yadipi saṃsāre
 nibbāne ca ādīnavānisamse² passanti, mahārajakkhatāya pana yogakkhemaṃ
 anabhisambhūnantā antaranāraṇā vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaḥbijaṃ attano
 santāne ropentiyeva sappurisūpanissayassa bahukārabhāvato³. Tenāha⁴—

“Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ.

Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

Yathā manussā nadiṃ tarantā, paṭititthaṃ virajjhiya.

Heṭṭhātitthe gahetvāna, uttaranti mahānadiṃ.

Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmi’maṃ jinaṃ.

Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ”ti.

Evam vivaṭṭaṃ uddissa uppāditakusalacittaṃ satasahassādhikacatu-
 asaṅkhyeyyakālāntare vimokkhādhigamassa upanissayo na hotīti na sakkā
 vattum. Pageva patthanāvasena adhikāraṃ katvā pavattitaṃ. Evam
 duvidhāpete.

Aggasāvaka mahāsāvaka pakatisāvakaṭi tividdhā. Tesu āyasmā
Aññāsikoṇḍañño, Vappo, Bhaddiyo, Mahānāmo, Assaji, Nālako, Yaso,
Vimalo, Subāhu, Puṇṇaji⁽¹⁰⁾, Gavampati, Uruvelakassapo, Nadikassapo,
Gayākassapo, Sāriputto, Mahāmoggallāno, Mahākassapo, Mahākaccāyano,
Mahākoṭṭhiko, Mahākappino⁽²⁰⁾, Mahācundo, Anuruddho, Kaṅkhārevato,
Ānando, Nandako, Bhagu, Nando, Kimilo⁵, Bhaddiyo, Rāhulo⁽³⁰⁾, Sīvali,

1. Sabbadāpi (Sī)

2. Ādīnave ānisamse ca (Sī)

3. Sappurisūpanissayabahukārabhāvato (Sī)

4. Khu 4. 312 piṭṭhe Buddhavaṃse.

5. Kimbilo (Sī)

Upāli, Dabbo, Upaseno, Khadiravaniyarevato, Puṇṇo Mantāniputto, Puṇṇo Sunāparantako, Soṇo Kuṭikaṇṇo, Soṇo Koḷivīso, Rādho⁽⁴⁰⁾, Subhūti, Aṅgulimālo, Vakkali, Kāḷudāyī, Mahā-udāyī, Pilindavaccho¹, Sobhito, Kumārakassapo, Raṭṭhapālo, Vaṅḡiso⁽⁵⁰⁾, Sabhiyo, Selo, Upavāno, Meghiyo, Sāgato, Nāgito, Lakunḍakabhaddiyo, Piṇḍolabhāradvājo, Mahāpanthako, Cūḷapanthako⁽⁶⁰⁾, Bākulo², Kuṇḍadhāno³, Dārucīriyo, Yasojo, Ajito, Tissametteyyo, Puṇṇako, Mettagū, Dhotako, Upasivo⁽⁷⁰⁾, Nando, Hemako, Todeyyo, Kappo, Jatukaṇṇi, Bhadrāvudho, Udayo, Posālo, Mogharājā, Piṅgiyoti⁽⁸⁰⁾, ete asītimahāsāvaka nāma.

Kasmā pana te eva therā “mahāsāvaka”ti vuccantīti? Abhinīhārassa mahantabhāvato. Tathā hi dve aggasāvakaṇi mahāsāvakesu antogadhā. Te hi sāvakaṇi pāramīnāṇassa matthakappattiyā sāvakesu aggadhammādhigamena aggaṭṭhāne ṭhitāpi abhinīhāramahantatāsāmaññena “mahāsāvaka”tipi vuccanti. Itare pana pakatisāvakehi sātisaṃyamahābhinīhārā. Tathā hi te Padumuttarassa Bhagavato kāle katapaṇidhānā. Tato eva sātisaṃyam abhinīhāsamāpattisu vasino pabhinnapaṭisambhidā ca. Kāmaṇi sabbe pi arahanto sīlavisuddhi-ādike sampādetvā catūsu satipaṭṭhānesu paṭiṭṭhitacittā satta bojjhaṅge yathābhūtaṃ bhāvetvā maggaṇi paṭipattiyā anavasesato kilese khetvā aggaṇi paṭiṭṭhahanti, tathāpi yathā saddhāvimuttato diṭṭhippattassa, paññāvimuttato ca ubhatobhāgavimuttassa pubbhāgabhāvanāviseso addhā icchito viseso, evaṃ abhinīhāramahantatāpubbayogamahantatāhi attasantāne sātisaṃyaguṇavisesassa nipphāditattā sīlādiguṇehi mahantā sāvakaṇi mahāsāvaka. Tesu eva pana ye⁴ bodhipakkhiyadhammesu pāmokkabhāvena dhurabhūtānaṃ sammādiṭṭhisammāsamādhīnaṃ sātisaṃyakkantarabhāvanipphattiyā kāraṇabhūtāya tajjābhinīhārābhinihatāya sakkaccaṃ nirantaraṃ

1. Pilindivaccho (Sī, Ka) 2. Bakkulo (Sī) 3. Kuṇḍadhāno (Sī, Ka) 4. Te (Sī)

cirakālaṃ samāhitāya sammāpaṭipattiyā yathākkamaṃ paññāya samādhismiṃ ca ukkaṃsapāramippattiyā savisesaṃ sabbaguṇehi aggabhāve ṭhitā, te Sāriputtamoggallānā¹ satipi mahāsāvakatte sāvakapāramiyā matthake sabbasāvakānaṃ aggabhāve ṭhitattā abhinīhāramahantabhāvato, pubbayogamahantabhāvato ca “aggasāvakā”icceva vuccanti. Ye pana ariyasāvakā aggasāvakā viya ca mahāsāvakā viya ca na parimitāva, atha kho anekasatā anekasahassā, te pakatisāvakā. Idha Pāḷiyaṃ ārūlhā pana parimitāva gāthāvasena pariggahitattā. Tathāpi² mahāsāvakesupi keci idha Pāḷiyaṃ nārūlhā.

Evam tividhāpi te animittavimokkhādibhedato tividhā, vimokkhasamadhi gamavasena pi tividhā. Tayo hi ime vimokkhā suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkhoti. Te ca vimokkhā suññatādīhi aniccānupassanādīhi tīhi anupassanāhi adhigantabbā. Ādīto hi aniccādīsu yena kenaci ākārena vipassanābhiniveso hoti. Yadā pana vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya aniccākārato saṅkhāre sammasantiyā maggavvuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā satipi rāganimittādīnaṃ samugghāṭane saṅkhāranimittaṃ pana sā na vissajjetīti nippariyāyena animittanāmaṃ alabhamānā attano maggassa animittanāmaṃ dātum na sakkotīti. Kiñcāpi abhidhamme animittavimokkho na uddhaṭo, suttante pana rāgādinimittānaṃ samugghāṭena labbhatīti.

“Animittaṇca bhāvehi, mānānusayamujjaha.

Tato mānābhisamayā, upasanto carissasi”ti³—

ādinā hi⁴ vipassanāya animittavimokkhabhāvo anuttarassa animittavimokkhabhāvo ca vutto. Yadā vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya dukkhato saṅkhāre sammasantiyā maggavvuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā rāgapañidhi-ādīnaṃ samugghāṭanena appaṇihitanāmaṃ labhatīti appaṇihitavimokkhaṃ nāma hoti. Tadanantaro ca⁵ maggo appaṇihitavimokkho. Yadā pana vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya anattākārena sammasantiyā maggavvuṭṭhānaṃ hoti,

1. Sāriputtamoggallānattherā (Sī)

2. Tathā hi (Ka)

3. Sam 1. 190 piṭṭhe.

4. Tam (Ka)

5. Ca natthi (Sī)

tadā vipassanā attadiṭṭhiyā samugghāṭanena suññatanāmaṃ labhatīti suññatavimokkhaṃ nāma hoti. Tadanantaro ca maggo suññatavimokkho nāma hoti. Imesu aggamaggabhūtesu tīsu vimokkhesu imesaṃ therānaṃ keci animittavimokkhena muttā, keci appaṇihitavimokkhena, keci suññatavimokkhena. Tena vuttaṃ “animittavimokkhādibhedato tividhā, vimokkhasamadhigamenapi tividhā”ti.

Paṭipadāvibhāgena catubbidhā. Catasso hi paṭipadā dukkhapaṭipadā dandhābhiññā, dukkhapaṭipadā khippābhiññā, sukhapaṭipadā dandhābhiññā, sukhapaṭipadā khippābhiññāti. Tattha rūpamukhādīsu vipassanābhinivesesu yo rūpamukhena vipassanaṃ abhinivisitvā cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpaṃ pariggaṇhāti arūpaṃ pariggaṇhāti, rūpārūpaṃ pana pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggahetuṃ sakkoti, tassa dukkhapaṭipadā nāma hoti, pariggahitarūpārūpassa pana vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya dandhābhiññā nāma hoti. Yopi rūpārūpaṃ pariggahetvā nāmarūpaṃ vavatthapento dukkhena kasirena kilamanto vavatthapeti, vavatthapite ca nāmarūpe vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādetuṃ sakkoti, tassapi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo nāmarūpampi vavatthapetvā paccaye pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggaṇhāti. Paccaye ca pariggahetvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo paccayepi pariggahetvā lakkhaṇāni paṭivijjhanto dukkhena kasirena kilamanto paṭivijjhati, paṭividdhalakkhaṇo ca vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo lakkhaṇāni paṭivijjhitvā vipassanāñāṇe tikkhe sūre pasanne vahante uppannavipassanānikantiṃ pariyādiyamāno dukkhena kasirena kilamanto pariyādiyati, nikantiṃca pariyādiyitvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Yathāvuttāsuyeva paṭipadāsu maggapātubhāvassa khippatāya dukkhapaṭipadā khippābhiññā, tāsaṃ pana paṭipadānaṃ akicchāsiddhiyaṃ maggapātubhāvassa dandhatāya khippatāya ca yathākkamaṃ sukhapaṭipadā dandhābhiññā sukhapaṭipadā khippābhiññā ca veditabbā. Imāsaṃ catassannaṃ paṭipadānaṃ vasena aggamaggappattiyā therānaṃ catubbidhatā veditabbā. Na hi

paṭipadāhi vinā ariyamaggādhigamo atthi. Tathā hi abhidhamme “yasmim samaye lokuttaram jhānam bhāveti niyyānikam apacayagāmiṃ -pa-dukkhapaṭipadam dandhābhiññan”ti-ādinā¹ paṭipadāya saddhimyeva ariyamaggo vibhatto, tena vuttam “paṭipadāvibhāgena catubbidhā”ti.

Indriyādhikavibhāgena pañcavidhā. Satipi nesam saccābhisambodhasāmaññe ekacce therā saddhuttarā seyyathāpi thero Vakkali, ekacce vīriyuttarā seyyathāpi thero mahāsoṇo koḷivīso, ekacce satuttarā seyyathāpi thero sobhito², ekacce samādhuttarā seyyathāpi thero Cūḷapanthako, ekacce paññuttarā seyyathāpi thero Ānando. Tathā hi so gatimantatāya atthakosallādivantatāya³ ca pasamsito, ayañca vibhāgo pubbhāge labbhamānavisesavasena vutto. Aggamaggakkhaṇe pana sesānampi indriyānam ekasabhāvā icchitāti.

Tathā pāramippattā, paṭisambhidāppattā, chaḷabhiññā, tevijjā, sukkhavipassakāti pañcavidhā. Sāvakesu hi ekacce sāvakaḥpāramiyā matthakappattā yathā taṃ āyasmā Sāriputto āyasmā ca Mahāmoggallāno, ekacce atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttapaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidāti imāsam catunnam paṭisambhidānam vasena paṭisambhidāppattā, ekacce iddhividhaññāḍḍīnam abhiññānam vasena chaḷabhiññā, ekacce pubbenivāsaññāḍḍīnam tissannam vijjānam vasena tevijjā. Ye pana khaṇikasamādhimatte ṭhatvā vipassanam paṭṭhapetvā adhigata-aggamaggā, te ādito antaranāra ca samādhijena jhānaṅgena vipassanābbhantaram paṭisandhānānam abhāvā sukkhā vipassanā etesanti sukkhavipassakā nāma. Ayañca vibhāgo sāvakanam sādharmaṇabhāvam upaparikkhitvā vutto. Idha Pāḷiyam āgatā nattheva sukkhavipassakā. Tenevāha⁴—

“Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.

Chaḷabhiññā sacchikatā, katham Buddhassa sāsanan”ti-ādi.

Evam pāramippattādivasena pañcavidhā.

Animittādivasena chabbidhā animittavimuttoti-ādayo.

1. Abhi 1. 72 piṭṭhe.

3. Mantatāya (Sī)

2. Sāgato (Sī)

4. Khu 3. 34; Khu 4. 2 piṭṭhādisu.

Saddhādhuro paññādhuroti duvidhā. Tathā appaṇihitavimutto paññāvimutto cāti. Evaṃ animittavimuttādivasena ca pariyāyavimuttabhedenā sattavidhā. Catūsu hi arūpasamāpattīsu ekamekaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ ārabhitvā arahattaṃ pattā cattāro, nirodhato vuṭṭhāya arahattaṃ patto cāti pañca, ubhatobhāgavimuttā saddhādhurapaññādhuravasena dve paññāvimuttāti evaṃ vimuttibhedena sattavidhā.

Dhurapaṭipadā vibhāgena aṭṭhavidhā. Yo hi dukkhapaṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, so saddhādhurapaññādhuravasena duvidho, tathā sesapaṭipadāsupīti evaṃ dhurapaṭipadā vibhāgena aṭṭhavidhā.

Vimuttibhedena navavidhā. Pañca ubhatobhāgavimuttā, dve paññāvimuttā, paññāvimuttiyaṃ cetovimuttiyañca pāramippattā dve aggasāvaka cāti evaṃ navavidhā.

Vimuttivaseneva dasavidhā. Catūsu arūpāvacarajjhānesu ca ekamekaṃ pādakaṃ katvā arahattaṃ pattā cattāro, sukkhavipassakoti pañca paññāvimuttā, yathāvuttā ca ubhatobhāgavimuttā cāti evaṃ vimuttibhedeneva dasavidhā. Te yathāvuttena dhurabhedena bhijjamānā vīsati honti. Paṭipadābhedenā bhijjamānā cattālīsaṃ honti. Puna paṭipadābhedenā dhurabhedena ca bhijjamānā asīti honti. Atha te suññatavimuttādivibhāgena bhijjamānā cattālīsādhikā dve satāni¹ honti. Puna indriyādhikabhāvena bhijjamānā dvisatuttaraṃ sahaṣsaṃ hontīti. Evaṃ attano guṇavasena anekabhedavibhātesu maggaṭṭhaphalaṭṭhesu ariyasāvakesu ye attano paṭipattipavatti-ādike ca vibhāventi. Ye “channā me kuṭṭikā”ti-ādika² gāthā udānādivasena abhāsimsu. Te ca idha gāthāmukhena saṅgahaṃ ārūḷhā. Tenāha “sīhānaṃva na dantānaṃ -pa- phusitvā accutaṃ padan”ti². Evamettha pakiṇṇakakathā veditabbā.

Vaṅṣattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahānipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

Badaratitthamahāvihāravāsina ācariyadhammapālattherena katā

Theragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Cattālīsādhikadvesataṃ (Sī)

2. Khu 2. 219 piṭṭhe.

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akāpurisasevitāṁ	241	Aggaṁ	60, 108, 221
Akāmaṁ	66	Aggappattaṁ	17
Akālikaṁ	321	Aggavādino	478
Akāsim	227	Aggahi	342
Akiccaṁ	235	Aggāḷave	534
Akiccāni	354	Aggikhandhāva	118
Akittim	220	Aggihuttaṁ	53
Akutobhayaṁ	529	Agge	530
Akutobhayo	311	Aghaṁ	471
Akuppataṁ	68, 111	Aṅgassa	234
Akuhako	524	Aṅgārakāsum	105
Akkodhano	152	Aṅgārino	169
Akkodhassa	114	Aṅgīrasa	532
Akkhāte	235, 530	Aṅgīrasassa	172
Akkhāsi	530	Aṅguli	451
Akkhāhi	359	Aṅgulimāla	328
Akhilo	525	Acarim	534
Agacchaṁ	467	Acalā	152
Agamaṁ	334	Acalo	242
Agarū	362	Acintiyā	366
Agārayho	210	Accagā	538
Agāravā	362	Accagū	247
Agāravo	365	Accaruci	261
Agārasmā	521	Accāraddhamhi	236
Agārisu	404	Accimantova	169
Agiddhā	351	Accharāsaṅghātamattaṁ	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acchisaṃ	140	Aṭṭito	98
Acchecchi	537	Aṭṭhaṅgikaṃ	57, 369
Accheraṃ	455	Aṭṭhaṅgiko	105
Ajakaraṇī	31, 32	Aṭṭhāpadakatā	293
Ajaḷo	411	Aṭṭhāsim	14
Ajegucchaṃ	365	Aṭṭhisaṅghātaghaṭṭito	200
Ajeḷakaṃ	363	Aṇuṃ	262
Ajja	32	Aṇḍasambhavo	216
Ajjatano	187	Atandito	60
Ajjadagge	139	Atāri	537
Ajjhagaṃ	342	Ati	117
Ajjhagamā	524	Ati-acchati	354
Ajjhattaṃ	5, 51, 131	Atikkantā	267
Ajjhattarato	397	Atikkamaṃ	530
Ajjhavāsaya	345	Atidevassa	141
Ajjhosa	303	Atināmayi	72
Añchāmi	283	Atibhārena	246
Añjanakkhikā	364	Atimaññati	423
Añjanamakkhitā	293	Atimānahato	108
Añjanī	293	Atimāno	109
Añjali	536	Atirocasi	532
Añjasam	73	Ativattati	246
Añjasena	142	Ativassati	117
Aññathābhāvaṃ	347	Ativāho	221
Aññamaññaṃ	362	Ativijjhā	530
Aññamaññehi	354	Ativelaṃ	206
Aññāṇapakkhā	535	Atihitā	86
Aññātamanino	362	Atītagatasatthuno	426
Aññāya	83	Atīva	175
Aññe	108	Atuladassanaṃ	17

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Attadantaṃ	260	Addutiyo	466
Attano	97	Addhaniyā	170
Attāṇo	118	Addhā	532
Attānaṃ	453	Addhuvato	475
Atthaṃ	51, 56, 235	Advejjhaṃ	188
Atthacintāvasānugā	352	Adhammā	523
Atthato	356	Adhammikaṃ	249
Atthantaro	76	Adhammiko	248
Atthavasī	175	Adhammo	28
Atthavā	278	Adhigacchati	207, 298
Atthassa	262	Adhicitte	210
Atthā	20	Adhiṭṭhitaṃ	288, 278
Atthāya	53	Adhiṭṭhehi	194
Atthikaṃ	398	Adhippāyo	176, 359
Atthena	279	Adhimuccassu	310
Attho	85, 215	Adhimucchito	276, 492
Atthopasaṃhitā	366	Adhimuttassa	237
Atthaddhamānasā	351	Adho	93
Adaṇḍena	333	Adhogamaṃ	492
Adantaṃ	66	Anagāriyaṃ	521
Adaliddo	153	Anaṅgaṇassa	243
Adassino	247	Anajjhagaṃ	98
Adutiyo	176, 342	Anañjito	88
Adesayi	344	Anaṇo	299, 334
Adda	399	Anattaneyyaṃ	453
Addakkhiṃ	156	Anatthikā	363
Addakkhi	399	Anatthiko	268, 270
Addasaṃ	141	Anadhiṭṭhāya	287
Addasāma	532	Anantakaṃ	142
Addasāsiraṃ	17, 227	Anantaraṃ	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anapekkhavā	216	Anugiddho	450
Anapekkhassa	267	Anuggahi	49
Anappameyyo	455	Anucaṅkamissaṃ	139
Anabhiratiṃ	211	Anujātaṃ	538
Anariyaṃ	216	Anuṭṭhahe	425
Anavajjāni	262	Anuttaro	221
Anākiṇṇā	452	Anudiṭṭhinaṃ	284
Anāgataṃ	185	Anuddhato	454
Anāgataddhānaṃ	368	Anudhammacārī	76
Anāgate	362	Anudhāvati	492
Anāturā	8	Anudhāvitā	355
Anādaro	108, 367	Anupanāhī	152
Anādānā	142	Anupassano	105
Anādāya	526	Anupādāno	268, 320
Anāyāso	404	Anupubbaṃ	186
Anāvaraṇadassāvī	131	Anuppatto	49, 85, 195
Anāvilo	404	Anubhoti	525
Anāsavaṃ	17	Anuyuñjetha	335
Anāsavo	73, 268	Anuyuñjeyya	206
Anāhāro	262	Anuyutto	400
Anikkasāvo	366	Anurakkhituṃ	356
Aniccaṃ	210	Anulomaṃ	492
Aniccato	475	Anuvicintayaṃ	425
Animittaṇca	526	Anuvidhīyantu	333
Anivārayaṃ	275	Anusayājālaṃ	200
Anissādā	268	Anusaye	320
Anīghā	529	Anusaraṃ	356
Anītiho	49	Anusāsani	243
Anukampako	427	Anusāseyya	401
Anukampito	335	Anusikkhantā	365

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anusikkhe	530	Apihālu	524
Anussaraṃ	87	Apekkhaṃ	471
Anekavihitaṃ	530	Apekkhavā	194
Anekākārasampannaṃ	532	Apeto	366
Anekākārasampanne	490	Appaṃ	297, 351
Anejo	76, 345	Appaṭikujjhanto	114
Anoggatasmim	135	Appaṭikūlāni	276
Anomapaññaṃ	534	Appaṭimaṃ	221
Antakaro	257	Appaṭimassa	173
Antakiriyāya	527	Appanigghosaṃ	204
Antevāsī	49	Appapañño	298
Antovaṅkagato	283	Appabuddhīnaṃ	248
Andhakāraṃva	426	Appamaññāyo	88
Andhabhūto	53, 54	Appamattassa	312
Annabhāro	346	Appamatto	279, 397
Anvakāsi	329	Appamāṇaṃ	186, 241
Anvagū	131	Appamādaṃ	369
Anventā	354	Appamādena	97
Apagataṃ	335	Appameyyaṃ	87
Apaciti	209	Appassuto	399
Apacinato	304	Appahānaṃ	284
Apaccatha	494	Appāsi	404
Apaṇṇakaṃ	299	Appiccho	205, 343
Aparājito	157	Appena	119, 491
Aparo	175	Aphassayi	492
Apāṭukā	355	Aphusitaṃ	356
Apānaṃ	186	Abandhanā	12
Apārā	287	Abbahe	97
Api	205	Abbuyha	24
Apihā	51	Abbhachādītā	452

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abbhaṭṭitasahāyassa	426	Abhimano	473
Abbhantarapassayaṃ	285	Abhirūhanam	287
Abbhā	186	Abhirocayim	217
Abbhuto	83, 187	Abhivandito	491
Abbhunnaditā	452	Abhivassati	399
Abbhokāsiko	324	Abhivuṭṭhā	452
Abbhokāse	88	Abhisaddahanto	298
Abyāpajjaraho	241	Abhisamayo	210
Abyābajjhādhimuttassa	237	Abhisambhutvā	451
Abyāsekā	352	Abhisambhonto	60
Abravi	135	Abhisāpamāgato	472
Abravum	270	Abhihāraye	236
Abhaṇī	366	Abhihāsanam	221
Abhāsaya	51	Abhuñjimsu	351
Abhāsi	73	Abhuñjisaṃ	451
Abhikaṅkhaṇam	49	Abhutvā	398
Abhigajjino	470	Amaññittho	11
Abhijānāti	495	Amataṃ	49
Abhijānāmi	241	Amataddaso	23, 51
Abhijānissaṃ	346	Amatapadaṃ	470
Abhijigīsati	279	Amatamadasaṃghasuppahīnā	32
Abhijjhā	303	Amatassa	468
Abhiññāpāramippatto	533	Amatā	527
Abhiññeyyaṃ	309	Amate	530
Abhinandāmi	217	Amatogadham	283
Abhinanditaṃ	92	Amamo	466
Abhinibbutatto	534	Amarā	8, 297
Abhipatthayaṃ	296	Amāyo	152
Abhipatthito	157	Amite	467
Abhippasāдеми	492	Amukharā	352

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Amoghaṃ	119, 153, 402	Alaṅkatā	3
Ambavane	195	Alaṅkato	293
Ambāṭakārāme	129	Alattakakatā	124, 292
Ambilaṃ	276	Alatthaṃ	283
Ambujaṃ	121	Alabhanto	65
Ambunā	455	Alabhiṃ	299
Ambe	355	Alasaṃ	101
Amhaṃ	427	Alābhe	247
Amhi	23, 49	Alābho	248
Ayaso	248	Aleṇadassini	31
Ayāci	329	Alocayim	14
Ayonisaṃvidhānena	20	Allaṃ	398
Araññakāni	210	Avañjhā	299
Araññāni	400	Avāṇo	285
Aratiṃ	522	Avāṇṇaṃ	220
Arahato	260	Avanatho	522
Arahaddhaṃ	366	Avandi	329
Arahanto	400	Avalokeyyātha	209
Arahā	51	Avase	265
Ariyakantaṃ	152	Avassute	11
Ariyadhammaṃ	536	Avighātavā	343
Ariyadhammo	246	Avijānantā	8
Ariyavatā	49	Avijjā	12, 473
Ariyasaccāni	142	Avijjāya	200
Ariyā	364	Avitakkaṃ	242
Ariyo	105	Aviddasu	54, 162, 479
Arukāyaṃ	292	Avirodhappasaṃsināṃ	332
Arūpa	472	Avihimsā	61
Alaṃ	398	Avītataṇhā	297
Alakkhya	473	Avūpasantā	354

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Avoca	329	Asesaṃ	525
Asaṃkappaṃ	241	Asokaṃ	163
Asaṃvindaṃ	269	Asokatā	270
Asaṃsaṭṭho	205	Asmā	283
Asaṃhāriyo	76	Asmiṃ	219
Asaṃhīraṃ	241	Asmi	24
Asaṃhīrā	530	Asmimāno	109
Asaṃkhatam	163	Assa	75
Asaṅgacārī	469	Assāsapassāsā	344
Asaññato	328	Assāsarato	261
Asatthena	333	Assutāvino	363
Asattho	285	Ahaṃ	4
Asadā	293	Ahatthapāso	335
Asantuṭṭho	343	Ahāriyaramattike	286
Asabbhā ca	402	Ahimsaṃ	285
Asamāhitā	364	Ahimsako	334
Asamāhito	222	Ahirikā	356
Asammohaṃ	237	Ahirikkatāya	473
Asayhasāhino	172	Ahuṃ	56
Asallīnena	345	Ahu	140
Asārato	475		
Asim	329	[Ā]	
Asitaṃ	530	Ākaṅkhantā	354
Asitā	249	Ākappā	359
Asuci	121	Ākāsasamaṃ	490
Asuddhiṃ	54	Āgacchate	368
Asubhasaññaṃ	211	Āgataṃ	260
Asubhāya	526	Āgatā	455
Asuro	283	Āgatiṃ	347
Aseyyo	453	Āgamma	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āghātanam	104	Āpagākūlam	31
Āghātanā	268	Āpajja	298
Ācāragocare	210	Āpopaggharaṇo	199
Ācinato	303	Ābharaṇam	221
Ājaññaṃ	66	Āmalakāni	355
Ājañño	246	Āmisam	283
Ājāniyo	135	Āmodayāmi	241
Ājāniyena	111	Āyatanāni	532
Ājīvahetu	473	Āyatanuppādam	237
Ājīvo	210	Āyantim	26
Āṇim	280	Āyasakyaṃ	20
Āṇiyā	279	Āyāgo	196
Ātāpī	283	Āyācanāhi	134
Āturaṃ	92, 292	Āyukkhayā	268
Āturesu	8	Āyogo	210
Ādapayanti	332	Ārakā	9, 68
Ādāya	26	Āraññikā	488
Ādim	537	Āraddhavīriyā	369
Ādiccabandhunaṃ	529	Āraddhavīriye	60
Ādiccabandhunā	104	Āraddhavīriyo	343
Ādiccova	307	Ārabbha	345
Ādittato	299, 467	Ārā	303
Ādittāva	268	Ārādhayi	400
Ādiyissanti	368	Ārādhetaṃ	156
Ādisantaṃ	284	Āruyha	5, 124
Ādīnavaṃ	122, 298	Ālayaṃ	31
Ādīnavo	3	Ālayesinī	31
Ānaṃ	186	Ālope	398
Ānandino	188	Āvattayissa	66
Ānisaṃso	27	Āvatteti	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I]	
Āvaraṇaṃ	278	Itthabhāvaṃ	347
Āvasanto	297	Itthigandhesu	278
Āvahati	27	Itthirūpe	277
Āvikarohi	535	Itthisare	277
Āvudhaṃ	329	Itthisotāni	278
Āvudhāni	271	Idaṃ	398
Āsajja	494	Iddhi	84
Āsanaṃ	14	Iddhiguṇe	346
Āsamānā	169	Iddhimanto	454
Āsavā	51, 207	Iddhimā	84
Āsave	211	Iddhiyā	111, 343
Āsādi	492	Idha	219
Āsāya	170	Indo	227
Āsi	17, 157	Indriyāni	60, 275
Āsīnaṃ	531	Indriyesu	157
Āsīnasayanassa	119	Ime	521
Āharissāmi	98	Iriyaṃ	350
Āhu	397	Iriyanti	8
Āhutīnaṃ	196	Iriyamānaṃ	260
[I]		Iriyāpathiyaṃ	210
Icchaṃ	95	Isi	529
Icchati	111	Isino	271
Icchanti	356	Isippayātamhi	468
Icchādhūpāyito	118	Isisaṃghanisevito	287
Iccheyya	188	Isisattamo	529
Iṇaṭṭo	469	Isīnaṃ	529
Itarītare	351	Issare	355
Iti	28	Issāmānena	83
		Issukī	362

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Ukkatṭho	234	Udaggo	87
Ukkaṇṭhāmi	269	Udapajjatha	3, 99, 427
Uggatejaṃ	467	Udabindu	247
Uggaputtā	521	Udarāvadehakaṃ	354
Uggharantaṃ	92	Udikkhisāṃ	3
Uccāvace	53	Udicco	335
Uccāvacehi	279	Udiyyati	528
Ucce	325	Uddham	93
Ucchinnā	51	Uddhaccameghathanitaṃ	286
Uju	307	Uddhata	364
Ujugatā	536	Uddhato	257, 343
Ujubhūtaṃ	153	Unnatā	247
Ujumaggamhi	235	Unnaḷassa	234
Ujjuhānova	215	Unnaḷā	364
Ujjhānasaññino	364	Unnaḷānaṃ	235
Ujjhitum	150	Upaghātaṃ	206
Ujjhitvā	24	Upacīyati	304
Uñchāpattāgate	323, 488	Upaccagā	96, 243
Uṭṭhehi	101	Upajīvantā	356
Utu	352	Upajjhāye	368
Uttamaṃ	17	Upajjhāyo	49
Uttamatthassa	194, 237	Upaṭṭhahim	451
Uttamavaṇṇino	307	Upaṭṭhāpentī	355
Uttamo	403	Upaṭṭhitā	353
Uttaraṇo	104	Upadaṃsayi	51
Uttari	344	Upaddutaṃ	466
Uttānaseyyakā	354	Upaddutā	475
Uttiṭṭhapiṇḍo	451	Upadhāvanti	521
Udakāsanabhojanaṃ	354	Upadhī	320
Udaggaṇitā	271, 528	Upadhīsu	523

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Upanāmayum	135	Upāvisim	99, 158
Upanāmeti	220	Upāseyya	423
Upanāhī	362	Upekkhāsetadantavā	261
Upanikkhamim	5, 98	Upeti	119, 170
Upanidhāya	149	Upeto	299, 367
Upapajjatha	26	Upenti	171
Upapattiyā	402	Uppajje	115
Upaparikkhati	424	Uppatitā	75
Upabbaje	450	Uppādakovido	206
Upamāya	405	Ubhatobhāge	493
Uparitṭham	346	Ubhayantarena	399
Uparundha	472	Ubhayeneva	23
Uparundhiya	164	Ummaggapatham	530
Upalabbhati	90	Ummattehi	353
Upavade	206	Uyyame	147, 452
Upasantassa	114	Uragaṇḍipisācinī	489
Upasanto	526	Usīrattho	96
Upasame	192, 260	Usunā	490
Upasamena	494	Usūyā	286
Upasampadā	72	Ussahitvā	424
Upasammati	115	Ussahe	474
Upahaññati	303	Ussitaddhajo	108
Upahanti	188	Ussukā	351
Upāgaman	335	Ussukko	147, 450
Upādānakkhayassa	237	Uhataṃ	254
Upādānappamocano	105	Uḷārā	75
Upādānassa	537		
Upāyena	355	[Ū]	
Upāyehi	279	Ūnāvā	297
Upārambhacitto	68	Ūnūdarō	398
		Ūmiyā	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E - O]		[O]	
Ekakassa	274	Oghapāso	256
Ekaggaṃ	162, 526	Oghasaṃsīdano	200
Ekaggacittassa	94	Oghassa	530
Ekaghano	238	Oṭṭhapahatamattena	453
Ekacāri	472	Odḍitaṃ	3
Ekatiyesu	404	Otarim	56
Ekapādena	14	Otiṇṇo	118
Ekamantaṃ	194	Otthato	200
Ekavihārissa	175	Odahī	293
Ekākiyo	176, 466	Odātaṃ	186
Ekāsaniko	324	Odātamanasaṅkappo	367
Eke	333	Odātesu	365
Eko	397	Odhenti	528
Ekodibhāvite	347	Onaddhaṃ	292
Etaṃ	51	Omāno	109
Etādisaṃ	14	Oraṃ	297
Ete	451	Orasaṃ	538
Etehi	276	Orasikaṃ	284
Ettakā	522	Oraso	57
Edhati	280	Oruyha	450
Eyya	207	Oruhitvāna	124
Eraya	535	Olaggessāmi	65
Evam	66	Olaggo	65
Evamdiṭṭhi	56	Ovadeyya	401
Evarūpe	265	Ohito	216
Esati	342		
Esā	53	[Ka]	
Eso	27	Kakusandha	142
Ehi	329	Kaṅkhaṃ	310
Egayha	57	Kaṅkhati	524

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kañcanam	260	Kayirā	119
Kañci	108	Karitvāna	14
Kaṭucchubhikkhahetu	354	Karissasi	59
Kaṭasim	122	Karissāmi	522
Kaṭukarṇ	277	Kareyya	278
Kaṭṭhe	468	Karerimālāvitatā	452
Kaṇṭakaṭṭhānamhi	357	Karoto	303
Kaṇhato	521	Karotha	96
Kaṇha dukkham	495	Kalahābhiratā	364
Kaṇhābhijātiko	311	Kalyāṇa-iriyāpatho	111
Kataṇ	49	Kalyāṇadassano	307
Katakicco	268	Kalyāṇamitto	152, 257
Kattabbakam	49	Kalyāṇavākkaraṇo	73
Kandanti	297	Kalyāṇasīlo	152
Kandanto	98	Kalyāṇānam	220
Kapittham	355	Kasate	170
Kapīva	454	Kassam	87
Kappam	535	Kassāma	176
Kappate	140	Kānane	59, 60
Kappāyano	537	Kāpurisena	421
Kappiyam	398	Kāmam	24
Kappiyo	538	Kāmakāriyo	367
Kappeti	422	Kāmakāro	536
Kappesi	72	Kāmakopapahīnā	249
Kappo	538	Kāmagavesino	401
Kammam	334	Kāmaguṇesu	298
Kammato	355	Kāmaguṇehi	171
Kammayantena	201	Kāmajālā	65
Kammayantavighāṭano	104	Kāmadhātupurakkhato	84
Kammavipākena	334	Kāmandhā	23

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāmamayikaṃ	248	Kittiyā	247
Kāmaratisanthavaṃ	335	Kittisilokavaddhanī	187
Kāmasaṇṇā	427	Kimaṅgaṃ	12
Kāmā	298	Kilamati	453
Kāme	296	Kilesavatthūsu	353
Kāmehi	260	Kilesā	353
Kāyagatā	426, 526	Kilesānaṃ	352
Kāyagatā sati	235	Kilesissanti	362
Kāyamaccheragaruno	425	Kilesehi	113
Kāye	11	Kīdiso	494
Kāyo	453	Kīlanti	353
Kāraye	147	Kuṇṇarābhīrudā	452
Kārito	111	Kuṭṭamūlaṃ	451
Kāruṇikā	369	Kuto	525
Kālaṃ	98	Kuddiṭṭhiṃ	286
Kālamhi	368	Kuddhaṃ	114
Kāveyyamattā	532	Kumināmukhe	23
Kāsavaṃ	367	Kummaggabhūtaṃ	492
Kāsāve	365	Kulamhi	470
Kālapakkhe	20	Kulāni	450
Kāḷassa	31	Kullo	92
Kiccaṃ	270	Kusalā	343
Kiccakārī	274	Kusītā	365
Kiccākiece	355	Kusīto	399
Kicce	235	Kusumākulānaṃ	164
Kicchati	453	Kuhā	364
Kicchantā	365	Kūṭena	121
Kiñcanaṃ	29	Kevalī	255
Kiṭṭhādaṃ	116	Ko	284
Kittiñca	525	Koṭṭhake	194

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Koṇḍañño	255
Kodhanena	421
Kodhapattamanatthaddham	284
Kodhena	362
Kovido	527
Kovidosi	102
Kosārakkho	425
Koḷiyā	170

[Kha]

Khaṇātītā	97
Khaṇo	96, 404
Khattiyā	308, 355
Khantivādānaṃ	332
Khantiyā	424
Khandhe	471
Khaḷuṅko	368
Khādanīyāni	355
Khāyati	426
Khippaṃ	115
Khīṇapunaabbhavā	529
Khīṇasaṃyogaṃ	493
Khīṇasaṃsāro	29
Khīṇāsavo	422
Khīyanti	207
Khīlāni	530
Khudā	467
Khuraṃ	99
Khettaṃ	170, 363
Khepetvā	68

Padānukkamo

Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khemaṃ	527
Khemato	122, 369
Khemā	32

[Ga]

Gacchatha	235
Gacchanto	3
Gacche	491
Gajo	65, 366
Gaṇaṃ	450
Gaṇācariyaṃ	17
Gaṇikā	355
Gaṇena	450
Gaṇḍamūlo	29
Gaṇhāti	424
Gataṃ	352
Gatā	246
Gatiṃ	347
Gati	193
Gatimanto	427
Gate	426
Gato	142
Gattāni	5
Gadhitāse	523
Ganthaṃ	288
Ganthito	276
Gandho	221
Gabbhaṃ	298
Gabbhavokkantito	299
Gamissanti	364

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gambhīrapañño	76, 527
Gambhīre	285, 362
Gambhīro	105, 455
Gayaphagguyā	17, 56
Gayāyaṁ	17
Gayāya	56
Garahantā	365
Garuko	216
Garusammate	108
Garūnaṁ	75, 209
Gaḷantamhi	164
Gāthā	366
Gāmaṇṭesu	365
Gāme	400
Gāravo	9, 90
Gāḷhito	199
Gini	262
Giraṁ	535
Girikandare	176
Girinadīhi	32
Giribbaje	467
Gihī	355
Guṇavanto	363
Guṇahīnā	363
Guttadvāro	152, 205
Gūthakūpena	199
Gūthabhaste	489
Gūthalittamva	201
Gehasitaṇca	522
Gocaro	455

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gotama	524
Gotamī	171
Gotamo	72
Godhāya	323
[Gha]	
Ghatvā	303
Gharā	268
Ghasaṁ	283
Ghāsahārako	346
Ghoraṁ	122
Ghosite	353
Ghosena	131
[Ca]	
Cakkavattī	307
Cakkānuvattako	405
Cakkhum	535
Cakkhuma	320
Cakkhumatā	533
Cakkhumā	23
Caṅkamaṁ	5
Cajissāmi	328
Catuganthena	200
Catubbipallāsavaṣaṁ	478
Candanikaṁva	199
Candanussadā	3
Candimā	20
Cando	29
Capalo	257
Cammakaṇcukasannaddho	200

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Carati	304	Cutūpapātāṃ	347
Carato	119	Cetayati	504
Caranti	171	Cetasā	108
Carimā	119	Cetasikaṃ	267
Carissam	473	Cetopariyakovido	531
Carissasi	526	Cetopariyāya	402
Care	450	Cetosantiṃ	98
Calam	470	Cetosamathaṃ	400, 453
Cātuddiso	451	Codayaṃ	235
Cāturanto	307	Codito	495
Cārittaṃ	210	Codesi	83
Cārudassano	306	Coro	298
Cittaṃ	4-298	[Cha]	
Cittakataṃ	292	Chaddayim	156
Cittakalī	65	Chaddayitvāna	200
Cittassa	283	Chaddetvā	108
Cittā	65, 293	Chadanaṃ	169
Cittiṃ	354	Chandaṃ	28, 523
Cittikāro	210	Chandarāgavasūpetā	131
Citrachadā vihaṅgamā	470	Chandā	359
Citrā	298	Chandikato	424
Citrāni	254	Channaṃ	117
Cintā	274, 348	Chamā	5
Cira	18	Chādeti	398
Cirarattaṃ	283, 524	Chijjatha	451
Cirarattasamāhito	524	Chinna	12
Cīyate	504	Chettum	99
Cīvaradhāraṇaṃ	367	Chetvā	24, 104
Cuṇṇakamakkhitaṃ	292	Chetvāna	262
Cutiya	402		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ja]	
Jagatogadham	523	Jāyetha	187
Jaññā	111, 489	Jālapacchannā	23
Jaṭilabhūtaṣṣa	84	Jālini	346
Jaṇṇuke	399	Jigīsaṁ	470
Janam	452	Jigucchito	226
Janayetha	75	Jitindriyehi	467
Janā	523	Jinaṁ	17
Jano	400	Jinasāsane	299
Jambuyo	31	Jimhapatham	492
Jambusaṇḍassa	307	Jīrati	423
Jammi	96	Jivate	149
Jayaṁ	223	Jīvikattā	355
Jarā	162	Jīvitam	249
Jarāmaccunivāraṇo	105	Jīvitā	187
Jarāya	118	Jīvitānaṁ	351
Jalajuttamanāmakko	302	Jīve	249
Jaha	471	Juhāmi	54
Jahassu	524	Juhiṁ	53
Jaḷasamāno	411	Joti	102
Jātarūpaṁ	363	Jotimanto	535
Jātarūpāni	299	[Jha]	
Jātarūpena	25	Jhānasokhummasampanno	112
Jātim	537	Jhānāni	471
Jātimadena	107	Jhāne	347
Jātu	333	Jhāya	102
Jāto	171	Jhāyati	323
Jānam	536	Jhāyanto	335
Jānāti	76	Jhāyāmi	426
Jānāmi	84	Jhāyinaṁ	215
Jāyati	171		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Jha - Ña]

Jhāyino	274
Jhāyī	256, 261
Ñatvā	75
Ñatvāna	76
Ñāṇaṃ	427
Ñāṇavajiranipātano	104
Ñāṇena	105
Ñāto	534

[Tha - Da]

Thapayitvā	455
Thāyāmi	335
Thitaṃ	238
Thitacittassa	344
Thitā	28
Thiti	292
Thito	76
Ḍayhati	297
Ḍayhamānesu	451
Ḍahāmi	504

[Ta]

Taṃ	24
Takkaro	118
Tacena	292
Taconaddhe	489
Tacchanto	279
Tajjitā	31
Taṇhaṃ	24
Taṇhakkhayādhimuttassa	237

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Taṇhā	115
Taṇhāchadanachāditā	23
Taṇhājālo	29
Taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ	284
Taṇhāmūlavisosano	104
Taṇhāmūlena	201
Taṇhāya	96
Taṇhālataṃ	466
Taṇhāsallena	118
Tato	3
Tātā	215
Tathaṃ	56
Tathattaṃ	525
Tathāgatānaṃ	536
Tathāgate	11
Tathūpamaṃ	472
Tadūnaṃ	119
Tandi	467
Tapena	228
Tappaccayā	270
Tapparāyaṇā	351
Taraṇīye	19
Tarantaṃ	170
Taranti	188
Tasathāvare	333
Tāṇaṃ	101
Tāṇā	297
Tādina	28
Tādino	238
Tādisako	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tādisā	12	Tejanam	333
Tādisī	94	Telacuṇṇam	354
Tādiso	76	Teladhārā	352
Tādīnam	367	Telasaṇṭhehi	364
Tādīhi	467	Tevijjam	493
Tāpaye	526	Tevijjā	529
Tikicchantaṃ	115	Tevijjo	51
Tikkhattum	56	Toyena	468
Tiṭṭhati	284	[Tha]	
Tiṭṭhato	119	Thaddhā	364
Tiṭṭhante	350	Thambhī	362
Tiṇakaṭṭhasamaṃ	269	Thāmaṇā	75
Titti	297	Thāmasā	491
Tittham	221, 287	Thinam	286
Titthiyānam	365	Thūlam	262
Tibbanikkamo	255, 531	Therehi	367
Tibhavābhiniṣṣaṭṭho	456	Thero	255
Tiragocarā	362	[Da]	
Tucchaṃ	93	Da	196
Tuccho	492	Dakkhasi	522
Tujjamāno	297	Dakkhiṇam	196
Tuṭṭhena	68	Dakkhiṇeyyaggaṃ	54
Tuṭṭho	268	Dakkhiṇeyyo	23, 51
Turiyena	94	Dakkho	278
Tuleti	424	Daṭṭhu	122
Tuleyyam	468	Daṇḍam	328
Tūriye	3	Daṇḍena	333
Tūlasannibham	476	Daditvā	171
Te	51	Dantaṃ	60
Tekiccham	285		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dantaponam	355	Dāsigaṇapurakkhatā	25
Dantavaṇṇikapārutā	364	Diṭṭhasute	523
Dantassa	114	Diṭṭhā	533
Dantā	320	Diṭṭhigatāni	354
Danto	333	Diṭṭhigahanapakkhando	54
Dandhaye	19	Diṭṭhisandānena	18
Dandhā	193	Diṭṭhe	267
Dabbo	524	Diṭṭho	72
Damayanti	333	Dibbacakkhu	84, 347
Damayissam	66	Dibbasotaṃ	84
Damasaccena	366	Dibbehi	171
Dameti	66	Divā	93
Damena	228	Divā viharā	529
Damessāmi	66	Disā	425
Daliddo	226	Disodisaṃ	222
Dasadevasahassāni	454	Disvāna	83
Dasaddhānaṃ	530	Dīgharattānusayitaṃ	288
Dassanaṃ	153	Dukkhaṃ	142
Dassaye	205	Dukkhatō	399
Daharo	330	Dukkhaṇṭaṃ	207
Daḷhakhilo	256	Dukkhaṇvūpasamano	105
Daḷhadhammadassī	534	Dukkha	276
Daḷhadhammino	521	Dukkhitō	453
Daḷhaparakkamā	369	Dukhaṃ	277
Daḷhaparakkame	60	Dukhāvahaṃ	466
Daḷhamatṭālakotṭhake	324	Duggatiṃ	27
Dāḥhino	164	Duggatigāminam	14
Dāyādo	57	Duggandhe	11
Dālemu	488	Dujjayaṃ	114
Dāsidadasaṃ	363	Dujjaho	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Duṭṭhacittā	367	Desentaṃ	17
Duṭṭhullagāhī	524	Dosasaṃhitā	216
Duppasum	116	Dosinapuṇṇamāsiyā	472
Dubbacanena	468	Dosinā	29
Dubbalā	363	Doso	12
Dubbhidaṃ	256	Dvāravivaraṃ	65
Dumā	169	Dvipaduttama	538
Dumāni	169	Dvipādako	121
Dummatī	363	Dvecaturaṅgagāminā	163
Dummano	194		
Dummantitaṃ	335	[Dha]	
Dummantī	12	Dhajaṃ	365
Dummedhā	12	Dhaññaṃ	170
Dummedhino	334	Dhanaṃ	297
Dummedhehi	248	Dhanatthaṃ	265
Dummedho	68	Dhanena	298
Duraccayaṃ	96	Dhammaṃ	8
Dullabho	450	Dhammakathaṃ	332
Dussī	494	Dhammakucchisaṃvāso	261
Dūrakantaṇā	473	Dhammagatā	279
Dūraṅgama	472	Dhammagarūhi	467
Devakāyehi	455	Dhammacāriṃ	27
Devattanaṃ	474	Dhammacārī	27
Devadevaṃ	538	Dhammacintanā	261
Devarājā	170	Dhammaṭṭho	278, 280
Devaloke	347	Dhammataṃ	268
Desayi	344	Dhammato	355
Desitā	186	Dhammatthasahitaṃ	56, 278
Desito	142	Dhammadasā	530
Deseti	527	Dhammadaso	525

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammadharo	76, 424	Nam	3
Dhammabhūtehi	142	Nakkhambhayante	75
Dhammayuttam	328	Nagantare	164, 476
Dhammarājassa	90	Nagavivaram	164
Dhammarājā	90	Nagassa	531
Dhammarato	425	Nagā	452, 475
Dhammasamuppādam	269	Naccagītehi	342
Dhammasāramayaṃ	287	Naccati	3
Dhammasudhammataṃ	15	Naṭṭakī	3
Dhammādāsaṃ	92	Nabham	9
Dhammiko	248	Nabhe	163
Dhamme	27	Namassaṃ	534
Dhammesu	23	Namassantā	454
Dhammo	27	Namassanti	260
Dhātuyo	532	Namassimsu	227
Dhārayi	342	Namucino	51
Dhārākulā	163	Narake	329
Dhāreyya	204	Nārasārathi	83
Dhitipparam	476	Narassa	306
Dhitimanto	427	Narānaṃ	535
Dhīrā	535	Naro	280
Dhīro	75	Navaggahaṃ	66
Dhutaguṇe	455	Navasotasandanim	476
Dhute	472	Navasotāni	11
Dhunāma	488	Navena	468
Dhure	246	Navehi	426
Dhuvaṃ	187	Naḷaṃ	96
Dhuvappayāto	200	Nānakuṇapaparipūro	121
Dhonaṃ	536	Nānākulamalasampuṇṇo	199
Dhovi	342	Nāgaṃ	538

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Naganāmānaṁ	261	Ninhātasabbapāpomhi	57
Nāganāmosi	529	Nipako	257, 524
Nāgassa	262	Nipuṇatthadassī	76
Nāgo	263	Nippapañcaṁ	344
Nāgova	469	Nippapañcarato	344
Nānappayātamhi	356	Nibandhisam	478
Nānājanasaṅgaho	450	Nibandhissam	66
Nānābhāvo	201	Nibbajjayam	469
Nānārajjena	285	Nibbanatho	164, 522
Nānāvādā	362	Nibbanam	260
Nāmarūpe	537	Nibbānam	91
Nārī	3	Nibbānagamanam	522
Nāvāya	287	Nibbānapattiyā	527
Nāsadā	293	Nibbānā	90
Niketacāriko	216	Nibbāpanam	525
Nikkhantam	521	Nibbāyissam	347
Nikkhippa	271	Nibbidā	3
Nigacchanti	246	Nibbidābahulo	526
Nigacchasi	495	Nibbiddham	186
Niggaṇha	115	Nibbinda	504
Niggaṇhissanti	367	Nibbisam	217
Niggatā	354	Nibbutim	104
Niggayha	536	Nimittam	303
Niggayhavādim	401	Nimmalo	57
Nigghoso	528	Nimmine	494
Niccaṁ	60	Niyāmagataṁ	533
Niddābahulo	101	Niyuñjasi	471
Nidhāya	328	Niyojessam	65
Nidhīnamva	401	Niyyānikam	471
Nindāyam	247	Niyyāniko	104

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Niraggaḷo	164	Nīyanti	28
Nirato	522	Nīlacīvarapārutā	364
Niratthakaṃ	279	Nudati	215
Niratthako	200	Nūna	51
Nirayamhi	97	Nekatikā	355
Nirayesu	299	Nekkhammaṃ	122
Nirassādā	268	Nekkhammaninno	456
Nirākatvā	84, 135	Nekkhammarataṃ	260
Nirāso	466	Nekkhamme	237
Niruttipadakovidō	424	Nettā	293
Nirūpadhi	157	Nettikā	333
Nirodho	142	Nesaṃ	531
Nilīnaṃ	121	Nesajjiko	324
Nivattatha	235	No	534
Nivāpaṃ	293	Nhārupasibbite	488
Nivāsaṃ	346	Nhārusuttanibandhano	200
Niviṭṭhā	351, 524	[Pa]	
Nivuto	200	Paṃsukūliko	323
Nivesiya	478	Pakato	5
Nisinnassa	398	Pakkena	451
Nisīthe	164	Pakkhanti	425
Nisīda	101	Pakkhanda	475
Nisevitaṃ	352	Pakkhimā	490
Nissaṭṭo	122	Pagāḷho	492
Nissāya	451	Paggahitaṃ	186
Nissukko	367	Paggharantaṃ	92
Nihanti	280	Paṅko	148
Nihīyati	188	Paccakkhaṃ	98
Nīcaṃ	204, 226	Paccati	285
Nīcā	351		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccattavedanā	495	Paññāpāramitaṁ	405
Paccapādi	328	Paññāmayam	467
Paccabyādhimsu	490	Paññāya	352
Paccayaṁ	139	Paññāvibhavana	188
Paccaye	351	Paññāvudho	287
Paccavekkhiṁ	93	Paññāsahito	187
Paccavekkhisam	56, 287	Paññāsīso	456
Paccuggantum	118	Paṭikacca	185
Pacchato	31	Paṭikujjito	257
Pacchāmukham	170	Paṭiggaṇhittha	196
Pacchime	368	Paṭiggahi	196
Pacchimo	357	Paṭiggaho	196
Pajahassu	524	Paṭighe	523
Pajaheyya	211	Paṭiccuppannadhammānam	105
Pajā	298	Paṭicchāmi	283
Pajjotakarā	535	Paṭinanditā	526
Pajjotakaro	102	Paṭipassa	471
Pajjotassa	345	Paṭipādesiṁ	194, 236
Pañcakkhandhe	73	Paṭippassaddhiladdhamhi	347
Pañcaṅgike	347	Paṭibhajja	530
Pañcanīvaraṇe	200	Paṭibhanti	426
Pañcasaṅgātigo	234	Paṭibhānam	528
Pañcaseṭṭho	537	Paṭilomaṁ	492
Pañjalikatā	124	Paṭisaṅkhayantaṁ	75
Pañhe	139	Paṭisaṅkhā	365
Pañnam	324	Paṭisallānakāraṇā	204
Paññavatā	421	Paṭissato	303
Paññavantam	453	Paṇāmeyya	156
Paññavā	223	Paṇidhī	157, 402
Paññā	298	Paṇipatiṁ	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṇītaṃ	351
Paṇḍarasagotto	358
Paṇḍitā	333
Paṇḍito	75
Paṇṇavīsativassāni	98, 427
Patāpavā	307
Patitṭhā	220
Patitṭhito	66
Patirūpaṃ	209
Patodaṃ	51
Pattadaṇḍo	118
Pattapiṇḍiko	324
Patte	368
Patto	283
Patvā	111
Patthaddhagīvo	453
Patthaddho	108
Patthayāno	49, 220
Patthe	205
Pathavāpaggisamāno	405
Padam	56, 357
Padahati	424
Padālaye	469
Padāleyya	211
Paddhagū	234
Padhānavā	525
Panādayaṃ	32
Pantāni	210
Pannagaṃ	201
Pannagindaṃ	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Papañcam	400
Papañcasamghātadukkhādhi- vāhiniṃ	162
Papatanti	525
Papatim	5
Pappuyya	68, 73, 333
Pappoti	20
Pappontu	216
Pabbajito	98
Pabbajitvā	271
Pabbajjaṃ	27, 329
Pabbatakandarāsu	466
Pabbato	242
Pabbājetvāna	135
Pabbārakuṭṭe	476
Pabhāsayanti	169
Pabhāseti	186
Pabhijja	530
Pamajjitum	119
Pamajjitvā	330
Pamattacārino	95
Pamattabandhunā	23
Pamattassa	235
Pamattānaṃ	235
Pamādaṃ	335, 369
Pamādānupatito	97
Pamādo	97
Pamukhaṃ	221
Pamuñca	102
Pamodanaṃ	220
Payato	57

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Payutto	66	Parinibbuto	345
Paragatte	489	Parinīto	99
Paracittaññū	84	Paripakkam	199
Parato	490	Paripucchati	497
Paraporisānaṁ	188	Paripuṇṇakāyo	306
Paramaṁ	68, 335	Paripuṇṇā	186
Paramataram	162	Paribāhirā	356
Paramatthavijānaṁ	283	Paribbaje	398
Paralābham	256	Paribhūto	193
Parāmāsenā	54	Parimajjitvā	5
Parikappe	355	Pariyāye	355
Parikireyyum	522	Pariyesati	31
Parikkhayā	352	Pariyosānabhaddako	105
Parikkhāre	351	Parivajjayate	489
Pariggahe	104	Parivajjayim	14
Paricāraṁ	135	Parivajjeyya	147
Paricārako	422	Parivajjehi	526
Pariciṇṇo	216	Parivārito	118
Paricitaṁ	241	Parisaṁ	355
Paricitā	186	Parisussati	68
Pariccajivā	354	Parihariya	171
Parijyati	523	Parihāyati	68
Pariññāya	73	Parihāyanti	20
Parittaramso	102	Parihīrati	121
Parittā	352	Pare	8
Parittikā	84	Pareto	88
Paridahissati	366	Paroparam	536
Parinibbānaṁ	427	Parosahassaṁ	529
Parinibbissaṁ	244	Palāpo	529
Parinibbissati	73, 263	Palehi	31

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pallaṅkena	398	Passe	531
Pavaḍḍhantā	353	Pahantvāna	162
Pavattāraṃ	401	Pahāya	342
Pavanagato	466	Pahitattassa	175
Pavanti	169	Pahitattā	369
Pavassa	536	Pahitatte	60
Pavāhayim	57	Pahīnajātimaṇṇo	255
Pavāhemi	56	Pahīnabhayaabheravo	451
Pavicayo	210	Pahīnā	54
Paviṭṭho	3	Pākaṭo	367
Paviddhagocare	59	Pāṭihīrāṇi	83
Pavivitto	205	Pātālakhittam	468
Pavivekarato	343	Pātimokkhasmim	206
Pavivekiyaṃ	248	Pāturahu	3
Paviveko	215	Pāto	56
Pavedayum	148	Pātheyyaṃ	221
Pavedhanti	238	Pādapuñchanim	194
Pasaṃsaṃ	220	Pādāsi	194
Pasaṃsanti	453	Pādukā	124
Pasaṃsāyaṃ	247	Pāpaṃ	220
Pasaṃsitaṃ	152	Pāpakā	343
Pasakkā	65	Pāpakānaṃ	352
Pasattho	468	Pāpake	257
Pasanno	87	Pāpacitte	490
Pasavī	504	Pāparato	65
Pasādaniyaṃ	210	Pāpiccho	399
Pasādo	153	Pāpima	522
Pasīdati	265	Pāpiyo	114
Passa	15	Pāpe	65
Passantassa	269	Pāragum	260

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāragū	268
Pāraṅgato	256, 283
Pāvacaṇaṁ	209
Pāvusa-abbhamāliniṁ	478
Pāvusasittakānane	476
Pāvuse	215, 489
Pāsādachāyāyaṁ	139
Pāsādikaṁ	352
Pāsādike	358
Piṇḍaṁ	87
Piṇḍapātamatikkanto	342
Piṇḍapātikā	488
Piṇḍapāte	355
Piṇḍapātiko	323
Piṇḍikāya	3
Pitupitā	173
Pidhīyati	330
Piyavācaṁ	526
Piyāpiyaṁ	249
Pisuṇena	421
Pītisukhena	60
Puṇṇamāsiyaṁ	29
Puttaṁ	26
Puthaviyā	9
Puthujjanatāya	523
Puthujjanānaṁ	536
Puthujjano	53
Puneti	171
Pupphaṁ	355
Pubbake	357

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pubbaciṇṇaṁ	473
Pubbāparaññū	424
Pubbenivāsaṁ	84
Pubbenivāsāya	402
Purakkhato	450, 471
Purā	368
Purāṇaṁ	11
Purāṇā	426
Purisuttamaṁ	156
Puruttamaṁ	227
Pure	93, 265
Purebhattaṁ	492
Pūtiṁ	92
Pūtikaṁ	68
Pūtikāyo	200, 293
Pūtimuttaṁ	451
Pūre	11
Pekkhato	495
Pekkhamaṇo	470
Pecca	152, 220-2
Pemaṁ	75
Pesalena	421
Plavati	95
[Pha]	
Pharamāno	60
Phalaṁ	95
Phaladassāvī	131
Phalesino	169
Phassaṁ	297

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]		[Ba]	
Phassapañcamā	345	Bahukaṃ	147, 452
Phāsu	175	Bahuttaraṃ	354
Phāsuvihārāya	398	Bahuvidhānuvattaniṃ	466
Phusa	471	Bahussute	188
Phasantā	369	Bahussutena	421
Phusiṃsu	271	Bahussuto	76, 400
Phusitaṃ	356	Baḷiseneva	121
Phusitaggaḷaṃ	88	Bādhayissanti	467
Phusitabbe	467	Bālappasaṃsanā	248
Phusissaṃ	88	Bālā	12
Phuseyya	357	Bālehi	353
Phussasavhayaṃ	358	Bāhā	98
[Ba]		Bāhāya	194
Baddhā	23	Bāhirāsassa	235
Bandhanaṃ	24	Bāhusaccaṃ	210
Bandhanāni	102	Biḷārabhastāṃ	477
Bandhane	12	Bījaṃ	170
Bandhapamuñcakaraṃ	530	Bīraṇaṃ	96
Bandhāmi	177	Buddhaṃ	15
Bandhitaṃ	18	Buddhakhattamhi	455
Balaṃ	118	Buddhavacanaṃ	96
Balākā	31	Buddhasāsane	471
Balavanto	363	Buddhasetṭhassa	73
Balāni	60	Buddhassa	130
Balibaddho	423	Buddhānaṃ	455
Balesu	66	Buddhānubuddho	255, 530
Bavhodake	91	Bojjhaṅgasamādhībhāvanā	471
Bahiddhā	51	Bojjhaṅgāni	60
Bahuṃ	14	Bodhipakkhikā	343
		Byantikato	164

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko	Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Bha]	
Byābhaṅgiṃ	227	Bhavaṃ	105
Bravi	537	Bhava	526
Brahmakāyikā	454	Bhavanti	535
Brahmacariyassa	424	Bhavā	54
Brahmajacco	335	Bhavābhavavaṣaṃ	246
Brahmapathe	260	Bhavābhave	249
Brahmā	227	Bhavissaṃ	269
Brāhmaṇassa	534	Bhavissare	359
		Bhavana	270
[Bha]		Bhavaṃ	296
Bhagavā	18	Bhastam	476
Bhajjissanti	365	Bhāgaso	530
Bhaje	401	Bhāṇumā	532
Bhañji	96	Bhātā	194
Bhañjivā	140	Bhāranikkhepane	267
Bhañjissam	467	Bhāro	216
Bhaṇḍanti	456	Bhāvaye	234
Bhaṇḍare	354	Bhāvitatte	358
Bhatako	217	Bhāveti	163
Bhattam	14	Bhāvento	60
Bhattimā	75	Bhāvemi	241
Bhaddam	96	Bhāveyya	210
Bhaddiyo	129	Bhāsitassa	76
Bhaddo	23	Bhāseyya	526
Bhaddova	130	Bhikkhu	403
Bhamissanti	365	Bhikkhubhāvo	329
Bhayajananiṃ	466	Bhinnapaṭandharo	466
Bhayato	369	Bhiyyo	265
Bhayā	267	Bhītattam	265
Bhayena	31	Bhuñjanto	14

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhuttaṃ	352	Maccassa	149
Bhutvā	354	Maccu	522
Bhūtesu	328	Maccudheyyaṃ	538
Bhūmirāmaṇeyyakam	400	Maccunā	118
Bhūmisayā	501	Maccupāsaṃ	3
Bhūripaṇṇo	171	Maccuhāyinaṃ	493
Bhekā	32	Maccuhāyino	529, 531
Bhetvāna	256	Macchā	23
Bhedā	171	Majjhanhikaṃ	56
Bhedāya	104	Majjhe	3
Bhesajje	351	Mañcakamhi	99
Bhesajjesu	355	Maññati	453
Bhogī	308	Maññanto	53
		Maññisaṃ	54
[Ma]		Maññe	353
Mamsalepanalepito	200	Maṇḍalipākāre	324
Makkaṭasannibham	470	Matamhi	188
Makkhappahānaṃ	473	Mattakuñjarasevitaṃ	175
Makkhitā	525	Mattaññū	206
Makkhī	362	Mattaṭṭhiyaṃ	351
Makkhena	525	Mattikaṃ	354
Magadhānaṃ	227	Matto	107
Magā	364	Mathito	246
Maggam	522	Mathenti	254
Maggajino	525	Madamatto	108
Maggampi	522	Madhuraṃ	528
Maggāmaggassa	527	Manasīkāro	3, 99
Magguttamaṃ	163	Manujassa	95
Maggena	142	Manujindo	308
Maggo	105	Manuje	332

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manussabhūtaṁ	260	Mahāmeghova	529
Mano	522	Mahāraso	105
Manomayena	343	Mahāvaṇo	199
Manoramā	342	Mahāvanaṁ	328
Mandavati	32	Mahāvīraṁ	17
Mamāyase	489	Mahāsamuddavego	101
Mayūraakoṇḍābhirutamhi	471	Mahāsamuddo	405
Maraṇaṁ	537	Mahāhitā	352
Maraṇameva	404	Mahiccho	343
Maraṇābhībhū	493	Mahito	328
Maraṇe	267	Mahissāsā	521
Malakhilasokanāsano	164	Mahesakkho	221
Mahappabhaṁ	17	Mahesinā	269, 343
Mahabbhaye	265	Mahesino	475
Mahā-ukkārasambhavo	199	Mahoghasmim	257
Mahākāruṇiko	271	Mahoghena	15, 334
Mahākhemaṅgamo	105	Māṇavā	246
Mahāgaṇḍo	199	Mātaraṁ	26
Mahāghorā	366	Mātā	51
Mahājūtiṁ	17	Mātāpitāro	342
Mahājāhāyim	454	Mātukaṁ	220
Mahājāhāyī	352	Mānaṁ	524
Mahāñāṇī	405, 456	Mānapathaṁ	524
Mahānāgaṁ	17	Mānahatā	525
Mahāpaṇṇo	527	Mānānusayaṁ	526
Mahāpathe	3	Mānābhisamayā	526
Mahābuddhi	405	Mānuse	12
Mahāmati	405	Māyanāmā	171
Mahāmuniṁ	455	Māyāvino	537
Mahāmuni	532	Māraṁ	467

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mārakhittamhi	12	Mūlaṃ	96
Mārabandhanā	256	Mūlakam	474
Mārapakkhe	11	Me	3
Māravasānuvattino	479	Meghadundubhi	163
Mārassa	24	Meghassa	31
Mārābhibhū	320	Mettam	241
Māro	96	Mettacittā	369
Māladhārī	124	Mettacittānaṃ	367
Māsikam	14	Medhagā	8, 149
Micchādiṭṭhim	53, 54	Medhāvino	188
Mitāhāro	398	Medhāvī	257, 334
Mittehi	20	Modamāno	28
Middhena	4	Modāmi	311
Milakkhuraṇaṃ rattam	365	Mohakkhayā	242
Mukharā	363	Mohacchādanachādito	201
Muṇḍā	356	Mohapārutā	12
Muṇḍo	403, 472	Mohamaggā	535
Mutattā	523	Mohayī	536
Mute	523	Mohā	54
Muttam	260	Mohito	54
Mutto	256		
Mutyapekho	534	[Ya]	
Mudiṅgehi	130	Yaṃ	17
Muditā	528	Yajim	53
Mudunā	124	Yaññattham	265
Mudū	351	Yaññe	53
Munim	531	Yaññena	84
Muni	211, 320	Yatasāṅkappajjhāyi	397
Muhutte	493	Yathācārī	397
Muḷālapupphaṃ	455	Yathātathe	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya - Ra]		[Ra]	
Yathābhūtaṁ	209	Rajānīyena	528
Yathāsato	397	Rajayi	342
Yathāvakaraṁ	56	Rajo	97
Yathāvadassīhi	467	Rajojallaṁ	14
Yantito	201	Rajjanti	12
Yamāma	149	Raṭṭhe	234
Yasassinaṁ	346	Ratanākaro	428
Yasassino	83	Ratiṁ	522
Yasassī	534	Rati	94
Yaso	188	Rato	130, 236
Yācanakā	171	Rattaṁ	365
Yāti	222	Rattacittā	122
Yāpanatthaṁ	351	Rattiṁ	93
Yāvantā	96	Rattindivaṁ	60
Yujjanti	405	Ratyāvivasāne	157
Yuñjati	330	Rathiyāya	364
Yuñjantu	332	Rathesabho	307
Yuñjassu	472	Randhaṁ	185
Yuto	469	Rameti	31
Yuttayogo	207	Ramenti	31
Yutto	200	Rammaṁ	175
Yuvā	125	Rammatalā	452
Yo	400	Rasaṁ	205
Yogakkhemapathesu	102	Rasānaṁ	169
Yogī	357	Rasānugiddho	147
Yogī-pītikaraṁ	175	Rase	115
Yoniso	3	Rahitamhi	164
Rakkhasā	353	Rāgūpasamhitam	254, 526
Rakkheyya	220	Rāgo	12
Rajataṁ	363	Rājadasi	474

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rājāno	308	Lokanāthamhi	350
Rājābhirājā	308	Lokasmi	399
Riñcati	147, 450	Lokassa	17
Rittapesuṇo	152	Loke	219
Rukkhamūliko	324	Lokyaṃ	188
Ruppato	366	Lomahaṃsano	83
Rūpagataṃ	523	Lohitapāṇi	334
Rūpā	342	[Va]	
Rūpena	131	Vaggagatassa	524
Rogānaṃ	268	Vagguṃ	535
Rocaye	450	Vaggu	535
Rohiniyaṃ	170	Vaggunā	528
[La]		Vacanaṃ	532
Lajjare	356	Vacanakarena	141
Latāva	102	Vacanaññū	75
Laddhā	72	Vajantaṃ	468
Lapā	364	Vajjadassinaṃ	401
Labbhetha	130	Vajjīnaṃ	347
Labhe	87	Vajjhantu	216
Lahukā	362	Vañcanikā	355
Lābhakāmā	365	Vañcito	83
Lābhato	355	Vañcesi	537
Lābhe	247	Vaḍḍhanti	423
Lūkhaṃ	60, 204	Vaṇṇitā	473
Lūkhe	59	Vaṇṇo	265
Lūkhena	205	Vata	17
Leṇaṃ	31	Vatacariyāhi	134
Lepena	121	Vattaṃ	357
Lesakappe	355	Vattena	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vadessāmi	536	Vārittaṃ	210
Vadharogaṇīḷaṃ	466	Vārināva	102
Vanam	501	Vālaggaṃ	490
Vanathaṃ	522	Vālaggamattaṃ	243
Vanatho	51	Vāladhi	261
Vanasaṇḍamhi	129	Vāavedhisamā	455
Vanā	260	Vāḷamiganisevitaṃ	204
Vane	59	Vāḷamiganisevite	216
Vantakasāvassa	367	Vikappitena	536
Vantā	474	Vigatavalāhake	532
Vande	529	Vigamissanti	269
Vappati	170	Vighātudayaṃ	490
Vambhito	226	Vicarissanti	364
Vayaṃ	238	Vicikicchaṭṭhānā	535
Varavimuttiyā	405	Vicikicchānaṃ	534
Varahayadamakusalo	66	Vicittavāneyyavaṭṭamaṃsakānaṃ	164
Varuttamaṃ	108	Vicini	342
Vasaṃ	471	Vijaṭṭhi	492
Vasitaṃ	216	Vijahaṃ	263
Vasissare	365	Vijahate	119
Vasundharā	475	Vijānanti	8
Vase	75	Vijāneyya	209
Vassati	117	Vijitasāṅgamaṃ	529
Vassāni	427	Vijitāvī	307
Vassupeto	426	Vijesi	101
Vā	205	Vijjate	101
Vācanamuttamā	527	Vijjā	15
Vātarogābhiniṭo	59	Vijjāya	97
Vānaraṃ	121	Vijjimsu	51
Vānaro	95	Viññāṇānaṃ	104

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Viññāpanī	262	Vipassam	466
Viññāpano	105	Vipassati	131
Viññissanti	262	Vipassato	94
Viññū	453	Vipassanam	206
Viññūnam	248	Vipassinam	535
Viññūhi	262	Vipassī	142
Viṭapisamo	476	Vipulam	209
Vitakkam	522	Vipulena	60
Vitakkā	521	Vippaṭisārī	524
Vitakke	164	Vippamuttam	113
Vittaparikkhayo	149	Vippamutto	211
Vittilābham	220	Vippavāsasamayo	32
Vitto	343	Vippasannena	108
Viditvāna	532	Vippasanno	404
Vidisā	475	Vippahāya	169
Vidū	23, 139	Vipphoṭito	29
Viddesino	185	Vibbhantacitto	367
Vidhāvitā	353	Vibhūtanandinā	421
Vinamyate	102	Vibhūsāyam	355
Vinayassu	310	Vibhūsitā	124
Vinassatha	404	Vimano	450
Vināyakam	17, 108	Vimalam	455
Vināsaye	423	Vimucci	4
Vinīto	111	Vimuttam	493
Vinodaya	523	Vimuttehi	365
Vindati	187	Vimutto	72, 402
Vipatyantā	201	Vimokkhāni	491
Vipathānusārīnam	478	Vimokkhena	501
Vipannasīlo	367	Vimokkho	345
Vipariyesā	525	Vimocayi	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Virajaṁ	139, 163	Visuddhiṁ	102
Virāganissitaṁ	216	Visuddhiyā	255
Virāgo	253	Visesi	75, 76
Virājitā	12	Visodhaye	221
Virādhaye	156	Visodhitaṁ	84
Virujjhati	20	Visoṣetvā	158
Virūhati	68	Vissavanto	121
Virocasi	307	Vissase	404
Vilapanti	265	Vissuto	334
Vivajjayiṁ	53	Vihagapathe	163
Vivajjaye	206	Vihaññanti	451
Vivajjenti	201	Vihaññittho	88
Vivaṭaṁ	117	Vihaññissaṁ	88
Vivaretha	117	Viharaṁ	59
Vivittaṁ	204	Viharanti	400
Vivekānaṁ	531	Viharanto	88
Vivekāya	353	Viharamānassa	207
Viveko	261	Viharasi	88
Visaṁyutto	422	Viharissaṁ	88
Visattikā	96	Vihareyya	211
Visamūlaṁ	104	Vihassaṁ	466
Visaye	342	Vihāraṁ	72
Visallaṁ	493	Vihārakusalo	72
Visallo	164	Vihārā	5, 98
Visāradā	51, 363	Vihāsiṁ	157, 194
Visārado	111	Vihimseyya	526
Visikhantare	472	Vīṇāhi	130
Visīdanti	489	Vītakhilo	164
Visujjhi	347	Vītaddaro	164
Visuddhañāṇo	49	Vītabhayo	466

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va - Sa]		[Sa]	
Vītamalova	532	Samgatībhāvā	200
Vītarāgā	400	Samghamajjhamhi	206
Vītarāgo	367	Samghalābhassa	356
Vīmaṁsā	261	Samghāṭim	72
Vīra	454	Samghāṭipārutā	356
Vīriyadhuraniggahito	66	Samghāṭipāruto	403
Vīro	171	Samghe	153
Vīhi	86	Samcintaye	468
Vuṭṭhamhi deve	476	Sampupphite	476
Vuttā	533	Samyamena	228
Vuyhati	131	Samyugaṁ	246
Vuyhamāno	15	Samyojanaṁ	262
Ve	75	Samyojanabandhanacchidā	528
Vejjā	355	Samvidito	346
Vedanānaṁ	105	Samvutindriyo	257
Vedasampanno	491	Samvuto	206
Vedi	149	Samvego	84
Vedhati	242	Samsattho	343
Vedhanti	265	Samsārāni	346
Verambhā	215	Sa	451
Velā	221	Sakaputtassa	26
Vesikā	124	Sakaraṇīyo	427
Vehāsaṁ	523	Sakkaṁ	497
Vehāsā	196	Sakkaccaṁ	451
Veḷugumbasmiṁ	347	Sakkhī	522
Veḷuvagāme	347	Sakhilā	368
Voharantā	363	Sagāravatā	209
Samkārapuñjā	204	Sagge	220
Samkiliṭṭham	9	Saggepi	12
Samkilesikā	343	Sankaḍḍhanti	355

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saṅkappaṁ	83
Saṅkupitaṁ	114
Saṅkhaye	268
Saṅkhārasantatiṁ	269
Saṅkhārā	255
Saṅkheyyakāro	536
Saṅgataṁ	268
Saṅgamo	421
Saṅgātīto	422
Saṅghāṭikhuramuṇḍa- bhikkhabhojī	102
Saccanāmo	334
Saccānaṁ	210
Sacchikato	49
Sacchikatvā	111
Sañchannā	25
Saññaṁena	220
Saññojanabandhanacchidaṁ	163
Saṭṭhā	362
Saṭṭhikaṇḍarasambandho	199
Saṇikaṁ	535
Saṇṭhapanam	210
Saṇṭhānavaṇṇarūpena	107
Saṇhena	124
Sataṁ	402
Satataṁ	87
Satānaṁ	235
Satipaṭṭhānagīvo	456
Satipaṭṭhāne	60
Satimanto	427
Satiyā	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Satīmā	397
Sato	162, 398
Sattayugaṁ	171
Satthaṁ	98
Satthavāhaṁ	529
Satthāni	271
Satthāraṁ	156
Satthugarahitā	354
Satthuvacane	472
Sadattho	533
Sadevakassa	17
Saddā	342
Saddhammaṁ	73, 354
Saddhammasesakā	353
Saddhammā	9, 68
Saddhāhattho	261, 456
Saddhivihārinā	258
Saddhena	421
Sanantano	527
Santaṁ	521
Santacittā	249
Santarabāhiraṁ	93
Santiṁ	68, 73
Santuṭṭhā	351
Santuṭṭho	84, 205
Santusito	397
Santusse	205
Sante	347
Santo	105
Santharivāna	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sandanti	11	Samaṇo	328
Sandiṭṭhikaṃ	312	Samatikkamma	342
Sapadānacārī	324	Samatiṭṭhatha	3
Sappañño	149	Samattaṃ	141
Sabbakārukasippāni	354	Samathaṃ	206
Sabbakilesasodhanaṃ	163, 471	Samathehi	467
Sabbaganthehi	18	Samantato	169
Sabbaṅgasampannaṃ	531	Samantā	522
Sabbaññū	270	Samantāvaraṇo	131
Sabbaṭṭhitīnaṃ	530	Samanvesaṃ	531
Sabbadassāvī	270	Samappitā	97
Sabbadukkhakkhayogadhaṃ	471	Samappito	201
Sabbabhavaṃ	466	Samassito	164
Sabbabhūtānukampako	241	Samavaṭṭhitā	534
Sabbamitto	241	Samavipākino	28
Sabbalokatikicchako	271	Samāgatā	96, 528
Sabbavaṭṭavināsano	104	Samādānaṃ	209
Sabbasaṃyojanakkhayo	85	Samādhiṃ	194
Sabbasaṃyojanātītaṃ	260	Samādhi	450
Sabbasaṃyojanātīto	104	Samādhimhi	347
Sabbasakho	241	Samāhitam	60, 260
Sabbasampattiṃ	220	Samāhitatto	397
Sabbākāravarūpetam	352	Samāhitindriyo	494
Sabbāsavaparikkhīṇam	17	Samāhito	405
Sabrahmakappo	346	Samijjhatu	176
Samakaṃ	108	Samitāvī	525
Samagge	60	Samīrati	238
Samaṅgibhūtā	171	Samuggahitaṃ	536
Samajīvino	114	Samucchitā	365
Samaṇaphāsutā	425	Samucchito	524

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samujjupaññassa	536	Sayāmi	335
Samudayo	142	Sayissaṁ	476
Samuddā	475	Sara	115
Samuppanne	150	Saraṇagamanāṁ	334
Samussayaṁ	60, 92	Saraṇamāgamaṁ	15
Samūlaṁ	129	Saritā	475
Samūlake	211	Saritvā	357
Samūhataṁ	344	Sarīrajā	65
Samūhato	29	Sarīrasukhagiddhassa	425
Samūhaniṁ	84	Sarīrena	270
Samekkhamānā	185	Sare	140
Samecca	523	Sallaṁ	97
Sameti	426	Sallakatto	310
Sameto	342	Sallato	399
Sampajānānaṁ	235	Sallavidhassa	366
Sampadā	262	Sallitto	492
Sampanne	355	Savanaṁ	402
Sambalaṁ	221	Savanāya	534
Sambuddhaṁ	17	Savanīyena	528
Sambodhiṁ	51, 284	Savibhattesu	335
Sambhāvanaṁ	356	Sasaṅgāmeva	353
Sambhāseyya	206	Sasenaṁ	467
Sammataḷappabodhano	342	Sahate	96
Sammadaññā	114	Sahasā	467
Sammanti	8, 149	Sahassadhā	493
Sammā	94	Sahite	60
Sammukhā	73	Sākiyā	170
Sammutiyā	140	Sātaccaṁ	207
Sayane	455	Sātaccakārino	235
Sayanti	345	Sātatikā	488

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sātātiko	323	Siyā	257
Sādiyissanti	364	Siluccayaṃ	451
Sādesi	11	Siluccaye	261
Sādhunā	111	Sivaṃ	163, 477
Sādhūpi	404	Sivo	105
Sāmaññaṃ	209	Sītavane	176
Sāmaññaṭṭho	354	Sītibhūto	24, 102
Sāyaṃ	56	Sītena	88
Sārathim	368	Sīlena	494
Sārathipavaro	66	Sīlesu	364
Sārathīnaṃ	108	Sīvathikāya	216
Sālikāyiva	528	Sīhacammēna	454
Sālī	87	Sīhāsane	467
Sāsanakārakā	532	Sīho	72
Sāsanasmim	194	Sukaraṃ	356
Sāsane	49	Sukkhaṃ	398
Sikkhaṃ	98	Sukhaṃ	27
Sikkhato	312	Sukhadhammēna	247
Sikkhā	209	Sukhavihārānaṃ	531
Sikkhāpentā	367	Sukhādhivāho	147
Sikkhāsājīvasamāpanno	157	Sukhāvaho	450
Sikkhitā	368	Sukhitā	248
Sikkhito	111	Sukhito	88
Sikkhetha	219	Sukhī	466
Siṅgī	364	Sugatassa	271
Sitā	162	Sugatena	28
Sīthilaṃ	9, 491	Suggahītaṇca	424
Siddhi	84	Suggahītanimitto	206
Siniddhā	352	Suci	57
Sibbinim	247	Suciṇṇo	27

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sucipaṇḍaracchadā	31	Subhāvitam	241
Sucimaṃsūpasecano	323	Subhāvitā	186
Sujātassa	306	Subhāvito	268
Suññaṃ	471	Sumadditam	477
Suṭṭhu	105	Sumanā	271
Suṇanti	528	Sumano	222
Suṇāti	150	Sumukho	307
Suṇissanti	368	Suyuttavādī	470
Sutaṃ	260	Surattam	365
Sutaṅca	423	Suruci	306
Sutavinicchinī	187	Suvaṇṇavaṇṇo	306
Sutena	423	Suvisuddhapaṇḍarā	31
Suttā	12	Susaṃvutatto	472
Sutvāna	53	Susaṃvute	358
Sudesitam	362	Susaṃvuto	157, 205
Sudesitā	533	Susamāraddhā	235
Sudesito	104	Susamāhito	5, 367
Suddham	194	Susamūhatā	109
Suddhassa	57	Susukkadāṭho	306
Suddhim	54	Sussutā	49
Suddhikāmassa	207	Sussūsā	209
Suddho	57	Suhito	398
Suddhodano	171	Seṭṭham	335
Sunibbuto	422	Setu	221
Supupphite	176	Senam	51
Suppaṇāmito	536	Senakam	18
Suppatiṭṭhito	242	Senāsanam	204
Subbacā	368	Seyyam	72
Subham	254	Seyyasamānam	453
Subharā	351	Seyyo	453

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Seri	478	Hatthigīvāya	323
Selaṃ	256	Hatthinaṃ	65
Selaguhāyaṃ	72	Hanāma	265
Selāva	260	Hantvā	466
Selo	242, 405	Handa	244
Sevitaṃ	219	Have	171
Seveyya	149	Himsakassa	334
So	75	Himsāmi	334
Soṇo	73	Himse	333
Sotaṃ	57	Hi	219
Sotadhātuvisuddhiyā	402	Hitesino	185
Sotā	534	Hitvāna	400
Sotena	150	Himavā	261
Soto	96	Hiyyamāne	425
Sottiyo	491	Hirīmanā	363
Sodhito	210	Hīnavīriyā	365
Soraccaṃ	261	Hīnavīriyo	399
Svāgataṃ	17	Heṭṭhato	347
[Ha]		Hemantikā	88
Haṃsova	535	Hessaṃ	468
Haññati	118	Hessati	135
Haññantu	216	Hehiti	270
Hatā	109	Hehisi	478
		Hohi	536

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Agāravānaṃ ādīnavā	9, 90	Attano kiccaṃ nāma	
Aggasāvaka	543	samaṇadhammo	274
Aggaḷaṃ vuccati avijjā	164	Attahita, parihitānaṃ	
Aggidānassa ānisaṃsā	325	paṭipatti	244
Aggideva	54	Atthakāmehi attā	
Aṅgulimālattherassa		rakkhitabbo sakkaccaṃ	243
pubbakammaṃ vipāko	330	Atthato ekaṃ byañjanaṃ	
Aghā nāma rāgādayo	42	nānaṃ	83
Acalasaddhā	153	Adalidda	153
Ajjadagge	139	Adhammacaraṇa	249
Ajjunapupphapūjāya phalaṃ	18	Anapadānā	540
Ajjhattabahiddhānaṃ		Anāgatamaddhānaṃ	
paricchedā	131	bhikkhūnaṃ paṭipatti	358, 363
Añjalikammaṃ ānisaṃsā	43,	Aniccādi-ākārā	471
	64, 67	Aniccena itaradvaya-	
Aññamaññaviruddhavāda	362	lakkhaṇaṃ vuttameva	466
Aññāsikoṇḍañño		Animittavimokkha	453
rattaññūnaṃ aggo	253	Anujāta	538
Aṭṭhaṅgikamaggassa guṇā	105	Anudisā catasso	475
Aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi	432	Anupadadhammavipassanā	409
Aṭṭhisāṅghātā tisatāni	200	Anuruddho dibbacakkhu-	
Aṭṭhīni tisatāni	292	kānaṃ aggo	339
Atimāno	109	Anuloma, paṭilomānaṃ nayā	492
Atitatthe vattamānavacanaṃ	403,	Anusāsaniyaṃ na tiṭṭhanti	
	497	tesaṃ	368
Attakilamathānuyogaṃ		Anesanaṃ Buddhapāṭikuṭṭhaṃ	210
dukkhaṃ	41		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Antaraṭṭhaka	88
Antevāsinā dātabbā	
ācariyassa garudakkhiṇā	325
Appakaṃ ūnamadhikaṃ na	
gaṇanūpagam	523
Appaṇihitavimokkha	543
Appamaññā	88
Appamāḍassa anuyuñjanam	119
Appassuta	423
Abhiññāpāragū	260
Abhiramanti Tathāgatā	
suññāgāre	175
Amataṃ vuccati agadaṃ	32
Ambapakkaphaladānassa	
ānisaṃsā	126
Ambaphaladānassa ānisaṃsā	52
Ambāṭakaphaladānassa	
ānisaṃsā	35
Arahantehi deva asuñño	
Jambudīpo	436
Arahaddhaja	365-6
Arahā na tveva, yathā ahaṃ	83
Arājakaṃ rajjaṃ nassati	435
Ariyakanta	152
Ariyajāti	173
Ariyabhāvassa kāraṇāni	228
Ariyavaṃsapāṭipadā	351
Ariyasaccāni cattāri	142
Ariyānaṃ lokadhammehi	
akampanīyatā	242
Ariyā majjhattāva	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]	
Ariyūpavādānaṃ paṭighātā	491
Ariyo tuṇhībhāvo	242
Asmimāno	109
Assāsapassāsā kāyasāṅkhārā	345
Ahaṃ, attā	288
Akālika	312
Ācinanadukkha	303
Āṇidvāra	65
Ātataṃ	94
Ātatavitataṃ	94
Ādiccavaṃso	104
Ādittapariyāyadesanāya	
ānisaṃsā	79
Ānandattherassa arahatta-	
pattatā	416, 422
Ānando atthakusalo	428
Ānāpāna	186
Ānāpānasatibhāvanāya guṇā	185
Āpattīnaṃ āvi, nāvika-	
raṇānaṃ ānisaṃsādīnavā	116-7
Āraññika	488
Ārogyaṃ byādhipariyosānaṃ	201
Ālapanassa saṃvaṇṇitapadāni	65
Ālope cattāro abhuttvā udakaṃ	
pive	394, 398
Āsanadānassa ānisaṃsā	321
Āsanadānassa pupphamayassa	
ānisaṃsā	136

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā - I]

Āhāraṃ āharantassa	
aṅgāni aṭṭha	398
Āhāravekallassa ādīnavā	59
Ijjhati bhikkhave sīlavato	
cetopañidhi visuddhattā	222
Iṇaṭṭa	469
Itthīnaṃ sarīragandhā	278
assagandhinī	278
meṇḍagandhinī	278
sedagandhinī	288
soṇitagandhinī	278
Indriyārakkhā attahita-	
paṭipattiyāva mūlaṃ	275
Isi	271
Isisattama	529

[U]

Ukkāro vuccati vaccakūpaṃ	199
Ugga	521
Ucchukhaṇḍikadānassa	
ānisaṃsā	73
Utūnaṃ anucchavikapāsādā	337
Uttarasāṭakadānassa	
ānisaṃsā	414
Uttarimpi vijjaṃ ito jānāmi	509
Uttiṭṭhapiṇḍa	451
Udakadānassa ānisaṃsā	371
Udāyī sahapaṃsukīliko	
dasabalena	166
Upagatānaṃ dhammaṃ	
desetha	184
Upaṇissayasampannapuggala	402

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - Ū]

Upapattidevā	141
Upamāyo cuddasa	263
Upasampadā nānāvidhā	539
Upādāna	537
Upāhanadānassa ānisaṃsā	6
Ubhato saṃsuddhagahaṇika	335
Ubhato sujāto putto	107
Ussūyā parasampatti-asahana-	
lakkhaṇā	286
Ūnūdara	398

[E - O]

Ekasasse aggaḍānāni nava	250
Ekasāṭaka	431
Ekovādassa ānisaṃsā	15
Etha bhikkhavo	146, 165, 184,
	372

Ehibhikkhubhāvena	
upasampadā	13, 79, 224,
	227, 312, 329, 539

Omaṃ vuccati	
parittaṃ lāmakam	534
Omāno	109
Orasaputta	172, 538
Ovāda, anusāsanīnaṃ visesā	402
Ovādapaṭiggahaṇūpasampadā	539
Ovādūpasampadā	
Mahākassapaṭthero	443

[Ka]

Kakacūpamā	115
Kaṇikārapupphapūjāya	
phalaṃ	144

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kaṇḍarasambandhā saṭṭhi	199, 200
Kanti udakaṃ	176
Kandara	176
Kapaṇaddhikadānassa	
ānisaṃsā	288-9, 370
Kapparukkhapūjāya phalaṃ	197
Kapparukkha aṭṭhaṭṭhakā	436
Kappinakumārassa	
chattussāpanaṃ	179
Karirimālā	452
Kalāpagga	250
Kalyāṇa, pāpamitta-	
saṃsaggānaṃ	
ānisaṃsādīnavā	256-7, 330
Kalyāṇamittasevanāya	
ānisaṃsā	152, 209
Kavacassa paṭimuccanaṃ	177
Kāpurisa	241
Kāmā	122
Kāmānaṃ ādīnavā	122
Kāmā nāma atīte dukkhā,	
āyatiṃ kaṭukaphalā	473
Kāya	466
Kāyagatāsati bhāvanā	
ekantahitāvahā	426
Kāyagatāsati	
bhāvetabbā niccaṃ	130
Kāyassa sotatṭhānāni nava	11
Kāraṇūpacā	309, 310
Kālasamayayuttānaṃ dhammā	528

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāveyya	532
Kāsāvānaṃ vaṇṇāni	365
Kilesā maggakkhaṇe vimuccanti	
nāma, phalakkhaṇe vimuttā	
nāma	4
Kumārapañhā	138
Koṭṭhagga	250
Kodhākodhānaṃ	
ādīnavānisaṃsā	114
Kolaphaladānassa ānisaṃsā	55
[Kha]	
Khajjakavisesā aṭṭhārassa	355
Khaṇā pañca aṭṭha nava	404
Khaṇo vo mā upaccagā	97,
	243, 404
Khattiyavaṃso duvidho	104
Khandhāvārabhatta	412
Khalagga	250
Khippanisantino	
samāpajjanaṃ	503
Khettavatthūnaṃ visesā	363
[Ga]	
Gaṇapāmokkha	83, 304
Gaṇasaṅgaṇikānaṃ ādīnavā	450
Gaṇācariya	17
Gaṇḍa	29
Gayātittamaṃ pāpavāhanaṃ	
mahājanassa	56
Gayāphaggu	15, 17

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gahaṭṭhasīlaṃ	152-3
Gilānapaccayasantosa	205
Guṇayutto nāma	421
Gocaragāmassa payojanaṃ	357
Gocarā, gocarattṭhāna	210
Goṇo manussavācāya	
patthanaṃ akāsi	244
Ghanaṃ	94

[Ca]

Cakkavattino itthiratanassa	
gandhā	278
kāyato candanagandho	278
mukhato uppalaḡandho	278
Cakkavattirañño āṇā	307
Cakkavattī	307
Cakkhādīnaṃ gocararūpāni	277
Catujjātiyagandhapūjāya	
phalaṃ	38
Catupaccayapūjāya	
phalaṃ	132, 229
Cammikābādha	177
Cāritta, vārittānaṃ sīlāni	210
Cittaṃ ekameva uppajjati	
ekasmiṃ santāne	472
Cittassa niggaṇhanaṃ	479
Cīvaradānassa ānisaṃsā	70
Cīvarasantosa	204
Cīvarānaṃ paribhuñjanaṃ	351
Cetokhilā pañca	256
Coranakkhattena jātassa	
ānubhāvo	325

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Cha - Ja]

Chattadānassa ānisaṃsā	1
Chabbaṇṇabuddharasmīnaṃ	
vissajjanaṃ uttaraṇatitṭhassā-	
bhimukhaṭṭhāne	180
Chavasīsamantassa	
ānubhāvo	508-9
Janā tayo	536
Jarāmarāṇa	162
Javanapaññā	405, 408
Jāti dve	173
Jātipaṃsukūlika	444
Jitaṃ me, jitaṃ me	431
Jīvitaṃ maraṇapariyosānaṃ	201
Jīvitassa avañjhatā	412

[Jha - Ña]

Jhānasukha	112
Ñatticatutṭhakammūpa-	
sampadā	540

[Ta]

Tacapañcakakammaṭṭhānaṃ	
anurūpaṃ pabbajitabhāvassa	198
Taṇhakkhaya	237
Taṇhā purisassa dutiyonāma	176,
	342, 466
Taṇhāmānadiṭṭhīnaṃ	
abhinivesanaṃ	304
Taṇhāya mūlaṃ nāma avijjā	130
Tatīyasaṅgītiyaṃ saṅgītā gāthā	89

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Tha]

Tathāgatā uppajjanti	
bahūnaṃ atthāya	532
Tikkhapaññā	405, 408
Ticīvaradānassa ānisaṃsā	305, 413
Tūriyaṅgāni pañca	94, 452
Tūriyānaṃ paggaṇhanaṃ	436
Tekicchakārī	85
Thinamiddhaṃ citta,	
kāyālasīyalakkhaṇaṃ	286
Thī	37
Thera	255, 531

[Da]

Dakkhiṇeyyaggānaṃ	
paricaraṇāni	54
Dantapona	355
Dandhadhātuka	192
Daḷha	287
Daḷhadhanuno nāma dvisa-	
hassathāmaṃ vuccati	522
Dānayugaṃ	368
Dāyāda	57, 478
Dāḷimaphaladānassa ānisaṃsā	89
Diḷa	468
Diṭṭhamattena sādhiṭi na	
vissāsitaḷbo tādiso	404
Diṭṭhisallaṃ tiṃsappabhedam	284
Dibbacakkhu, cutūpapā-	
taññāṇaṃ adhigatākārā	347
Divasassa vārā tayo	56

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Disā catasso dasa	221, 475
Dīghasāladānassa ānisaṃsā	229
Dīpapūjāya phalaṃ	336
Dukūlacumbaṭake	
nipajjāpesuṃ Kāḷudāyim	165
Dukkha	142
Dukkhaṭipadā	544
Dukkhaṭipadā	
khippābhiññā	544
Dummedha	12
Devasampatti	220
Devo tividho	141, 538

[Dha]

Dhammaṃ passanto,	
maṃ passati	58
Dhammakkhandaḷasahassāni	
dvisahassādhikāni	
Sammāsambuddhato	422
Dhammakkhandaḷasahassāni	
dve saḷassāni bhikkhuto	422
Dhammacakkapavattana-	
suttantaṃ desesi	
Āsāḷhīpuṇṇamāyaṃ	251
Dhammadhara	425
Dhammarājā	90
Dhammarāja, cakkavatti-	
rājānaṃ viṣesā	308
Dhammavācā	527
Dhammasavanassa ānisaṃsā	174
Dhammādāsa	92-3
Dhammādhamaṇaṃ	
asaṃkiṇṇaphalaṭā	28

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammāsokaraṇṇo	
ekarajjābhiseko	174
Dhammuddesā cattāro	294, 298
Dhammo eso	26
Dhī jigucchanatthe nipāto	11
Dhīrabhāvānaṃ	
āvahanadhammā	187
Dhutaṅgāni terasa	323-4

[Na - Pa]

Nagā	452
Naccagītādisu manasikārā	1, 3
Naṭānaṃ gati	457
Nandopanandanāgarājassa	
ānubhāvo	502
Naradeva	493
Navakammādisutassa	
kicchā	453
Nāga	261
Nipajjā nāma kosajja-	
pakkhiyā	101
Nibaddhupaṭṭhākassa	
varā aṭṭha	415
Nibbanti dhīrā	
yathāyaṃ padīpo	345
Nibbānasampatti	220
Nibbedhikapaṇṇā	405, 409
Nibbuto ca katthaci gantvā	
na tiṭṭhati	345
Nirodha	142
Nhārusambandhā	
navasatāni	200, 488
Paṃsukūluppattiṭṭhāna	342
Paccayesu appicchā	
nāma sādhu	473
Pacchimakālassa paricchedā	368

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pacchimabhavikasattassa	
arahattaṃ appatvā	
jīvitakkhayo nāma	
natthi	213, 218
Pacchimabhavikassa	
puṇṇābalaṃ	136, 159
Pacchime kāle parittā	
tathārūpā therā	352
Pañcavaggiya	251
Pañcavidhabandhanakamma-	
kāraṇa	298
Pañhābyākaraṇūpa-	
sampadā	138, 540
Paññājīviṃ jīvitamāhu	
seṭṭhaṃ	149, 186
Paññāya pabhedā	405
Paññāya passati yathābhūtaṃ	254
Paṭipattiyā cintitākāra-	
vibhāvanā	280
Paṭipadā catasso	544
Paṭipadāhi vinā ariyamaggā-	
dhigamo natthi	545
Paṭisanthārakaraṇampi	
papañcaṃ	253
Paṭisallāna	204
Paṭissayadānassa ānisaṃsā	321
Paṭhamabodhiyaṃ vīsativassāni	
anibaddhupaṭṭhākā	414
Paṇidhāna	157
Paṇidhānassa ānisaṃsā	
tasmim tasmim aggaṭṭhāne	57,
	70, 78, 125-6, 144, 154,
	165, 179, 202, 229, ādi
Paṇḍitabhāvādīnaṃ	
vibhāvanā	405-6
Paṇḍitā damayanti attānaṃ	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṇḍitānaṃ kāraṇāni cattāri	406
Pativiyogadukkha	120
Padasatānaṃ vaṇṇanā	513
Paḍipapūjāya phalaṃ	10
Padumapupphapūjāya phalaṃ	29
Panthaka	155
Papañca	162
Papañcā nāma rāgādikilesā	344
Pabbajjaṃ yāci	
jīvarakkhaṇattham	32
Pabbajjitaliṅga	367
Pabbajjitasīlaṃ	153
Pamādāpamādānaṃ	
ādīnavānisaṃsā	334
Parammukhasāvaka	540
Pariññāpāragū	260
Parinibbānaṃ anujānāpetu	258
Paribbājakapabbajjā	280
Pariyattibāhusaccaṃ	
dīpadhāro andho viya	423
Pariyattibāhusaccaṃ magga-	
brahmacariyassa mūlaṃ	424
Pariveṇaṃ gabbhasahassa-	
paṭimaṇḍitaṃ	179
Pasughātayañña	148
Pahānapāragū	260
Pādodakadānassa ānisaṃsā	321
Pāragū	234
Pāragū cha	260
Pārāpara	287

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāsāṇaphalakadānassa	
ānisaṃsā	321
Pāsādā tayo	230
Piṇḍapātasantosa	205
Piṇḍapātassa paribhuñjanaṃ	351
Piṇḍapātika	488
Pitupitā	173
Piyavācā	526
Pīti pañcavaṇṇā	431
Puttamaṃsūpamā	115
Puthukagga	250
Puthujjanakālaṅkiriyaṃ dukkhā	6
Puthujjanacittaṃ	
nāma cañcalaṃ	123
Puthupañña	405-6
Punabbhava	143
Pupphachaḍḍakakulaṃ	
nīcaṃ	224-6
Pupphapūjāya phalaṃ	4
Pupphānaṃ	
sugandhāgandhakatā	42-3
Pupphāsaṇaṃ yojanappa-	
māṇaṃ Buddhassa	371
tigāvutaṃ aggasāvakaṇaṃ	371
aḍḍhayaṇikādibhedaṃ	
sesabhikkhūnaṃ	371
usabhamattaṃ saṃghanava-	
kassa	371
Pupphāsanadānassa ānisaṃsā	371
Pubbavāsanā	533
Purisacittassa ākaḍḍhanaṃ	277

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa - Pha]

Purisi'tthīnaṃ dakkhiṇavāma-jātikā	440
purisā dakkhiṇajātikā	442
mātugāmā vāmajātikā	442
Pūjāsakkārakaraṇadānassa ānisaṃsā	321
Pūtimuttabhesajja	451
Poṭṭhilo Buddhādīnaṃ dhammaṃ na passati	492
Porāṇānaṃ āciṇṇaṃ	527
Phaladānassa ānisaṃsā	64
Phalāphaladānassa ānisaṃsā	371
Phussarathassa vissajjanaṃ	435

[Ba]

Bahuputtakanigrodharukkhassa vaṇṇā	443
Bahussuta	423, 425
Bāla, paṇḍitānaṃ visesā	297-8
Bālasevanāya ādīnavā	223
Bījanīdānassa ānisaṃsā	321
Bījanena Bodhirukkha-vandanāya phalaṃ	12
Buddhathomanāgāthā	258-9
Buddhathomanāya phalaṃ	159
Buddharasmīnaṃ pamāṇāni	443
Buddhavallabha	412

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Buddhasitānaṃ visesatā	227
Buddhassa paccuggamaṇaṃ	443
Buddhānaṃ dve kathā nāma natthi	430
Buddhānaṃ paribhogajiṇṇacīvaraṃ nāma na sakkā paritta-guṇena dhāretuṃ	444
Buddhānaṃ vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi	430
Buddhānubuddha	530-1
Buddhūpasampadā nāma esā	134
Bodhisattena saha-jātā satta	165
Byañjana	307
Brahmavihārānaṃ anukkamo	241

[Bha]

Bhagavato upaṭṭhākā	414
Bhagavato dāṭhā	306
Bhagavā nāgo	529
Bhagavā satthavāho	529
Bhaṇḍagga	250
Bhatakassa sabhāvo	217
Bhadante	169
Bhayā pañcavīsati	267
Bhavapatthanā	115
Bhava, yoni, gati, viññāṇaṭṭhitiyo	474
Bhavā tayo upaṭṭhahimsu ādittapaṇṇakuṭi viya	441-2
Bhāvanānurūpasenāsana	204
Bhāvanāpārāgū	260

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhāvanābhiyogānaṃ saphalatā	186
Bhikkhu	207, 274, 397, 523-4
Bhikkhūnaṃ kiccākiccāni	235
Bhinnaratthānaṃ	
sandhāraṇaṃ	289
Bhujissā hutvā jīvatha tumhe	442
Bhūmirāmaṇeyyaka	400
Bhūmisayā nāma Aparā-	
goyāna-uttarakurukā	
manussā	501
Bhesajjānaṃ paribhuñjanaṃ	351
Bhogānaṃ tivaggaṭṭhassa	
anuyuñjanaṃ	278-9

[Ma]

Magga	142
Maggo sabbabuddhasādhāraṇo	141
Maṅgalasilāpaṭṭa	435
Maccudheyya	538
Majjhimaṭṭipadā	
antadvayaparivajjanaṃ	235
Mañcadānassa ānisaṃsā	32
Maṇi-ādhāradānassa	
ānisaṃsā	414
Madhusappisakkāradānassa	
ānisaṃsā	250
Manujinda	308
Manussasampatti	220
Manoramā	298, 342
Manosilāvaṇṇa ambaphala	52
Mantassa parivārā	509

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahākassapo dhutaṅgadha-	
rānaṃ aggo	446
Mahā, cūḷapanthakānaṃ	
visesā	195
Mahāpaññā	405-6
Mahāpanthako saññāvivaṭṭa-	
kusalānaṃ aggo	155
Mahāpurisalakṣhaṇāni	
bāttimaṃsa	305-6
Mahāpurisānaṃ vitakkā	338, 343
Mahāmoggallānattherassa	
iddhi	502-3
Mahāmoggallānattherassa	
pubbapāpakammaṃ	505
Mahāmoggallāno iddhi-	
mantānaṃ aggo	482
Mahāsāvakaṃ asīti	541-2
Mahesī	328
Mānaṃ navavidhaṃ	524-5
Māno bahuvidho	109
Māyā	152, 171
Māyā santadosapaṭicchā-	
danalakṣhaṇā	286
Mārapakkha	11
Mārasenāya pamaddanaṃ	310
Micchāgāha	354
Micchāpaṭipanna	14-5
Minagga	250
Muni	171, 205, 211, 523-4
Meghassa sobhanāsobhanatā	47

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma - Ya]

Mettā	241
Medhāvī	188
Morahatthapūjāya phalaṃ	15
Yugāni pañca	368
Ye dhammā hetuppabhavā	374
Yobbanāṃ jarāpariyosānaṃ	201

[Ra]

Rajjābhisekamaṅgala	436
Ratanagharadānassa	
ānisaṃsā	250
Ratanattayaguṇānaṃ	
anussaraṇaṃ	87
Ratanattayaguṇānaṃ	
ānisaṃsā	180
Ratim sabbam	
dhammarati jināti	279
Rattakambaladānassa	
ānisaṃsā	229
Rāgacaritassa sappāya-	
kammaṭṭhānaṃ	91
Rāgapariḷāhassa	
nibbāpanagāthā	525
Rājā	234
Rājā puññaniyāmena	
nikkhamitvā nipajji	
maṅgalasilāpaṭṭe	435
Rājābhiraṇā	308
Rudantānaṃ ādīnavā	188
Roga	141
Rohinīnadiyā puratthima-	
dakkhiṇadisābhāge	
Rājagahaṃ	170

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra - La]

Rohinī nadī Sākiyakoliya	
janapadānaṃ antare	170
Lakuṇḍakabhaddiyattherassa	
pubbakammaṃ	126
Lakkhaṇapariggāhaka-	
brāhmaṇā aṭṭha	251
Lakkhaṇāni tīṇi	255
Latā	286
Lājapañcamakapupphadānassa	
ānisaṃsā	372-3
Lāyanagga	250
Līnuddhatānaṃ anurūpa-	
bojjhaṅgāni	206
Lokadhammā aṭṭha	247
Lokiyajāti	173
Lokiyasīlaṃ	222
Lokuttaradāyajjassa laddho	
Cūḷapanthako	192
Lokuttaradhammānaṃ	
ānubhāvo	105
Lokuttarasīlaṃ	222
Loko andhakāro viya	426
[Va]	
Vaṅkaṃ vuccati diṭṭhigataṃ	283
Vacanānaṃ aṅgāni cattāri	526-7
Vaḍḍhakīnaṃ sabhāvo	126
Vaṇamukhāni nava	489
Vata	274

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vatthapūjāya phalaṃ	10
Varā pañca	71
Vātābādha-uppajjanassa	
kāraṇaṃ	59
Vādamagga	207
Vijjā tisso	15, 471
Vitataṃ	94
Vitānadānassa ānisaṃsā	229
Vināyaka	108
Vipassanācārassa bahū-	
pakāraṇāṇāni	195
Vipallāsā cattāro	478
Vibhūsaṇa	124
Vimuttiyugaṃ	368
Vimuttidhammānaṃ	
gavesanaṃ	283
Vimokkhā tayo	543
Virāga	253
Viruddhavādā	209, 212
Visattika	162
Visākhāya mahāpāsādo	
sahassagabbhapaṭimaṇḍito	495
Visuddhidevā	141
Vīṇūpamovāda	230, 236
Vejayanta	496
Vejayantapāsādo	
yojanasahassubbedho	
Tāvatisabhavane	496
Veṇagga	250
Veneyyajjhāsaya	533

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saṃkicca	213
Saṃkhitta, vitthārānaṃ nayā	528
Saṃghāṭi	356
Saṃghāṭi catugguṇā	443
Saṃghupaṭṭhahanassa	
ānisaṃsā	264
Sakkāyadiṭṭhi na vigacchati,	
tāva sassatadiṭṭhi-ādīnaṃ	
appahānameva	284
Saṃkhāradhammānaṃ	
visesatā	255
Saṅghamittāya sāmiko	
aggibrahmā	176
Saṅgāmo Mahāmoggallānassa	
ca Nandopanandassa ca	504
Saccaṃ	142
Saccavācā	527
Saccānaṃ abhisamayo	210-1
Sacchikiriyapāragū	260
Sañjātasamvegena vuttagāthā	427
Sattapaṇṇiguhā	422
Sattamakulaparivaṭṭā ābaddha-	
paṭibaddhasahāyakāneva	373
Sattayuga	171
Sattānaṃ damanākārā	333
Sattānaṃ pakati	187
Sattānaṃ maccupāsa-	
sadisūpamā	3
Satthā	156
Satthu santakaṃ nāma	
sāvakena adhigantabbam	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Santaṃ padaṃ	163
Sapadānacārika	291
Sappurisūpanissayassa	
pasamsanaṃ	74
Sabbaññubuddhā eva anāsavā	17
Sabbaññū	270
Sabbaratanamayapīṭha-	
dānassa ānisaṃsā	414
Sabbasaṃsārapavattidukkha	299
Sabbe sattā āharaṭṭhitikā	138
Sabrahmacārī	90
Sabhiya	7
Samāgamo viyogapariyosāno	201
Samādhiyugaṃ	368
Samādhi, vipassanānaṃ	
chekapuggalā	195
Samādhīnaṃ viseso	194
Samāpattipāragū	260
Samāvāsa	261
Samudaya	142
Sampajaññāni cattāri	235
Sampattāsampattagāhī	276-7
Sampattiyo tisso	220
Sampatti vipattipariyosānaṃ	201
Sambodhi	284
Sammā, micchāpaṭipannānaṃ	
ānisaṃsādīnavā	399
Sammukhasāvaka	540

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sammutidevā	141
Saraṇagamanassa ānubhāvo	320
Saraṇagamanūpasampadā	539
Sarīra	292
Salla	118
Sallāpamattampi papañco	6
Sallekha-ovāda	399
Sādhu	111
Sāpadānā	540
Sāmaṇera	111
Sāniparibhoga	299
Sārambho karaṇuttariya-	
karaṇalakkhaṇo	286
Sāriputtattherassa Dhamma-	
senāpatibhāvo	454
Sāriputta, Mahāmogallā-	
nānaṃ pubbakulāni	370
Sāriputto mahāpaññānaṃ	
aggo	393-4
Sārūppagāthā	305
Sāvakaṇāmiṇāṇassa	
matthakapattatā	375-6, 482
Sāvakā asīti paṭipadā-	
dhurabhedena	546
Sāvakā duvidhā tividhā	540
Sāsanassa abbudāni	122
Sāhatthika-āṇattika-	
dānānaṃ ānisaṃsavisesā	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sikkhāpaccakkhānaṃ maraṇaṃ	
nāma ariyassa vinaye	98-9
Sikkhāsājīva	157
Siṅgasadisā kilesā	364
Sineru aṭṭhasatṭhiyojana-	
satasahassubbedho	371
Sīlaṃ duvidhaṃ	152-3, 222
Sīlapaññānaṃ aññamaññopa-	
kārakatā	223
Sīlayugaṃ	368
Sīhacammaena pāruto	
makkato viya	454
Sukhapaṭipadā khippābhiññā	544
Sukhapaṭipadā dandhābhiññā	544
Sukhāni tīṇi	220
Sukkhavipassakā	545
Sucimaṃsūpasecanodana	323
Suññatavimokkha	543
Sutamānī	453
Sutayugaṃ	368
Sudesita	104
Suddhivāda	209
Suddhodana	171
Sudhammāsabhāvirahito	
devaloko nāma natthi	497
Subha	254

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Subhāsitaṇṇa	526
Sumanapupphapūjāya phalaṃ	109
Suvaṇṇiṭṭhakapūjāya phalaṃ	144
Suvaṇṇiṭṭhakassa pamāṇaṃ	434
Susiraṃ	94
Sussutā	49
Senapatiṭṭhāna	394
Senāsanasantosa	204
Senāsanasappāyalābhassa	
ānisaṃsā	44
Senāsanassa paribhuñjanaṃ	351
Sokābhibhūtena vuttagāthā	427
Sotā	286
Sopākattherassa	
arahattapattatā	137
Sobbha, papātānaṃ visesā	329
Somayāgavājapeyyādiyañña	53
Somavaṃso	104
[Ha]	
Hatthatale ṭhapita-āmalakaṃ	
viya	495
Harītakadānassa ānisaṃsā	47
Hāsapañña	405, 407
Hitāhita	185

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aggāḷavacetiya	534	Anomā (nadī)	251
Aggibrahmā	176	Annabhāarakumāra	336
Aṅgaraṭṭha (raṭṭha)	138, 234	Annabhāraseṭṭhi	337
Aṅguttarāpa (raṭṭha)	305	Aparagotamatthera	207
Aṅgulimāla	327, 332	Aparagoyāna	501
Aṅgulimālacora	326	Amitodana (sakka)	414
Aṅgulimālatthera	324, 326, 328, 331	Ambapālī (gaṇikā)	422
Ajakaraṇī (nadī)	30, 32, 159	Ambāṭakārāma	125, 129
Ajātasattu	218	Avantiraṭṭha	70, 72
Ajita	539	Asurinda	283
Aññātakonḍaññatthera	530	Asokatthera	85
Atthadassī (Buddha)	64, 264	Asokamahārājā	174
Adhimuttatthera	264	Asokārāma	174, 176
Adhimuttamāṇava	264	Assaji	393
Anabhilakkhita	140	Assajitthera	374
Anāthapiṇḍika	498, 504	Assajipunabbasukā	401
Anupiyambavana	321, 337	Assajibrāhmaṇa	386
Anurādhapura	440	Ahimsakamāṇava	325
Anuruddha (māṇava)	4, 321, 337	[Ā - I]	
Anuruddhatthera	109, 336, 339, 341, 399	Ākāsagaṅgā	431
Anotattadaha	109, 110, 437	Ānandatthera	135, 401, 411
Anomatthera	372	Ānandarājā	411
Anomadassī (Buddha)	229, 230, 370, 372, 480, 481	Āpaṇa (brāhmaṇagāma)	305
		Isigilipabbata	531
		Isipatana	251

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Ujjuhānapabbata	215
Ujjuhānasakuṇa	215
Ujjeniraṭṭha	146
Ujjenirājā	144
Uttarakuru	6, 501
Udāyikumāra	165, 258
Udāyitthera	166-7, 258
Udiccabrāhmaṇa	207
Upatissakolita	38
Upatissa (gāma)	373
Upatissa (paribbājaka)	374
Upatissa (māṇava)	38, 373-4
Upariṭṭha	
(Paccekabuddha)	336-7, 341
Upavānatthera	414
Upasena (māṇava)	202-3
Upasenatthera	202
Upasenahatthācariya	64
Uruvela	78, 81, 251
Uruvelakassapa	52-3, 79, 81, 374
Uruvelakassapatthera	15, 78
Usabhasēṭṭhi	229

[E - O]

Ekavihāriyatthera	174
Ekaśāṭaka (brāhmaṇa)	431
Okkākarājā	104

[Ka]

Kakusandha (Buddha)	6, 7, 10, 89, 142
Kaccāyana (māṇava)	144

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kaṇcana (māṇava)	144
Kaṇḍaka (assa)	165
Kapila (brāhmaṇa)	438-9
Kapilavatthu	97, 165, 170, 172, 258, 321
Kapotakandara	403
Kappatthera	197
Kappina (māṇava)	179
Kappinatthera	454
Kaliṅga (raṭṭha)	177
Kallavālagāma	375, 480
Kassapa (gotta)	81
Kāṭiyāna (māṇava)	100
Kāṭiyānatthera	99
Kāsi (raṭṭha)	128
Kāligodhāputtabhaddiyatthera	320
Kāḷudāyikumāra	165
Kāḷudāyitthera	165, 258
Kikīrājā	128
Kimila (māṇava)	4
Kīṭāgiri (janapada)	401
Kukkuṭanagara	179
Kuru (raṭṭha)	289
Kulla (māṇava)	91-2
Kullatthera	91
Keṇiya (jaṭila)	305
Koṇāgamana (Buddha)	142, 433
Koṇḍañña (māṇava)	250
Koṇḍañnatthera	251
Kolita (gāma)	373

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kolita (paribbājaka)	375
Kolita (māṇava)	38, 373, 375, 481
Kovariya	258
Kosambī	203
Kosala (raṭṭha)	26, 32, 47, 64, 218
Kosala (rājā)	94, 106, 113, 324, 326
Kosiya (brāhmaṇa)	438-9
Kosiya (māṇava)	73
Kosiyatthera	73

[Kha - Ga]

Khadiravaniyarevatatthera	239
Khujjā	439
Gaggarā (pokkharāṇī)	532
Gaṅgā (nadī)	468
Gandhamādana (pabbata)	229, 336
Gandhāra (raṭṭha)	6
Gandhārarājā	78
Gayākassapa (jaṭila)	78
Gayākassapatthera	54-5
Gayāgāma	15
Gayātīttha	16
Gayāsisa	79
Gavampatitthera	89
Gijjhakūṭa	59, 63, 230
Girimānanda (māṇava)	43
Girimānandatthera	43

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gotamatthera	207
Gotamabuddha	22, 27, 62, 67
Gotamī	168, 171
Godatta (māṇava)	244
Godattatthera	244
Gopakamoggallāna (brāhmaṇa)	422

[Ca]

Cakkavāḷasinerupabbata	442
Caṇḍapajjota	144
Candagutta	85
Candanatthera	24
Candanamāṇava	24
Candabhāgā (nadī)	18, 180
Candabhāgikā	389
Candimā	146
Campānagara	229

[Cha - Ja]

Chaddantadaha	253, 258, 531
Chaddantanāgarājā	366
Channa	165
Chabbaggiyabhikkhū	90, 421
Jambukatthera	12
Jambudīpa	174, 430, 442, 457
Jīvaka	189, 191-2
Jīvakambavana	189
Jetavana	26, 110, 122, 393, 482
Jenta (māṇava)	106
Jentatthera	106

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Tha]

Takkasilā	67, 325
Tālapuṭatthera	457
Tiriṭivaccha	146
Tissa (Buddha)	12
Tissa (māṇava)	174
Tissamahābrahmā	122
Tekicchakāritthera	85
Telakāni (māṇava)	280
Telakānitthera	280
Thullakoṭṭhikanigama	289

[Da - Dha]

Disāpāmokkha	325
Dīghanakhaparibbājaka	402
Doṇavatthugāma	250
Devadatta	7, 404
Dhanaseṭṭhi	154
Dhammāsokarājā	122, 174
Dhammika (māṇava)	26
Dhammikatthera	26

[Na]

Naṭakula	457
Naṭagāmaṇi	459
Nadīkassapa (tāpasa)	78, 82
Nadīkassapatthera	52
Nandakatthera	10
Nandakamāṇava	10
Nandarājā	437
Nandiya	389
Nandopananda (nāgarājā)	501

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nāgasamālatthera	1
Nāgitatthera	414
Nālakagāma	202
Nālandā	443
Nigrodhakappa	519, 534
Nigrodhakappatthera	509
Nigrodharukkha	534
Nerañjarānadī	52, 83
Nhātakakumāra	111
Nhātakamunitthera	111

[Pa - Pha]

Pañcavaggiyatthera	78
Paṇḍara-isi	359
Paṇḍaragotta	358
Padumavatī	437
Padumuttara (Buddha)	1, 2, 4, 10, 20, 21, 52, 57, 69,
Panthakamāṇava	155, 195
Pārāpariya (māṇava)	272
Pārāpariyatthera	271, 348
Piṇḍola	472
Pippalimāṇava	438, 440, 442
Pilindavaccha	533
Puṇṇajitthera	538
Puṇṇatthera	414
Pubbavideha	501
Pubbārāma	495
Poṭṭhilabhikkhu	492
Phussa (Buddha)	126

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pha]

Phussa (māṇava) 358
Phussatthera 358
Phussaratha 435

[Ba - Bha]

Bandhumatī (nagara) 74, 430
Bandhumarājā 431
Bahuputtakanigrodharukkha 443
Bārāṇasī 38-9, 70, 78,
80, 229, 321
Bālakaloṇaka (gāma) 4
Bindusāra (rājā) 89
Brahmadatta (māṇava) 113
Brahmadattatthera 113
Bhagutthera 4
Bhaggava (brāhmaṇa) 324
Bhadda (māṇava) 132
Bhattatthera 132
Bhaddavaggiya 78
Bhaddākāpilānī 438, 442
Bhaddiya (māṇava) 126, 321
Bhārukaccha (nagara) 50
Bhūtakumāra 159
Bhūtatthera 159
Bhesakaḷāvana 116, 504
Bhoganagara 411

[Ma]

Magadha (raṭṭha) 38, 52, 73, 138,
197
Mantāṇī (brāhmaṇī) 326

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Maṇḍalika (rājā) 197, 358
Madda (raṭṭha) 438-9
Malla (raṭṭha) 67
Malla (rājā) 6, 67
Mahā-udāyī 258
Mahākaccāyanatthera 70, 144
Mahākappina (rājā) 179
Mahākappinatthera 179, 180, 499
Mahākassapatthera 429, 430,
443, 491, 499
Mahākāḷa (kuṭumbika) 250
Mahākoṭṭhika 404
Mahātitttha (gāma) 438-9
Mahādhanaseṭṭhi 337
Mahādhammarakkhitatthera 176
Mahānāga (māṇava) 89
Mahānāgatthera 89
Mahānigrodha 180
Mahānisabhatthera 429, 430
Mahāpadumapaccekabuddha 437
Mahāpanthakatthera 154-5, 189,
194-5
Mahābāvariyaabrāhmaṇa 539
Mahāmāyādevī 168
Mahāmoggallānatthera 218, 370,
480, 482
Mahāvana 118
Mahāvibhavaseṭṭhi 70, 123, 159
Mahī 389
Māyādevī 171

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Māra	342, 430
Mālukya	94
Mālukyaputta (māṇava)	94
Mālukyaputtatthera	94, 300
Migajāla (māṇava)	103
Migajālatthera	103
Migadāyavana	430
Mudita (māṇava)	32
Muditatthera	32
Meghiyatthera	414
Moggali (brāhmaṇi)	373

[Ya]

Yamunānadī	468
Yasatthera	538
Yasamāṇava	207
Yasadatta (māṇava)	67
Yasadattatthera	67
Yonakamahādhammarakkhi- tattera	174

[Ra]

Raṭṭhapāla (māṇava)	289
Raṭṭhapālatthera	288, 502
Raṭṭhapālasaṭṭhi	289
Rājagaha	7, 35, 43, 111, 123, 136
Rājadatta (māṇava)	35
Rājadattatthera	35
Rādha (brāhmaṇa)	401
Rāhulatthera	20, 22, 165, 502
Rāhulamāṇava	21, 23

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Rucā	81
Rūpasārī (brāhmaṇi)	202, 373
Reṇuvatī (nagara)	21
Revatatthera	400
Romasapabbata	30

[La]

Lakuṇḍakabhaddiya (māṇava)	126
Lakuṇḍakabhaddiyatthera	125
Lambaka (pabbata)	376
Lāludāyī	258
Leṇagirivihāra	30

[Va]

Vakkali (māṇava)	58
Vakkalitthera	57, 59, 62, 63
Vaṅgīsa (māṇava)	508
Vaṅgīsattthera	508
Vajjī (raṭṭha)	341, 347
Vaḍḍhatthera	50
Vaḍḍhamāṇava	50
Varuṇanāgarājā	480
Vasala (pabbata)	25
Vāseṭṭha (brāhmaṇa)	314
Vijitasena (māṇava)	64
Vijitasenatthera	64
Vipassī (Buddha)	32-3, 70, 73, 142, 250, 430, ādi
Vimalacakkavattirājā	21
Visākhā-upāsikā	103, 495
Vejayantapāsāda	496

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vedeha (kuṭumbika)	429
Vebhāra (pabbata)	484
Verambha (pabbata)	215
Verambhavāta	215
Vesālī	120
Vessavaṇa	35, 159
Veḷudantatthera	50
Veḷuvagāma	341, 347
Veḷuvana	7, 35, 154, 165, 375

[Sa]

Samkicca (māvaṇa)	213
Samkiccattthera	213, 264
Samsumāragira	116
Sakka (devarājā)	227, 253, 341, 430
Saṅghamittā	176
Sañcaya	373
Sappaka (māvaṇa)	29
Sappakatthera	29
Sappadāsa (māvaṇa)	97
Sappadāsattthera	97
Sabbakāma (māvaṇa)	120
Sabbakāmitthera	120
Sabhiya (māvaṇa)	7
Sabhiyatthera	6
Sabhiyapariḷbājaka	67
Sambhava (Paccekaḷbuddha)	29, 30
Sambhūta (māvaṇa)	18
Sambhūtattthera	18

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Samuddakumāra	123
Sarada (māvaṇa)	370
Saradatāpasa	370, 373
Sarabhaṅga (māvaṇa)	140
Sarabhaṅgatthera	140
Sarabhū	389
Sarassatī	389
Sāketa (nagara)	159
Sāgala (nāra)	438-9
Sāgatattthera	414
Sāṇavāsittthera	85
Sāriputtatthera	110-1, 213, 309, 370
Sāvatthi	10, 24, 29, 30, 35, 41, 58
Sikhī (Buddha)	15, 26, 54, 109
Siddhattha (kumāra)	172
Siddhattha (Buddha)	135, 159, 197-8
Sineru (pabbata)	442
Sindhu	389
Sirigutta	151
Sirimaṇḍa (māvaṇa)	116
Sirimaṇḍattthera	116
Sirimitta (māvaṇa)	151
Sirimittattthera	151
Sirivaḍḍha (māvaṇa)	229
Sirivaḍḍhakūṭumbika	370
Sīlava (māvaṇa)	218
Sīlavattthera	218

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sukkodana (rājā)	337
Sudassana (nagara)	22
Sudassana (Pacceka-buddha)	24-5
Suddhodanamahārājā	23, 97, 165, 168, 251
Sudhammāsabhā	497
Sunakkhatta	414
Sunītatthera	223
Sundarasamudda (māṇava)	123
Sundarasamuddatthera	123
Subāhutthera	538
Subuddha (brāhmaṇa)	85
Subhūta (māṇava)	38
Subhūtatthera	38
Sumana (māṇava)	47
Sumana (seṭṭhi)	336-7
Sumanatthera	411
Sumudda (māṇava)	123
Sumedha (Buddha)	43, 45, 144, 338-9
Suruci (tāpasa)	378, 382
Sūkarakhataleṇa	375

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sena (brāhmaṇa)	159, 160
Senaka (māṇava)	15, 16
Senakatthera	15
Senahatthācariya	64
Sela (pabbata)	72
Sela (brāhmaṇa)	305, 308, 311, 539
Sela (māṇava)	305
Selatthera	304
Soṇakuṭikaṇṇatthera	69
Soṇakoḷivisatthera	229
Soṇa (māṇava)	70, 72, 229
Soṇatthera	230, 236
Sonuttara (nesāda)	366
Sopāka (māṇava)	136
Sopākatthera	135
Sobhana (kuṭumbika)	413
[Ha]	
Haṁsavatī	10, 57, 69, 125, 154, 411
Himavanta	25, 30, 376, 480

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapottthakaṃ, Syā = Syāmapottthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapottthakaṃ, I = Iṅgalisapottthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapottthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapottthakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Asaṃkuṭitena = Asaṃkucitena (Sī)	345
Akāpurisehi vā ariyehi = Akāpurisehi ariyehi (Sī, I)	241
Akkodhanā ahesuṃ = Kodhanā nāhesuṃ (Sī)	362
Aggāsanikassa = Agghāpanikassa (Ka)	94
Agghaphassavaṇṇa = Aggaḷadānavaṇṇa (Ka)	466
Acārinti = Avacārinti (I)	107
Acirāyamāno = Ataramāno (sabbattha)	535
Acetanepi hi = Acetanehi (Sī) Acetanepi (I, Ka)	169
Accagā = Ajjhagā (Ka)	521
Accayena = Pacchato (Sī)	438
Aññamaññamasadise = Aññamaññaṃ visadisam (Sī, I)	195
Aññamaññopakāraṃ = Aññamaññaṃ pakāraṃ (I)	223
Aññāṇena = Aññāṇaṇena (Sī, I)	12
Aññāsi = Aññāta (Sī)	250, 538
Aññe = Añño (Sī, I)	227
Añño punappunam bhavanabhāvato = Añño punappunabhāvato (Sī)	
Añño punappunabhāvato (I)	143
Aṭṭakaraṇe ca = Atthakaraṇe ca (Sī, I)	148
Atha saṭṭhisitā = Atṭhasaṭṭhasitā (?)	524

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Atinetvā = Upanetvā (Sī, I)	86
Atimānahato bāloti bālo ahaṃ tato = Atimānahato bāloti tato (Sī)	
Atimānahato bāloti hataṃ tato (I)	108
Atihīnapuggalo = Hīnapuggalo (Sī)	399
Attano paccakkhatā = Attapaccakkhato (Sī)	521
Attano pavattiṃ = Attano pavattiṇca (Sī, I)	213
Attahitāpekkhā = Attahitanirapekkhā (Ka)	364
Atthakosallādivantatāya = ...mantatāya (Sī)	545
Atthoti keci vadanti, diṭṭhigatikā ca sattāvāsābhāvaladdhiṃ =	
Attho, keci devā diṭṭhigatikā, na ca sattāvāsābhāvaladdhiṃ (Ka)	523
Attho, na taṃ diṭṭhadhammikādibhedahitanimittāṃ dhammāṃ desentīti =	
Attho na tena atthena diṭṭhadhammikādibhedahitanimittāṃ	
dhammāṃ na desenti (Sī)	356
Athassa = Tassa (Sī)	431
Adhiṭṭhahi = Adhiṭṭhāti (Sī)	475
Adhiṭṭhehi = Adhiṭṭhehīti (Sī, I)	194
Adhippavuṭṭhe = Adhivuṭṭhe (Sī)	476
Adhippetā, tato jhānaggahaṇena = Adhippetā”ti. Tato jhānaggahaṇena	
ca (Sī, I)	113
Adhivāhato = Avippahānato (Sī, I)	162
Adhogamaṃ = Ajjhagamaṃ (Ka)	485
Anatthakārakato = Anattakārakato (Ka)	490
Anatthajanane = Anatthajanakaṃ (Sī)	488
Anapekkho = Anapekkhena (Ka)	342
Anavajjadhammā = Anuvajjadhammesu (Sī)	352
Anādimati = Anādika (Sī)	474
Animittā nāma = Animittāṃ nāma (Sī)	526
Anukhipi = Anu anu khipi (Ka)	329
Anuggaṇhanako = Anuggaṇhanako (Sī, I)	241

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Anudhāvitā vositā = Anu anu dhāvitā javāpitā (Ka)	355
Anupatiṭṭho = Anupatiṭṭhā (Ka)	533
Anupāyaññutāya = Anupacitapaññatāya (Sī)	150
Anumoditvā = Anumodanaṃ katvā (Sī)	433
Anuyutto = Anuyuñjantā (Sī)	211
Anusaṅkitaparisaṅkitābhāvato = Anusaṅkitābhāvato (Sī, I)	216
Anusayājālamotthato = Anusayājālamotthato (Sī)	200
Anusāsaniyo = Anusāsaniyā (Ka)	368
Anekākāravokārā = Anekākāravokiṇṇa (Sī)	492
Anekākāravokārā = Anekākāravokiṇṇā (Sī)	344
Antaṃ = Ādim (Sī)	509
Apakkamitvā = Upakkamitvā (Ka)	403
Apagamā na kiñci kiriyaṃ = Apagatamānataṃ kiriyaṃ (Ka)	93
Apadāne = Apare (Sī)	154
Apanetvā = Haritvā (Ka)	294
Aparikkhaṇagarahāmukhena parikkhaṇaṃ = Aparikkhakagarahāmu- khena parikkhake (Sī, I)	130
Apasakkim = Natthi (Sī, I)	37
Apāyadukkhato = Apāye apāyadukkhato (Sī)	27
Api āvuso jānāsi = Api vāsava jānāsi (Ma 1. 414 piṭṭhe)	487
Api ca kho = Atha kho (Sī)	347
Appakā katipayā evāti = Appakā evāti (Sī)	352
Appamattikā = Appikā (Ka)	84
Appasādalesena = Pasamsāyogena (Ka)	478
Aphassayi = Apassayi (Ka)	487
Aphassayīti = Apassayīti (Ka)	501
Abyābajjhe nidukkhātāya = Abyāpajjo nidukkhātā taṃ (Sī, I)	237
Abhabbo = Andho (Sī)	189
Abhikkante = Atikkante (Ka)	420

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Abhiññālābhiṃ = Abhiññātaṃ (Sī)	288
Abhippavuṭṭhā = Atippavuṭṭhā (Sī)	452
Abhibhaviṃsu = Āgamiṃsu (Ka)	136
Abhivaṭṭhaṃ = Abhivaḍḍhañca (Ka)	96
Abhisāṅkhāsi = Abhisāṅkhari (Sī)	327
Amaccasahassena = Amaccasahasseehi (Ka)	180
Ayanti pākaṭo = Ayanti vā pākaṭo (Ka)	367
Ayasaṃ = Āyasakyaṃ (Sī, I)	220
Ayasopi = Ayaṃ dosopi (Sī)	402
Ayāthāvapaṭipattibhāvatoti adhippāyo = Ayaṃ tāva aṭipattibhāvato viseso (Sī)	351
Araññaṃ gantvā = Araññe (Sī, I)	176
Arahattādhigamena = Arahattādhigamena vā (sabbattha)	367
Ariyamaggabhāvanāya sati = Ariyamaggabhāvanāya appavattati (Sī)	142
Alakantipi vuccati = Alakātipi vuccatīti (?)	293
Alajjibhāvādīnā = Alajjibhāvādīnaṃ (I)	117
Aladdhaphalova = Laddhaphalova (Sī)	472
Alābhena = Abhāvena (Sī, I)	150
Avakhaṇḍarahitaṃ = Avakhaṇḍanarahitaṃ (Sī) Avakkamarahitaṃ (I)	205
“Avacanīyā mayan”ti ovādassa anādāneneva = Abhājanaṃ ayanti ovādassa adāneneva (I) Atthā janayanti ovādassa adāneneva (Ka)	20
Avasesaṃ = Avase taṃ (Sī, Ka)	265
Avahasitatāraḱāsasimarīciyo = Avasitudāratārāpatimarīciyo (Sī, I) Avahasito tāraḱāsasimarīciyo (Ka)	227
Avedi jānāti = Anveti ājānāti (Sī)	149
Avudhamuttamaṃ = Āvudhaṃ uttamaṃ (I)	219
Asaṃsīdanaṭṭhena = Asaṃhīraṭṭhena (Sī, I)	221
Asakkantaṃ = Asakkonto (I)	101

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Asaṅgacārī = Saṅgāmacārī (Sī)	460
Asanthavā = Abandhavā (Ka)	51
Asi = Hohi (Sī, I)	102
Asecanakatāya = Āsevanakatāya (Ka)	253
Assa = Sā assa (Sī, I)	43
Assakaṇḍako = Kanthako (Sī, I)	165
Assadammaṃ desakālānurūpaṃ = Assadamanesu kulānurūpaṃ (I)	66
Ahaṃ = Ayaṃ (I, Ka)	149
Ahanti mānaṭṭhānatāya = Ahanti mānaṭṭhatāya (Sī)	288

[Ā]

Ākāse = Ākāseṇa (Ka)	58
Ākāseṇa = Ākāse (Ka)	136
Agataṃ = Āhu (Sī) Apadāna-Ṭṭha 2 Sihāsaniyavaggavaṇṇanāyaṃ	154
Āgamāsīm = Agamāsīm (Sī, I)	15
Āgamissatīti disvā mayā = Āgamissati mayā (Sī, I)	180
Ājañño kārīto damito = Ājaññakārīnā damito (Sī, I)	111
Ādāpenti samādapenti = Ādāpenti samādapenti (Sī)	332
Ādāsaṃ santharīm = Ādāsīm santharam (Sī)	21
...ādinā = Ādikaṃ (Sī, I)	188
Ādirājā. Tabbamsajātātāya = Ādirājāti jānitabbam, sajātītāya (Sī)	169
Ādīnavānisaṃse = Ādīnave ānisaṃse ca (Sī)	541
Ābhataniyāmeneva = Āgatayāneneva (Sī)	434
Ānubhāvasampadādayo = Ānubhāvādisampadā (Sī)	531
Āyati = Āyatīm (Ka)	399
Āyasakyañca = Āyasasyañca (Sī)	19
Āyasmato = Bhagavato (Ka)	426
Āraddhakammaṭṭhānabhāvena = Āraddha-upaṭṭhānassatibhāvena (Ka)	426

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Ālambake = Alabbhato (Sī, I)	163
Ālambitabbe = Alabbhitabbe (Sī, I)	163
Āvajjehi = Āvajjeyyāsi (Sī, I)	115
Āvaṭṭesi = Āvañchesi (Ka)	416
Āvahaṭṭi vattuṃ = Avagantuṃ (Sī) Gantuṃ (I)	27
Āviñchanto = Añchanto (Sī)	283
Āvudhamuttamaṃ = Āvudhaṃ uttamaṃ (I)	219
Āsavakkhayanti = Āsavakkhayanti ca (Sī)	177
Āsādi = Āhani (Sī)	483
Āsāvato = Āsavato (I) Āvahato (Ka)	235

[I]

Iñjitakāraṇānaṃ = Iñjitakarānaṃ (Ka)	88
Iṭṭhādina = Iṭṭhāniṭṭhādina (Sī)	403
Iṭṭhādīsu = Iṭṭhāniṭṭhādīsu (Sī)	367
Iṭṭhādīsu = Iṭṭhāniṭṭhādīsu ārammaṇesu (Sī)	333
Itthāgārajane = Itthijane (Am-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhe)	291
Iddhibalena saddhiṃ hatthinā taṃ = Iddhibalena hatthināgaṃ (Sī)	
Iddhibalena saddhiṃ hatthināgaṃ (I)	218
Imaṃ khandhādilokaṃ = Imaṃ khandhādilokaṃ vā (Sī)	330
Imassa pañhassa veyyākaraṇaṃ = Imassa pañhāveyyākaraṇassa (Sī)	534
Ime dhamme = Idameva (Sī, I)	211

[Ī - U]

Īrati = Karoti (Ka) Iriyati (I)	111
Ukkhitto = Ukkhittacitto (Sī)	343
Uggaṇhanto = Ugaṇhi, tato (sabbattha)	508
Uggahetvā = Gahetvā (Sī)	423
Ucchiṭṭhamukhehi = Uccitṭhamukhena (Sī, I)	179
Ujjuhāno vā = Ujjuhānova (Sī, I) Ujjuhāno ca (Ka)	215
Ujjeniyaṃ rañño = Udenarañño (Sī)	144

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U - Ū]

Uttamaṃ dabbañca. Sapāṇa = Uttamaṃ. Dubbacasarapāta... (Ka)	221
Uttamadevatāya = Devattā (Sī)	538
Uttarīti = Uttarinti (Ka)	455
Udayatthagāminiyā = Udayabbayagāminiyā (Sī)	421
Udayabbayaṃ = Udayabbayataṃ (Sī, I)	3
Udicce = Uditodite (Sī, I)	107
Udiyyati = Udīrayi (Saṃ 1. 191 piṭṭhe)	516
Uddhanaṃ upaṭṭhapita-ukkhaliko dassanayuttaṃ = Uddhaṃ uttiṭṭhapuggalako dassantayuttaṃ (I) Uddhanaṃ uttiṭṭha-ukkhaliko dassanayuttaṃ (Ka)	226
Uddharitvā = Ukkāmetvā (Sī, I)	246
Upagacchiraṃ = Upagañchiraṃ (Sī)	334
Upacini. Tathā hesa Padumuttarassa = Upacinanto Padumuttarassa(Sī, I)	67
Upaṭṭhahissāmīti āha. Ettake = Upaṭṭhahissāmīti ettakameva (Sī, Ka)	415
Upaṭṭhāyiko = Uṭṭhāyiko (Sī, I)	156
Upanayato = Upanayanato pacchā (Sī, I)	99
Upanetvā = Upanāmetvā (Sī)	173
Upapattivisesaṃ = Uppattivisesaṃ (Sī, I)	222
Upasaṅkamamānā = Upasaṅkamanādinā (Sī, I)	12
Upadiraṃ = Upādādiraṃ vā (Sī)	237
Uppathagāmī = Gāminī (Ka)	478
Uppannataṇho = Uppannataṇhāya (Ka)	84
Uppannāya = Upapannāya (I, Ka)	7
Uppāditaṃ = Udditaṃ (Sī, I)	216
Ubhatotīraṃ = Ubho tīraṃ (Sī, I)	31
Ure jātatāya = Urovāyāmajanitābhijātītāya (I, Ka)	172
Ullapento = Ulliṅgento (I)	51
Usabhājānīyo = Usabhājāneyyo (Sī, I)	246
Ūnūdarō = Ūnūdayo (Sī, Syā)	394

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[E]

Ekaghanaselo pabbato = Ekaghanasilā pabbato (Sī, I)	242
Ekaccaṃ = Ekaṃ (Sī, I)	34
Ekatimse = Catuddase (Sī)	36
Ekarasabhāvena = Ekarasabhāve (Sī, I)	94
Ekavihāriyattherassa = Ekavihārikattherassa (Sī)	174
Etadabravi, taṃ = Etadabravi, yaṃ pana abravi taṃ pana (Sī, I)	111
Ettakena = Ettakehi (Sī)	441
Etthantare = Na etthantare (Sī)	422
Evaṃ tesaṃ = Tāva tesaṃ (Sī)	533
Evaṃ vuttato = Eva, vutthehi (Sī)	539
Eva pana = Eva nāma (Sī)	504
Evamevaṃ = Evameva (Sī)	489
Evamayāṃ sattaloko = Evaṃ mahāsattaloko (Sī)	298
Evamaṃ pubbe = Evaṃ pubbe (Sī)	283

[O]

Otāraṃ paviṭṭhaṃ deti = Otāraṃ vidhaṃseti (Ka)	11
Ovarakaṃ = Ovaraṇaṃ (Sī)	422

[Ka]

Kaṃ nāma sattaṃ na ramenti nu = Kaṃ nu tattha na ramenti (Sī, I)	31
Kaṅci = Kiṅci (sabbattha)	274
Kaṅcipi = Kiṅci (Ka)	443
Kaḍḍhantīti = Ākaḍḍhanti (Sī)	286
Kathitaṃ = Kathitāya (Sī)	253
Kaddamaṃ vā muduraṃ = Kaddamaṃ muduraṃ vā (Sī, I)	170
Kintiṃsūti = Kantantūti (Sī)	436
Kapaṇayācakānaṃ = Yācakādīnaṃ (Sī)	437
Kappo kappiyoti = Kappiyo kappoti (Ka)	538
Kabbakaraṇena = Kabyakārakena (Ka)	532
Kammaṃ = (Natthi) (Sī)	504

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kammaṃ kilesaṃ vā = Kammakammakilesaṃ (Sī, I)	104
Kammavipāko vipallāso siyāti = Kammavipākā vipallāsiyanti (Sī)	
Kammavipākavipallāsiyanti (I)	105
Kammārāmānaṃ = Kammaṃ karamānānaṃ (Sī)	452
Karaṇuttariyakaraṇalakkaṇaṃ = Karaṇuttariyalakkaṇaṃ (Ka)	286
Karitvā = Kāretvā (Sī, I)	229
Karissāmāti = Carissāmāti (Sī)	510
Karissāmi = Kasissāmi (Sī, I)	87
Karonto = Karonte (?)	450
Kallacittataṃ = Kallacittaṃ (Ka)	498
Kavacamabbhutaṃ = Kavacaṃ abbhutaṃ (I)	219
Kasiravuttitāya = Kasiravuttinā (I)	226
Kasmā = Tasmā (Ka)	426
Kā gati me agatissa = Kā hi me agati assa (Sī) Kā hi me āgatissa (I)	
Kā gati me abhavissa (Ka)	136
Kānanaṃ = Kānananti (Sī)	177
Kāpaññataṃ = Kāruññataṃ (Ka)	247
Kāmañcimassa = Kācimassa (Sī)	239
Kāmasaññādi-anuppattivacanena = Kāmasaññādi-anuppattivāsena (Sī)	427
Kāyaṃ = Kāyakalim (Sī, I)	11
Kāyampi = Kāyasmimpi (Sī)	525
Kāyādīnaṃ = Kāyādīhi (I, Ka)	220
Kārapariseditavaccakūpasadisatāya = Aparisodhita-	
vaccakūpasadisatāya (I)	199
Kālāgamanameva = Vūpasamanameva (Sī)	69
Kāsāya = Kāsāva (Sī)	472
Kimkāraṇā = Kimkāraṇaṃ (Ka)	460
Kimaṅgaṃ = Kimaṅga (Sī, I)	11
...kimilehi = ...kimbilehi (Sī, I)	4
Kimilo = Kimbilo (Sī)	541

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kilesuppañjanapathāni = Kilesummujjanapathāni (Sī)	530
Kujjhanena pana akuddhassa = Kujjhanena pana kuddhassa (Sī)	
Kujjhante pana kuddhassa (I)	114
Kuṇḍadhāno = Koṇḍadhāno (Sī, Ka)	542
Kuto adhikanti = Kuto tato adhikataranti (Sī, I)	108
Kuttahāsabhāvādito vidhamsenti = ...bhāva, bhāvādito	
viddhamseyyunti (Sī)	522
Kuraraghare = Kulaghare (Ka)	70
Kulagehe = Vejjakule (Sī, I)	85
Kūjanto = Kūjento (Sī, I)	10
Kena anukkamena te paṭipajjitabbāti attho = Yena anukkamena	
paṭipajjitabbāti attho (Sī)	274
Kenaci kiñcanapalibodhabhūte = Keci vanapiñchana... (Sī)	
Keci vanakiñcana... (I)	216
Kehici = Tehipi (Sī)	234
Kocividhoti = Visuddhoti (Ka)	69
Kosalarañño = Kosalaraṭṭhe (Sī, I)	94
Kosallāyāti = Kosallayāti (Sī)	425

[Kha]

Khattiyaparivārena = Khattiyaparihārena (Sī, I)	21
Khayagamaneneva = Khayavayagamaneneva (Sī, I)	207
Khīṇāsavānampi hotiyeva = Tādisaṃ hotiyeva (Sī)	533
Khuddakacciko = Kuṇṭhaggisikho (Sī) Kuṇṭharamsiko (I)	102

[Ga]

Gacchasi = Gañchisi (Sī, I)	64
Gajanirodhato vā = Janayodhato vā (Ka)	65
Gaṇasaṅgaṇikaṃ = Sāmaggiyaṃ (Ka)	343
Gadduhanamattampi = Gandhūhanamattampi (Ka)	354

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga - Gha]

Gamanamaggasaṁvaṇṇanādinā = ...saṁvaṇṇanādīsu (Sī)	
...saṁvaṇṇanādi... (I)	170
“Gayāphaggū”ti = Gayāphaggunīti (Sī, I)	16
Gātham = Tāsam (Sī, I)	188
Gimhasamaye = Ghammasamaye (Sī, I)	1
Guṇamahantataṁ jānatā = Guṇamahantajātassa (Am)	443
Guṇasampattim = Guṇabhattim (Sī, I)	227
Gūthakūpanigāḷhitotipi = Gūthakūpe nibāhitotipi (Sī)	199
Gedhavāraṇattham = Gedhāarakaraṇattham (Sī, I)	205
Gehassitasāto = Gehavāsābhimukho (Sī)	26
Gocaresīnam = Gocarānam (Ka)	452
Ghaṭe viya padīpaṁ = Ghaṭe dīpasadisam (Ka)	111
Ghaṭṭanīye = Ghaṭṭite (Sī)	523
Ghaṭikāchidde = Saṁghaṭitachidde (Sī) Saṁghāṭikachidde (I)	65

[Ca]

Cakkhunā = Cakkhumā (Sī)	150
Catutthavāraṁ = Catutthavāre (Sī)	457
Catupaccayasantosam = Paccayasantosam (Sī)	351
Catusaccam = Cattāri saccāni (sabbattha)	186
Candanagandhagandhinā = Candanagandhitam (Sī)	194
Ca-saddena = Cakārasamuccayena (Sī)	60
Caragopakam = Caragopakānam (Ka)	474
Caraṇāraham = Carakāraham (Ka)	474
Ciṇṇo paramparāya = Cittaparamparāya (Sī)	27
Citta ananuvattanto = Cittam anuvattanto (Ka)	470
...cittam nāma = Cittam nāmetam (Ka)	123
Cintetvā = Dīpetvā (Sī, I)	41
Ciraparicayo = Ciraparicariyo (Sī, I)	115
Cuṇṇaṇca = Nahāṇīyacūṇṇaṇca (Sī)	354

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Cūḷapanthakattheropi rūpena kiriyāya ca = Cūḷapanthakatthero	
virūpakiriyāya (I)	192
Cetasā = Te cetasā (Saṃ 1. 196)	518
Cetodukkharahito = Dukkharahito hutvā (Sī)	335
Cokkhajātikā = Mokkhajātikā (Sī, I)	37
Corasaññāya = Corasañño (Sī, I)	148
Corikakammaṃ = Coriyaṃ (Sī, I)	239

[Cha - Ja]

Chaḍḍetvā = Chaṭṭetvā (Ka)	440
Chettā = Chedako (Ka)	534
Chadvārāni = Chadvārāni pana (Sī)	423
Jaṅghājavo = Jaṅghā vā (Sī, I)	118
Jananamaraṇādīhi = Jarāmaraṇādīhi (Ka)	201
Jarāmaraṇavanto dhammā gahitā = Jarāmaraṇavanto gahito (Sī, I)	162
Jarāsaṅghātāparimukko = Jarāsaṅghātāparimutto (I) ...paripuṇṇo (Ka)	118
Jalabindunā ca = Jalabinduva (Sī, I)	247
Jātattā = Jātoti (Am̐ Tṭha 1. 234 piṭṭhe)	165
Jāti-āgatena = Jātiyā vasena (Sī)	136
Jānanto = Anujānanto (Ka)	75
Jānātīti = Jānāthāti (Sī, I)	137
Jānīti = Jānātīti (Sī, Ka)	432
Jālapacchannā = Jālasañchannā (I)	22
Jigucchitvā = Jigucchantiyā (Sī, I)	7
Jīvanam̐ = Jīvitam̐ (Sī, I)	171
Jīvāhīti = Camāhīti (Sī, I)	223
Jīvitattham̐ = Jīvitam̐ (I, Ka)	188
Jīvite nibbindanto = Jīvite nibbindo aham̐ (Sī, I)	99

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Tha]

Jeṭṭhabhātu-ādike = Jeṭṭhabhātu-ācariye (?)	108
Ṭhāmi = Tiṭṭhāmi (Ka)	335
Ṭhitagaṇḍadvayavatī = Uṭṭhitagaṇḍa... (Sī)	489
Ṭhito = Ṭhatvā (Ka)	371

[Ta]

Taṁ = Tassa (?)	239
Taṁ = Te (Ka)	531
Taṁ upadesaṁ sutvā = Tassa upadesa ṭhatvā (Ka)	372
Taṁ taṁ āharathāti = Taṁ āharathāti (Sī)	371
Taṁtaṁbhavanissitaviññāṇānīpi = Taṁtaṁbhavaniyata- viññāṇaṭṭhiti (Sī, I)	104
Taṁ divasaṁyeva = Taṁ divaseyeva (Sī)	440
Taṁ passathāti evaṁ = Taṁ evaṁ (Sī)	530
Taṁ visayaṁ = Taṁ taṁ visayaṁ (Sī, I)	118
Taṁsabhāvānativattanato ca tabbohāro = Taṁsadisatāya saḥavuttitova tabbohāro (Sī)	37
Taṁ sutvāpi = Taṁ sutvā (Sī, I)	113
Tajjaṁ = Tadatthaṁ (Sī, I)	165
Taṇhāpapañcaṁ = Taṇhādipapañcaṁ (?)	400
Tato aññathāva = Tato naṁ aññaṁ tā ca (Ka)	117
Tato dassanahetu tato dassanato = Tato dassanahetuto pasanno (Sī, I)	156
Tattha me = Me taṁ (Sī, I)	3
Tathāpi = Tathā hi (Ka)	543
Tathā haṁ taṁ = Tathā taṁ (Sī)	477
Tatheva = Tathā (Sī)	431
Tatheva ca caranto = Tasseva ca taraṇato (Ka)	475
Tadadhigamo = Tadadhigame (Sī)	69
Tadanantaro ca = Ca natthi (Sī)	543

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tadabhāvena = Tacabhāvena (Sī)	398
Tadā cāṇakko = Rājā Bārāṇasyo (Ka)	85
Taranti = Taranti iti (Sī)	188
Tava = Taṃ tava (Sī)	538
Tava dhīkāro = Tava garahā (Sī)	489
Tasmā kīdisī = Tasmā kīdasacchandā kīdisī (Sī)	359
Tassa = Kappassa (Sī)	536
Tassa ca attanā matthakappattabhāvaṃ = Tena ca attano atthasiddhiyā matthakapattabhāvaṃ (Sī)	343
Tassā garahā hotu = Vaccakuṭiyā tassa vikāro hotu (Ka)	476
Tassimaṃ = Tayimaṃ (Sī) Tasmim (I) Tassidaṃ (Ka)	138
Tāretvā = Tārento (Ka)	370
Tāva ahaṃ na paṇipātanaṃ akāsim = Na tāvahaṃ paṇipatiṃ paṇipātaṃ nākāsim (Sī, I)	83
“Tikicchanaṃ”tipi = Tikicchantītipi (Sī, I)	115
Tiṇakuṭikaṃ kathaṃ = Tiṇakuṭiṃ kiṃ (Ka)	141
Titthiyamata = ...tama (Ka)	42
Tunnavāyo = Tantavāyo (Sī, I)	70
Tvaṃ = Tvam (Sī)	503
Tussasīti tvaṃ anuvattitvā ṭhitampi maṃ = Tussatīti anuvattitvāpi maṃ (Sī)	470
Te = Te hi (Sī, I)	8
Tekicchakārittherassa = Tekicchakānittherassa (Sī, I)	85
Te core dametvā pabbājetvā = Te core pabbājetvā (Sī, I)	213
Te taṃ = Tena taṃ (Sī)	213
Te te jane āvāhetvā = Taṃ taṃ janaṃ āvisāpetvā (Sī)	508
Tena kāye = Tena kāyena (Sī, I)	216

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta - Tha]

Tena “pare”ti visesetvā vutto. Ambāṭakavane = Tena parena visesetvā vutte ambāṭake vane (Sī, I)	129
Tena majjantīti = Tena marantīti (Ka)	32
Te hi dāṭhāvudhāti = Tehi dāṭhāhi vuyhantīti (Sī, I)	164
Tvaṃ = Taṃ (Sī)	460
Thambhaṃ = Mamaṃ (Ka)	522
Thullakoṭṭhikanigame = Thullakoṭṭhitanigame (Sī)	289

[Da]

Datvā = Labhitvā (Sī, I)	55
Dantavidamaṃsakam = Dantavivaraṇam (Ka)	126
Damayanti = Namayanti (Pāḷiyam)	331
Daliddāpi = Daliddāpi hi (Sī, Ka)	226
Dasadisāti = Dasapi disātipi (Sī)	221
Dalhadhanuno = Dalhadanvino (Sī)	522
Dānamukhena = Dānamukhe (?)	368
Dālimaphalam = Dāḍimaphalam (Sī, I)	89
Diṭṭham sutam vā = Diṭṭham sutam mutam vā (Sī)	150
Diṭṭhitaṇhābhinandanāhi = Diṭṭhitaṇhāmānādīhi (Sī, I)	92
Divāvihārāya = Vihārā (Sī, I)	6
Dukkhamato = Dukkhatō (Sī, Ka)	471
Dukkhamūlayogato = Dukkhatō sūlayogato (Sī, I)	29
Dukkhuppattiyāti = Dukkhattototi (?)	222
Dukkhepi ce”ti = Jīveti (Ka)	169
Duccaritanisedhanato = Duccaritavisevanato (Sī, I, Ka)	66
Dussī = Dūsī (Ma 1. 413 piṭṭhe)	486
Dussīmārassāpi = Therassāpi (Ma-Ṭṭha 2. 318 piṭṭhe)	494
Devalokādhīpacce = Devalokādhigamamagge (Sī)	288
Dvicaturaṅgo = Dvicaturaṅge (Sī, I)	163
Dvisakārato = Dīgharakārako (Sī)	246

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhaññaṃ saṅghaṃ = Dhaññaṣaṅghaṃ (Sī, I)	170
Dhammaṃ = Dhammassavanaṃ (Ka)	431
...dhamme bhāvento = ...dhamme upādāya uparimaggakkhaṇe ca bhāvento (Sī, I)	211
Dharaṇe = Karaṇena (Sī) Kāraṇena (Ka)	424
Dhāraṇena = Dhāraṇe (Sī, I)	70
Dhūpaṃ datvā = Dhūpaṃ vāsetvā (Ka)	437

[Na]

Nakkhambhayante na kiñci cāleṇti = Na kampenti na kiñci cāleṇti (Sī, I)	75
Na tāpeyya na viheṭṭheyya = Na tāpaye na bādheyya (Sī)	526
Na passanti = Passanti (Sī, I)	185
Na pāpuṇeyyāti ñāyo = Na pāpuṇeyya, tathāti ñāyo (Ka)	42
Na bādheyya = Na viheṭṭheyya (Sī)	526
Nabhaso viya pathavī = Nabho viya pathaviyā (Sī, I)	68
Na maṃ jānanti te janāti te duvidhāpi janā = Maṃ jānantīti te duvidhāpi (Sī, I)	131
Naresu chekena = Naravīresu chekena (Sī)	277
Na labhissantīti = Na labhissanti (Sī)	440
Na vassatīti = Avassatimeva (I), Na vassaticceva (Ka)	117
Navoropitakeso = Voropitakeso (Sī)	403
Nassati = Nassissati (Ka) Na tiṭṭhati (Saṃ-Ṭha 2. 174) Na vaṭṭati (Am-Ṭha 1. 134)	435
Na hāyissāma = Na hāyissāmi (Sī)	437
Nikkhantaṃ = Nikkhamantaṃ (Sī)	521
Nikkhamitvā = Nikkhanto (Ka)	521
Nikkhamitvā = Nibbijjitvā (Ka)	373
Nikhātakhaṇukaṃ viya ca = Khāṇu viya ca (Sī)	404
Nipatiṃ = Paripatiṃ (Sī, I)	5
Nippaṇḍento = Uttajjento (Sī, I)	86

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nibandhitvā = Suṭṭhu yācitvā nibandhitvā (Sī)	536
Nibandhissāmi niyamessāmi = Vāyamissāmi niddharissāmīti (Ka)	66
Nibundhiyamānā = Nibbandhiyamānā (Sī, I) Nibuddhiyamānā (Ka)	155
Nibbattanato = Nibbattanako (Sī)	492
Nibbattamāno ca = Nibbattamānova (Sī, I)	132
Nibbattiṃsu = Nibbattiṃsu, tesu (Sī, I)	179
Nibbānaṃ ārabha paṭicca sandhāya = Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā (Ka)	345
Nibbijja parato kammaṃ = Nibbijja parato kammamāha (Sī)	504
Nibbijjitā = Nibbhaccitā (I)	31
Nibbedhabhāgiyaṃva katvā = Nibbedhabhāgiyaṃ vā akatvā (Sī, I)	206
Nimantentiya = Nimantite (Ka)	437
Nimuḍḍanavasena = Sannimuḍḍanavasena (Sī)	286
Nimminane = Nimmāne (Sī)	494
Niyyādetvā = Niyyādetvā (Sī) Paṭiyādetvā (Ka)	438
Niraye paccitvā puna gūthamuttāhāro = Niraye paccitvā puna gūthaniraye asucimuttāhāro (Sī) Niraye paccitvā puna gūthanirayesu gūthamuttāhāro (I)	13
Niravasesaparisaṃ = Avasesaparisaṃ (Sī, Ka)	534
Nivāsanakaṇṇe = Cīvarakaṇṇe (Sī)	403
Nisitakhuraṃ = Nahāpitakhuraṃ (Sī, I) Sitakhuraṃ (Ka)	99
Nisīditvā = Nisinno (Ka)	528
Nisedhanato = Visevanato (Sī, I, Ka)	66
Nissaraṇajjhāsayaṭāya = Nissaraṇajjhāsaya (Sī, I)	38
Nihīyati = Parihāyati (Sī, I)	68
Nīcataraṃ = Nīcatarakaraṇaṃ (Ka)	499
Neva ahoṣīti = Na vijjatīti (Sī, Ka)	402
Neva sampāyanti = Na sampādentī (Ka)	374
Neso = Na so (Ka)	485
Nhāru = Nahāru (Sī)	488

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

...pakkhato paggahitañca hutvā = ...paccakkhato niggahitañca katvā (Sī)	186
Paguṇabalava = Paguṇabala (I)	241
Pagghara = Paṅghara (Sī)	536
Pañcakkhandhato = Paccakkhato (Ka)	141
Pañcābhiññā ca = Cha abhiññā ca (Am 1. 169 piṭṭhe)	191
Paccayuppanniñjanāya ca = Paccāyūpādāniñjanāya ca (Sī)	
Pañcupādāniñjanāya ca (I)	88
Paccavekkhaṇasatiyā = Paccavekkhaṇāya satiyā (Ka)	398
Paccavekkhaṇādividhiṃ = Paccavekkhaṇavidhiṃ (Sī, I)	115
Paccekabuddhabuddhasāvakesupi = Paccekabuddhesu	
Buddhasāvakesu ca (Sī)	540
Pacchimabhavikattā bhūtā = Manussā appamattā hutvā (Sī, I)	159
Pajjitabbato = Pajahitabbato (Sī)	163
Paṭicchādītādīnavo = Paṭicchādito, tato (Sī, I)	200
Paṭiññāya mocitattā = Paṭiññāyameva ṭhitattā (Ka)	158
Paṭinivattitā = Paṭinivatti (Sī)	434
Paṭipattim = Sampattim (Sī, I)	74
...paṭipattiyañca ṭhito = ...paṭipatti ca vaḍḍhitā (Sī)	
Paṭipattiñca vaḍḍhito (I)	157
Paṭivijjhitam = Paṭivijjhitāni (Sī) Paṭivijjhitā (I)	186
Paṭisallāna -pa- cittassa paṭi paṭi = Paṭisallāna -pa- cittassa paṭi (Sī, I)	204
Paṇḍaragotto = Paṇḍarassa gotto (Sī)	358
Pattamaṇḍanaṃ -pa- dhammakaraṇamaṇḍananti = ...thālakaṃ	
dhammakarakamaṇḍalūti (Sī)	235
Pattiyāti = Pattiyā (Sī, I, Ka)	194
Pattiyāyasi = Pacceyyāsi (Sī)	125
Padam = Pādam (Sī)	327
Pappuyya pāpuṇitvā	
pana = Appuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (I)	
Abbuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (Ka)	102

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pabbajjato = Pabbajitato (Ka)	471
Pamādeneva = Pamādena (Sī)	334
Pamuñca bandhanāni = Pañca bandhanāni (Sī, I)	102
Payutto te damessāmi = Payatatto vodapessāmi (Sī)	65
Paratejitaṃ = Parato jitaṃ (Sī)	281
Parikappanena = Parikappatthena (Sī, I)	51
Pariggaṇhitvā = Paṭimajjitvā (Sī) Parimadditvā (Ka)	373
Paripakkaññaṇo = Paripakke ñāṇe (Sī, I)	21
Paripakkattā = Paripākagatatā (Sī, I)	190
Paribandhabhūtaṃ = Paripanthabhūtaṃ (Sī, I)	147
Paribādhito = Paripanthito (Sī, I)	196
Paribbājakā = Paribbājikā (Suttanipāta-Ṭṭha 2. 146 piṭṭhe)	6
Pariyattameva te'ti ambho citta idaṃ tayā = Pariyattameva ambho citta idaṃ te tayā (Sī)	469
Pariyosānena = Pariyosāne (Sī)	207
Parivajjayateti = Parivajjayate taṃ (Sī)	489
Parivaṭṭāmi = Parivattāmi (Sī)	284
Parisāya = Pajāya (Sī)	234
Parisāya saṅgaho = Parisasaṅgaho (Sī)	355
Pariharanto = Nīharanto (Sī, I)	224
Pare parajane nissayalakkhaṇaṃ patite patite = Paroparajane nissayalakkhaṇapatipatane (Ka)	284
Pavattiṃ = Paripanthaṃ (Sī), Paṭipattiṃ (I)	218
Pavattiṃ nivattiṃ = Pavattinivattiyo (Sī)	527
Pavattinivatti-upāyabhāve byabhicārābhāvato = Pavattita-upāyabhāve vibhāvitato (Ka)	56
Pavatto = Pavattito (Sī, I)	200
Paviddhagocare = Paviṭṭhagocare (Sī, Ka)	59
Pavedayurū = Avedayurū (Sī, I)	148

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa - Pha]

Pasakkāti saraṇasampassāsavasena = Pasahanti sarabhasasaṃgha-sāhasavasena pasahanto (Sī) Pasahanti sarabhasaṃ sāhasavasena pasahanto (I)	65
Pasādajanikaṃ = Pasādajanakaṃ (Sī, Ka)	352
Pasāsento = Ajjhāvasanto (?)	297
Pasughātayaññaṃ = Pasughātayañṇe (Sī, I)	148
Passasukhānaṃ = Phassasukhānaṃ (Sī)	344
Pāpakammasa = Sayameva katassa (Sī) Adinnavipākassa kammasa (Am-Ṭṭha 1. 132; Saṃ-Ṭṭha 2. 172 piṭṭhesu)339, 441, 513	
Pāpadhammehi = Pāpakammehi (Ka)	495
“Pārācariyassā”tipi = Pārāsariyassātipi (Sī)	274
Pāvusakāle = Pāvuse kāle (Sī)	489
Pāsavākarādinā = Jālavākārādinā (Sī) Pāsavākurādinā (Ka)	121
Pāsādakampane kate = Kampane eva tesaṃ (Ka)	497
Pippali = Pipphali (Ka)	438
Pilindavaccho = Pilindivaccho (Sī, Ka)	542
Pilotikakhaṇḍehi = Pilotikakhaṇḍe (Sī)	356
Piḷandhapupphadāmā = Pilandhadāmā (Ka)	124
Piḷanameva = Pīḷitameva (Ka)	399
Putoliyā = Mūtoḷiyā (Sī)	476
Puttaṃ na passāmi = Putto na dissati (Sī, I)	137
Puttasinehena = Puttasinehassa balavabhāvena (Sī)	326
Puthujjanatāya = Puthujjanatāyaṃ (Sī)	523
Pubbannāparaṇṇaṃ = Pubbannāparannaṃ (Sī)	363
Purato katā parivāritā = Purakkhatā parivāritā (Sī, I)	26
Pūjayamāno = Pūjayamāno Bagavantaṃ ānetvā (Sī)	413
Pūraṃ gaṅgānadiṃ = Pūragaṅgaṃ nadiṃ (Sī, I)	180
Phaluppattiṃ = Phalappattiṃ (Sī, I)	4
Phassayīti = Passayīti (Ka)	501

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pha - Ba]

Phāsu = Phāsuvihāraṃ (Sī, I)	175
Bakabrahmasuttēna = Aññatarabrahmasuttēna (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)	501
Bandhanamocanakaraṃ = Bandhanapamuñcakaraṃ (Ka)	530
Bandhitaṃ = Sanditaṃ bandhitaṃ (Sī)	18
Balibaddo = Balibaddho (Ka)	423
Bahiddhatāya = Avahitthatāya (Sī)	421
Bākulo = Bakkulo (Sī)	542
Bādhissantīti = Bādhessantīti (Sī)	367
Bālyappayogato = Bālayogyato (Sī) Bālayogato (I)	12
Bāhiraraṭṭhe = Bāhiyaraṭṭhe (Sī, I)	6
Bījanīdānaṃ = Bījanadānaṃ (Sī)	321
Bīraṇāparanāmaṃ usīraṃ nāma tiṇaṃ = Bīraṇavanaṃ nāma usīrathambhaṃ (Ka)	96
Buddhoti deva vadāmāti = Buddhoti Buddhoti deva vadāmāti (Sī) ... vadāmāti (I) Saṃ Ṭṭha 2. 223 piṭṭhe passitabbaṃ	180
Brahāraññabhāvena = Brahāraññabhāve (Sī, I)	175
Brāhmaṇiyā mayhañca = Brāhmaṇiyā ca mayhañca (Sī)	431

[Bha]

Bhagavāhi pañca = Bhagavā pañca (Sī)	307
Bhaṅgehi uddhumātapakkapabhijjanato ca = Bhaṅge uddhumāta- pakkamhi bhijjanato ca (Sī) Bhaṅgehi uddhumātapakkabhijjanato ca(I)	29
Bhaṇḍanti = Bhaṇḍenti (Sī, Ka)	356
Bhabbajātiko = Dabbajātiko (Sī, I)	248
Bhayassa = Bhayaṃ (Sī, I)	37
Bhavissanti = Na bhavissanti (Ka)	213
Bhāgīrathānanti = Bhāgīraṭṭhānanti (Ka)	169
Bhāvanācittassa = Bhāvanānimittassa (Sī, I)	20
Bhāvanāya mayā = Bhāvanāmayāṃ (Ka)	84
Bhāvayitvā = Ārabhitvā (Sī, I)	157

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhāvinim = Bhāvitam (Sī)	359
Bhāsitaṃ vācam = Bhāsitaṭṭā subhāsitaṃ vācam (Sī, I)	56
Bhindattameva = Bhindantameva (I)	105
Bhimmā = Bhīmā (Sī)	366
Bhesakalāvane = Bhesakaḷāvane (Ka)	116
Bhogamadādimadañca = Bhogasampadādimadañca (Sī, I)	108
Bhogī rājāno = Bhogirājāno (Khu 1. 368; Ma 2. 351 piṭṭhesu.)	306

[Ma]

Maṃsapariyesanaṃ = Pasuṃ pariyesanaṃ (Ka)	264
“Magadhānan”ti = Māgadhoti (Sī) Māgadhānanti (I)	227
Maggapaññāya dakkhissaṃ = Vipassanāpaññāya dakkhissaṃ (Sī)	468
Maggena = Magge (Sī)	326
Maccumukhe patissantīti = Maccumukhaṃ pavissantīti (Ka)	373
Majjhesarasmiṃ = Sarassa (Sī) Samuddasmiṃ (Ka)	486
Mañcamadāsi = Pacchimadāsi (Sī, I)	32
Maññeti anāgatattarāṃ = Caṅkamāmīti anāgatattā (Sī, I)	177
Mattāyā”ti-ādīsu viya = Attāyāti-ādīsu (Sī) Attā viyāti-ādīsu (I)	129
Maddanacāvanādivasena = Maddanachavanādivasena (Sī)	87
Manam ce’tehi = Manañca etehi (Sī)	276
Manussasampatti dibbasampatti nibbānasampattīti = Manussasampatti devasampatti brahmasampatti nibbānasampattīti (Sī, I) Manussa- sampattiṃ dibbasampattiṃ nibbānasampattinti (Ka)	220
Mandapabho = Hatappabho (Sī)	102
Maraṇānubandhanam = Jarāmaraṇānubandhanam (Sī, I)	187
Malappavāhane = ...malappahāṇamāha (Sī)	
...malappavāhanamāha, tena (I)	221
...mavandiyam = Avandisam (Sī)	15
Mahapphalatam = Dassanamahapphalam (Sī)	227

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mahāvikkantaṃ = Mahāvikkamaṃ (Sī)	454
Mahāvipassanāti = Vipassanāti (Sī)	523
...mahimsādayo = Mahisādīhi (Sī)	65
Mātugāmajātikā = Mātugāmā (Ka)	431
Mā'sādi = Mā hani (Sī)	485
Mānaṃ na pahāsi “Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu”ti = Mānaṃ pahāsīti tameva anubrūhayāti (Sī, I)	108
Māra na mayaṃ dahitukāmā bādhetukāmā = Māra maṃ dahitukāmo bādhetukāmo (Sī)	504
Māriyantu = Marissantu (Sī, I)	216
Mālākārakule = Kulagehe (Sī) Mālākārakule kulagehe (I)	109
Mālādhārinī = Mālāhārinī (Sī) Mālābhārinī (I)	3
Mālukyaputtotveva = Mālunḷyānāmāya puttotveva (Sī) Mālunḷyāya puttotveva (I)	94
Migaluddake = Migabandhake (Sī)	293
Migaluddake nilīne ṭhite = Migaluddako nilīno ṭhito (Sī)	293
Milātapupphasantharavaṇṇatāya vā ukkārabhūmiyā evaṃ vutto = ...santharachaḍḍako vā ukkārabhūmiyo evaṃ vuccate (Sī)	226
Mukhānaṃ = Paramukhānaṃ (Sī)	522
Muñcitukāmatādivasena = Muccitukamyatāññaṇaṃ (I)	3
Murajehi = Pokkharehi (Sī, I)	130
Meghagajjitenā = Meghagajjitato na (Sī) Meghatajjitenā (Ka)	31
Mocetvā = Muñcitvā (Sī, I)	213
Monavā vā muni = Munisamānavā muni (Sī, I)	171
Moneyyadhammaṭṭhato = Moneyyadhammaṭṭhattā (Sī)	523

[Ya]

Yaṃ yaṃ paṇītaṃ = Yaṃ paṇītaṃ (Sī)	371
Yaṃ sādhetuṃ = Maggaṃ sādhetuṃ (Ka)	101

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya - Ra]

Yattakavayā = Yattakaṃ ca yā (Sī, Ka)	199
Yattha bahussute passatha, tato = Passa bahussute, passanto tato (Ka)	179
Yathā adho tathā uddhanti = Yathā adhoti (Sī, I)	93
Yathā nimmalaṃ virajaṃ naḷinaṃ = Yathā nīluppalaṃ virajaṃ (Sī)	455
Yathāvutto = Yathāyogo (Ka) Yathā go (?)	66
Yathovādaṃ = Yathā cāgaṃ (Sī, I)	43
Yadāhaṃ = Yatohaṃ (Ka)	99
Yasmā etadevaṃ = Tasmā etadavoca (Sī) Yasmā etadavoca (I)	187
Yasmā na āyācanamattena = Yasmā āsādanamattena (Sī)	
Yasmā āyācanamajjhena (I)	176
Yasmiṃ = Ekasmiṃ (Ka)	528
Yassa catthāya = Yassatthāya (Sī)	214, 486
Yā maṃ = Sā maṃ (I)	135
Yāya velāya = Sāyaṃ velāyaṃ (Sī) Sāya velāya (I)	156
Yugantaragato = Samanantaragato (Ka)	66
Yuto payutto = Yutto payutto (Sī)	469
Yuttākāradassanena = Yuttappayuttadassanena (Sī, I)	61
Yutto = Yuttattā (Sī, I)	187
Ye = Te (Sī)	542
Yena = Kena (Sī)	141
Ye ye = Ye yeva (Sī)	365
Yo ve = Yo ca (Syā)	486
Ramissaṃ = Ramissasi (Ka)	465
Ramissaṃ, asaṃsayam = Ramissāmi asaṃsayam (Sī)	479
Rahogatā = Gantvā (Ka)	440
“Rāhu jāto = Rāhulo jāto (Sī, I)	23
Rukkhā vā = Papāte vā (Sī, I)	98
Rūpasampattiya pana = Atirūpasampattiya pana (Sī, I)	123
Rūpādiko = Jarādiko (Ka)	3

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra - La]

Rogo = Ārogo (Sī, I)	143
Laṅghitvā = Labhitvā (Sī, I)	64
Labhissatīti = Labhissāmāti	
(Am-Ṭṭha 1-133, Sam-Ṭṭha 2. 173 piṭṭhesu.)	434
Lābhasakkārāsāya = Lābhasakkāresu (Sī)	356
Lābhālābhādidvayena vā = Lābhālābhādivasena vā (Sī)	
Lābhālābhadvayena vā (I)	247
Lāyane = Lāyamāne (Sī)	250
Lujjati vinassatīti = Lujjati bhijjati vinassatīti (Ka)	352
Luñcāpesim̐ = Muñcāpesim̐ (Sī, I)	14
Leṇagirivihāre = Leṇavivihāre (Sī)	30

[Va]

...vaṭamsakā, nadiyo = Vaṭamsakāyo (Sī) Vaṭamsakādayo (I)	164
Vaṇṇapadāni = Cuṇṇiyapadāni (Sī)	530
Vaṇṇādisampayutte = Byañjanādisampayutte (Sī)	355
Vatācariyāhi = Vatacariyehi (Sī)	134
Vatthanivasano = Nivatthanivāsano (Sī)	528
Vatthuvīsada-attanēyyakiriyādīnaṃ = Anattanēyya... (Ka)	453
Vanapatthāni = Vanapatthesu (Ṭṭha)	360
Vambhetvā = Bādhento (Sī) Vambhento (Ka)	525
Varāko = Carako (Ka)	87
Vasato = Parissayato (Sī, I)	175
Vasanaṭṭhānaṃ = Vasatim̐ (Sī, I)	31
Vasanato = Vasato (Sī, I)	52
Vasino = Sāhasino (Sī)	521
Vase = Vasena (sabbattha)	479
Vase vattaṃ = Vasavattim̐ (Ka)	477
Vassasaṭṭhikattherā = Vassasatikattherā (sabbattha)	146

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vaḷavāmukhañca = Baḷavāmukhañca (Tṭha)	460
Vātaṃ = Tālaṃ (Sī, Ka)	528
Vikkhittindriyatāya = Vittindriyatāya (Ka)	367
Vicarāma = Vicarimhā (Sī)	371
Vicikicchaṭṭhānā = Vicikicchaṭṭhānā (Ka)	519
Vicini = Viciniyaṃ āpajji (Ka)	342
Vijahati nāseti = Viharate atināmeti (Sī, I)	119
Viññāṇaggahaṇe = Ādānaviññāṇagahaṇe (Sī, I)	104
Viniveṭṭeti = Vinivedeti (Ka)	399
Vipariṇāmakāle = Pariṇamanakāle (Sī)	399
Vipariṇāmaññathābhāvāya = Vipariṇāmaññathābhāvā (Sī)	
Vipariṇāmaññathābhāvena (?)	303
Vipassanāya kammaṃ = Vipassanākammaṃ (Sī)	424
Vipassanāvīthim = Vipassanāvidhim (Sī)	477
Vibhavaṃ = Vināsaṃ (Sī, I)	96
Vibhimsanaṃ = Vibhīsaṃ (Sī)	460
Vimuttisukhena viharanto = Vimuttisukhavihārena (Sī)	330
Viyākaronto = Byākaronto (Sī)	537
Viruddhavādā = Viruddhavādino (Sī)	209
Visamūlatāya = Visapupphatāya (Sī, I, Ka)	96
Visodhessāmi = Virādhessāmi (Sī, Ka)	66
Vissajjitvā = Vissajjesuṃ (Sī, Ka)	498
Vihariṃ = Viharāmi (Ka)	236
Vītamalova = Vigatamalova (Saṃ 1. 197 piṭṭhe.)	518
Vīriyādhiṭṭhānato = Vīriyaṭṭhānato (Sī)	306
Vuttamattena vappe = Vuttamattena vā (Sī, I)	170
Vuttākārena = Vuttappakārena (Sī)	303
Vejayantapāsādo = Vejayanto pāsādo (Sī)	496
Vedānaṃ = Vedanānaṃ (Ka)	104
Veditabbaṃ veditavā = Veditabbassa veditā (Sī)	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Veneyyānaṃ = Vineyyānaṃ (Sī)	271
Velāyati vā dussilyaṃ calayati = Velāyati dussilyaṃ veleti (Sī, I)	221
Veḷudanta = Veḷudatta (Sī, I)	50

[Sa]

Sam-kāralopaṃ = Sa-kāralopaṃ (Sī, I)	149
Samgharivā = Samharivā (Sī, Ka)	431, 433
Samghasuppaṭṭipattiṇca saddahitvā = Samghasuppaṭṭipattiṇca saddahitvā (Sī)	299
Samjāta = Sañchādita... (Sī, I)	199
Samśārabhasanehi ṭhassasīti = Samśārabhasane ṭhassatīti (Sī) Samśārabhasanehi bhavissati (Ka)	479
Samsumāragire = Sumsumāragire (Sī, I)	116
Samsevasi nanu = Samsevase nūna (Sī)	478
Sakalanagaraninnādavara = Sajalajaladharaninnāda (Sī, I) Sakalajavananninnāda (Ka)	224
Sanākarakūṭāḍike paṃsukūluppaṭṭiṭṭhāne = Sanākarakūṭāḍisu paṃsu- kūluppaṭṭiṭṭhānesu (Sī)	342
Sankhobhito = San kocito (Sī, I)	201
Saccāni = Saddhammaṃ (Sī, I)	9
Saccābhisambodhiyā = Saccābhisambodhi (Ka)	538
Satatakārino = Sātaccakārino aṭṭhitakārino (Sī, I)	235
Sattaṭṭhāniyena = Santaṭṭhāniyena (Ka)	114
Sattamabhavato = Satataṃ sambhavato (Sī, I)	223
Sattā = Pākaṣasattā (Sī)	299
Sattūpakāraṃ = Satthūpakāraṃ (Sī)	505
Satthu = Satthu santike (Sī, I) Am-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe passitabbaṃ.	202
Saddhāvīriyasatisamādhīpaṇṇindriyāni = Sabbāni vīriyasatisamādhī- paṇṇindriyāni (Sī, I)	42

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Santapaṇītabhāvato = Santapaṇītabhāvā (Sī) Santapaṇītabhāvo (I)	105
Santīti vacanaseso = Santīti seso (Sī)	307
Sandhāya = Sandhāya evamāha (Sī, Ka)	433
Sandhāyāha = Sandhāya vadati (Sī)	402
Sannipatitā, tattakā. Kim = Sannipatitā. Kiñci (Sī, I)	96
Sappadāsattherassa = Sabbadāsattherassa (Ka)	97
Sappurisūpanissayaṇa pasamsanto = Paṇḍitānaṃ sammāsanto (Ka)	74
Sappurisūpanissayassa bahukārabhāvato = Sappurisūpanissaya- bahukārabhāvato (Sī)	541
Sabbathāpi = Sabbadāpi (Sī)	541
Sabbabhāgato = Sekhabhāvato (Sī) Sabbabhāvato (I)	141
Sabbavaṭṭanipātinā = Sabbāvatthanipātinā (Sī) Sabbavatthunipātinā (Ka)	118
Sabbasokatāya = Sabbayogatāya (Sī, I)	238
Sabbaso kilesānaṃ = Sabbakilesānaṃ (Sī)	334
Sabbākusalānaṃ pahīna = Sabbākusalānaṃ pahīnattā pahīna (Sī, I)	242
“Sabbe dhammā anattā” ti = Sabbe saṅkhārā avasavattatāya anattāti (Ka)	269
Sabbe puthujane = Sabbesaṃ puthujjanānaṃ (Ka)	479
Sabbeva = Sabbe (Sī, I)	184
Sabhāvasamodhānena = Samādānena (Sī)	173
Samatiṭṭhatha = Santiṭṭhatha (I)	2
Samathaṃ = Samataṃ (Sī, I, Ka)	233
Samathasukhe = Samathamukhe (Sī, I)	237
Samanvesaṃ = Samanesaṃ (Saṃ 1. 196.)	518
Samarasataṃ = Samataṃ (Ka)	236
Samādhānaṃ = Sammāpadhānaṃ (Ka)	44
Samāpattisamāpajjitato = Samāpattisamāpajjanato (Sī)	492
Samādapetvā = Samādāpetvā (Sī, Ka)	304

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sampaṭicchitavacanāṃ = Sampaṭicchitavacano (Sī, Ka)	535
Sampaṭipīḷanato = Sappaṭipīḷanato (Sī)	255
Sampaṭivedhassa = Asampaṭivedhassa (I, Ka)	104
Sambandhatthaṃ = Sambandhanatthaṃ (Ka)	426
Sambhavassa = Sambhavadakassa (Sī, I)	29
Sammaggatena = Samaggatena (Ka)	28
Sammā apaṭipajjantaṃ = Sammā paṭipajjantaṃ (Sī)	492
Saraṇagamaṇaṃ = Saraṇaṃ (Sī)	15
Saradassa gagana-abbhā viya = Saradasamaye gaganāṃ abbhaṃ viya (Sī)	452
Sārasapabhaṅgutaṇṇa = Khaṇabhaṅgurataṇṇa (Sī) Pabhaṅgurataṇṇa (I)	3
Sarīre dose = Sarīrabhāve (Ka)	489
Salakkhaṇato = Sallakkhaṇato (Sī)	210
Salilaṃ, vanantaṃ virocittha = Sālavanantaraṃ virocitvā (Ka)	443
Sahapaṃsukīḷakasahāyā = Sahapaṃsukīḷikasahāyā (Ka)	370
Sākaṭikā = Sākaṭikānaṃ (Sī)	351
Saketanagarassa dvāragāme = Sāketanagare (Sī, I)	159
Sāṇavāsīttherassa = Vanavāsīttherassa (Sī) Sālavāsīttherassa (Ka)	85
Sātaccakiriyaṃ = Sabbakiriyaṃ (Sī, I)	241
Sādhunā katakiccena Anuruddhena sādhu = Sādhunā sādhu (Sī, I)	111
Sādhesi = Sādhayī (Sī)	400
Sā pana = Sāsane (Ka)	130
Sāmaṃ vā = Sā vesī mamaṃ vā (Sī, I)	124
Sārajjamāno = Sārajjāyamāno (Sī, I)	224
Sāriputtamoggallānā = Sāriputtamoggallānattherā (Sī)	543
Sālikāyiva = Sālikāyeva (Ka)	516
Sāvatthiṃ = Sāvatthiyaṃ (Sī, I)	179
Sinehapāna = Sinechatāpana (Ka)	495
Sivathikaṃ = Sīvathikaṃ (Sī, I)	36
Sissaṃ puttāṃ = Piyāṃ puttāṃ (Ka)	333

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sītaṃ na sahati = Sītaṃ sahati (Sī)	215
Sītādipaṭighātanatthañceva = ...bāhanatthañceva (Ka)	398
Sītuṇhaṃ = Sītuṇhe (Sī, I)	85
Sīsaṃ celañca ajjhupekkhitvā = Sīsaṃ ajjhupekkhitvā (Sī)	177
Sukhādhivāhoti yo = Sukhādhivāho yo (Sī, I)	147
Sugatimaggaṃ = Sugatigamanamaggaṃ (Sī)	334
Sutagandhaṃ = Sutagandhaṃ cāgagandhaṃ (Sī, I, Ka)	
Sutagandhañca vācāgandhañca	
(Dhammapada-Ṭīṭha 1. 242 piṭṭhe)	43
“Sutassa vassā”tipi Pāḷi = Pavassātipi Pāḷi (Ka)	536
Suttamerakasamavāyena = Suttaperakasamavāyena (Sī, I)	200
Sudesitaṃ imaṃ dhammanti = Sudesitaṃ idaṃ dhammanti (Sī)	362
Suddhante = Sudame (Sī) Suddhatte (I)	117
Sudhammāyaṃ ṭhito sabhaṃ = Sudhammāyābhito sabhaṃ	
(Ma 1. 414 piṭṭhe.)	487
Sunibbatto = Abhiṇṇatarūpo (sabbattha)	306
Supinante = Supinante (Sī, I)	150
Suposā = Supposā (Sī)	351
Subuddhassa = Subandharassa (Sī, I)	85
Subhittaṃ viya = Suhitaṃ viya (Sī)	351
Suvaṇṇasadisavaṇṇo = Suvaṇṇassa jātarūpassa sadisavaṇṇo (Sī)	306
Susāraṭhina = Assadammasāraṭhina (Sī)	66
Seṭṭhaṃ uttamaṃ = Seṭṭhaṃ pasaṭṭhaṃ uttamaṃ (Sī)	335
Senāsanapariyesanāya payojanaṃ = Senāsanapariyesane	
saññojanaṃ (Ka)	88
Senoti = Sonoti (I)	159
Sesapaṭipattisaddhammakā = Bhāvanamanuyuñjantā sesapaṭipattikā	
saddhammakatā (Sī)	353
So ca rāgacaritattā = Pabbajito ca rāgacaritova (Ka)	91
Sotā = Hetuṃ. (Sī, Syā)	519
Sotāti sotadhātuyā = Hetunti sotadhātum (Sī)	534

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Soti yo garūnaṃ = Soti garūnaṃ (Sī, I)	75
Sobhito = Sāgato (Sī)	545
Sobhenti = Sobhenti (Pāliyaṃ)	30
Somayāgavājapeyyādike = Someyyajappeyyādike (Ka)	53
So yāti = Sayati (Sī, I)	119
So yogīti = Yo so hīti (Sī, I)	206
Soḷasa-aṭṭhakavaggiyānaṃ = Aḍḍhaḍḍhasoḷasa-aṭṭhavaggiyānaṃ (Sī, I)	
Suttanipāte aṭṭhakavagge āgatāni	
soḷasasuttāni sandhāya vuttamidaṃ.	70

[Ha]

Haṭṭhatuṭṭho = Haṭṭhatuṭṭhena (sabbattha)	535
Hatthūpagagīvūpagādīhi = Hatthūpagapādūpagādīhi (Sī, I)	124
Hayena = Bhayena (Sī)	465
Hārahārinī = Hārabhārinī (Sī, I)	31
Hitacintameva = Cintanameva (Sī)	352
Hoti = Honti (Ka)	410
Hoti. Tena vuttaṃ = Hotīti vuttaṃ (Sī, I)	11
Hotīti = Ahoṣīti (Sī, I)	234

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akodhassa kuto kodho	113	Ajjhattaṅca na jānāti	130
Akkodhano'nupanāhī	151	Ajjhattaṅca pajānāti	131
Akkhadasso tadā āsīm	181	Ajjhattaṅca bahiddhā ca	50, 112
Agado viya sabbattha	39	Ajjhāyakopi ce assa	484
Agārā abhinikkhamma	46, 137	Ajjhāyako mantadharo	386
Agāravo ca kāsāve	360	Ajjhogāhetvā Himavantam	381
Agghaphalam gahetvāna	52	Añjanīva navā cittā	291, 418, 483
Aggikkhandhova jalito	445	Añjaliṃ paggahetvāna	230
Aggipākī anaggī ca	379	Añchāmi naṃ na muñcāmi	281
Agghiyam sukataṃ katvā	444	Aññathā Lokanāthamhi	348
Angārajātā pathavī	1	Aññassa Bagavā Buddho	395
Angārino dāni dumā bhadante	167	Aññāṇamūlabhedāya	103
Angīraso Mahānāgo	232	Aññātamānino dhamme	359
Acalo homi mettāya	318	Aññe gacchanti goyānam	379
Accāraddhamhi vīriyamhi	233	Aññe pupphanti padumā	377
Acchecchi taṇham idha		Atṭha gopānasī datvā	318
nāmarūpe	521	Atṭhapaññāsakkhattum ca	416
Accheraṃ vata Buddhānam	449	Atṭhavīsaticchattuṅca	338
Acchodikā puthusilā	214, 448	Atṭhāpadakatā kesā	291, 418, 484
Ajinena nivatthohanam	55	Atṭhārasasahassāni	290
Ajegucchaṃ vimuttehi	360	Atṭhārase kappasate	67, 264
Ajja pannarase visuddhiyā	516	Atṭhikaṅkalakuṭike	482
Ajjadagge maṃ sopāka	139	Atṭhisāṅghātaghaṭito	197
Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi	500	Adḍhā daliddā ca phusanti	
Ajjhattaṃ me samuṭṭhāya	281	phassaṃ	295
		Atimāno ca omāno	107

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Atimuttā asokā ca	376
Atihitā vihi	86
Attakāramayaṃ etaṃ	386
Atthañca yo jānāti bhāsitaṃ	75
Atthassāyaṃ viññāpanī	259
Atthāya vata me Buddho	53
Athaddasāsim	
Sambuddhaṃ	341, 225
Atha vā samādhilābhena	206
Atha saṭṭhisitā savitakkā	514
Atho sīdati saññuttaṃ	273
Adāsīm haṭṭhacittohaṃ	128
Addasa Bagavā ādim	521
Adhippāyavidū jāto	146
Adhivāsesi so dhīro	338
Anaṅgaṇassa posassa	240, 395
Anantañño Asamasamo	315
Anantadassī Bagavā	232
Anantaraṃ hi jātassa	185
Anantavaṇṇo amitayaso	315
Anantādīnava kāyo	63
Anavhitā tato āguṃ	44
Anākiṇṇā gahaṭṭhehi	448
Anāgatamhi addhāne	511
Anāgataṃ yo paṭikacca passati	184
Anāthānaṃ bhavaṃ Nātho	511
Anikkasāvo kāsāvaṃ	361
Aniccaṃ dukkhanti vipassa	
yoniso	461

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Aniccā vata saṅkhārā	137, 484
Animittañca bhāvehi	515, 543
Animittamanaññātaṃ	119
Anilañjasāsaṅkhubbho	160
Anissaraṇadassāvī	272
Anukampako kāruṇiko	2, 67, 79
Anukampāya me Satthā	191, 193
Anudiṭṭhīnaṃ appahānaṃ	281
Anuddhato acapalo	257, 449
Anupalitto lokena	39
Anupubbavīhārassa	392
Anuppatto sacchikato	48
Anubyañjanasampanno	38
Anumodi Mahāvīro	202,
	290, 481, 506
Anussaranto Sambuddhaṃ	59
Anusāsi maṃ ariyavatā	49
Anusiṭṭhā Mahāvīra	391
Anekasatasahassā	417
Anomadassī Bagavā	381,
	383, 480, 505
Anomadassissa Munino	230, 383
Antalikkhe ṭhitā tattha	383
Antovaṅkagato āsi	281
Annabhāro pure āsim	341
Apaṇḍaro aṇḍasambhavo	214
Aparimeyye ito kappe	231,
	384, 481, 506-7
Aparimeyye kataṃ	
kammaṃ	385, 392

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Apariyositasāṅkappo	388
Apuññaṃ pasavī māro	488
Appatiṭṭhaṃ anālambaṃ	182
Appamattassa me sikkhā	49
Appassutāyaṃ puriso	419
Appicchatā sappurisehi vaṇṇitā	462
Appicchā nipakā ete	378
Appicchā nipakā dhīrā	388
Appiccho ceva santuṭṭho	203
Appiccho sātātiko	322
Abbūḷhaṃ aghagataṃ vijitaṃ	41
Abbhatītasahāyassa	419
Abbhantaraṃ agaṇhantaṃ	316
Abbhokāsī sātātiko	322
Abbhokāse viharasi	86
Abhantaṃ hoti me cittaṃ	318
Abhigantvāna Sabbaññū	252
Abhiññāpāramippattā	379
Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ	309
Abhibhūtassa dukkhena	361
Abhivuṭṭhā rammatalā	447
Amataṃ paramassādaṃ	178
Amataṃ mayādhigataṃ	387
Amoghaṃ divasaṃ kayirā	117
Ambarā pupphavasso me	4
Ambā sālā ca tilakā	376
Ambilaṃ madhuraggaṇca	272
Ayaṃ nāgo Mahāvīro	381
Ayaṃ pacchimako mayhaṃ	4, 48

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Ayaṃ Bhāgīrathī Gaṅgā	384
Ayaṃ me pacchimā jāti	2
Ayaṇca daharo bhikkhu	484
Ayoge yuñjamattānaṃ	41
Araññe rukkhamaḷe vā	332
Araññe rukkhamaḷesu	348
Aratīṇca ratīṇca pahāya	514
Arahante sītibhūte	107
Arahā dakkhiṇeyyomhi	50
Arahā vasipattā ca	45
Arūpa dūraṅgama ekacāri	462
Arogo āsi teneva	88
Alaṃ me phāsukāmassa	448
Alaṅkatā suvasanā	2, 123
Alattakakatā pādā	291,
	418, 483
Aladdhā cittassekaggam	97
Allaṃ sukkhaṃ vā bhuñjanto	394
Avanṇaṇca akittiṇca	218
Avijjāya nivuto kāyo	197
Avitakkaṃ samāpanno	240, 395
Asaṃsaṭṭho sātātiko	322
Asamhīraṃ asaṃkappaṃ	240
Asakkharā apabbhārā	376
Asaṅkhataṃ gavesanto	385
Asaṅgacitto nikleso	178
Asaṅgacitto sabbattha	39
Asambhūto bhayātīto	315
Asallīnena cittaṇa	340
Asītikoṭi nicayo	314

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Asītikoṭī chaḍḍetvā	384
Asubhāya cittaṃ bhāvehi	515
Aseyyo seyyasamānaṃ	448
Asmimānaṃ na passāmi	482, 507
Assa puñṇavipākena	166
Assamassāvidūramhi	378
Assāsako vedakaro	316
Assā setā yathā cando	38
Ahaṃ middhena pakato	5
Ahaṃ sakaraṇīyomhi	420
Ahañca parisā ceva	198
Ahampi dānaṃ dassāmi	132
Ahampi Himavantamhi	190
Ahiṃsakoti me nāmaṃ	331
Aho Buddho aho dhammo	16, 71
Aho me sukataṃ kammaṃ	385
Aḷārapamhā hasulā	384

[Ā]

Ākāsamhi haliddiyā	483
Ākāso nimituṃ sakkā	382
Āgacchanta'ggikhandhāva	117
Āgantukā pāhunakā	45
Ācāra-upacāraññū	317
Ācāragocare yutto	208
Ācikkhi so me Satthāraṃ	512
Ājānīyena ājañño	110
Ātāpī nipako cāpi	417
Āturaṃ asuciṃ pūtiṃ	91

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Ādiyā me namassāmi	417
Ādi sīlaṃ paṭiṭṭhā ca	219
Ānāpānasatī yassa	184
Āmoti me paṭiññāte	512
Āyāmato catubbīsaraṃ	445
Āyāmato pañcasataṃ	445
Āyogo sabbalokassa	193
Ārañṇakāni senā	208
Ārañṇikā dhutaratā	388
Ārañṇikā piṇḍapātikā	482
Ārañṇiko sātātiko	322
Ārañṇiko hoti ca piṇḍapātiko	462
Āraddhavīriyo pahitatto	137,
	232, 481, 506
Āraddhavīriyo sātātiko	323
Ārammaṇavimuttīsu	316
Ārammaṇe taṃ balasā	
nibandhisaraṃ	465
Ārādhayitvā Sambuddhaṃ	385
Ārāmadvārā nikkhamma	416
Āluvā ca kaḷambā ca	378
Āsabhaṃ pavaraṃ ṭhānaṃ	510
Āsayānusayaṃ ñatvā	391
Āsayo Buddhimaṇṭānaṃ	316
Āsāya kasate khettaṃ	168
Āsīvisso yathā ghorō	317
Āhutiṃ yitṭhukāmohaṃ	314
Āḷakā isimuggā ca	377

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ā - I]

Ālārikā kappakā ca	313
Iceveva coro asi'māvudhañca	329
Itṭhaṃ kantaṃ piyaṃ loke	166
Itṭhā dhammā aniṭṭhā ca	234
Iti māraṃ atajjesi	488
Ito gantvā ayaṃ poṣo	416
Ito ca aṭṭhame kappe	89
Ito ca sattame kappe	198
Ito dvenavute kappe	80
Ito sataṣaḥassamhi	61
Ito satta tato satta	341
Itthirūpe itthisare	273
Itthisotāni sabbāni	273
Idaṃ pacchimakaṃ	
mayhaṃ	481, 506
Idaṃ pure	
cittamacāri cārikaṃ	463
Idaṃ bhonto nisāmetha	311
Idaṃ vatvāna te devā	190
Idaṃ vatvāna Sabbaññū	137
Idaṃ vatvāna Sambuddho	48
Idaṃ vatvā sālavane	350
Idamavoca so Brahmaṇisajjo	501
Iddhiṃ vīmaṃsamānā te	379
Iddhipādesu kusalā	389
Idha mānusaḥke rājjaṃ	314
Idheva kittiṃ labhati	219
Idheva nindaṃ labhati	219
Indriyāni manussānaṃ	272
Indriyāneva sārakkhaṃ	272
Imaṇca passa āyantaṃ	485

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I]

Imamhi bhaddake kappe	38, 128
Imassa maccukālamhi	231
Imasmiṃyeveva kappamhi	7, 90
Imā gāthā thavitvāna	382
Imāhi catugāthāhi	160
Iminā paṇipātena	181
Iminā morahatthena	16
Ime tīpi satā Vīra	314
Ime haññantu vajjhantu	214, 239
Isīnaṃ silagandhena	380

[U]

Ukkaṇṭhāmi sarīrena	266
Ukkāmukhapahaṭṭhova	315
Ukkāsitaṇca khipitaṃ	317
Uggaputtā mahissāsā	514
Uggā ca rājaputtā ca	313
Uccāvacehu'pāyehi	273
Ucche kule pajāyitvā	319
Ucche maṇḍalipākāre	323
Ucchukhaṇḍikamādāya	74
Ujmaggaṃhi akkhāte	233
Ujjhānasaññino bālā	360
Uṭṭhāya abhinikkhamma	290
Uṭṭhehi nisīda kātīyāna	100
Uttamaṃ dhammataṃ patto	266
Uttame damathe danto	232
Uttānakulā nadikā	376
Uttitṭhapiṇḍo āhāro	447
Udakaṃ hi nayanti nettikā	331

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Udako rohaṇā keci	379
Udaggacittā janatā	444
Udarāvadehakaṃ bhutvā	349
Udahārā kaṭṭhahārā	313
Udentaṃva mahāmeghaṃ	317
Uddālakā ca kuṭajā	377
Uddhaccameghathanitaṃ	282
Uddhatavisova sappo	393
Uddhatā ca bhavissanti	360
Uddhato unnaḷo bālo	361
Uddhato capalo bhikkhu	449, 256
Unnatā sukhadhammena	245
Unnaḷassa pamattassa	233
Upagantvāna Sambuddhaṃ	338
Upajjhāyassa udakaṃ	110
Upaṭṭhāpenti parisāṃ	350
Upaṭṭhitaṃ Mahāvīraṃ	505
Upatissa sadiseheva	391
Upadhī te samatikkantā	320
Upadhīsu janā gadhitāse	514
Upapannassa devattaṃ	338
Upaviṭṭhaṃ Mahāvīraṃ	480
Upasantaṃ uparataṃ	484
Upasaṅkamma	
Sambuddhaṃ	313, 317
Upasaṅkamitvāna	
Sambuddhaṃ	505
Upasanto anāyāso	396
Upasanto uparato	396, 484
Upasampadā ca me laddhā	71
Upasenoti nāmena	203
Upāgate Mahāvīre	44

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Upārambhacitto dummedho	68
Upecca taṃ Mahāvīraṃ	510
Upecca santikaṃ tassa	145
Upeti gabbhaṅca	
paraṅca lokaṃ	295
Uppajje te sace kodho	114
Uppātesu nimittesu	378
Uppāte supine cāpi	381
Ubhayena midam	
maraṇameva	396
Ubhayeneva sampanno	22
Ubhinnaṃ tikicchantaṃ taṃ	113
Ubhinnamatthaṃ carati	113
Ubho kūlesu nadiyā	376
Ubhopi pabbajissāma	388
Ubho hatthehi paggayha	190
Umāpupphena samānā	448
Ummaggapathaṃ mārassa	517
Uyyutto parakiccesu	178
Uyyojitā mayā cete	133
Usabhaṃ pavaraṃ vīraṃ	159
Usukārā bhamakārā	313
[E]	
Ekamsaṃ cīvaraṃ katvā	138
Ekatimse ito kappe	16, 25,
	28, 30, 36, 55
Ekato kammaṃ katvāna	318
Ekanavutito kappe	33, 74, 88
Ekapādena aṭṭhāsim	14
Ekaputto ahaṃ āsim	134
Ekavīsatikappamhi	21

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Ekavīsaticcikkhattuṇca	202
Ekākiyo adutiyo	175
Ekā ca kaññā byādhihi	232
Ekāsanī sātatico	322
Etaṃ ce ruccati bhoto	311
Etaṇca samatikkamma	339
Etamādīnavamā ñatvā	296
Etādisam karitvāna	14
Etāsam sandamānānam	389
Ete pacchimakā dāni	340
Etesam pakkamantānam	380
Ete sambahulā devā	449, 485
Ettha so vasate Buddho	317
Etha gantvāna paccantam	80
Etha sabbe samāgantvā	313
Edisā te Mahāvīra	389
Evam anāgataddhānam	361
Evam tenānusiṭṭhoham	63
Evam nānappayātamhi	350
Evam nirākulam āsi	79
Evam paññāya ye tittā	245
Evam Buddho viyākāsi	314
Evam me kattukāmassa	175
Evam me bhayaajātassa	282
Evam vijitasāṅgāmarā	516
Evam viharamānassa	204
Evam vutte Mahāvīro	62
Evam saṅkārabhūtesu	228
Evam sabbaṅgasampannam	518
Evam sabbaṅgasampanne	378

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Evam sudesite dhamme	517
Evañce tam jano jaññā	483
Evañce mam viharantam	514
Evamādīhi Sambuddham	511
Evametaṃ Mahāvīra	483
Evamete tathā vuttā	519
Evameva mayam sabbe	541
Evameva tuvaṃ mārā	488
Evampi nagaram mayham	446
Evāyam vattate kāyo	198
Esa patthayate ṭhānam	80
Esa bandhāmi sannāham	176
Esa bhiyyo pasīdāmi	253
Esa sutvā pasīdāmi	521
Eseva dhammo yadi tāvadeva	387
Eso anāgataddhāne	62
Ehi Sopāka mā bhāyi	136

[O]

Okkākam tosayingvāna	231
Ogayhaṭṭhaṅgikam sotam	56
Oghapāso daḥhakhilo	255
Oghassa hi nitaraṇattham	517
Oṭṭhappahatamattena	448
Odahi migavo pāsam	291, 418, 483
Odātam vata me cittam	184
Oram odanapākamhā	36
Oruyha hatthikhandhamhā	416
Oropito ca me bhāro	392

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[O]

Orohitvāna Sambuddho	67
Olaggesāmi te citta	64
Ovadeyyā'nusāseyya	395
Ovādaṃ nādiyitvāna	81
Ovādakassa bhikkhūnaṃ	181
Ovādako viññāpako	79

[Ka]

Kaṃ nu tattha na ramenti	30
Kakusandhassa Munino	7
Kakusandho Mahāvīro	89
Kaccānassa guṇaṃ sutvā	146
Kaṭukaṃ madhurassādaṃ	273
Kaṇikāraṃva jalitaṃ	69
Kaṇikārapupphaṃ disvāna	202
Kaṇikārā kaṇṇikā ca	376
Katvāna hammiyaṃ tattha	445
Katvā sukatapallaṅkaṃ	319
Kadā aniccaṃ	
vadharogaṇīlaṃ	458
Kadā iṇaṭṭova daliddako	
nidhiṃ	460
Kadā nu kaṭṭhe ca tiṇe latā ca	459
Kadā nu khoyaṃ viditaṃ	
Mahesinā	459
Kadā nu Gaṅgaṃ Yamunaṃ	
Sarassatiṃ	460
Kadā nu nāgoṇa asaṅgacārī	460
Kadā nu paññāmayā'-	
muggatejaṃ	458
Kadā nu maṃ tandi	
khudā pipāsā	459

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kadā nu maṃ pāvusakāla-	
megho	459
Kadā nu rūpe amite ca sadde	459
Kadā nuhaṃ	
dubbacanena vutto	459
Kadā nuhaṃ	
pabbatakandarāsu	458
Kadā nuhaṃ bhayaajananiṃ	
dukhāvahaṃ	458
Kadā nuhaṃ bhinna-	
paṇandharo muni	458
Kadā nuhaṃ	
sabbhisamāgamesu	458
Kadā mayūrasa sikhaṇḍino	
vane	459
Kandanti naṃ ñātī pakiriya	
kese	294
Kappaṃ vā te kittayantā	391
Kappasatasahassamhi	22, 167,
	191, 252, 290, 417
Kappasatasahassāni	384
Kappino nāmaṃ āsiṃ	182
Kappiyaṃ tañce chādeti	394
Kamaṇḍaluṃ ṭhapetvāna	69
Kammaṃ kammanti ñatvāna	103
Kammaṃ bahukaṃ	
na kāraye	147, 448
Kammārā soṇṇakārā ca	313
Karato te cīyate pāpaṃ	488
Karavīkaruto Nātho	178
Karerimālāvitātā	447
Karotha Buddhavacanaṃ	95
Kalyāṇadassano bhikkhu	306
Kāveyyamattā	
vicarimha pubbe	518
Kassapo nāma gottena	81

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kahaṃ nu kho so Bagavā	316
Kā gati me agatissa	136
Kāmaṃ bhijjatu'yaṃ kāyo	33
Kāmakopappahīnā ye	246
Kāmacchando ca byāpādo	396
Kāmandhā jālapacchannā	22
Kāmarāgena ḍayhāmi	515
Kāmā hi citrā madhurā	
manoramā	296, 461
Kāme ādittato disvā	296
Kāmesvādīnavarī disvā	121
Kāyamaccheragaruno	419
Kālapabbaṅgasāṅkāso	257
Kāle kālavasaṃ pattā	245
Kimchandā kimadhippāyā	359
Kim tavattho vane tāta	214
Kim bhadante karitvāna	267
Kikino Kāsirājassa	128
Kikīva aṇḍaṃ rakkheyya	22
Kicchā laddho ayaṃ putto	134
Kiñci sippanti tassāhaṃ	512
Kinnarā vānarā ceva	378
Kimānupubbaṃ puriso	272
Kimīva mīḥasallitto	485
Kilese jhāpitā mayhaṃ	319, 513
Kilesehābhībhūtā te	349
Kīdisaṃ te Mahāvīra	387
Kīdiso nirayo āsi	486
Kīlamānā ca te sissā	379

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka - Kha]

Kukutthakā kuḷīrakā	377
Kuṭṭamūlaṅca nissāya	447
Kumbhīlā makarā cettha	376
Kimbhīlā susumārā ca	377
Kulamhi mitte ca piye ca	
ñātake	460
Kullo sivathikaṃ gantvā	92
Kusalaṃ vijjate mayhaṃ	19
Kusalānaṅca dhammānaṃ	349
Kusalo Buddhadhammehi	315
Kūṭāgārasahassāni	445
Ketakā kandali ceva	376
Kesu na mānaṃ kayirātha	106
Koṭisatasahassassa	486
Kodhanā upanāhī ca	359
Ko nu kho Bagavā hetu	383
Ko nu senāpati bhoto	309
Ko me asattho avaṇo	282
Kolito iddhiyā seṭṭho	388
Kosambā saḷalā nimbā	378
Kosikā poṭṭhasīsā ca	377
Ko so pāraṅgato loka	281
Klesabyādhibahudukkha	316
Khattiyā negamā ceva	312
Khattiyā bhogī rājāno	306
Khattiyo nīharitvāna	232

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khantyā chandikato hoti	419
Khalupacchābhaddhā sātātiko	322
Khippam giram eraya	
vaggu vaggum	520
Khīṇāya bhavanettiyā	265
Khīṇāsavasahashehi	21, 505,
	480
Khīṇāsavehi suddhehi	383
Khīṇāsavo visaññutto	418

[Ga - Gha]

Gaṇikā kumbhadāsī ca	313
Gaccham vadesi	
samaṇa thitomhi	327
Gajjato te Mahāvīra	391
Gattāni parimajjitvā	5
Gatimanto satimanto	421
Gandham ghatvā sati mutṭhā	301
Gabbham gaṇhanti padumā	377
Gamane patthite mayham	319
Gambhīrapañño medhāvī	516
Gambhīre utṭhitā ūmī	390
Gāme vā yadi vā'raññe	395
Gaṇaṇca me pakittesi	511
Gaṇavantopi saṅghamhi	360
Guṇahīnāpi saṅghamhi	360
Guṇā celassa vākyena	81
Guṇānam ākaro vīro	39
Guṇānam āyatibhūto	181
Gūṭhabhaste taconaddhe	482
Gopānasiyo datvāna	318
Ghose cittaṃ pasādesim	28

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Cakkavattī yathā rājā	516
Cakkavālapariyantā	391
Cakkānuvattako thero	397
Cakkhum sarīram	
upahanti tena	185
Cakkhundriyam ce rūpesu	272
Cakkhumā'ssa yathā andho	148
Caje dhanam	
aṅgavarassa hetu	249
Cattāri ariyasaccāni	141
Cattāro pañca ālope	394
Catutimsatikkhattum ca	416
Catunnavutikappāni	160
Catunnavutito kappe	48, 138
Catupaññāsa sahasāni	290
Catubbipallāsavasam	
adiṭṭhitam	465
Catuvīsasahasāni	378
Catusaccam pakāsentam	28
Catusatthikkhattum Devindo	21
Catusattatikkhattum so	133
Candabhāgā nadī tīre	18
Cando yathā vigatavalā-	
hake nabhe	518
Cammakā saḷalā nīpā	376
Carāṇena ca sampanno	127
Carato tiṭṭhato vāpi	117
Carimam vattate mayham	203
Cātuddasamhi kappamhi	160
Cārittam atha vārittam	208
Cirarattam vatā'tāpī	281
Cirasamkiliṭṭham vata mam	17

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Cirassaṃ vata me mahito	
Mahesī	328
Cutiṃ yo vedi sattānaṃ	509
Cutūpapātaṃ jānāmi	341
Cullāsīti sahaṣṣāni	382
Cetasā anupariyeti	518
Cetiyyassa paṇāṇaṃ yaṃ	129
Codito bhāvitattena	484
Corā ahaṃ pure āsiṃ	331
Coro yathā sandhimukhe	
gahīto	295

[Cha]

Chattimsakkhattuṃ Devindo	19
Chaddanto hi tadā disvā	361
Channa'mativassati	116
Chinda no vicikicchāṃ	
brūhi metaṃ	519
Chinno pāso migavassa	292,
	418, 483

[Ja]

Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ	314
Jaṭabhārena bharito	385
Jalantaṃ dīparukkhaṃva	381
Jātarūpena sañchannā	25
Jātimadena mattohaṃ	107
Jātiyā sattavassena	134, 139
Jigucchito manussānaṃ	225
Jino tasmim̐ guṇe tuṭṭho	183
Jivate vāpi sappañño	148, 184

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jīvitañca adhammena	245
Jīvitānaṃ parikkhāre	348
Jivhaṃ ninnāmayitvāna	318

[Jha - Ña]

Jhāyāhi janāhi kātiyāna	100
Jhāyī jhānaratā dhīrā	379, 388
Ñātimitte samānetvā	444

[Tha - Da]

Ṭhatvāna yogassa	
payuttatādino	232
Ṭhānacaṅkamino keci	380
Ṭhito ahaṃ Aṅgulimāya	
sabbadā	327
Ṭhito pabbatapādamhi	63
Ḍayhamāno tiha'ggīhi	392

[Ta]

Taṃ kāmāṃ ahamujjhivā	23
Taṃ jhāyisānaṃ sātatakaṃ	396
Taṃ tathā devakāyehi	449
Taṃ disvā vimhitohutvā	512
Taṃ Devadevaṃ vandāmi	521
Taṃ na passāmi tekicchaṃ	282
Taṃ me Buddho viyākāsi	290
Taṃ vo vadāmi bhaddaṃ vo	95
Taṃ vo vadāmi bhaddante	393
Taṃ sāvakaṃ sakka	
mayampisabbe	519
Taṃ sutvā mudito hutvā	127, 511

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tacchanto āṇiyā āṇim	273
Taṇca disvāna āyantim	25
Taṇca disvāna yācantim	124
Taṇham pajaheyya Muni	209
Taṇhakkhayādhimuttassa	233
Taṇhā avijjā ca piyāpiyaṇca	463
Taṇhādhanusamuṭṭhānam	281
Tato kalyāṇavākkaraṇo	72
Tato kāruṇiko Satthā	225
Tato cittaṁ vimucci me	3, 36, 98, 124
Tato cutā Santusitaṁ	81
Tato cutoham Tusite	128
Tato jetavanam gantvā	183
Tato disvāna maṁ Satthā	226
Tato pañhe apucchi maṁ	138
Tato pāsādikam āsi	349
Tato bhikkhusahassāni	183
Tato mayam avocumha	80
Tato mayam laddhavarā	80
Tato me paṇidhī āsi	156
Tato me manasikāro	2, 5, 25, 36, 98, 124
Tato me Satthā pāhesi	193
Tato ratyā vivasāne	156, 226
Tato vīmaṁsanattham me	513
Tato sattamake vasse	252
Tato Satthā nirākatvā	134
Tatoham sukataṁ kāraṁ	182

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattha cittaṁ pasādetvā	4, 445
Tattha bhutvā pivitvā ca	446
Tatrāpi pavaram byamham	231
Tathā tu kassāmi yathāpi issaro	464-5
Tatheva ca loke jāto	259
Tatheva titthiyā loke	386, 390
Tatheva tvaṁ Mahāvīra	389, 390
Tatheva bahukā sattā	390
Tatheva bhaddake kappe	445
Tatheva hi Mahāvīra	383
Tathevāyam Sāriputto	384
Tathevāham Mahāvīra	388
Tathevime catubbaṇṇā	389
Tadā avoca parisam	80
Tadā avoca Bagavā	511
Tadā upecca maṁ Buddho	82
Tadā ekacaro hutvā	145
Ta'dākāsasamaṁ cittaṁ	483
Tadā khīṇāsavasseva	512
Tadā te mama vākyena	128
Tadā dve bhātaro mayham	81
Tadā paṭiggahi so maṁ	62
Tadā pabhuti tenāham	62
Tadā piṇḍāya gacchantam	127
Tadā Buddho viyākāsi	127
Tadā mahāparisatim	79
Tadā muditacittaṁ maṁ	128
Tadā me cittamaññāya	128

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tadāsi yaṃ bhiṃsanakam	420, 483
Tadā so Lokapajjoto	127
Tadāhaṃ khuramādāya	98
Tadāhaṃ gahapati hutvā	505
Tadāhaṃ puttadāraṇca	155
Tadāhaṃ Bārāṇasiyaṃ	39
Tadāhaṃ vimhito hutvā	145
Tadā haṃsa samabhāgo	181
Tadāhaṃ santhaviṃ vīraṃ	513
Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ	61,
	127, 510
Tadāhaṃ Haṃsavatiyā	79
Tadā hi Bārāṇasiyaṃ	80
Tapena brahmacariyena	226
Tamaddasāsiraṃ sappaññaṃ	386
Tamaddasāhaṃ Sambuddhaṃ	381
Tamandhakāraṃ vidhamam	69
Tameva vācaṃ bhāseyya	516
Tampi sakkā asesena	385
Tamhā kāyā cavitvāna	232
Tamhi kāle Sikhī Buddho	55
Tayā sudantena avaṭṭhitena hi	465
Tayi saddhāya me Vīra	80
Tava sarīraṃ navasotaṃ	482
Tava suddhena ñāṇena	383
Taveva hetū asurā bhavāmase	463
Tasanti titthiyā sabbe	391

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tasmā akhilo idha padhānavā	515
Tasmā saddhaṇca sīlaṇca	152
Tasmā hi iccheyya kule	
vasante	185
Tasmā hi dhammesu kareyya	
chandaṃ	27
Tasmā hi paññāva dhanena	
seyyā	295
Tassa taṃ desayantassa	516
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	266
Tassa te natthi bhūtattaṃ	265
Tassatthā paripūrenti	19
Tassatthā parihāyanti	19
Tassa dhammā ime honti	340
Tassa dhammesu dāyādo	62,
	80, 127, 146,
	182, 384, 511
Tassa brahmā viyākāsi	487
Tassa me'vaṃ viharato	33, 156
Tassa vaḍḍhanti vedanā	301
Tassa sammā vimuttassa	233
Tassāhaṃ dhammamaññāya	22,
	340
Tassāhaṃ lakkhaṇe disvā	318
Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā	193, 518
Tassāhaṃ vāhasā ajja	393
Tasseva tena pāpiyo	113
Tahiraṃ kusumavasso me	4
Tādisaṃ kammaṃ katvāna	331
Tādisaṃ bhikkhuṃ mā'sādi	485

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tā devatā sattasatā uḷārā	225
Tā'matamadasaṃghasuppahīnā	31
Tāva accuggato Neru	382
Timsakappasahassamhi	46
Timsakappasahassāni	231, 252, 314
Timsakappāni Devindo	2, 338
Tiṇakatṭhasamaṃ lokam	266
Tiṇattharam paññāpetvā	66
Titthiyānam yase hanti	181
Titthiye sampamaddāmi	392
Tidasā so cavitvāna	252
Tindukāni piyālāni	378
Timbarūsakavaṇṇābho	315
Tiyaggī nibbutā mayham	16
Tisatāpi ca jeṭṭho ca	314
Tissassāham Bagavato	15
Tuvaṃ Buddho tuvaṃ Satthā	320
Tuvaṃ Satthā ca ketu ca	382
Tusitā so cavitvāna	22
Tusitā hi idhāgantvā	252
Te kilesā pavaḍḍhantā	349
Te ca maṃ anukampāya	134
Tecīvarī sātātiko	322
Te cevaññe ca bahavo	82
Te jaṭākhāribharitā	380
Te tathā sikkhitā bālā	361
Tena kammavisesena	62
Tena kamma Dvipadinda	52

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta - Da]

Tena kamma sukatenā	18, 40, 127-8, 511
Tena cittappasādena	202, 338
Tena ñāṇena Sabbaññū	69
Tena pallaṅkadānena	319
Tena yānena'yam poso	231
Tena sokena santatto	44
Tenāyam desito dhammo	267
Te pabbajitvā Sugatassa sāsane	267
Temāsaṃ bhojayitvāna	182
Te me sutvāna vacanam	313
Telasaṇṭhehi kesehi	360
Tevijjā iddhipattā ca	500, 501
Tevijjā chaḷabhiññā ca	389
Tesaṃ ujjetamānānam	445
Tesaṃ kho vata atthāya	518
Tesaṃ pajā bhavissanti	232
Tesaṃ hāsaparetānam	252
Tesu na mānam kayirātha	107
Tehi sabbehi parivuto	41
Tehi sissehi parivuto	380, 389
Tosayim cāpi Sambuddham	167
Tositoham Assajinā	387
Tvaṃ olaggo na gacchati	64
Tvaññeva no cittakarosi	
brāhmaṇo	463
Daḍḍeneke damayanti	331
Datvā sasaṃghamunino	81

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dantaponam kapitthaṅca	349
Dantā mayam sārathinā	319
Dandhā mayham gatī āsi	191-2
Dabbo cirarattasamāhito	515
Dasa aṭṭha cakkhattum so	166
Dasasaddāvivittam tam	22
Dasasu lokadhātusu	383
Dassanāya abhikkante	420
Dānam datvā mahābhogo	40
Dānassa vaṇṇe kittento	319
Dāyādakā tassa dhanam haranti	295
Diṭṭhigahanapakkhando	53
Dibbacakkhu visuddham me	392
Divā viharā nikkhamma	517
Disāpi me dhammakatham suṇantu	331
Disāsu pūjito homi	318
Disā hi me khantivādānam	331
Disodisam pakkamanti	380
Disvāna pabbhāragataṃ	48
Disvāna pāṭihīrāni	82
Disvānaham Devadevam	89, 381
Disvā Vināyakam aggam	107
Disvā pāsādachāyāyam	138
Disvā me cittamuppajji	386
Dīgharattānusayitam	283
Dukkham dukkhasamuppādam	518
Dukkhamti khandhe paṭipassa yoniso	461
Dumapphalānīva patanti māṇavā	296

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da - Dha]

Dumāni phullāni manoramāni	168
Dummedhehi pasamsā ca	245
Durāsada Bagavanto	317
Durāsado duppasaho	315
Duve kule pajāyāmi	146
Duve bhava saṃsarāmi	146
Dūratova mamaṃ disvā	387
Devabhūto manusso vā	48, 62
Devamānusarajjāni	182
Devalokā cavitvāna	45, 232, 252, 290
Devā ca sabbagandhehi	40
Devānam giramaññāya	252
Devesu devasobhagam	181
Desanam tam mahassādam	40
Deseti madhuram dhammam	145
Desento pavaram dhammam	510
Desento virajam dhammam	178
Doso rajo -pa-	196
Dvattiṃsalakkhaṇadharo	39
Dvāsīti Buddhato gaṇhim	418
Dvipādakoyaṃ asuci	120
Dvenavute ito kappe	15, 127
Dve bhātaro bhavissanti	191
Dve satāni kaniṭṭhassa	82
Dvesampattī anubhotvā	137, 231
Dhanaṅca puttam bhariyaṅca	349
Dhammam nītvā sati muṭṭhā	301
Dhammapati hi so seṭṭho	282

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammamappameyyaṃ	
anussara pasanno	86
Dhammasenāpatiṃ vīraṃ	449
Dhammādāsaṃ gahetvāna	92
Dhammārāmo dhammarato	419
Dhammena ca alābho yo	245
Dhammo have rakkhati	
dhammacāriṃ	27
Dharaṇimpi	
sugambhīraṃ	481, 506
Dharaṇīriṇa silena	39
Dhāretuṃ pathaviṃ sakkā	382
Dhitipparaṃ kiṃmama	
citta kāhisi	464
Dhīratthu pūre duggandhe	10
Dhīrā ca pajjotakarā bhavanti	520
Dhuvappayāto maraṇāya	197

[Na]

Na kabbavittohaṃ Vīra	513
Na kulāni upabbaje Muni	446
Na gaṇena purakkhato care	446
Nagaraṃ pavisantassa	71
Nagaraṃ yathā	
paccantaṃ	240, 396
Nagaraṃ Reṇuvatī nāma	21
Nagare Bandhumatiyā	74, 88
Nagare Haṃsavatiyā	312
Nagassa passe āsīnaṃ	518
Nagā samuddā bharitā	
vasundarā	464
Na catthi mayhamāvāho	314
Na cīvare na sayane	450
Na te idaṃ citta yathā	
purāṇakaṃ	464
Natthi cetasaṃ dukkhaṃ	265

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Natthi dāni punāvāso	340
Natthi bāhirake suddhi	386
Na dīghamāyuraṃ	
labhate dhanena	295
Nadīsakāse bhātā me	82
Nanu ahaṃ citta tayāmi	
yācito	460
Nanu dubbhissasi maṃ	
punappunaṃ	463
Nandārāmaṇe tassa	127
Na pakkhanti disā sabbā	419
Na pañcaṅgikena tūriyena	448
Na parassu'panidhāya	148
Na pare vacanā coro	148
Nabhaṃ ca dūre	
pathavī ca dūre	9
Na mayhaṃ kappate ajja	140
Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu	106
Na me mārisa sā diṭṭhi	500
Na me hoti 'ahosiṃ'ti	266
Namo te Purisājañña	226,
	449, 485
Namo te māramathana	511
Namo te vādimaddana	511
Nayitā ambagandhī ca	377
Nayidaṃ sithilamārabha	484
Narassa hi sujātassa	306
Nava putte janetvāna	231
Na vissase ekatiyesu evaṃ	396
Na ve aggi cetayati	487
Na santi puttā tāṇāya	137
Na so upavade kañci	204
Na so rajjati gandhesu	302

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na so rajjati dhammesu	302
Na so rajjati phassesu	302
Na so rajjati rasesu	302
Na so rajjati rūpesu	301
Na so rajjati saddesu	302
Na hi jātu so mamaṃ haṃse	331
Na hi dhammo adhammo ca	27
Na hi socati bhikkhu kadāci	515
Na heta'datthāya matassa hoti	185
Na hevaṃ tvaṃ	
Mahāpīra	319, 391
Na heva lābhe nālābhe	245
Nāgaṃ vo kittayissāmi	259
Nāganāmosi Bagavā	517
Nāttano samakaṃ kañci	107
Nānākulamalasampuṇṇo	197
Nānāvaṇṇehi pupphehi	230
Nānuyuttā tathā eke	350
Nābhinandāmi maraṇaṃ	215,
	240, 257, 396
Nāsissaṃ na pivissāmi	33
Nāyaṃ ajjatano dhammo	185
Nāhaṃ alakkhyā ahirikka-	
tāya vā	462
Nāhaṃ evamidhekaccaṃ	145
Nāhu assāsapassāsā	340
Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ	514
Nikkhantenānupabbajim	252
Nikkhamitvā agāraṃhā	22
Nikkhipitvāna byābhaṅgiṃ	225

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nigrodhakappo iti	
tassa nāmaṃ	519
Niṭṭhāpetvāna taṃ sālāṃ	313
Nittiṇṇosi Mahāvīra	45
Nidhīnaṃva pavattāraṃ	395
Ninhātasabbapāpomhi	56
Nipacca sirasā tassa	61
Nipacca sirasā pāde	511-2
Nippapañco nirālambo	177
Nibbindiya tato rūpe	63
Nibbute tamhi Lokagge	128
Nibbute Lokanāthamhi	264
Nimantetvāna Sambuddhaṃ	480
Nimantetvā	
bhikkhusaṃghaṃ	264
Nimantetvāva Sugataṃ	511
Niyyāniko uttaraṇo	103
Nirayā so cavitvāna	481, 506
Nisajja tattha Bagavā	44
Nisinnaṃ addasaṃ Buddhaṃ	183
Nīcaṃ manaṃ karitvāna	203
Nīcā niviṭṭhā subharā	349
Nīce kulamhi jātohaṃ	225
Nīlabbhakūṭasadisā	447
Nīlabbhavaṇṇā rucirā	447
Nekatikā vañcanikā	350
Nekkhamme adhimuttassa	233
Neva pubbenivāsāya	395
Nevā'tisītaṃ na panā'ti-uṇhaṃ	168
Nesajjiko sātatico	322

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Ne so passati saddhammaṃ	485
No ce hi jātu puriso kilese	520
Nonītasukhumālaṃ maṃ	62

[Pa]

Paṃsukūlī sātatico	322
Pakāsīte pāvacaṇe	191
Pakkhandiṃ selapabbhāre	63
Paggayha dakkhiṇaṃ bāhuṃ	317
Paṅkoti hi naṃ	
avedayaṃ	147, 446
Paccuggantvāna Sambuddhaṃ	133
Pacchime ca bhava dāni	40, 128,
	146, 512
Pacchime bhava sampatte	314,
	384, 386
Pajjotakaro ativijja	517
Pajjotakaro parittaraṃso	101
Pañcakkhandhā pariññātā	112
Pañcakkhandhe pariññāya	72
Pañcaṅgikena turiyena	92
Pañcaṅgike samādhimhi	341
Pañca chinde pañca jahe	233
Pañca thambhāni datvāna	318
Pañcanīvaraṇe yutto	197
Pañcapaññāsakkhattuṇa	481, 506
Pañcapaññāsavassāni	14, 340
Pañcavīsati kappamhi	190
Pañcavīsaticchattum ca	167

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paññavantam tathā tādīm	449
Paññāya chetvā	
vipathānusārinam	465
Paññāpāramitam patto	397
Paññāsakkhattum Devindo	290
Paññāsutavinicchini	184
Paṭiggahetvāna Sambuddho	231
Paṭipannā ca sekhā ca	45
Paṭipannā phalaṭṭhā ca	388
Paṭibhānavatam aggaṃ	510
Paṭibhānavatam aggo	513
Paṭibhānena cittena	513
Paṭiyattā hitim disvā	314
Paṭisambhidamanuppattam	167
Paṭisambhidā catasso	133, 291,
	232, 446,
	482, 507, 513
Paṭisallānagarukā	317
Paṇidhāya sugandhattam	40
Paṇitam yadi vā lūkham	348
Paṇḍaram chattamādāya	2
Paṇṇavīsati vassāni	97, 420
Patitṭhā bhayatītānam	316
Patitam pādamūle me	181
Pattadhammo dasabalo	315
Pattapiṇḍī sātatico	322
Pathabyā ekarajjena	162
Pathaviyam patitṭhāya	388-9
Pathavīkampakā ete	380
Pathavīsadiso tvaṃsi	389

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Padasaddaṃ suṇitvāna	44
Padumaṃ yathā kokanadaṃ sugandhaṃ	189
Padumākāravadano	61
Padumuttaraṃ Bagavantaṃ	202
Padumuttarabuddhaṃ	10, 52, 166
Padumuttarasambuddhaṃ	132, 251
Padumuttarassa Bagavato	21, 290, 444
Padumuttaro nāma Jino	71, 79, 127, 145, 510
Padumuttaro Lokavidū	133
Padumuppalasañchannā	378
Padesarajjaṃ vipulaṃ	2, 19
Padesarajjaṃ sahassaṃ	133
Padhānaṃ padahitvāna	46
Padhānapahitatto so	167, 290, 417
Pabbajjīṃ jīvikatthohamaṃ	33
Pabbajjivā tadāpāhaṃ	178
Pabbajjivāna Sugataṃ	513
Pabbatagge yathā acci	315
Pabbājītā ca te sabbe	232
Pabbājetvāna maṃ Satthā	134
Pabbhāraṃ sodhayantassa	137
Pabhā niggacchate tassa	22
Pabhāhi anurañjanto	510
Pamādaṃ bhayato disvā	362
Pamāda'manuyuñjanti	331
Pamādo rajo pamādo	95
Parakiccattakiccāni	319

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paricīṇṇo mayā Satthā	214, 240, 257, 296, 332, 341, 397-ādi.
Pariccajivā saddhammaṃ	349
Pariniṭṭhitasālamhi	319
Parinibbute Bagavati	4
Paripuṇṇakāyo suruci	305
Paribhuñji Mahāvīro	166
Pariyantakataṃ dukkhaṃ	50
Parivārena mahatā	181
Parūḷhakacchanakhalomā	379
Pare ambāṭakārāme	129
Pare ca na vijānanti	7, 148
Paroparaṃ ariyadhammaṃ viditvā	520
Parosahassaṃ bhikkhūnaṃ	516
Pallaṅkena nisajjāya	379
Pallaṅkena nisinnassa	394
Pavattitaṃ dhammacakkaṃ	385, 393
Pavivitto sātātiko	322
Pavivekamanuyutto	481, 506
Pasadā ca varāhā ca	377
Pasannacitto sumano	18
Pasannanetto sumukho	306
Pasannamukhanettosi	387
Passa cittakataṃ bimbaṃ	291, 418, 483
Passa cittakataṃ rūpaṃ	291, 418, 483
Passathetaṃ isivaraṃ	145
Passathetaṃ māṇavakaṃ	62
Passāmi vītivattantaṃ	487

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Passāmi loke sadhane	
manusse	294
Pahāya mātāpitaro	339
Pahāya rajjaṃ sāmacco	182
Pahīnajātīmaraṇaṃ asesam	520
Pahīnadaratho Buddho	48
Pāḥhīnā pāvusā macchā	376-7
Pāto majjhanhikaṃ sāyam	55
Pātova sannipatitvā	379
Pādamūle Mahesissa	62
Pādukā oruhitvāna	124
Pāde pādaṃ nikkhipantā	380
Pāpakānañca dhammānaṃ	349
Pāpamitto'panissāya	481, 506
Pāmojjabahulo bhikkhu	58
Pāragū anupādāno	266
Pārevatā ravihaṃsā	377
Pāsādikena vattena	110
Pāsādike bahū disvā	358
Pāsādiko iriyati	386
Piṇḍapātaṃ carantassa	386
Piṇḍapātañca pādāsīm	202
Piṇḍapātapaṭikkanto	447
Piṇḍapātamatikkanto	339
Piṇḍapātī sātātiko	322
Piṇḍāya vicarantaṃ taṃ	512
Piṇḍikāya paviṭṭhoḥam	2
Pipāsitova udakaṃ	317
Piyavācameva bhāseyya	516
Piyo garu bhāvaniyo	152

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pisuṇena ca kodhanena ca	417
Pītisukhena vipulena	59, 112
Pucchāmi	
Satthāramanomapāññaṃ	519
Puññakammābhiniḃbattā	445
Putto tiriṭivacchassa	146
Punappunaṃ ceva	
vapanti bījaṃ	168
Punappunaṃ yācanakā caranti	168
Punopi dhammaṃ deseti	63
Puno sabbe manussattaṃ	182
Punnagā giripunnagā	376
Pupphaṃ kuṭajamādāya	25
Pupphaṃ Hemavantaṃ gayha	25
Pupphacchattaṃ gahetvāna	190
Pupphavassañca surabhi	40
Pupphānaṃ pupphamānānaṃ	381
Pupphāsane nisīditvā	137
Pupphikā mālikā ceva	313
Pubbaruhirasampuṇṇo	197
Pubbalohitasampuṇṇaṃ	273
Pubbāparaññū atthaññū	419
Pubbe jaṭilabhūtaṃ	82
Pubbenivāsaṃ jānāmi	48, 82,
	156, 193, 341
Pubbe yaññaṃ santuṭṭho	82
Purato pacchato vāpi	174
Purato pesenti khāriṃ	379
Purappavese Sugataṃ	129
Purā āgacchate etaṃ	361
Purimāni pamuñca bandhanāni	100
Pūjayitvāna Sambuddhaṃ	45, 381

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pūjito Naradevena	485
Pūjetvā Lokasaraṇaṃ	145
Pūrayitvā visesena	81

[Pha - Ba]

Phassaṃ phussa sati muṭṭhā	301
Phaladānena Buddhassa	129
Phuṭṭho ḍaṃsehi makasehi	257
Phusissaṃ catasso	
appamaññāyo	86
Bahudeva rattiraṃ Bagavā	71
Bahussutaṃ upāseyya	419
Bahussutaṃ dhammadharaṃ	419
Bahussuto appassutaṃ	419
Bahussuto ca medhāvī	393-4
Bahussuto cittakathī	418
Bahussuto dhammadharo	419, 420
Bahussuto dhammadharo	
ca hoti	74
Bahussuto mahāñāṇī	146
Bahū ādīnavā loke	359
Bahūnaṃ vata atthāya	518
Bahūni loke citrāni	254
Bahūni vassāni tayāmi yācito	460
Bijamiñjaṃ gahetvāna	89
Buddhaṃ upagataṃ disvā	137
Buddhamappameyyaṃ	
anussara pasanno	86
Buddharūparatiraṃ ñatvā	63
Buddhaseṭṭhaṃ namassāmi	71

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Buddhassa ānubhāvena	71
Buddhassa giramaññāya	45, 383
Buddhassa caṅkamantassa	420
Buddhassa puttomhi asayha-	
sāhino	169
Buddhānubuddho yo	
thero	255, 517
Buddhesu sagāravatā	208
Buddho ca kho kāruṇiko	
Mahesi	329
Buddho ce me varaṃ dajjā	129
Buddhoti bho yaṃ vadesi	316
Buddho loke samuppanno	182, 312
Buddho samussito loke	316
Byādhayo me na vijjanti	318
Byādhitaṃ samaṇaṃ disvā	88
Brahmajacco pure āsiraṃ	332
Brahmaññakulasambhūto	446
Brahmabhūtaṃ atitulaṃ	311
Brahmabhūto atitulo	310
Brāhmaṇā tisatā ime	311

[Bha]

Bhagavā tato otaritvā	505
Bhagavā tattha āgacchi	191-3
Bhagavā tamhi samaye	383
Bhatakā ceṭakā ceva	313
Bhariyā me kālaṅkatā	44
Bhavanā nikkhamitvāna	30

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhavasotaṃ sace Buddho	182
Bhāvayitvāna bojḡhaṅge	246
Bhāvento satipaṭṭhāne	59
Bhāvento satta bojḡhaṅge	112
Bhāveyya ca aniccanti	208
Bhāveyya ca bojḡhaṅge	209
Bhāvehi jhānāni ca	
indriyāni ca	461
Bhāvehi maggaṃ amatassa	
pattiyā	461
Bhikkhavo tisatā ime	320
Bhikkhusaṃghassa purato	314
Bhikkhu sivathikaṃ gantvā	36
Bhikkhū ca bhikkhuniyo ca	361
Bhikkhūnaṃ satasahassaṃ	133
Bhuñjati anavajjāni	259
Bhesajjesu yathā vejjā	350

[Ma]

Makkhena makkhitā pajā	515
Maccunābbhāhato loko	117
Maccubyādhijarābhīto	81
Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhanti	486
Mattikaṃ telacuṇṇaṇca	349
Manāṃ ce'tehi dhammehi	273
Manujassa pamattacārino	95
Manussabhūtaṃ Sambuddhaṃ	258
Manomayesu kāyesu	191
Mama kammaṃ saritvāna	393
Mama nijjhāyamānassa	67

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mama saṅkappamaññāya	230,
	252, 340, 416
Mama sabbaṃ abhiññāya	133
Mameva etaṃ na hi tvaṃ	
paresaṃ	460
Mayā pavattitaṃ cakkam	309
Mayūraakoṇcābhirutamhi	
kānane	461
Marīciyotthaṭā bhūmi	2
Mahagghāni ca vatthāni	81
Mahatā parivārena	39, 79
Mahappabhaṃ gaṇācariyaṃ	16
Mahāgini pajjalito	259
Mahādānaṃ daditvāna	79
Mahānāgaṃ Mahāvīraṃ	16
Mahānubhāvo teviḡjo	517
Mahāparisabhāvasmiṃ	82
Mahābhisakkasaṅkāso	39
Mahārajjasukhaṃ patto	182
Mahāraso sugambhīro	103
Mahārahaṃ byamaṃ	
seṭṭhaṃ	231
Mahāsamudde udakaṃ	382
Mahāsamudde ūmiyo	385
Mahāsamuddo pathavī	397
Mahāsamuddova'kkhobho	45
Mahiccho ca asantuṭṭho	340
Mātaraṃ pitaraṇcāpi	107
Mātari pitari cāpi	106
Mātuyā nāmagottena	384
Mānaṃ pajahassu Gotama	515
Mānaṃ madaṇca chaḍḍetvā	107

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mā pamādamanuyuñjetha	331
Mā purāṇaṃ amaññittho	11
Mā me kadāci pāpiccho	393-4
Māyākāro yathā raṅge	81
Mālute upavāyante	176
Migaṃ nilīnaṃ kūṭena	120
Migarājā yathā sīho	391
Migaluddo pure āsīm	28
Migo yathā seri sucittakānane	465
Micchādītṭhi pahīnā me	53
Mittaṃ idha ca kalyāṇaṃ	208
Milakkhurajanaṃrattaṃ	360
Muṇḍo virūpo abhisāpa- māgato	462
Munino gandhakuṭiyā	40
Mettacittā kāruṇikā	361
Mettañca abhijānāmi	240
Mettāvihārino ete	380
Morahatthaṃ gahetvāna	16
Mohā sabbe pahīnā me	53
Moho rajo na ca pana reṇu vuccati	196

[Ya]

Yaṃ āpadā uppatitā ulārā	74
Yaṃ esā sahate jammī	95
Yaṃ kiñci sithilaṃ kammaṃ	8
Yaṃ ca atthena saññuttaṃ	273
Yaṃ taṃ saraṇamāgamha	319

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yaṃ nūnāhaṃ uttamatthaṃ	386
Yaṃ patthayāno dhammesu	48
Yaṃ Buddho bhāsati vācaṃ	516
Yaṃ manussā namassanti	258
Yaṃ mayā pakakaṃ pāpaṃ	55
Yaṃ yaṃ yoniṃ saṃsarati	190
Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi	198,
	264, 481, 506
Yaṃ vo kiccaṃ sarīrena	266
Yaṃ sāvakena pattabbaṃ	517
Yaṃ so deseti Sambuddho	317
Yaṃ so saṃghaṃapūjesi	506
Yaṃ hi eke jigucchanti	36
Yaṃ hi kiccaṃ apaviddhaṃ	233
Yajim uccāvace yaññe	53
Yañca aññe na rakkhanti	214
Yañca me āsavā khīṇā	22
Yañhi kayirā tañhi vade	41
Yaññatthaṃ vā dhanatthaṃ vā	265
Yato yato sammasati	60, 94,
	162, 452
Yato harītakaṃ dinnam	48
Yattha eke vihaññanti	447
Yathā abbhāni verambho	214
Yathā idaṃ tathā etaṃ	92
Yathā kaṇṭakatṭhānamhi	350
Yathā kuñjaraṃ adantaṃ	64
Yathācārī yathāsato satīmā	394
Yathā jaḷo va mūgo va	204

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yathā divā tathā rattim	92
Yathāpi udaye jātam	259
Yathāpi udaye jātā	390
Yathāpi urago jiṇṇam	45
Yathāpi cando vimalo	389
Yathāpi pathikā sattā	44
Yathāpi padumam jalajam	390
Yathāpi pabbato selo	240, 395
Yathāpi byādhito poso	385
Yathāpi bhaddo ājañño	245
Yathāpi rammakē mase	390
Yathāpi ruciram puppham	41-2
Yathāpi sāgare ūmi	510
Yathāpi selo Himavā	390
Yathā manussā nadim tarantā	541
Yathā varahayadamakusalo	64
Yathā vādī tathā kārī	521
Yathā sakena thāmena	391
Yathā saṅkāraṭṭhānasmin	228
Yathāsanthatiko sātātiko	322
Yathā sārattiko poso	386
Yathā sūcighare sūcī	446
Yathā'ssa ghāyato gandham	302
Yathā'ssa passato rūpam	302
Yathā'ssa phusato phassam	302
Yathā'ssa vijānato dhammam	303
Yathā'ssa sāyato rasam	302

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yathā'ssa suṇato saddam	302
Yadatthikam brahmacariyam	
acarī	520
Yadatthi saṅgatarim kiñci	266
Yadā asokam virajam	
asaṅkhatam	161
Yadā aham pabbajito	239
Yadā ca avijānantā	7
Yadā ca taruṇo bhaddo	41
Yadā ca maggamaddakkhim	282
Yadā ca mātukucchimhā	40
Yadā jiṇṇā bhavissāma	124
Yadā dukkham jarāmarāṇanti	
paṇḍito	160
Yadā dukkhassāvahanim	
visattikam	160
Yadā nadīnam	
kusumākulānam	161
Yadā nabhe gajjati	
meghadundubhi	161
Yadā navo pabbajito	110
Yadā nisīthe rahitamhi kānane	161
Yadā paṭhamamaddakkhim	155
Yadā pabbajito cāham	41
Yadā balākā	
sucipaṇḍaracchadā	30
Yadā balākā	
suvisuddhapaṇḍarā	30
Yadā me ahu saṅkappo	340
Yadā vitakke	
uparundhiya'ttano	161
Yadā sivaṁ dveccaturāṅga-	
gāminam	161
Yadāham pañham pucchāmi	317

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yadā sukhī malakhilasoka- nāsano	161
Yadāhaṃ viññutaṃ patto	512
Yadimassa Lokanāthassa	541
Yadi rūpinī bhaveyya	393
Yadi santigamo maggo	183
Yamaham paṭhamam disvā	393
Yamidha pathaviñca vehāsam	514
Yamekarattim paṭhamam	119
Yasmin nivattate dukkham	142
Yasmin patitṭhitā dhammā	418
Yaso ca appabuddhīnam	245
Yassa pāpam kataṃ kammam	330
Yassa catthāya pabbajito	83, 214, 240, 257, 486
Yassa ñāṇam appameyyam	316
Yassa'tthāya pabbajito	296
Yassa dhīti asadisā	316
Yassa muhuttana saḥassadhā	341
Yassa muhuttana saḥassadhā loko	485
Yassa sakkariyamānassa	396
Yassa saddhā Tathāgate	151
Yassa sabrahmacārīsu	8, 90, 449
Yācitvā Satthupaṭṭhānam	81
Yā tam me hatthigīvāssa	321
Yāvatā Buddhakhetamhi	388, 392, 449
Yāvatā bodhiyā mūle	251

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yā'hu raṭṭhe samukkaṭṭho	233
Yuvāsi tvaṃ pabbajito	124
Ye etā upasevanti	120
Ye keci gaṇino loke	391
Ye keci ganthā idha mohamaggā	519
Ye keci damakā loke	319
Ye ca kho bālā dummedhā	11
Ye ca dukkhe sukhasmiñca	245
Ye ca passanti saṅkhāre	484
Ye tuyha chandena vasena vattino	465
Yena ñāṇena pattosi	382
Yena ñāṇena Sambuddho	381
Yenāyam jotitā seyyā	21
Yenidaṃ āsanam dinnam	133
Yeneva maggena gato vipassī	141
Ye dhammā hetuppabhavā	387
Ye purāṇā atītā te	419
Ye'mam kāyam mamāyanti	198
Ye'mam kāyam vivajjenti	198
Ye mam rūpena pāmiṃsu	130
Ye ye alābhino lābham	360
Ye ye lābham labhissanti	360
Yesam rāgo ca doso ca	11
Yesam ve dullabho loke	310
Yesāṇca susamāraddhā	233
Yesāṇca hiri-ottappam	449

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yo etamabhijānāti	486-7
Yo koci manujo bhāraṃ	392
Yogī pītikaraṃ rammaṃ	174
Yo ca jātisataṃ gacche	484
Yo ca tuṭṭhena cittaṇa	68
Yo ca papañcaṃ hitvāna	395
Yo ca pubbe pamajjitvā	329
Yo ca vantaśasāvassa	361
Yo ca sīlena sampanno	361
Yo ca seyyohamaśmīti	448
Yo ce'taṃ sahaṭe jammaṃ	95
Yo cetā parivaṃjeti	121
Yo taṃ tathā paṃānāti	266
Yo dandhakāle tarati	19
Yo dandhakāle dandheti	19
Yo papañcamanuṃutto	394
Yo pupphamaḃhiropesi	166
Yo brahmānaṃ paripuṃṃhati	487
Yo maṃ icṃhati anvetu	311
Yo maṃ pupphena pūjesi	383
Yo Maḃāneruṇo kūṃaṃ	487
Yo me ācariyo āsi	393
Yo yaṃ Gandhakuṭibhūmiṃ	40
Yo ve garūnaṃ vacanaññū	
dhīro	74
Yo veṃayantaṃsādaṃ	487, 497
Yo Veṃayantaṃsāde	487
Yo ve Buddheṇa codito	486
Yo ve samuddova ṭhito anejo	74
Yo sukhaṃ dukkhato adda	394

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya - Ra]

Yo so aṭṭha vimokkhāni	485
Yo so chaṭṭamaḃhāresi	416
Yo so tayā santhavito	61
Yo so saṃghaṃ apūjesi	481
Yo so haṭṭheṇa cittaṇa	231
Yo have daharo bhikkhu	330
Yo hi passaṭi saddhammaṃ	63
Yvāhaṃ dhammaṃ gavesanto	387
Raṃsiṃjālapariṃṃṃhitto	39
Rajakā pesakārā ca	313
Rajataṃ jātarūpaṃca	360
Raja'muhataṃca vāteṇa	254
Rajṃaṇīye na rajṃanti	379
Ratanāṇaṭṭhapaññāsaṃ	79
Rattindivaṃ na jāṃāmi	380
Rattiyaṃ paṭhamaṃ yāmaṃ	225
Ratto atthaṃ na jāṃāti	37
Ramaṃīyāṇi araṃñāṇi	395
Ramante'ke mudiṃgehi	129
Rasaṃ bhotvā sati muṭṭhā	301
Rahade'hamasmi ogāḃho	282
Rāgo doso ca moho ca	167, 316
Rāgo rajo na ca pana	
reṇu vuccati	196
Rājā arahasi bhavituṃ	306
Rājā ca añṃe ca baḃū manussā	294
Rājā pasayhappathaviṃ	
vijetvā	294
Rāṃuyyāṇaṃ tadā gantvā	127

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ra - La - Va]

Rājāhamasmi sela	308
Rukkhamūlaṃva nissāya	395
Rukkhamūlikā sātatikā	482
Rukkhamūliko sātatico	322
Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā	300
Rūpā saddā rasā gandhā	120, 339
Ropetva rukkhāni	
yathā phalesī	462
Lakkhaṇe Itihāse ca	378
Lakkhaṇe dve ca kaṅkhāmi	317
Lakkhe ṭhapiyamānamhi	382, 385
Lābhakāmā bhavissanti	360
Lābhā Aṅgānaṃ Magadhānaṃ	138
Lūkhenapi vā santusse	203
Lesakappe pariyāye	350
Lokacakkhu mahātejo	316
Lokajetṭho ca nimmāno	61
Lokavissutakitti ca	39
Lohitapāṇi pure āsīm	331
Vaṅge jātoti Vaṅgīso	512
Vacanābhāya bodheti	181
Vajjamānesu tūresu	480
Vajjīnaṃ Veḷuvagāme	341
Vadanena sugandhena	61
Vane kusumasaṅchanne	177
Vanditvāna Mahānāgaṃ	45
Vanditvāna sahāmacco	183
Vanditvā Satthuno pāde	193,
	225
Vanditvāhaṃ lokajinaṃ	45

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Varāha-eṇeyyavigāḷhasevite	464
Varuṇo nāma nāmena	480
Varuṇo nāmupaṭṭhako	383
Vasitaṃ me araṇṇesu	214
Vasī gaṇī patāpī ca	315
Vasudhā yathā'ppameyyā	159
Vassati devo yathāsugītaṃ	46
Vassasatasahassāni	79
Vasse ca te oramite	45
Vātarogābhiniṭo tvaṃ	59, 112
Vicikicchakaṅkhāganthitaṃ	281
Vicinī aggahī dhovi	340
Vijayīva mahāyodho	39
Vijāneyya sakaṃ atthaṃ	208
Vijjādharā devatā ca	380
Vinayassu mayi kaṅkhaṃ	310
Vipannasīlo dummedho	361
Vipassino Bagavato	33
Vipine Buddhaṃ disvāna	36
Vippamuttaṃ kilesehi	112
Vipphoṭito gaṇḍamūlo	27
Vimatiṃ dveḷhakaṃ vāpi	45
Vimuttipupphaṃ esanto	388
Virāgasamhitaṃ vākyam	512
Virocento gandhakuṭim	21
Vivara'manupabhanti vijjutā	484
Vivittaṃ appanigghosaṃ	203
Vivekamanuyuttomhi	46, 133
Visallaṃ khīṇasaṃyogaṃ	485

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va - Sa]	
Visāradā kho bhaginī	50
Vissajjitesu pañhesu	138
Vītataṇhā anādānā	141
Vītataṇho anādāno	332
Vīthintare anuppattaṃ	386
Vīmaṃsanatthaṃ Buddhassa	146
Vīraṅgarūpā balino	80
Vīriyaṃ me dhuradhorayhaṃ	291
Vīriyasātaccasampanno	204
Vīro kamalapattakkho	145
Vīro padumapattakkho	61
Vīro have sattayugaṃ puneti	168
Vuṭṭhamhi deve caturaṅgule	
tīṇe	464
Vuṭṭhamhi deve	
caturaṅgulamhi	232
Vedanānaṃ viññāpano	103
Velāṃ karoṭha bhaddante	282
Velā ca saṃvaraṃ sīlaṃ	219
Vesārajjeḥi sampanno	510
Samkārapuñjā āhatvā	203
Samkhittenapi deseti	516
Samkhittena mayā vuttaṃ	145
Samghamappameyyaṃ	
anussara pasanno	86
Samghalābhassa bhaṇḍanti	350
Samghe pasādo yassatthi	151
Samgho ce tiṇṇakantāro	183
Samyojanaṃ aṇuṃ thūlaṃ	259
Samvutā chasu dvāresu	379
Sakaṃ cittaṃ pasādetvā	55

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sakaṃ diṭṭhiṃ jahitvāna	137
Sakakammābhiraddho so	167
Sa kadāci Mahāvīro	61
Sakalaṃ samattaṃ rogaṃ	141
Sakkāyavūpakāso me	178
Sakkā samudde udakaṃ	382
Sakkhī hi me sutāṃ etaṃ	514
Sakyānaṃ kulaketussa	417
Sagāravo sappatisso	318
Saṅgaṇiyaṃ gaṇaṃ hitvā	480
Sace ca taṃ pāpuṇanti	390
Sace dhāvati cittaṃ te	114
Sacepi ettakā bhiyyo	514
Sace'vaseyya agāraṃ	22
Sace hi koci devo vā	392
Saccaṃ ve amatā vācā	516
Saññāya vipariyesā	515
Saṭṭhikaṇḍarasambandho	197
Saṭṭhikappasahassamhi	445
Saṭṭhitūriyasahassāni	384
Sataṃ āsi āyosaṅkū	486
Satattayaṃ sahassaṅca	539
Satapattachattaṃ paggayha	190
Satasahassaṃ te dhīrā	416
Satasahassapallaṅkaṃ	133
Satasahassito kappe	2, 5,
	10, 52, 62-3, 69, 71
Satasahassee kataṃ kammaṃ	183,
	513
Satasahassena me kītaṃ	413

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Satiṃ paṭilabhitvāna	44
Sati gīvā siro paññā	259
Sati ca sampajaññaṇca	259
Satipaṭṭhānakusalā	389
Satipaṭṭhānagīvo so	450
Satipaṭṭhānapāsādaṃ	282
Satiyā taṃ nibandhissam	65
Satehi tihi sahito	318
Sato ca hoti appiccho	340
Sattakkhattuṃ manussindo	341
Sattanettamanohārī	145
Sattayojanikaṃ thūpaṃ	128
Sattaratanasampanno	445
Sattasattatikkhattuṇca	231, 481, 506
Sattāhaṃ abhinikkhamma	252
Sattiyā viya omaṭṭho	484
Sattukaṇca baddhakaṇca	132
Satthaṃ vā āharissāmi	98
Satthā ca maṃ paṭiggayha	134
Satthā ca me lokamimaṃ	
adhiṭṭhahi	463
Satthā hi vijesi maggametaṃ	100
Sadānucchavikā etc	380
Sadevakassa lokassa	382
Sadevāsuraṇāgehi	510
Saddaṃ sutvā sati muṭṭhā	300
Saddhaṃ vīriyaṃ samādhiṇca	274
Saddhammācārakusalo	315
Saddhādhimutto sumati	61

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Saddhā paricaritvāna	81
Saddhāyāhaṃ pabbajito	296
Saddhena ca pesalena ca	418
Santi aññepi niyyūhā	445
Santi āraññaṇkā nāgā	417
Santuṭṭho sātātiko	322
Santharitvāna saṃghāṭim	72
Sapadānacārī sātātiko	322
Sabbaṃ suṇāti sotena	148
Sabbakārukasippāni	349
Sabbaññū Sabbadassāvī	267
Sabbattha te citta vaco	
kataṃ mayā	463
Sabbattha te na limpanti	245
Sabbattha sukhito hutvā	62
Sabbapāramisambhūtaṃ	63
Sabbamitto sabbasakho	240
Sabbametaṃ abhiññāya	385
Sabbalokahitattāya	315
Sabbavedavidū jāto	512
Sabbavositavosāno	318
Sabbasaṃyojanātītaṃ	259
Sabbāsavaparikkhīṇā	349
Sabbāsu bhavayoniṃsu	133
Sabbe devā attamaṇā	190
Sabbe devā tuṭṭhamaṇā	251
Sabbe dhammā anattāti	254
Sabbe Bagavato puttā	516
Sabbe migā uttasanti	391
Sabbesaṃ cittamaññāya	391

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sabbe saṅkhārā aniccāti	254
Sabbe saṅkhārā dukkhāti	254
Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā kaṃ	281
Samathaṃ paṭipādesiṃ	233
Samantā yojanasataṃ	338
Samappito puthusallena nāgo	366
Samādhimhi sukusalo	392
Samādhimhā vuṭṭhahitvā	381
Samādhivijjāvisipāramigato	486
Samāpattīnaṃ kusalo	392
Samuddharasimaṃ lokaṃ	69
Sameto naccagītehi	333
Sampannaveyyākaraṇaṃ	
tavedaṃ	520
Sampādethappamādena	240, 397
Sambuddho paṭijānāsi	309
Sambuddho bodhayaṃ satte	145
Sammajjanaṃ gahetvāna	381
Sayaṃ samāhito Nāgo	259
Saraṇagamanāṃ passa	14
Saraṇassa ahu cintā	272, 348
Saritvā pubbake yogī	350
Sarīragandho ca sadātiseti me	41
Sarena madhurenāhaṃ	129
Sarena rajanīyena	128
Sare hatthehi bhañjitvā	140
Sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ	282
Savanti sabbadhi sotā	282
Sa ve accaruci nāgo	259

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sasāvakam taṃ vimalaṃ	61
Sasiṃva tārāsahitaṃ	183
Saha kate saccavare	183
Saha vācāya sabbepi	183
Sahassakkhattuṃ Devindo	384
Sahassakkhattuṃ rājā ca	314
Sahassakkhattumattānaṃ	193
Sahassaparivārena	82, 182
Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ	445
Sahassalokaṃ ñāṇena	339
Sahassavaṭṭiṃ pādasiṃ	338
Sahassārāṇi cakkāni	381
Sā Gotamī kālakatā ito cutā	168
Sādhūti te paṭissutvā	444
Sādhūti so paṭissutvā	388
Sādhū hi kira me mātā	50
Sāriputta imaṃ passa	110
Sāriputtova paññāya	486
Sāvakaḡuṇenapi phussena	393
Sāvakena hi pattabbaṃ	392
Sāvako te Mahāvīra	386
Sāsanaṃ jotayitvā so	128
Sāsane te patiṭṭhāya	392
Sāsane dibbamānaṃhi	203
Sikkhāpentāpi therehi	361
Sikkhāsājīvasampanno	155
Siddhatthassa Bagavato	198
Sindhu Sarassatī ceva	389
Siriṃ hatthehi pādehi	155

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sītaṃ uṇhaṃ vihanantaṃ	2
Sītavātaparittāṇaṃ	348
Sīlaṃ balaṃ appaṭimaṃ	219
Sīlaṃ rakkheyya medhāvī	218
Sīlaṃ samādhipaññaṃ	41
Sīlaṃ sambalameva' ggaṃ	219
Sīlaṃ setu mahesakkho	219
Sīlakkhandhe patiṭṭhāya	323
Sīlaṇca bāhusaccaṇca	208
Sīlameva idha aggaṃ	219
Sīlamevidha sikkhetha	218
Sīlavā vatasampanno	378
Sīlavā hi bahū mitte	218
Sīlavācisaṃmākiṇṇo	315
Sīhanādamasambhītaṃ	510
Sīharājāva'sambhīta	380
Sīhabyagghā ca dīpī ca	377
Sukhaṃ sayāmi ṭhāyāmi	332
Sukhaṇca kāmamayikaṃ	245
Sukhumaṃ te paṭivijjhanti	484
Sukhumacchikena jālena	382
Sugatena vinā bhūto	62
Sugandhadeho sabbattha	40
Suggahītanimitassa	204
Suciṇṇaṃ	
brahmacariyaṃ me	265-6
Suṇanti dhammaṃ vimalaṃ	517
Suṇohi vacanaṃ mayhaṃ	359
Sutvā ca vimalaṃ vākyaṃ	146
Sutvāna corā isino subhāsitaṃ	267

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sutvāna dhammaṃ vimalaṃ	183
Sutvāna Munino vākyaṃ	387
Sutvā patīto sumano	181
Sutvā subhāsitaṃ vācaṃ	56
Sutvā sumadhuraṃ dhammaṃ	40
Sudassano nāma pāsādo	21
Sudesitā cakkhumatā	518
Sudesito cakkhumatā	103
Suddhaṃ	
dhammasamuppādaṃ	266
Suddhodano nāma pitā	
Mahesino	168
Sunīlagīvā susikhā supekhuṇā	464
Supupphite sītavane	175
Supupphito sālārājā	390
Suphullaṃ padumaṃ gayha	166
Subhānurūpo āyāsi	387
Subhānya' ppaṭikūlāni	273
Sumahāparisamajjhe	63
Sumedhaṃ Bagavantāhaṃ	338
Sumedho nāma Sambuddho	44, 339
Suyuttavādī	
Dvipadānamuttamo	461
Suyuttā tassa sissā ca	182
Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ	66
Suvinītā ca te sissā	388
Susaṃvutatto visikhantare	
caraṃ	462
Setacchatto pasobhito	290
Senāsanamhā oruyha	447
Seyyathāpi mahāsamuddavego	100
Selo yathā ekaghano	234

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
So atthavā so dhammaṭṭho	273-4
Sokasallaparetohaṃ	44
So ca sabbaṃ tamaṃ hantvā	80
So'jja bhaddo anutrāsī	323
So'jja bhaddo sātātiko	322
So jhāyī assāsarato	259
So ḍayhati sūlehi tujjamāno	295
Soṇṇānāno Jinavaro	39
So tadā Lokapajjoto	40
Sotāpannā ca vimalā	389
Sotindriyaṃ ce saddesu	272
So dāni patto amataṃ	252
So pacchā pabbajitvāna	167, 290, 481, 506
So patvā paramaṃ santim	110
Sopānaṃ sugataṃ suddhaṃ	282
So me dhammamadesesi	518
So me pakkena hatthena	447
So me puṭṭho kathī sabbaṃ	387
So me puṭṭho viyākāsi	387
Somhi Sakyakule jāto	341
Soṇṇamayā rūpimayā	21
Sosāniko sātātiko	322
Sohaṃ aṭṭhārasavasso	191
Sohaṃ eko araṇṇasmim	225

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sohaṃ paṇāmito santo	191-3
Sohaṃ vissajjite pañhe	387
Soḷasitthisahassānaṃ	231
Soḷasitthisahassāni	384
Svakkhāto bhikkhave dhammo	183
Svākhātaṃ brahmacariyaṃ	312
Svāgataṃ nāpagataṃ	332
Svāgataṃ vata me āsi	16, 417, 513, 519
[Ha]	
Haṃsā koṇcā mayūrā ca	377
Hatthārohā-anīkaṭṭhā	312
Hatthikkhandhagato āsim	416
Hatthiyānaṃ assayānaṃ	33
Hatthī assā rathā pattī	384
Hatthehi tamahaṃ gayha	191
Handa eko gamissāmi	174
Harītakā āmalakā	47
Harītakā gahetvāna	48
Harītakā āmalakā	378
Hāsaṃ supuṇṇanayanānaṃ	145
Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ	323
Himavantamupādāya	385
Himavantassa avidūre	376
Himavantassāvidūre	25, 30
Himavāvā'parimeyyo	159
Hīnena brahmacariyena	222
Hemavaṇṇaṃ mahābāhuṃ	80